

06101320

HRVATSKI HELSINSKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA

VOJNA
OPERACIJA
POSLJE
IZVJEŠTAJ

HHO

06101321

Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava

VOJNA OPERACIJA »OLUJA« I POSLIJE

06101322

06101323

Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava

VOJNA OPERACIJA »OLUJA« I POSLIJE

IZVJEŠTAJ

Zagreb 2001.

06101324

Sadržaj

Uvod

9

I. DIO

Bivši UN sektor »Jug«

I.	VOJNA OPERACIJA »OLUJA«	11
II.	ODLAZAK SRPSKOG STANOVNIŠTVA	19
III.	POSTUPANJE PREMA CIVILIMA — ŽRTVAMA	29
IV.	GROBLJA	63
V.	UNIŠTAVANJE OBJEKATA	79
VI.	NASILJE	95
VII.	PLJAČKA	103
VIII.	NASELJAVANJE	111
IX.	POVRATAK	115
X.	ZAKLJUČAK	129
PRILOG PRVI: <i>Civili ubijeni tijekom i poslije vojne operacije »Oluja«</i>		131
PRILOG DRUGI: <i>Slučajevi terorizma i nasilja nakon vojne operacije »Oluja« (izbor)</i>		163
PRILOG TREĆI: <i>Slučajevi zlostavljanja (izbor)</i>		177

II. DIO

Bivši sektor »Sjever«

<i>Uvod</i>	193	
I.	VOJNO REDARSTVENA AKCIJA »OLUJA«	197
II.	ODLAZAK STANOVNIŠTVA	199
III.	POSTUPANJE PREMA CIVILIMA — ŽRTVAMA	217
IV.	GROBLJA	245

V.	UNIŠTAVANJE OBJEKATA	249
VI.	TERORIZAM I NASILJE	263
VII.	NASELJAVANJE	281
VIII.	POVRATAK	287

AKT 1010

06101327

I.DIO

Bivši UN sektor »Jug«

06101328

»Svatko vidi,
a malo njih čuje!«

(Machiavelli)

Uvod

Vojna operacija *Hrvatske oružane sile* (uz sudjelovanje *Hrvatskog vijeća obrane* — HVO i *Armije Bosne i Hercegovine* — ABiH) nazvana »*Olujom*« bila je jedinstvena akcija, kojom su u teritorijalni sastav i ustavno-pravni poredak reintegrirana područja označavana UN sektorima »*Sjever*« i »*Jug*« u Republici Hrvatskoj (RH) i razbijena srpska blokada Bihaća u Republici Bosni i Hercegovini. Zašto onda sam tijek akcije i događanja poslije nje, do današnjih dana, promatrati i opisivati podijeljeno, po bivšim UN sektorima, kad je riječ o jedinstvenom teritoriju? Razloga je više.

1. Unatoč koordinaciji akcije iz *Glavnog stožera Hrvatske vojske* (HV), vojne operacije na terenu, po UN sektorima,¹ vodile su zasebne ekipe visokih vojnih časnika. Časnici zaduženi za područje UN sektora Jug, imali su lakši posao, jer su se pobunjenička srpska vojska i civilno stanovništvo s tog područja povukli brže i za to su bili bolje pripremljeni. Iz UN sektora Sjever i civili i srpska vojska u izbjeglištvo kreću kasnije.

2. UN sektor Jug bio je opterećen teškim sukobom na početku rata, kada je srpska strana počinila teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području zadarskog i šibenskog zaleđa (primjerice u Škabrnji). U tom sektoru dogodilo se i više operacija HV ograničenog karaktera, kao što su »*Maslenica*«, »*Miljavački plato*«, i »*Medački džep*«. I danas je nepoznata sudbina više desetina civila s Miljavačkog platoa, dok je u Medačkom džepu HV počinila teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava i područje Divosela, Čitluka i Počitelja očistila od sveg stanovništva i sravnila ga sa zemljom. To područje opteretila su i masovna, organizirana smaknuća Srba (ali i nepočudnih Hrvata) u Gospiću, tijekom 1991. i 1992. godine, od kojih se za mnoge ni danas ne zna.

3. U UN sektoru Jug, za službenog trajanja operacije »*Oluja*« i u narednih 100 dana, HV je, (ili naoružane osobe u vojnim, odnosno policijskim odorama) unatoč tome što oni nisu davali otpor, smaknula više stotina, najmanje 410 civila. Grupna smaknuća zabilježena su u Radljevcu, Uzdolju, Gruborima, Gošiću, Varivodama, Korenici... Gotovo da, na tom području, nema sela u kojem nije ubijen ili nestao neki civil. U UN sektoru Sjever, najveće su se civilne žrtve dogodile na području Banije, gdje su bile presječene i granatirane zakašnjele izbjegličke kolone, no za dio tih žrtava odgovorni su pripadnici V. korpusa Armije BiH i sami srpski generali.

4. UN sektor Jug podvrgnut je teškom postratnom razaranju i uništavanju svakovrsnih objekata i pokretne srpske imovine. Organizirano i sustavno spaljena su cijela područja, gradići i sela, daleko poslije završetka operacije »*Oluja*«. Zapaljeno je ili minirano najmanje 22.000 kuća, a ostale opljačkane i teško devastirane. I u UN sektoru Sjever bilo je paljenja i miniranja, ali u daleko manjem razmjeru.

5. Naposlijetu, sustavno praćenje stanja i ostvarivanja ljudskih prava na području UN sektoru Jug, nedvojbeno ukazuje da se u tome području sve do zaključenja ovog izvještaja učestalije i teže krše sva ljudska prava, pa i ono nezamjenjivo: pravo na postojanje

i život. Do 2. veljače 1999. *Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava* (HHO) je, na tom području registrirao i 24 ubojstva koja su počinjena od 1. siječnja 1996., a da su počinitelji otkriveni samo onda kada su se policiji sami prijavili. Tamo su nasilje, zlostavljanje i terorizam prema srpskoj manjini još uvijek nekažnjeni sastavni dio svakodnevnice.

- Ovaj izvještaj nije izrađen s ciljem da bi pokazao koliko je vojna operacija »Oluja« u cjelini (ili samo u sektoru Jug) bila sjajna vojna pobjeda HV (HVO-a i Armije BiH) ili koliko je ona i u čemu moralni poraz aktuelne hrvatske vlasti od državne do lokalne razine, pojedinih generala, postrojbi ili vojnika i civila — pojedinaca.
- On nije usmjeren na dokazivanje (ili osporavanje) organiziranog i smišljenog etničkog čišćenja promatranog prostora, bilo vlastitom voljom hrvatskih vlasti ili u dogovoru sa Srbijom, o tzv. »*humanom preseljavanju stanovništva*«.
- Nije mu zadatak da eksplikite utvrdi ponaša li se hrvatska vlast prema srpskom stanovništvu na tom području rasistički, niti da dokazuje nacionalnu i vjersku netoleranciju.
- Izvještaj nema ni pretenzija da dokaže kako hrvatska vlast od državne do lokalne stoji (ili šutnjom potiče) iza sustavnog ekonomskog uništavanja pripadnika srpske manjine koja je bila i do danas je izvrgnuta nesmiljenoj pljački, nekažnjrenom, privatnom ili državnom zlostavljanju i terorizmu.
- No, izvještaj će ukazati na postupke i pojave čije posljedice, u konačnici, mogu biti zadržavanje (bez obzira na koji način) ostvarenog etnički čistog prostora onemogućavanjem povratka, uništavanjem imovine i osporavanjem imovinskih, radnih i drugih prava etničkih Srba.
- Dokument će, osim o nepotrebnim i po međunarodnom pravu nedozvoljenim civilnim žrtvama, ukazivati na dugotrajnu pojavnost nasilja, pojedinačnog ili kolektivnog zlostavljanja i nekažnjrenom terorizma i na rasističke postupke organa vlasti, od državnih do lokalnih.
- Unatoč činjenici da je Hrvatska, usred do temelja srušenih i spaljenih sela uspjela sačuvati uspravnim zidove pravoslavnih bogomolja, osim u dva–tri slučaja, (ali ne i škola, spomenika, domova kulture...), izvještaj ne može mimoći postupke koji ukazuju i na vjersku netoleranciju.
- *A ratni zločini?* Nedvojbeno je da su počinjeni. HHO, a ranije međunarodne organizacije dokumentiraju brojna izvansudska smaknuća koja su počinili hrvatski vojnici ili policajci. Hrvatske vlasti ih i dan–danас prikrivaju ili negiraju, a počinitelje ne želi procesuirati, čime postaje saučesnikom.

Uz osnovni sadržaj izvještaja, proizašlog iz višegodišnjeg kontinuiranog i sistematskog praćenja i terenskog rada brojnih aktivista HHO-a, neodvojiv dio su prilozi s imenima civilnih žrtava, izbor slučajeva zlostavljanja i terorizma. Izvještaj se, posebno neće baviti s nestalim osobama, bilo vojnim ili civilnim, ni izvansudskim smaknućima zarobljenika i vojnika koji su se predali HV ili policiji, o čemu također postoje brojni podaci i dokazi.

Zagreb, 8. travnja 1999.

Vojna operacija »Oluja«

1.

Protiv dijela tzv. *Republike Srpske Krajine*,¹ (RSK), koju su činili UN sektori Jug i Sjever,² *Hrvatska je vojska*, 4. kolovoza 1995. godine poduzeća operaciju opsežnih razmjera pod nazivom »Oluja«. Akcija toga dana započinje ujutro u 5,00 sati, granatiranjem svih važnijih točaka srpske obrane, posebno samog centra »Krajine«, grada Knina, a trajat će 84 sata, odnosno — službeno do 18,00 sati 7. kolovoza 1995., kad je objavljen njezin završetak. U toj vojnoj operaciji angažirano je do 200.000 djelatnih i pričuvnih vojnika³, dobro pripremljenih i naoružanih s moćnom artiljerijskom i oklopnom tehnikom, postrojbe specijalne policije i borbena avijacija. Sudjelovala su zborna područja Bjelovar, Zagreb, Karlovac, Gospic i Split. U samom izvođenju, pomogla je i avijacija NATO-a, bombardiranjem srpskih radarskih sustava, na ličkoj Plješivici, 3. kolovoza 1995., te navodno raketnih sustava u blizini Knina, zbog sigurnosti snaga UN-a. Hrvatske 4. i 7. gardijska brigada i 126. domobranska pukovnija područje »Krajine« napale su s teritorija susjedne države, Bosne i Hercegovine, u južnom dijelu, dok je iz pravca Bihaća dijelove hrvatskog teritorija oko Donjeg Lapca, Plitvica i Dvora na Uni, oslobođio 5. korpus Armije BiH.

Koordinatori operacije »Oluja« u Glavnoj stožeru hrvatske oružane sile, bili su general-bojnici Vinko Vrbanac i Pavao Miljavac. Izvođenjem operacija u UN sektoru Sjever zapovijedao je general pukovnik Petar Stipetić, a u UN sektoru Jug general pukovnik Ante Gotovina. General-pukovnik Mladen Markač, osobno je vodio operacije specijalne policije u zoni Donjeg Lapca, (UN sektor Jug). Zapovjednici operativnih pravaca u UN sektoru Sjever bili su: general-bojnici Ivan Basarac, Luka Džanko i Marijan Mareko-

1 Nakon pada Srbije, 1463. godine pred Turcima pada i Bosna, čime su ugroženi Austrija i Ugarska. Prema područjima, koja su osvojili Turci osnivaju se posebne banovine. Obuhvaćale su Slavoniju, dio Vojvodine, Kordun, Baniju i Liku, te se osniva Senjska kapetanija. Od 1480. godine, sav se taj prostor naziva *Granica ili Krajina*, koja je pod neposrednom upravom Beča. Sredinom XVII. stoljeća Vojna se krajina osamostaljuje i izdvaja od Banovine Hrvatske. Na ta je područja Austro-Ugarska monarhija naselila uglavnom Srbe s »turskih područja«: Srbije, Bosne i Crne Gore. Vojna je krajina ukinuta 1881. godine.

2 Vojno-poličiskom operacijom zvanom »Bljesak«, koja je izvedena 1. i 2. svibnja 1995. u teritorijalni i ustavno-pravni sustav Republike Hrvatske, reintegrirano je područje UN sektora »Zapad«, a 15. siječnja 1998. mirnim putem UN sektor »Istok«.

3 *Fran Višnar* u »Vjesniku« od 13. kolovoza 1995. navodi kako je RH, u vojnoj operaciji »Oluja« angažirala 80.000 profesionalnih vojnika i 120.000 vojnika u domobranskim (rezervnim) postrojbama, čemu treba dodati pripadnike Specijalne policije, zatim postrojbe HVO-a i Armije BiH. Područje UN sektora Sjever i Jug napadnut je istovremeno na 31 pravcu.

vić, a u UN sektoru Jug, general bojnik Mirko Norac i stožerni brigadiri Damir Krstićević i Ivan Korade. Vojni zapovjednik Knina, bio je general-pukovnik Ivan Čermak.

U samom UN sektoru Jug sudjelovale su tri elitne gardijske brigade 4. 7. i 9., specijalna policija, zatim brigade 111., 112., 113., 119., 123., 133., 142; pukovnije 7. i 132., te 6., 15. i 126. domobranska pukovnija i 84. bojna, tenkovi, brojna teška oruđa i avijacija.

Kao povod ovakvoj opsežnoj, dobro smišljenoj i pripremljenoj i u odnosu na srpsku stranu nadmoćnoj operaciji uzeta su dva razloga. Kao prvi navedeno je dramatično stanje u bihaćkoj enklavi, okruženoj srpskim snagama iz Hrvatske, odnosno tzv. RSK i Republike Srpske i paravojskom *Fikreta Abdića* koji je proglašio tzv. *Autonomnu oblast Zapadnu Bosnu*.⁴ A drugim razlogom bilo je, navodno odbijanje srpske strane hrvatskih uvjeta za mirnu reintegraciju područja bivših UN sektora Jug i Sjever, 3. kolovoza 1995. u Ženevi. Naime, u gradiću Genthod, kraj Ženeve, 3. kolovoza 1995. godine sedam sati pregovaraile su delegacija Hrvatske, koju su činili *Ivić Pašalić*, general-bojnik *Petar Stipetić*, *Vesna Škare-Ožbolt* i *Smiljan Reljić* i predstavnici Srba u sastavu: general *Mile Novaković*, *Milivoj Vojnović*, *Ilija Prlić* i *Lazo Macura*. Predsjedavao je UN-ov posrednik *Thorvald Stoltenberg*. Sam sastav pregovaračkih timova, s obje strane i najslabijem poznavajuću priliku jasno je ukazivao da su pregovori puka formalnost. Tri dana prije, 30. srpnja 1995. predsjednik Republike Hrvatske *Franjo Tuđman* izjavio je kako s *Milanom Martićem*, tadašnjim predsjednikom tzv. RSK ne može biti nikakvih pregovora ni dogovora.

Dva dana prije ove izjave, 28. srpnja 1995. HV i HVO preuzimaju kontrolu nad Bosanskim Grahovom, čime presijecaju glavnu komunikaciju između Knina i Republike Srpske, zauzimaju značajne kote na Dinari i bombardiraju Strmicu, koju već tada napušta svo stanovništvo.

Za vojnu operaciju »Oluja« HV se pripremala gotovo dvije godine, u čemu je sudjelovala i grupa američkih umirovljenih vojnih časnika. Okvirne direktive za napad Glavni stožer HV, još pod načelništvom stožernog generala Janka Bobetka, donesene su 26. lipnja 1995., a »spremnost za izvođenje operacije« određena je za 15. srpnja 1995.

2.

Srpska strana, prema službenim hrvatskim procjenama raspolagala je, na cijelokupnom kontroliranom teritoriju, s oko 40.000 vojnika⁵. Srpska je obrana, oko dva tjedna ranije znatno oslabljena povlačenjem s pojedinih važnih obrambenih točaka, brojnih borbenih oruđa velikog kalibra, što je ljudstvu obrazloženo zamjenom za suvremenije i novije artillerijsko naoružanje. Jednako tako, srpska raketna postrojenja, te borbeni avioni na voj-

⁴ Osnov vojnoj intervenciji HV u Bosni i Hercegovini bila je *Splitska deklaracija* koju su u Splitu 22. srpnja 1995. potpisali predsjednik RH *Franjo Tuđman*, predsjednik Predsjedništva BiH, *Alija Izetbegović* i predsjednik Federacije BiH *Krešimir Zubak*.

⁵ General Červenka, izjavio je 9. kolovoza 1995. da su Srbi, uključujući i prostor hrvatskog Podunavlja, imali 37. 500 do 41.000 vojnika. (»Večernji list«, 10. kolovoza 1995.)

nom aerodromu pokraj Udbine, navodno su bili onesposobljeni skidanjem vitalnih elektroničkih dijelova, pa oni nisu mogli biti upotrebljeni, što je hrvatskim postrojbama olakšalo izvođenje operacije i smanjilo gubitke u živoj sili i tehničici na minimalnu mjeru. Sve ukazuje i na to kako je hrvatsko državno i vojno vodstvo bilo sigurno kako operaciju »Oluja«, svojim angažmanom, neće ugroziti *Vojska Savezne Republike Jugoslavije* (SRJ), ni Republike Srpske, koja je imala dovoljno i vlastitih problema.⁶

U srpskoj vojsci na djelu je bilo i opće rasulo i nemotiviranost za značajniji otpor, jer je prethodna medijska i druga propaganda, stalno ponavlajući opasnost koja prijeti od Hrvatske vojske, uobičajeno zvanoj »ustaška« i stalnim podsjećanjem na akcije HV na »Maslenicu«, »Miljevački plato«, i »Medački džep«, kada je u dvije potonje akcije HV pobila i utajila puno ljudi⁷ i sela: Divoselo, Čitluk i Počitelj, kraj Gospića, u doslovnom smislu riječi, srušila sa zemljom, dobro pripremila teren za brzo povlačenje srpskih paravojnih snaga, a s njima i cijelokupnog stanovništva. Pojedini dijelovi srpskih postrojbi, kao u sektoru Sjever bili su odsječeni sa višim komandama i ne znajući što se događa i što se mora dogoditi. Stoga se, na pojedinim točkama u tome sektoru bilježe duža zadržavanja grupe srpskih vojnika na položajima i jači otpor, dok su sektor Jug, kako vojne postrojbe, tako i civilno stanovništvo, napustili u kraćem roku i bezbolnije. Značajniji otpori, zabilježeni su na Ljubovu, između Korenice i Gospića i na Crvenoj zemlji, nedaleko Knina.

Na području Banije, u selima oko Hrvatske Kostajnice, Dvora na Uni i drugima, krajem 1994. i početkom 1995. sastavljeni su iz tobožnje »predostrožnosti« popisi i rasporedi stanovnika, po obiteljima, koje će se »privremeno«, u slučaju potrebe sklanjanja pred jačim »ustaškim« napadima, smjestiti u okolicu Dervente, Banje Luke i nekih drugih građova u *Republiци Srpskoj*. Već ta akcija djelovala je, kod mnogih demotivirajuće. A u sektoru Jug, nekoliko dana uoči operacije »Oluja«, u pojedinim selima u kninskoj krajini, primjerice u Plastovu, Đevrskama i drugima, vlasnicima osobnih automobila i traktora besplatno se pune rezervoari s benzinom i naftom, opet pod izlikom »privremenog povlačenja« u slučaju eventualnog jačeg napada HV. Jednako tako, akcija Hrvatskog vijeća obrane i HV na području Bosanskog Grahova i zauzimanje strateških vojnih točaka na Dinari, ostavili su bez obrane Strmicu, na putu Knin — Bosansko Grahovo, već 28. srpnja 1995. godine, kada je to selo snažno bombardirano iz pravca BiH.⁸ Do kraja toga dana, stanovnici Strmice, osim desetak starijih osoba, povlači se »u pravcu Srba« radi sigurnosti. No, ta se »pilot kolona« više nije zaustavljala sve do Banje Luke i Srbije.

»Privremeno povlačenje« civilnog stanovništva prije početka akcije »Oluja« odigralo se u nizu sela na južnoj crti razgraničenja. Stanovnici, primjerice, Ceranja Donjeg i Gornjeg, pa Miranja i Pristega, u okrugu Benkovca, zatim Nebljusa i Kruga u Donjem Lapcu, svoja sela napuštaju 3. kolovoza 1995., popodne ili navečer. Sam komandant Glavnog štaba Srpske vojske Krajine, general-pukovnik Mile Mrkšić, uoči akcije »Oluja« priprema naredbu — letak (ne zna se kad je distribuiran, ali svakako, prije početka akcije) u kojem stoji: »Zbog napada ustaške vojske koji očekujemo, a zbog obezbeđenja uslova za

6 Vojska Republike Srpske djelovala je samo u nekoliko slučajeva, bez značajnijih posljedica: granatiran je Dubrovnik, a ratnim zrakoplovstvom napadnuta je Inina tvornica umjetnih gnojiva u Kutini, te neki ciljevi u Podravini, pri čemu su pretrpjeli gubitke.

7 Lokacija masovne grobnice iz akcije HV »Medački džep«, u kojoj je pokopano najmanje 45 osoba, otkrivena je tek ovih dana, na prilazu Gospiću.

8 Prva granata pala je na staju Milice Jejine, u Strmici.

izvođenje odsudne odbrane NAREĐUJEM: da se celokupno civilno stanovništvo povuče iz rejona borbenih dejstava smerom Benkovac — Žegar — Srb.« U drugom je pravac »povlačenja« civila »Knin — Plavno — Lička Kaldrma« itd.

Prema izjavi Nedjeljke Drače, r. 1924. iz Udbine, srpsko stanovništvo u tome mjestu obavijest za evakuaciju dobilo je 2., a nalog za pakiranje u četvrtak 3. kolovoza navečer. Zbjeg je krenuo 4. kolovoza ujutro, u pravcu Donjeg Lapca. Posljednji, koji su se odlučili na odlazak, Udbinu napuštaju 5. kolovoza u popodnevnim satima.

»*Za bježanje, reći će aktivistima HHO-a, N. Drača 23. srpnja 1998., ljudi je obavijestilo naše rukovodstvo. Narodu je dat veliki strah od Hrvatske vojske, pa smo morali izbjegći. Mi koji nismo bježali, strogo smo se sakrili, da ne znaju da ostajemo, jer bismo morali, ili bježati ili bi nas ubili Srbi... Išli su po kućama i provjeravali da li ljudi idu...« Kao Nedjeljka i muž joj Dane, (umro 2. rujna 1997.) u Udbini i okolici ostalo je 30-etak osoba, većina Srbi, nekoliko Hrvata i Muslimana. Desetak ih je kasnije ubijeno.*

HV u Udbinu dolazi 7. kolovoza 1995. ujutro. Prije vojske, specijalne policijske postrojbe prošle su prema Donjem Lapcu.⁹

Sam general-bojnik Petar Stipetić, koji je vodio operacije u UN sektorу Sjever, izjavit će nakon predaje 21. korpusa vojske RSK. »*Po onome što se dešavalo i kako se to dešavalo mislim da je taj egzodus srpskog stanovništva, s tih prostora bio pripremljen s njihove strane i da se odvijao pod prisilom njihove vojske. Vjerujem da su oni u zadnjem trenutku procijenili da su naši uspjesi neminovni i taj korak koji su učinili, samoubilački korak za taj narod, po meni je pokazatelj ne samo promašenosti te politike, već uopće promašenosti vizije nekakva života kao i projekta velike Srbije i njezinom opstanku na tim prostorima. Ponavljam, moje je mišljenje da je taj scenarij pripremljen, nešto ranije, prije početka operacije, kao neka pričuvna opcija. Odvijao se pod prisilom te paravojske i njihovih zapovjednika. Svi su govorili — nama je tako zapovijedeno...«¹⁰*

Mještani Zečeva već su se povukli 4. kolovoza 1995, do devet sati. Ostaje ih desetak. HV dolazi već sutradan. Prethodnica neće ubiti nikoga, no drugi će to učiniti. Janka Čakića ubit će, tek 28. kolovoza 1995. i zapaliti u kući. Brat mu Božo, r. 1932 i Božina kći Nedeljka, r. 1964. tek će tada biti prebačeni u sabirni centar, a po povratku naći će samo zidove kuće, praznu staju i opustošeno dvorište. Nikica Korda iz drugog dijela Zečeva je zapamtio da je k njima, 3. kolovoza oko 22 sata u automobilu došao »jedan krajiški oficir« i naredio da mještani napuste selo »jer se očekuje napad HV«. Svi sutra rano kreću. Uz Nikicu Kordu, ostaju još Mile Korda, Milka i Đuro Dragaš, ali kreću u subotu rano. Tako nisu postupile starice Boja i Sava Korda, ali i one, kad je počela pljačka i kad je nekoliko ljudi ubijeno, odlaze iz sela.

Vasilij Lalić, r. 1931. iz Kistanja, krenut će 4. kolovoza 1995. od kuće bicikлом. Tog je dana, unatoč nedalekoj grmljavini granata, bio kod stoke. Kad se vratio, u kući nije zatekao ženu Vesu, r. 1930. Kći ga je, iz centra Kistanja, pozvala da odmah dođe do nje. Krenuo je bicikлом i više se kući nije vratio.¹¹ »*Bila je to opća panika, ali nije rečeno da*

9 Kuće u Udbini i okolici počinju goriti nakon prolaska prvog vala HV. Ubrzo stižu i civili koji pljačkaju imovinu i hvataju stoku. Prije dolaska HV, prema izjavama svjedoka, izgorjela je jedna stambena zgrada.

10 General-bojnik Petar Stipetić »Oluja«, biblioteka Domovinski rat, broj 2, studeni 1995.

11 Bračni par Lalić ostavio je kod kuće osobno vozilo »lada«, 56 ovaca, kravu, dvije svinje, traktor i sve drugo što su imali. Ništa, osim zapaljene kuće, kad su se vratili 28. travnja 1997., nisu našli. Čak su i ruševine zidova jedva povratili.

se nećemo vratiti, već se malo povući do Biovičina Sela... Mislim 'ajde. No, da sam znao, ne bih baš tako otišao... Ma ni pršuta nisam uzeo», rekao je aktivistima HHO-a 1. prosinca 1997.

3.

I dok je 4. kolovoza 1995., od pet sati ujutro, hrvatsko topništvo snažno granatiralo sve važnije srpske položaje i neke gradove, naročito Knin, u svim govornim radio i TV-emisijama¹² čitana je, koju je u panici i u uvjetima nestanka električne energije, u tzv. »Krajinu« rijetko tko mogao čuti, *Poslanica Predsjednika RH Franje Tuđmana*, srpskom stanovništvu na području tzv. RSK. Navodeći razloge poduzimanja vojne operacije, Tuđman kaže:

»... U ime demokratske vlasti:

Pozivam pripadnike srpskih paravojnih postrojba, koji su svojevoljno ili prisilno mobilizirani u paravojne srpske postrojbe da predaju oružje hrvatskim vlastima uz jamstvo da će im biti udijeljena amnestija prema važećim hrvatskim zakonima.

Pozivam inicijatore pobune da shvate uzaludnost svoga pothvata i njegovu štetnost za srpsku zajednicu u Hrvatskoj, ako ustraju u pobuni, da se predaju hrvatskim vlastima i prihvate oprost ili pravično suđenje za svoje prijestupe.

Pozivam hrvatske građane srpske nacionalnosti, koji nisu aktivno sudjelovali u pobuni, da ostanu kod svojih kuća, i bez bojazni za svoj život i svoju imovinu, dočekaju hrvatsku vlast, uz jamstvo da će im se dati sva građanska prava i omogućiti izbori za lokalnu samoupravu prema hrvatskom Ustavu i Ustavnom zakonu uz prisutnost međunarodnih promatrača....

Odlučni smo da prekinemo patnje i neizvjesnost hrvatskih prognanika s okupiranim područja, a da hrvatskim Srbima zajamčimo ljudska i etnička prava u ustavno pravnom poretku demokratske Hrvatske.«¹³

12 »Kada je počela »Oluja«, muž, sin i ja smo bili kod kuće. Kako nije bilo struje, kad je sue to zlo krenulo, sin je na akumulator od auta priključio radio i tako smo slušali vijesti. Čuli smo govor Predsjednika Tuđmana, kojim je pozivao na ostanak onih koji nisu ništa krivi, te da im se neće ništa dogoditi dolaskom Hrvatske vojske. Tako smo odlučili da nikuda ne idemo, iako su već skoro svi iz sela otišli... Vidjela sam dolazak vojske, tenkove koji su stali na igralištu kod škole, te puno vojnika...«

Nakon dva dana kako je sue krenulo, bila je nedjelja 6. koloviza 1995. muž i sin su išli dolje na punkt kod škole, kod UNPROFOR-a da se prijave da su ostali. Prijavili su i mene, jer ja nisam cijelo vrijeme nikuda išla od kuće... Nakon par sati, kako su otišli, vidim da kući dolazi muž, a iza njega idu dva vojnika. Jedan vojnik drži uperenu pušku u njegova leda, a drugi ide iza njih. Iz kuće su uzeli pušku i pištolj, na koje je suprug imao godinama dozvolu... Muž nije ništa govorio — samo im je dao oružje i okrenuli su se da sa njim idu natrag... Otišli su zajedno sa mužem u Bursaće. To je susjedno selo iz kojeg sam ja rodom. Vratio se kasno navečer zajedno sa sinom. Suprug nije ništa pričao što se sve tamo dešavalo, samo se tresao od silnog straha.... Nakon četrdesetak dana čuli smo da je pobijeno više ljudi u selu. Tada smo odučili da više ni mi ne ostajemo, jer će pobiti i nas. Odmah slijedeće jutro smo svi otišli do crkve gdje je bio UNPROFOR i prijavili se za odlazak...« (Marija Karanović, r. 1935., aktivistima HHO, 8. siječnja 1999.)

13 »Slobodna Dalmacija«, 5. kolovoza 1995.

»Vlada Republike Hrvatske jamči svim hrvatskim građanima srpske nacionalnosti na novooslobodenim područjima da će u ustavno-pravnom poretku Republike Hrvatske biti potpuno zaštićena njihova osobna i imovinska prava... Pozivam građane srpske nacionalnosti da ne napuštaju svoje gradove i naselja i ne odlaze u potpunu neizvjesnost, nego da u skladu s hrvatskim ustavom i zakonima postanu lojalni građani Republike Hrvatske«, poručio je hrvatskim Srbima, 5. kolovoza 1995. tadašnji hrvatski premijer, *Nikica Valentić*.

Sigurnost života i imovine, srpskom stanovništvu, javno nudi i garantira i *Ivan Jarnjak*, tadašnji ministar unutarnjih poslova RH.

Ove javne proklamacije, naročito Tuđmanova poslanica, sve do današnjih dana bit će isticani kao dokaz da je srpsko stanovništvo Hrvatsku napustilo dobrovoljno, a da za to nije bilo nikakva razloga. Nažalost sadržaji ovih proklamacija demantirani su još u vrijeme dok su ih spikeri čitali. Organi vlasti od državne do lokalne razine i danas brojnim svojim postupcima dokazuju kako su ovi sadržaji govorno jedno, u praksi nešto drugo, a u mislima nepostojeći.

4.

General-bojnik *Ivan Tolj*, načelnik Političke uprave *Ministarstva obrane RH*, (MORH), 5. kolovoza 1995., drugog dana operacije »Oluja« objavljuje novinarima da su već 4. kolovoza oslobođene komunikacije Medak — Gračac, Plaški — Slunj, Benkovac — Knin, da stanovništvo masovno napušta mnoge gradove i da je »*pri kraju evakuacija Knina*«. Objavio je da su se 4. kolovoza HV u Dabru predala 50-orica srpskih vojnika, a u Drnišu 12 vojnika i 25 civila itd.

Hrvatski je radio 5. kolovoza 1995., u podne objavio da je Knin oslobođen i da je nešto prije na kninsku tvrđavu izvešena velika hrvatska zastava, duga 20 metara. Objavljeno je oslobođenje Lovinca i ulazak u Gračac, te da Srbi napuštaju Udbinu. Oslobođeno je i Primišće, čime je otvoren put za Slunj. Do kraja dana je HV ušla u Gračac, zauzela Ljubovo, važnu stratešku točku. »*Okupatorske snage zapovijedile su evakuaciju srpskog pučanstva. Hrvatska vojska je za sve srpske civile koji žele napustiti ta područja otvorila dva pravca: s južne strane otvoren je put prema Srbu, a sa sjeverne prema Dvoru...*«, stoji u priopćenju za javnost general-bojnika Ivana Tolja, 5. kolovoza 1995. Objavio je i podatak da su hrvatske snage iz stroja izbacile 760 srpskih vojnika.

Oko 15 sati 5. kolovoza 1995. susreli su se HV i V. korpus Armije B i H, kod Tržačkih Raštela, dok su vojnici V. korpusa Armije BiH, bez kontakta s HV, već 4. kolovoza 1995. prešli Nebljuse i ušli u selo Kruge, desetak kilometara nadomak Donjeg Lapca. Oko 17,30 sati HV je ušla u Benkovac. Oslobođeni su Vrlika, Kijevo, Drniš, Žitnić, Plaški, Novi Lički Osik, Medak... 6. kolovoza 1995, prije podne HV ušla je u Korenicu, Slunj, Cetingrad, Otrić, Bruvno, Plitvice... Tuđman je u 16,30 sati stigao u Knin, a potom Drniš, gdje je izjavio: »*Definitivno je propala svaka ideja ne samo velike Srbije, nego li da Srbi uopće mogu igrati onu ulogu koju su igrali u hrvatskoj povijesti: da su zabadali nož u leđa hrvatskom narodu, da su šurovali s talijanskim fašistima; i danas ih prizivali ne bi li dijelili Istru i Dalmaciju između Talijana i Srbije...*«

Narednog dana, 7. kolovoza 1995. ministar obrane *Gojko Šušak*, u 18, 30 sati objavio je kraj ratne operacije »Oluja«, te da se baš u to vrijeme od srpskog komandanta pukovnika Čedomira Bulata, kod Topuskog, preuzima borbena tehnika 21. kordunskog korpusa. Dao je i podatak da su hrvatske oružane snage imale 118 mrtvih i 620 ranjenih,¹⁴ dok o srpskim gubicima nije imao podataka. U operaciji su poginula i tri pripadnika međunarodnih mirovnih snaga: danski vojnik i dva češka, dok ih je šest ranjeno. Jedan hrvatski časnik uzeo je nekoliko danskih vojnika i koristio ih kao živi štit.

Tako je, u samo četiri dana, nestalo tzv. RSK, od čijih granata i prijetnji je pune četiri godine strahovala cijela Hrvatska. I ne samo to: područja UN sektora Sjever i Jug ostala su prazna i bez većine stanovništva, jer je pred naletom HV (uz pomoć HVO-a i Armije BiH), oko 200.000, najmanje 180.000 Srba izbjeglo u Republiku Srpsku, SRJ ili druge države.

Još su uvijek aktuelna pitanja: Zašto su Srbi tako otišli? Je su li otišli dobrovoljno ili pod prilicom vlastite vojske i vođa? Je li njihov odlazak rezultat straha od hrvatske odmazde ili naprosto logična posljedica tajnih planova i sporazuma predsjednika RH Franje Tuđmana i predsjednika SRJ *Slobodana Miloševića*? Je li egzodus hrvatskih Srba, a o egzodusu je svakako riječ, bio uvertirom kosovskoj drami? Napose, nije li takav kraj, posljedicom svega pomalo?

Moguće odgovore na neka od ovih pitanja nudit će naredni sadržaji, o postupcima HV tijekom i nakon operacije »Oluja«, o praksi i odnosu prema »srpskom pitanju« državne i lokalnih vlasti, primjeri koje su iz vremena »Oluje« i poslije, registrirali aktivisti HHO-a i ne samo oni...

¹⁴ Ministar zdravstva, dr. *Andrija Hebrang*, izjavit će 10. kolovoza da je hrvatska strana imala 174 poginula i 1430 ranjenih, a ministar *Ivica Kostović* 29. kolovoza 1995. da gubici iznose 211 mrtvih vojnika i policijaca.

Q63 1913

06101338

D R U G I D I O

Odlazak srpskog stanovništva

1.

Teritorij Republike Hrvatske — bivši UN sektori Sjever i Jug, reintegrirani vojnom akcijom »Oluja«, prostirao se na 10. 500 kvadratnih kilometara¹ što je iznosilo 18 posto državnog područja. U to područje bilo je uključeno 28 predratnih općina i to 12 potpuno, a 16 djelomično. UN sektor Jug obuhvaćao je 13 predratnih općina, pet potpuno², a sedam djelomično.³ Dio područja, koje su pobunjeni Srbi uključili u sastav tzv. Republike Srpske Krajine, oslobođen je ranije, akcijama Hrvatske vojske i Hrvatske policije: »Majstrenica«, »Miljevački plato«, »Medački džep«.

Na cijelom području bivših UN sektora Sjever i Jug, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, živjelo je oko 300.000 stanovnika: Hrvata — oko 85.000, Srba — oko 200.000 i Jugoslavena, neopredijeljenih i ostalih oko 15.000. Samo Srbi, živjeli su, prema popisu stanovništva iz 1991., na tome području u 216 naselja (u 86 na području UN sektora Jug). Više od 90 posto stanovništva srpske nacionalnosti živjelo je u 237 naselja (100 UN sektor Jug). Srbi su činili većinu u 83 seoska naselja (40 UN sektor Jug) i u 15 gradskih naselja (11 UN sektor Jug⁴). Hrvati su, početkom ratnih sukoba, 1991. uglavnom protjerani. Pod srpskom upravom ostalo ih je malo, ne više od 2500.

U bivšem UN sektor Jug, uoči rata živjelo je: oko 145.000 stanovnika, od čega oko 33.500 Hrvata, dok je Srba bilo oko 108.000. Koliko je, u vrijeme vojne operacije »Oluja« na područjima UN sektora Sjever i Jug živjelo stanovnika teško je sa sigurnošću reći. Uoči i početkom rata, sa slobodnog dijela Hrvatske, prije svega zbog nesigurnosti, otpuštanja s posla, zlostavljanja, ubojstava i nestanaka, ali i zbog »borbe za srpsku stvar«, odlazi,⁵ najviše na teritorij pod kontrolom Srba, ali i u druge države, još uvijek neutvrđen

1 Područje bivšeg UN sektora »Zapad« prostiralo se na 700 četvornih kilometara, a UN sektor »Istok« oko 2500 kvadratnih kilometara, koje je reintegrirano mirnim putem, 15. siječnja 1998. godine.

2 Donji Lapac, Gračac, Knin, Korenica i Obrovac.

3 Benkovac, Drniš, Gospic, Otočac, Sinj, Šibenik i Zadar.

4 Benkovac (749 Hrvata i 2780 Srba), Donji Lapac, (6 Hrvata i 1742 Srba), Gračac (61 Hrvat i 3908 Srba), Kistanje (9 Hrvata i 1980 Srba), Knin (1660 Hrvata i 9867 Srba), Korenica (49 Hrvata i 1519 Srba), Lički Osik (1156 Hrvata i 1570 Srba), Obrovac (285 Hrvata i 1253 Srba), Srb (9 Hrvata i 1059 Srba), Udbina (73 Hrvata i 934 Srba), Vrhovine (65 Hrvata i 742 Srba).

5 Terorizam (u vidu miniranja lokala, kuća, stanova i automobila i ubojstva i zlostavljanja) kakav je bio svakodnevna pojava, recimo u gradovima kao što su Sisak, (gdje je likvidirano više stotina — oko 400 osoba) Karlovac, Zadar, Gospic, Bjelovar, Osijek, ali i drugi, te ratni zločini, kakav se zbio na Koranskom mostu u Karlovcu, imali su za posljedicu brojna preseleđenja u »Krajinu«, bez obzira tko što o njoj mislio. Naime, kad je policajac Mihajlo Hrastov, 23. rujna 1991. u Karlovcu ubio 14, a ranio još nekoliko nenaoružanih

broj pripadnika srpske manjine. Procjenjuje se da je druge krajeve RH napustilo oko 120.000 Srba. *Stjepan Šterc*, zamjenik *Jure Radića*, ministra razvijanja i obnove, lani će u »Globusu« objaviti da ta brojka iznosi 70.000, što ne može biti točnim.

No, bez obzira koliko je iz drugih krajeva RH na okupirani teritorij otišlo, uglavnom urbanih Srba, broj se srpskog stanovništva u UN sektorima povećao. Dio prebjega iz drugih područja RH, odlazi tijekom rata u SRJ i druge zemlje, ali se ne zna o kolikom broju je riječ. Stjepan Šterc će, ustvrditi da je tijekom rata okupirano područje napustilo 90.000 Srba i otišlo u SRJ ili »treće zemlje«, bježeći ispred bezakonja i rata, a da je u vrijeme vojne akcije »Oluja«, područje »Krajine«, napustilo 140.000 osoba srpske pripadnosti. Uz sva odlaženja, preseljavanja i preseljavanja tijekom rata, u vrijeme akcije »Oluja« to je područje napustilo oko 200.000, a najmanje 180.000 osoba. Hrvatska Vlada »tvrdi da su 154.079 Srba (procjena od 21. kolovoza 1995.) koji su izbjegli iz Krajine uoči napada dobrodošli u Hrvatsku. Ti su Srbi otišli u područje Bosne i Hercegovine koja su pod srpskom kontrolom ili u Saveznu Republiku Jugoslaviju. Oni su raseljeni u raznim dijelovima SRJ, kao što su naprimjer Kosovo, Vojvodina i Sandžak...«⁶ Sam će podpredsjednik Vlade RH, *Ivica Kostović*, 29. kolovoza 1995. novinarima izjaviti kako je u bivšim UN sektorima Sjever i Jug ostalo oko 6000 osoba, od kojih 3255 potpuno nemoćnih — starih osoba.

Kako podpredsjednik Vlade Kostović nije imao ni točan podatak o onima koji su u Hrvatskoj ostali, ni gore precizno naveden Vladin podatak, o onima koji su otišli, nije mogao biti konačnim. Naime, u RH je nakon operacije »Oluja« ostalo oko 8500 osoba, uglavnom staraca. Točnije, u sektoru Jug ostalo je 4051, a u sektoru Sjever 4363.⁷

2.

Srpsko je stanovništvo UN sektor Jug gotovo napustilo do kraja subote, 5. kolovoza 1995. Sela i gradovi su ostali pusti. Primjerice u Obrovcu je ostao samo jedan civil — Hrvat *Josip Marković*. Ako svi i nisu krenuli za BiH ili SRJ, sklanjali su se, želeći izbjegći susrete s vojskom pri ulasku u naselja, iz gradova u sela. Zabilježeno je više odlazaka u kampove UNCRO, kao u Korenici, a najviše u Kninu. Mnogi će potvrditi da im je evakuacija naređena, no malo ih je znalo da se zbjegovi neće zaustaviti do BiH i do SRJ. Stanovnicima Plastova i okolnih sela, koji su dva–tri dana prije dobili naftu, najprije je rečeno da se povuku u Đevrske, tamo da idu do Kistanja, pa do Srba...⁸ Čini se da su obite-

rezervista bivše JNA, zbog čega je osumnjičen za ratni zločin, pa nepravomočno u Karlovcu oslobođen krivnje, u narednih desetak dana, taj grad napustilo je oko 10.000 tisuća građana srpske nacionalnosti. U to vrijeme, naročito nakon ubojstva obitelji Zec, a i drugih tajnih smaknuća, Zagreb napušta oko 40.000 osoba, Osijek 25.000, Split, 10.000, Gospic, 8000 itd. Najviše ih je otišlo baš na hrvatska okupirana područja, s kojih su izbjegli u vrijeme operacije »Oluja« i sada se žele vratiti u Karlovac.

6 Izvještaj Međunarodne helsinski federacije (IHF), od 25. kolovoza 1995.

7 Human Rights Watch/Helsinki: »Nekažnjavanje prekršaja počinjenih tijekom operacije »Oluja« i uskrćivanje prava povratka izbjeglica u Krajinu«, kolovoza 1996.

8 »Tri–četiri dana prije »Oluje«, bio sam na sastanku, kao povjerenik Civilne zaštite. Sastanak je vodio Drago Vujatović. Najavljen je hrvatski napad, te rečeno da se ljudima da gorivo i da budu spremni za povlačenje

lji visokih krajinskih funkcionera točno znali gdje će se zaustaviti. HHO je zabilježio mnoge izjave da su te obitelji evakuirane ranije, da se nisu truckale u neizvjesnim izbjegličkim kolonama. Svjedoci tvrde da su obitelji nekih ministara, tjedan–dva prije kamionima odvezli namještaj za SRJ, a pod izlikom kako »*stare stvari*« voze »*djeci na školovanju*« ili »*rođacima*«, a dovest će nove. Srpska vojska samo desetak dana prije proširila je, kod Srba lokalnu cestu — pomoćni pravac za brže izvlačenje. To ukazuje da je evakuacija unaprijed smišljena i s nekim dogovorenata, ili na to da su časnici generala Mile Mrkšića i ministri Milana Martića procijenili da se ne mogu oduprijeti hrvatskoj vojsci, pa je to bio strateški potez.

Bez obzira na motive vojnih vođa za pokretanje povlačenja svoje vojske i motive civilnih vlasti za pokretanje cijelokupnog stanovništva, izjave stotina svjedoka ukazuju, kako ih na put i nije bilo teško pokrenuti jer su se bojali trenutka kada će u njihova sela ući hrvatski vojnici. Mnogi od njih ni prije nisu vjerovali da tzv. RSK može opstatiti, a kamoli da se može sama odbraniti, pogotovo kad su shvatili da ih, gubeći tzv. »*zapadne granice*« velike Srbije, Slobodan Milošević više ne treba.

Živeći toliko godina u okrilju u kojem su ljudska prava bila nešto strano i nepoznato, ali istovremeno oboružani bremenom prošlosti kada su na tome području svi na svoj način punili vrtače i bezdanice, (koje su toliki nesmiljeno raskapali) i opterećeni onim što su početkom rata učinili njihovi ili »oni«: srpski i hrvatski ekstremisti brutalnim ubojstvima i mržnjom, primicanje konačnog ratnog okršaja, donio im je i paničan strah. Izjave i poruke hrvatskih čelnika, posebice Tuđmana i pokojnog Šuška nisu ulijevale nadu u mogućnost dostojanstvenog i časnog poraza, bilo mirnom reintegracijom ili sklapanjem kakva drugog sporazuma. Stoga nije čudno da retorika Predsjednika RH, u poslanici čitanoj 4. kolovoza 1995. nije shvaćena ozbiljno i nije mogla odagnati strah koje su propagandne mašinerije i izjave pripremale punih pet godina. Da je strah od budućnosti bio opravdan, pokazalo se već prvog dana operacije »Oluja«.

3.

U kampu UNCRO u Kninu sklonilo se do 1000 stanovnika, većinom starijih. Prvih dana boravka u kampu, većina je izjavljivala da će ostati u Hrvatskoj, da zbog te namjere nisu ni krenuli u izbjeglištvo.

do Kaknja i Zečeva... Kad smo, nakon granatiranja (ranjeni su student Dalibor Dobrijević, r. 1973. — umro, Mile Dobrijević — umro i Ika Dobrijević, op. p.) došli oko 14 sati u Zečevo, tamo nikoga nije bilo...» (Milorad Dobrijević, r. 1952., ekipi HHO-a, 3. prosinca 1997.)

9 General Čermak, 10. kolovoza 1995. izjavio je za »Večernjak«, kako se za ostanak prijavilo 300 Srba.

General Čermak, znači nije znao ili nije htio znati, da se i većina onih kojima je on dao propusnice da se vrate kućama, ponovo vratilo u UN kamp, jedva spašavajući glavu, dok su mnogi prije povratka bili zlostavljeni i pretučeni. Neki su, doista kamp napustili, a među njima ima i onih koji više nikamo nisu stigli. Ako je u početku i postojala želja da ti ljudi ostanu kod svojih kuća, kad su vidjeli što se događa, da su im kuće spaljene, imovina razvučena, da im se prijeti, da ih se tuče, naknadno su se odlučivali za odlazak i većina ih je u rujnu napustila Hrvatsku,

Iz UNCRO-campa, 16. rujna 1995. u 15 autobusa za SRJ je krenulo oko 800 osoba. Prije kretanja morali su potpisati izjavu koja glasi: »*Izjavljujem da dragovoljno želim preći s teritorija RH na teritorij Republike Srbije. Ovom izjavom također izjavljujem da sam bio zbrinut i na human način doveden do graničnog prijelaza.*« Potpisivanju izjave dio osoba se žestoko usprotivio, tvrdeći kako nije istina da Hrvatsku napuštaju dragovoljno. Među njima je bilo najviše onih koji su iskoristili mogućnost, da s posebnim dozvolama generala Čermaka obidu svoja imanja, odnosno da se vrate svojoj kući. Međutim, kad su vidjeli da su im imanja spaljena, ili da ih hrvatski vojnici, policajci i civili zlostavljaju, prijete im i tjeraju da odu, vraćali su se, nemajući куд, u UNCRO-camp. Neki od izbjeglica dobili su radne knjižice TVIK-a, u kojima im je radni staž zaključen s 1. rujnom 1991. godine.¹⁰

U jednom od tih autobusa otišao je i Dušan Drpa, r. 1938., iz Knina, koji je čuo Predsjednika Republike i odlučio ostati. Kad je shvatio da po gradu, na mahove (s kraćim stankama) padaju brojne granate, otišao je u UNCRO-camp i odmah se javio da će ostati u Kninu. Dobio je Čermakovu propusnicu i 16. kolovoza se vratio kući. Nije bilo dobro, no ipak nije očekivao teže posljedice. Tek je 22. kolovoza shvatio u što se, povratkom kući, upustio. U kuću mu upadaju tri vojnika, zlostavljaju ga, prijete mu, pitaju zašto nije otišao s drugim »četnicima«. Potom mu otimaju osobni automobil, odnose muzičku liniјu, kao da je njihova i vreću za spavanje. Nije to prihvatio mirno, već je slučaj prijavio policiji, u kojoj nije bio nimalo profesionalno primljen. No, vratio se kući. Pola sata kasnije u kuću mu dolaze ona ista tri vojnika. Uzeli su mu domovnicu, prebili ga i zaprijetili ubojstvom. Sutradan se odvazio da izade iz kuće i 23. kolovoza 1995. vratio se u UNCRO-camp i s drugima otišao u SRJ.

Dušan Drpa nije bio jedini. No, kako je vrijeme odmicalo mnogi više nisu mogli iskoristiti mogućnost povratka u UNCRO-camp, jer su i UN-mirovnjaci željeli da se što prije riješe civila, pa su vrata za one koji su se, glede ostanka, predomislili, bila zatvorena.¹¹

10 Aktivisti HHO-a, 17. kolovoza 1995., pomogli su nekim osobama da se vrate u Knin. To je učinila i obitelj Kondić. Unatoč ponekom šamaru, uvredama i podsmjehu, izdržali su i ostali kod svoje kuće. Neki drugim imali su teža iskustva, pa su otišli.

11 Neizvjesnost i strah izazivali su i ovakvi slučajevi. Hrvatski su vojnici, 5. kolovoza 1995., iza 10 sati iz skloništa odveli Nenada Dujkovića i brata njegove žene Dragana Mirkovića. Žene i djecu su pustili da odu u UNCRO-camp, a njih vode »na ispitivanje«. Slično se dogodilo s Vukašinom Vujsinovićem, r. 1927. Do danas, o njima se ne zna ništa. Članovi komisije IHF-a, DOS-a, Crvenog križa i drugi, pokušali su, samo nekoliko dana nakon događaja u Kninu, doznati gdje su i što im se dogodilo, no nitko nije znao ništa.

4.

Prvi u izbjeglištvo (»taktičko povlačenje«), 27. i 28. srpnja 1995. kreću stanovnici Strmice. Od 1300 žitelja, u selu ih ostaje nekolicina. Od njih je ubijeno najmanje osam u selu, a toliko ih se smatra nestalima. Među onima koji su ostali je i R. S. Očevidac je gotovo svega što se dogodilo, no ni sam ne zna kako je ostao živ. Pripisuje to svojim neposrednim »načinom komuniciranja« sa svima. Častio je vojnike, davao im informacije, no opet su ga, bar teško ustrašili. Naredili su mu, napose, da si sam iskopa raku u koju će ga zatrpati kad ga ubiju. Ostao je živ, ali se ne sjeća kako se to točno zbilo.

U staji mu je i danas truplo konja. Veli da je bio mlad pa da je »dobio srčani udar od straha«. Čijeg? Ne isključuje mogućnost da je ubijen, ali nije siguran. Truplo je zabravio i prvi put je staju otvorio u nazočnosti aktivista HHO 6. siječnja 1999.

Stanovnici Biljana Donjih, selo napuštaju kasno navečer 3. ili rano ujutro 4. kolovoza 1995. Rečeno im je da se privremeno »treba povući do Benkovca«. U selu ostaje samo *Pera Radmanović*, r. 1925., čiji je sin bio u 4. gardijskoj brigadi HV.¹² Oni iz Biljana Gornjih kreću koji sat kasnije. Oko 23 sata, 3. kolovoza 1995., na put kreću i stanovnici Ceranja Donjeg i Gornjeg, zatim iz Miranja,¹³ U selima ostaje samo devet osoba,¹⁴ a u Pristegu nitko.¹⁵ HV ulazi u selo 4. odnosno 5. kolovoza. Stanovnike odvoze u Sabirni centar u Zadar, nakon čega su sela opljačkana, a kuće popaljene. U Ceranjima Donjim ostala je cijela samo kuća *Miloša Čubrića*, r. 1923. koji se nije dao u Sabirni centar. O postupcima prema njima u selu, vidi dalje.

Zbjeg iz Benkovačkog Sela,¹⁶ Jagodnje Gornje,¹⁷ Kule Atlagić, Benkovca i drugih sela, kreće četvrtog, jer po selima padaju granate.

Duro Klašnja, r. 1931. iz Frkašića, nije kanio napustiti selo. Tim više što je očekivao susret sa sinom, pripadnikom policije i zetom, hrvatskim vojnikom, koji su sudjelovali u akciji »Oluja«. U nakani nije uspio: »Tu su, u tom malom sokačiću stali, kad su me digli da i ja moram bježat'. Nisu dali da ostanem...« Krenuo je 5. kolovoza 1995., u četiri ujutro. Do Srbije je, sa ženom *Smiljom*, r. 1948., preko Dvora na Uni putovao 17 dana, sa zaprežnim kolima koje je vukla jedna kobila. Kola i kobilu tamo su prodali za 1800 DEM, za preživljavanje.¹⁸ Kad se početkom 1996. godine vratio, našao je kuću zapalje-

12 Nakon nekoliko mjeseci u selo se vratila *Kata Dukić*, r. 1922., a po popisu stanovništva iz 1991. ovdje je bilo 1033 stanovnika. Sve su kuće, osim kuće *P. Radmanović*, zapaljene.

13 U Miranju je ostao samo *Jovo Žmirit*. Pridružilo mu se 14 naseljeničkih obitelji iz BiH.

14 Ceranji Gornji: *Andelija Karan*, (ž), r. 1927., *Dušan Karan*, (m), r. 1936, te *Velinka*, (ž) i *Veljko Šaponja*, (m), oboje rođeni 1930, Srbi; Ceranje Donje: *Sava Vojvodić*, (ž), r. 1912, *Milica*, (ž), r. 1921. i *Miloš Čubrilo*, (m), r. 1923, te *Sofija*, (ž), r. 1922. i *Luka Čubrilo*, (m), r. 1922., Srbi. *Veljko Šaponja* i *Milica Čubrilo* su umrli. Do 18. lipnja 1998. u sela se nije nitko vratio.

15 HV u Pristegu pljačka, potom minira i pali sve kuće, isto kao što su to s hrvatskim kućama 1991. napravili Srbi.

16 Kuće su temeljito opljačkane, a nekoliko ih je zapaljeno. Do 21. srpnja 1998., u selo se vratio 30 osoba.

17 Selo je granatirano. HV ulazi u selo 5. kolovoza. Vlasnica prve zapaljene kuće je Hrvatica *Senka Čvorak*. Druge, oko 50 posto zgrada, zapaljene su mjesec dana kasnije. U selu je ostalo pet staraca, a do 1. srpnja 1998. vratio ih se još 14.

18 »E, tamo su mi pokrali neke stvari... jako smo loše živjeli... bili smo gladni. Tamo smo dočekani nikako. Dobivali malo pomoći i ništa...« (*Duro Klašnja*, r. 1931. 17. srpnja 1996., akrivistima HHO).

nu. Uz povratnički bračni par Klašnja, u Frkašiću danas žive još: *Bogdanka Borjan*, r. 1913, *Jelena Rašeta*, r. 1926., *Nedjeljka Rašeta*, r. 1956. *Mica Rašeta*, stara oko 75 godina i *Petar Rašeta*, r. 1898. Prema popisu stanovništva iz 1991. bilo ih je 111.

Kroz Korenicu¹⁹ 4. kolovoza prije podne prolaze kolone izbjeglica iz Ličkog Petrovog Sela i s Plitvica, dok se Koreničani na pokret odlučuju u subotu, 5. kolovoza, rano. Idu preko Frkašića, preko Bijelih potoka i Kamenskog za Donji Lapac. U Bjelopolju su imali zastoj, jer je nešto eksplodiralo u tamošnjoj pilani. Kolona iz Škara, Doljana, Zalužnice, Vrhovina, Trnavca, već je do Debelog Brda u kontaktu s HV. Ako je netko i razmišljao da se »taktički« povlače, pa će se vratiti, takve su misli otklonili događaji, kakav se desio starici *Savki Hinić*, čijeg je sina *Marinka*, r. 1946. pred njezinim očima hladno-krvno, pokraj traktora, ubio hrvatski vojnik.²⁰ Nakon takva događaja, nitko se nije trebao plašiti da će ova kolona stati i vratiti se.

Područje Drniša, šibenskog zaleđa, Podinarja... prazne se već u petak rano ujutro. U selima ostaje tek poneka osoba, iz uvjerenja da se ostati može ili zbog nemoci da se na put neizvjesnosti kreće. No, žitelji Mogorića, drugih tamošnjih sela, pa Gračaca, Bruvna, Palanke, uglavnom prazne svoja sela 5. kolovoza.

Samo su dvije starije žene ostale u selu Ljuboviću, kod Gračaca. No, jednu je netko 19. veljače 1996. godine ubio u njezinoj kući. Potom je i druga, posljednja stanovnica sela, napustila ga, pokušavši sve da se održi na svom ognjištu. U Miočiću je bilo oko 300 osoba. Ostale su dvije starice. Jedna je već umrla, a o drugoj nitko ne brine.²¹ U selu Civljane (Knin) od 790 srpskih stanovnika ostale su također dvije: muškarac star 85 i žena stara 80 godina. Zbjeg je krenuo 4. kolovoza izjutra. Međutim 18. travnja 1997. selo je bilo potpuno pusto. Većina kuća je zapaljena, a ostale su opljačkane i devastirane.

U selu Cetina, koje je brojilo oko 790 stanovnika ostalo je devetoro staraca, jedna je žena (*Ana Barišić*) ubijena, dvije su nestale, a jedna je kod srodnika u drugom mjestu, »Sada je dobro, kako je bilo nakon akcije »Oluja«. Tada su nas maltretirali... Najgore je što nema struje. Ne možemo do grada, nema autobusa«, kaže 18. travnja 1997, aktivistima HHO, Božo Barišić, r. 1932.

U selu Kruge, kojem pripadaju i Lapačka Korita u Donjem Lapcu, uoči rata živjelo je 126 stanovnika, od čega 123 pripadnika srpske manjine. Stanovnici sela i susjednih Nebljusa, pograničnog naselja uz BiH, selo napuštaju prije početka vojne akcije. Srpska vojska, također, još prije, pa su sela bila prazna prije zvaničnog početka vojne akcije »Oluja«. U selu ostaju samo četiri osobe: obitelj *Delić*, majka *Saja*, r. 1904, sin *Dane*, r. 1925. i njegova žena *Bosiljka*, r. 1924, i starica *Saja Barać*. Navodno je u selu Kruge ostala i *Jelka Blanuša*, ali je »nekamo otišla« i do 19. srpnja 1996. se u selo nije vratila. U selu nitko nije ubijen, niti je selo zapaljeno. Zapaljena je samo obiteljska kuća *Dragice* i *Milana Blanuše*. Milan je umro tri godine prije kraja rata, a Dragica, po nacionalnosti Hrvatica, potom otišla k rodbini u Delnice. Sve ostale kuće su devastirane, unutrašnjost ispreturana, vrijedniji predmeti otuđeni. Stoku i vrijednije predmete opljačkali su vojnici V. korpusa, koji su došli sve do Donjeg Lapca, pa su i u njemu pljačkali, prije no što su se sastali s HV.

¹⁹ Do siječnja 1998. u imenu je imala i posvojni pridjev »Titova«.

²⁰ Majka ni danas ne zna gdje je pokopan. Vratila se kući, no kod kuće nije našla muža *Milana*. Ni za njegov grob ne zna.

²¹ »Selo je totalno srušeno, uništeno i zapaljeno...« (Terenski aktivisti HHO, 1. lipnja 1996.)

U Nebljuse²² i Kruge, prvi, bez ikakve borbe ulaze vojnici V. korpusa Armije BiH., dok HV, do Nebljusa dolazi tek 7. kolovoza 1995. Naime vojnici BiH, u Nebljusima su već 3., a u Lapačkim su Koritima, 4. kolovoza 1995. prije podne. Obitelj Delić, toga je dana »razbijena«. Dane odlazi traktorom u Donji Lapac da osobno vidi što se to događa.²³ Naišavši na paniku i kaos, potvrđuje već donesenu odluku da od svoje kuće nikamo ne kreće. No, otinaju mu traktor. Za to vrijeme, muslimanski vojnici zlostavljaju njegovu majku i ženu. Majka Saja je, naprsto nestala, a Bosiljka je s teškim tjelesnim povredama, uz pomoć neke od međunarodnih humanitarnih organizacija i poznanika njezina sina iz Bihaća, prebačena u BiH. Tko joj je pomogao i na koji je način došla do sina u Velikoj Gorici, ne zna točno.²⁴ Dane je završio u Sabirnom centru u Zadru, gdje ga »preuzima« sin. U Lapačka Korita vratili su se u svibnju 1996. U kući im je do polovice siječnja 1996. bila vojna bolnica 145. puka HV, ostavivši »potpis« na devastiranoj i potpuno opljačkanoj kući.

Majku Saju Delić, netko nepoznat je, pretučenu prebacio u kninsku bolnicu, gdje je od posljedica zlostavljanja umrla 21. prosinca 1995. Obitelj je poduzela sve kako bi doznala što se s njom dogodilo, ali u tome, za njezina života nije usjela, svi su im govorili da ne znaju gdje je. Tek, u svibnju 1996. dožnalo se da je pokopana na kninskom groblju, bez imena na nadgrobnom križu. (!?)

U Donji Lapac, Srb i druga tamošnja naselja HV i Specijalna policija ulaze tek 7. kolovoza 1995., popodne. Prije toga Donji Lapac i Srb snažno su granatirani. Vojsku i policiju dočekalo je malo stanovnika, od kojih su neki, nakon što su vidjeli prizore paljenja, miniranja, ali i ubojstava, krenuli i otišli kasnije, provlačeći se kroz linije hrvatske i bosnjačke vojske.

»Mi smo s radošću dočekali Hrvatsku vojsku. Mi smo ih doista doživjeli kao osloboditelje. U našoj kući je bilo sjedište 113. brigade Hrvatske vojske iz Šibenika...«

Oni nas nisu tukli, Ali nas je policija odvela u zatvor u Srb, 9. kolovoza 1995. Dan prije je zapovjednik 113. pretresao kuću dva puta. Mi smo bili u samici u Srbu, 15 sati. Rekli su nam da smo bili privedeni zbog osobne sigurnosti. Dok smo bili u zatvoru nije nas nitko ispitivao, niti smo dobili hrانu ni vodu. Kad su nas pustili iz zatvora ja sam tražio nekakvu potvrdu da smo bili zatvoreni... Ovaj policajac mi je odgovorio da nam ne može dati potvrdu jer nema pečat.... Kad su nas vratili doma vidjeli smo traktor i prikolicu koja je bila natovarena s našim stvarima i dva teleta su visjela poklana. Oni su, naprsto, od-

22 U Nebljusima su prema popisu stanovništva iz 1991. živjela 303 žitelja; 2 Hrvata, 287 Srba, tri Jugoslavena i »ostali«.

23 »Dodem ja do benzinske pumpe, tamo nered. Vidim da ja tu nemam sreće. Nema onoga što prodava naftu, već svaki sebi sam toči. Nema reda ni komande. E, da ja s takvima idem. Ne idem ja nikud!... Onda jedan, vidim ga i sad, stariji čoek, da ga vidim prepoznao bih ga, ode u hotel (Hotel »Kamensko«, nedaleko benzinske crpke, op. p.) i zapali ga. 'E nećemo im to ostaviti!', veli on, a mene presjeklo. Gori nešto i u gradu. Ne zna se tko što radi... Mislim općina, ili tako... 'E, kad ne ideš, ne treba ti ni traktor!' i oteše mi ga. Poslije ga ja vidim dolje u Lapcu, satrvena...« (Dane Delić, r. 1925., Lapačka Korita, aktivistima HHO 19. srpnja 1996.)

24 »... A, na početku? Ne, nitko nije pucao! Ništa se nije čulo! Samo meni zlo bilo. Bogami, mene isprebijaše Muslimani! Došli iz Bihaća! Odmah, ovi još odlazili, a ovi došli!... A, zašto? Ma, veli de su mi borci?, pa de su mi borci? i sve tako. Onda, ubi, dovati me nekako. Ma nijesam se mogla dignuti. Jooj, prebio mi je rebara, nekoliko, pa po glavi i ledima... A, onda otpremi mene neki iz Bihaća, valjda poznanik mog sina. Pa, onda, ne znam ni kako, nekako dalje, pa tako došla do mog sina... Kada? Ma, tko bi se toga sjećao...« (Bosiljka Delić, r. 1924. Lapačka Korita, aktivistima HHO, 19. srpnja 1995.)

vezli naše stvari... Znam čak i ime zapovjednika 113. brigade koji je sudjelovao u pljački. Zove se Zlatko... Mi smo to prijavili i rečeno nam je da je policija podnijela krivičnu prijavu protiv nepoznatog počinitelja...«²⁵

»U osvit subote 05. 08. '95. godine, pogledam vani kroz prozor, kad preko našeg sela ide kolona izbjeglica od Benkovca i Kistanja, izmješala se zaprežna kola, auti, tenkovi, teretni kamioni sa topovima, a prašina se digla do neba, nešto od zemlje, a nješto od motornih vozila. Ljudi nemoćni i bolesni, jedan stari je umro u kolima kod Ikanova vinograđa i tako su ga dalje odvezli, nisu imali vremena ni da ga sahrane. Nema liječnika ni ljevkova, nema hrane ni vode, sunce Ilinsko pripeklo, a »Oluja« od Knina već se sve bliže primiče, grmljavina od granata je sve jača i bliža... Kud će još i gora nesreća, ljudi ostaju bez goriva pa ostavljaju traktore i kola po putovima, a oni dalje nastavljaju pješice, jer prijeti opasnost da topovi i tenkovi prekinu kolonu i onda bi bio kraj svemu... I ja sam također sjeo na traktor i mislim da krenem, a onda nešto u meni kao da kaže: 'Nemoj ići!' i ja sidem sa traktora i ostanem...« Zabilježio je u svom dnevniku B. A., iz sela M., dva-tri dana nakon što je ostao sam u velikom selu s dvadesetak staraca. »Sretan sam što sam i danas ovdje, jer tu sam rođen, tu želim i umrijeti. No, često požalim što i sam nisam otišao. Ne znam koliko ćemo još, ja i ova starčad, moći izdržati. Nemamo ništa, autobusa, trgovine, nismo sigurni, pljačkaši i danas dolaze, prijete, zlostavljaju i sve nam odnesoše... Kad netko umre, nema tko ponijeti ljes. Državu za nas ni zbog čega nije briga.., tvrdi aktivistima HHO-a 27. ožujka 1999.

U cijelom Mokrom Polju, u kojem je bilo 384 domaćinstva, ostalo je 80 osoba, od kojih je sedmoro ubijeno, nekoliko nestalo. U Oćestovu je ostalo 26, u Padjenima 13, u Bajićima osam ili devet, u Zrmanji preko desetak, Palanci isto, kao i u Uzdolju, Orliću 20, Velikoj Popini, petoro, itd.

5.

Stanovnici samog Knina, u glavnini odlaze tijekom petka, 4. kolovoza 1995. Toga, a poneko narednog, dana odlaze stanovnici najbliže kninske okolice. Evo što je 5. kolovoza 1995. u samom Kninu vidio i doživio svjedok K. Š., pripadnik srpske vojske, koji je u Knin krenuo po zadatku, iz okolice Vrlike.

»Nisam ni znao, kao ni domaći ljudi, da je na položaju na samoj cesti u potkopu samo 200 metara od mene, bilo ukopano 250 kilograma eksploziva spremnog za aktiviranje. Taj dana (3. kolovoza 1995.) je bio neverin i grom je aktivirao eksploziv.²⁶... Padala je prava kiša kamenja, cijele stijene su padale oko nas, i sreća je da nitko nije nastradao. Sada izgleda da je ta eksplozija izazvana za uništavanje ceste, ali nije istina jer nitko nije znao za taj eksploziv...«

Od 32 čovjeka koji su bili na tom terenu (na osam kilometara prve linije), odmah je pogegla polovica. Na sam dan »Oluje« (4. kolovoza 1995.) ostalo je samo 12 ljudi, kada su počele po nama padati granate. Iza naše čete do Vrlike, nije bilo niti jedne snage koja

25 T. K., r. 1930. iz Ličke Kaldrme, aktivistima HHO, 3. srpnja 1998.

26 Cesta Vrlika — Sinj, kod mosta zvanog »Raba«.

bi mogla djelovati prema vojnim pravilima i doći nam u pomoć. Nije bilo niti jednog rezervnog položaja... Kada je HV napala 4. kolovoza, našao sam se u okruženju, jer mi nitko ništa nije govorio o situaciji... Pretpostavljali su da se radi o strašnim položajima, a bio sam samo ja i pet vojnika...«

Kad je došao do zapovjednika, ovaj mu je rekao da raspusti vojnike: »Neka spašavaju glavu. Nema nikakvih informacija iz Knina, jer su radio i telefonske veze u prekidu...« K. Š. upućen je da ode u Knin, u komandu Sedmog korpusa i nabavi »bar dva kamiona« za izvlačenje vojnika. Išao je pješice. »U Knin sam došao oko 4 sata ujutro, počelo je svitanje 5. kolovoza 1995. Grad je bio prazan i bio je pod žestokom baražnom, vatrom minobacača i artiljerije. Pucalo se sa svih strana, osim sa burine strane... ali se nije čula vatra iz streljačkog oružja. Vojska Krajine povlačila se cestom od Krčića prema TVIKU i prema Dizel depou. Uz put sam našao razbacane dijelove vojne opreme, uniforme, čuturice, plinske maske. Svi tragovi su ukazivali na brzo i bezglavo povlačenje, ali nisam video niti jednog jedinog civila. Nikakav trag života.... Na desnoj strani putića (prema upravi Dizel depoa) našao sam jedan milicijski »stojadin«. Tragovi su ukazivali da ga je pregazio tenk. Bio je potpuno spljošten, a iz auta je virila ljudska noga...«

Krenuo sam dalje prema Komandi korpusa... Uputio sam se do vojničke kapije na ulazu u kasarnu... Oko 10 sati nastalo je zatišje... Ugledao sam jedan automobil »lada«... u »ladi« su sjedila dva čovjeka u maskirnim uniformama Vojske RSK, stari oko 25–30 godina... Automobil je bio sa strane izreštan mećima u visini grudnog koša. Tada još HV nije ušla u grad, pa ne znam kako su poginuli... Sigurno je da su ubijeni rafalnom paljicom...«

U Kninu je bila sablasna tišina, a bio je lijep sunčani dan. Kad sam bio kod benkovачke vinarije čuo sam neki žamor, ušao sam unutra i video jedno četiri–pet vojnika u uniformama Krajine. Ležali su potpuno omamlijeni. Bili su toliko pijani da nisu uopće vidjeli da sam ušao...«²⁷

Negdje, između 10 i 11 sati, 5. kolovoza 1995., hrvatski su vojnici već bili u cijelom Kninu. Prije toga nadletio ga je jedan »MIG 21« i raketirao područje tzv. Kasarne Sjever, iako u njoj nije bilo nikoga, osim tri već mrtva vojnika. Vojna motorizacija je ulazila u Knin iz svih pravaca, a s malim zakašnjenjem i iz pravca Bukovice, cestom Zagreb — Knin. »Čula se rafalna paljba i vriskovi, ali ne znam da li su to vriskovi žrtava ili od straha...«²⁸ Svjedok je potom, sakriven u makiju, u blizini hrvatskih vojnika promatrao podizanje hrvatske zastave, nešto prije 12 sati na kninskoj tvrđavi. U svom zaklonu ostao je cijelu noć i sutradan dopodne. Također je upamtio da je iz smjera centra Knina, do bivše prodavaonice »Dona« došlo vozilo »LOV« — lako oklopno vozilo.

Prema tome, sam grad Knin je već u petak ujutro, negdje do 10 sati, 5. kolovoza 1995. bio prazan. Događanja u njegovoj okolini ukazuju da je grad, ustvari bio nebranjen. Srpska vojska je bila dezorientirana i prije samog početka operacije »Oluja«, a s prvim granatama, njihove su obrambene linije napuštene, a rezervnih nisu imali. Otpor je pružen na Ljubovu i na Crvenoj zemlji, kraj Knina. Osoblje UNCRO-a je znao početak napada, pa je pola sata do sat vremena prije, iz grada povuklo svoje časnike i činovnike u Kasaru jug. Na sam grad, u cijeloj širini i dužini, granate su padale, s kraćim pre-

²⁷ Sudbina tih vojnika ostala je nepoznatom. HHO posjeduje nepotvrđene informacije da su smaknuti, istog dana.

²⁸ K. Š., aktivistima HHO-a, 11. veljače 1999.

kidima cijeli dan. Gađana je i izbjeglička kolona koja se kretala smjerom Knin — Pađene — Srb.

»Nema sumnje da su Hrvati znali kako granatiraju civilne ciljeve. Od 3000 granata ispaljenih prema Kninu, manje od 250 pogodilo je vojne ciljeve. Radi li se o vrlo lošem gađanju ili se mora logički zaključiti da se namjerno gađalo civilne objekte«.²⁹.

29 Izjavio je haaškim sudskim istražiteljima, prema »New York Timesu«, general Alain Forand

T R E Ć I D I O

Postupanje prema civilima — žrtve

»Svačije pravo na život mora biti zaštićeno zakonom. Nitko ne smije biti hotimično lišen života osim pri izvršavanju smrтne kazne nakon osude za zločin za koji je zakonom predviđena ta kazna.« (Čl. 2, t. 1., »Konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda«.)

Članovi Misije IHF-a, 17. kolovoza 1995. zabilježila je brojne izjave civila sklonjenih u UNCRO-camp. Neke su osobe bile lakše ranjene, druge u velikom strahu, neke doživjele uvrede. U camp su došli sami, dovezli su ih UN-ovi vojnici, kojima će HV, po ulasku u grad, do 12. kolovoza zabraniti i ometati obilazak terena, a neke su dovezli i hrvatski vojnici. Jedna nepokretna starica kazala je da je, kad su njezini ukućani napustili selo, već bila pripravljena na smrt. »Čujem evo vojske! Bože, koja je? 'E l' naša il' nji'ova. Ja već mrtva, a jedan zaviče: 'Evo jedne babe!' Dode i drugi i veli ovome: 'Nosi je u kamion, pa u Knin! A da je ostavim, ili ubijem? ', čujem ja kao kroz san. Ovaj drugi, opet će njemu, valjda mu je šef: 'Nosi tu babu tamo, kao da je tvoja vlastita, inače ode tvoja glava... I, Bog im dava', dobri dečki. Pitam ja, u strahu, jednog kako se zove. 'Puno pričaš, baba. Mi smo »pume«, zapamti: »Pume« te spašavaju! '. Nikad nisam čula takvo ime... I sad sam ja tu. A kud ću sade, velju, jadna sam ti...?«

Drugi starci (ali i mlađi) nisu imali ovakvu sreću.

A) Zaključak:

»Hrvatska se s mnogo dostojanstva ponijela kada joj je bilo najteže. Dok je bila vojno slaba, dok su joj ubijali Vukovar, progonili Ilok, granatirali Dubrovnik... Sa svojom se tragedijom uglavnom uspravno nosila. Pod pobjedom je poklekla. Nju nije uspjela na isti način iznijeti. Dostojanstveno se ponijeti u pobjedi — to nije izdržala...«¹

B) Predviđanje:

»... Želi li Zagreb oslobođiti okupirana područja, te stvarno obnoviti civilni poredak nad pobunjenim srpskim stanovništvom, ili se osvetiti Srbima, protjerati ih? Nadalje, je li bihaćki aspekt rata tek nova prilika za podjelu Bosne ili uvod za savezništvo svih snaga koje se suprotstavljaju ideji i praksi nacionalno 'čistih' država.? Iz ovog će pohoda Tuđman

1 »Kako izdržati pobjedu«, Jelena Lovrić, »Novi list«, 27. kolovoza 1995.

zasigurno izaći pobjednikom. No, pitanje je hoće li to biti 'pobjeda' poput one u zapadnoj Slavoniji, ili će Tuđman poučen zapadnoslavonskim iskustvom² ovaj put biti i moralnim pobjednikom? Iz toga će se vidjeti radi li se o još jednom u nizu dogovora na liniji Zagreb — Beograd, čiji će rezultat biti nova 'humana' preseljenja, kolone izbjeglica ili pustoš. Dakle, hoće li pobjeda hrvatske vojske značiti i pobjedu ljudskih prava, čovječnosti, demokracije i Hrvatske.«³

C) Obećanja:

Dr. Franjo TUĐMAN: »Pozivam hrvatske građane srpske nacionalnosti, koji nisu aktivno sudjelovali u pobuni, da ostanu kod svojih kuća, i bez bojazni za svoj život i svoju imovinu, dočekaju hrvatsku vlast, uz jamstvo da će im se dati sva građanska prava i omogućiti izbori za lokalnu samoupravu prema hrvatskom Ustavu i Ustavnom zakonu uz prisutnost međunarodnih promatrača...« (Predsjednik RH, 4. kolovoza 1995. u poslanici pobunjenim Srbima, vidi prije.)

Nikica VALENTIĆ: »Vlada Republike Hrvatske jamči svim hrvatskim građanima srpske nacionalnosti na novooslobodenim područjima da će u ustavno-pravnom poretku Republike Hrvatske biti potpuno zaštićena njihova osobna i imovinska prava... (Predsjednik Vlade RH, u poruci Srbima, 5. kolovoza 1995.)

Mr. Ivan JARNJAK: »Svim ljudima koji su ostali na oslobođenom prostoru, ili će se tamo vratiti, MUP jamči osobnu sigurnost i sigurnost njihove imovine te pravni i javni red i mir. Svi državlјani Republike Hrvatske koji su napustili te prostore, mogu se na njih vratiti kada žele...« (Ministar unutarnjih poslova RH, novinarima 8. kolovoza 1995.)

Dr. Mate GRANIĆ: »Vlada Republike Hrvatske će osigurati puno ostvarenje svih ljudskih i manjinskih prava onima koji odluče ostati u Hrvatskoj kao svojoj domovini. Ta su prava zajamčena Ustavom Republike Hrvatske...« (Podpredsjednik Vlade RH i ministar vanjskih poslova, u pismu vodstvu Evropske unije i OEŠ-a, 9. kolovoza 1995.)

Dr. Jure RADIĆ: »Ne zanima nas nacionalnost onih čije kuće treba obnavljati. Svi oni koji su živjeli na sada oslobođenim prostorima za nas su građani Republike Hrvatske...« (Podpredsjednik Vlade RH i ministar razvijanja i obnove, novinarima, 9. kolovoza 1995.)

Dr. Adalbert REBIĆ: »Obnavljat ćemo i kuće Srba, koji se trebaju vratiti, premda je gotovo 99 posto kuća u olujnom naletu Hrvatske vojske sačuvano... Što se tiče privatne imovine, privatno vlasništvo za našu je državu svetinja...« (Ministar u Vladi RH i predstojnik Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade RH, 9. kolovoza 1995., novinarima).

D) Upozorenja:

Vijeće sigurnosti (VS) UN-a pozvalo je hrvatske vlasti da: »a) u cijelosti poštuje prava lokalnih Srba uključujući njihova prava da ostanu, odu ili se vrate u sigurnosti... c) stvore

2 Tijekom i poslije operacije »Bljesak« kršeno je međunarodno humanitarno pravo. Desila su se mnoga izvansudska smaknuća. Dio žrtava tajno je pokopan u masovnim grobnicama, a dio spaljen. Srbi koji su ostali sve do danas su izloženi zlostavljanju državnih činovnika i naseljenika iz BiH. (Izvještaj u pripremi).

3 »Pobjeda ili 'pobjeda'«, Ivan Zvonimir Čičak, predsjednik HHO i Ivo Banac, član HHO, »Feral Tribune!«, 7. kolovoza 1995. (Tekst je, zbog tjednog izlaženja lista, napisan na dan početka operacije »Oluja«, 4. kolovoza 1995., op. P. M.)

uvjete koji vode povratku osoba koje su napustile svoje kuće...« (Rezolucija VS br. 1009, od 10. kolovoza 1995.)

VS ponovo traži: »da Vlada Republike Hrvatske poduzme hitne mјere kako bi se zau stavila kršenja međunarodnog prava i ljudskih prava, i istraži sve izvještaje takvih kršenja kako bi oni odgovorni u vezi s tim djelima bili osuđeni i kažnjeni... Ponavlja svoja traženja da Vlada Republike Hrvatske u cijelosti poštuje prava lokalnog srpskog stanovništva uključujući njihovo pravo ostati ili se vratiti sigurno...« (Rezolucija VS 1019, od 9. studenoga 1995.)

»Postoje direktni dokazi o sistematskom paljenju i pljačkanju civilnih kuća i društvenog vlasništva, uključujući i tvrtke, od strane Hrvatske vojske, civilne policije i pripadnika specijalnih postrojbi Policije...« (Izvještaj Komisije Međunarodne helsinške federacije OEŠS-u, od 25. kolovoza 1995.)

»Službene hrvatske izjave koje pozivaju Srbe da ostanu ili da se vrate se moraju promatrati tako da su u potpunom nesuglasju sa stvarnošću. Čak ako ova djelovanja nisu nastala uslijed svjesne službene politike nedostatak djelotvornosti koje su hrvatske vlasti pokazale u njihovom kontroliranju i obustavljanju kroz čitavih mjesec dana zasigurno stavlja veliku odgovornost na čitavu vlast...« (Izvještaj Misije Evropske unije, rujna 1995.)

»Odbor još jednom apelira na sve institucije Republike Hrvatske da poduzmu ener gične korake kako bi spriječili ovo 'divljanje' na oslobođenim područjima Hrvatske, te time dokazali da počinjeno nije sastavnim dijelom plana o etničkom čišćenju srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj« (Izjava HHO-a, 5. listopada 1995.)

»Bivši Sektor Jug, pogotovo oko grada Knina, ostaje područje koje posebno zabrinjava. Stalno napadanje, pljačkanje i tjelesni napadi na tom području pokazuju da su mјere koje je poduzela Vlada kako bi poboljšala sigurnosnu situaciju do sada bile relativno nedjelotvorne...« (Dodatni izveštaj o stanju ljudskih prava u Hrvatskoj koji je sukladan rezoluciji broj 1019 (1995) Vijeća sigurnosti UN-a, za razdoblje od 23. kolovoza do polovice studenoga 1996.)

»Tuđmanov režim i on osobno, potvrdili su naše strepnje (vidi prije) kako pravi cilj primjene oružane sile nije bio oslobođenje okupiranih područja, te uspostava ustavnog i civilnog poretku za sve stanovnike oslobođenih dijelova kninske krajine. Like, Korduna i Banije, nego stvaranje nacionalno isključive vlasti s drugim predznakom koja će se prema Srbima ponašati onako kako se usurpatorska vlast Martićeve paradržave ponašala prema Hrvatima. 'Dragovoljna' iseljenja Srba, učestala ubojstva preostalih staraca, masovna rušenja kuća, taktika spaljene zemlje, odugovlačenje s dokumentima i javnim službama, nisu i ne mogu biti strategija demokratskog društva...« (Ivan Zvonimir Čičak, predsjednik HHO i Ivo Banac, član HHO: »Rat za oslobođenje Hrvatske pretvoren u borbu protiv slobodne hrvatske misli«, »Novi list«, 9. kolovoza 1996.)

»Poštivanje ljudskih prava od strane Vlade je i dalje slabo. Nastavila je činiti ili dopustiti ozbiljna kršenja, posebno prema Srbima u oslobođenim područjima (bivši sektori Sjever, Jug i Zapad)... Ubojstva, krađe i prijetnje se nastavljaju, iako u manjem broju nego prošle godine, i Vlada se ne trudi dovoljno da pronade, istraži i kazni one koji su odgovorni za takva kršenja. Puno slučajeva kršenja iz 1995. u kojima su žrtve gotovo isključivo Srbi, ostaju neriješeni...« (Izvještaj State Departmента o stanju ljudskih prava u Hrvatskoj za 1996.)

«Tijekom godine dana nakon ofanzive, hrvatska Vlada je učinila malo da okrivi one koji su odgovorni za najteže prekršaje protiv pripadnika srpske nacionalnosti tijekom ofanzive. Hrvatski policajci i pripadnici Hrvatske vojske koji su počinili skupna pogubljenja, nasilna odvođenja, mučenja i druga fizička zlostavljanja, palež, krađu, i razaranja čitavih sela, uz rijetke izuzetke, ostali su potpuno nekažnjeni za svoje zločine... Iako javno izjavljuje da se zauzima za brz povratak krajinskih izbjeglica u svoje domove, hrvatska Vlada je stvorila brojne zakonske i praktične zapreke za njihov povratak...» (Helsinki Watch: »Nekažnjavanje prekršaja počinjenih tijekom operacije »Oluja« i uskraćivanje prava povratka izbjeglica u krajinu«, 1996.)

«Kršenja ljudskih prava počinjena za vrijeme i poslije operacija »Bljesak« i »Oluja« skoro pa su zaboravljena. Ako se ne poduzme akcija, velika većina počinitelja možda se nikada neće morati suočiti sa zlodjelima koja su počinili, a žrtve možda nikada neće prijaviti pravdu za počinjena djela, a postoji opasnost da činjenice budu zauvijek izgubljene za povijest. Postoji ozbiljna opasnost da će hrvatske vlasti drugima pokazati da ako se do kraja izdrže napadi i kritike, međunarodna zajednica će vremenom izgubiti interes i početi se baviti drugim pitanjima...» (Amnesty International: »Hrvatska –nekažnjavanje za ubojstva poslije »Oluje«, 4. kolovoza 1998.)

E) Zahtjev:

»Osjećam potrebu i zov savjesti, da se kao pravnik i humanist javno oglasim u povodu svakodnevnih, sve glasnijih i više ne toliko osporavanih izvješta o ubijanju civila na oslobođenim područjima. Moja poruka bit će kratka i jasna i ona glasi: 'Državo Hrvatska! Toliko žuđena i sanjana! Probudi se i vrati u nevinost 1990–1992! Ne odvraćaj pogled od ubijenih civila — staraca i nemoćnih! Skini mi osjećaj nelagode, srama i prijevare! ...« (Darko Paravić, bivši predsjednik Vojnog suda u Rijeci i nositelj »Spomenice Domovinskog rata, »Novi list«, 5. listopada 1995.)

F) Obrana:

1. »Pod vojnim zapovjedništvom predsjednika dr. Franje Tuđmana, na čelu s kojim smo ostvarili hrvatsku državu, ostvarili smo i naše 'bljeskove' i 'oluje' na ponos hrvatske sadašnjosti i budućnosti — rekao je Gotovina i dodao kako odgovorno tvrdi da hrvatska vojska u tim operacijama nije počinila ni jedan ratni zločin... Za izgrede pojedinaca odjeneute u vojne odore Hrvatska vojska ne snosi nikakvu odgovornost...« (General Ante Gotovina, na II. izbornom saboru UHVIDR-e, »Večernji list«, 28. ožujka 1999.)

2. »Posebnom akcijom samog Predsjednika učinjen je projekt za zaštitu civilnoga pučanstva, hrvatske i međunarodne humanitarne organizacije odmah su krenule na oslobođena područja, Vlada i pojedina ministarstva odmah su krenula s akcijama pomoći. Predsjednikova akcija spasila je mnoge živote, a oni su po opsegu vojno-redarstvene akcije, mogli stradati. Predsjednik Tuđman je osigurao sve za zaštitu civilnoga pučanstva«. (Ivana Kostović, predstojnik Ureda Predsjednika RH, 1. travnja 1999. u »Jutarnjem listu«)

3. »Što se tiče operacije »Oluja«, imamo svu dokumentaciju o pripremama, vođenju i tijeku operacije i moći ćemo argumentirano reći što se dogodilo...« (Ministar obrane, Pavao Miljavac, »Jutarnji list« 22. ožujka 1999.)

1. Pojedinačna stradanja i smaknuća civila

U prosincu 1995. godine posebna izvjestiteljica *Generalnog tajnika UN-a Elisabeth Rehn*, u svom izvještu tvrdi da je zabilježeno više od 120 ubojstava srpskih civila, navodi zlostavljanja od strane hrvatskih vojnika, policajaca i civila, te na masovna paljenja i napuštene srpske imovine i zauzimanja srpskih kuća, iako oni nisu napustili Hrvatsku. Predsjednik Republike Franjo Tuđman sve to opravdava time da su mnoga od tih nedjela počinili »srpski teroristi«. Tih se dana barata s podacima da je Hrvatska 750 osoba osumnjičila za rečene incidente, a njih 230 i »formalno optužila«. O procesuiranju i konačnim sudskim rješenjima nije bilo podataka.

U siječnju 1998. posebni izvjestitelj Generalnog tajnika UN-a, navodi podatke koje je dala hrvatska vlast, da je »ukupno provedeno 5580 sudskih postupaka, u vezi s bivšim operacijama u bivšim sektorima Jug i Sjever, od kojih je 359 u fazi istrage, 3785 su na sudskom postupku prvog stupnja, a za njih 1236 su donesene presude.« No, to je samo statistika, koja o ničemu ne govori. Ni organizacije kao što je, primjerice *Amnesty International* ili HHO, a u više je navrata to traženo, ne mogu dobiti, osim ovakve šture statistike iz koje se ništa ne može doznati, podatke o kakvim je sadržajima optužbi, sudskih postupaka i sudskih presuda riječ. Tko su optuženi, tko osuđeni i za koja djela?. O tome nema ništa ni u tisku, kojeg se pomno prati. Jednako tako, kad lideri raznih državnih tijela, moraju o tome negdje iznositi podatke, svatko ima svoje. Samo površna analiza, koju ovdje nema ni potrebe, ni smisla navoditi, ukazuje na nelogičnosti, pa se ovim statistikama ne može vjerovati, niti hrvatska vlast s njima može opravdati i dalje prisutnu naklonost prema zločinima i njihovim počiniteljima.

Teza bivšeg predsjednika Vrhovnog suda *Milana Vukovića*, po kojoj *Hrvati u obrambenom ratu nisu mogli počiniti ratni zločin*, postala je čvrsta vodilja državnog vrha da po svaku cijenu ti zločini ostanu nekažnjeni. No, koliko se statistikama dokazivalo suprotno, oni nisu sankcionirani, na što mnoge organizacije i svjetska javnost često upozoravaju..

»Tijekom vojne ofanzive hrvatske oružane snage i specijalna policija počinili su brojna kršenja međunarodnoga humanitarnoga prava, uključujući (ali ne ograničavajući se) granatiranje Knina i drugih gradova. Za vrijeme ofanzive i tijekom slijedećih 100 dana najmanje 150 srpskih civila smaknuto je po kratkom postupku, a nekoliko se stotina smatra nestalima...« Upozorava *New York Times*, 21. ožujka 1999., držeći kako Vlada RH nije učinila ništa ili je učinila premalo u rasvjetljavanju tih događaja.

* * *

HHO u ovom izvještaju (vidi Prilog 1.) donosi imena 410 poginulih i smaknutih civila, do kraja 1995. godine, samo u UN sektoru Jug, među kojima je nekoliko onih koji su umrli od posljedica ranjavanja ili zlostavljanja. U dodatu se donose i podaci o ubojstvu 24 civila od početka 1996. do 2. veljače 1999. godine. Najviše je tih osoba stradalo od podmetnutih mina iznenadenja, koje su postavljane u ruševine kuća, polja, vrtove, kuće, čak u krevete — na mjestu gdje je onaj, kome je mina namijenjena, neće moći mimoći.

Prema podacima UN-a, koje je 10. listopada 1995. novinarima iznio general Alain Forand, u UN sektoru Jug, registrirano je 128 ubijenih starijih civila, od kojih je za 87

nepobitno utvrđeno, a na temelju »visokih kriterija« da su život izgubile nasilno poslije akcije »Oluja«.

Promatračke ekipe UN-a i Evropske zajednice, do 21. studenoga 1995. registrirale su 163 ubijena civila (i 17 ubijenih srpskih vojnika, koji su se predali ili su se pokušavali predati HV). Svi civili, starije su osobe i ubijeni su u vrijeme vojne operacije »Oluja« i u narednih sto dana, odnosno do 16. studenoga 1995. godine, u kom vremenu će se analizirati svi incidenti za koje se može pokrenuti sudski postupak pred *Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije*, (ICTY). Širok je dijapazon kršenja međunarodnog prava, za koja ovaj sud može pokretati istragu i podizati optužnice protiv počinitelja ili njihovih nalogodavaca, (vidi dalje).

Nadalje, osoblje UN-a, registriralo je i 15 mrtvih tijela (među kojima je bilo žena i djece), koji su »stradali zbog udarca granate među civilne kuće«. Tih i niza drugih stradalih, koje su registrirali UN-policijski, nema u svojim popisima HHO, ili o njima ima tek naznake i nedostatne podatke. Stoga spiskovi, koji se ovdje donose nisu potpuni ni konačni.

No, ni promatrači UN-a nisu registrirali velik broj žrtava, naprsto zbog toga što ih srodnici nikome nisu prijavljivali, pa ni njima. Riječ je o žrtvama pokopanim u tzv. »vratnim grobovima«, koji u početku nisu imali nikakvih oznaka, kako ne bi bili vidljivi tragići ukopa. Naime, ne samo srodnici žrtava, već su se i ostali, inače malobrojni stanovnici sela u kojima su se žrtve desile, bojale odmazde. Istina je i to da počinitelji ubojstava i izvršitelji izvansudskih smaknuća, nisu smjeli primjetiti eventualne očevice, koji bi mogli, kasnije, biti svjedocima. Ukoliko su očevici primjećeni, u više primjera i oni su postali žrtvama.

U svom izvještaju ekipe UN-a registriraju i slučaj muškarca, *civila* iz sela Kakma, kod Benkovca, starog 75 godina kojeg su 9. kolovoza 1995., u 16, 20 sati, osobno vidjeli u policijskim rukama. U 17, 45 sati, istog muškarca našli su mrtva — izrešetana rafalom iz vatrenog oružja. Tijelo je sutradan nestalo.

Ili u Brgudu, ustrijeljene su dvije žene, Milica Graovac i? Graovac, stare između 65 i 70 godina. Milica Graovac, »ustrijeljena je kroz glavu u grlo u dnevnoj sobi. Mrlje od krvi, smeće na podu, vrukli su tijelo po podu.« Tijelo je ostavljeno ispred kuće, a drugo uz samu cestu. Grob Milice Graovac pronađen je na mjesnom groblju (ne zna se tko ju je pokopao), dok je tijelo druge žene nestalo.

U nastavku donose se prikazi pojedinih događanja:

Donji Lapac: Specijalne policijske postrojbe kojima je zapovijedao general Mladen Markač, u Donji Lapac ulaze 7. kolovoza 1995., popodne, oko 15 sati. »Bio sam mjesec i pol dana u šumi, tu iznad kuće. Bio sam sa Savom Tišmom, r. 1914. Prijavio sam se policiji... 1995. i otišao sam iz Lapca... 1995... Muslimani su prvi došli u selo i pljačkali... (Dnopolje, op. p.). Znam da su Srbi zapalili novi hotel, policijsku postaju... znam da su tri ili četiri objekta gorjela prije nego što je Hrvatska vojska stigla u Lapac. Tukli su granatama do 4 sata popodne... Komandant Markač je prvi došao u Lapac... Sa srpske strane nije opaljen ni jedan metak, tada nije bilo srpske vojske, nije bilo nikog... Markač je došao u Lapac u ponedjeljak, oko 4 sata popodne...«⁴

4 Z. L., zvan »J.«, r. 1928, Dnopolje, Donji Lapac.

U Donjem Lapcu i okolicu ubijeno je više desetina, najmanje 38 i gotovo toliko nestalo. Za većinu se pretpostavlja da su također ubijeni, no podaci o tome su za sada nepotpuni. Milutin Medić, r. 1916/17. godine, iz Brezovca Dobroselskog, još je krajem kolovoza bio živ. Svjedoci su ga vidjeli u jednoj od emisija HTV, gdje se s njim razgovara u Dobroselu, kojim prilogom su HTV dopisnici gledaocu ponudili sliku zadovoljstva i sigurnosti. Samo nekoliko dana kasnije ubijen je vatrenim oružjem i ovlaš pokopan nedaleko svog sela. U Donjem Lapcu je ubijeno i više neidentificiranih osoba uhvaćenih na drugim mjestima. Nekolicina ih je ubijena, pa zapaljena u jednoj privatnoj radnji u središtu mjesta. Među njima je i donjolapački liječnik Dražen Koritnik, Hrvat, r. 1940. godine. Vlasti o njemu ne daju podatke, no svjedoci koji su mrtve vidjeli, iako prilično naborjele, tvrde da su ga prepoznali po odjevnim predmetima.

Neki su ubijeni daleko iza akcije »Oluja«. Starac Savo Bursać r. 1911. iz Kaldrme Ličke ubijen je u svojoj kući 24. kolovoza 1995. Pokopan je u livadi pokraj kuće, koja je ubrzo zapaljena. Može se pretpostaviti da je smetao pri uništavanju sela, jer je ono gotovo sasvim uništeno, iako u njemu susreta srpske i hrvatske vojske nije bilo. U selu Oravcu strijeljane su četiri osobe, o tome u odjeljku »Masovna smaknuća«.

Gračac: Đuro Mandić, star 81. godinu, odlučio je ostati kod svoje kuće u Tomingaju i konačno dočekati svoju kći iz Zagreba Mariju. No, ona ga je, 25. kolovoza 1995. (kad je dobila dozvolu za ulazak u selo)⁵ našla u dvorištu mrtva, ubijenog. Smrt, tada, zbog straha nikome nije prijavila, već je oca pokopala pokraj sjenika. Ipak, odvažila se i 9. rujna 1995. očevu smrt prijavljuje policiji u Gračacu. Ljubazno joj je odgovoreno kako »neka to sada bude tako«, a oni će organizirati sudski uviđaj i ehemsumaciju, o čemu će »pravodobno biti obavještena«. Međutim, Marija Mandić, nije odmah otišla u Zagreb, već se vratila očevoj kući. Istog dana, oko 15 sati dolazi grupa policajaca s radnicima i iskopavaju njezinu oca. Kćeri i ostalima ne dozvoljavaju ni pristup. Tvrde kako tijelo voze na obdukciju, a potom će je obavijestiti o pokopu. Ona, sa rođacima, na odstojanju prati automobile i utvrđuje da joj oca odmah voze na gračačko groblje. Traži da ga se pokopa u seoskom groblju ili da prisustvuje pokopu u Gračacu. I to je odbijeno. Poslije je dobila broj 387 pod kojim je, bezimeno, pokopan njezin otac. (!?) Tek 1996. godine, uspjjet će dobiti dozvolu da oca, o svom trošku, preveze u obiteljsku grobnicu. Na upit, hoće li joj država pomoći, odgovoreno je da za to nema osnove, nije riječ o prognaniku, te da bi, ustvari, ona trebala platiti što joj je oca, umjesto nje pokopala Općina.

U Zrmanji Vrelu, istog dana, 29. rujna 1995. oko 17 sati, ubijena su dva muškarca Milan Marčetić, r. 1948. u Guduri i Dušan Šuica, r. 1927. u Milanovićima. »Ja sam sjedila u kuhinji, kaže 11. listopada 1995. aktivistima HHO-a, Smilja Marčetić,⁶ zvana »Smiljka«, Milan je spava'. Upali su njih četvorica u žuto-zelenim uniformama i sa šarenim — maskirnim šeširima na glavi. Pitali su di su nam iskaznice i domovnica. Milan se

5 »Vozeci se prema Tomingaju (na vlastitu odgovornost, tako su nam priopćili u policiji) nismo imali potekoća. Policijske patrole su nas na nekoliko mjesta zaustavljale, provjeravale dokumente. Kod ulaza u Gračac primjećujemo improviziran šator. Na njemu krupnim slovima piše: 'Ulica Ante Pavelića'. A kraj šatora kućica za pse. Na njoj piše 'Jovica'... Napokon ulazimo u dvorište. Kokoši, par ovaca, svinje... Znači tu je negdje i otac. Kako nas nije čuo?... Ponovo odlazim prema štali. I — ostajem bez daha. Pored zida, vani nalazim mrtvo tijelo oca Đure...« (Marija Mandić)

6 Smilju Marčetić, aktivisti HHO posjetili su i 16. travnja 1998. godine. Bila je jako bolesna i sutradan je umrla.

diga' ja sam im pokazala, a oni su počeli prevrtati po kući, izvlačiti ladice. Tad jedan od njih uze pušku i Miljanu stavi na vrat i odvede ga...« Oko 150 metara udaljeno od kuće, ubili su ga s četiri metka iz puške, te mu uzeli osobnu iskaznicu i otišli.

Dušana Šuicu su ubili u pojati jedne kuće u Milanovićima. I njemu su uzeli osobnu iskaznicu.

Te večeri u selu je boravilo deset vojnika. »*Neki su imali pancirne košulje i žuto-zelene unifirme, a neki i maskirne šešire. Bili su stari između 30 i 40 godina. Glavni je bio debeo, nizak, imao je brkove i dvije oznake na ramanenima, i bio je u crnim gaćama...«*

Knin: U samom Kninu ubijeno je dosta ljudi, no još uvijek nije utvrđen njihov broj. U gradu ili na njegovim prilazima stradalo je dosta civila iz okolice ili drugih mjesta, koji su ubijeni granatama ili su ih likvidirale prve postrojbe HV. Ljubo Đapić iz Biočića ubijen je kod »Nenadića pumpe«, na ulazu u Knin. U traktoru mu je bilo nestalo goriva, pa se vratio na tu benzinsku crpku. U kanalu su ga vidjeli Jelena i Simo Paklar, prilikom odlaska u camp UNCRO. Vidjeli su i više drugih mrtvih, »već spakovanih u vreće« ili bez vreća. »Vidjeli smo i ženu bez glave i mnogo pobjijenih ljudi u traktorima, koji su se pokušali izvući iz Knina. Sve su bili civili...«, govori C. T. iz Paklara u Biočićima.

Svjedoci će reći da je u dijelovima Knina bio »leš do leša«. Potom je iz Splita i Šibenika došlo 14 vatrogasnih cisterni, koji su, nakon kupljenja mrtvih, oprali ulice od krvi i tek tada se dozvolilo izlazak ekipa UN-a u grad.⁷

»*Od raskrsnice prema kasarni vozili su ih prema groblju. U nedjelju (6. kolovoza 1995., op. p.) oko 10 sati. Kru je curila, mozak ispada, to je bilo strašno... ono jutro kad smo se isli prijaviti. Bila ih je puna prikolica. Bili su u uniformi... Bilo je puno krvi ispred policije. Na ulazu kod gostionice bilo je sedam mrtvih. Jedan, ovaj što je ubijen preko ceste, bio je u uniformi...«⁸*

Svjedok, koji se, uz sam grad skriva video je i dva smaknuća, jedno neposredno, a o drugom se može pretpostaviti. U ovom potonjem sudjelovalo je policijsko vozilo, osoba u policijskoj odori i druga u civilu. »*Sa ceste je (vozilo) skrenulo prema meni pred kuću. Nisam baš sve video, ali sam čuo. Jako su lupali na vrata i vikali 'Otvaraj! Otvaraj!' Vrata su se otvorila i čuo se glas: 'A, što? ', te zatim pet-šest, pretpostavljam pištoljskih metača...«* Bilo je to 5. kolovoza oko 11 sati, kratko vrijeme iza ulaska HV u Knin. Vjerojatno je netko ostao kod svoje kuće, a došljaci su znali gdje je, posjetili ga i odmah smaknuli. S istog je mjesta svjedok video i smaknuće nekoliko (ne zna točno koliko) osoba, u vojnim i civilnim odorama. »*Uz samu cestu, 20 metara od kuće, video sam grupu od pet-šest ljudi u maskirnim uniformama koji su stajali s gornje strane ceste. S donje strane ceste stajala su dva čovjeka, a ispred njih je klečalo nekoliko osoba, od kojih su dvije bile u uniformama. Među njima je bila i jedna žena. Ubijeni su hicima u zatiljak. Pucao je jedan od dvojice ispred kojih su klečali i to onaj koji mi je bio okrenut ledima... Gore na cesti je bio parkiran kamiončić »TAM-2000«, zelene boje, bez cerade, zadarskih registarskih tablica. Kako se vojska kretala kroz grad, mogli su doslovce nagaziti na mene, pa sam se premjestio na drugu poziciju, koja mi je pružala bolji zaklon. Za jedno petnaestak minuta koliko sam bio na drugoj poziciji, čuo sam zvuk motora »TAM-2000« koji se spustio u Knin. U*

7 HV je, u logistici imala i pripremljene cisterne za pranje ulica, pa su prije no što bi se dozvolio promet, prane i ceste na kojima je netko ubijen ili zgažen.

8 N. R., r. 1933, akrtivistima HHO, 8. siječnja 1999.

njemu je bio samo jedan čovjek, vozač u civilu, star oko 40 godina, sa brkovima. Na sebi je imao plavu kutu, ne uniformu. Vozilo je prošlo iznad mene, a kad se spuštao u grad prošao je ispod mene, pa sam video da su u njemu leševi. Zbog barikada na cesti pokraj mlina morao je malo usporiti, pa sam jasno video leševe civila, naslagane kao drva. Ne znam da li je u njemu bilo leševa prije one likvidacije...«⁹

U Kninu, ako osobno nije video, nitko nije mogao dobiti podatak o tome je li netko poginuo ili je ubijen. Nikome nije dozvoljeno, ne samo da sam pokopa, nego i da bude nazočan sahrani pokojnika. Nitko se, po cijenu života, nije smio primaknuti groblju i drugim mjestima u okolini Knina gdje su bila, a neka su još i danas, masovna ukapališta. Jovan Treskavica, r. 1942. invalid, čuvar u poduzeću »Dinarka«. Unatoč metežu, obavljao je svoj posao. Povremeno je izlazio da utvrdi je li sve u redu s objektima o kojima je brinuo. Izašao je i u subotu ujutro. Kad su hrvatski vojnici došli i do skloništa u kojem se nalazila njegova žena *Draginja*, s još nekoliko žena, naredili su da idu u UNCRO—camp. Kad je prolazila pokraj bivše vojne pekare, spazila je na trotoaru muža Jovana. Pritrčala je da vidi što mu je, ali je grubo povučena i nije smjela ostati. Bio je krvav, ležao je potruške. Nije utvrđila, niti je ikada kasnije doznala, kako je stradao: od granate, od zalučalog metka ili je smaknut. Drugi svjedoci tvrde da su ga vidjeli s prerezanim vratom.

Njegova žena nije mogla na mužev pokop, pretpostavlja da je pokopan na gradskom groblju, ali ni dan-danas ne zna ispod kojeg broja. Nije dobila o njemu nikakve podatke, niti o njemu postoje ikakvi dokumenti u policiji ili Državnom odvjetništvu. Sudski je proglašen mrtvim, s nepoznatim mjestom ukopa.

Milan Milivojević, r. 1911. i sin Ilija, r. 1933., ubijeni su u svojoj kući, vatrenim oružjem 7. kolovoza 1995. Prije toga su bili registrirani i u kontaktu s hrvatskim vlastima i policijom. Njihovu smrt je prijavio, 12. kolovoza 1995. UN, čiji su djelatnici prije toga obavili uviđaj. No, kad je došla vojna i civilna policija, napravili su u toj kući »dramu«. Promatračima nisu dozvolili ulazak u kuću, dok je ne pregledaju, nema li postavljenih mina. Nisu dugo »istraživali«, no kad su odlazili, rekli su kako je to bilo minirano, drugim riječima da su oca i sina Milivojevića ubili Srbi, a potom postavili mine iznenadenja namjenjene Hrvatima. Na takav način zataškavani su, ili službeno registrirana mnoga ubojstva. Zanimljivo je, u ovom slučaju i to, da su svi znali identitet mrtvih, no ni za njihov grob se ne zna.

U *Strmicu* su hrvatski vojnici ušli, nakon granatiranja tenkovima i bornim kolima iz BiH, cestom Bosansko Grahovo — Knin. Selo je bilo ispraznjeno još 28. srpnja 1995., a ostalo tek desetak staraca. Kod M. M., radi sigurnosti, našle su se Jovanka Mizdrak, zvana »Joka«, stara 51 godinu i starica Đuka Momić, (umrla). Vojnici su im naredili da izađu pred kuću i da sjednu na klupu. Kad su sjele jedan od vojnika je naredio Đuki Momić da sjedne, pa ustane, što je više puta ponovio. No, kako je riječ o staroj bolesnoj ženi, na-ređenje je izvršavala teško i sporo. No, onda je jedan rekao: »Ubij je!« i pokazao na Jovanku Mizdrak. U nju je ispaljeno više metaka, krv je poprskala druge dvije žene, koje su se ukočile od straha, no ostale su žive.¹⁰ Nakon toga starice M. i Đuka morale su stajati

9 K. Š.

10 »Ma, da je vojnik rekao Joki (Mizdrak) da sjeda i ustaje, ona je to mogla lakše, jer je bila mlada i zdrava, al' nije joj rek'o. Valjda se naljutio što Đuka (Momić) nije mogla brzo sjedati i ustajati. Dobro da meni nije rek'o, ja to ne b' mogla nikako, jer se jedva krećem... I onda, mi što ćemo. Kad smo vidjeli da nas vojska ne gleda, mi smo dva dana kasnije našu Joku, nekako utovarile na tačke i odvukle je tu kraj potoka i zatrpile u jamu od granate... I danas je tamo...« (M. M., aktivistima HHO, 9. travnja 1998.).

pokraj vojne kolone. »Pitali su me: 'Imaš li ti četnika? Ře ti je oružje?' Rekla sam da je u kući sinova lovačka puška. Uzeli su je i metke i odnijeli... Tako, skoro tri dana nisam znala hoću li ostati živa, ili će i mene ubiti... Odmah su iz svih kuća odvozili sve što se moglo. Ne samo iz kuća u kojima nije bilo nikoga, već i od nas. Oteto nam je skoro sve što je valjalo. Meni su uzeli tele, odmah ga zaklali i odvezli, pa 4 janjeta, 3 ovce... Uzeli su mi neki u uniformi i 10 pršuta... Ma uzeli su i »frezu«, kositicu, sve priključke, pa televizor, 2 radija, puno alata, aparat za zavarivanje, 3 kofera, motornu pilu, novu veš-mašinu, svu bolju robu... Tko bi to sve i izračunao. Ništa se nije moglo spasiti. Samo čuvaš glavu i šutiš...«¹¹ U Strmici je ubijeno, petnaestak, najmanje osam civila. Nekoliko ih je pokopano u »vrtnim grobovima«, kao Mićo Bačkonja, mentalno zaostao, star oko 40 godina,¹² a za druge se ne zna gdje su. Mještani su pokazali dvije humke na jednoj njivi, no ne znaju što je i tko je, ako je o ljudima riječ, u njima pokopan. No, znaju da tu oni sami ništa nisu ni kopali ni zatrпavali. Krajem kolovoza 1995. u svojoj su kući zapaljene dvije sestre Anda i Draginja Dragaš, stare oko 65 godina, bolesne i stare, gotovo nepokretne. S kućom ih je zapalio policajac Dámir Zorić, protiv kojeg se u Šibeniku vodi sudski proces. Tamo su promatrači ustanovili da je u toj policijskoj posadi bila takva »stega«, da policajac Zorić, svom zapovjedniku i nije morao prijaviti da je zapalio nečiju kuću, k tome unutra dvije žene. »Olakšavajuća« mu je okolnost, što navodno nije znao da su sestre Dragaš u kući. Postupak još nije okončan.

U selu Otonu — dijelu zvanom Bender¹³ ostalo je deset starijih osoba. Sklonili su se u vododerini u obližnjem šumarku i čekali trenutak da se mogu vratiti kući. S njima nije pošao Nikola Pašić, r. 1948., po zanimanju kovač. Nakon povratka, 9. kolovoza 1995. iz šume, našli su ga izreštanog mećima iza kuće. Pokopali su ga u vrtu, otkud je, uz zalaganje tadašnjeg povjerenika Vlade RH za Knin, Petra Pašića, inače njegova srodnika, u ožujku 1996. godine, prenesen u seosko groblje kod Čupkovića mosta.¹⁴ Po kazivanju V. P., koji je s njim bio neposredno prije smrти, kad se vratio, N. Pašić je bio »sav izrezan, prerezan preko stomaka nožem i uboden u mišicu i predio srca...«¹⁵ »Poslije »Oluje« su u selo došle neke žene, Hrvatice iz hrvatskih sela gdje su bili krajiški položaji. Tražile su ga. Htjele su ga zaštititi, jer im je pomagao u vrijeme dok je bio na ratištu. Kao kuvar im je davao hrana...«, svjedoči njegov rođak i susjed L. P.

U Otonu, dijelu zvanom Brdo, neutvrđenog dana u vrijeme ili poslije vojne akcije »Oluja« ubijeni su starci Ilija Sudar, r. 1922. i Branko Sudar, r. 1937. »Dodem ja u kući — nikoga nema. Nadem u kući preklanu kozu. Podem u dvorište, kad on (Branko Sudar,

11 M. M., isto.

12 U blizini kuće pokopala ga, uz pomoć dviju žena Draga Stojković.

13 Dio Otona, zvan Bender imao je 36 obiteljskih kuća sa 198 stanovnika. Nakon akcije »Oluja« u selu ih je ostalo deset. HV je u selu zapalila šest kuća. Iz izbjeglištva su se, do 11. srpnja 1997. vratile četiri osobe.

14 To je jedini primjer da je vlast pomogla nekoj obitelji da im se srodnici pokopaju u domaćem groblju ili da mu se kosti prenesu iz »vrtnog groba«. Mnogi su, kad su svoj »vrtni grob« prijavili, ostali bez pokojnika. Iskopavala ih je nadležna služba, uz asistenciju policije, navodno zbog obdukcije, a potom su, bez znanja i prisustva rodbine pokapani, najčešće anonimno na udaljenim grobljima. Ako znaju gdje je, pokojnika rodbina mora ekshumirati i prenosi o vlastitu trošku.

15 »Oluja« je bila ujutro. Narod je pobiegao. Nas nitko nije zvao, a mi sami nismo imali s čim i tako smo ostali. Došla je vojska. Svi su bili garavi. Pitali su gdje mi je sin. Lagao sam da nemam sina. Onda oni meni kažu: 'Noga' <I197 znači bježi. Ja pobiegjem, a Savka moja žena ostade u kući. Poslije je i ona došla u šumu...« (V. P., r. 1931., aktivistima HHO, 11. srpnja 1997.).

op. p.) siroma' mrtav leži pored bunara, uz samu kuću glavom prema zapadu, a nogama prema istoku. Crvi mu gmižu oko glave. Podignem mu glavu, a mozak rasut, razbijena glava, nema nikako tjemena... Sutradan... ga sahranimo u bašti, odmah dolje ispod bunara...«

»A za ubistvo Ilike Sudara saznali smo od nekih vojnika... Kažu trebalo bi ga sahraniti da ne smrđi. Otišli ja i V. K. Nađemo mrtvog Iliju. Leži potrbuške na dvorištu pred kućom glavom prema jugu izrešetan rafalom. Saхранимо га на ливади покрај пута...«¹⁶

U trećem dijelu Otona, zvanom Polje, ubijene su dvije Marte Vujnović, jedna rođena 1910., druga 1905. i njezin sin Stevo, r. 1939. Prva Marta Vujnović, ubijena je 18. kolovoza 1995., pokraj zapaljene kuće. U to vrijeme njezin sin Jovan, koji kao ni ona nije napustio svoju kuću, klapo je u obližnjem bivaku tele hrvatskim vojnicima. Čuo je pucnje i vidio dim, ali nije znao na koga se pucalo i čija kuća gori. »A što sam mogao. Tamo gdje sam majku našao, tamo sam je i zakopao. Sam. Umotao sam je u jednu plahtu, iskopao jemu koliko sam mogao, položio je, i zatrpaо. Grob sam obilježio s dva kamena...«

Istog dana u zaselku preko polja, vatrenim oružjem ubijeni su majka Marta, neprekretna u svom krevetu, a u dvorištu, kod šupe, sin Stevo. Tijela su im odvezena 6. rujna. Stevino tijelo, odvezeno je (ne zna se kamo) ubrzo, no Martin leš je ostao sve do kraja listopada u kući. Kad je nadležna služba pokupila njezine ostatke, ostavili su pola lubanje, koju je pronašao drugi sin, koji se iz izbjeglištva vratio 6. rujna 1996. Ostalo je nerazjašnjeno, a to pokauje i slika, (vidi Prilog. 1.) kako se starica Marta razgolitila, kad je bila potpuno nepokretna.

U Otonu je ubijeno osam osoba, a nekoliko ih je nestalo. Selo je gotovo u potpunosti uništeno, nakon što su ga vojnici, koji su u selu bivakovali opljačkali.

U Vrbniku, smještenom pokraj Knina uz cestu Knin — Drniš ubijeno je najmanje devet, a nekoliko je osoba nestalo. Među ubijenima je i Lazo Damjanić, r. 1933. »U subotu uvečer, S. osmog legli smo u miru, kazuje njegova žena Vesela. Moj Lazo se ujutro, (6. kolovoza 1995.) dig'o i donio malo vina za marendu. Pojeo je malo pršuta i popio čašu vina kad dodoše dva mlada vojnika sa perčinima vezanim straga. Treći je ostao na cesti. Ispališe cijeli rafal na kuću. Pitaju tko se krije u kući. Lazo, jadan, izide vanka. Oni ga uzeše ispod ruke i povedoše. Kad su došli na cestu... znate on je bio malo šlagiran pa je drm' o glavom... oni mu kažu: 'Drmaj, drmaj, nećeš zadugo.' Ja jaučem. Molim: 'Nemojte djeco, mene samu ostavljati s ovo dvoje invalida'.¹⁷ Oni mi doviknuše: 'Skloni se kurvo srpska, dok nismo i tebe'. Opališe dva rafala uvis i viču: 'Treći će biti tvoj.' Odvedoše ga... Oni su ga odma' gore, pod gorom, ubili. Naša' ga je ovaj moj jadni sin koji je puzio po zemlji da ga nađe. Tražio ga je tri dana. Treći dan nađe auto. Pitaju me šta čekam. Velim: 'Očerali mi starog'. Odgovoriše mi: 'Nećeš ga vidjeti više živa.' Pitam: 'Oču l' ga bar mrtva vidjeti?' Kažu: 'Ako ga potrebiš naći! '...« Pokopan je na kninskom groblju, nakon 16 dana.¹⁸

16 Švjedok M. K., r. 1926., 4. srpnja 1997. aktivistima HHO.

17 Vesela i Lazo Damjanić (koji je i sam bio, zbog moždanog udara, invalidan), skrbili su o Lazinoj gluhoti, jemoj sestri i mentalno zaostalom sinu u invalidskim kolicima.

18 »... Kad sam došla gore... pokrijem ga, natrpam oko stijena i metnem jednu granu preko njega. Tu je ležao 16 dana... Obećali su, ali nisu došli. Opet je 13. osmog Krešo (Ćosić, op. p.) išao. Tada su rekli da će doći za četiri dana. Došli su 22. osoma sa »tamićem«. Jedan mali u bijelom iz Civilne zaštite kaže: 'Ajde kurvo srpska, da te slikamo'. Ja nisam htjela. On ti mene ošamari. Policajac viknu na njega: 'Pušti ženu i

Savo Vukmirović, star 73 godine, bio je, poslije moždanog udara, teško pokretan. Ostao je sam kod kuće. Svjedoci su ga vidjeli živa prije ulaska u selo HV. Vojnici su mu zapalili kuću, staju i više okolnih kuća. Kad je iz Splita došao sin Željko, a iz Zagreba, kći Milena našli su samo dio pougljenjenih kostiju.

Staka Škarić, r. 1919. ili 1920. godine, vratila se iz izbjegličke kolone kući. Živa je vidjena i dva–tri dana poslije akcije »Oluja«, a onda je u srijedu, 9. kolovoza 1995. nađena mrtva u jednom uglu svoje konobe.¹⁹ Pokopale su je u vrtu Marija Škarić i Milka Šurdonja.

Radovan Amanović, r. 1957., ostao je s majkom Marom kod kuće. Bio je bolestan i oslobođen svih vojnih obaveza. Ubijen je u centru sela, kod bivšeg društvenog doma. Tu je ubijen i starac Đuro Amanović, zvan »Đoko«. Najprije su bili pokopani u blizini doma, a potom su im tijela nestala.

Grupa od 17 stanovnika, iz Vrbnika, koje su u selu zatekli pripadnici varaždinskih »Puma« imali su više sreće. Oni su ih, u subotu navečer smjestili — pritvorili u jednu seosku garažu. U nedjelju, oko 11 sati odveli su ih u camp UNCRO, rekavši da u selu, s obzirom na ponašanje »onih koji će doći« iza njih, nisu sigurni.²⁰

U vremenu od 6. kolovoza 1995., kada u Mokro Polje ulazi HV do 28. rujna 1995. koliko su u njemu boravili, u tome je selu ubijeno sedam osoba. Ružica Babić, r. 1926. živjela je sama, teško bolesna i gotovo nepokretna. Pripadnici HV ubili su je 6. kolovoza 1995. na vratima kuće.²¹ Milana Demira, r. 1942. koji je bio mentalno zaostala osoba hrvatski su vojnici ubili ručnom granatom. Kad je spazio vojнике, prestrašio se i počeo bježati. Za njim je ispaljeno sedam granata, od kojih jedna nije eksplodirala. Ubijen je u tzv. Boltinoj ogradi, gdje je su ga sumještani i pokopali. Istom prilikom zapaljena je i njezina kuća.

U vezi sa smrću brata Mirka, r. 1952. i majke Stane Popović, r. 1926. koji su ubijeni u kući 7. kolovoza 1995., brat i sin Jovan Popović r. 1948. ispričat će: »Toga dana, 7. kolovoza 1995. godine ujutro vojska je došla u našu kuću i ispitivala me je. Pokazao sam

ovako joj je dosta.« Molila sam, kumila, da ga sahrane u njegovu grobnicu koju je sam sagradio. Ne htjedeš. Strpaše ga u crnu vreću i na »tamić«. Ja onako, iz običaja, bacih po njemu malo zemlje, a onaj mali me opet ošamari. Opet me policajac zaštitio. I tako mi je muž sahranjen pod brojem (498, op. p.), a znali su sve podatke o njemu...« (Vesela Damjanić, r. 1937., aktivistima HHO, 29. travnja 1997.)

19 »U utorak, ili srijedu poslije podne pošla sam prema konobi i zvala, dozivala: 'Oj, Stako! Oj!' Opet se nije odzvala. Ušla sam u konobu i u čošku ugledala Staku mrtvu. Lice joj je bilo svo krvavo. Odma' sam otišla po Miku Šurdonjinu da mi pomogne unijeti je u kuću. Navečer smo je unijeli u kuću, a sutradan sahranili...« (Marija Škarić, r. 1925., aktivistima HHO, 6. svibnja 1997.)

20 »Bombardirali su nas u petak, a nas su u subotu navečer (5. kolovoza 1995., op. p.) odveli oko osam sati, koji smo ostali. U petak je narod krenuo, ja nisam htjela... sedamnaest nas je bilo... U garaži su nas zatvorili... I onda u nedjelju u 11 sati su nas odveli u kamp dole kod UNPROFORA. Lijepo je bilo, nisu nas maltretirali... Kako idete prema Kninu, onaj zavoj — tamo su ležali mrtvi... Ne znam koliko ih je tamo ležalo, to ne mogu reći... Kad smo išli u camp su ležali mrtvi... Bili su leževi u uniformi, nisu bili civili...« (Anica Vukadin, aktivistima HHO, 10. travnja 1998.)

21 »Kretala se uz pomoć štapa, ili četveronoške. Bio sam kod nje u nedjelju ujutro (6. kolovoza 1995., op. p.) i donio joj malo pašte. Rekla mi je da ju je strah. Pitala me je jesam li došao s traktorom da je povezem u Babiće. Kako nisam bio s traktorom, obećao sam da će doći po nju ako preživim. 'Daj bog ti svu sreću dao', rekla mi je. I danas mi je žao što je nisam mogao povesti. Peče me savjest i nemam mira, jer je Ruža toga dana ubijena. Kad sam ponovo došao našao sam je mrtvu na podu na vratima njene sobe glavom prema ulaznim vratima kuće... Vidite ove rupe od metaka i ovaj znak 4. gardijske brigade na zidu njezine sobe...« (Svjedok B. A., 21. svibnja 1997.)

svoja dokumenta u kojima stoji da sam trajno oslobođen vojne obaveze. Ipak su me poveli sobom i cijelo me jutro vodili po selu. Tom prilikom doživljavao sam svašta. Pojedinci su mi prijetili, stavljali pušku s bajonetom pod grlo itd. Na kraju su me ipak pustili.

Došao sam kući i onako umoran i nenaspravan legao u svoju sobu na katu. U jednom momentu probudili su me pucnjevi. Mislio sam da vojska ubija kokoši. Zatim sam čuo vrisak majke... Kad sam čuo da pripadnik HV viče: 'Ubio sam još jednoga, moramo ga spaliti dok ne dođu promatrači', a kroz prozor sam video jednog časnika kako viče: 'Ne pucaj više, majku ti, ubit će te!' shvatio sam da se nešto događa. Sišao sam dolje i našao brata ubijenog, a majku da se guši od rane na vratu. Podigao sam je i ona je u jednom momentu došla k sebi. Na moja pitanja samo je kimala glavom. Pokazivala je rukom da bježim i tražila vode. Uskoro je izdahnula. Ocu je metak prošao kroz ušnu školjku i zabio se u ekran televizora...«²²

Otac i muž Obrad r. 1919. će dodati: »... Sjedio sam za stolom kad su mi ubili ženu i sina. Slučajno sam ostao živ... Moje mrtve nismo smjeli danju ni pokopati. Sačekali smo noć i oko 23 sata naveče, njihova već ukočena tijela jedva smo strpali u »fiću« i ne paleći motor, na »leru« spustili dokle je bilo moguće, a onda još oko 300 metara nosili na traljama. Zakopali smo ih na našoj livadi zvanoj Popovića gaj...«

Stevan Sučević, r. 1934. ubijen je 9. kolovoza 1995. s leđa. Nakon nekoliko dana tijelo mu je zapaljeno. Pokopan je u Kninu.

Jeka Kanazir, r. 1928. ubijena je 10. kolovoza 1995. Ubačena je u gusternu — bunar, gdje je nađena 20. rujna 1995.²³

Sava Babić, r. 1913. ubijena je 28. rujna 1995. s dva metka u sinovljevu »fići«. Jednim je pogodjena u čelo, a drugim ispod nosa.

U drugoj polovici rujna u Mokrom Polju, na zemlji zvanoj Mrduša pronađeno je tijelo muškarca, u raspadanju. Svjedok će izjaviti: »Ležao je na boku. Desna polovina glave bila mu je raznesena. Bio je bez zuba. Na glavi su se vidjeli ostaci žute prosijede kose. Na sebi je imao bijelu košulju, plavu majicu i crne samtane hlače, a na nogama vunene čarape i obične seljačke sandale sa gumenim donom. Pored njega sam našao ručni sat s posvetom firme »Radnik« iz Benkovca, za njemu 40-godišnjicu. Po tome sam zaključio da bi to mogao biti Obrad Trivić, koji je radio u toj firmi...«²⁴

U Mokrom Polju su, 6. kolovoza 1995. ubijeni, pa zapaljeni i Ruža, r. 1937. i Stevo Manojlović, r. 1940. iz Ivoševaca, koji su u tome selu potražili sklonište. »Ružu i Stevu Manojlovića vidi sam mrtve i spaljene na betonu zadružne trgovine na prvom katu naše zadruge. U prvi momenat nisam ih mogao prepoznati jer je to strašno izgledalo... Ležali su jedno pored drugog. Ružina ruka bila je nedaleko njenog tijela, a drugu sam našao ispred zadruge na cesti. Po svemu sudeći su ih prije ubojstva mučili, pa zapalili. Civilna za-

22 »Ovo je strašno što se radi... Meni su došli i odnijeli 2,5 tone meda, a onda da me pinize, ponudili mi 10 DEM. Nemamo nikakvih uvjeta za život. Moja je kuća udaljena 25 kilometara od Knina, a mi nemamo nikakav prevoz da možemo kupiti osnovne stvari za preživljavanje...« (Jovan Popović, aktivistima HHO, 22. svibnja 1997.)

23 »Nije isključeno da se J. Kanazir i sama bacila u bunar, iako to u selu ne vjeruju. Svjedoci izjavljuju kako se bojala hrvatskih vojnika, a uoči smrti je izjavila: 'Oni mene nešto pitaju, a ja se, jadna, ukočila i od straha pustila vodu u gaće...«

24 Policija je 21. rujna 1995. ostatke nepoznata muškarca, prihvativši ime Obrada Trivića, odnijela i pokopala pod tim imenom. Međutim, pretpostavka nije bila točna, jer je Obrad Trivić živ, pa se još uvijek ne zna tko se nalazi ispod njegova imena na kninskom groblju.

štita ih je poslije 40 dana stavila oboje u jednu crnu vreću i odvezla na Novo groblje u Kninu...«²⁵

- »Pljačkaši svaki dan dolaze, pale kuće, štale, sijeno, iz kuća odnesoše sve što stignu. Ubijaju stoku, krave, svinje, kokoši, od smrada se ne može disati, a dim od paljevine se spustio po polju kao magla... Dana 08.08. '95. u srijedu prvi put dolazi kod nas vojska, grupa od osam vojnika, vršiti pretres i da traže oružje. Rekao sam babi Savi i Mirku *da ih moram sačekati pred kućom, pa što bude. Dolaze oni pred kuću i govore ovdje nema nikoga, a ja izlazim pred njih i kažem im da nas troje, nemaju se koga bojati, da je slobodno i ponudim ih vinom.* Oni to prihvate i kažu mi da ulijem u veće čaše, ali da ja moram prvi piti, boje se da će ih otrovati. Četvorica su otišla odmah u kuću i počeli preturati stvari, tražeći oružje, zlato, novac i drugo... Njihov starješina ostao je samnom napolju i odmah mi je rekao da mu je naškodila hrana koju je jeo te počeo povraćati. Kad je to vidio jedan od vojnika odmah je dotrčao sa sprata iz kuće niz stepenice i sa uprerenim automatom meni u prsa i kaže: 'Majku ti srpsku, četniče što mi otrova čovjeka.' Ali srećom ovaj njihov starješina viknu na njega: 'Ne ubijaj čovjeka, nije on kriv, meni je naškodila hrana, a ne vino.' Tako ja ostao živ, iako mi je sav organizam već bio pripravan na smrt... Taj što me htio ubiti rodom je iz Primoštena kod Šibenika, zovu ga »Bili«, a jedan drugi vojnik, dobar čovjek, kaže da je to kriminalac, bio je kod njih u zatvoru i pušten je prije par dana... Međutim, drugog dana dođe taj »Bili« sa još dvojicom i meni odnesoše osam pršuta, a kad su išli kroz selo, kroz Japundžiće, taj »Bili« pošto je tamo ispreturao sve kuće, tražeći tobože oružje, zapalio je štalu sa sijenom Micinu, a u štali je bila krava i tele i jedna svinja, koju su jedva spasili...«²⁶

U selu su, iza akcije »Oluja« ostale 72 starije osobe. Neke su ubijene, neke umrle, dio se iz straha odselio, pa ih je danas 39. Uoči rata bilo ih je 1359.

Šesnaest osoba je ubijeno u *Plavnu*. U njegovoј okolini ubijen je i Mile Samardžija iz Pađana. Bio je seoski čuvar ovaca i uglavnom je boravio s ovcama na području Međugorja (planina na tromeđi Bosne, Like i Dalmacije). U vrijeme akcije »Oluja« bio je kod ovaca, no onda je »sišao« u Torbički Vagan, kod *Ilike Dragišića*. Kod njega je prespavao dvije noći, no onda je s policijom otišao prema svojoj pastirskoj kolibi. Kad je njegova žena *Milka* alarmirala da ga nema, organizirana je potraga. Nađen je šesti ili sedmi dana poslije akcije »Oluja« mrtav kraj pastirske kolibe. Pored njega su ležali ubijeni pas i jedna ovca. Potraga iz sela Plavna, pokopala ga je pokraj kolibe.²⁷

Hrvatska vojska u selo *Plavno* ulazi s tenkovima 6. kolovoza 1995., a stanovnici su selo napustili tijekom 4. kolovoza 1995. Vojnici u postrojbi koja je došla iza tenkova, imali su crne trake oko glave. Grupe vojnika razmilile su se po selu. Pucano je, bez ikakva upozorenja ili rasprava, u sve što se selom micalo. Tog je dana ubijeno, uglavnom u svojim kućama ili dvorištima, najmanje 13 civila — staraca. Uglavnom su ubijeni hicima iz

25 Izjava B. A., koji je pokraj njih pronašao ključeve od traktora i obiteljske kuće. Provjerom brave, utvrdio je o kome je riječ.

26 Svjedok B. A.

27 »Čuvalo je i po 300 ovaca. Za svaku je dobivao po 10 DEM i to mu se isplatilo...« (K. L., r. 1922., aktivista HHO 18. travnja 1997.)

vatrenog oružja, no Dušan Savić, r. 1908. nađen je isječen u svojoj šupi. Kuzmana Pajića, r. 1900, ubili su mećima na kućnom pragu, iako je podigao ruke uvis u znak »predaje«. Savu Đurića, r. 1942., invalida u kolicima (inače vrhunskog bačvara) su zapalili. »Vojnici su palili i pjevali: 'Gledajte kako Kijevo gori'. U vrijeme napada Savo (Đurić) je bio s majkom u kući, a žena i kćerka sa ostalim seljanima u jednom podrumu. Vojnici su zapalili Đurićevu kuću, a zatim istjerali majku, a sina — invalida ubacili u zapaljenu radionicu... Poslije su majka i žena skupile izgorene kosti na zgarištu i sahranile ih...«²⁸

Petar Perić, ubijen je nožem uz zid svoje kuće, 6. kolovoza 1995. oko 18 sati. Žena Danica, r. 1923. će reći »... Izašla sam za njim. Nađem ga leži ispred kuće. Kažem ja: 'Ajme kuku, što tu leže?', a on ništa. Ja opet kažem, a on opet ništa. Pomaknem ga. Ispod njega lokva krvi, a on mrtav... Govorila sam mužu da ide s ostalima, kad su napuštali selo. U petak su išli. On nije htio ići jer ja nisam mogla... Ja sam puno bolesna... Vojska nije dolazila u kuću. Tek treći dan 4-5 vojnika došlo je i zapalilo donji dio kuće, gornji je samo pocrnio. Sve što je valjalo pokupili su...«²⁹

Žena Sava, r. 1917. našla je muža Todora Savića, r. 1908. mrtvog u kokošinjcu. »Na vratima noge, a glava put unutrašnjosti. Pijetao povrh glave. Podignem glavu, a ruke krvave. Razdrljin majicu da vidim, da nije zaklan, nije. Izgledalo je kao da je bajonetom ubijen. Sve su džigerice ispale. Iskasapljen po stomaku... Ja vam ne mogu reći kako je to izgledalo...« Istog dana, hrvatski su joj vojnici zapalili gornji dio kuće, zapalili staru kuću, te staju u kojoj su izgorjele i tri stelne krave. Nešto kasnije došla su dva vojnika, zlostavljali su je, naslanjali na rame automat i tako pucali prema kući, tražili »oružje«, tražili srubove i oteli joj neke predmete.

Starci Kuzman Paić, r. 1900. i njegov susjed Todor Savić, zvan »Dušan«, ubijeni u svojim susjednim dvorištima, zajedno su pokopani u kamenjaru, iznad njihovih kuća.³⁰

Branko Šimić, r. 1949. bio je mentalno zaostala osoba. Živio je s majkom Vasilijom i sestrom, također mentalno retardiranom. U nedjelju navečer u selo ulazi grupa hrvatskih vojnika. Desetak žena, koje su se našle u selu, zatvorili su u jednu pojatu, a Branka, skinuvši mu sat s ruke poveli. Majka im je objasnila da je on »bolestan na živce« i molila ih da ga ne diraju. Odgovorili su joj kako ga vode »na liječenje«. Na mjestu gdje je ubijen i danas se nalazi njegov grob.³¹

Lazo Dubajić, r. 1920., ustrijeljen je nedaleko svoje kuće. Mještani su ga, pod okriljem noći, pokopali na mjestu gdje je i ubijen. No, godinu i pol kasnije su ga prenijeli u drugu njivu, njegovo vlasništvo.

U selu Plavnu, većina stanovnika živi u stalnom strahu, bježe i sakrivaju se pred pljačkašima koji im, na očigled policije odnose sve. Neki stoga odlučuju da si sami prikrate

28 Zabilješka SC HHO Knin od 26. svibnja 1996.

29 Danica Perić, imala je puno muke dok je pribavila svoje osobne dokumente i muža proglašila mrtvim, da bi mogla primati njegovu mirovinu. Uz više intervencija HHO-a i drugih NVO, muž joj je proglašen mrtvim, tek 1997. godine.

30 »Tu su, jedan pored drugoga pokopani, moj otac i susjed Todor Savić... I Todor Savić je nađen mrtav pred svojom kućom. On je nađen izmrcvaren. Jetra mu je, naprsto, ispala van...« (Petar Paić, aktivistima HHO, 20. studenoga 1996.)

31 »U kući živimo ja i moja kćerka, također bolesna. Pljačke su svakodnevne. Ukrali su mi frižider, biljce... Bila su dvojica u uniformama. Rekli su nam da idemo za četnicima...« (Vasilija Šimić, aktivistima HHO, 20. studenoga 1996.)

muke. Tako se Pavao Savić, r. 1906., nakon ponovljenih zlostavljanja, objesio. Joka Petković, r. 1923, utopila se u bunaru Miloša Marinkovića. Itd.

U Žagroviću je ubijeno više osoba. Jovu Dmitrovića, r. 1936. ubili su hrvatski vojnici 6. kolovoza 1995. »Kada je 6. osmog 1995. u selo došla Hrvatska vojska, on ih je dočekao u dvorištu. Uperili su u njega oružje. On ih je molio da ga ne ubiju jer ništa nije krov. Povlačio se prema svojim kućnim vratima i tu su ga ubili. Na aluminijskim vratima vidjeli su se tragovi rafala kojim je ubijen. Vrata danas nema na kući jer je kuća opljačkana, a vrata odnesena. Njegov leš je ležao na mjestu ubijstva 21 dan...«³²

Stevan Dmitrović, r. 1943. koji je bio samac, ubijen je istog dana. Kad je vidio da su vojnici ubili njegova susjeda Jovu, počeo je bježati. U trenutku kad je pokušao preskočiti ogradu, usmrtili su ga vojnički rafali. Na ogradi je visio 21 dan. Nije bio u srpskoj vojsci.

Milka Korolija, r. 1907., iz Ivoševaca, ubijena je 9. rujna 1995. Početkom akcije »Oluja«, preselila se k sinovoj obitelji, koja je ostala u selu. No, 8. rujna željela je vidjeti što se, u drugom zaseoku događa s njezinom kućom. Odveli su je tamo i po njezinoj želji ostavili da prenoći. Kuća je bila ispreturana, ponešto odneseno, ali ona je mogla prespati. »Sutradan ujutro — 9. rujna 1995. su mi u posjetu došli kćer i zet iz Splita. Oni su ostali u kući, a ja sam brzo pošla do svekrve i odnijela sam joj nešto da pojede. U to vrijeme, pored kuće je prošao jedan u civilu s puškom. Pitao me je: 'Što ne idete u Srbiju? Što ćete tu? Ima li junica u selu?' Uglavnom, nije bio nimalo prijateljski raspoložen i jako sam se uplašila. Odmah sam htjela ići natrag i da svekruva ide samnom. Ona nije htjela ići, jer da će joj onda opljačkati svu kuću. Tako sam je ostavila, došla kući i počela spremati ručak, i onda sam čula što se desilo. Svekruva je ubrzo nakon mog odlaska ubijena. Susjeda M., nakon što je čula pucanje, našla je moju svekruvu ubijenu na pragu moje kuće...«³³

U Ivoševcima ubijeno je još najmanje 14, dok se nestalima smatra još desetak osoba. Jovan Relić, r. 1924. ubijen je, najvjerojatnije u konobi, ili na stepenicama do konobe, 8. kolovoza 1995. Mještani su ga zakopali u vrtu. Sudski je proglašen mrtvim, a žena ga je potajno, po povratku, prenijela u obiteljsku grobnicu. Mirko Šrbac, r. 1910., gluhotnjem i slabo pokretan. Ubijen i zapaljen u kući. Zapaljen je Gojko Korolija, Dušan Korolija, r. 1949. ubačen u bunar, gdje je pronađen 12. rujna 1995. Staricu Mandu Tišmu, staru 65 godina, ubio je vojnik Željko Šunjerga. Procesuiran je, ali je oslobođen krivnje. Branio se da je Manda Tišma držala ruku ispod pregače, kad ju je susreo, pa je pomislio kako ima pištolj i ustrijelio je. No, M. Tišma nije imala pištolja. Iako u Ivoševcima ima obiteljsku grobnicu i ona je pokopana u Kninu, ali s imenom na križu...

U selu Cetina ubijena je Ana Barišić, stara više od 90 godina, dok su Sava Barišić, stara 68 godina i Stana Kurubasa, r. 1920. nestale.³⁴

32 Izjava R. D., (ž), Hrvatica, r. 1943. u Tenji (Osijek), aktivistima HHO 17. lipnja 1997. Dodaje: »... Bio je dobar čovjek i vrijedan radnik. Radio je najteže poslove kao fizički radnik u galvanizaciji TVIK-a. Živio je, jadan, sam. Žena mu je umrla, a djece nisu imali. Volio je dobro pojesti i bio je jako debeo... Nije htio bježati s ostalima i ostao je u svojoj kući u selu.«

33 K. D., aktivistima HHO, 7. siječnja 1999.

34 »Nakon »Oluje« dolazile su u selo neke osobe. Bile su u uniformama, ali nisu to bili oni koji su prvi prošli kroz selo. Oni su bili za poljubit'. Nisu nas dirali. Ovi što su dolazili kasnije čuda su radili... Nakon »Oluje« u selu, osim nas pet (Milica Četnik, r. 1925., Gojko Četnik, r. 1921., Božo Barišić, r. 1932. i Marko Barišić, r. 1956.) ostale su i Sava Barišić i Stana Kurubasa. One su nestale. Nitko ne zna ništa o njima. Ostala je i Stana Barišić. Nju su zapalili u kući. Eno, još su u sobi kosti, prsti. Idite vidjet ćete. Ja sam ih video. Imala

U neke zaselke *Podinarja*, gotovo je automobilom i nemoguće doći. I oni su se, na vrijeme ispraznili, a tek ponegdje ostala poneka stara osoba. U jednoj su kući ostale dvije starice. Jedan od osloboditelja Knina, inače Kninjanin, obilazio ih je i nekoliko dana donosio namirnice. Jednog jutra ih je našao zaklane.³⁵

U *Polači* je, 16. kolovoza 1995. ubijena Ilinka Crnogorac, r. 1928. godine. Svjedokinja, 18. travnja 1997. aktivistima HHO izjavljuje: »Ja i moj muž smo je našli mrtvu u kući. Ležala je u hodniku, sva u krvi. Ubijena je s leđa. Našli smo dvije čahure od metaka, pa pretpostavljamo da je ubijena iz puške. Ljudi koji su još onda bili u selu, rekli su nam da je došla grupa njih i da su je ubili. To je bilo, čini mi se, 16. kolovoza, nakon »Oluje«...«

U likvidacijama osoba često su sudjelovale osobe u civilnim i vojnim odorama. Mnoge su osobe ubijene bez ikakva povoda i razloga. Tako je noću 18/19. kolovoza 1995. u selu *Kakanj*, u dvorištu obiteljske kuće ubijen vlasnik Uroš Ognjenović, r. 1928. i susjed Uroš Šarić, r. 1920., dok su *Radoslav Ognjenović*, r. 1910. i *Mirko Ognjenović*, r. 1920. ranjeni. Ubile su ih tri nepoznate muške osobe: dvije u vojnim odorama, a jedna u civilu. Došle su u selo u večernjim satima, ubijene i ranjene osobe najprije su verbalno i fizički zlostavljele, a potom je netko od njih pucao iz automatske puške. Ubijene osobe pokopane su 24. kolovoza 1995. u Zadru, anonimno, pod brojem, iako se znalo o kome je riječ. Služba asanacije nije dozvolila da je u tome poslu prati sin ubijenog Uroša Šarića, *Srećko*, r. 1951. koji živi u Splitu (Osiječka 12). Kad je tražio podatke pod kojim je grobnim brojem njegov otac pokopan, svi su se, za davanje takva podatka, proglašili nenađežnim.³⁶

Sin Srećko Šarić podnio je, 28. kolovoza 1995. Vojnom tužiteljstvu u Splitu krivičnu prijavu »protiv nepoznatih počinitelja«, koji su i do danas neotkriveni.

U *Orliću*, nedaleko Knina, 13. kolovoza 1995., u 14.30 sati vatrenim oružjem ubijen je ispred kuće Tode Marić, r. 1931. Koji minut prije k njemu su, u žutom osobnom automobilu došla tri muškarca u vojnim odorama. Prije smrti, govorio je sestri *Jovanki* ka-

je preko 90 godina i bila je nepokretna. ležala je u krevetu...« (Božo Barišić, r. 1932. aktivistima HHO, 18. travnja 1997.)

35 »Nađem ja te dvije starice, jad da veći ne može biti. Sirotinja i prije, sada pogotovo. Ustrašene, jadne. Kažem im da se ne boje, da nije istina da smo mi ustaše i da im nitko ništa neće. Dodem sutradan i donesem im kruha, ulja i još neke sitnice, one se malo osloboidle straha. Obidem ih tako, nekoliko dana. Jedno jutro, idem, a one se ne pokazuju. Gdje su, mislim. Ja unutra, one mrtve... Poludio sam, znao sam tko je to napravio... Nakon nekoliko dana sretnem tu budalu, ide prema meni i ceri se. Rekao sam mu da me se kloni, da kad me vidi skrene u drugu ulicu, jer ako popizdim, prijavit će ga, ili će ga sam ubiti... Ne, ne, za sada o tome više ne želim govoriti, ali jednog dana... To ne smije ostati nekažnjeno, nismo se za to borili... Ja sam među prvima ušao u Knin, e da ste tu vidjeli što se dešavalо... Možda, jednog dana i o tome... Još nije vrijeme...« (L. D., aktivistima HHO, 19. travnja 1998.)

36 »Ujutro 25.08. '95. potvrđeno mi je da je jučer u popodnevnim satima ekipa bila na terenu i pokupila posmrtnе ostatke dviju osoba i iste predala na gradsko groblje u Zadru radi sahrane. Kako nije utvrđen identitet osoba, one su sahranjene kao nepoznate pod brojem. Na moje traženje da mi se daju podrobniji podaci o mojoj ocu, rečeno mi je da se javim u policijsku upravu. To sam i učinio u ponedjeljak 28.08. 1995. godine. Najprije sam otišao u prostorije Civilne zaštite gdje su mi rekli da su oni svoj posao obavili i da mi ne mogu pružiti bilo kakve druge podatke izuzev da su posmrtni ostaci sahranjeni na Gradskom groblju u Zadru, a da se za ostale podatke obratim gospodinu Nekić Ivi, šefu odsjeka kriminalističke obrade u 1. upravi. Gospodin Nekić mi je odbio dati bilo kakve podatke, pa ni broj pod kojim su tijela sahranjena. Samo je potvrdio da su iz mjesta Kakani dopremljena dva leša... i da su sahranjena na Gradskom groblju u Zadru kao vojne osobe... Nikakve druge podatke ne može dati jer postoji zabrana Ministarstva, a što ja ne mogu nikako prihvati...« (Srećko Šarić, u pismu PU zadarsko-kninskoj, 30. kolovoza 1995.)

ko mu dolaze razne osobe, traže pršute, novce i otimaju razne predmete i kako vjeruje da će i njega ubiti³⁷. Ostao je bez četiri prasca, dvije krave, teleta i konja. Konj se, nakon osam dana pojavio pred kućom; no pljačkaši su ponovo došli s kamionom, utovarili ga i odvezli.

U istom selu vojnici su 5. kolovoza 1995. oko 16 sati strijeljali Predraga Simića, r. 1966. Nakon nekoliko dana zakopan je u kanalu pokraj zida svoje kuće. »Ja sam ga našao u nedjelju... Ležao je na trbuhi... Čuli smo pucnjavu i vikanje, ali sam se bojao izaći. Nitko nije baš video tko ga je ubio. Svi smo se sakrili. Samo znam da je došla vojska... ne znam je li upucan ili su ga nožem, samo znam da je bilo jezero krvi u kojem je ležao...« izjavio je 20. studenoga 1996. O. P. Predrag Simić je izbjegavao služenje u srpskoj vojsci, zbog čega je bio više mjeseci zatvaran i zlostavljan. Upravo akcijom »Oluja« oslobođen je iz srpskog zatvora u Bruškoj, gdje je »sjedio« zbog odbijanja mobilizacije. Njegova majka pokušava pokrenuti postupak odgovornosti za njegovu smrt, ali se takvo što, za sada, u RH ne može učiniti.

Tijela žrtava, često su masakrirana — unakazivanjem. »Pronađeno je tijelo muškarca (Ilija Vujasinović, Ivoševci, op. P. M.), civila, starog otprilike između 75 i 80 godina. Tijelo je bilo dekapitirano (odsječene glave), a glava je pronađena u svinjcu...«, izjavio je Chris Guinness, 11. rujna 1995., »Glasu Amerike«.

U selu Žagrović UN je pronašao tijela četvorice muškaraca. »... Dva tijela su bila u jarku pokraj glavne ceste... Obojica su bili obučeni samo u donje rublje, a jedan je imao papuče. Desna šaka jednog od njih, bila je osakačena: nekoliko prstiju je odsječeno.³⁸ Oba muškarca imaju rupe od metaka u glavama...«, zapazio je UN, 16. kolovoza 1995.

Nikola Panić, r. 1935., invalid, ubijen je 6. kolovoza 1995. u Golubiću. Glava mu je nađena 50 metara dalje s kojom su vojnici, navodno, igrali nogomet.

Leš Marije Banjanin, stare 89 godina iz Gračaca, nađen je s odsječenom glavom bez očiju.

NN, (Ž), stara oko 74 godine, vezana je ribarskom mrežom, oko vrata joj stavljena automobilска guma, pa zapaljena. (UN)

U okolici Golubića, UN je registrirao mrtvu ženu i muškarca. Muškarcu su odrezani nos i uši. (»The Indepedent«, 10. rujna 1995.)

Korenica: U selo Komić, u kojem je ostalo, od 190, samo 12 osoba, 12. kolovoza 1995. između 12 i 14 sati iz pravca istoka dolaze dva tenka i tri oklopna transportera, s više hrvatskih vojnika. Ulazak u selo započeli su pucnjavom, a potom su počeli paliti kuće i gospodarske objekte. Prvo na udaru bilo je domaćinstvo, br. 88, Petra Ugarkovića i Marije Brklijač-Ugarković, r. 1921. s kojima je živjela i kći Jela, koja je 1991. u Zagrebu ostala bez posla. Petar se popeo na obližnje brdo, ne bi li video što se događa, jer je selo ostalo pusto, a hrvatske vojske još nije bilo. Jela je pripremala jelo — kuhalo je grah u tzv. ljetnoj kuhinji, gdje je ležala i više godina nepokretna njezina majka Marija. Kad je kći

37 »Moj je brat živio cijelo vrijeme rata i nakon »Oluje« sam u Orliću. Nikada nije bio u vojsci, nije imao oružja i nikada ga nije koristio. Kći mu Gordana Marić živi u Kanadi, a sin Mladen u Mariboru. Ni jedno nije bilo ovdje u vrijeme rata ni »Oluje...« (Jovanka Marić, aktivistima HHO, 20. studenoga 1996.)

38 Odsječanje po tri prsta s desne ruke žrtva, zabilježeno je i u nekim drugim mjestima, na području bivšeg UN sektora Sjever — primjerice na Turnju kod Karlovca.

Jela čula dolazak vojske i vidjela da se dvorištu približava nekoliko vojnika, sklonila se u obližnje šipražje, 15—etak metara od kuće. Majku je ostavila u ljetnoj kuhinji ne vjerujući da će joj se dogoditi nešto loše. Vojnici su obišli kuću i sve gospodarske objekte, a potom krenuli. Svjedokinja je čula kako je jedan od njih rekao: »*Gotovo je, idemo!*« Nakon što su se odmaknuli od dvorišta, cijelokupno stanje je planulo i u vatri je živa izgorjela i majka Marija.³⁹ Jela Ugarković, najprije je, a nakon tri dana, u limenu kutiju skupila ostatke majčinih kostiju, pa ih zakopala ispod jedne voćke u šljivaru. Mjesec dana kasnije, odnosno 17. rujna 1995. s ostalim srodnicima prenijela ih je u mjesno groblje.

Jela Ugarković odmah je smrt svoje majke prijavila osoblju UNCRO-a, te Koreničkoj policiji. Početkom studenoga 1995. policijska ekipa, uz pratnju J. Ugarković, na terenu obavlja uvidaj. Zapisnik o tome, niti bilo kakvu obavijest svjedokinja Ugarković nikada nije primila. Podnesen je i zahtjev za nadoknadu ratne štete, ali ni na nj nije dobila odgovora. Početkom lipnja 1996. Jela Ugarković, u pratnji aktivista HHO, posjećuje Pp Korenica, kada saznaće da oni o njezinoj prijavi ili o »*bilo kakvom stradanju u Komiću*« ne znaju. Zamjenik Pp je rekao kako policajci koji su tu bili prije, nisu ništa ostavili. Istog dana na teren izlazi kriminalistički policijski tehničar. Snima mjeri i zapisuje »*sliku*« spaljena domaćinstva i mjesto gdje je izgorjela majka Marija Ugarković. Sama Jela, 8. lipnja 1996. »*za svaki slučaj*« Pp Korenica podnosi pismenu prijavu smrти svoje majke, ali i paljenje gospodarstva. »*Toga dana, stoji u prijavi, 12. kolovoza 1995. godine poslije 12, a prije 14 sati. u Komić je bez ikakva otpora, jer je selo bilo prazno, iz pravca Ondića, došla Hrvatska vojska s dva tenka i tri transportera. S obzirom da sam s ocem i majkom, koja je bila neprekretna, odlučila ostati u svom selu, vjerujući pozivu Predsjednika Republike dr. Franje Tuđmana, nisam se bojala, jer sam smatrala da nam se ne može i neće ništa dogoditi.*

Međutim, odjednom su u moje dvorište banuli vojnici, a ja sam se sklonila iza jednog većeg drveta, petnaestak metara dalje od kuće, a majka je ostala (uobičajeno) ležati na svom krevetiću u ljetnoj kuhinji, u kojoj se upravo kuhao ručak. Nekoliko vojnika je prošlo kroz kuću i gospodarske zgrade, a ulazili su j u prostoriju u kojoj je ležala moja majka Marija...«

Potom su vojnici »*palili susjednu kuću. Ona je pusta već 20 godina. Palili su žito. Sva sijena koja smo u polju imali, sve su redom zapalili... Pucali su, ubijali stoku..., a onda propisno kao vojnici, postrojili se i otišli...«*

Ni na usmeno date prijave u više navrata ni na ovu pismenu, do danas nema nikakve reakcije. Jedine reakcije, bile su, nakon davanja iskaza u policiji, telefonske anonimne prijetnje, nakon čega je HHO, radi njezine zaštite, Jelu Ugarković smjestio u jednu zapadnoevropsku državu, gdje se i danas nalazi. Konkretna državna reakcija, kojom je pokazano kako vlast zna da je Jela Ugarković tu i živa, jeste presuda zagrebačkog Prekršajnog suda o kažnjavanju Jele Ugarković temeljem činjenice da na vrijeme nije zamijenila osobnu iskaznicu. Naime, osobne iskaznice trebalo je u RH zamijeniti do 28. listopada 1993. Naravno, s obzirom da je Jela Ugarković živjela na okupiranom području, do voj-

³⁹ »*Da sam mogla prepostaviti da bi se s mojom majkom nešto takvo desilo, bila bih je na vrijeme nekako iznijela i sakrila u šipražje! Mislila sam, jadna, kako vojska koja je toga dana ušla u selo prvi put, nikome neće učiniti ništa, jer ništa nismo bili krivi. A kad sam shvatila da se nešto događa, pokušala sam nešto učiniti. Krenula sam prema kući, pala u trnje i dugo se nisam mogla pokrenuti... Onda sam se prestrašila za oca i počela tragati za njim...« (Jela Ugarković, 7. lipnja 1996. terenskoj ekipi HHO-a)*

ne akcije »Ouja« to nije mogla učiniti. Ostalo je nepoznatim zbog čega je, nakon što je Jela Ugarković, zamijenila staru za novu osobnu iskaznicu, policijski prijavljena i kažnena. HHO takav slučaj bilježi samo u njezinu primjeru. Naime, RH, prema građanima, koji su živjeli na okupiranom području nije primjenjivala zakonsku odredbu koja je određivala krajnji rok do kada se, bez kažnjavanja, moglo i trebalo zamijeniti osobne iskaznice. Kad je policija tražila Jelu Ugarković, s obzirom da nije platila kaznu, jer se nalazi u inozemstvu, da je privede na izdržavanje zatvora, HHO je odbio dati podatke gdje se nalazi, jer je očito da je iza ove »operacije« stajalo nešto drugo, a ne puko discipliniranje nemarnih građana u vezi s njihovim osobnim dokumentima.

U Komiću je istog dana ubijeno još osam staraca. Ubijeni su majka Sava, stara 93 i sin Petar Lavrnić star oko 60 godina, kbr. 84. Aktivisti HHO-a pronašli su ih, u pratnji svjedoka, 2. ožujka 1996. godine, prekrivene snijegom na dvorišnom putu, uz nezapaljenu šupu. S obzirom da je Petar Lavrnić, prema izjavama svjedoka bio visok i izuzetno jak čovjek, moguće da se suprotstavio hrvatskim vojnicima koji su palili selo, pa su ga ubili i ostavili u kući da zajedno s njom izgori. Majka Sava nije ubijena, ali je bila, vjerojatno u kući, vezana, na što su upućivali konopci oko nogu. Nakon odlaska vojnika, ona se uspjela odvezati i s posljednjom snagom izvući mrtva sina, desetak metara daleko od zapaljene kuće. Tijelo sina Petra bilo je okrenuto licem prema zemlji, a majka Sava ležala je na desnem boku, zgrčena (kao da je prilegla da se odmori) pokraj njega. Druga varijanta mogla bi glasiti da je, iz goruće kuće i majku i sina, izvukla druga osoba.⁴⁰

U selu su, istom prilikom ubijeni i Staka Ćurčić, stara 45 godina, metkom, Mika Pavlica, r. 1906, nepokretna, zapaljena je u kući. Iz zaseoka Poljice vatrenom oružjem ubijeni su Mika Sunajko, stara 75, u blizini Klapavica, čiji leš nije pronađen, i Rade Sunajko, star 88 godina. Pokopan je u voćnjaku. Ubijen je i bračni par Mara i Rade Mirković.

Preživjele osobe nisu više u tom, sada potpuno napuštenom selu. To su: Petar i Jela Ugarković, Radovan Diklić, Anica Ugarković i Maša Lavnić.

U Komiću je 12. kolovoza 1995. zapaljeno više od 80 posto obiteljskih kuća i gospodarskih objekata. Vojnici su ubijali i stoku. Samo u polju, nedaleko kuće pokojnih Lavrnica izbrojeno je sedam ubijenih krava.

Još nije točno utvrđeno koliko je u selima bivše općine Korenica stradalo ljudi. Broj svakako nije manji od 31. U Korenici je registrirano i grupno smaknuće i to uz prisustvo visokog vojnog časnika, (vidi dalje). U Arapovom Dolu, netko je cjepanicom ubio Nikolu Babića, r. 1928., Đuru Ćupurdiju je zapalio u kući u Frkašiću, Milu Radakovića, dva mjeseca nakon akcije »Oluja« metalnom šipkom, Miroslavu Petrović, r. 1947. najvjerojatnije strijeljao... U Korenici je HV ubila i Hrvata, porijeklom iz Hrvatskog zagorja, koji je radio u »Likografu«, a otac mu bio šef tamošnje Šumarije, Milivoja Vrčeka, starog oko 30 godina. Ubijen je i prof. tjelesnog odgoja Zdravko Sovilj. Po dolasku HV sklonio se u UNCRO-camp u Borju. HV je tražila da mu ga UN vojnici »nakratko ustupe, samo radi razgovora — traženja nekih informacija.« Z. Sovilj se više nije vratio.

40 Aktivisti HHO-a zajedno s tadašnjim članovima HHO-a: protojerejom *Jovanom Nikolićem*, članom Predsjedništva i *Dragom Pilselom*, zamjenikom predsjednika, ponovo na teren izlaze 5. ožujka 1996., s dalnjom srodnicom obitelji *Lavnić, D. M.* iz Karlovca. Obavješteno je Županijsko državno odvjetništvo iz Zadra, svi nadležni organi u državi do predsjednika RH *Franje Tuđmana*. Istražiteljska ekipa izlazi na teren, no izuzetno su njezini članovi, osobito istražitelj *Milivoj Lasan*, prema aktivistima HHO, neljubazni i arogantni. Nakon uviđaja, posmrtni ostaci *Save i Petra Lavnića*, pokopani su u jednom sanduku u mjesnom groblju. Obred je vodio protovjerej *Jovan Nikolić*.

»Vrtnih grobova« ima i u Ličkom Petrovom Selu. Ne zna se tko je u njima, no žrtve je pokopala nadležna služba, jer su nadgrobni križevi »službeni« s oznakama »NN«. Pretpostavlja se da je u jednom od njih mještanin Nikola Orlić, a u drugome Zdravko Carić, koji je u Ličkom Petrovom Selu bio izbjeglica s područja Bihaća. Marija Veselica je »pokopana« u jami za kreč... S obzirom da u selo prvi ulaze vojnici V. korpusa Armije BiH, većina ovih likvidacija spada u njihov »mandat«. Jedino se pouzdano zna da su, pred njegovom kućom, muslimanski vojnici, vatrenim oružjem ubili Petra Bobića, no nepoznato je mjesto njegova pokopa.

Dane Kastić, r. 1951, iz Pećana, viđen je 10. kolovoza 1995. živ. Potom je nađen mrtav u sjedećem položaju, ali s cijelom lobanjom. Prije pokopa, svjedoci su vidjeli glavu razbijenu — razmrskanu, što znači da je netko skrnavio i iživljavao se nad već mrtvom osobom.

Na koreničkom groblju, zvanom Gradina, poslije operacije »Oluja« formiran je 21 grob, svaki nosi oznaku »NN«, što znači da se nikoga nije moglo identificirati, što se, pak, ne čini vjerojatnim. Gdje su, kao i u Donjem Lapcu i drugim mjestima, pokopani ostali?

Prošle godine pronađen je raspadnuti kostur u kamjenaru nedaleko Macura (Kistanje — Knin). Policija je kosti pokupila, no ne zna se kome pripadaju.

U selu Žegaru, (Obrovac), ne da su devastirane obiteljske kuće, već i Tvornica trikotaže »TRIO«. »Na samom ulazu, u blizini čuvarske kućice, nalazi se kostur raspadnutog leša...«⁴¹

Raspadnuti leš pronađen je i u Gornjem Erveniku. Može se samo nagađati kome pripada.

Uz crkvu Sv. Đurđa u Biljanima Gornjim, terenski aktivisti HHO-a registrirali su rasturen ljudski kostur.

Jedan se neidentificirani leš nalazi u blizini Gračaca, prema Velebitu.

Otočac: U selu Doljanima, u vrijeme vojne akcije ubijeno je 12 civila: šest muškaraca i šest žena, mahom poodmakle životne dobi, koji su odlučili ostati iza zbjega kod svojih kuća. Nikola Stojanović, star 65 godina iz Škara, sklonio se u Doljane, u kojima je ubijen odsijecanjem glave sjekirom.

U Zalužnici je ubijeno osam civila, uglavnom 6. kolovoza 1995. Marinko Hinić, r. 1946. ubijen je u izbjegličkoj koloni kod Vrhovina, pred očima majke Savke, r. 1915., dok joj je muž Milan, r. r. 1910. ostao kod kuće gdje je ubijen i ona ni do danas ne zna gdje je i kako pokopan.

»Pa kad su svi krenuli, jer smo se jako bojali vojske i pucanja, traktorom za Vrhovine krenula sam i ja sa sinom Marinkom i pastorkom Srđanom... Kad, tamo u Vrhovinama, prišla dva vojnika i ništa nisu rekli... Mislim da je bila nedjelja, (6. kolovoza, op. p.) i ispalio je u njega metke... iz puške. Mene je 'vako poprskala krv mog Marinka i ja sam pala u

41 »U samome dvorištu tvornice, na nekoliko mjesta nalaze se razbacane (životinjske) kosti... U prostoriji, koja je povezana s kuhinjom, a vjerojatno se koristila kao restoran za radnike, nalaze se tri škrinje za duboko zamrzavanje, koje su otvorene. U njima se također nalaze raskomadani dijelovi neidentificiranih ti-jela i kosti... U ovom slučaju moglo bi se raditi o životinjskim leševima, odnosno ostacima od zalihe hrane, no nije sigurno. Na dnu jame za popravak vozila nalaze se u raspadanju leševi psa i mačke...« (Terenska istraživačka grupa HHO, 18. travnja 1997.)

nesvijest i ništa tu više ne znam... Onda je onaj isti, kad sam malo došla k sebi i počela bugariti rekao da će i mene ubiti, a onaj drugi mu je rek'o da me ostavi na miru...« Izjavila je 29. listopada 1996. godine, aktivistuma HHO Savka Hinić. Ona se, nakon što joj je pred očima ubijen sin, s pastorkom Srđanom vratila kući.

♦ Pastorka su odveli u Gospic, a ona se nije dala, tražeći da je ubiju. Ostavili su je, a sutradan joj pred očima zapalili imanje. »*Tu noć sam iz straha spavala u blizini kuće u zobi... Sutradan dođem kući i tako, ne znam što ču. Niđe nikoga od susjeda, samo u dvorištu puno vojnika i, mislim, pet traktora. Ulaze u kuću i odnose sve moje stvari. Podem da uzmem nešto moje robe, ali me guraju i ne daju unutra. Vele: 'Bježi baba', jer ćemo te sad ubiti.' I jedan šćorla (nasrne, op. p) na me, ali jedan koji me izgleda odnekud zna reče mu da me ostavi na miru, a meni da se odmaknem, jer da će zapaliti kuću. Ja se, onda, obeznanila, odrvenila, ne znam ništa... Ono sve odnijelo, a onda mi sve zapalilo... I tako ja nemam ništa. Ne znam gdje mi je sa'ranjen sin, niti znam što o čoeku...«⁴²*

Marica i Žarko Popović, bili su iako slaba zdravlja (Žarko teški šećeraš, a Marija poluslijepa), vrlo marljivi. Marica je ubijena u podrumu kuće, gdje joj je leš bio oko dva mjeseca, dok je Žarko ubijen, pa mrtav obješen, ali se ne zna gdje je pokopan.⁴³

Branko Vukovojac nije ubijen pri prvom upadu HV u selo. Prethodnica ga nije ubila, već su neki iz te postrojbe, očito poznavajući ga, sjedili s njim u kući i s njim pili kavu. Kad su naišli drugi, jedan je od njih bez upozorenja ispalio u B. Vukovojca nekoliko metaka, prigovarajući ostalima kako mogu »sjediti i piti s četnikom«. Ranjeni Vukovojac nakon tri je dana umro.

HHO je primio brojna potpisana ili anonimna pisma o nizu incidenata i postupaka s tragičnim posljedicama. Jedno je iz Zadra stiglo 22. rujna 1995. »... Neke stvari koje se događaju nakon OLUJE poslije 40 dana i neke koje su se dogodile, a koje će mnogo štetiti našoj državi, a nikako da prestanu. Naime pljačka i palež traju i dan danas u što sam se uvjerio vozeći jednu ženu koja živi cijelo vrijeme u Zadru, a išla je posjetiti svoju rodnu kuću u selo Dobropolje 16 km od Benkovca. Sva sela su opljačkana i spaljena, a to se nastavlja i danas, dokaz su kamioni i traktori natovareni ciglom i gradom skinutom sa krovova, a i ostalim materijalom... Radi čega sam vam se javio jeste užas koji sam video u samom selu DOBROPOLJCI ZASELAK KUŽETI ISPOD SAME ZADRUGE gdje je sve popaljeno i opljačkano i dalje se to radi. Ispod same zadruge postoji kućica ili postojala je jer je zapaljena. Saznao sam da je pripadala Kužet Petru koji je imao svoju obitelj među kojima i jednu čerku koja je bila teški bolesnik. Gospodo strahota koju sam video... u što se možete i sami uvjeriti, ako požurite jeste (da je) dotična osoba izgorila, a od nje je ostala samo lobanja i malo kralježnice... Kako sam doznao ista se zvala KUŽET PETROVKA.«⁴⁴

42 Pastorak Srđan bio je u Gospicu nekoliko mjeseci. Sada žive u kući Ljube Hinić. Žive od milodara i rijetke humanitarne pomoći. Osim što im je sva pokretnina iz kuće pokradena, a gospodarstvo zapaljeno, ostali su i bez četiri krave, 30 ovaca i pet velikih svinja, te puno kokošiju.

43 »Maca i Žarko Popović su ubijeni. Maca u podrumu, no ne znam kako. Njezino tijelo tamo se nalazilo više od dva mjeseca. Njezin muž je ubijen, pa obješen iznad kuće. Tamo je visio, ali se ne zna gdje je sahranjen. Ništa nisu bili krivi...« (Jelica Popović, 28. listopada 1996. aktivistima HHO)

44 Terenska istraga potvrdila je ove navode. Petrovka (Petra) Kužet, stara oko 40 godina, mentalno zaostala, zapaljena je u svojoj kući. Nije poznato je su li kasnije ostaci kostiju skupljeni i pokopani. Također nije poznato tko je to učinio.

2. Grupna smaknuća

»Međunarodni sud (za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije) će imati ovlaštenje voditi postupak protiv osoba koje su teško prekršile Ženevske konvencije od 12. kolovoza 1949. kao i one koje su naredile njihovo kršenje, odnosno koje su počinile slijedeća djela protiv osoba ili imovine koje su zaštićene odredbama predmetnih Ženevske konvencija:

- a) namjerno ubojstvo;
- b) mučenje i neljudsko postupanje, uključujući biološke eksperimente;
- c) namjerno nanošenje teške patnje ili ozbiljne ozljede tijela;
- d) opsežno uništavanje i oduzimanje imovine, koje nije uvjetovano vojnom potrebom i koje je provedeno bespravno i samovoljno;
- e) prisiljavanje ratnih zarobljenika ili civila na služenje u neprijateljskim snagama;
- f) namjerno uskraćivanje prava ratnim zarobljenicima ili civilima na pošten i valjan sudski postupak;
- g) nezakonito protjerivanje, premještaj i nezakonito zatočenje civilne osobe;
- h) držanje civila kao talaca« (Čl. 2, Statuta Međunarodnog kaznenog suda za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije od 1991., HHO i HPC 1995.)

* * *

»Međunarodni sud će imati ovlaštenje voditi kazneni postupak protiv osoba koje su prekršile zakone i običaje ratovanja. Odgovornost za ta kršenja će obuhvatiti, ali se neće ograničiti, za:

- a) upotrebu otrovnog ili drugog oružja čijim se korištenjem nanosi nepotrebna patnja;
- b) samovoljno uništavanje gradova i sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom potrebom;
- c) napad ili bombardiranje, bilo kojim sredstvima, na nebranjene gradove, sela, objekte ili zgrade;
- d) osvajanje, uništavanje ili namjerno oštećenje vjerskih objekata, objekata namijenjenih dobrotvornoj namjeni, umjetnosti i znanosti, povijesnih spomenika, umjetnina i znanstvenih djela;
- e) pljačkanje javne i privatne imovine« (Isto, čl. 3.).

Zabilježeno je više grupnih smaknuća civila. Prije svega, to su smaknuća u Golubiću, Oravcu (Donji Lapac) i Uzdolju, gdje su žrtve bile na jednom mjestu, ili u Gošićima, Gružborima i Varivodama, ubijenih u istom danu, ali na raznim mjestima. U takva smaknuća ubraja se i ono u Komiću (Korenica), obrađeno prije.

Golubić, (Knin): Grupa ljudi, njih sedmoro (vidi prilog br. 1.) iz Golubića, nije namjeravala u izbjeglištvo. Krenuli su traktorom prema Plavnom, kako bi se sklonili dok se stanje ne smiri.⁴⁵ Traktor je vozio sin Đuke i Dušana Damjanovića, koji su i sami bili na

45 Grupa je na početku brojila deset osoba, Vukosava i Boško Vuković su je napustili.

traktoru. U selu Radljevcu nestalo im je goriva, pa se vozač vratio po naftu. Devetoro osoba ostalo je čekati. Hrvatska vojska našla ih je pred kućom Đure Dobrijevića i strijelala sedmoro, jer je jedan bračni par, nešto ranije krenuo dalje pješke, a Dobrijevićevu kuću su zapalili. Tijela su pokopana tek nakon 25 dana.

Pucnjima iz vatrene oružja ubijeni su: Mara, r. 1930. i Petar Marić, r. 1930, Đuka i Dušan Damjanović, r. 1930, Milica, r. 1927. i Tanasije Vuković, r. 1925. i Boško Vuković, r. 1938. Na mjestu smaknuća uočeno je puno čahura. Istom prilikom u Radljevcu je, na cesti, (pred kućom Branka Markelića) ubijen Jovan Markelić, r. 1937.

Ove civile smaknuli su vojnici 3. pukovnije, IV. brigade HV.

U samom Golubiću, uglavnom 6. kolovoza 1995. hrvatski su vojnici ubili još najmanje 14 civilnih osoba. Jedan od prvih u selu, 6. kolovoza 1995. ubijen je, zaklan i izboden nožem, u svom dvorištu Đuro Jerković, zvan »Nine«, r. 1926. »Našao ga je, drugi dan, komšija Ile Jerković, koji je nakon toga otišao sa ženom u Srbiju...«, kaže Stevan Stančević.⁴⁶ U blizini njegove kuće ubijen je Jovan Jerković, r. 1936. Vasu Vasića, r. 1922. i Nikolu Panića, r. 1935., koji se kod prvog sklonio, ubili su istog dana, vatrene oružjem. Kad je došla vojska, izveli su ih pred kuću. i strijeljali.⁴⁷ 6. kolovoza 1995. ubijeni su još: Branko Radinović, r. 1920, žena i muž: Maša, r. 1927. i Nikola Radujko, r. 1925., Vaso Radujko, r. 1918., Tode Marić, r. 1929. kod Kesića bunara. Glišo Čanak, r. 1937. ubijen je hicima iz puške u kući, 16. kolovoza 1995. U istoj je kući ubijena i Milkica Grubić, stara oko 60 godina koja se tu sklonila. Toga ili dan ranije ubijena je Zorka Kablar, stara oko 80 godina, te Milica Šljivar, zvana »Mika«, r. 1936. u invalidskim kolicima (glava joj se rasprsnula), a 80-godišnja Jeka Opačić 28. kolovoza 1995., na puteljku pokraj kuće.

Uzdolje, (Knin): 7. kolovoza 1995., oko devet sati, HV je smaknula sedam civila rođenih od 1920. do 1931. Prema izvještaju međunarodnih promatrača »mještane su skupili na jednom malom puteljku, prisilili da sjednu i pobili iz daljine... Jedna potencijalna žrtva ranjena, ali je uspjela preživjeti.«

To su: Đuha, r. 1920, Janja, r. 1931. i Stevo Berić, r. 1930, Miloš Čosić, r. 1924, Jandrija Šare, r. 1924, Krsto Šare, r. 1930. i Milica Šare, r. 1922. ili '23. Starica Sava Šare, r. 1915. zapaljena je živa sa svojom kućom. Kuće u Uzdolju uglavnom su spaljene.

Grubori, (Knin): 25. kolovoza 1995. ubijeno je šest osoba. To su: Jovan (Damjana) Grubor, star 73 godine, (zapaljen s kućom), Jovo Grubor, r. 1930., (zaklan na livadi kod krava), Marija Grubor, r. 1905., (majka Jovina, ubijena pa zapaljena s kućom), Milica Grubor, zvana »Milka«, r. 1944., (ubijena pokraj svoje kuće), Miloš Grubor, r. 1915. (dva metka u glavu) i Đuro Karanović, r. 1950., (lice razneseno). Iz toga sela ubijeni su

46 »... Kad sam se vraćala kući (8. kolovoza 1995., op. p.) morala sam proći pokraj kuće Đure Jerkovića. Na njegovoj avlji videla sam de leži na ledima sav u krvi... Tada su došla dva auta sa tri vojnika... Ostala sam kao ukopana. Tada jedan od njih reče: 'Aj' baba s nama — pred nama!' Načerao me da otvorim kapiju, a onda me načera da obilazimo kuću komšijinu (zbog eventualnih mina iznenadenja, op. p.). To je bila kuća Milice Jerković.. Oni su uzeli traktor od pokojnog Đure Jerkovića. Taman ja krenula put kuće, kad me jedan opet zovnuo. Pitao me jel' čujem kako ovo smrdi, lešina. Rek' o mi da donesem čebe i da ga pokrijem. To sam i učinila...« (Z. U., stara 70 godina, aktivistima HHO, 21. studenoga 1996.)

47 »Vaso je ubijen pred svojom kućom. Sa njim je bio Nikola Panić, koji je, jadan, bio invalid. Oni su se skrivali u Vasinoj kući. Izveli su ih van i najprije su pucali u Vasu. Onda je jadan, Nikola počeo plakati i zapomagati, pa su pucali i u njega. To vam je bilo u nedjelju, za »Oluje...« (V. Ž., aktivistima HHO, 21. studenoga 1996.)

još: Petar Vidović, star oko 55 godina, 19. kolovoza 1995. i Stevan Vidović, r. 1945. krajem kolovoza 1995., dok je nosio vodu na magarcu. Svi su pokopani u Kninu.

»Cijelo selo je bilo osvijetljeno. Tri starije žene koje su još bile tu ili su se tek vratile u selo, pokazale su nam sve zgrade koje su još gorile. Stoka je bila u zapaljenim zgradama. Pet ili šest svinja je ležalo ubijeno. Kada smo se te večeri vratili u selo da vidimo kakva je situacija, pokazali su nam tijela ljudi. Jedno je tijelo bilo starijeg muškarca (Miloš Grubor, r. 1915., op. P. M.) u sobi kuće koja je dijelom bila izgorjela. Na sebi je imao pidžamu i ležao je u lokvi krvi kraj kreveta... Ustrijeljen je iza uha, a metak je izašao kroz grlo. Malo dalje bila je još jedna kuća sa tijelom na podu prostorije. Nismo mogli vidjeti o kome se radi. (Jovo Grubor, r. 1930. op. P. M.) Čovjek koji je razgovarao s nama rekao je da je donio tijelo tijekom popodneva dok nismo bili ovdje. Kad je okrenuo tijelo, prizor je bio zastrašujući. Njegovo grlo bilo je rezano na dvoje...«⁴⁸

Stanovnike Grubora pobili su pripadnici specijalne policije, radi toga, sve do današnjih dana, RH taj teški incident ne priznaje, ne istražuje ga i ne daje odgovore na upite.

„49

Gošić, (Knin): U selu Gošić, nedaleko Kistanja i Đevrsaka, 27. kolovoza 1995., podne ubijeno je sedam osoba — civila. To su: Dušan Borak, r. 1937., Grozdana Borak, r. 1920, Kosara (Tode) Borak, zvana »Kosa«, r. 1920⁵⁰, Marija Borak, r. 1915, Milka Borak, r. 1920., Savo (Vasilja) Borak, r. 1925, Vasilij Borak, r. 1927. Sve je kninska policija pokopala u Kninu, pod rednim brojevima od 543. do 550., odbivši predati tijela srodnicima koji žive u Hrvatskoj.⁵¹ Mara Borak, stara 90 godina je nestala.

Za ubojstvo civila u Gošiću optuženi su hrvatski vojnici Nikola Rašić, Zlatko Ladović, Pero Perković i Ivica Petrić. No, kako im je antidatirano vrijeme demobilizacije, smatra ih se civilima. Nisu osuđeni.

- ♦ *U selu je najmanje 12 kuća zapaljeno, a sve druge su pokradene i devastirane. Nova kuća Marije Žeželj, do 18. travnja 1998. ostala je bez krova, drvenine... Po povratku živi u staroj, derutnoj i neuvjetnoj kući. Selo je tek nedavno dobilo struju. Nema vode, telefona, saobraćajne veze, prodavaonice, ni pomoći u obnovi gospodarstava... Milan Letunica, r. 1923., nakon ubojstva sumještana napušta RH i privremeno odlazi u SRJ. Zbog toga je ostao bez imovine, krave, teleta, 80 ovaca. Sve mu je iz kuće pokradeno. Danas ne može dobiti ni pomoć, ni kredit za pokretanje gospodarstva.*

48 Alan Roberts, glasnogovornik UN-a, Glasu Amerike, 11. rujna 1995.

49 Amnesti International: »Hrvatska nekažnjavanja za ubojstva nakon »Oluje«, kolovoza 1998.

50 Milka Borak, prenijela je troje svojih rođaka iz kninskog u seosko groblje. Platila je za to 9000 kuna. Tražila je pomoć državnih organa, jer im je, kad su tražili da se ubijeni pokopaju u svom grblju, to obećano, ali svi su pomoći odbili tvrdeći da »nije riječ o mrtvim hrvatskim prognanicima«. Pravo na pomoć za prenos posmrtnih ostataka, nitko nije dobio, bez obzira što su se suprotstavljali pokopima u udaljenim mjestima i što im je obećano, kako će, »kad se stanje smiri« troškove osigurati država.

51 »Zaseok Borak ima oko 15 gospodarstava, sva su uništena, djelomično popaljena i devastirana. Sve sobe u kućama i dvorišta oko kuća su puna tragova prevrnutih stvari, namještaja, prekopane robe. Nalazimo tragove ljske krvi 40 X 15 cm, usirene na pločicama poda u kuhinji jedne od kuća. U drugoj kući na stolu naočale od dvoje starijih ljudi. Na stolu jedne kuhinje humanitarna pomoć, trule rajčice i »Slobodna Dalmacija« od 26. kolovoza 1995. god.... Na jednoj od kuća u susjednom zaseoku natpis »72. bojna HV, ne diraj. Hvala«. Cijelo selo zaudara po leševima životinja... U selu je prije 27. kolovoza 1995. živjelo 12 stanovnika, a sada nema nikoga...« (Izvještaj aktivista HHO, od 11. listopada 1995.)

Varivode, (Knin): U selu Varivode, selu između Kistanja i Đevrsaka, 28. kolovoza oko 17,30 sati ubijeno je devet osoba. To su: Jovan Berić, star 75 godina, Jovan Berić, star 60 godina, Mara Berić, stara 70 godina, Marko Berić, star 80 godina, Milka Berić, stara 71 godinu, Radoslav Berić, zvan »Rajko«, star 69 godina, Dušan Dukić, zvan »Duje«, star 75 godina, Mirko Pokrajac, star 85 godina. Ubijeni su u dvorištima, na pragovima kuća ili u kućama.

Policiju je o incidentu izvjestila Mara Dukić, stara 70 godina, koja se uspjela spasiti i noć je provela u šumi. Ujutro je zaustavila policijsku patrolu i ispričala im je što se desilo. Policija je ovaj incident, s tragičnim posljedicama, pokušala zataškati, napadajući sve koji su o njemu govorili kako nisu u pravu. U to vrijeme tim su područjem krstarile grupe vojnika u potpuno crnim odorama, koje se, u vrijeme akcije »Oluja« i poslije nje, pojavljuju na više mjesta.

»U utorak, 26. rujna (1995.) prolazeći kraj Varivoda s novinarkom Ann Marie Bostrom, članicom švedskog Helsinškog odbora, vidjeli smo kamion vojnika u crnim uniformama koji se kretnao tim područjem. Nešto kasnije istoga dana, jedan od tih vojnika stajao je na ulazu u selo Varivode, naoružan automatskim pištoljem, mislim »uzijem«. Mislići nismo išli u Varivode, jer su aktivisti Dalmatinskog odbora solidarnosti već prije ispisali izvještaj kako je u tome selo gotovo sve već popljačkano i spaljeno. Smatrali smo, naime, kako zbog toga nema ni razloga da se u Varivodama ponovo dogodi neki oblik kršenja ljudskih prava...«⁵²

»Meni je ironično rečeno da namirnice koje nosim ostarjelim seljanima neće moći biti uručene 'ni malo kasnije, niti ikada više'. Savjetovano mi je da odem jer da tu više nemam što tražiti. Vidjevši s policijom seljanku (Boju Milošević, zvanu »Bojanka«, ž., stara 42 godine, op. p.), koju su sedam dana prije pljačkaši bili ozlijedili nožem, pomislio sam na najgore i okrenuo automobil što dalje od Varivoda...«⁵³

HHO je o tome izvjestio javnost 2. listopada 1995., a tek nakon toga i policija se obraća javnosti, s tvrdnjama kako incident nije prikrivala.⁵⁴

U Varivodama je neutvrđenog dana ubijena i Marija Pokrajac, r. 1911., te još neke neidentificirane osobe. »... Došao sam do rubnih kuća u Varivodama, otkuda se vidi Žečevo... Pred sobom sam video gustijernu sa vodom. Osjećao sam miris raspadanog tijela. Kako sam nailazio na krepane ovce i stoku, mislio sam da je ovca. Nisam mogao ocijeniti odakle dolazi. Pored gustijerne sam video sić (kantu). Bacio sam kantu u bunar i pazio da se ne čuje preglasno. Kad je kanta pala, pala je na nešto meko. Pogledao sam dolje i video leš u vodi. Zamalo sam dobio slom živaca. Imao je hlače i košulju, bio je naduven, ali ne znam je li bio muškarac ili žena...«

Malo dalje, jedno 100 metara dalje najšao sam u šipražu na leš žene, naduven. Već su ga ptice načele. Bila je gola od pasa, a ne mogu reći koliko je imala godina. Bila je deblja ženska i još naduvena. Smrdila je da je to bilo neizdrživo. Bila je starija baka, tjele-

52 Milorad Mišo Rogošić, tadašnji aktivist HHO-a u »Feral Tribuneu«, 9. listopada 1995.

53 R. D., jedan od srodnika nekih od ubijenih, u »Feral Tribuneu«, 9. listopada 1995.

54 U vrijeme otkrivanja smaknuća u Varivodama, K. A., iz Mokrog Polja, nalazio se u Pp Kistanje. Jasno je čuo da tamošnjim policajcima »netko naređuje preko motorole, da idu u Varivode i spale one leševe...«, što je za njega bila prva informacija o tome incidentu.

sno malo jača. Ležala je na leđima. Nije bilo ni stoke ni ptica. Nikog živog samo smrad leševa i paljevine...»⁵⁵

Nije utvrđeno radi li se o ubijenoj Mariji Pokrajac! Možda je osoba u bunaru Milivoj Atlagić, r. 1940. iz Ostrvice, koji nije otišao sa zbjegom? No, koji dan kasnije je krenuo, radi nekog posla u Varivode, gdje je ubijen, ali se ne zna gdje je pokopan.

Za ubojstva civila u Varivodama (i Gošiću), optuženi su, pa oslobođeni krivnje, u srpnju 1996: *Zlatko Ladović, Nedjeljko Mijić, Pero Perković, Ivan Jakovljević i Nikola Rašić*, dok je *Ivica Petrić*, osuđen na šest godina zatvora, ali za ubojstvo srpskog civila u selu Zrmanja, Đurđa Čanka. Nikola Rašić je kažnjen s 18 mjeseci zatvora za oružanu plijaku i pokušaj ubojstva *Leke Tanje* iz Oćestova.

Oravac, (Donji Lapac): U selo Oravac kraj Donjeg Lapca, HV, zapravo specijalna policija ulazi 7. kolovoza 1995. popodne. U selu su najprije uhvaćeni, iako nikamo nisu ni kanili otići, Marko, r. 1940. i T.D r. 1947. Odvedeni su u jedno dvorište, gdje im je naređeno da pričekaju. Ubrzo su im priključili mještane Stevu Ajdukovića, r. 1937, Ružu, r. 1920. i Radu Bibića, r. 1919., bračni par. Kad su ih, između 15 i 16 sati, poveli prema lивadici, iza kuća i kad je T. shvatio da ih kane strijeljati, iskočio je iz kolone, potrcao i preskočivši omanju ogradiću pobegao. Nešto kasnije čuo je rafalnu paljbu. Do danas se ne zna gdje su strijeljani pokopani.

Korenica: Više je svjedoka dalo iskaze o skupnim (najmanje dva) smaknućima civila i jednom smaknuću zarobljenika u samoj Korenici. Navodno se jedno smaknuće desilo na gradskom groblju, a druga na lokacijama blizini središta grada i na perifireiji. Bar jednom od tih smaknuća prisustvovao je i »visoki časnik HV-a«, osobno davši nalog za smaknuće. O tim smaknućima i mogućim žrtvama podaci su, za sada nepotpuni.

»Časnik češkog bataljona UNPROFORA, smještenog u Korenici, izvjestio me da je u nedjelju, 5. kolovoza 1995. primjećen 21 srpski civil kako uz bazu Češkog bataljona bježe ispred hrvatskih vojnika. Kasnije su češki vojnici čuli neljudsko vrištanje i pucnjeve. Možda je samo slučajnost da se podudaraju brojke od 21 civila i 21 groba bez imena...« (Robert Fisk, »The Idenpendent, 5. rujna 1995.) Na koreničkom groblju, sada potpuno zapušteni, ima 21 »NN« nadgrobna oznaka. To je čudno, jer su, bar u nekim slučajevima bila poznata imena ubijenih. Primjerice, profesor tjelesnog odgoja, Zdravko Sovilj, sklonio se u bivak vojnika UN-a. HV je tražila da im se, na kratko izruči, »samo radi razgovora«, odnosno traženja nekih informacija. UN-vojnici su Z. Sovilja izručili, dobivši uverenje da će, nakon razgovora biti vraćen. To se nije dogodilo.

* * *

- Ne samo da su pojedinačna ubojstva na reintegriranom području, za domaću javnost ostajala tajnom, do javnosti su teško dopirale i informacije o grupnim smaknućima civila, daleko poslije vojne operacije »Oluja«, kao što su bila ona u Griborima, Gošiću ili Varivodama. Prije svega, o ubojstvima policija, unatoč održavanju redovnih susreta s novinarima, nije iznosila podatke, vojska također. Tek se

o tim incidentima govorilo, ako su ih obznanile nevladine organizacije, prije svega HHO, čiji su aktivisti stalno nadzirali to područje.

- Pojedini novinari više su pisali i javno napadali one koji su o smaknućima govorili, a činjenice o tome su prešućivali, negirali ih, izvrtni i stajali u obrani počinitelja. Nakon jednog od najtežeg skupnog smaknuća, kojeg je pokušala (uostalom, kao i sva druga) zatajiti i sama policija, onog u Varivodama (vidi gore), »Zadarski list« se, kroz članak novinara HINE, Ivica Marijačića, okomio na potpisnike javnih obavijesti o takvim incidentima.
- Novinar Marijačić će, 11. srpnja 1996. u tome listu napisati: »Hrvatska je neuobičajena i to je za čelne ljudе Hrvatskog helsinskog odbora bolna spoznaja koja im je prerasla u noćnu moru i trajan kompleks. I kad se već Hrvatska ne može uništiti, onda je treba sustavno omalovažavati, blatiti je i prikazati je pred svijetom kao tamnicu, a na kraju, vjerojatno, prepustiti je Ivanu Zvinimiru Čičku i Petru Mrkaliću⁵⁶ da oni aršinima jugonostalgije zavedu red. Kad su se u rujnu prošle godine dogodile Varivode kod Knina, u kojima je ubijeno devet srpskih civila, Hrvatski helsinski odbor je munjevito dao izjavu u kojoj je poručio da je ubijeno 12 srpskih civila. Aktivisti te udruge brzo su stigli u Varivode i na njihovim licima vidjelo se ne zgražanje nad zločinom, nego sreća i ushićenost (podvukao p.) jer su pronašli materijal za žestoku antihrvatsku kampanju...«
- Razlogom takva ponašanja prema smaknućima civila, u vrijeme mira, po Marijačiću je ovo: »... Uglavnom su to bivši udbaši ili udbaška djeca, uvrijedeni komunisti i propali političarčići, vrlo ambiciozni, ali posve marginalizirani i predani zaboravu...«
- Ovakva »istina«, novinara HINE, Ivice Marijačića i »Zadarskog lista«, imala je za posljedicu javljanje niza osoba (s imenom ili anonimno), dajući informacije, koje HHO jeste ili nije imao. Čitalac »Zadarskog lista« iz samog Zadra, istina anonimno, poslao je, 24. srpnja 1996. pismo u kojem stoji i ovo: »Pisac (Ivica Marijačić) negira da u Zadru postoji masovna grobnica Srba. Točno je da u Zadru postoji jedna masovna grobnica Srba, koji su pokopani koncem 1992. ili početkom 1993. godine. Lično sam video veliku hladnjaču u pratnji rovokopača cestom prema Ninu, na raskrsnici Bokanjac — Puntamika, na imanju tzv. »Žmirić«. To imanje koristi Kom. poduzeće »Nasadi« Zadar. Ulaz u imanje je dugačak oko 100m, s desne strane su visoki čempresi. Uz čemprese je rovokopač iskopao kanal u dužini oko 50 do 60 m, širine oko 2 m i dubine 1 m. U taj kanal pobacani su leševi Srba iz hladnjače. Rovokopač ih je zatrpaо zemljom i sa hladnjačom vratio se u Zadar. Mrtvi su bili djelomično u civilu i u vojnoj uniformi. Taj posao trajao je oko 2 sata... Ovo groblje nije ničim obilježeno...«⁵⁷

56 Predsjednik i izvršni direktor HHO-a.

57 HHO nije, posebno istraživao ovakve dojave, no svjedoci su potvrdili da je na naznačenom mjestu masovno ukapalište, u vrijeme rata, doista bilo, ali da je ono prekopano. Ne znaju kamo su iskopane kosti prenesene. HHO drži da su na tome mjestu mogle biti pokopane civilne i vojne žrtve iz akcije »Miljevački plato«, iz koje se još uvijek ne zna za sudbinu i mjesto pokopa za više desetina, najmanje 50 osoba. Tim će se pitanjem baviti poseban izvještaj.

»1. Međunarodni sud će imati ovlaštenje voditi kazneni postupak protiv osoba koje su počinile genocid kako je opisan u paragrafu 2, ovog članka ili koje su počinile neko od djela nabrojenih u paragrafu 3, ovog članka.

2. Genocid je svako dalje opisano djelo učinjeno s nakanom da se u cijelosti ili djelomično uništi nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina, kao što je:

- a) *ubijanje pripadnika skupine;*
- b) *uzrokovanje teške tjelesne ili duševne boli pripadnicima skupine;*
- c) *namjerno nametanje takvih životnih uvjeta skupini kojima je cilj njeno potpuno ili djelomično uništenje;*
- d) *provodenje mjera s namjerom sprečavanja porodaja u okviru skupine;*
- e) *prisilno premještanje djece iz skupine u neku drugu skupinu.*

3. Bit će kažnjiva slijedeća djela:

- a) *genocid;*
- b) udruživanje kojem je cilj genocid;
- c) izravno i javno poticanje na genocid;
- d) pokušaj počinjanja genocida;
- e) sudioništvo u genocidu.« (Isto, čl. 4.)

»Međunarodni će sud imati ovlaštenje voditi kazneni postupak protiv osoba odgovornih za slijedeće zločine počinjene u oružanom sukobu, kako međunarodnom tako i unutarnjem, koji su upereni protiv civilnog stanvništva:

- a) ubojstvo;
- b) istrebljenje;
- c) zarobljenje;
- d) protjerivanje;
- e) zatočenje;
- f) mučenje;
- g) silovanje;
- h) proganjanje na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi;
- i) ostali neljudski postupci.« (Isto čl. 5.)

3. Nestale osobe

Problem nestalih osoba i dalje je aktuelan. Republika Hrvatska intenzivno i svim raspoloživim sredstvima traži nestale Hrvate. Međutim, što bilježe i nadležne međunarodne institucije i organizacije za zaštitu ljudskih prava,⁵⁸ ne samo da se tako ne odnosi prema

⁵⁸ »Za rođake onih o čijoj se sudbini ništa ne zna kao i za ostale 'nestale', dostojanstvo znači grob na kojem mogu oplakivati svoje mrtve. Za obitelji žrtava sahranjenih u 'vrtnim grobovima', to znači prikladno obilježen grob gdje će i potomci moći odati počast mrtvima. Za obitelji onih čiji su ostaci sahranjeni na grad-

nestalima tzv. srpske strane, već to pitanje ignorira i minimalizira. Manfred Novak, koji se u ime UN bavio tim pitanjem, 10. ožujka 1997. objavio je na Konferenciji UN o ljudskim pravima u Ženevi, kako je na području bivše Jugoslavije, u vrijeme rata oko 200.000 osoba izgubilo život, a dva milijuna postalao prognanicima i izbjeglicama. Na području BiH i Hrvatske nestalima se smatra 25.000 osoba, što je više od polovice registriranih takvih slučajeva u 60 zemalja, od 1980. godine.

Manfred Novak je objavio kako je Vladi RH tijekom 1995. i 1996. dostavljen popis od 2973 nestale osobe srpske nacionalnosti, a koje su po njemu, nestale poslije vojnih akcija »Bljesak« i »Oluja«.⁵⁹

Hrvatska je dala podatke za 11 osoba »s liste od 905 traženih«, izjavio je 8. srpnja 1996. Pavle Todorović predsjednik Komisije Vlade SRJ za humanitarna pitanja i nestale osobe.

Iako HHO nema mogućnosti da se pitanju nestalih osoba posveti više, jer za to nema niza preduvjeta, ni to pitanje, u svakodnevnom radu ne može mimoći. Registrirajući zahtjeve za traženje nestalih osoba, naročito iz vremena vojnih akcija »Bljesak« i »Oluja« i pokušavajući da se sudbina, nekih od njih, rasvjetli, HHO dolazi do podataka koji ukazuju na to da su neke osobe tajno likvidirane poslije tih akcija, da su izvansudski smicani zarobljenici i vojnici koji su bili nenaoružani i željeli su se predati i da za takve incidente nitko nije odgovarao. Shvaćena je čvrsta namjera nadležnih državnih organa da se taj problem što više umanji, da se te osobe ne pronađu i da se njihova sudbina utaji. Rodbina ne može dobiti podatke o svojim nestalima, čak ni onda kada su oni i javno živi pokazani u emisijama državne televizije.

Umjesto donošenja registriranih imena navodno nestalih osoba, za ilustraciju sudbina nestalih, evo nekoliko slučajeva. Milka, r. 1926. i Lazo Dragišić, r. 1919. ostali su sami u svom selu, Dragišićima (Plavno). Već 13. kolovoza 1995. (čim su dobile dozvolu za to), posjećuju ih kćeri iz Zagreba. Ne nalaze ih kod kuće, iako su imali podatak kako u izbjeglištvo nisu krenuli. Tek 20. kolovoza 1995. majku Milku našli su, mrtvu, u kamenjaru nedaleko kuće (ubijena vatrenom oružjem), ali oca Laze ni do danas nema. »Bio je Lazo kod mene, rodo. Rek' o mi je da ide u Plavno u Vunduke i Torbice. Poslije ga nisam vid'la. Kad sam čula da ga nema išli smo ja i Ilinka, gledale smo i tražile po tijem ograda-ma tamo., ali ništa nismo mogli potrefiti...«, tvrdi S. D. r. 1913., kod koje je nestali Lazo bio 7. ili 8. kolovoza 1995. Do danas, o njemu se ništa ne zna.

»Znam da je doktor Dražen Koritnik viđen kod »Ljubovića« u Donjem Lapcu u nedjeljak ujutro u devet sati... Jedan je bio s bradom, s pumericama i farmerima, među mrtvima... Dražen Koritnik je imao bradu...« Reči će M. S., zvana »J.«, r. 7. svibnja 1936., aktivistima HHO-a. No, ni o Draženu Koritniku, Hrvatu, iz Zagreba, koji je nakon završetka školovanja počeo raditi u Donjem Lapcu, službeno se do danas ne zna ništa. Vlasti o njemu ne žele dati podatke, iako im je njegova sudbina zasigurno poznata. U primjeru sudbine ovog liječnika, očituje se opća šutnja državnih organa, zaduženih za takva

skim grobljima u gustim redovima s drvenim križevima to znači pokop u obiteljskim grobnicama s prikladnim nadgrobnim kamenom...« (Amnesti Internatyonal, »Hrvatska tri godine od operacija »Bljesak« i »Oluja« — tri godine poricanja pravde«, 4. kolovoza 1998.)

59 Od ove skupine nestalima se smatra velik dio od oko 1300 Srba poslije vojno-redarstvene akcije »Bljesak« koji su zarobljeni, prebačeni u sabirne centre Bjelovar, Požegu i u Varaždin, a potom nestali.

pitanja, a koji nastoje prikriti istinu o stotinama ubijenih osoba i pokopanih anonimno na grobljima ili na tajnim mjestima. Kad su se, među ostalim, srpnja 1996. godine aktivisti HHO-a obratili za pomoć u rasvjetljavanju sudbine liječnika D. Koritnika, tadašnji povjerenik Vlade RH za Donji Lapac, Željko Piplica, ne samo da nije htio bilo čim pokazati kako i sam želi da se sudbina takvih ljudi rasvjetli, što mu je bila dužnost, već je odgovorio: »*Pitajte četnike, gdje je!... Liječio ih je, otišao s njima i oni su ga sigurno ubili negdje u Bosni...*« Dakako, ni tu mogućnost ne treba isključiti, no D. Koritnik s njima nije otišao.

A drugi primjer, reklo bi se pravovremene potrage, završio je tragično. Odmah, dan ili dva po okončavanju vojne operacije »Oluja«, od kninske civilne vlasti, koja je u grad ušla gotovo istovremeno kad i HV, posebno od povjerenika Vlade Petra Pašića, kći Marte Vujnović, r. 1905., koja živi u Njemačkoj tražila je podatak o njezinoj sudbini, te o sudbini brata Steva, r. 1939. za koje je imala pouzdanu informaciju da su ostali kod kuće u selu Otonu. Molila je da se vidi što je s njima i da im se pomogne. Nije dobila nikakav odgovor, niti je itko u kninskoj vlasti u to vrijeme bio spreman da o tome tek razgovara, a kamo li da se vidi što je s njima na terenu.

Krajem kolovoza 1995. pismeno se obratila HHO-u, tražeći pomoć. Ured je i telefonski i pismeno molio povjerenika Vlade Petra Pašića da pomogne. Ne samo da g. Pašić nije u vezi s molbama učinio ništa, nego nije ni odgovorio. No, međunarodnim promatračima pokazao je pismenu molbu HHO-a i rekao im: »*Imam ja važnijeg posla nego da po Krajini skupljam srpske leševe!*« Doista, tada kad je to rekao, Marta Vujnović i njezin sin Stevo bili su mrtvi. Ubili su ih hrvatski vojnici 18. kolovoza 1995., majku Mariju, nepokretnu ženu u kući, a Stevu u dvorištu. Da je Petar Pašić išta poduzeo prema zahtjevima kćeri i sestre *Ljubice*,⁶⁰ moguće je da bi oni danas bili živi, a možda i druge osobe, ubijene tih dana u Otonu. Danas se o tim osobama zna samo to da su ostale kod svoje kuće i da su zbog toga izvansudski smaknuti. To je znala i sanacijska ekipa, kojima je Boško Ilić, iz Pađena, koji joj je bio vodičem, rekao o kojim se osobama radi. No, unatoč tome, ne zna se gdje su pokopani i koji nadgrobni broj, ako su uopće u Kninu sahranjeni, zamijenjuje njihova imena!

Milana Medića vidio je pet-šest dana poslije akcije »Oluja« N. Đ., r. 1918. No, tada je N. Đ. ipak krenuo za Martin Brod, ali ga je hrvatska policija vratila i odvela u Sabirni centar u Zadru. Kad se vratio u selo, nije bilo M. Medića. Nema ga i nitko o njemu »ništa ne zna« sve do danas.

HHO redovno, na osnovi prijava i zahtjeva obitelji nestalih osoba, sastavlja zbirne informacije s imenima prijavljenih nestalih osoba i sa svim podacima, prikupljenim (makar bile i kontradiktorne) dostavlja ih prije svega, Komisiji za zatočene i nestale Vlade RH, te drugim specijaliziranim domaćim i stranim tijelima i organizacijama. U samo jednom slučaju očitovalo se *Ministarstvo pravosuđa*, odgovorivši za osobe koje su obitelji tretirale nestalima, a nalazile su se u zatvorima.

60 Kći Marte Vujnović i sestra Steve Vujnovića, iz Njemačke nije mogla, u to vrijeme, u selo Oton — polje doći osobno, da bi vidjela što je s njima i pomogla im. Nije imala, novih hrvatskih dokumenata, jer se u vrijeme rata, ni poslije njega (ni danas to nije lako), onima koji su rođeni u Krajni nisu izdavale ni domovnice ni ikakvi drugi osbni dokumenti. Oni su, od početka sukoba, bili otpisani.

Komisija za nestale i zatočene Vlade RH, u pravilu, ne odgovara. Međutim, na peti takav dokument HHO-a, distribuiran u srpnju 1998. predsjednik te komisije pukovnik *Ivan Grujić*, očitovao se na upit *Ante Klarića*, Pučkog pravobranitelja. U tom pismu, kojeg je A. Klarić proslijedio HHO-u, pukovnik Grujić ponavlja stare, a neprihvatljive i netočne tvrdnje, kao npr. »*Svi ratni zarobljenici koji su se nalazili u vlasti Republike Hrvatske, kao i pripadnici paravojnih formacija zarobljeni tijekom akcija »Bljesak« i »Oluja«, bili su registrirani i kontinuirano posjećivani od strane Međunarodnog crvenog križa... Izuzev osoba optuženih ili osuđenih za krivično djelo ratnog zločina, temeljem Zakona o oprostu ili kroz proces razmijene zarobljenika — oslobođene su sve osobe koje su se nalazile u vlasti Republike Hrvatske u svezi s oružanim sukobima...*« Pukovnik Grujić se ne osvrće na dostavljene podatke o onima za koje se pouzdano zna da su bili »*u vlasti Republike Hrvatske*«, ali nikada nisu ni razmijenjeni, ni pušteni, niti optuženi. Oni su izvansudski smaknuti, čak i u slučajevima kada su s njima kao zarobljenicima, što su svi mogli vidjeti, vođeni razgovori na HTV-u. Danas, pak svi Peru ruke i nitko ništa o tome ne zna.

U UN sektor Jug međunarodne organizacije i aktivisti HHO-a registrirali su nekoliko slučajeva kada su hrvatski vojnici, u Kninu, njegovoj okolini, u Korenici i drugim mjestima, po kratkom postupku smaknuli — likvidirali već zarobljene srpske vojниke ili one koji su bili razoružani i sami su se predali.⁶¹

Pukovnik Grujić nadalje objašnjava Pučkom pravobranitelju kako je »*u vojno-redarstvenim akcijama »Bljesak i »Oluja« poginulo 960 osoba, koje su pokopane sukladno Ženevskim konvencijama. Prije pokopa, u svim slučajevima gdje je to bilo moguće, obavljena je identifikacija posmrtnih ostataka...*« Nadalje, tvrdi da su 242 osobe identificirane. Popis tih osoba, te 668 protokola, tvrdi, predane su Komisiji Vlade SRJ »*koja se bavi ovom problematikom*«. Identificirano je više od 100 osoba, te je završen postupak traženja za još 188 osoba. Naravno, pukovnik Grujić nikada nije objasnio gdje je nestalo na desetke ranjenih, osobito u akciji »Bljesak«, zbog čega su mnoge osobe pokopane anonimno, pod brojevima, iako su ih identificirale majke, supruge i drugi rođaci, ili poznanci. Ne odgovara, zbog čega se na kninskom groblju, primjerice, ispod brojeva ne nalaze osobe, za koje se tvrdilo da se baš tu nalaze.

* * *

Stav: HHO je, do sada uputio pet zbirnih potražnica za više stotina nestalih osoba. Utvrdio je kako RH, još uvijek ne želi pomoći da se one pronađu, odnosno da o njima srodnicima dade potrebne informacije. Organi koji se, u RH, bave tim pitanjem polaze sa stanovišta, kako Srbi »*kao agresori*« nisu imali žrtava, odnosno kako one za Hrvatsku nisu važne, ni obvezan sadržaj postupanja. Pristup nije prihvatljiv! Hrvatska Vlada, i te žrtve, bez obzira na nijanse u pristupu, mora tretirati kao svoje, jer je riječ o stradanju građana ove države, iako su oni, u jednom trenutku, bili pobunjenici ili, stjecajem raznih okolnosti, na pobunjeničkoj strani.

Vlada RH mora obiteljima svojih građana srpske nacionalnosti, unatoč pobuni u kojoj su poraženi, objasniti sudbine žrtava, bez obzira o kakvima je riječ. Jednako tako, dužnost je Vlade RH da i Srbiji i SRJ da sve podatke, sva objašnjenja i dokaze o njihovim

61 O ratnim zarobljenicima i njihovim sudbinama priprema se poseban izvještaj.

žrtvama, bez obzira što im pripada pridjev »agresorske«. Hrvatska ima dužnost i pravo da Srbiju i SRJ primora da razjasni i sudbinu svih hrvatskih žrtava, na čemu, uostalom i ustrajava. Neodrživ je pristup nadležnih organa, rečene Komisije za nestale i zatočene i Ureda za žrtve rata koji ne žele surađivati, ni kad se radi o traganju za nestalim Hrvatima, s organizacijama koje »traže i Srbe«.

Zarobljenici

»U zgradi srednje škole u Kninu nalazilo se deset zarobljenika. Jedan s lijeve strane, bio je teško pretučen, oko usta i očiju imao je crvene podlijeve, a jedan krajnje desno, bio je izgladnio u otrcanoj uniformi RSK, sa jednom tankom bradom oko vilice. Da, rekli su nam, imaju dosta cigareta i hrane, ali bi se željeli oprati. Smješteni su u malu sobu s madracem na podu i krupnim hrvatskim policajcem na vratima. Jedna od djelatnica evropske organizacije za ljudska prava izašla je iz ćelije: 'To nije zatvor', rekla je, 'to je staja za životinje.'

Pa ipak, od svih srpskih vojnika koji su ostali iza svojih kolega, koji su pobegli pred hrvatskom operacijom »Oluja« prije mjesec dana, ovi su imali sreće. Na katu, još krupniji hrvatski policajac skupljao je fotografije, slike iz srpskih kuća koje su uzeli prije nego su kuće zapaljene. Na fotografijama su bile grupe krajinskih vojnika i naoružanih civila kako sjede na ogradi... Hrvatski policajac nije imao vremena sakriti fotografije prije nego smo ušli u sobu...

Nije nam trebalo puno da shvatimo što se događa u zgradi kninske srednje škole. Hrvatska služba sigurnosti prekopavala je po fotografijama i odlazila zarobljenicima pitači ih, sa ili bez uvjeravanja, da identificiraju neka lica sa slike. 'Tako pretražuju srpske kuće', rekao mi je dužnosnik UN-a kasnije. 'Traže obiteljske fotografije i bilo kakve dokumente na latinici, jer ne znaju čitati cirilicu, a zatim spale kuću...' (Robert Fisk: The Independent, 5. rujna 1995.)

Prije je spomenuto, kako je HV nepotrebno smicala i ratne zarobljenike, odnosno naprsto one koji su se predavali, ili su bili zatečeni, bez oružja u vojnoj odori ili s nekim vojnim odjevnim predmetom na sebi. Jednom strancu, na pitanje kako to da se često pro-nalaze mrtvi muž u uniformi i žena, hrvatski je časnik odgovorio da hrvatski vojnik kad sretne muškarca u odori, a s njim je i njegova žena, ubija oboje. Jednako tako, u pojedinim vojnim postrojbama u napadu nije planirano postupanje sa zarobljenicima. Naprsto je vojnicima otvoreno ili zaobilazno rečeno: »Zarobljenika nema!« Svjedoci, vojnici HV izjavili su kako su zarobljeni, ne samo vojnici već i civili morali biti ubijeni, jer nije organiziran prihvatz. Odnosno, ako bi netko nekoga zarobio morao bi se o njemu brinuti sam, a to u prilici napredovanja na borbenoj liniji, nije moguće.⁶²

Zabilježena su i nedozvoljena postupanja s tijelima poginulih ili smaknutih vojnika. Jedan takav slučaj desio se u Donjem Lapcu, kada su na novom groblju, u mrtvačnici za-

62 »Rečeno je na takav način da, ako ti imaš zarobljenika moraš se za njega brinuti, a ti u onom prvom udaru nisi imao ni vremena ni ljudstva za to...« (M. N., vojnik HV, aktivistima HHO, 22. svibnja 1998. godine.)

paljena četiri vojnika. UN je zabilježio, a i HHO ima izjave svjedoka o izvansudskim smaknućima razoružanih vojnih lica, najčešće pucanjem u potiljak. Evidentirano je i u slučaju poginulih vojnika, pokapanje u tzv. »*vrtnim*« ili »*poljskim grobovima*«, primjerice, kad je riječ o bivšem UN sektoru Jug kod Ličkog Osika, ali i pokapanje, odnosno bacanje u jame, na tajnim mjestima.

Nije temom ovog izvještaja, no RH je u postupcima prema nekim zarobljenicima, kršila svoje i međunarodne propise: zlostavljala ih je i protuzakonito držala u zatvoru bez optužbe i suđenja...

Č E T V R T I D I O

Groblja

Posljedica svakog rata su žrtve u različitim oblicima. Najtragičnija su posljedica ratnog sukoba pогинule i ubijene civilne, (ali i vojne) osobe. Ni u akcijama »Bljesak« i »Oluja« one se (ni jedne ni druge) nisu mogle izbjеći. No, ovaj se izvještaj bavi nedozvoljenim i nepotrebnim žrtvama i postupcima vlasti osobito prema civilnim žrtvama, bez obzira kako one nastale, prije svega o postupcima pri identifikaciji, registraciji i pokapanju. HHO i drugi promatrači u vrijeme vojnih operacija, u vezi s ovim sadržajem, nisu mogli poduzimati ništa. Neposredno po završetku vojnih akcija mogli su učiniti najmanje tri stvari: *prvo*, pronalaziti eventualne žrtve na terenu, *drugo*, nadzirati (ili to bar pokušati) kako se pokapaju i *treće*, tražiti (od onih koji ih imaju ili bi morali imati), podatke o sudbini registriranih i svih drugih žrtava.

Iza te, uslijedila je faza istraга, također u tri smjera: *prvo*, pratiti stanja i »*događanja*« na grobljima — javnim ukapalištima, *drugo*, pronalaženje (eventualnih) nepokopanih žrtava i otkrivati tajna ukapališta i *treće*, prikupljati podatke od očevidaca i svjedoka. Prije svega, zadaća svih bilo je sprečavanje dalnjih nepotrebnih žrtava. Upravo je HHO tako i postupao. Groblja (ili tajna ukapališta) su, nakon vojnih akcija poprišta u koja oni koji nekoga traže upiru poglede, želeti doznati što se s njima dogodilo, a nevladine organizacije da bi ovima pomogle i utvrstile je li se prema žrtvama postupilo prema domaćem i međunarodnom običajnom i dogovorenom pravu i gdje je tko pokopan. I to, svakako manje zbog već stvorenih žrtava, a ponajviše zbog živa čovjeka, njegova dostoјanstva i budućnosti. *Mrtvi su prethodnica živih!*

1. Stanje na ukapalištima nakon akcije »Oluja«

Sve ratne žrtve, osobito civilne morale su biti precizno evidentirane i gdje je to bilo mogućno identificirane (prema podacima iz osobnih dokumenata i izjavama rodbine ili onih koji su ih poznavali). Smrt je trebala biti službeno utvrđena, a potom bi uslijedila sahrana, u organizaciji države, ako nije bilo rodbine, prije svega tamo otkud žrtve potječu. Grobovi su morali biti propisno uređeni i obilježeni imenima, ili brojevima tamo gdje je ime bilo nepoznato. Praćenje »*događanja*« na grobljima iza operacije »Oluja«, domaći i strani promatrači nedvojbeno su, u tome, utvrdili kršenje međunarodnog prava. Djelatnici UN-a, upozoravali su nadležne vlasti na te pojave, neposredno ili pismima, a napose i

javno.

Teško je povjerovati kako general Čermak, koji je javno govorio o humanom postupanju i poštivanju žakona, nije znao što se događa, jer je na sve opetovano vrlo dokumentirano i ozbiljno upozoravan. No, tko je doista lagao, vidi dalje.

Javna masovna pokapanja obavljena su na gradskim grobljima u Gračacu, Kninu, Zadru, Šibeniku, Korenici, Donjem Lapcu, Vodoteču, Zvjerincu... Strojno su iskopavane više metara duge, dva metra široke i neutvrđene dubine, rovovi u koje su, na razne načine u sanducima, plastičnim vrećama, bez ičega, polagani mrtvi, vojnici i civili — zajedno. U nekim su primjerima takve rake i strojno zatrpanjane. Humke su formirane naknadno, a potom su obilježavane nadgrobnim obilježjem u obliku križa. Svi su isti, drveni, obojano u smeđe. Na križ su nalijepljeni plastični brojevi (HHO nije utvrdio kako su određivani), ime i prezime žrtve ili oznaka NN, ukoliko mrtvi nije identificiran.

Pristup grobljima, neposredno nakon akcije »Oluja« nije dozvoljen nikome. To je osiguravala civilna policija i u tome je bila neumoljiva. Groblje u Gračacu, dugo je nadzirala vojna policija. Da je nadzor nekog od navedenih groblja bio i opasan po život, pokazuje primjer Gračaca. Na djelatnike UN CIVPOL-a 15. kolovoza 1995. na tome groblju je otvorena snajperska vatrica. Dan kasnije na promatrače je iz pravca Velebita ispaljeno pet snajperskih metaka, a 8. rujna 1995. vojna i civilna policija grubo su odbile bilo kakav pristup groblju. Tako se postupilo i 30. rujna 1995. prema ekipi HHO-a. Itd.²

Donji Lapac: U blizini ovog gradića postoje dva groblja, staro i novo. Oba su velika i na oba se još uvijek ukopava. Nakon akcije »Oluja« nepoznate osobe pokopavane su i na jednom i na drugom groblju. Na onom novijem, s desne strane ceste Donji Lapac — Srb, nalazi se, odmah uz zapaljenu mrtvačnicu, samo jedna neuobičajeno velika humka, a iznad nje nadgrobni križ s oznakom: »001 NN«, vidi prilog. 1. S desne strane zemlja ove

2 Kad su u svibnju 1997. aktivisti HHO-a obavljali uobičajeni nadzor i fotografirali groblje u Gračacu, jedan od dvojice vojnika, koji su stražarili u blizini postavio im je pitanje zbog čega su »snimati pravoslavno groblje«. Kad je odgovoren da je to učinjeno zbog usporedbe koje je groblje, pravoslavno ili katoličko više devastirano, vojnik je s olakšanjem konstatirao: »Dobro onda, mislio sam da ste Srbići.« (Izvještaj aktivista HHO)

humke podbočena je daskama, a u nastavku je ostala prazna unaprijed iskopana jama, veličine dva puta dva metra.³

U starom groblju koje se nalazi s lijeve strane uz cestu Donji Lapac — Korenica, strojno je iskopana grobna jama dužine oko 10, a širine dva metra. U njoj su formirane četiri nadgrobne humke, no nadgrobna se obilježja, bez ikavih natpisa nalaze samo na dvije. »Jedan od nadgrobnih humaka širok je gotovo metar, kao da su spojena dva 'klasična' humka, što upućuje na pretpostavku da se pod tim humkom nalazi više od jedne pokopane osobe. Pokraj jame nalazi se veća količina iskopane zemlje i lopata!«⁴ Na groblju je (kao i na drugome) srušeno nekoliko (pet) »starijih« nadgrobnih obilježja.⁵

Nepoznato je kako se oznaka broj jedan nalazi baš u Donjem Lapcu, kad su pokapanja na tome mjestu počela najkasnije, tek 8. kolovoza 1995., jer je sam Donji Lapac oslobođen 7. kolovoza popodne. Nije utvrđeno ni zbog čega u donjolapačkim grobljima nema više humki i nadgrobnih obilježja, tim više što na malim lokalnim grobljima, gdje su civili i ubijeni, nije bilo pokapanja. Na rečena dva groblja evidentirano je samo nekoliko nadgrobnih obilježja, a u Donjem Lapcu i okolicu ubijeno je najmanje 38 civila, a više od toliko ih je »nestalo«. Na ovom području registrirani su i poginuli ili ubijeni vojnici (kao ona četiri zapaljena u mrtvačnici), te osobe s drugog područja, primjerice koreničkog, čiji broj premašuje broj humaka. To znači da su tijela poginulih ili ubijenih na tome području pokopavana u Gračacu, Zadru, na nekom drugom groblju ili tajno, na što svjedoci i ukazuju.⁶

Gračac: Promatrači su, na ovo groblje uspjeli prvi put doći tek 15. kolovoza 1995. Policija UN-a tada je izbrojila 22 NN oznake. Nadgrobne humke bile su »kraće od dva metra, a širine oko 80 centimetara«. Na groblju u Gračacu, promatrači 18. kolovoza 1995. bilježe 59 križeva.⁷ 31. kolovoza: 81 križ (samo 10 s imenima), 11. rujna: 105 križeva (17 s imenima)⁸, 18. rujna: 115 križeva (19 s imenima), 23. rujna: 122 groba. 4. listopada: 123 groba — 19 s imenima. To su: 622 Ilija Damjanović, 395 Dušan Brkić, 1926, 472 Mirko Čorak, 386 Đurađ Čanak, 387 Đuro Mandić, 388 Mira Sovilić, 389 Braco Sovilić, 329 Perka Banjanin, 565 Stevo Žigić, 347 Jovan Kontić 1914, 384 Jovan Prlina, 309 Mićo Radmanović, 280 Toljagić, 283 Ilija Krtinić, 359 Stevo Manojlović, 361 Branko Grbić, 363 Nikola Dragičević, 364 Čedomir Dragičević, 365 Ilija Veselinović.

3 Izvan ograde ovog groblja u Donjem Lapcu, 18. srpnja 1996. registriran je jedan novoformirani grob s imenom A. Ajduković, gdje je ukop obavljen manje od mjesec dana prije. Nije utvrđeno zbog čega se ovaj grob nalazi izvan groblja, u kojem za nova pokapanja ima mjesta! *

4 Aktivisti HHO, 17. srpnja 1996.

5 Srušeni su i razbijeni nadgrobni spomenici: Vukosava Vukovića, Ilije Rašete, Dušana Potkonjaka, Dragomira Kljajića i Dragana Popovića. Radi se, uglavnom, o poginulim srpskim vojnicima u akciji »Medački džep«.

6 Aktivisti HHO-a nisu, na drugim pregledanim grobljima u okolini Donjeg Lapca pronašli obilježena ukapišta. Jedino je, u travnju 1997. na groblju u Srbu utvrđeno postojanje dvadeset i više, travom obraslih, neobilježenih, nadgrobnih humaka. Aktivisti ne isključuju mogućnost da pripadaju vremenu nakon akcije »Oluja«. Ukoliko se to i potvrdi, moglo bi se locirati mjesto gdje je pokopano (»nestalo«) više desetaka osoba na tome području.

7 Pokušaj da se 29. kolovoza 1995. obavi pregled groblja, nije uspio. Na njemu je devet osoba kopalo grobove. U njihovoj blizini stajalo je jedno tijelo u plastičnoj vreći.

8 18. rujna 1995: »Nalazile su se i novoiskopane jame približne dužine 20 metara. Cijelo istraživanje groblja nadgledala je civilna policija«. (HRAT)

9. listopada 1995. »na groblju je zatečeno 150 NN grobova, poredanih u pet redova, od kojih je zadnji red imao 10-tak križeva... Svega nekoliko nose na sebi imena pokojnog, dok većina imaju natpis NN i redni broj. Broj na posljednjem križu je 622, iako na tom križu ima i ime i prezime pokojnog, (Ilija Damjanović). U nastavku redova, nalazi se svježe prekopana zemlja preko koje je prešao bager. Zemlja je mekana i popušta pod nogama. Na početku posljednjeg reda grobova, primjećena je rupa promjera 3 metra, što daje naslutiti da postoji mogućnost da se u jednu rupu stavlja više leševa, ali pod jednim rednim brojem.«⁹

28. listopada 1995. »Najveći broj na križevima je 753. Ima nekoliko neidentificiranih (neobilježenih) svježih humki. Na groblju ima dva nova reda križeva sa oko 30 križeva po redu. Iskopane su tri jame duljine oko 20 metara, širine 8 metara i 1 metar dubine. Na nekoliko mjesta, nalaze se crvene i bijele gumene rukavice, mnogo lopata i nekoliko tački. Svi križevi su obilježeni s oznakom NN i brojem. Brojevi nisu po redu, niti su svi brojevi iskorišteni. Na nekoliko križeva, moguće je pročitati da je pokopana osoba »Iz Srba« ili »Iz Zrmanje«, ali ne piše ime. Na nekoliko mjesta vidljivi su tragovi rada buldožera, što upućuje na mogućnost da postoje masovne neidentificirane grobnice.«¹⁰

30. listopada 1995: na groblju je 156 formiranih grobova

16. svibnja 1997: »Na groblju ima ukupno šest redova križeva...

1. red: 319 NN; 320 NN; 351 NN; 280 NN; 271 NN; 272 NN; 352 NN; 353 NN; 283 ILIJA KRTINIĆ; 281 NN; 354 NN; 355 NN; 356 NN; 357 NN; 358 NN; 359 STEVO MANOJLOVIĆ; 360 NN; 361 BRANKO GRBIĆ; 362 NN; 363 NIKOLA DRAGIČEVIĆ; 364 ČEDOMIR DRAGIČEVIĆ; 365 ILIJA VESELINOVIC

U redu se nalazi 22 križa.

2. red: 384 JOVO PRLINA; 383 NN; 382 NN; 572 NN; 571 NN; 570 NN; 569 NN; 380 NN; 379 NN; 378 NN; 350 NN; 275 NN; 277 NN; 278 NN; 279 NN; 321 NN; 300 NN; 274 NN; 322 NN; 276 NN; 301 NN; 323 NN

U ovome redu nalazi se 22 križa. U produžetku reda, nalaze se dvije iskopine, prva duga 6 metara, a druga 4 metra. Obje su široke 2 metra i duboke oko 30 cm.

3. red: 318 NN; 317 NN; 316 NN; 315 NN; 314 NN; 313 NN; 312 NN; 311 NN; 310 NN; 306 NN; 307 NN; 308 NN; 309 MIĆO RADMANOVIĆ; 304 NN; 305 NN; 302 NN; 303 NN; 367 NN; 366 NN; 368 NN; 369 NN; 370 NN; 371 NN; 372 NN; 373 NN; 374 NN; 581 SAVA ČIĆA

U ovome redu nalazi se 27 križeva. Nakon križa sa brojem 581, prema sjeveru, nalazi se jama dužine oko 7 metara, široka 2 metra i duboka oko 30 cm. U produžetku jame, nalaze se tri križa s natpisima:

SAVA SUČEVIĆ 1932 — 1997; križ bez ikakvih oznaka; DRAGAN TOJAGIĆ

4. red: 349 NN; 348 NN; 346 NN; 345 NN; 344 NN; 343 NN; 568 NN; 342 NN; 341 NN; 340 NN; 399 NN; 338 NN; 566 DRAKULJIĆ STANA; 565 ŽIGIĆ STEVO; 564 NN; 334 NN; 333 NN; 332 NN; 331 NN; 330 NN; 329 BANJANIN PERKA; 328 NN; 325 NN; 324 NN; 326 NN; 327 NN

U redu se nalazi 26 križeva.

⁹ Izvještaj aktivista HHO.

¹⁰ Isto.

5. red: 393 NN; 392 NN; 391 NN; 580 NN; 579 NN; 578 NN; 577 NN; 390 NN; 389 BRACO SOVILJ; 388 MIRA SOVILJ; 386 ČANAK ĐURAĐ (humak pokriven svježom zemljom, nema raslinja); 575 NN; 574 NN; 538 NN; 539 NN; 540 NN; 750 NN; 751 NN; 752 NN; IZ ZRMANJE NN; IZ SRBA NN; 642 KRTINIĆ NIKOLA; 381 NN

U redu se nalazi 23 križa. U produžetku reda, nalazi se jama duga oko 5 metara, široka oko 2 metra i duboka oko 30 cm.

6. red: 622 ILIJA DAMJANIĆ; 621 NN; 620 NN; 619 NN; 399 NN; 398 NN; 397 NN; 395 DUŠAN BRKIĆ 1926 — 1995; 394 NN; 472 MIRKO ČORAK; 624 NN; 625 NN; 626 NN; 530 NN; 531 NN; 532 NN; 533 NN; 627 NN; 628 NN; 629 NN; 630 NN; 631 NN; 632 NN; 633 NN; 634 NN; 635 NN; 636 NN; 637 NN

U redu se nalazi 28 križeva.

Ukupno, na groblju je registriran 151 križ.«

Broj se, iz nepoznatih razloga, u odnosu na 30. listopad 1995. smanjio, za pet križeva. U travi nisu pronađeni slomljeni ili srušeni križevi.

Na groblju u Gračacu pokopavani su mrtvi sa širokog područja, čak i iz dalmatinske zagore, koju od ovog mjesta dijeli Velebit. Primjerice, u Gračacu su, pod rednim brojevima 397. i 398, pokopani Miljka i Mijat Gagić iz Zelengrada, starci koji su ostali kod svoje kuće, a potom zaklani na kućnom pragu. Tijela su im razvlačile životinje. Njihov sin Đuro, koji odavna živi i radi u Ljubljani, jedino je znao da su ostali kod kuće. Godinu dana je vodio borbu da dozna što se s roditeljima dogodilo i gdje su pokopani. Nitko mu nije htio odgovoriti, slali su ga iz Obrovca u Zadar, iz Zadra u Obrovac, potom u MUP RH i kojekuda. Pregledao je sva okolna groblja, ona u Zadru i Šibeniku, čak Kninu, dok na groblje u Gračacu, »gore preko Velebita u Lici« nije ni pomislio. Ipak, uspio je doznati da su mu roditelji, baš »preko Velebita« pokopani. Zašto?

S obzirom da su, tako je objavljivano, leševi mrtvih ljudi odvoženi u Zadar, na obdukciju, pokopavani su u Zadru. Logično bi bilo da su i ostaci staraca bračnog para Gagić, bili u Zadru, no kako su, onda, dospjeli u Gračac, HHO ne može dobiti odgovor. I, zbog čega, ako se odmah znalo o čijim je leševima riječ, na nadgrobne spomenike nisu stavljena i njihova imena, ostaje nepoznatim. A ako se i nije znalo o kome je riječ, zbog čega nisu pokopani u zelengradskom groblju, umjesto u Gračacu? «

General Čermak je, vidi gore, rekao da se svi leševi pažljivo registriraju i identificiraju tamo gdje je moguće i da se pokopavaju tamo otkud potječu. Dapače, svo ovo vrijeme radilo se suprotno. Velik broj žrtava nigdje nije evidentiran. Mnogi nisu identificirani iako se točno znalo o kome se radi. Što se tiče pokopa, ne samo da se namjerno te žrtve zakopavalo u udaljenim grobljima, već se to ponekad činilo i nasilno — otimanjem tijela mrtvih njihovim srodnicima. Školski je primjer takva postupka u slučaju Marije Mandić i njezina oca Đure Mandića, kojeg je kći 25. kolovoza našla mrtvog, izmasakriranog. Pokopala ga je kraj sjenika, tamo gdje je i ubijen. Ipak je njegovu smrt prijavila policiji u Gračacu. Suprotno obećanjima, policija je nasilno iskopala njezina oca i, mimo njezine želje i zahtjeva, zabranivši joj pristup, pokopala ga na groblju u Gračacu, umjesto u obiteljskoj grobnici u Tomingaju.

Kad je, godinu dana kasnije, uspjela dobiti dozvolu da ga prenese u rodni Tomingaj, sama je morala snositi troškove, koji su sada bili nekoliko puta viši, no da je mrtva oca odmah pokopala u obiteljskoj grobnici.

Knin: Na kninskom gradskom groblju, zasigurno se nalazi i najveća tajna masovna grobnica. Kao ni u Gračacu, u Kninu pogotovo, broj pokopanih i poredanih nadgrobnih križeva nije istovijetan. **15. kolovoza 1995.** HRAT je na jednoj pravokutnoj humci izbrojio **56 križeva.** **16. kolovoza 1995.** groblje je pregledala i civilna policija UN-a, kojoj je do toga dana pristup groblju bio zabranjen. »*Na groblju je bilo postavljeno 96 križeva na nasuprotnim stranama. Četiri uzdignuta humka zaravnjena vrha, jedan je znatno veći od ostalih. Križevi su postavljeni približno na 70 cm jedan od drugoga. Nema individualnih humki. Imena su napisana na manje od 20 križeva.*

Po ocjeni tima HRAT-a, usprkos očiglednih napora vlasti da unaprijed pripreme mjesto, opći izgled groblja, odaje dojam masovne grobnice.

Prisutni pripadnik civilne zaštite, je izjavio da su poginulima uzeti otisci prstiju, i da su fotografirani i snimljeni video kamerom. Po njegovim riječima, većina poginulih su iz Knina, da su civili i da su poginuli **4 — 5. kolovoza 1995.** Dodaje da su tijela pokopana u skladu sa međunarodnim standardima, odnosno, svako tijelo je u zasebnoj vreći, na dubini od 1, 1 metar i udaljeni međusobno 10 cm.

18. kolovoza 1995. Misija IHF-a¹¹ u pratnji Čermakovog oficira za vezu, Karolja Donda i nepoznatog pukovnika, predstavljenoga kao oficira za informiranje, obišla je kninsko groblje. Na groblju su zamijetili »*veliki bijeli spremnik za vodu, tri plastična lavaora, nekoliko pari novih plavih gumenih rukavica i nekoliko naoko novih respiratora na pločniku preko puta groblja. Sve je izgledalo kao novo i nije se vidjelo da je korišteno. Ti su predmeti bili suhi, što je zanimljivo, budući da je kiša prestala padati desetak minuta prije dolaska članova misije i groblje je bilo prilično blatno. Članovi misije pretpostavljaju da su vojne vlasti željele ostaviti dojam da su prilikom zakopavanja tijela bile poštovane tehničke procedure, pogotovo stoga što je oficir za vezu izjavio da je 'cijela procedura izvršena u skladu sa Ženevskom konvencijom'.*

Odmah pokraj groblja, nalazio se veliki bager. Bilo je također brojnih tragova vozila u blatnom tlu između bagera i groba. Oni su pokazivali da su se vozila još nedavno pomicala s tog mjesta i natrag...«¹²

Članovi misije, vidjeli su veliki pravokutni plosnati humak velik otprilike oko 30x5 metara (105x16 stopa) a visok oko 75 — 80 cm (30—35 inča). Križevi su poslagani u dva reda uz svaki duži red humke. Nabrojano je **86 križeva,**

(dva dana ranije, pripadnici UN-a izbrojali su **96 križeva**).

Također se, u sjeveroistočnom kutu groblja moglo vidjeti nekoliko grobova sa starim križevima koji su nedavno bili kopani ili ponovno otvarani. Tu se nalazio i grob koji je izgledao oskrnut.

Članovi misije pitali su Karolja Dondu, oficira za vezu, jesu li prilikom identifikacije i pokopa leševa suradivali s Međunarodnim komitetom Crvenog križa. On je odgovorio da je MKCK sudjelovao u svim fazama procesa. Nakon povratka u Beč, 21. kolovoza 1995. kontaktirali su s MKCK u Zagrebu kako bi provjerili navod Karolja Donde. Gla-

11 Dardan Gashi, savjetnik u IHF-u, William Heydin, istraživač u IHF-u, Bjorn Engesland, Helsinski odbor Norveške, Petra Klein i Petar Mrkalj, HHO.

12 Izvještaj OSCE-u, 25. kolovoza 1995

snogovornik MKCK u Zagrebu kategorički je zanijekao da je MKCK sudjelovao u bilo kakvoj identifikaciji ili ukopu tijela na kninskom groblju...«¹³

22. kolovoza 1995. Hrvatska policija i dužnosnici civilne obrane Knina, obavijestili su HRAT, da se na okolnim područjima vrši sakupljanje leševa, koje obavlja specijalna ekipa. Do sada su sakupili 130 tijela, koji su pokopani na kninskom groblju.

23. kolovoza 1995. Dana 23. kolovoza 1995. na kninskom groblju, bila su 144 križa. Za 48 više nego 16. kolovoza 1995.

»1. Velika, pravokutna humka, usmjerena od sjevera prema jugu, na kojoj je 91 križ. Na tome mjestu, pokopano je još dvoje ljudi, ali nisu postavljeni križevi. Dana 15 kolovoza 1995. na humci je bilo 56 križeva.

2. Manja humka, smještena uz sjeverozapadni kut velike humke, na kojoj ima 13 križeva, postojala je i 15 kolovoza 1995. ali bez križeva.

3. Manja pravokutna humka, koja je smještena na sjevernoj strani spremišta, ima 29 križeva. Stanje je nepromjenjeno od 15 kolovoza.

4. Manja humka, smještena na sjevernoj strani spremišta, na kojoj je 11 križeva, u većini je nepromijenjena, osim novi prekopani komad zemlje, veličine 6x6 metara, lociran odmah pored...

Od 144 križa, samo 46 ih je imalo imena. Tu činjenicu, pripadnici civilne zaštite objašnjavaju tvrdnjom, da su mnoge žrtve bile vojnici, bosanski Srbi ili vojnici SR Jugoslavije, koji nisu imali identifikacijske oznake, da bi prikrili povezanost s vojskom »RSK«. Na upit 'Zašto je nekoliko bračnih parova očigledno pokopano zajedno? ', odgovoreno je: 'Kada hrvatski vojnik nađe čovjeka u uniformi zajedno sa ženom, onda ih ubije oboje'...«¹⁴

2. listopada 1995: na kninskom groblju pronađeni su grobovi ubijenih civila u Varivodama, ubijenih 28. rujna 1995. kod svojih kuća, (vidi prije i prilog 1.): *Dušan Đukić, Špiro Berić (na križu stoji »Bezić«), Jovan Berić, Jovan Berić, Radivoj Berić, Marija Berić, Milka Berić, Marko Berić i Mirko Pokrajac..¹⁵*

19. travnja 1997. Na groblju ima ukupno 5 redova križeva koji su smješteni na groblju a od toga se 9 redova nalazi s lijeve strane izvan groblja.

1. red: 245 NN; 165 NN; 246 LJUBOMIR LJEVAJA; 247 NN; 248 DMITAR VUJNOVIĆ; 249 NN; 250 NN; 251 NN; 252 NN; 253 MOMČILO MARJANOVIĆ; 254 NN; 257 NN; 258 NN; 259 NN; 260 NN; 261 NN; 262 NN; 166 NN; 263 NN; 175 DUŠAN BIBIĆ; 152 NIKOLA POTKONJAK; 240 NN; 400 NN; 401 DANE ŠIJAN; 403 NN; 404 NN; 405 NN; 408 LAZO MILANKO; 409 ČANA MILANKO; 419 NN; 420 NN; 414 NN; 415 NN; 416 NN; 417 NN; 425 NN; 426 NN; 427 NN; 428 NIKOLA JERKOVIĆ; 429 NN; 470 MIKA ŠLIVAR; 471 NN; 472 NN; 473 NN; 474 NN

U redu se nalazi 45 križeva.

2. red: 475 MANDA TIŠMA; 476 NN; 477 NN; 479 NN; 478 NN; 481 MIRKO RADIŠA; 480 NN; 484 JOVO VUJASIN; 485 NIKOLA GRUJIĆ; 486 NN; 421 NN; 422 NN; 413 NN; 412 NN; 423 NN; 418 NN; 424 NN; 410 NN; 411 NN; 407 NN; 406 NN; 402 ANA JURIĆ; 153 NIKOLA BALAČ; 172 NN; 264 NN; 174 DRAGAN

¹³ Isto.

¹⁴ Izvještaj HRAT-a od 23. kolovoza 1995.

¹⁵ I Dalmatinski odbor solidarnosti (DOS), 4. listopada 1995. potvrđuje postojanje ovih grobnica, vezanih za ubojstva u Varivodama.

KRUNIĆ; 265 NN; 266 GOJKO ĐEPINA; 267 VINKO KRIČKA; 150 RADOMIR BOJANIĆ; 268 NN; 269 NN; 270 NIKOLA ORULA; 160 NN; 159 ZAGORKA OGNJANOVIĆ; 256 NN; 255 NN; 171 ALEKSANDAR BJELOBRK; 244 NN; 243 NN; 242 NN; 241 NN; 170 NN; 158 SAVA BEŠEVIĆ.

U redu se nalazi 44 križa.

3. red: 811 PETAR SKORIĆ; 465 NN; 464 NN; 461 NN; 462 NN; 584 NN; 645 NN; 644 NN; MIRKO POKRAJAC; MARKO BERIĆ; MILKA BERIĆ; MARIJA BERIĆ; RADIVOJ BERIĆ; JOVO BERIĆ; JOVO 1920 BERIĆ; ŠPIRO 1940 BEZIĆ¹⁶; DUŠAN 1937 DUKIĆ; 614 NN; 609 NN; 608 NN; 607 ZORKA KABLAR; 602 NN; 600 NN; 601 NN; 599 NN; 594 ILINKA CRNO (*vjerojatno Crnogorac*); 587 MILKA DRAGIŠIĆ; 585 NN; 558 NN; 556 RUŽICA MAMIĆ; 557 NN; 559 NN; 586 STEVAN SUČEVIĆ; 547 VASILJ BORAK; 546 KOSA BORAK; 545 MILAN BORAK; 544 DUŠAN BORAK; 543 JOKA MAŽIBRADA; 550 MARIJA BORAK; 548 SAVA BORAK; 549 GROZDAN BORAK¹⁷; 535 JOVO DMITROVIĆ; 509 STEVO DMITROVIĆ; KAROLIJA GOJKO¹⁸ 1939–1995; 507 SAVA DMITROVIĆ; 506 NN; 505 NN; 504 NN; 496 LJUBOMIR KOVAČEVIĆ; 498 DAMJANIĆ LAZO; 497 BUAČ DUŠAN; 489 VUKOVIĆ MIKA; 490 VUKOVIĆ TANASIJA; 494 DAMJANOVIĆ DUŠAN; 487 NN

U ovome redu nalazi se 55 križeva. Između grobova sa oznakom 811 PETAR SKORIĆ i 465 NN, nađena je kost dužine 20 cm. Ispred groba sa oznakom 462 NN, također je nađena kost. Između grobova s oznakama DUŠAN 1937 DUKIĆ i 614 NN, nalazi se površina s uzdignutom zemljom dužine oko 3 metra, bez ikakvih oznaka ili križeva. Grobovi sa oznakama 545, 544, 543 su uzdignuti, te na njima nema trave. Na grobovima po brojevima 550, 548, 549 i 535 nema trave.

4. red: 483 NN; 488 BJELIĆ MARA; 491 DAMJANOVIĆ ĐUKA; 492 VUKOVIĆ BOŠKO; 495 NN; 499 NN; 501 NN; 500 NN; 502 VERA DONDUR; 503 IKA DONDUR; 536 JOVO CEROVAC; 542 VIDOVIC STEVAN; 539 GRUBOR JOVO; 540 GRUBOR MIKA; 538 GRUBOR MARIJA; 541 KARANOVIĆ ĐURO; 537 GRUBOR MILOŠ; 551 NN; 553 NN; 552 TODE MARIĆ; 554 NN; 555 NN; 588 SAVA ŠOLAJA; 592 VASO VASIĆ; 591 NIKICA RADOJKO; 590 MAŠA RADOJKO; 589 RADANOVIĆ — LUKIĆ BRANKO; 593 NIKICA PANIĆ; 595 NN; 596 NN; 597 NN; 598 NN; 603 NN; 605 NN; 604 NN; 606 TODE GRUBIĆ; 610 NN; 611 NN; 612 NN; 613 NN; 615 NN; 511 JOVO MRDALJ; 512 NN; 455 NN; 456 NN; 457 NN; 458 NN; 459 JOVICA PLAVŠA; 460 OBRAD TRIVIĆ¹⁹; 527 NN; 643 STARČEVIĆ SLAVKO; JOVAN BURSAĆ 1911–1995; 582 NN; 463 NN; 812.

(U produžetku reda nalaze se grobovi s oznakama:

JOKA VUKOVIĆ 1996; ANKA RAMLJAK 1906–1991; TOME ŽIVKOVIĆ 1903–1991)

Od groba Tome Živkovića, nalaze se tri svježe iskopane rake dubine metar i pol, a veličine 2x2 metra. Pored sve tri rake, nalaze se ostaci plastične trake s natpisom »STOP POLICIJA«. Na grobovima 463 i 812 nema trave. Između grobova 463 i 582 nalazi se kost dužine 15 — 20 cm.

16 Treba stajati »BERIĆ«!

17 Treba stajati »GROZDANA«!

18 Treba stajati »KOROLIJA«!

19 Živ je.

U redu se nalazi 58 križeva.

5. red: CVITA KRUNIĆ 1940–1996; LAZAR MRDALJ 1914–1996; JELENA BLANŠA 1918–1996; MANDA JOKIĆ 1904–1996; MARIJA ZELENBABA 1927–1996; MARA KRNETA 1910–1997.

Ukupno je 6 križeva u redu — (nemaju veze s pokopavanjima nakon akcije »Oluja«, ali se donose radi lakšeg praćenja pregleda).

6. red: MARIJA BATINIĆ 1914–1997; DRAGINJA DRAGIĆ 1915–1997; JANJA KRKLJEŠ 1933–1997; MILICA GAGIĆ 1907–1997; MARIJA RADINOVIC 1913–1997; PERA VUJASIN 1–1997; SIMEUNA ŠTRBAC 1904–1996; SIMEON RADOŠ 1905–1996; MILICA RADUJKO 1996.

Grobovi se nalaze u velikoj iskopanoj jami dužine oko 40 metara a širine oko 5 metara. Dana 19. travnja 1997. iz groba s oznakom MARIJA RADINOVIC 1913–1997 vjario je ljes. Dva dana ranije, kada je ista ekipa obišla groblje, ljes nije viđen.

U redu se nalazi 9 križeva. — (redovna pokopavanja).

7. red: MARIJA JEFTOVIĆ 1901–1996; IKA RAŠKOVIĆ 1996; PETAR RADUJKO 1910–1996; JANJA RAKIĆ –1996; ZORKA KURAJICA; DARINKA CUPAĆ 1914–1995; DIMITRIJEVĆ; ANĐELIJA MIŠLJAN; (križ bez oznake); BRANKO; (grob bez križa); MILIVOJEVIĆ STANA; ZORKA MATIJEVIĆ; VUJO TIŠMA; LUKA ARDALIĆ; ILIJA MILJEVIĆ; DARINKA PRIBOJAN; LJUBICA KANAZIR; GOJKO PLATIŠA; MIRKO ŠUPELJAK 1913–1995; ČUDE BASTETIĆ MILKA 1912–1995; SAVA GRUBOR 1934–1996.

U redu se nalazi 22 križa i humak bez križa — (redovna pokopavanja). Cijeli red je pokriven novom zemljom, i naknadno se oblikuju humci.

8. red: STANA BAREŠIĆ; KATE CRNOMARKOVIĆ; MILA MILOVANOVIĆ 1915–1995; RUŽICA KOVAČEVIĆ 1904–1995; MARKO VIDOVIĆ; STANA RADINOVIC; MARIJA; ĐUKA MATIJEVIĆ; MILKA BRUJIĆ; DRAGINJA RUSIĆ 1914–1995; ĐUKA; MILAN DRAGIĆ; DARINKA VIDOVIĆ 1912–1995; MILICA KNEŽEVIC; PERA RADOVIĆ; SAJA ĐELIĆ²⁰; SAVA SUSA²¹; NIKOLA DRAKULIĆ

Razmak između 7. i 8. reda nije dovoljan da se postave tijela bez preklapanja.

U redu se nalazi 18 križeva. — (dva su vezana za akciju »Oluja«).

9. red: (križ bez broja); 18; 19; 20; 27; 30; 31; 32; 33; 4 (možda broj 34); 36; 37; 38; 40.

Grobovi su novi, odnosno, navežena je svježa zemlja. U redu je 14 križeva.

10. red: 223 NN; 221 NN; 220 NN; 219 NN; 218 NN.

U redu se nalazi 5 križeva.

11. red: 214 NN; 215 NN; 216 NN; 217 NN; 222 NN; 224 NN.

U redu se nalazi 6 križeva.

12. red: PETAR DMITROVIĆ; SIMO LUKIĆ; CVITA BORKOVIĆ; ILIJA OPAČIĆ; SOKA ĆURUVIJA; PERE KOROLIJA.

U redu se nalazi šest križeva — (nisu žrtve akcije »Oluja«.)

13. red: 225 NN; 226 NN; 227 NN; 228 NN; 229 DUŠAN VUKADIN; 230 NN; 231 NN; 235 NN; 239 NN; 236 NN; 234 NN; 233 NN; 237 NN; 238 NN; 232 NN

U redu ima 15 križeva.

²⁰ Treba stajati »DELIĆ«!

²¹ Treba stajati »SUŠA«!

14. red: 200 NN; 201 NN; 202 NN; 203 NN; 204 NN; 205 NN; 206 NN; 207 NN;
208 NN; 209 NN; 210 NN; 211 NN; 212 NN; 213 NN

U redu je 14 križeva.

Ukupno, na groblju je evidentirano 318 grobova²². Na žrtve akcije »Oluja«, odnosi se 256 grobova. Na dijelu grobova nalazi se više sanduka, što je ustanovljeno time da se na sanduke nailazilo 25–30 centimetara ispod površine.«

28. ožujka 1998: Na groblju je 41 slomljeni križ na grobnicama poginulih u vojnoj akciji »Oluja«.²³

3. srpnja 1998. Pri redovitoj kontroli, ekipa HHO-a je registrirala niz promjena na groblju. Eshumirani su neki grobovi. U tijeku su zemljani radovi na proširivanju groblja. Rov, iskopan strojno tokom 1997. godine, dug oko 30 metara, širok 2 metra i dubok 1, 5 metara, zatrpan je. Na početku je pokopano 10-tak osoba. Grobovi nisu bili zatrpani do razine rova. Sada je na te grobove strojem nagurana zemlja, pomiješana sa smećem. Dio ranije formiranih grobova iz vremena vojne akcije »Oluja«, strojno je poravnat i šljunkom zatrpan. Dio križeva je srušen, vjerojatno eshumirani grobovi. Srušen je i križ s brojem 171, Aleksandar Bjelobaba, grob je prekopan, odnosno, obavljena je ekshumacija. Grozdan(a) Borak je ekshumirana. Pojedini grobovi su održavani kao što je grob sa natpisom Mirko Radić.²⁴

20. siječnja 1999. Dio groblja, gdje su sahranjeni poginuli u vojnoj akciji »Oluja« je izuzetno zapušten. Dosta nadgrobnih križeva je srušeno ili prelomljeno u razini zemlje i to:

14. red: 207 NN; 209 NN; 211 NN; 212 NN; 213 NN
13. red: 237 NN; 231 NN
11. red: 216 NN
4. red: 552 NN²⁵; 596 NN; 512 NN; 456 NN; 455 NN; 458 NN; 460 NN²⁶; JOVAN BURSAĆ 1911–1995; 582 NN; 467 NN²⁷
3. red: 506 NN; 505 NN; 543 JOKA MAŽIBRADA; JOVO 1920 BERIĆ; JOVAN BATINIĆ 1913–1999²⁸
2. red: 170 NN; 241 NN²⁹; 242 NN; 243 NN; 244 NN; 171 NN³⁰; 356 NN³¹; 355 NN³²; 269 NN; 267 NN; 174 NN³³; 265 NN; 476 NN; 411 NN
1. red: 425 NN; 420 NN; 261 NN; 253 NN³⁴; 248 DMITAR VUJNOVIĆ; DEBNOIĆ MARIJA³⁵ (?) 1918–1995; 246 LJUBOMIR LJEVAJA; 2? 5 NN (vjerojatno 245).

Neke plastичne oznake su pale, pa je teško ustanoviti o kojem se grobu radi.

Ukupno je 45 srušenih križeva.

22 U nekoliko redova nalaze se imena osoba koje su, poslije akcije »Oluja« umrle, no među njima se nalaze i osobe koje nisu umrle prirodnom smrću, pa se ovdje donose sva jmena.

23 Videno je još pet slomljenih križeva te križevi s natpisima: PROSTRAN STEVANIJA 1913; IVKOVIĆ STEVANIJA 1940–1992; VESELINOVIC PETAR 1934–1994.

24 Grobljanski radnik, koji je skupljao smeće, aktiviste HHO-a, je pitao što rade na groblju, te izjavio da je snimanje zabranjeno.

25 Križ je 19. travnja 1997. nosio oznaku 552 TODE MARIĆ.

26 Križ je 19. travnja 1997. nosio oznaku 460 OBRAD TRIVIĆ.

27 Križ nije bio 19. travnja 1997.

28 Križ nije bio 19. travnja 1997.

29 Uz ovaj srušeni nadgrobni križ, nalazi se ljudska kost.

30 Križ je 19. travnja 1997. nosio oznaku 171 ALEKSANDAR BJEOBRK.

31 Križ nije bio 19. travnja 1997.

32 Križ nije bio 19. travnja 1997.

33 Križ je 19. travnja 1997. nosio oznaku 174 DRAGAN KRUNIĆ.

34 Križ je 19. travnja 1997. nosio oznaku 253 MOMČILO MARJANOVIĆ.

35 Križ nije postojao 19. travnja 1997.

* * *

Na ovo
me groblju, brižno čuvano od pogleda javnosti, pa i od onih koji su imali i pravo i dužnost da svoje mrtve prate do posljednjeg prebivališta, pokopano je mnogo više osoba no što je iznad zemlje postavljeno nadgrobnih obilježja. Nezavisni strani izvor tvrdi kako su, navodno, u dijelu ukapališta žrtava iz akcije »Oluja« i iza nje, u Kninu mrtvi pokapani »višeslojno«. Kad je strojem iskopana jama, stavljen je sloj mrtvih tijela, pa posuto i nabijeno zemljom, iznad koje su ponovo stavljane žrtve, a tek iznad njih postavljeni križevi.

Jedan od bagerista, porijeklom iz Imotskog, zadužen za iskop ukopnih jama, izjavio je, kako mu je taj posao, u životu, bio »najteži i najjeziviji.« Tvrdi kako je, navodno, dobio zadatak da bagerom ponovo prekopa, već formiranu i mrtvim tijelima popunjenu raku, a potom jamu produbljivao.

Kad su žrtve konačno posložene, strojem su zatrpane. Potom su stavljane nadgrobne oznake, a kasnije oblikovani i nadgrobni humci, od pijeska, kojeg su kiše ubrzo raznijele. Nekoliko osoba tražilo je i dobilo dozvolu za iskop srodnika. U jednom slučaju, grobnica ispod navedenog broja, gdje bi se, navodno trebala nalaziti ubijena majka, nije čuvala traženu i u protokolu navedenu osobu, već nekoga drugoga. Ljubaznošću grobara, otvoreni su i pokrajnji grobovi, ali ni u njima nije bilo tražene žene. Ona, zapravo, po obećanjima generala Čermaka, tu i nije smjela biti pokopana, no oteta je i bez pristanka i prisustva rođaka pokopana u Kninu.

U Kninu je, primjerice pokopana i Manda Tišma, čiji je identitet odmah bio poznat i znalo se gdje ima porodičnu grobnicu. Lazu Damjanića, ubijenog nedaleko svoje kuće, ekipa civilne zaštite odvezla je u Knin, točno znajući ime mrtvaca. Njegovoj ženi nisu dozvolili prisustvo pokopu, a obećali su da će mu na grobu stajati ime. Ona ni danas ne zna, ispod kojeg je broja pokopan. Itd. Koliko se namjerno izostavljalo imena, toliko se nemoljivo žrtve pokapalo na raznim mjestima, uglavnom daleko od domicilnog groblja. Zašto?

Na taj način moguće je utajiti broj žrtava i ustrajati na tome da sve žrtve nikada ne budu pronađene i identificirane.

Korenica: 31. kolovoza 1995., HRAT je na groblju evidentirao 21 nadgrobnu oznaku »NN«. Broj križeva isti je i 8. rujna 1995. Polovica ih je prevrnuta. Uočena je i svježe iskopana jama. Jama je kasnije zatrpana, no nije utvrđeno je li u nju nešto (i što) zakopano.

1. srpnja 1998. svi NN križevi su srušeni i zarasli u veliku travu. Cijelo groblje se ne održava.

Vodoteč, (Brinje): Selo se nalazi osam kilometara od Brinja, desno od ceste Josipdol-Senj. Najprije HRAT, a potom i HHO, pronalaze na tamošnjem groblju osam nadgrobnih križeva iz akcije »Oluja«.

Studeni 1996: zatečena su četiri križa: Petar Bukvić 504, 1911–1995; Hinić Vukan 503, 1960 — 95; Željko Uzelac 502 i 501. Na groblju su iskopane, pa zatrpane dvije jame, jedna 5 x 2, 5 metara, druga 2 x 2 metra. Je li u njih što ili tko pokopan, teško je utvrditi. HV je i ovdje branila od 4. do 10. kolovoza 1995. svaki pristup groblju. Za to vrijeme su buldožerom iskopali jamu, navodno veličine 15x2 metra. Nešto je, po rije-

čima trgovca³⁶ u obližnjoj prodavaonici, na groblje dovoženo, ali se ne zna što. Kasnije je jama zatrpana i zgažena buldožerom.

Zadar: Zadarsko groblje istraženo je u 1997. godini dva puta: 18. travnja i 24. lipnja 1997. »Treći centralni dio podijeljen je na područje na kojem se nalaze kameni grobovi i ono na kojem se nalaze humci napravljeni od zemlje. Humci načinjeni od zemlje nalaze se sa desne i lijeve strane kamenih grobova koji se nalaze u sredini. U većini tih humaka pokopani su umrli i ubijeni nakon akcije »Oluja«, te nakon akcije »Maslenica«.

Desno od ulaza u treći dio: Na prostoru 50 X 70 m nalaze se četiri reda križeva postavljenih na humke od zemlje. U prvom redu nalazi se 40 križeva. Većina je obilježena imenom pokojnika. Bez imena je grob: NN 226/96. U drugom redu su 44 križa. Neoznačeni su: NN Ž. U trećem redu ima 14 križeva. Neoznačeni su: NN Ž, NN. U četvrtom redu je osam križeva. Jedan je križ bez ikakve oznake, a na jednom stoji oznaka NN. Ostali imaju imena.

Mnogi humci su uleknuti, od 15 do 20 cm. Uz ove križeve nalazi se 15 takvih ulegnuća, bez nadgrobnih oznaka.

Grobovi u dijelu sjeverno od puta. U jednom redu ima 12 grobova. Jedan od grobova nosi oznaku NN 1997. U drugom je redu šest humaka, pokopanih nakon akcije »Oluja«, a u nastavku 13 bijelih križeva bez oznaka. U trećem redu su uglavnom pokopana djeca. Među 35 križeva nalaze se i ove oznake. »Denis 199?, bijeli križ, »NN Ž« »NN«, »NN«, »217 NN 1996« »NN 44«. U četvrtom je redu 11 križeva. nema neobilježenih. Tako je i u petom redu, u kojem je 28 križeva. U šestom redu je 31 križ.

U dijelu, južno od puta, ima ukopanih nakon akcije »Oluja«, ali nema neobilježenih nadgrobnih oznaka.

* * *

Na ovom groblju i nije, sa sigurnošću moguće utvrditi broj pokopanih iz vremena vojne akcije »Oluja«. No, i za to groblje, kao i za ono u Šibeniku, registrirano je niz slučajeva ukapanja anonimno, iako je identitet žrtava bio poznat. Na primjer, kad je 18. kolovoza 1995. kod svoje kuće ubijeni Uroš Šarić i Uroš Ognjenović, pokupljeni su i odvezeni u Zadar. Sin Uroša Šarića, koji živi u Splitu, čekao je da se završi »sudsko vještačenje« pa da organizira očev pokop. Kad je pitao kada će taj postupak biti gotov, doznao je kako je već »sve gotovo«, da su iz Kakanja »dovezene dvije osobe« i da su pokopane pod brojem jer se ne zna tko su. Kad je sin objasnio da se točno zna tko su i da svog oca želi pokopati u seoskom groblju, slali su ga od jedne do druge odgovorne osobe, od kojih je tek uspio dobiti broj pod kojim su pokopane te »dvije osobe«, čiju je smrt on prijavio. Do danas oca nije uspio prenijeti na seosko groblje. Itd.

Na zadarskom groblju uočeno je nekoliko križeva NN oznaka i sa slovom »Ž« ili »ŽŽ«, što vjerojatno znači da su pod tim križem pokopane dvije neidentificirane žene. Istraživanja na grobljima pokazala su i još jednu činjenicu: neki se brojevi pokopanih žrtava ponavljaju, a to, također, nije dozvoljeno.

36 T. navodi da mu je HV branila pristup trgovini od 4. do 10. kolovoza 1995., koja se nalazi u blizini groblja, odnosno onemogućeno mu je da dolazi na posao.

Ostala seoska groblja — Vrlika: 7. rujna 1996. HRAT pronalazi, s desne strane ograde groblja svježe prekopanu zemlju, na koju je postavljeno šest NN križeva.

Krbavica: 15. rujna 1995: Na seoskom groblju, nalaze se dva NN križa. Deset vojnika HV-a, kopali su, pored baze HV-a, rupu veličine 4x2 metra

Plitvice: 17. rujna 1995. Na groblju se nalazi nekoliko NN grobova. (HRAT)

Donji Srb: 17. travnja 1997. Na lijevoj strani groblja, zamijećene su brazde i tragovi svježijih iskopina, koji izgledaju kao humci, visine do 20 cm, bez ikakvih obilježja. Na groblju ima oko 30-tak takvih humaka. Na nekim mjestima naziru se tragovi iskopane zemlje, dok su neka prekrivena svježom travom.³⁷ (Slični humci primjećeni su i na groblju u Kunovcu).

Anonimna ukapanja registrirana su još u Zvjerincu, Doljanima...

2. Devastiranje groblja

HHO je u ovome vremenu registrirao i dojave o devastiranju ili rušenju nadgrobnih spomenika, paljenju ili na drugi način uništavanju groblja. Registrirane su takve pojave i prilikom istraga koje su obavljali terenski aktivisti. Gotovo da nema groblja u kojem nije bilo vandalizma, rušenja nadgrobnih spomenika, krađe pojedinih predmeta, pa i cijelih ograda i sl.³⁸

Bibići, (Drniš): Katolička crkva je oštećena a 5 — 6 grobova na groblju je oskrnavljeno. Pravoslavno je groblje neoštećeno, (12. rujna 1995.).³⁹

Krkovići, (Drniš): Katoličko groblje je u cijelosti oskrnavljeno, a crkva je srušena. (12. rujna 1995.)

Polača, (Knin): Groblje se nalazi južno od centra Polače, zajedno sa pravoslavnom crkvom. Zapošteno, ali nema tragova pljačkanja i uništavanja nadgrobnih spomenika. Po riječima *Gojka Crnogorca* sa groblja su ukradene dvije brončane nadgrobne biste.

Miočić, (Drniš): Početkom travnja 1997. na mjesnom groblju minirana su dva masivna kamena nadgrobna spomenika. Oko miniranih spomenika zapaljena je trava.

Benkovac: Nekoliko grobnih spomenika oštećeno pucanjem iz vatrenog oružja, a nekoliko ih je srušeno. (17. travnja 1997.)

Ervenik: (Knin): Neutvrđenog dana, na groblju je srušeno nekoliko nadgrobnih obilježja. (17. travnja 1997.).

Velika Popina, (Gračac): Nekoliko nadgrobnih spomenika djelomično je devastirano. (17. travnja 1997.)

Zelengrad, (Obrovac): Uočeno je pet devastiranih nadgrobnih spomenika, a slomljeno je i nekoliko križeva sa oznakama. Većina groblja prilično je u lošem stanju, a nekoliko grobnica je i prazno. (17. travnja 1997.)

37 Na groblju u Srbu, nekoliko nadgrobnih spomenika djelomično je devastirano, dok je 10-tak grobnih križeva sa natpisima porušeno

38 U većini mjesta, koja su bila pod kontrolom pobunjenih Srba, uništena su ili devastirana katolička groblja, još početkom rata.

39 Sva ostala katolička groblja i katoličke crkve, koje su bile pod kontrolom pobunjenih Srba, srušeni su ili teško devastirani još početkom rata.

Lišani, (Polača): Između 9. listopada i 1. studenoga 1997. devastirano je devet nadgrobnih spomenika na pravoslavnom groblju u Lišanima. »Dana 9. listopada 1997. godine, ja sam zajedno sa još dvadesetak obitelji iz Lišana došao u selo na poziv Ureda za obnovu i razvoj Zadar, da bi utvrdili i popisali štetu na obiteljskim domaćinstvima. Tamo su sa nama bila dva čovjeka, iz tog Ureda i nekoliko policajaca. Čim smo došli počeli su kroz selo prolaziti automobilima mještani Polače, koji su nas provocirali i vrijeđali. Dvije osobe u civilu, govorile su kako je 'selo prvi put gorjelo bez vas, a drugi put gorjet će sa vama'... Tog sam dana, zajedno s ostalima obišao i groblje. nadgrobni spomenici bili su tada čitavi. Crkva je bila opljačkana... 1. studenog 1997. godine došao sam u selo kako bih obišao grob gdje su mi pokopani roditelji... Devet nadgrobnih spomenika bilo je srušeno ili devastiranmo...«⁴⁰

Oštećeni su nagrobni spomenici Nikole Uzelca (1900–1953), Spomenik Jokić, Danice Subotić (1908–1995), zatim Save Lacmanović, Đure Vojvodić, Luke Cvijetića, Milivoja Medića, Marka Mijovića, Cvetka Uzelca i više starijih kamenih križeva — bez imena.

Jošani, (Udbina): Početkom 1998. godine, zapaljeno je groblje, (HOMO, Pula)

Pavlovac Vrebački, (Gospic): Početkom 1998. zapaljeno je groblje, (HOMO, Pula).

Baljci, (Drniš): Tijekom listopada 1998. godine, nepoznate su osobe srušile petnaestak nadgrobnih spomenika na pravoslavnom groblju, te su iz Crkve Sv. Jovana otuđili kolica za prijenos mrtvaca. Srušeni su spomenici obitelji Bibić, obitelji Jošić i dr.

Rušenje i oštećivanje nadgrobnih spomenika primjećeno je i u Donjem Lapcu, Gospicu, Obrovcu, Čojluku, Vrhovinama...

3. Moguće lokacije masovnih grobnica

Osim da je kninsko gradsko groblje velika (možda i najveća) masovna grobnica,⁴¹ na području bivšeg UN sektora Jug navodno su se masovna ukapanja desila i na slijedećim lokacijama: jama G. na području Donjeg Lapca; jama G. na području Kistanja;⁴² predio zvan K.⁴³ nedaleko Drniša; deponij bivšeg k.; područje Š. j.; C. z.; periferija G.; J.; G. kod Korenice; H.; jama O.; deponij kod Z.; L. P. S., B., P., V. P... Dakako, uz svaku ovu lokaciju može se staviti i upitnik, jer je moguće da su neke od jama, ako su tu i postojale, mogle nestati, kao što se to već ranije na nekim mjestima i događalo.

Aktivisti HHO-a pregledali su deponij kojim je zatrpan dio bivšeg kamenoloma. U njemu su, navodno, pokopane brojne poginule ili smaknute osobe. Pokušalo se obići i

40 Drago Subotić, aktivistima HHO, 19. studenoga 1997.

41 Masovna grobnica je mjesto gdje su zajedno pokopane tri ili više osoba.

42 »...ima jedna jama za koju znaju samo domaći ljudi koji gravitiraju prema... U onom ratu tamo je bačeno četiri-pet ljudi... Š. je jedne noći vidio i čuo kako dolazi kamion prema jami. Svjetla na kamionu su bila prigušena, a bilo je oko 21 do 21,30 sati. To se dogodilo 14., 15. ili 16. kolovoza 1995. Izgleda da su nešto bacali tamo, a ne vjerujem da je bilo smeće. Kada smo nas dva došli do jame našli smo jedan češalj i jednu cipelu...« (K. Š., aktivistima HHO)

43 Područje Konja (Drniš), 20. kolovoza 1995. svjedok je registrirao iskop jame s rovokopačom. Ne zna što je tu zatrpano, no polovicom svibnja 1997. jama je također rovokopačom prekopana. Uz vojni rovokopač, stajao je kamion marke »RABA«, s registarskim tablicama HV.

moguće masovno ukapalište na Crvenoj zemlji, no to nije bilo moguće zbog prisustnosti vojske. HHO drži da na tome mjestu nisu obavljana tajna pokapanja civilnih žrtava, već vojnih osoba. Svjedoci ukazuju i na moguću tajnu masovnu grobnicu u samom Kninu, ali izvan groblja... Zabilježene su i izjave svjedoka o kostima u blizini zadarskog gradskog smetlišta. Aktivisti HHO-a pokušali su, terenskom istragom, potvrditi ta svjedočenja, no nisu uspjeli. Prije svega, podatak je stigao prekasno, a sam deponij je čuvan...

Bez obzira koliko izjave o pojedinim ovim grobnicama bile točne, točno je da ih na području bivšeg UN sektora ima. Na to ukazuje i činjenica da broj žrtava premašuje broj križeva iz vremena akcije »Oluja« na grobljima.

Uništavanje objekata

»23. kolovoza Hrvatska Vlada opovrgla je optužbe o pljačkanju i incidentima... U jakoj kontradikciji s tim tvrdnjama, misija Međunarodne helsinski federacije dokumentirala je dokaze sistematskog uništavanja i pljačkanja srpskih kuća i društvenih zgrada od strane Hrvatske vojske, hrvatske civilne policije, civila i 'grupa koje spaljuju' — svi oni nastavljaju svoje akcije u ovom području. Također su kontradiktorne tvrdnje hrvatskih vlasti o podacima koje se odnose na civilne žrtve, nestale osobe i sveukupan broj mrtvih...¹

Ivan Zvonimir Čičak, predsjednik HHO, na osnovi informacija koje su mu u Sumartin na otoku Braču, gdje se tada nalazio, dostavljali uredi iz Karlovca i Zagreba i onih koje je sam primio iz drugih izvora, u nedjelju, 13. kolovoza 1995. telefonom je razgovarao s načelnikom Glavnog stožera HV, generalom Zvonimirom Červenkom. Obavijestio ga je o saznanjima da se u UN sektoru Jug, osobito u okolini Knina »događa nešto strašno«. Obavijestio ga je i o sustavnom paljenju — uništavanju Kistanja i drugih okolnih sela, tražeći da se to zaustavi i da se zaštite civili. General Červenko mu je odgovorio kako i sam ima sličnih informacija i da poduzima sve što mu je u moći, ali da u tome puno ne može učiniti.

Izgleda da je bio u pravu. U bivšem UN sektoru Jug, sistematski i organizirano spaljeno je niz sela i najmanje 22.000 kuća. Uništeni su svi seoski privredni pogoni ili su opljačkani, uništen sustav elektromreže i drugih komunalnih objekata. Uništene su škole, domovi kulture, trgovine, porušeni spomenici partizanima i žrtvama fašističkog terora. Sam Knin i druga veća sjedišta potpuno su opljačkana. Čak su, na očigled vojske, policije i vlasti, danju poskidani elektrovodiči s pruge Knin — Bihać. Opljačkan je i uništen bogat stočni fond i dr. U tome dijelu, primjenjen je sistem »spaljene zemlje«, kao da oni, koji su taj prostor osvojili i oslobodili, u njemu neće boraviti ni dana i u nj se nikada više vratiti. Bilo je to vrijeme dopuštenog terorizma, kriminala i pljačke.

U tom košmaru, najmanjoj šteti izložene su pravoslavne crkve, dok je njihova unutrašnjost: ikone, knjige, inventar nestao ili uništen. U pojedinim mjestima, dok je sve okolo gorjelo, policajci su oružjem stražarili uz crkve.²

Prilikom posjete zapovjedniku Zbornog područja Knina, generalu Ivanu Čermaku, međunarodna komisija IHF-a, upozorila ga je da se u Kninu i okolini događaju ratni zločini, da se ubijaju civili, nepotrebno i organizirano pale kuće i svi drugi objekti, osim pravoslavnih crkava. Čermak je to »šeretski« negirao, tvrdeći kako je sve to posljedica vojnih

1 IHF OESS-u, 25. kolovoza 1995.

2 Policija je čuvala i crkvu Sv. Neđejice u Karinu, koja je ipak minirana 23. kolovoza 1996. Svjedoci, čak aktivisti HHO-a, tvrde da su crkvu posjetili 20. kolovoza 1996. i da je pred njom bio policajac. Gdje je policajac bio 23. kolovoza, nije objavljeno.

06101399

Ekipe ECMM

15. kolovoza 1995. u Zrmanji Vrelo gorjelo je devet kuća.

3. listopada 1995.: Vukovići — 14,45h gori jedna kuća (u selu traje pljačka);

4. listopada: Korolije — 16,00h gore dvije staje i četiri sjenika (traje pljačka);

6. listopada: Donji Lapac — 14,45h gori puno sjenika u gajinama;

7. listopada: Opačići 12,15h gori jedna kuća (na mjestu događaja tri policajca);

»*Dužnosnici UN-a vidjeli su i još vide mnoge stvari koje zabrinjavaju: paljenje, ubijanje starih civila i pljačku*«, izjavio je 10. listopada 1995. Alain Forand, bivši zapovjednik UNCRO-a u UN sektoru Jug. Po njegovim podacima, vojni promatrači UN-a obišli su do toga vremena 320 sela i izbrojili 22.000 zapaljenih kuća, što je 73 posto svih kuća. Istom prilikom rečeno je da UN ima dokumentaciju o 128 ubijenih starijih civila.

»*U cijeloj »krajini« kuće su bile paljene, a čak i danas, više od pet tjedana nakon posljednjih borbi još uvijek se pale. Uništavanje velikog opsega nehrvatske imovine može uputiti na zaključak da to nisu radile samo pljačkaške bande ili da je bilo barem tolerirano od strane hrvatske vlasti... Rezultat će biti djelotvorno spriječavanje povratka Srba njihovim kućama, ali će također biti općenito teško za stanovništvo da se ponovo naseli u tom području. Nemoguće je ustanoviti točan opseg uništenja, ali većina imovine u ruralnim dijelovima bivšeg sektora Jug je, grubo rečeno, ili djelomično ili cjelokupno uništena, što je očito kršenje Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a, br. 1009, od 10. kolovoza 1995. Općenito razaranje je bilo potpunije u bivšem sektoru Jug, nego u bivšem sektoru Sjever... Neki veliki gradovi kao što su Knin, Benkovac, Obrovac i Drniš su bili pošteđeni i koriste se kao slučajevi za javno prikazivanje...«⁴*

General Zvonimir Červenko, izjavit će 5. studenoga 1995. u »Vjesniku«, kako ga general Čermak, koji je bio »vojni i civilni guverner« Knina, o ničemu nije izvještavao i da je on, za sve što se događalo na tome području odgovoran. A, 5. studenoga 1997. u »Nacionalu«, Červenko kaže: »*Nije istina da je on u Kninu bio nekakva civilna osoba. To su gluposti, on je bio vojna osoba. Kako netko može biti civilni guverner u vojничkoj odori, s generalskim činom, s vojnim jedinicama koje ga podupisu? To je jednostavno smiješno...«*

4 Specijalni izvještaj promatrača Evropske unije, kojeg je HHO u cijelosti, objavio u »Novom listu«.

Sustavno uništavanje: najprije pljačkanje, a potom paljenje, miniranje i na druge načine devastiranje obiteljskih kuća, gospodarskih i privrednih objekata, objekata kulture, komunalne infrastrukture, zlostavljanje, zastrašivanje, protjerivanje i ubojstva ljudi, čini se da nisu neposredno naređeni iz Glavnog stožera Hrvatske vojske. Naime, tijekom akcije »Oluja« postojala je i tzv. »paralelna zapovjedna komanda« pod kojom su se u najvećem dijelu (ni sam Glavni stožer tu ne može ostati po strani i nije sasvim »čist«), proizvodili incidenti terorizma i nasilja. Ona je, navodno išla iz MORH-a. Sam general Čermak, uglavnom nije komunicirao s Glavnim stožerom i njegovu načelniku Červenku nije dostavljao izvještaje, a pogotovo na tu adresu nije javljaо o strahotama koje su se događale na njegovom području. Dapače, sve je pokušao, pred javnošću zataškati, objasniti sukobima s četnicima, riječju minimalizirati cijeli problem. Tek će se 1997. početi ograđivati, kada iznosi tezu kako je on, u generalskoj odori bio samo zadužen za civilna pitanja, uglavnom za javne kuhinje i komunalije, te da je bio nemoćan.

U nastavku, tek natuknice o uništavanju širokih razmjera, koja su bivši UN sektor Jug ogolila, osiromašila i velik dio srovnila sa zemljom, a da sa srpskom vojskom, koja je izbjegla s civilima, (u nekim primjerima i prije njih), nije bilo ni pravog susreta, a kamo li borbena okršaja.

U Oćestovu kraj Knina, prvu kuću, koja je 6. kolovoza 1995. zapalila HV, bila je kuća Save Šolaje, bolesnog i nepokretnog čovjeka. S kućom je, živ zapaljen i vlasnik.

Iz Izvještaja UN-službe za humanitarnu krizu (UN-sektor Jug — izbor)

- ♦ 10. kolovoza 1995.: »Još uvijek postoji značajna ograničenja slobode kretanja za UN timove za ljudska prava (HRAT). Dozvoljen im je samo pristup ulicama Knina, a nije im dozvoljen kontakt s civilnom populacijom.«
- ♦ 11. kolovoza 1995.: »Od danas u 12,00h UN-u je obećana puna sloboda kretanja...«
- ♦ 10. i 11. kolovoza 1995.: »Kenijski bataljon je zapazio kuće u plamenu ili netom potpaljene u ne-

koliko mjesta, npr: Polje, Lunići, Ružić, Ditunci, Kunići, Kričkići, Treskavica, Civljane, Donji Lapac. Našli su dokaze o pljački i o sustavnom paležu kuća od strane vojnika Hrvatske vojske.«

- ♦ 14. kolovoza 1995.: »HRAT je jučer obišao Benkovac i izvjestio o plamtećim kućama u Kistanju i okolici. Kistanje, Đevrske, Otrić i druga mjesta postali su praktički nenaseljivi, kao posljedica akcija koje su uslijedile nakon borbi.«
- ♦ 15. kolovoza 1995.: »Nastavlja se palež kuća, npr. u Vrhovinama i Popovićima, te malim

selima istočno od Drniša. U selu Mirčete sve su kuće suježe potpaljene uz prisustvo šestorice naoružanih vojnika Hrvatske vojske... Uništavanje širokih razmjera koje se provodi nad imovinom nehrvata, koordiniran je i naređen proces, po svemu sudeći podržan od najviših vlasti...«, »Televizijska ekipa WTN-a, pokušala je snimiti palež kuće pokraj Drniša: sedam hrvatskih vojnika ih je uhvatilo na mjestu zbivanja, odvedeni su u kuću, gdje im je na krajnje uvredljiv način rečeno da nemaju pravo snimati. Njihove video kazete su konfiscirane, do-

kumenti detaljno pregledani, a iz lisenice jednog člana televizijske ekipe ukradeno je više od 1000 DEM. Potom su ih vojnici predali hrvatskim policijscima koji su im prijetili oduzimanjem pasoša.«

- 21. kolovoza 1995.: »Tim EC promatrača zamijetio je pljačkanje i palež u području između Benkovca i Knina. Vojni promatrači UN-a zamijetili su goruće kuće u Kaldrmi, Kistanju, Brušanima, Širokoj Kuli, Serdarima i Podgorjnjem...«
- 22. kolovoza 1995.: »Jedan tim je zapazio 13 kuća u plamenu...«
- 24. kolovoza 1995.: »HRAT je video pet kuća u plamenu u selu Doljani u područjuoročaca. Jedan je žitelj izjavio da su druge kuće potpaljene pretodnog danma, nekih 25-30 kuća...«
- 25. kolovoza 1995.: »Tim je istraživao velik oblak dima i našao cijelo seoce (Grubori), ne-

kih dvadesetak kuća i ostalih struktura, u plamenu. Navodno su to jutro vidjeni desetorica pripadnika specijalnih policijskih jedinica, odjevenih u kamuflažne uniforme kako se primiču Gruborima...«

- 28. kolovoza 1995.: »Vojni promatrači UN-a javljaju da se nastavljaju pljačke i palež u sektoru.«
- 31. kolovoza 1995.: »Vojni promatrači su uočili povećan broj kuća koje gore, specijalno u području Gračaca. Timovi promatrača iz Otočca, Korenice, Sinja i Donjeg Lapca također javljaju o brojnim požarima. EC su zapazili požar kuća u dolini Plavnog.«
- 1. rujna 1995.: »Promatrači su javili o četiri plamteće kuće kraj Udbine i o druge četiri blizu Gračaca...«
- 2. rujna 1995.: »Oko 21,00h u okolini Knina je buknuo snažan plamen. Vojni promatrači i

osoblje UN-a su krenuli prema mjestu požara, ali su ih pripadnici specijalnih policijskih snaga vratili natrag govoreći da je od 20,00h na snazi ograničenje kretanje. Slijedećeg dana, istraga je otkrila da je pet kuća spaljeno do temelja...«

- 5. rujna 1995.: »EC promatrači vidjeli su četvoricu hrvatskih vojnika i jednog vojnog policijaca iz 66. brigade u području u kojem su gorjele kuće u selu Rusici, blizu Plavnog. EC promatrači su vidjeli i traktore i druga vozila na cesti za Zadar natovorene namještajem i drugim kućanskim predmetima. Neki od vozača tih vozila bili su odjeveni u uniforme Hrvatske vojske...«
- 7. rujna 1995.: »Prema izvještaju EC promatrača i palež kuća i pljačkanje se nastavljuju i dalje...«
-

U Pađenima HV je najprije zapalila željezničku stanicu,⁵ a potom nekoliko kuća u Dragojlama i Smuđama, gdje su ubili Miku Smuđu. Odsjekli joj glavu i bacili u bunar, a tijelo uspravno prislonili uza zid..

Istog dana, oko 17 sati HV, s tenkovima ulazi u Mokro Polje i nalazi selo prazno. Kad je pješadija stigla do Japundžića odmah je zapaljena kuća Mice Japundžić, potom

⁵ Na reintegriranom području uništena je većina željezničkih postaja, a pruga Knin-Bihać, koja se za rata nije koristila, potpuno demolirana

kuća Teodora Kostića, zvanog »Tode«, a u centru sela, gdje su se zaustavili tenkovi, kuća Ivana Sučevića. Potom je ubijena Ruža Babić, r. 1926. nepokretna žena, a granatom raznesen Milan Demir, r. 1942., te mu zapaljena kuća.⁶

Vojnici su u Mokrom Polju uhvatili i bračni par Ružu i Stevu Manojlovića, koji su išli traktorom iz Kistanja. Na prvom katu mjesne trgovine, zlostavljadi su ih. Ženu Ružu silovali su pred očima muža, a potom je masakrirali i zaklali. Masakrirali su i zaklali muža Stevu, potom na njih nabacali nekakve krpe i zapalili ih. Pokopani su u Kninu bez imena i prezimena.⁷

Istog dana u selu su uhvaćena i tri krajiška vojnika. Razoružani su, a potom na Ponorima strijeljani.

»Južno od Drniša prema Kninu i u okolnom području Knina stotine su zgrada koje su opljačkane i spaljene. Selo Kistanje koje broji oko 2000 stanovnika, poputno je opljačkano i spaljeno. Selo Srb potpuno je spaljeno, a 70 posto Donjeg Lapca je uništeno. Siveći, Kosovo, Vrnik, Radučić, Kričke, Ivoševci i Zagrović su ozbiljno oštećeni (mnoga od tih malih sela nemaju više table s njihovim imenima, što ukazuje da su ih maknuli). Prilikom prolaska kroz ova područja članovi misije 18. kolovoza (1995.) vozili su iz Knina u Drniš, članovi misije stali su i fotografirali zgradu koja nije gorila kad su se ujutro istog dana provezli kraj nje. Misija se vraćala u predvečerje 19. kolovoza istim dijelom ceste i fotografirala ostale kuće s posljednjim stadijem izgaranja — te kuće nisu gorjele istog dana ujutro, kad je misija prvi put prošla pored njih. Članovi misije također su vidjeli neoštećene kuće s natpisima »Hrvatska kuća« i »Ne diraj, hrvatska kuća«!, kao i neoštećene kuće na čijim su prozorima ili vratima bile izvješene hrvatske zastave...«

Gradić Kistanje potpuno je uništen. U njemu nije bilo nikakvih vojnih sukoba. Misija IHF-a, 17. kolovoza 1995. posjetila je mjesto i vidjela »civilno odjevene 'službene osobe'...« kako gađaju kuće, od kojih su trenutak kasnije mnoge gorjele. Toga dana misija IHF-a »vidjela je i grupu od četiri vojnika kako ulaze u kuće i kreću se oko kuća... Još dok je misija bila u Kistanju dim se počeo širiti iz smijera iza zgrada na glavnoj ulici koja vodi prema Kninu...«

U Kistanju su članovi misije opazili da je jedina neoštećena zgrada tamošnja pravoslavna crkva. Kada su članovi misije upitali pukovnika Hrvatske vojske (koji je ujedno zadužen i za informiranje) kako to da crkve nisu uništene, odgovorio je: »'Ne želimo izgledati kao Srbi!'. To je vrlo zanimljiv odgovor, pogotovo stoga što su hrvatske vlasti tvrdile da su pljačke i paljvine djela hrvatskih civila, djela potaknuta osvetom i da će vlastima biti teško spriječiti takav izljev emocija. Ako hrvatski civili uništavaju srpske kuće, zbog čega nisu uništili sve pravoslavne crkve? Ako hrvatske vlasti mogu zaštititi pravoslavne crkve, zašto ne mogu zaštititi srpske kuće? ...«⁸ Očevici tvrde da je Kistanje palila grupa od 26 muškaraca: 22 Hrvata i četiri Srbina.

»Kad je HV došla u Kistanje, nisam bio ovdje, već sam se sklonio... Međutim, moja kuća svjedoči o tome da je mjesto uništeno namjerno i organizirano, jer je ona ostala, što

6 »Kad je vojska s tenkovima došla u centar sela kod crkve, odmah su rafalima iz automata otvorili vrata od crkve, uzeli konop od zvona i jednim zvonom zvonili kao 'na mrtvo', tako da su uz urnebesnu galamu govorili: 'Majku im srpsku, sve smo ih sahranili. Nema više Srba ni četnika svi su pobijeni.' ...« (Svjedočenje B. A.)

7 »Baba Manda koja je tu bila blizu, čula je kako su molili da ih ne zakolju...« (Isto)

8 Izvještaj misije IHF-a OEES-u, 25. kolovoza 1995.

je netko iz postrojbe koja je tu bila znao. Vidite, ništa nije uništeno, jedino je netko u njoj pucao i u ormari, gdje se bio sklonio, ubio mog psa... Što da vam, inače, kažem o prilikama danas ovdje. Vidite, samo ja imam struju, nema vode, trgovine, autobusa... samo puštoš...« kazao je 5. srpnja 1996. aktivistima HHO, Ivica Katalenić, Hrvat iz Zagorja, koji od 1948. godine živi u Kistanju.⁹

U centru Kistanja postojao je velik spomenik s imenima žrtava fašističkog terora (ŽFT). Na kamenom postolju stajalo je više od 1000 imena, za drugog svjetskog rata, ubijenih civila toga mjeseta i okolice. Spomenik je najprije oštećen, potom potpuno razbijen, a napose sasvim uklonjen. Kad su razbijene mramorne ploče s imenima, na betonskom zidu napisano je »*Sve borce srušio je crnokošuljaš*«.

U Ivoševcima je 12. kolovoza 1995. zapaljena mjesna škola »Stanko Tišma« i više obiteljskih kuća. Kasnije su zapaljene i one kuće u kojima je privremeno boravila HV.

Donji Lapac, lički gradić, na granici Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom u najvećem dijelu je uništila, srušila i zapalila hrvatska policija — specijalne policijske postrojbe generala Mladena Markača. Jedan od centralnih pravaca udara HV, bio je iz pravca Gospića, preko Novog Ličkog Osika, Ljubova, preko Bunića I. i II., pa preko Udbine i dijelova Ličke Plješivice (posebno Zuleševice) za Donji Lapac.¹⁰ Na Ljubovu HV bilježi najžešći sukob sa srpskim postrojbama. Na samom Ljubovu poginulo je više hrvatskih časnika i vojnika, te dva vojnika UNPROFOR-a. Na samom Ljubovu skoncentriralo se više hrvatskih vojnih postrojbi, od kojih su neke mahom činili Riječani, Pažani, Lovinčani i drugi. Hrvatski vojnici su imali zadatak probiti se do Donjeg Lapca i što prije izbiti u pograničnu zonu s BiH. Vojnicima nije izrijekom naređeno da pobiju sve srpske stanovnike, koje uhvate, ali im je dato do znanja, kako »*zarobljenika ne može biti*«, niti je bila organizirana služba preuzimanja eventualnih zarobljenika, bilo da se radi o vojnicima ili civilima.¹¹

»Kad smo došli gore do Lapca, putem kojim smo išli nailazili smo na specijalni MUP, koji su taj dio prošli, ali su prošli na takav način da su ostavili sve spaljeno iza sebe. Kad smo došli tamo, oni su već bili u blizini Lapca. Mi smo im se pridružili. Oni su (policajci) u biti vršili glavni udar... Uglavnom, drugim riječima, rečeno je da nema zarobljenika, nema ničega... Nekoliko sati, nismo smjeli ići unutra (u Donji Lapac), isto kao što nismo smjeli imati fotoaparat i video kamere, i ništa. Mi smo, praktički morali čekati da oni odrade najveći dio posla da bi mi mogli ući unutra... Bilo je paljenja, pljačke, pa potraga za civilima. Sve je to bilo uz prisustvo viših časnika i zapovjednika koji nisu negirali takve postupke... Bilo je i pojedinaca koji su, to su oni Lovinčani, koji su naknadno palili, čak

9 Prilikom narednih susreta, Ivica i njegova žena Desa Katalenić, tužit će se kako ih naseljeni Janjevci sve češće i oštřije napadaju, prijeteći im. Govore im da je za njih najbolji izlaz odlazak. Kad su saznali da je Ivica Hrvat i da je za rata živio, kako mu govore »*s četnicima*« i da je oženjem s »*četnikušom*«, stanje se bitno pogoršalo. Iz kuće izlaze samo kad moraju.

10 Za ili čak s postrojbama HV išlo je dosta hladnjaka, vlasništvo Jakopca i drugih. »*Kad smo se počeli pitati zašto to, rečeno je da je to za skupljanje stoke. Međutim, kako možeš skupljati stoku, ako je još borbeno djelovanje...« (Isto.)*

11 »Rečeno je na takav način da, ako ti imaš zarobljenika moraš se za njega brinuti, a ti u onom prvom udaru nisi imao ni vremena ni ljudstva za to...« (Izjava M. H., vojnika HV, aktivistima HHO, 22. svibnja 1998. godine.)

bez ikakve zapovijedi. Na taj su način iskaljivali svoj bijes što je njima kuća u Lovincu, ili Sv. Roku spaljena...«

Kad su prvi hrvatski policajci ušli u Donji Lapac, u blizini Tekstilne tvornice »Stojan Matić«, koja je u vrijeme rata izrađivala vojne odore, nekoliko ih je poginulo, nakon što je jedan od njih otvorio vrata, miniranog osobnog automobila. Navodno, zbog toga je »visoki policijski časnik« dao naredbu da se Donji Lapac spali, ali da se ostavi onoliko krovova, koliko je njima, da ne bi bili pod vedrim nebom, potrebno.

»Prije nego smo ušli unutra rečeno nam je da je to minirano i rečeno je za auto i da su dečki najebali, da kad se bude ulazio, kad bude čišćenje, da se najprije baci bomba u kuću... Vidjelo se dosta uniformiranih ljudi koji su nosili kante s benzинom i gorivom koji su isli prema zgradama, a kad su se vratili sve je gorilo...«

Da se nekontrolirano ne bi zapalilo i ono što je potrebno HV i policiji, naređeno je da se odaberu potrebni im objekti i da se obilježe bojom s velikim slovima »HV« ili »MUP«. To je bilo znakom da te objekte ne treba paliti ili minirati. Pojedine manje postrojbe (ili grupe) hrvatskih vojnika, smještenim u stambenim ili drugim objektima, morali su na ulaze u zgrade postaviti straže. »Ne zbog toga da nas ne bi četnici iznenadili, to je bilo nemoguće, nego da nas naši ne zapale...«¹²

U Donjem Lapcu je, »prva u zrak otišla« kuća saborskog zastupnika Milana Đukića. »To je bila velika hvala«. Čak se posebno hvalio jedan čovjek iz sastava hrvatske vojske, a porijeklom je iz okolice Lapca (»Milan ili Mile«), kako je »on to digao u zrak«.

Svjedok je, po ulasku u Donji Lapac u lokalnoj restauraciji video šest nagorjelih leševa.¹³ Nekoliko leševa je video u obližnjoj samoposlužnoj prodavaonici. Neki su bili u vojnim, a neki u civilnim odijelima. Video je na još nekoliko mjesta u gradiću leševe nepoznatih osoba. Ne zna se što se s njima dogodilo. Zagovetka je tim veća, što na starom i novom donjolapačkom groblju ne postoji adekvatan broj grobova. Na oba groblja strojevima su iskopane veće grobne jame, a u njima se nalaze samo četiri grobne humke, s oznakama »NN«.¹⁴

12 Donji Lapac: »Na samom terenu je primjećeno da je preko 80 posto kuća u samom gradu srušeno, popaljeno i opljačkano. Za razliku od mnogih drugih posjećenih područja u ovome gradiću je prisutno dosta vojnika i policajaca. U Donjem Lapcu je zatečen i povjerenik Vlade RH za Donji Lapac, Željko Piplica, koji nam je rekao da je od 3500 stanovnika samo njih 20 se odazvalo apelu Predsjednika RH da ostane u gradu.« (Izvještaj aktivista HHO, od 30. rujna 1995.)

13 »U lokalnoj restauraciji (u Donjem Lapcu) naredio sam nekom Srbinu da legne na stol. On je pristojno legao, a ja sam ga na stolu ubio. Istoga dana, zarobio sam šest Srba. Poredao sam ih u vrstu. Oni, s rukama na ledima, gledaju u pod, a ja se smijem. Ubijao sam jednog po jednog. Svaki slijedeći je znao da je sad on na redu. Nema većeg gušta nego kada gledaš kako se znoji i zna da ćeš ga čvaknuti... Na ratištu smo dobivali amfetamine koji pojačavaju hrabrost i snagu, pa nemaš potrebu za snom i puno si izdržljiviji. Napravili su od nas strojeve koji ništa ljudsko ne osjećaju. Bilo je samo važno eliminirati, svejedno na koji način. Ponekad smo morali koristiti nož. Kad čovjeka ubodeš nožem pa osjeti njegovu krv na ruci, imaš osjećaj kao da si zaklao odojka. To je bila klasična eliminacija, bez masakriranja. Mogli smo upotrijebiti i žicu. Najbolja je žica gitrare i dva prstena od osigurača bombe...« (Anonimni hrvatski vojnik u »Jutarnjem listu« 4. svibnja 1998.)

14 »Jedino što sam nakon svih tih akcija video, to što sam se začudio, video sam jednu baku kako vodi kravu, vidi vojsku i sve, a vodi kravu. Vi, kad biste nas vidjeli, uplašili biste se, jer smo bili ofarbani, naoružani do zuba, užas, kažu. A ona, mrtvo-hladno, vodi svoju kravicu, a iza nje neki civil, 15-etak godina, prolazi na biciklu...« (Svjedočenje hrvatskog vojnika M. H., aktivistima HHO, 22. svibnja 1998.). Napomena: Aktivisati HHO-a, u Donjem Lapcu nisu uspjeli pronaći »ženu s kravom« i »dječaka s biciklom.«

- U Donjem je Lapcu vladala potpuna anarhija i bezvlađe, sa stalnim sukobima između vojnika i policajaca. Nakon dva dana došla je temeljna policija — »plavci«, pa je u gradu zavladaла »totalna anarhija«. »Bez vlasti. Paleži. Pljačke. Kamioni su se punili...« Bilo je i velikih sukoba među samim vojnicima, jer jedni su htjeli pljačkati i paliti, a drugi su bili protiv toga, pa su se i fizički obračunavali. Situacija se »drastično promjenila kada su našli ubijenog jednog hrvatskog vojnika, s metkom u glavi« i to nekoliko dana nakon oslobođenja Donjeg Lapca. Objasnjeno je kako je vojnik pao od četničkog metka, a njegova smrt je posljedica sukoba vojnika i policajaca. Nakon toga vojnici su »počeli s mržnjom gledati MUP-ovce i nitko nije htio više kontaktirati s njima«, jer su se prema vojsci ponašali »bahato«.

Nije ni čudno da je, kad je tamo vladalo ovakvo stanje, Donji Lapac potpuno uništen. Zapaljeno je oko 90 posto kuća, sve opljačkano, pokradene tvornice... Nekoliko zajedničkih objekata: Hotel »Kamensko«, (koji je u vrijeme rata zamjenjivao srpsku bolnicu), zgradu općine i policije, prije polaska zapalili su sami Srbi. Markačevi specijalci zapalili su i mjesnu mrtvačnicu i u njoj četiri zarobljena srpska vojnika. »Pregledali« su groblja i razbili nadgrobne spomenike mještana koji su poginuli u akciji »Medački džep« 1993. Na šumskim obroncima, između Korenice i Donjeg Lapca, zapaljena je »šumska kuća« — baraka koja su koristili šumski radnici.

Srb¹⁵, gradić u bivšoj općini Donji Lapac. Mjesto je, po završetku vojne akcije »Oluja« pretrpjelo velika razaranja. Većima društvenih stambenih i obiteljskih zgrada je zapaljena. Uništene su tvornice (»Ličanka«, »Vrelo Une«, Šumarija, Pošta...), dok je Hotel »Srb« ostao cijel. Spomenik 27. srpnju 1941., Danu ustanka, miniran je, a uništeni ili oštećena sva druga spomen obilježja. Unutrašnjost bivše Osnovne škole »Narodni heroj Miloš Rastović« u popunosti je uništena. Inventar porazbijan, knjige razbacane.¹⁶ Uništene su sve trgovine, ugostiteljski objekti, benzinska crpka... »Oštećenja su uzrokovana đelovanjem topničkih projektila, a kasnije i paljenjem, te miniranjem. Na ostacima kuća vidljivi su i tragovi upotrebe pješadijskog naoružanja, ali i razni natpisi: »Ovo je kuća hrvatskog vojnika, dosta je pljačke«.¹⁷

U okolini Srbra, sela Kunovac Kupirovački i Šijani, više od 90 posto sistematski su spaljena. Kuće su prije toga opljačkane. Sela su, 17. travnja 1997. bila potpuno pusta.

15 Srb: »U ovome gradiću prema procjeni gotovo 100-postotna devastacija — kuće uglavnom srušene i zapaljene. Kontaktirana je policijska postaja od koje se dobiva podatak da je u Srbu ostalo nekoliko stanovnika...« (Izvještaj aktivista HHO-a, od 30. rujna 1995.)

16 U Srbu i okolici ostalo je dvadesetak stanovnika. Oni koji nisu ubijeni ili zapaljeni, odvedeni su u Sabirni centar Zadar, gdje ostaju oko tri mjeseca. Po povratku smješteni su u jednu napuštenu obiteljsku kuću u obližnjoj Neteci, koju su mogli napustiti nakon mjesec dana, kada su dobili nove hrvatske dokumente. Primjerice: Dane Rajak, r. 1937. bio je u Sabirnom centru u Zadru, pa u Neteci. Potom se smjestio u tuđu nezapaljenu kuću, jer je njegova srušena. Žena mu je umrla prije 30 godina, a kći mu je u Beogradu. S njim se u istu (tuđu) kuću smjestila i Šogorica Mara Zec, r. 1927. D. Rajak je umirovljenik bivšeg »Komunalca« iz Srbra. Mirovinu ni 17. travnja 1997. nije primao. I M. Zec je primala mirovinu, a sada je nema. »Nemam penzije. Nisam ni zahtjev predala. Nemamo prevoza. Zvala sam da mi to riješe, a ja da se samo potpišem, ali mi rekli da moram sama doći, a ja, eto, ne možem, pa od penzije ništa...«, bilježe aktivisti HHO-a.

17 Izvještaj o obilasku Srbra, 18. srpnja 1996.

Većina kuća zapaljena je i u Ličkoj Kaldrmi. Kod svoje kuće ostali su Dušan Bursać i njegov otac Savo, r. 1911. Dušan je pokušao sačuvati kuće od šest svojih susjeda. Nije uspio, sve su nakon vojne akcije »Oluja«, najprije temeljito opljačkane, a potom zapaljene. Njegov je otac ubijen 24. kolovoza 1995. u kući. Pokopan je na obližnjoj livadi.

Ekipa HHO-a obilazeći 30. rujna 1995. velik dio UN sektora Jug bilježi uočeno stanje:

Mazin: »U ovom selu je preko 90 posto kuća zapaljeno, dok su ostale opljačkane i devastirane. U selu je živjelo oko 300 stanovnika a na dan obilaska zatećene su samo tri starice, od kojih je najmlađa rođena 1929. godine...« U selu je nestalo pet ljudi.

Zaseok Bajići: »Prilikom obilaska ovog područja utvrđeno je da je 100 posto kuća i drugih objekata srušeno i zapaljeno. U selu nije zatećena niti jedna osoba, već samo životinje koje su slobodno lutale.«

Dnopolje: »U ovome selu također je primjećeno dosta osoba u uniformama hrvatske vojske. Samo selo je djelomično opljačkano i popaljeno. Stoka sama luta po selu.«

Prijevoj: »Malo selo prema Srbu. S ceste se primjećuje da u selu gori jedna kuća. Na putu prema Srbu primjećuje se dosta olupina od automobila, traktora i automobila.«

Ekipa HHO-a, 18. srpnja 1996. i u Neteci je izbrojila najmanje deset namjerno zapaljenih obiteljskih kuća.

U Suvaji je većina kuća zapaljena. Od 153 stanovnika, kod svojih kuća ostalo ih je devetoro, od kojih je Đuro Puvača ubrzo preminuo u Sabirnom centru u Zadru, kamo su svi prisilno odvedeni, osim Ankice Rodić i Dušanke Dubaić, koje su se sklonile u šumu.

I većina obiteljskih kuća i drugih objekata zapaljena je i u Dobroselu, između Donjeg Lapca i Srba. Naročito su brojne paljevine na samom raskršću, prema Mazinu, gdje se i 18. srpnja 1996. nalazio policijski punkt, na kojem su kontrolirana sva vozila koja se kreću prema Donjem Lapcu. Uz put je puno automobilskih olupina i puno natpisa: »Policija Dubrovnik«, »112. topnički divizion Rijeka«... Velika su razaranja i na stočarskom dobru Boričevci.

U Dnopolju, prema izjavama svjedoka Svetе Opačića i Marice Tišme, zapaljeno je 40 kuća s pripadajućim gospodarskim objektima.

Na drniškom području brojne su kuće spaljene ili minirane. U Biočiću,¹⁸ Miočiću¹⁹ i Kanjanima većina kuća je spaljena, nakon vojne akcije »Oluja«. Primjerice selo Kanjani (u kojem su, na dan 19. travnja 1997. živjele samo dvije starice: Stojka Lađević i retardirana Pera Vujić), spaljeno je u jesenskim mjesecima u rujnu i listopadu 1995. U njima je ostalo tek nekoliko starijih osoba. U Kadinoj Glavici, s većinskim hrvatskim žiteljima bilo je oko 25 kuća srpskih s oko 100 stanovnika. Ostalo je samo pet cijelih srpskih kuća. Milka Pavlović je zapaljena s kućom. Neke su zapaljene ili minirane krajem 1996.

U Velikoj Popini, u koju HV ulazi 7. kolovoza 1995. živjelo je 335 Srba i 34 nacionalno neopredijeljenih stanovnika. U njemu su ostale samo četiri starice²⁰ i jedan slijepi

18 U Biočiću je 1991. bilo 490 stanovnika srpske nacionalnosti i jedan Musliman. U selu ih je ostalo 28, a do 19. travnja 1997. vratilo se još šest ljudi. U akciji »Oluja« zapaljeno je 30, a kasnije još pet kuća. Selo je potpuno opljačkano i devastirano.

19 U Miočiću je većina kuća zapaljena. Kod svojih kuća ostalo je samo pet starica. Dvije su u međuvremenu umrle, a jedna otišla u SRJ, dok je u selu izgorjela Mara Miletić, r. 1934.

20 To su: Ljubica Stojisavljević, r. 1920, Mara Stojisavljević, r. 1906, Jovanka Đakula, r. 1919. i Anica Jovanović, r. 1920. Nitko, osim što Lj. Stojisavljević prima 240 kuna socijalne pomoći, od države Hrvatske ne

muškarac, koji je 1996. godine umro. Kuće su im spaljene i još puno drugih u selu. One-sposobljeni su i zajednički — društveni objekti.

U selu Zelengradu, više od polovice kuća je zapaljeno. U nekim stajama izgorjela je i stoka. Unutrašnjost mjesne škole potpuno je devastirana. U selu, 19. travnja 1997. nema stanovnika, a prije rata bilo ih je 512: 458 Srba i 52 Hrvata.

Pristeg: »Prema procjeni, negdje oko 80 posto kuća je opljačkano i zapaljeno ili srušeno. U selu se zatiču pljačkaši koji odnose ono što je ostalo čitavo u kućama i drugim objektima. Nema tragova života...«

Ceranje Donje i Ceranje Gornje: »Skoro sve kuće popaljene i srušene. U ovom području cirkulira priličan broj osoba u uniformama hrvatske vojske. U samom selu je živjelo oko 500 stanovnika, dok je prilikom obilaska utvrđeno da je ostalo svega šest ljudi. Riječ je o dva bračna para i o dvije starice. Svi su imali problema — počevši od krađe različitih kućanskih aparata, otuđivanja stoke, pa do fizičkih napada i maltretiranja...«

Miranje Gornje i Miranje Donje: »U ovom selu ne zatičemo stanovnike, već samo pljačkaše. Više od 80 posto kuća je srušeno, zapaljeno i opljačkano. Primjećuje se da je dosta kuća minirano...«

Vrana: »Riječ je o selu koje je pretežno naseljeno osobama hrvatske nacionalnosti. Samo selo za vrijeme rata nije bilo okupirano. Dvadesetak srpskih kuća je minirano.«

Lišani Ostrovački i Bribir: »Na prolasku kroz ova dva sela primjećuje se da su oba mjesta srušena i spaljena do temelja.«²¹

U Erveniku je prije živjelo 1570 stanovnika: 1526 srpske i 32 hrvatske nacionalnosti. U selu su ostala 23 stanovnika, koje HV 8. kolovoza 1995. odvodi u Sabirni centar Zadar. Ostali su do 13. rujna, a potom tri dana borave u Kninu i s novim hrvatskim dokumentima vraćaju se kući. Zatekli su selo potpuno opljačkano, bez stoke, dok je većina objekata, stambenih, gospodarskih i društvenih zapaljena.²² U OŠ »Jovo Martić« iz Kistana, područnom odjeljenju »Dušan Balač« u Erveniku, devastirana je unutrašnjost, razvaljeni su zidovi, zidane peći (kamini) odneseni ili srušeni, knjige razbacane, inventar nestao ili je slomljen. Uništen je i pogon trikotaže zagrebačkog »Ponosa«. Selo nema struje, vode, ni trgovine. U zaseoku Kovačevići, žive samo četiri žene, u Kanazirima nema nikoga.

Selo Vrbnik, koje čine dijelovi: Vrbnik polje i Vrbnik brdo, imalo je oko 1500 stanovnika, od kojih je u selu ostalo oko 60. Više od 70 posto kuća je potpuno uništeno — zapaljeno. Ostale su devastirane i opljačkane.

Ružić: »U ovom je selu prije rata živjelo oko 600 stanovnika uglavnom hrvatske nacionalnosti (svega 100 ih je bilo srpske nacionalnosti). Razgovorom sa povratnicima u selo utvrđeno je da je ono 90 posto bilo oštećeno i zapaljeno, već na samom početku rata.«

dobiva nikakvu pomoć. Osim što su im zapaljene kuće, opljačkana im je sva imovina. U selu ih je teško naći. Kad vide da se netko selu približava, sklanjuju se, zbog ranijeg zlostavljanja od strane pljačkaša, u obližnje jame i vrtače.

21 Izvještaj terenske ekipe HHO, o obilasku 23. rujna 1995.

22 »Više od jedne trećine spaljenih objekata, uništeno je nakon vojne akcije »Oluja!«...« (Stevo Mrdalj, aktivistima HHO 18. travnja 1997.)

Meštrović: »Riječ je o mjestu koje je pretežno naseljeno osobama hrvatske nacionalnosti. Prema slobodnoj procjeni s ulice, smatra se da je oko 50 posto objekata zapaljeno i srušeno. Škola je devastirana u potpunosti.«

Siverić: »Selo pretežno naseljeno osobama hrvatske nacionalnosti. Promatranjem izvan selo izgleda prilično očuvano. Međutim, prema izjavi jednog od povratnika, selo je bilo u cijelosti oštećeno.«

Trounje: »U ovom mjestu katolička crkva (nedavno sagrađena) u unutrašnjem dijelu je u cijelosti devastirana.«

Velušić: »Selo pretežno naseljeno hrvatskim pučanstvom. Kuće oštećene prije početka rata...«

Raić: »Riječ je o selu pretežno naseljenom osobama srpske nacionalnosti. Locirano je poviše sela Velušić. Prema slobodnoj procjeni oko 90 posto kuća i ostalih zgrada je potpuno spaljeno i uništeno...«

Bibići: »Ovo selo je bilo naseljeno pretežno srpskim pučanstvom. Oko 90 posto kuća i drugih objekata u potpunosti je zapaljeno i uništeno... U selu postoje katolička i pravoslavna crkva, koje su sagrađene jedna kraj druge. Katolička crkva je djelomično oštećena u unutrašnjem dijelu, kao i 5-6 grobova na groblju. Što se tiče pravoslavne crkve i groblja, nikakva oštećenja nisu zamijećena.«

Oklaj: »Selo pretežno naseljeno osobama hrvatske nacionalnosti. Spaljeno u cijelosti i to na samom početku rata.«

Katilići: »Ovo selo je oslobođeno prije dvije godine i vidljivo je da se život u njemu postepeno normalizira. Prema izjavama stanovnika selo je djelomično porušeno. Katilići su hrvatsko selo.«

Pirovice, Pakovo Selo, Žitnić, Konjevrate: »... Vidljivo je da su kuće djelomično oštećene. Na pravoslavnoj crkvi u Konjevratama nema vidljivih oštećenja na fasadi iako se u unutrašnjosti primjećuje da su ikone i ostali inventar crkve razbacani unaokolo. Na groblju do crkve ne primjećuju se oštećenja.«

Dragišić i Gaćelezi: »Riječ je o selima s mješanim srpskim i hrvatskim stanovništvom, koja su izvan tzv. bivše Krajine. Primjećuju se nedavno spaljene i do temelja srušene kuće. Na nekim objektima stoje natpisi: 'Ne diraj! Hrvatske kuće'«

Čista Mala: »Selo naseljeno pretežno srpskim pučanstvom. Kuće i drugi prateći objekti su u cijelosti uništeni. Selo je potpuno napušteno.«

Lađevci: »Ranije su bili potpuno spaljeni i uništeni od strane tzv. vojske Krajine. Hrvatsko selo.«

Krkovci: »Situacija identična onoj u Lađevcima, s tim da se u ovom selu primjećuju stanovnici koji rade na rekonstrukciji oštećenih objekata. Crkva je u ovom selu u cijelosti porušena, kao i grobovi.«

Pavići, Đevrske: »Ova dva su sela naseljena pretežno osobama srpske nacionalnosti. U selima nitko ne živi dok su kuće uništene i spaljene. Velik spomenik iz Drugog svjetskog rata (NOB) je neoštećen.«²³

Bjelanovići: »U samom selu je nađena samo jedna čitava kuća, dok su ostale zapaljene ili srušene. U selu je ubijeno mnogo živine, zbog čega je prisutan užasan smrad...«

Varivode: »Srpsko selo koje je u cijelosti spaljeno i napušteno od stanovnika.«

23 Oštećen je kasnije.

Smrdelji: »Malo selo naseljeno pretežno srpskim pučanstvom. Velik dio objekata je oštećen i zapaljen. Na nekoliko mjeseta se primjećuju osobe koje skupljaju stvari ostavljene i napuštene u selu.«²⁴

Selo Ćuić Krčevina (Korenica) zapaljeno je između 27. kolovoza, kada je bilo cijelo i 1. rujna 1995., kada je zatečeno spaljeno. Zapaljeno je 35 domaćinstava. Kuće koje nisu htjele gorjeti, minirane su. Mnogi od vlasnika su bili prognanici, kao Nikola Ćuić, zvan Nikica, neopredijeljen, a mnogi žive u drugim dijelovima RH ili u inozemstvu, kao Luka Antolović, Hrvat, u Zagrebu, Marica Ćuić, Hrvatica, u Rijeci, Stefan Bajser, Nijemac, u Frankfurtu, Rosa Ćuić, španjolska državljanka u Njemačkoj, Majda Ćuić, Slovenka u Zagrebu, Branko Drakulić, Srbin u Rijeci, Miloš Ćuić, Srbin u Rijeci, Desanka Kačar-Ćuić, Srpskinja u Zagrebu, Čedomir Drakulić, u Osijeku.²⁵

U Doljanima, kraj Vrhovina i Otočca, većina obiteljskih kuća i gospodarskih objekata je zapaljena, a ostale su opljačkane.

»Sjećam se da sam prvi put nakon akcije »Oluja« obišao Zalužnicu (selo uz cestu između Vrhovina i Otočca, op. p.) 9. augusta (1995.), pet dana nakon početka akcije Hrvatske vojske. Tada sam u selu Zalužnici nabrojio devet spaljenih kuća sa gospodarskim objektima. Prema izjavama izbjeglog naroda niti jedna kuća nije stradala uslijed ratnih dejstava osim jedne štale u zaseoku Hinići. Dakle, iza izbjeglog naroda ostalo je potpuno čitavo selo. Sve što je kasnije učinjeno rezultat je samovolje, osvete, mržnje...«

Danas pet i pol mjeseci nakon ulaska Hrvatske vojske, stanje je stravično. To više nije Zalužnica, to je ubijeno selo. Ukupno je spaljeno ili na drugi način uništeno 69 obiteljskih kuća i 65 gospodarskih objekata. Od ovog broja potpuno je uništeno 48 kuća zajedno sa gospodarskim objektima koji su pripadali tim kućama... One pak kuće, koje su ostale čitave, potpuno su opljačkane. Na novim kućama više nema prozora i vrata, a o nekoj pokretnoj imovini ili gospodarskim alatima, ne može se niti govoriti... Opći palež je nastupio ulaskom Hrvatske vojske u selo. Nakon odlaska Hrvatske vojske nije više bilo paljenja u selu...«²⁶

U Plitvičkom Ljeskovcu, 28. listopada 1996. aktivisti HHO-a nisu pronašli ni jednog stanovnika. Registrirali su pet spaljenih kuća, dok su ostale devastirane. S nekih je skinut krov. Na mnogim kućama zabilježeni su grafiti: »Hrvatsko. Molim Te ne uništavaj.«, »Hrvatska kuća«, itd.

Kako se Republika Hrvatska odnosi prema imovini na reintegriranim područjima, pokazuje i slučaj iz Oćestova, sela udaljenog osam kilometara od Knina. Selo je gotovo pusto. U njemu je ostalo tek 10-etak osoba, a početkom listopada 1996. iz SRJ su se, svojoj kući, vratile dvije starice. Polovicom toga mjeseca u selo dolaze vojnici Četvrte gardijske brigade. Na mjesnoj školi, sada bez učenika, vježbali su gađanje, miniranja i druge rušilačke vještine. Školsku su zgradu pretvorili u ruševinu.

U Frkašiću nedaleko Bjelopolja, minirano je najmanje sedam, a zapaljene tri kuće.

Osim što su u vrijeme i nakon operacije »Oluja« intenzivno paljene i rušene obiteljske i druge srpske kuće, terorizam se nastavlja i narednih godina. Izdvaja se primjer Počače. U lipnju 1996. godine aktivisti HHO-a obišli su to mjesto. Kuće u srpskim zaseocima bile su devastirane, mnoge zapaljene, ali nisu bile porušene. Međutim, u siječnju

24 Izvještaj terenske ekipe HHO, o obilasku 12. rujna 1995.

25 Podnijeli su zahtjev za obnovu, no još nisu dobili odgovor. S obzirom da se njihovo selo nalazilo u okviru područja Nacionalnog parka »Plitvice«, u kojem se može živjeti samo pod režimom zaštite prirode, navodno je na »nadležnom mjestu«, a zbog zaštite prirode, odlučeno da se selo uništi. (?)

26 Dragan Hinić, porijeklom iz Zalužnice, u to vrijeme zastupnik u Saboru RH, polovicom prosinca 1995.

1997. godine »bagerom su porušeni zaseoci Petkovići, Uzelci i Čupšići. Ti zaseoci, koji su bili naseljeni isključivo osobama srpske nacionalnosti, dio su mesta Polača u kojem žive stanovnici hrvatske nacionalnosti...«²⁷ Obiteljske kuće i svi drugi objekti, u srpskom vlasništvu srušeni su do temelja. Građevinski materijal je odvezen na poljske putove ili u vrtače okolnog kamenjara. Prosvjedi vlasnika, koji žive u drugim dijelovima Hrvatske, sve do današnjih dana nisu imale odjeka, kod poglavarstva općine Polača, koje je tu akciju naredilo, niti kod viših državnih organa vlasti...

- U bivšoj četverorazrednoj školi, koja nije bila u upotrebi još od prije rata, kraće vrijeme bio je smješten srpski zatvor, kapaciteta 15 do 20 zatvorenika. Tu su zatvarali Srbe koji su izbjegavali bojišnicu, Muslimane koji su švercali i Hrvate, koje su uhvatili. Iz Željave ga je u Frkašić preselio zastavnik bivše JNA Slobodan Rašeta. Nakon njega zapovjednik zatvora bio je neki? Kenjalo, kapetan bivše JNA, a zadnji je bio neki? Mirić, također zastavnik bivše JNA. Zatvor je raspušten 4. kolovoza 1995. Zatvorenici su, o čemu su svjedočili jauci i zapomaganje, bili zlostavljeni i mučeni. U nekim prostorijama ekipa HHO-a, 17. i 18. srpnja 1996. godine pronašla je tragove krvi, a ispod obližnje nadstrešnice, užad za koje se pretpostavlja da su služili za vezanje ruku zatvorenicima, prilikom batinanja.²⁸ Nema sigurnih podataka, ali se prepostavlja da je u zatvoru bilo i likvidacija. Nakon vojne akcije »Oluja« u Frkašić dolaze dvojica muškaraca iz Sinja, koji da su tu bili zatvoreni i zlostavljeni. »... ona dvojica lupaju na vrata i viču: 'Otvor, razbit ćemo vrata!', vele. Tako se ja malo s njima preganjam i onda otvorimo... I kad su ušli, već malo smiren, rekli su da su iz Sinja, da su ovdje bili zatvoreni, da su svašta podnosili, da su bili tučeni. Jedan me pita da jesmo li čuli šta su radili ljudima... Drugi je rekao da mu ne bi bilo krivo da je bio u ratu sa Srbijom, pa ovako u zatvoru prošao, ali ovako u svojoj državi, da ga to boli i da neće tako preko toga preći...« (Nedjeljka Rašeta)

U zaseoku Šijani, kraj Srba, ostalo je 10 osoba, osam žena i dva muškarca — starci, među kojima su i roditelji, iako Srbi, dragovoljca Domovinskog rata, Milana Lukića, koji ih je, s najboljim prijateljem, iz zajedničkih ratnih dana, Hrvatom Ivanom Carom, posjećivao. O tome su znali i policajci koji su poslije operacije »Oluja« »čuvali« to područje. Sin s prijateljem boravio je u selu 3. rujna 1995. i sve je bilo u najboljem redu, iako su okolna sela bila gotovo pusta bez stanovnika.

Kad je sinov prijatelj,²⁹ 5. rujna 1995. navratio u selo, zaprepastio se zbog onoga što se ukazalo pred njegovim očima. Selo je bilo pusto, sve kuće popaljene, stoka nestala. Dan prije, policija je seljane Šijana »iz razloga sigurnosti« nasilno odvela u Sabirni centar

27 Izvještaj aktivista HHO, od 22. ožujka 1997.

28 »... Ako su ubijali, oni su to strogo krili između sebe... Tukli jesu, čulo se... Nešto se šuškalo o jednom hrvatskom vojniku, kojeg su uhvatili. A on došao iz Australije, a žena mu, mislim i danas u Širokoj Kuli, kod Ličkog Osika. Kao njega su, znate, nekamo prevozili, a on se kao pobunio, pa jednog iz pratnje lupio, a onda oni njega, radi svoje sigurnosti, kao moralni ubiti. O tome nitko nije baš konkretno pričao, ali to je ovako živjelo u selu...« (Duro Klašnja, r. 1931., 17. srpnja 1996., aktivistima HHO)

29 »Bio neki Stipe iz Slavonske Požege. E, on je mogao izlazit i 'vako nekom cijepa drva, ali meni i mami nije...' « Gdje je Stipe? »E, to ne znam. Bio njegov otac. Tražio ga. Pokazivao sliku... Što vrijedi...« (Nedjeljka Rašeta, r. 1956., aktivistima HHO, 18. srpnja 1996.)

u Zadru, »na nekoliko dana«, obećavši da će im imovina (čak i stoka) biti sačuvana. Da seljaci u to i nisu vjerovali, praksi kupljenja stanovnika po selima i deportacija u sabirne centre, »iz razloga sigurnosti« nije se moglo izbjegći. Po njihovu odlasku, selo je, dakle, namjerno i sistematski uništeno.

HHO, ovakvih primjera bilježi puno. Ni u jednom slučaju, kad je policija (a negdje i vojska) odvela ljude »iz razloga sigurnosti« u sabirne centre, po povratku nisu zatekli ništa ili vrlo malo od svoje pokretne imovine, a u većini slučajeva domaćinstva su im bila uništena. Nikome hrvatske vlasti ne samo da nisu nadoknadile štetu, već je nisu ni priznale, niti bilo čim pomogli u obnovi kuća, u oživljavanju stočarstva ili poljodjeljstva.

Kao i *Ivan Car* i deseci drugih koji su se obratili HHO-u tražeći intervencije i sprječavanje onoga što se događa na oslobođenim područjima, svoje nezadovoljstvo izrazio je i članici HHO-a³⁰ kanadski pukovnik *E. S. Fitch*. On je početkom listopada 1995. izjavio da je u »Krajini« bio očevicem nesmiljene pljačke i devastiranja kuća od strane hrvatskih vojnika, te da se on osobno »*kao vojnik osjeća poniženim*« nakon svega što je doživio i viđio.

U Zrmanji Vrelo, M., r. 1933. i D. Ć., r. 1932., gledali su kako im 17. kolovoza 1995. tri hrvatska vojnika pale imanje. Zapalili su ga ispaljivanjem zapaljivih granata ručnim bacačem. U staji je izgorjela stoka, uništena je Dušanova kovačka radionica... Danas žive u relativno očuvanoj, tudioj kući. Do 17. travnja 1997. nisu uspjeli da ih posjeti Komisija za procjenu ratne štete iz Gračaca, kako bi mogli podnijeti zahtjev za obnovu ili bar ikakvu materijalnu pomoć.

Palilo se i dalje. Samo u selu Kričke (Drniš) zapaljeno je ili minirano više desetaka, najmanje 25 obiteljskih kuća. Kuću Milke i Petra Čakića netko je minirao 20. travnja 1996. u jedan sat ujutro. Riječ je o novoj, još neuseljenoj kući koju je gradio njihov sin, koji je za rata i danas živi u Splitu. Kuća je srušena kao odmazda što su dan prije kod te obitelji bili terenski aktivisti HHO-a, a potom posjetili Drniš, tražeći da im se priključi električna energija. Opovrgнутa je teza da ta obitelj ne može dobiti struju jer da im elektroinstalacije nisu u redu. Iako je rečeno da će se sve poduzeti da dobiju struju i da će to možda moći biti za »osam do deset dana«, struja im je priključena istog dana oko 17 sati, jer su elektroinstalacije doista bile u redu, a trafostanica je od njihove kuće udaljena svega 50 metara.

U tome je selu u svibnju minirano ili zapaljeno sedam kuća, od kojih šest istu noć, 6. svibnja 1996. Staricu, teško bolesnu Stoju Popac, to je skoro stajalo života. »Već sam le-gla spavati, reći će aktivistima HHO-a 18. svibnja 1996., kad čujem da netko izvana viče da izadem jer ću izgoriti. Tek tada sam vidila da kuća gori, te da gori ispod sobe u kojoj sam ležala. Rekla sam da neću izići da ću izgoriti sa kućom. Tada su me policajci i vatrogasci izvukli. Onda su me odveli u Knin, ali su me juče' vratili, jer tamo nema mjesta za mene...«³¹

30 Informaciju o incidentu u Šijanima, osobno je 6. rujna 1995. u ured HHO-a, u Zagrebu donio hrvatski vojnik — dragovoljac domovinskog rata, *Ivan Car*, izrazio svoje negodovanje i zatražio da se počinitelji gone, a ljudima u Šijanima pomogne. »Zgrožen sam ovim i mnogim drugim postupcima. Ne prihvataćam ni to što je napravljeno mom suborcu, Srbinu, s kojim cijelog rata dijelim dobro i zlo. Ne mogu zaboraviti ni sliku kad je hrvatski vojnik ubio kravu, odrezao joj glavu i stavio na cestu...«, izjavio je.

31 *Jasminka Domaš-Nalbantić*

U Udbini su zapaljene samo četiri kuće. Jedna stambena zgrada, djelomično je izgorjela, prije dolaska HV. Svjedoci tvrde da je tu zgradu zapalio, prije polaska, netko od Srba namjerno, »ili se u njoj nešto samo zapalilo«. Međutim, u okolini Udbine, gotovo da su planula sva sela. Sustavno je zapaljeno i to 12. kolovoza 1995. na dalje, selo Komić, Poljica, Ondić, potom Deringaj, Kijani, Omsica... kod Gračaca. Ljudi koji su u tim selima zatečeni kod kuća ili se na vrijeme nisu uspjeli skloniti, ubijeni su. HHO bilježi da su hrvatski vojnici došli s bornim kolima u ta sela, obilazili kuće i palili. Trenirali su i gađanje, ubijajući krave. Školski je primjer sustavnog uništavanja selo Komić, (vidi prije).

Nije bilo jasno kako prazna Udbina nije doživjela sudbinu drugih naselja! No to se ubrzo razjasnilo. Udbina je naseljena Hrvatima iz BiH, s kojima je došao, i sam izbjeglica, i velečasni *Anto Trgovčević*. Njegovo ponašanje, koje podržava i nadbiskup riječko-senjski *Tamarut* i postupanje udbinskog gradskog poglavarstva, ubrzo će rasvijetliti zbog čega ekipe za paljenje nisu, naftu i druga zapaljiva sredstva rasipali i po udbinskim kućama. U Udbinu se, po svaku cijenu, mora vratiti katoličanstvo, stav je vlč. Trgovčevića i mjesnih dužnosnika vlasti. Okolna sela oduvijek su bila pasivna, a zemlja škrta, pa ih Hrvati iz drugih krajeva ne žele naseliti. Da se u nj ne bi vratili Srbi, valjalo ih je uništiti.

Na tome području teško su stradala i druga mjesta: Mazin, Bruvno, Mogorić, načito Ploča, gdje je većina kuća zapaljena. B. J. nije otišao u izbjeglištvu. Paljenje i izgaranje svoje kuće promatrao je iz obližnjeg šumarka. Zapaljena je i rodna kuća Nikole Banjeglava, koji živi u Karlovcu, a u toj kući već deset godina nije bilo nikoga. U obližnjem Mogoriću, po povratku Mirko je Đaković našao samo zidove svoje kuće. Kuća Slobodana Đakovića je samo nagorjela, što znači da netko nije obavio posao kako je valjalo. Kuća Stane Čanković, izgorjela je 6. siječnja 1997., a i ona s njom. Više od polovice objekata zapaljeno je i u selima Ličko Petrovo Selo, Novo Selo, Arapov Dol... Kuće u Škarama, Mokrom Polju i u dvadesetak drugih sela, gorjele su i minirane i narednih godina. Policija u nijednom slučaju nije otkrila počinitelja...

Javnost gotovo sve zna o paljenju Kistanja i djelomično o onome što se poslije tamo događa. Malo je u javnosti poznato da su sustavno, na miru iz akcije »Oluja« popaljena sela: Đevrske, Smrdelji,³² Krnjeuve, velik dio Gošića, gdje je zabilježeno i skupno smaknuće osoba, pa Kaknja. Varivode također, Macure u velikom postotku, Plastovo... Selo Brgud, na cesti između Benkovca i Obrovca potpuno je pusto, uglavnom spaljeno. Iz sela su nestali i elektrostupovi niskonaponske mreže... UN je krajem jeseni 1995. objavio podatak o 22.000 spaljenih objekata, što se i ovdje ponavlja, no njihov je broj mnogo veći, ali aktivisti HHO-a nisu mogli, niti su pokušavali izbrojiti sve što je zapaljeno, minirano ili na drugi način uništeno.

Uz sustavno paljenje i miniranje obiteljskih gospodarstava, uništeni su i privredni pogoni. Pokradeni su strojevi, a prostori devastirani u Mokrom Polju, Žegaru, Erveniku, Kistanju, Donjem Lapcu, Srbu, Korenici. Uništene su prodavaonice, nestao inventar, oštećeni bunari. Jednom riječju, uvjeti života na tim prostorima vraćeni su pola stoljeća unatrag.

32 Iako nije htjela otići s drugima u SRJ, *Stoja Popac* je shvatila da joj je odlazak za sinovom obitelji, jedini spas, no to ne može ostvariti jer nikako da dobije putovnicu. Aktivisti HHO-a su 8. lipnja 1996. S. Popac odveli u Pp Drniš, gdje je pronađen ranije podneseni zahtjev, te je obećano da će joj putovnicu izraditi za nekoliko dana.

* * *

»Uništeno je 40 bibliotečnih fondova u Krajini — knjige su spaljene, fizički uništene, ko-rištene kao ogrijev. To je knjigocid. Hrvatske vlasti zaboravljaju da je polovica hrvatske povijesti napisana glagoljicom, bosančicom i cirilicom...« (Svetozar Livada 23. veljače 1999. u »Novom listu«)

Š E S T I D I O

Nasilje

Hrvatski vojnici često su, dugo nakon akcije »Oluja«, izvrgavali stanovnike u raznim se lima nasilju i zlostavljanju. Tako je neka vojna postrojba logorovala u Mokrom Polju od 24. listopada do 23. studenoga 1996. godine. Bili su smješteni u društvenim objektima u centru sela, iz kojih su sve »*počistili*«, čak i školske imenike od 1945. do 1995. godine. Za svo to vrijeme u selu su bile postavljene rampe, gdje su stanovnici stalno kontrolirani, te im je bilo ograničeno kretanje. U gusternu Nikole Sučevića ubacili su kantu nafte, tako da pitku vodu mora donositi s izvora udaljenog dva kilometra. Kad su napuštali selo, ostavili su, iza sebe pustoš, s tenkovima su uništili više vinograda, vrtova, porušili kamenih ograda, sjekli su drveće oko kuća. Oko dva mjeseca selo je zaudaralo po nesnošljivom smradu koji se širio iz jedne jame u koju su vojnici bacali smeće i otpatke, a po povlačenju jamu nisu zatrpalili.

U Bjelopolju, kraj Korenice, ostao je kod kuće, jer je kako sam *kaže* »*u petak u šest popodne slušao Tuđmana kako kaže da možemo ostati i da nam se ništa neće dogoditi*«, Mleta Amić. U kuću su mu, 7. kolovoza 1995. oko 20, 30 sati ušla tri hrvatska vojnika »*do gola*« ošišanih glava. Pucali su i tukli pse. Jedan ga je nazvao »*četnikom*«, a drugi »*barabom*«. Pitali ga ima li pušku, i zašto je ostao. Kad ih je upozorio da slabije čuje, jedan mu reče: »*Sad ćeš bolje čuti kad ti odrežemo uvo*«, pa izvadi nož i stavi mu pod vrat. Uto je naišla njegova žena, prestrašila se, vrissnula i pobegla. Oni su se trgnuli, izašli van, a potom pucali po kravama. Sutradan, kad se vratilo, našao je kuću demoliranu i sve razbacano. Žene nije bilo. Nakon dužeg traženja našao ju je kako se trese od straha u žbunju. Više nije progovorila i nakon tri dana je umrla.

Nekoliko dana kasnije, 11. kolovoza 1995. oko 6, 30 sati netko ga je ranio puščanim metkom, zbog čega mu je ruka amputirana. Odveden je u Gospić, pa u Rijeku, pa natrag u Gospić u Sabirni centar.¹ Poslije pet dana, nečak ga je prebacio u Vojnu bolnicu u Dubravi, gdje je ostao više mjeseci, jer se rana »*dala na zlo*«. Kad se vratio, nije našao ništa od stoke (imao je četiri krave, tri teleta i 51 ovcu) i ništa od vrijednije pokretne imovine. Nema prava na pomoć i odštetu.

U Palanci su dva naoružana muškarca u uniformama HV-a, 28. rujna 1995. zlostavljali i ozlijedili Bogdana Brkića, r. 1926. Slomili su mu dva rebra, pa su ga aktivisti UN-CRO-a vodili k liječniku u Knin. »*Jedan je kad je izašao iz auta odmah izvadio pištolj i počeo vikati: 'U kuću, stoko! '* Posjeli su me na kauč i počeli posipati deterdžentom i pa-

¹ U Smrdeljima, na jednom kućnom broju, zapaljene su četiri velike kuće, vlasništvo četvorice braće Lapčić. Milan Lapčić, koji živi u Karlovcu, za cijela rata nije mogao posjetiti rodno selo, kao ni ostala braća, (jer svi žive na drugim mjestima, a tamo su se skupljali o porodičnim važnim datumima), kad je nakon akcije »Oluja« došao, našao je samo kamene zidove, svoje i svih drugih kuća. Traži obnovu, no na zahtjeve nitko ne odgovara.

rati mi nožem kauč. Uzeli su mi tranzistor, 100 kuna i 20 maraka. Počeli su me tući, bacili niz stepenice i postavili na zid kraj rijeke, mislio sam ubiće me. Onda me je udario čizmom u grudi i pao sam u vodu. Imali su žuto-zelene maskirne uniforme i rkli mi: 'Ako ikom' kažeš o ovome, ubit ćemo te! '...«²

Nasilni su bili i pripadnici V. korpusa Armije BiH koji su 5. kolovoza 1995. oslobo-dili Ličko Petrovo Selo, na Prijekoju zarobili su oko 120 srpskih vojnika, prisilno mobi-liziranih u Srbiji, te oslobodili periferiju Korenice. U Ličkom Petrovom Selu i drugima, ubili su više osoba.

»Oko pola osam (5. kolovoza 1995, op. p.) ušli su vojnici V. korpusa. Pred moju kuću došao je jedan u autu od »Elektre«. Pitao me da li znam čiji je on vojnik i rekao da sam zarobljen. Uperio u mene pušku i zatim uzeo televiziju, video, motornu pilu, naočale, sat, dokumente od penzije, 100 DEM i ja mu to sve iznosim. Iznosio sam to oko 20 minuta. Onda su naišli drugi odozdo, od Bihaća. Oni su sigurno ubili Pepu (Petar Bobić, zvan »Pe-pa«, r. 1933.) Dvojica od tih su me odveli pred trgovinu, gdje ih je već bilo preko sto, tukli su me, a zatim odveli pred ambulantu, gdje je ležao mrtav čovjek. Pitali su me da li ga poznam, ali ja ga nisam poznavao. Poslije toga me vrata da puštam stoku iz štala. Tada sam vidio Petra da leži potruške, a leđa su mu izrešetana. Poslije me opet odveli pred trgovinu, tjerali da nosim robu u kamion...«³

Savo Mijakovac, r. 1922., preživio je teško fizičko zlostavljanje samo zahvaljujući svojoj izuzetnoj fizičkoj kondiciji i zdravlju. Nakon povratka u RH, zbog toga što je nje-gova kuća naseljena drugima, stanovao je kod srodnice. Između 15. i 16. svibnja 1996. u njezinu kuću upalo je nekoliko nepoznatih muškaraca. Vlasnici su preko glave stavili de-ku, a jedan od njih je na nju sjeo, s prijetnjom smrću, ako bilo što progovori i »samo se pomakne«. Za to vrijeme drugi su tukli S. Mijakovca. Tukli su ga rukama i nogama, po svim dijelovima tijela, a potom otišli. S. Mijakovac je, u teškom komatoznom stanju za-vršio u kninskoj bolnici. Nakon što se izvukao i malo prizdravio, napustio je Knin i Hr-vatsku. Ni on, niti bilo tko drugi ne zna razlog ovog napada.

U više nayrata, teškom (i opasnom) zlostavljanju bili su izloženi starci Stevanija, r. 1929. i Ilija Barovnica, r. 1928. u slabo pristupačnom strmičkom zaseoku Barovnica. Dva puta su im u siječnju 1996, pa 4. ožujka 1997. godine prijetile naoružane osobe u vojnim ili policijskim odorama, te civili. Stavljali su im nož i cijevi vatrenog oružja pod grlo ili na čelo, prijetili, udarali nogom. Opljačkana im je sva vrijednija imovina. Do temelja je opljačkana, a djelomično zapaljena i kuća njihove kćeri Dušanke Bijelić, koja go-dinama živi i radi u Švicarskoj. Uz namještaj, odvezena je peć za centralno grijanje, skini-nuti radijatori, druge instalacije, pred očima roditelja, koji nisu smjeli ništa reći. Počet-kom siječnja 1996. Stevanija Barovnica našla se u ovoj situaciji: »Tog sam dana otišla u kuću kćeri da je obidem. Čula sam da se pred kućnim vratima zaustavio automobil. Ni-sam se imala vremena sakriti. U kuću su ušle tri osobe: jedna u uniformi, dvije u civilu. Ništa nisu govorili. Onaj u uniformi izvadio je nož i pitao me: 'Vidiš li ovo, vidiš li ovo?'

2 »Iz Rijeke me odvedoše u Sabirni centar u Gospicu, kao da sam zdrav i mlad. Nisam imao nikakve liječničke pomoći. Tamo sam pet dana i četiri noći ležao na betonu, iako sam imao kopče na ruci, skroz bespomoćan i pišao i srao po sebi. Tamo je bilo nikako, tor za životinje... Onda je došao nečak i odveo me u Dubravu u Vojnu bolnicu. Tamo sam prezimio i došao ovdje...« (Izjava u »Identitetu«, 1. prosinca 1996.)

3 Bogdan Brkić, r. 1926., aktivistima HHO, 11. listopada 1995.

Tada je izvadio pištolj i počeo pucati u prozor pokraj kojeg sam stajala. Meci su letjeli svuda oko mene...«⁴

U kuću Smilje, r. 1924. i Ilije Radakovića, r. 1919. u Bruvnu, koji nisu napuštali svoju kuću, u ožujku 1996. u tri sata noću dolaze gračački policajci. Lupali su na vrata, a kad im je žena otvorila, vikali su, psovali, uperili u njih puške. Tražili su da starac Ilija ustane, no on se jedva kreće uz pomoć dva štapa, pa to nije mogao brzo učiniti. Prevrnuli su i krevet i njega. Nisu im dali ni da se normalno obuku, pa su ih polunage odveli u Pp Gračac, tvrdivši da se kod njih skupljaju četnici. Nisu povjerovali da su to bili posjetitelji iz Zagreba, porijeklom iz sela, koji su ih posjetili i donijeli nešto namirnica. Policajci su Iliju zlostavljavali, plašeći da će ga zaklati, hvatali za uho i fingirali odrezivanje... U Pp Gračacu su starce zadržali do 16 sati po podne. Kad su se vratili kući, shvatili su da su opljačkani. Odneseno je meso od četiri svinje koje su sušili za sebe i kćeri, koje žive u Zagrebu, odnijeli su im rakiju, sat, niz predmeta, čak paketić kave. Istom prilikom su zlostavljavali i staricu Savu Obradović, r. 1926. I njoj su pokušavali odrezati uho...

Ili, primjerice, u Drakulić Rijeci, kraj Korenice, u cijelom selu, sama živi Draga Drakulić, stara 83 godine. »Kad vidim da netko prolazi, brže zaključam kuću i radim tu oko drva, na dvorištu sam. Danas došli iz Zagreba, jučer kombi iz Rijeke. Pokupili sve, ama neke prnje, ne znam samo što će im to... Odvoze krevete, fotelje, posteljinu, stolove, čak i vreće sa stočnim brašnom, pa drva... Sve što se odvesti može... Jednu večer u dva sata poslije ponoći, siđe neki civil s brda i šakom o prozor. Razlupa ga. Viknuh — ajme Bog ti dava, ja sam sirota, nemaš radšta tući, nit muškoga, nit ičega. A on uze kamen i s njima o vrata... Otvoram mu i da će upalit svjetlo, ali nedade, da ga ne prepoznam. I bateriju mi uze. Veli mi da ulazim i da se obuvam... Ideš s nama veli mi. Ma, ne idem, vodiš me na put pa ćeš me ubit'. Ako to 'očeš, ubij me ovdje, ne idem nikuda odavde... Veli: 'Imam pravo da te ubijem, ja imam pravo da te zapalim, tri brata su mi u ratu poginula! Ja ti ih, velim mu, ubila nijesam... Imala sam tri ovce i dva janjeta. Jedne noći mi i to odagnalo. Jedno janje uteklo i vratio se, hranila ga ja tri dana al' onda i njega odagnalo... Sad imam nešto kokoši, tri mačke i kuju...«⁵

Tri muške osobe, u osobnom automobili bosansko-hercegovačke registracije TG 451 HA (Tomislavgrad) došle su, 8. ožujka 1997. oko 18 sati na vrata Teodore »Toje« Rašković, r. 1945. u Žagroviću. Nisu ni čekali da se vrata otvore, već su razbili staklo na vratima, izjavivši da su oni »sada vlasnici kuće« i da se oni sele. Muž Jovo, odgovorio je kako je to njihova kuća i tražio je da pokažu rješenje. Odbili su to učiniti, izjavivši kako će ga pokazati nekome »iz vlasti«, pa su, uz psovke i vrijedanje, Jovu Raškovića počeli rukama udarati po glavi i licu. Kad je pao, nastavili su ga tući nogama. Kad je žena Toja počela zapomagati, udarili su je pa je pala i udarila glavom o zamrzivač. Susjedi su ipak čuli i pozvali policiju. Policijska ih je patrola odvezla u bolnicu. Počinitelji nisu otkriveni.⁶ U njihovu kuću, 10. svibnja 1996., oko 18 sati upala je grupa nepoznatih osoba. Po-

4 Dušan Bobić, zvan »Duje«, r. oko 1930, aktivistima HHO, 1. srpnja 1998. On je odveden u zarobljeništvo u Bihać, gdje je ostao do 27. siječnja 1996., kada je razmijenjen. »... Iz celije su nas odveli u skladište i tukli cijelu noć, sa nogama, kundacima, morali smo tući jedan drugog i više puta su repetirali puške, kao da će nas ubiti... Svaku noć su na smjenu izvodili po nekoliko ljudi i tukli. Obično su to radila dvojica stražara, a jedan od njih se zvao Osman...«

5 Stevanija Barovnica, 18. lipnja 1998. aktivistima HHO.

6 »Feral Tribune«, 12. kolovoza 1996.

kušali su ih istjerati iz kuće, pri čemu su Teodoru gurnuli niz stepenice. Slomila je kuk, zbog čega ima trajne zdravstvene posljedice.

Marija Đujić, r. 1951. bila je izbjeglica u Podunavlju. Po dobivanju novih hrvatskih dokumenata, dolazi 9. ožujka 1997. u Knin. Sutradan je obišla svoju obiteljsku kuću u naselju Kovačić — Burum, u kojem se nalazi naseljenička obitelj *Marka Zoraje* iz Banje Luke. Domaćinski su je primili i dozvolili da dođe sutradan i fotografira kuću, kako bi je pokazala članovima obitelji koji čekaju povratak. Sutradan, prilikom primicanja svojoj kući, iz susjedne kuće (vlasništvo izbjeglice *Vase Tišme*) izašle su dvije osobe: *Mario Baraćić* i ženska osoba po imenu *Nevenka*, te je verbalno i fizički zlostavljalii.⁷ Završila je u bolnici, nakon čega je Knin napustila.

U Ceranjima Donjim i Gornjim, iz kojih stanovništvo bježi već 3. kolovoza 1995., a HV samo ušetala u njih, ostalo je devet starih osoba. Aktivisti HHO-a 23. rujna 1995. saznali su o njima ovo: »*U selima i vinogradima zatičemo dosta osoba u uniformama HV kako beru grožđe... U Ceranju Donjem zatičemo Sofiju (1920.) i muža Luku Čubrila (1920.). Vrata od kuće u kojoj žive su razbijena, televizor i radio i prikolica od freze su im ukradene od strane uniformiranih lica. Takoder im je ukradeno 27 ovaca i 500 blokova za kuću... Pljačkaši su im zabranili izlazak iz kuće. Sofija nam pokazuje zavoj na ruci posljedice udarca od strane uniformiranih pljačkaša. Ljudi su prestrašeni. Bračnom paru Čubrilo Milošu (1923.) i Milici (1921.) ukraden je automobil, dvije krave, električni aparati, motorna pila i brusilica. Čubrilo Miloš je fizički napadnut, maltretiran, izbijeni su mu prednji zubi, a vilica mu je još natečena i modra od udaraca. U njihove vinograde dolaze im uniformirane naoružane osobe i odnose im grožđe... Kroz cijelo selo vidimo dosta ubijene stoke, a prebrojali smo 12 magaraca ubijenih metkom u glavu.... Nemaju struje ni mogućnost opskrbe kruhom, te prevoz do Benkovca. Pljačkaši im sijeku i odvoze stabla badema. Naišli smo na oko 50 uniformiranih osoba koje policija ne zaustavlja i ne kontrolira što odnose...«*

Mirko Šaponja, r. 1956. iz Ceranja Gornjeg, četiri je godine bio u HV. Nakon razvojačenja, ništa od države nije dobio: ni mirovinu, ni dionice, ni pomoć za obnovu kuće... »*Četiri godine sam spavao u vodi na Velebitu, a sada mi ne daju ništa... Moj otac je imao neku mirovinu, iz Drugog svjetskog rata kao borac, kao neku pomoć, jer je bio slijep, a sad to ne daju mojoj mami. Doktor joj kaže da ako izvadi oči da će onda dobiti tu pomoć...«*, izjavio je 18. lipnja 1998., aktivistima HHO-a.

»*Suprug joj je umro prije osam godina, a ona je pobegla tijekom vojne akcije »Oluja«..., te se vratila u svibnju 1998. Kada se vratila našla je kuću potpuno oplačkanu, a ukradena joj je i količina građevinskog materijala dosta za izgradnju druge kuće. Namjeravala je počistiti kuću kako bi se mogla useliti, te je donijela nešto namještaja. No, bosanske izbjeglice koje su zauzele okolne kuće, spriječile su njezine napore da očisti i popravi kuću, uništavajući i odnoseći namještaj, zlostavljujući je kako bi je spriječili da se vrati na svoje imanje.*

Na zidovima kuće ispisane su prijetnje i psovke: 'Kujo' i 'Prdo stara ne vraćaj se živa'. Posjećivala je kuću svaki dan, ali su bosanske izbjeglice počele slati svoju djecu da je pretuku. Starija djeca su joj vikala: 'Vrati se Miloševiću'. Svaki put kad dođe gađaju je

⁷ U Žagroviću, zaseok Kulundžije u vremenu od 1. do 5. ožujka 1997. zapaljene su tri obiteljske kuće, čiji su se vlasnici, tih dana trebali vratiti iz izbjeglištva.

voćem, jabukama, kamenjem, te zalijevaju vodom... Svi napadi prijavljeni su policiji, koja nije ništa napravila...«⁸ (Helsinki Watch, ožujka 1999.)

U Kovačiću, kraj Knina, nasilje i zlostavljanja ljudi nastavljena su i u 1997. godini. Tako je 13. ožujka 1997. pretučena Marija Đujić, 3. travnja 1997. ubaćena je aktivirana bomba u dvorište Đure Jejine, starog 80 godina, dok je jednoj povratnici iz istočne Slavonije 14/15. rujna 1997. zapaljena stara obiteljska kuća u koju se smjestila, s obzirom na to da njezinu novu kuću koriste naseljenici iz BiH. Mariji Đujić, 28/29. studenoga 1997. ubijene su, u svinjcu, tri utovljene svinje.⁹

»Glavni problemi stanovnika Kistanja su sustavna pljačka, maltretiranja i prijetnje koje vrše dosljednici u Kistanje. Tako je 12. travnja 1997. izvršena provala u kući Desanke Katalenić¹⁰, kada je većina stvari pokradena, a ostatak uništen. U kuću Dušana Zjalića provaljeno je 14. travnja 1997. U oba slučaja postoji sumnja da su provalu i pljačku izvršili Hrvati iz Janjeva. Policija je bila na uviđaju no nakon toga nije ništa učinjeno. Luka i Milka Jelenović stalno su izloženi prijetnjama i maltretiranju. Prema navodima svjedoka tim ljudima naseljenici često upadaju u kuću. Jedan od njih je prijetio M. Jelenović: »Ja sam ustaša!... Najprije ću ubiti tebe, a starog ću ostaviti za kasnije!« (Aktivisti HHO, 18. travnja 1997.)

2.

Miniranja i paljenja objekata, privatnih i zajedničkih (društvenih), nesmiljeno se nastavlja. U Karinu¹¹ je 23. kolovoza 1996. minirana pravoslavna crkva. Sravnjena je sa zem-

8 »Iskočila je jedna mlada, a visoka žena. Čula sam kako ju je neki muškarac zvao imenom Nevenka, a prezime joj ne znam... Samo, onako iznenada, u'vatila me je za kose, čupala ih i vukla me po cesti. Psovala mi je majku četničku i vikala: 'Ja ću se napiti tvoje krvi!' Ja nju nisam udarala, samo sam se pokušala odbraniti da mi ne zapne za oko. Onda je ona vikala i to ponavljala, vukući me: 'Ako obavijestiš policiju, metak je tvoj!' Kad sam mislila da će me puštiti, priletio je jedan muškarac, mislim da se zove Mario Barišić, a koji nas je gledao s Mladenom Bogdićem (stanuje u kući V. Tišme, op. p). On me je ovako jako uhvatio rukama i držao, a ta Nevenka me je, onda puštila i udarala me jako rukama i nogama. Pokušala sam se oteti i izmaknuti, ali me je ona jednom jako nogom udarila u donji trbuh, tako da sam odma' prokrvarila. Ne znam što bi samnom bilo da nije našao moj bivši susjed Joso Zorko...« (Marija Đujić, aktivistici HHO, 15. ožujka 1997.)

9 Riječ je o Milici Kolundžiji!

10 »Ozbiljno smo zabrinuti zbog, Vama sigurno poznatog, zločina nad životinjama... u oboru za svinje starice Marije Đujić (74) u Kovačiću, Burum (nije napuštala Knin u vrijeme akcije »Oluja«) Masakrirane su tri utovljene svinje ove starice na način koji svakog normalnog čovjeka mora i zgroziti i zabrinuti. Smisliti i počiniti ovaj masakr — isjeci životinje na komade — mogu samo ozbiljno bolesni, umno poremeteni ljudi, psihopate, koji predstavljaju opasnost za okolinu. Ovo je očito mnogo više od običnog zastrašivanja obitelji Đujić (starici su tih dana stigli u posjetu sin i kćerka sa svojim obiteljima)...« (Olga Šimić u pismu Zvonku Gambiroži zapovjedniku Pp Knin, 1. prosinca 1997. Počinitelji nisu otkriveni, niti je policija išta odgovorila.)

11 »Kuća je na kat, ali starinska gradnja. Ne mogu je sačuvati, nego da sestra dode i da tu živi. Imam još tri sestre: jedna je u Sisku, jedna u Splitu, a jedna u izbjeglištvu. Nas četiri smo vlasnici kuće... A da vidite po selima, jednostavno me sram... Tamo preko pruge, da ih čujete... razgledaju one elemente od namještaja, pa slažu, pa govore, biraju... nose, sve tude. Onda još i rasprodaju...« (Desanka Katalenić, aktivistima HHO, 18. travnja 1997.)

ljom, upravo za boravka ministra vanjskih poslova RH u Beogradu, Mate Granića u Beogradu, kada je u SRJ potpisao prvi sporazum o normalizaciji odnosa.¹² Karin je, pretežito i vikend-naselje, uglavnom srpskih vlasnika. Uz crkvu, srušene su ili zapaljene još tri kuće. Na ostalima su, u većini, ispisana upozorenja: »Zauzeto Hrvat«, »Zauzeto MUP«... U dio kuća naseljeni su Hrvati iz bosanske Posavine i Bosanskog Broda. U vrijeme vojne akcije »Oluja« selo je napušteno. Vratile su se, do 19. travnja 1997. tri srpske izbjeglice.

Osim što je većina od 25 srpskih kuća zapaljena ili minirana nakon vojne akcije »Oluja«, u Kadinoj Glavici, u studenome 1996. minirane su kuće dvojice sinova Laze Manojlovića, a 22. ožujka 1997. zapaljena je kuća Špire (81) i Milice (75) Lađević. Pretpostavlja se zato što se pročulo da im se vraća sin.¹³

3.

Starci Milka i Dane Kalembere iz Jezerca na Plitvičkim jezerima, ubijeni su, pa zapaljeni s kućom oko jedan sat ujutro 27. veljače 1996. godine.¹⁴ Policija je istog dana, obavila uviđaj, te toga dana njihove posmrtnе ostatke, bez znanja i prisustva kćeri Nedjeljke Brozović, prognanice u Dugoj Resi; pokopala.

U selu Pišać, Krbavsko Polje kraj Korenice, 25. lipnja 1996. od mine iznenadjenja poginuo je Dušan Cvijanović, r. 1926. Teško je ranjen Đuro Masnikosa, r. 1932, a lakše Nikola Cvijanović, r. 1919 i sin Dušana Cvijanovića, Nikola, r. 1953., koji živi u Zagrebu. U blizini obiteljske kuće okopavali su krumpir i aktivirali nagaznu minu. Njezina eksplozija ubila je i konja, koji je vukao »okopač«.¹⁵

12 U Gornjem Karinu, prema popisu iz 1991. živjelo je 876 stanovnika, od kojih tri hrvatske i 851 srpske nacionalnosti.

13 »Bio sam tu kad je otišla pravoslavna crkva. Taj dan sam pio kavu, skubao kavu ujutro, dan, dvadeset do osam, i supruga i ja sjeli, strahovita eksplozija... Ja sam puno puta razmišljao jesu li to napravili Srbi ili naši...« (Pripadnik policije Preradović, aktivistima HHO 19. travnja 1997.)

14 »Nakon »Oluje« kuća mojih roditelja bila je devastirana, ali čitava. Nije bila za stanovanje. Moji roditelji Špiro i Milica Lađević su nakon »Oluje« otišli kod moje sestre u Pulu. Vratili su se 20. listopada 1995. Tada smo se ja i moj muž Hrvat iz Čavoglava, vratili iz Njemačke. Osposobili smo našu kuću i živjeli zajedno. Tata je, uz pomoć mog muža pomalo opravljao svoju kuću i osposobio je za stanovanje. U njoj je boravio preko dana. Spavao je kod nas... 22. ožujka 1997., navečer kuća je zapaljena. Ne znamo 'ko je i zašto zapalio, ali smo čuli da je navodno moj brat zatražio papire za povratak. Što se tiče naših prvih susjeda, sigurni smo da to nisu oni napravili... Od nas četiri sestre, tri su udate za katolike...« (Slavka Jukica, r. 1962., 19. travnja 1997. aktivistima HHO)

15 »Na mjestu gdje su nekada bile kuće mojih roditelja, našli smo samo zgarišta, vatrogasce i policiju. Šokirani i izbezumljeni prizorom kojeg smo vidjeli, pitali smo policajca što se desilo. Rekao je da su roditelji ubijeni i kuće zapaljene i da se to dogodilo negdje oko 01,00 sat ujutro. Policajac u civilu (danac 28. 2. smo tek saznali da je on zapovjednik Policijske stanice u Korenici Ivo Ugarković) nije nam se niti predstavio iako smo mu rekli tko smo i što smo. Rekao je samo da su, nažalost, moji roditelji mrtvi i da se čeka da tijela budu odvežena na patologiju u Zadar.... Kada je moj suprug 28. 2. nazvao Policijsku postaju u Korenici, zapovjednik mu je rekao da je sve oko pokopa sređeno i da su moji roditelji isti dan i pokopani, jer su istražni sudija i patolog sve obavili na Plitvicama... Zapovjednik Policijske postaje i istražni sudija su nam rekli da nisu mogli naći nikoga od rodbine... Zoran Špoljarić je još u osmom mjesecu poslije Oluje

Umirovljeni general JNA, Milorad Miščević, star 75 godina, poginuo je 14. kolovoza 1996. oko 14 sati od mine iznenadenja. Pakleni stroj bio je postavljen na prilaznoj stazi njegovoj obiteljskoj kući, ispod srušenih vrata. HHO je obavijestio javnost da je M. Miščević stradao od namjerno postavljene, no načelnik PU ličko-senjske *Ivan Dasović*, javnosti je dao »službeno« tumačenje kako je riječ o mini zaustaloj iz rata. Mediji, osim objavljuvaju agencijске vijesti o smrti, ovom događaju nisu posvetili pažnju, izuzev »Nacionala«, čiji su novinari o tome obavili i detaljnu terensku istragu, potvrđujući navode HHO-a.¹⁶

U Srednjoj Gori, (Udbina), minsko-eksplozivnom napravom, postavljenom u pokošeno sijeno, 8. travnja 1997. ubijen je Jovan Čanković, (m), Srbin, r. 1939.

Dana 13. rujna 1997. u selu Korana, u dvorištu svoje kuće, braća *Miće* i *Rade Hajduković*, Srbi, vatrenim su oružjem ubili Marijana Ferderbera, Hrvat, star 38 godina iz Smoljanca i Milu Valentića, Hrvat, iz Zagreba. Oni su oko 22 sata išli u ribolov na Koranu. Ubojstvo je izazvalo oštре reakcije hrvatskih medija i nekih političkih stranaka, posebno HSP-a, koji su taj tragični incident iskoristili za napade na sve Srbe, te kako se oni vraćaju u Hrvatsku da bi »ponovo ubijali Hrvate«. Braća su procesuirana i nepravomočno osuđeni na zatvorske kazne od 10 odnosno 20 godina. Ubojstva ili teška ranjavanja pripadnika srpske manjine, tek u posljednje vrijeme (primjer pogibije *Nikole Karleuše* u Brlogu), mogu se naći i na stranicama hrvatskih novina.

Minom iznenadenja, stavljenom ispod boce nedaleko kućnih vrata, 15. travnja 1995. ujutro, ranjen je Đuro Radaković, star 60 godina. Izgubio je ruku.

Minom iznenadenja, stavljenom u jastuk s perjem, koji se nalazio na klupici pokraj kreveta, 11. svibnja 1997. oko 12, 30 sati, u selu Medak, kraj Gospića, teško je ranjena Dragana Čupić, stara oko 35 godina. Ranjavanje je ostavilo teške i trajne zdravstvene posljedice. One bi bile još teže, da ranjena Dragana nije imala vojnog iskustva iz HV, kao sudionica Domovinskog rata.

14. svibnja 1997. u 9, 15 sati u Podudbini minom iznenadenja teško je ranjena Danica Radočaj, r. 1922. Mina je bila postavljena ispod daske koju je netko postavio na put kojim je vlasnica iz staje trebala izvesti kravu. Susjedi — naseljenici, iz obližnje gostionice nisu htjeli pozvati Hitnu pomoć, pa je to, tek po dolasku učinila policija.

Sredinom svibnja 1997. u selu Ostrvica, kraj Ličkog Osika minom iznenadenja teško je ranjen Nikola Dimić.

U istom selu, 31. svibnja 1997. oko 10 sati, mina iznenadenja teško je ranila povratnički bračni par: Ljubicu, staru 55 godina, Srpskinju i Tomu Čorku, starog oko 60 godina. On je zadobio teške ozljede glave, a njegova žena ozljede po cijelom tijelu.¹⁷

pucao iz automatskog po zidu stare drvene kuće i tom prilikom je moja mama samo zahvaljujući sreći ostala živa... Zašto se tada protiv imenovanog nije pokrenuo postupak zbog pokušaja ubojstva, već je stvar zataškana otpuštanjem iz HV i uz obrazloženje da 'nije baš čist u glavi'? ...« (Nedjeljka Brozović, u pismu upućenom HHO-u, koje je objavljeno u »Našem glasu« broj 2/3 1996.)

- 16 Policija iz Pp Korenica dala je, na upit HHO-a lažni iskaz, kako je riječ o minama zaostalim iz vremena rata.
- 17 »Nema nikakve sumnje da je ubojstvo generala Miščevića smišljen teroristički čin čija je nakana zastrašivanje srpskih povratnika uoči najavljenje normalizacije odnosa između SR Jugoslavije i Hrvatske, nakon čega se očekuje povratak velikog broja aboliranih Srba. General Miščević zasigurno nije slučajno odabran...« (Željko Peratović u »Nacionalu«, 23. kolovoza 1996.)

8. srpnja 1998. Slavko Maričić u Biljanima Donjim aktivirao je traktorom minu iznenadenja, koja ga je ranila i uništila traktor. Kad su druge osobe (majstori koji mu pomaju u obnovi kuće) krenuli svojim automobilom po pomoć, aktivirali su drugu minu, koja je vozilo uništila. U istom selu, 26. ožujka 1998. u dvorište Svetozara Škorića ubačene su dvije bombe. U oba slučaja riječ je o povratnicima.

6. studenoga 1998. prilikom odlaska u vrt, minom iznenadenja ranjen je Miroslav Zaklan, 9. studenoga 1998. prilikom razgrtanja stajskog gnoja u Mogoriću, ranjeni su Gojko Korica i Radomir Đaković.

Prilikom uviđaja o smrti Nikole Karleuše od mine iznenadenja, 3. veljače 1999. u Brlogu je teško ranjen policajac Zvonko Delač. Itd.

Samo na području Županije ličko senjske, od 1. siječnja 1996. do 2. veljače 1999. poginulo je 11 osoba, dok ih je dvadesetak teško ranjeno. (vidi prilog 1.). Ljudi su usstrašeni i ne usuđuju se obrađivati zemlju.

S E D M I D I O

Pljačka

Obilazeći reintegrirano područje, na mnogim se kućama mogu pročitati natpisi: »*Ne diraj, hrvatsko!, Hrvatska kuća! MUP! Policija! Vlasnik Hrvat! Vlasnik u HV!*« itd. Na nekim su kućama uočene nalijepljene fotokopije domovnica i osobnih iskaznica, kao zaštitni znak za očuvanje imovine. Drugim riječima, sve ove poruke znače: Ovo je vlasništvo Hrvata, ne dirati. Ono tamo je vlasništvo Srba, slobodno, ako ti nešto treba, možeš uzeti. Istina, u puno slučajeva ni ovakve »zaštitne parole« nisu vlasnicima stvorile sigurnost imovine, no pljačkaši će tako označene kuće ipak obilaziti opreznije.

Srpska imovina, bez obzira o čemu je riječ, prepuštena je na milost i nemilost, svakome kome nešto treba i koji nešto želi uzeti. Kuće koje su napuštene opljačkane su do temelja (mnoge potom zapaljene). Osim pokretne imovine, uzimaju se krovovi, drvenina, građevinski materijal, ograde, drva, baš sve što se može odvesti. Pljačka drastičnih razmjera odvijala se pred očima policije i vlasti. Dapače, bila je poticana, jer je »*to državna imovina*«. Država nije zaštitila od pljačke ni industrijske pogone. Napuštena imovina, privremeno ili trajno, pokradena je organizirano. Bez sve vrijednije imovine ostale su i osobe srpske nacionalnosti koje svoj dom nisu napustile. Policija i država ni njih nije zaštitila. Pljačka tih osoba prestala je, zapravo, onda kada više nije bilo ničega za otimanje i krađu. HHO je ovih godina zabilježio tisuće slučajeva krađe, pljačke, otimanja, pri čemu se vlasnicima prijetilo, zlostavljalio ih se, pa čak ubijalo.

U početku su glavni pljačkaši bili vojnici i policajci. Kasnije svi ostali. Posebno je blagonaklono gledano na pljačkaše iz redova naseljenika. Njima se čak govorilo da se sami »snađu«, ako im je nešto trebalo. Vlasti su im, u puno slučajeva davale nedozvoljene potvrde da mogu uzeti tuđu imovinu, pokretnu ili recimo vrata i prozore s kuće, čime je RH gazila odredbu *Zakona o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom*, u kojem stoji da se prema toj imovini treba postupati u maniri »*dobrog gospodara*«.

I u ovom primjeru, u nastavku donosi se samo izbor iz tisuća registriranih slučajeva.

Ivan Jarnjak objavio je 18. listopada 1995. da je policija do toga dana primila 1996 slučajeva teških krađa i paljevina. »Od 884 teške krađe rasvijetljeno ih je 619 i podnesena je prijava protiv 751 osobe. Na temelju tjericalica uhićeno je 17 osoba zbog krađa, odnosno zbog tzv. »lešinarenja« po oslobođenim područjima.« (Novi list 19. listopada 1995.) Jarnjak je objavio da su na oslobođenim područjima kontrolirali 160.000 vozila i 224. 587 osoba. »Među osobama koje su uhićene samo je jedan pripadnik Hrvatske vojske, dok su svi drugi civili koji su se koristili vojnim uniformama...«

»To što su kriminalci obukli vojne odore i počinili kaznena djela, baca ljagu na Hrvatsku vojsku i policiju, koji su briljantno izveli akcije...« (Nataša Rajković, glasnogovornica Ureda Predsjednika RH, 20. listopada 1995., u »Slobodnoj Dalmaciji«).

»Popeo sam se u jednu kuću uz samu cestu, tražeći nešto za pojest' i popit'. Na cesti, pet metara ispred mene, kretala se Hrvatska vojska. To je bila cesta za Varivode. Cesta je

bila puna vojske, a ja u kući pored ceste. Imali su oznake HV, ali nisam video oznake jedinica. Imali su neke tamne trakice i bili su gologlavi, naoružani kalašnjikovima. Radilo se o mlađoj vojsci u maskirnim uniformama, a nisam video da je netko imao i crnu uniformu.

U samom Oćestovu, unutar sela, čuo bi se pokoji pucanj i zveket stakla. Vojnici su bili zauzeti izvlačenjem bijele tehnike: frižideri, šporeti i ostalo, bili su postavljeni uz samu cestu. Neki televizori i namještaj također. Poslije je došao neki kamion marke »FAB«, a interesantno je da nije imao tablice HV, već šibenske ili zadarske. Jedna strana na kamionu bila je spuštena i bio je prazan. U njega su stavljali bijelu tehniku i namještaj. Kuća u kojoj sam bio bila je spaljena, pa na nju nisu obraćali pažnju. Iskoristio sam priliku kada nitko nije gledao i prešao sam cestu...¹

Tako se postupalo u svim mjestima koja su sistematski paljena. Najprije je vojska, pred kuće iznijela sve što je vrijedilo, što bi odvezli civilni ili vojni kamioni, a potom bi se kuće palilo.

Primjer: Ekipa ECMM, 21. rujna 1995.

»Prvih 100 dana značilo je svakodnevnu pljačku, prijetnje, zlostavljanje.

Bezbradice: Ostalo je 14 Srba. Prošli tjedan ukradeno je: dvije krave, devet pršuta, 10 ovaca, 11 svinja.

Radučić: ostalo je 27 Srba. Četiri su nedavno umrla prirodnom smrću. Lokalnu staricu su 16. studenog zlostavljala trojica mlađica u civilu (imali su laki kamion). Pokrali su joj nove prozore, vrata, alat i jednu svinju...

Ervenik: ostalo 22 Srba. U 13, 20 lokalna policija zaustavila je automobili »zastava 101« zelene boje (ZD 101 H) sa tri svinje na prikolici. Deset minuta kasnije vidjeli su vozilo sa svinjama kako ide prema Obrovcu...

Ostali tipični primjeri u tom razdoblju

Subota, 30. rujna, jedna ekipa ECMM prijavila je:

Popović: Jedna starica Srpsinja, izjavila je da joj je grupa uniformiranih HV vojnika u posljednja tri dana opljačkala novac i nekoliko ovaca. U istom selu trojica starijih Srba su opljačkana, njihova kuća je vandalizirana, TV razbijen, a također su ih udarili u lice.

Biskupija: Trojica civila u uniformama Civilne zaštite promatrali su pljačku kuće radi goriva i vina. Tvrđili su nam da su se pridružili akciji skupljanja stoke na tom području.

Plavno: Promatrali smo pljačku četvorice civila i uniformiranih vojnika i policajaca iz 72. bojne. Pljačkali su konje, namještaj i ostale predmete iz kuće. Osobe koje su pljačkale imale su vozila ovih registracija: ST 569-CS »opel kadet« (11,45 h), IM 763 — I mercedesov laki kamion (12,05), ST 294 — A, »mercedes« (12,06), ST 879 — OP, »scania« teški kamion (vozio duže vremena dolinom Plavna i skupljaо predmete), ST 897 — DL, bijela »škoda«, tjerali su konja u prikolicu, ST 892 — CZ, veliki kamion, ST 523 — CI,

¹ Sin Ljubice i Tome Čorka, iz Ostrvice, teški je vojni invalid iz Domovinskog rata.

»fiat« i još dva vozila sa uniformiranim HV vojnicima sa bedževima 4. brigade: ST 350 — DU i ŠI 216 — D....

Golubić, 12. listopada: Patrola UNMO i CALO vidjela četiri pljačkaša (dva vojnika, dva civila) kako su ubili sedam ovaca jednog mještanina, te stavili meso u tri vreće. Uz to su uzeli i dio humanitarne pomoći koju je patrola UNMO podijelila mještanima dan prije...

Matijevići, 14. listopada: Mještanka je izjavila da su od »Oluje« uniformirane osobe odnijele: 100 koza, 80 ovaca, pet krava, tri teleta i dva konja. U 12,15 ECMM ekipa zau stavila je tri muškarca u automobilu (crvena »lada« ZD 208 — AJ) koji su im otvoreno rekli da traže svinje...«

Pljačka srpske (i svake ostavljene bez čuvara i vlasnika) imovine na ovom području,² svakodnevna je i nesmiljena, sve do današnjih dana. Još uvijek se, gotovo nekažnjeno i na očigled svih odnosi što se još može odnijeti. Policija je, prema dojavama registrirala slučajeve krađe i pljačke, tvrdeći u svojim statističkim izvještajima kako je »učinkovita«, no stanje na području izloženom pljački pokazuje drugačiju sliku, tim više što ta »učinkovitost« broj krivičnih djela krađe i pljačke ne smanjuje. Od završetka vojne akcije »Oluja«, do kraja rujna 1996. tako je, primjerice, u Županiji šibenskoj (na reintegriranom području) registrirano 1750 kaznenih djela, od čega 1252 u 1996., što je osam posto od ukupno registriranih slučajeva na području te županije. PU je »rješila« 977 slučajeva, no ne zna se tko su počinitelji ni kako su riješeni. »Od pljačkaša često nisu zaštićeni ni ovdašnji Hrvati, ali se njihova otuđena imovina u pravilu pronađe i vrati, dok građanima srpske nacionalnosti ni u jednom slučaju nije vraćena, pa čak ni onda kada su počinitelji otkriveni i kod njih opljačkana imovina zatečena... Selima se i danas svakodnevno krstari usred bijela dana i puni kamione, osobna vozila i kombi — vozila, obično bez registarskih oznaka i odnosi što je još ostalo u praznim, napuštenim i opljačkanim kućama. Pokućstvo i tehnika već su apsolvirani, sada su aktuelni crijeplji, vrata i prozori, građevinski materijal...«³ Takvi postupci nastavljeni su sve do današnjih dana.

Na području Županije zadarsko–kninske od završetka akcije do kraja rujna 1996. policija je evidentirala samo 2009 krivičnih djela s 2396 počinitelja. »Riješeno« je 1605, ili 79,9 posto. Od ovih slučajeva samo u četiri mjeseca nakon akcije »Oluja« evidentirano je 1015, iako se tada »kriminal ovim krajem širio poput epidemije.«

Ova dva primjera pokazuju razliku policijske učinkovitosti u dvije PU. Kad se uzmu u obzir brojke registriranih krivičnih djela, s obzirom na područje zahvaćeno tom »epidemijom«, onda je stanje u PU šibenskoj višestruko bolje i prihvatljivije. PU zadarsko–

2 »Ovo je područje oaza uglavnom nekažnjenog kriminala, poligon na kojem se iskušavaju vještine samozvanih djelitelja pravde, lopova, razbojnika i pljačkaša, koji svoje kriminalne rabote primitivno i agresivno ambalažiraju lažnim domoljubljem i osvetničkim porivima izniklim na ratnim frustracijama i traumama... Svi pokazatelji govore kako je u smislu kriminaliteta najteže stanje na području Knina, Korenice i okolice Gospića, a veći dio toga prostora pokriva Policijska uprava zadarsko–kninska« (»Pljačkali su svi, tko god je stigao...«, Davorka Blažević: »Slobodna Dalmacija«, 19. listopada 1996.)

3 Olga Šimić, voditeljica SC HHO, Knin, u »Slobodnoj Dalmaciji«, 19. listopada 1996.)

kninska, s obzirom na reintegrirano područje koje pokriva (Benkovac, Obrovac, Gračac, Knin, Donji Lapac, Korenica) pokazala je blagonaklonost prema nesmiljenoj pljački i uništavanju imovine pripadnika srpske manjine.

Zamjenik načelnika PU zadarsko-kninske *Ivan Brzoja*, izjavit će »Slobodnoj Dalmaciji« kako ga smeta kada europski promatrači i međunarodne organizacije za ljudska prava »prave tragediju od jednog obranog vinograda čiji je vlasnik Srbin« i dodati. »Uostalom, ne jednom smo imali situacije da su Srbi koji su ostali nakon »Oluje« pustošili kuće svojih izbjeglih susjeda, primjerice u Otonu. Možete misliti kako su sve to kupili baš zato da bi čuvali!?!« Policija je, redovno te predmete oduzimala, ali nikada nikome nije odgovoreno što se s njima kasnije dogodilo.

Nije znano je li među riješenim slučajevima i ono što se dogodilo Dani Blanuši iz Rijeke, a koji je u selu Kruge, nedaleko Donjeg Lapca, uoči rata izgradio reprezentativan stambeno-poslovni objekt. Nakon akcije »Oluja« u njemu je izvjesno vrijeme boravila HV, obećavši kako će čuvati imovinu i po povlačenju vlasniku predati ključeve. Dana 4. srpnja 1996. vlasnik ustanovljava kako je HV kuću napustila, no ključevi nisu vraćeni. S vojskom iz kuće je nestala gotovo sva pokretna imovina. O tome, s vlasnikom i njegovim srodnicima, niti u Donjem Lapcu, niti igdje nitko nije htio razgovarati.⁴

Ljubici Stojisavljević, r. 1920 iz Velike Popine, nakon akcije »Oluja« pripadnici HV-a odnijeli su iz kuće vrijednije predmete i oteli nekoliko ovaca. Drugi put, 1. prosinca 1995., osobe u vojnim odorama s vozilom riječke registracije otele su joj 13 ovaca. Posljedne dvije ovce, nepoznate osobe otele su joj 16. ožujka 1996.⁵

»Poslije »Oluje« moj muž je (Luka Pašić, op. p.) svojim rođacima htio sačuvati neke vrijednije stvari. Donio ih je kući jer se pljačkalo svugdje po selu. Neke stvari mu je pomogao prenijeti i zet naše susjede Ante (Buco) Pavlov. On sada živi u Kninu. Poslije je on došao sa policijom i rekao da smo to mi pokrali. Zbog toga je policija odvela moga muža i u zatvoru je zbog toga bio 26 dana. Policija je pokupila sve te stvari i odnijela, a sa njima i mnogo naših stvari. Nismo im mogli dokazati.⁶ Eto, tako su radili nama zbog stvari naših rođaka, a poslije su pustili da pljačkaši otimaju i nose sve živo...«

U Mokrom Polju, imućnom selu, sve je opljačkano: napuštena stoka pohvatana, vlasnicima koji nisu napustili kuću — oteta, pokupljena sva pokretnina, poljoprivredna i

4 HHO je u više navrata, javno i pismima tražio podatke o otkrivenim počiniteljima različitih kriminalnih radnji i tražio da se objave točni podaci o otkrivenima, prijavljenima i procesuiranim počiniteljima. Nikada, ni HHO-u, ni jednoj drugoj organizaciji nisu dati podaci osim statističkih cifara, koji kako naglašava »Amnesty International« »zamagljuje istinu«. HHO je, tako u izjavi br. 27., od 2. listopada 1995. objavio: »Odbor jednako tako želi demantirati vijesti o tome da je u Hrvatskoj uhapšeno oko 300 osoba zbog zlodjela, navodno počinjenih na oslobođenim dijelovima Hrvatske. Radi se o tome da je protiv njih samo proveden postupak. Stoga pozivamo hrvatske vlasti da pojedinačno objavi koliko je osoba osumnjičeno, koliko zbog toga lišeno slobode, a protiv koliko njih se vodi prekršajni, a protiv koliko krivični postupak...«

5 HHO je od MUP-a RH tražio da se ovu staricu (i ostale četiri osobe koje su jedine ostali u Velikoj Popini), zaštiti. MUP je potvrđio otimanje ovaca, ali je u odgovoru MUP-a navedeno kako prema izjavi Pp Gračac, primjerice, starici 1. prosinca nije oteto 13, već samo sedam ovaca, o čemu je ona potpisala izjavu. *Ljubica Stojisavljević*, prilikom provjere, tvrdi kako je nitko ništa nije o tim ovcama ni pitao, niti je išta potpisivala. (!?)

6 *Dragica Pašić*, Oton — Bender, r. 1934, aktivistima HHO, 11. srpnja 1997.

bijela tehnika, dijelovi kuća... Akcija »Oluja« zatekla je u tome selu 9000 ovaca i koza, 600 konja i krava, tri kombajna, 400 traktora, kosičica i freza, 22 kotla za pečenje rakije, što je sve nestalo. Početkom 1996. u cijelom selu bilo je samo osam krava, 60 ovaca i koza, a nema ni jedne svinje. Pogoni za proizvodnju odjeće i cipela su devastirani, a oprema pokradena. »Sve nam odnesoše. Ostalo mi je samo pet ovaca. Jedne noći, negdje oko dva sata, 27. prošlog mjeseca (travnja 1997., op. p.), probudi me neko sijevanje. Mislim nevrijeme. Pogledam kroz prozor. Vidim trojicu s baterijama. Odnesoše mi ovce i kokoši, dva radija i sve od hrane što sam dobila od Crvenog krsta. Izletim van i kažem: 'Ma ljudi šta mi to radite?' Viču mi: 'Zaveži!' Ma kako da zavežem, kad mi nosite moje!«, velim ja. Jedan me udari kamenom u koljeno. Evo i danas imam ranu... Dolazili su policajci. I ništa. I njih ima svakakvih. Dan prije što me pljačkaše, pitao me policajac imam li ovaca... Sutra dodoše pljačkaši i odnesoše ih...«, izjavila je Ruža Kanazir, r. 1923. iz Mokrog Polja.

Ilija Babić je od 7. studenoga do 4. prosinca 1995. bio što u kninskoj, što u zadarskoj bolnici. Kad se vratio bio je sretan što mu je susjeda uspjela sačuvati dvije krave i dva teleta, jedino što je još imao. No, 8. prosinca 1995. došla su tri naopružana pljačkaša s automatima i s naušnicama. Tražili su da im da krave. »Ja im kažem da sam bolestan i da mi treba mlijeko, neka jednu uzmu, a jednu ostave meni. Ali oni dodoše drugog dana uveče, kad sam ja već legao i otjeraše obje krave i oba teleta... Ja se, naravno, nisam smio maknuti... Policija ih ne sprečava, već ih podržava, a kad se mi žalimo, oni kažu zapišite broj tablice, a kad mi to nekad i zapišemo, kao što sam ja učinio kad su mi otjerali krave, oni mi kažu: 'Nemojte vi od nas očekivati da ćemo to spriječiti!', tako da su sve prijave bile užaludne.

S obzirom da su do kraja 1995. vojska, a potom pljačkaši odvezli iz sela svu stoku, sve vrijednije kućanske i poljoprivredne alate i aparate, na red dolazi druga imovina. »Počeli su skidati prozore i vrata s nekih kuća, željezne ograde, voze đubar, sijeno koje nije zapaljeno, a nama stalno prijete, pa naš strah nije ništa manji nego poslije »Oluje« 1995. godine...«

Stalnoj pažnji pljačkaša bio je izložen i starac Jandrija Kostić (80 godina). Jeseni 1995. dolaze mu četiri muškarca, dva u policijskim odorama, a dvojica u civilu. Policajci su ga legitimirali i raspitivali se o problemima. »Dok je razgovarao s njima druga su dvojica izvela ovce iz tora i utovarila na vozilo. Kad je J. Kostić izašao, primjetio je da vozilo nema registrarske oznake, ali već je bilo kasno. Oteta mu je i sva poljoprivredna tehnika, kao i svi vrijedniji predmeti iz kuće. Svi su pljačkaši bili agresivni i naoružani tako da se nije usudio opirati...«⁷

Međutim, stalna pljačka izazvala je revolt Jandrije Kostića. Kad su u njegovo dvorište, po tko zna koji put, 19. ožujka 1996. oko dva sata ujutro došli pljačkaši i pokušali mu ukrasti petero janjaca, vlasnik ih je primijetio, ustao bez proteze (nema jedne noge) i kroz prozor na pljačkaše bacio dvije bombe i pucao iz vlastite lovačke puške. I pljačkaši su na nj pucali i ranili ga. Druge noći došli su isti ili drugi pljačkaši, Jandru Kostića izudarali i janjce opet odvezli.

7 Izvještaj aktivista HHO-a, siječnja 1996.

U Biovčinom Selu, nedaleko Kistanja, pljačkaši su oteli svu stoku i sve što je vrijedilo tamošnjim stanovnicima, a da nitko od počinitelja nije otkriven. Od kraja akcije »Oluja« do 27. lipnja 1996. godine, žiteljima sela, oteto je oko 2000 ovaca i janjadi. Nepoznate osobe, uglavnom naoružane, u većini u vojnim i policijskim odorama, krali su im stoku, dok su bili poslom odsutni u Kninu ili drugim mjestima ili otimali, uz prijetnju oružjem, u sumrak, u noći, ili pred jutro.

Tako je, 27. lipnja 1996., oko 21 sat u selo došlo nekoliko nepoznatih osoba. Mještani su vidjeli samo dva muškarca, od kojih je jedan nosio automatsko oružje, a drugi kolac. Upali su u dvorište Mare, i Save Masnikose, kojima su spaljeni svi objekti, kod kojih se nalazio i susjed Todor Malbaša. Pod prijetnjom automatskim oružjem natjerali su ih da sjednu na balvane ispred spaljene kuće, a potom da se okrenu s uzdignutim rukama k zidu. Nakon uvreda, prijetnji i »gurkanja« puščanom cijevi, utjerali su ih u šupu (jedini neizgoreni objekt) i zaprijetili smrću, ako izadu van, ili zovu u pomoć. Dok su oni bili u šupi, strahujući za život, otjerano im je 59 ovaca: 46 obitelji Masnikosa, a 13 Todoru Malbaši.

Iste večeri, ista grupa otela je 50 ovaca Koji Masnikosi, zvanom »Stevica«. Vraćao se odnekud, kad su ga pokraj kuće Ilije Masnikose presrela dva, gore spomenuta, muškarca. Natjerali su ga da digne ruke uvis, a potom da bez osvrtanja uđe u kuću. Naredili su mu da gleda u zid, a da ruke drži prekrižene na glavi, a od domaćina tražili vina, novca i »kakvih« vrijednosti. Vukosava Šešo, vraćajući se iz polja kući, upala je na mjesto događaja. Kad je primjećena naređeno joj je da digne ruke uvis, prislonjena joj je puščana cijev na lijevi obraz, a potom je, udarcima puščanom cijevi u leđa i rebra, utjerana u kuću Stevanije Masnikose. Objema ženama zaprijećeno je smću, ako samo pogledaju kroz prozor, viču ili izlaze van.

Incidenti su sutradan prijavljeni policiji. Organizirana je potraga, sve do (tragom otjeranih ovaca) Medveda. No, kad je tamo netko iza žbunja ispalio pištoljski metak, policijska potjera je odmah povučena, uz obrazloženje kako je to »postalo opasno«. Na tome se sve i završilo.

Deset dana prije, na sličan način oteto je iz tora 15 ovaca i isto toliko janjadi Dari, i Todi Đuriću, u obližnjem zaseoku Biovičina Sela. Vlasnik je primjetio dolazak pljačkaša, no kad su ga opazili, grubo su mu naredili da ne izlazi iz kuće, ako želi ostati na životu. Ni taj slučaj nije rasvijetljen.⁸

Đuro i Ruža Džepina, iz Golubića, imali su brojne susrete s pljačkašima. U noći 11/12. srpnja 1996. nepoznate osobe ukrale su im stroj za pranje rublja i piliće. Prije toga u više navrata su im također nepoznate i do danas neotkrivene osobe ukrale osam pršuta, više janjaca, telefon, zavjese, tranzistor... U početku su krade prijavljivali policiji, a potom odustali, jer tako i tako nije bilo nikakva učinka.

Njihovu susjedu Milku Džepinu, noću 15/16. srpnja 1996., pljačkaši su zaključali u kuću. Ona je iskočila kroz prozor, pri čemu je uganula nogu i pobegla. Nepoznate osobe odnijele su, tom prilikom 30 kilograma masti, dvije pancete i namirnice koje je dobila u Crvenog križa. Ranije je pljačke prijavljivala, a sada se ni ona to ne usudi učiniti.

Ilinku i Đuru Kesića, 15. srpnja 1996. oko 23 sata, napala su dva mlada muškarca. Đuru su zaslijepili nepoznatim sprejem, čemu je žena uspjela izmaknuti. Pomogli su im

⁸ Izvjesno vrijeme prije Dari i Todi Đuriću, nepoznate su osobe, noću, iz staje ukrale kravu i tele:

hrvatski vojnici — stražari kod obližnje vojarne. Sutradan su primjetili da im je netko, preko krova ulazio u kuću, te u garažu.⁹

Hrvatska vojska s pet teretnih kamiona, uz pratnju vojne policije, 5., 6. i 7. srpnja 1996. iz dvorišta starice Danice Perić,¹⁰ iz Plavna, otela je i odvezla građevinski materijal za izgradnju dviju obiteljskih kuća njezinih sinova, koji su radili u inozemstvu. D. Perić je, pokušavajući spriječiti pljačku, zapomagala i govorila da i nju ubiju. Na to joj je vojni policajac odgovoril: »Možda ćemo i to učiniti, ako drugačije ne bude moguće«. Počinitelji su ostali nepoznati, a grada nije vraćena.

Da su pljačkaši bili arroganti i vrlo opasni, dobro je osjetio i Slavko Ivančević, iz Zalužnice kod Vrhovina. On je, zbog straha od smrti, kojom su mu pljačkaši zaprijetili, pokušavši ga stvarno ubiti, osam dana u lipnju 1996. proboravio bez hrane u šumi.

Stana Ćuk nije htjela napustiti svoju kućicu u Biovičinom Selu. Sin s obitelji je otiašao. Kani se vratiti. Majka je brižno čuvala njegovu imovinu, ali to nije pomoglo da ne ostane bez ičega. Dolazile su razne osobe i uzimale što im se svidjelo. Starica je prijavljivala policiji, ali se krađa i otimanje nastavilo. Onda su, oko 15. lipnja 1996., došla dva mladića i jedna djevojka. Uzeli su preostali namještaj, skinuli sva vrata i prozore i odvezli. Ona ih je molila da to ne učine, čak je sjela pred vrata, ne bi li ih spriječila ili izazvala, kako je kazala, da je ubiju. Nije bilo pomoći, namještaj i drvenina izneseni su preko nje. Ovo posljednje policiji nije ni prijavljivala.

Iki i Stani Dragišić, starim oko 80 godina, nije pomoglo što su im kuće u najvećoj mogućoj zabiti kraj Plavna. S njima je živio i jedan potpuno gluhi starac, no on je, kad je vidio što se događa, ipak otiašao sa SRJ. Polovicom 1996. dopiru do njih pljačkaši. Odnose im pet ovaca. Dolaze ponovo i uzimaju preostalih pet. Stana Dragišić, zapomaže i moli ih da im ostave te posljednje, ili bar jednu od njih. Odgovorenog joj je batinama i guranjem u trnje.

Stanovnici Vrhovina i šireg područja živjeli su tih dana i sve od vojne akcije »Oluja« u izuzetnom strahu. U sela su dolazile brojne grupe pljačkaša, najčešće iz Gospića i Otočca, uglavnom naoružanih i u vojnim (čak i u policijskim odorama) i pljačkale, sve što se odnijeti moglo. U selu Rudopolju, nedaleko Vrhovina, često je odjekivala pucnjava iz automatskog oružja, a noću su ispaljivani svjetleći meci. Tako je postupano zbog zastrašivanja preostalih stanovnika, dok su na željezničkoj postaji Rudopolje stajale teretne željezničke kompozicije u koje je mjesecima utovarivana: stoka, namještaj, grada, drvenina i druga pokretna imovina iz napuštenih kuća. Vlasnici kuća u selu Škare: Đuro Narančić, Iso Pavičić, Dušan Svilar i obitelj Dugandžija, drže da je i njihova imovina na takav način napustila kraj. Naime, u lipnju su s tih kuća skinuti krovovi, vrata, prozori, centralna grijanja, podovi, sanitarije, sve što se skinuti sa zidova moglo.¹¹

Dozvoljava se i otimanje nekretnina — zemlje. Najpoznatiji je slučaj naseljenice iz Vojvodine, Irene Cindrić, zvane »Mađarica« u zaseoku Raškovići, kraj Knina. Njoj je Knin »dodijelio« oko 500 jutara tuđe zemlje na »privremeno« korištenje. Dobila je, ne

9 Vlasnici predmijevaju da su im se napadači željeli osvetiti, jer na njihovu tavanu i garaži nisu našli ništa što bi mogli odnijeti.

10 Hrvatski vojnici ubili su njezina muža Petra, 6. kolovoza 1995. u dvorištu, nožem.

11 Ove (i sve druge prijavljene) slučajeve krađe na tome području i događaje na »utovarnoj« željezničkoj stanicama Rudopolje, HHO je pismeno prijavio Vladi i MUP-u RH. U jednom je dopisu navedeno kako opljačkana i ukradena roiba, utovarena u željezničke kompozicije, završava na području Daruvara i Podravine, te na drugim područjima RH. Tvrđnja nije ni potvrđena ni pobijena.

samo zemljišne parcele onih koji su izbjegli u SRJ, već i onih koji žive u drugim dijelovima Hrvatske ili kod svojih kuća. No, kad je »Mađarica« preoravala njihove njive, čak i vrtove, rušeći ograde i sijekući voćke, iz kuća nisu smjeli ni izaći, a kamo li se tome suprotstaviti. Kad bi to prijavili policiji, u prisustvu policijskih patrola, vlasnici su bili najgrublje verbalno zlostavljeni, a »privremena« korisnica im je pod nos gurala rješenja kako je njihova zemlja sad njoj na raspolaganju. Do danas, nikome usurpirana parcela nije vraćena.

Od napada i pljačke nisu poštedene ni stogodišnje osobe, kakav je Petar Rašeta u Frkašiću, nedaleko Korenice. Ne samo da su mu, još hrvatski vojnici koji su nekoliko mjeseci bili u selu, a poslije pljačkaši u vojnim, policijskim ili civilnim kaputima, odnijeli sve što mu je vrijedilo, već su ga neki i štapom pretukli, jer mu više nisu imali što uzeti.

Obitelj Đure Rudića, r. 1910. iz Plavna, nije u vrijeme akcije »Oluja« napustila Hrvatsku. No, kako u selu nema uvjeta za normalan život i nema zdravstvene pomoći, povremeno odlaze kod srodnika. Noću 29/30. lipnja 1997. pljačkaši su s kuće te obitelji skinuli krov. Slučaj, s registarskim brojem automobila pljačkaša policiji je prijavila humanitarna organizacija »Papa Giovanni«, nio krov nije vraćen.

Iz sela se odvozilo i druge predmete: elektrostupove, telefonske stupove, žicu, namještaj iz škola i društvenih prostora. Tako u selu Brgudu, između Benkovca i Obrovca, potpuno spaljenom i pustom, nije ostao ni jedan elektro — stup. Otpiljeni su motornim pilama i odvezeni. U selu Plavnu postojala je telefonska veza s oko 300 telefonskih priključaka. Telefonske bandere i žica su sistematski srušeni i odvezeni. Elektro — vodič sa željezničke pruge Knin — Bihać i sve što se s te pruge moglo iskoristiti, također je uz blagonaklonost lokalnih vlasti, policije i raznih državnih emisara, pred očima javnosti odvezeni.

U selu Dobropoljcima, prilično dugo poslije operacije »Oluja«, nepoznate osobe su danju, porušile gotovo kilometar elektromreže i odvezli je kamionom. U Dobropoljcima je većinsko stanovništvo hrvatsko, od kojih su neki u selu ostali i za vrijeme rata i u selu dočekali hrvatsku vojsku. Mještanin Luka Ivković, Hrvat, je kradljivce upozorio, napose, molio da ne ruše elektro — mrežu, jer da selo tada neće dobiti električnu energiju. Nije pomoglo, već mu je odgovoren da im struja i ne treba, jer su »živjeli četiri godine s četnicima«. Dobropoljci ni danas nisu elektrificirani.

Dušan Damjanović, iz Zagreba, porijeklom iz Srba, pokušao je, ono na što ima pravo i što mu je bila dužnost (kao stotine drugih) na imanju svog oca Petra¹², brata i druge rodbine, spasiti, sačuvati, voditi računa o tome da kuće ne propadnu. U ničem nije uspio i ništa nije mogao spasiti. Ne samo da je sve opljačkano, već je i veći dio imanja, daleko nakon vojne akcije »Oluja« spaljen. O svemu je uredno obavještavao policajce koji su mjesto »čuvali«, a potom podnosio i pismene prijave. U jednoj od njih upućenoj 16. travnja 1997. navodeći štetu od 50.000 kuna, piše »Nije važno hoće li se ikada ovi predmeti pronaći i vratiti. Važnije je da se zna tko tu pljačku radi i da se zaustavi daljnja pljačka, a to je da se opljačka još ono što se opljačkati može kao ostatak ostataka, krov i sve do kućnog temelja... Ako su hrvatski Srbi pokazali nekulturu, zašto ih slijediti...«

Ovakvim postupcima stanovništvo srpske manjine koje nije napušтало RH, potpuno je osiromašeno i dovedeno na rub opstanka. Istovremeno, za one koji se žele vratiti mogućnost opstanka svedena je na minimum.

12 Petar Damjanović je krajem kolovoza 1995. nestao.

O S M I D I O

Naseljavanje

Bosansko-hercegovačke izbjeglice, danas naseljenici, građani RH, u većini su smješteni u obiteljskim kućama izbjeglih Srba. U početku ih je tek manji broj odmah dobio rješenja, dok je većina naseljenika u napuštene kuće uselila ilegalno, što je kasnije potvrđeno rješenjima Komisije za raspolažanje određenom imovinom, odnosno Povjereništva Vlade RH za Knin, ili druge općine. U dosta slučajeva jedna je obitelj zauzimala i po više velikih obiteljskih kuća, što je ostalo do danas. Ukoliko im te kuće nisu trebale, preprodavali su ih. Tako je Andi Torbici, r. 1948., početkom ožujka 1997. ponuđena na »prodaju« kuća njezina djevera za 5000 DEM. Ponuđačica je objasnila da u toj kući živi njezin brat, iz Drniša. No, kako je dobio stan, kuća mu ne treba, pa će je za rečenu sumu dati nekome drugome.¹

Slično je učinio, odnosno *Mati Periću*, izbjeglici iz Kupresa, za 5000 DEM prodao obiteljsku kuću Aljoše Biserka, r. 1946., *Darko Paradžik*, koji tvrdi da se doselio iz Konjica, a vozi automobil registarskih oznaka Gruda (BiH). Zaposlen je u »Dinarki«, a njezina žena u Povjereništvu Vlade RH za Knin. Naime, on je, vlasniku Biserku, koji se vratio u Knin 1. rujna 1996., izjavio kako ne želi stanovati u tuđem, da traži i očekuje stan. Kad ga dobije, što će biti skoro, javit će mu da preuzme kuću i pokretnine, koje su u njoj sačuvane. Umjesto toga, vlasnik je prekasno doznao da je D. Paradžik, početkom ožujka 1997. preselio u stan i pri tome kuću ispraznio, a potom je pravo na tzv. »privremeno korištenje« preprodao, tvrdeći novom korisniku, kako se vlasnik i ne kani vratiti iz izbjeglištva.

Jednako tako i kuću Cvije Marinkovića u Getaldićevoj ulici, u kojoj je do izbjeglištva stanovao njegov sin, a po oslobođenju Knina koristila HV, »jedan hrvatski vojnik« prodao je dvjema naseljeničkim višečlanim obiteljima.

Jovanka Rnjak, r. 1925. iz Knina, nije napuštala RH, već se, u vrijeme akcije »Oluja« sklonila u selu Orliću. Kad se vratila u Knin (domovnica joj nosi datum 25. kolovoza 1995.), u kući je zatekla *Antu Katalinića*, rođenom u Briševu kod Zadra, a sa stanom u Lipovači (Vukovar). Nije joj dozvolio pristup kući, ali je rekao da će brzo otići i kuću joj ostaviti. Početkom ožujka 1997., A. Katalinić je odselio, no u kući je odmah, bez ikakva

1 »U Kninu se tako danas može »kupiti« stan za simboličnih 300 DEM, za devastrirani jednosobni stan, do 7000 DEM za dvosobni ili trošobni stan u kojem su sačuvane sve električne i vodovodne instalacije. Naravno, riječ je o »pravu na useljenje«, a ne o vlasništvu nad stanovima.... osim stanova prodaju se i rješenja koje je izdalо ministarstvo razvijaka i obnove po cijeni 1500 DEM... 'O ovoj pojavi, čujem, dosta se u gradu o tome govori, ali nitko od građana nam nije prijavio takav slučaj'...« (Slobodna Dalmacija«, 17. siječnja 1997.) U istim dnevnim novinama, predsjednik kninske nadležne komisije, Željko Mišić je ovakve pojave demantirao.

rješenja uselio Slavko Tešija iz Trogira. Vlasnica, Jovana Rnjak, ni danas ne može u svoju kuću.

Selo Žagrović, koje čine tri dijela: Žagrović polje (poznatije kao raškovićko, uz potok Butišnicu), Žagrović i Gornji Žagrović, u neposrednoj je blizni Knina. Kuće u ovom selu uglavnom su ostale cijele. Odmah iza vojne akcije, nenastanjene kuće naseljavaju Hrvati iz BiH (Tomislavgrad) i drugih dijelova Hrvatske: Imotski, Ervenik i dr., »*a u novije vrijeme i Hrvati iz srednje Bosne, koji domicilnom stanovništvu otimaju imovinu, pale vinograde, verbalno i fizički zlostavljuju.*« (17. lipnja 1997.)

U Udbinu se, uz Hrvate iz Hrvatske naselilo i više stotina Hrvata iz BiH. S njima je i vlač. *Anto Trgovčević*, kojemu je 8. siječnja 1997. dodijeljena obiteljska kuća Nevena Jerkovića za župni ured i katoličku crkvu, jer su i katoličke i srpske bogomolje u ovom prostoru porušene tijekom i nakon Drugog svjetskog rata i nikada nisu obnovljene. Kad se vlasnik vratio, zatražio je povratak svoje kuće. Taj vlasnikov, legitiman i Ustavom dozvoljiv zahtjev, otkrio je konačan cilj hrvatske vlasti na tome području. Ne dolazi u obzir da Udbina više ikada ima većinsko srpsko stanovništvo. U Udbinu se, po svaku cijenu, drži se u Udbini, mora vratiti katoličanstvo. Biskupija riječko-senjska, preko vlač. Ante Trgovčevića u tome aktivno sudjeluje i u prvi plan svega stavlja »*a što su oni učinili nama*«. Nisu čudne i neočekivane riječi velečasnog Trgovčevića kad kaže da Neven Jerković više nema prava na svoju kuću, jer ona više nije njegova pošto je on 1995. sam otišao, jer tako misli i tvrdi i biskup *Anton Tamarut*.

Sporazum Radne skupine o operativnim postupcima povratka², kad je riječ o kućama koje se »privremeno« koriste predviđa »*4. Ministarstvo (razvitka i obnove, op. p.) u suradnji s općinskom ili gradskom komisijom ponudit će osobi, putem Ureda ili regionalnog ureda, jedno od sljedećih rješenja:*

- a) rješenje koje određuje datum nakon kojeg će vlasnik moći ući u posjed svoje imovine, ili
- b) rješenje kojim se potencijalnom povratniku daje odgovarajući (u veličini i kvaliteti) smještaj blizu mjesta prebivališta i to u vremenskom razdoblju dok mu se ne vrati u posjed njegova kuća. U rješenju će biti naznačen datum nakon kojega će se odgovarajući smještaj moći koristiti...«

26. kolovoza 1995. *Jure Radić*, naseljenicima iz BiH: »*Svoj smještaj, smatrajte trajnim!*« Tako se Vlada RH, prema izbjeglicama iz BiH ponaša i više ih, zapravo izbjeglica ma ne tretira, već punopravnim — ravnopravnim građanima RH. Iz ustrajnosti RH da područja u kojima su do vojne akcije »Oluja« živjeli Srbi, trajno naselili Hrvatima, proizlaze mnogobrojni problemi. To podgrijava i nacionalnu netrpeljivost, nasilje i terorizam, pljačku kao element ekonomskog uništavanja, nemogućnost zapošljavanja i drugo, samo da se Srbi, u većem broju ne bi vratili, odnosno da i oni koji su tu budu natjerani da odu.

Kistanje, gradić sustavno spaljen i paljen i više mjeseci poslije vojne akcije »Oluja«, namijenjen je za izbjegle i doseljene Hrvate iz Janjeva. Hrvatska je od bivših vlasnika, za sada, oduzela većinu kuća, koje o državnom trošku popravlja i u njih useljava Janjevce. Istovremeno, uz Kistanje gradi 120 stambenih obiteljskih kuća, od kojih je samo 20 na-

² Sporazum su 23. travnja 1997. u osijeku potpisali; u ime RH Stjepan Šterc, UNHCR-a Eduardo Arboleda i UNTAES-a Gerard Fischer.

mijenila za preseljavanje naseljenika iz kuća koje pravi vlasnici traže natrag. Samo HHO ima registrirano 50-etak obitelji koji svoje kuće traže natrag, pa nije poznato što će se dogoditi s viškom od 30 obitelji, čije zauzeto vlasništvo očito neće moći biti vraćeno.

U slučaju izgradnje novog naselja za naseljene Janjevce, potvrđuje se teza mnogih kako Hrvatska na tome području, prije isključivo naseljenom Srbima, želi promijeniti etničku strukturu, odnosno bezuvjetno stvoriti hrvatsku (katoličku) većinu. Prognozери su to vezali za pravoslavni *Manastir Krka*, koji se nalazi u blizini, kojeg Hrvatska želi i fizički odvojiti od prebivališta pravoslavnih vjernika. To se, upravo ostvaruje jer je RH novim kućama »*presjekla*« glavnu cestu koja je do sada vodila do toga manastira. Ubuduće će se u manastir morati ići drugim putem.

No, bez obzira što RH ne želi da se itko od naseljenih Hrvata, bivših izbjeglica, vrati u svoje ranije prebivalište i na tome inzistira, ima onih koji se, unatoč tome žele vratiti. Međutim, oni o tome ne smiju govoriti javno, jer gube mogućnost rješavanja pojedinih pitanja... Odnos aktuelne hrvatske vlasti prema njima, osim na nacionalnoj osnovi, duboko je vjerskog karaktera, što posebno potvrđuje odnos prema manastиру Krka.

Naseljenici iz BiH, posebno na području bivšeg UN sektora Jug susreću se s mnogo-brojnim problemima, koje im Vlada RH, unatoč obećanjima, u dogledno vrijeme neće moći riješiti. Mnogima je teško što se nalaze u tuđim kućama, no drugog izlaza nemaju, jer im, posebno lokalna vlast ne želi omogućiti drugi smještaj i u primjerima kad je to moguće. Aktuelna vlast, osporavanjem njihova povratka u BiH, želi zadržati vojnom akcijom »Oluja« promijenjenu etničku sliku ovog područjha.

06101434

D E V E T I D I O

Povratak

»Ako se sjećate, u jednom od sporazuma između mene i Dobrice Ćosića (tadašnji predsjednik SR Jugoslavije) i Miloševića u Ženevi 1992., složili smo se o prvim koracima prema ponovnom uspostavljanju normalnih uvjeta života i naglasili da ćemo omogućiti 'dragovoljno preseljenje'. Unatoč tome stvari su krenule drugim tokom i što se dogodilo, dogodilo se, unatoč osobnim tragedijama ovih ljudi, ali će ishod biti pozitivan jer će uloga Srba biti tako mala kao što je bila za vrijeme Turaka...« (Franjo Tuđman, u razgovoru s Olgom Ramljak za »Slobodu Dalmaciju«, 1995.)

* * *

Iako je Republika Hrvatska 12. studenoga 1995. u Erdutu potpisala Temeljni sporazum, on, u dijelu koji govori o povratu, nije poštovan, posebno u vezi s povratom imovine i pravičnom naknadom. Tako u Točci 8. stoji: »*Sve će osobe imati pravo na povratak sve imovine koja im je oduzeta nezakonitim činima ili koju su bili prisiljeni ostaviti, a imat će pravo i na pravičnu nadoknadu za imovinu koja im se ne može vratiti.*« I točka 9.: »*Pravo na povratak imovine, primanje nadoknade za imovinu koja se ne može vratiti i primanje pomoći u obnovi stečene imovine bit će jednakostupni svim osobama.*«

Odmah, po dolasku u BiH i SRJ, kad se stanje smirilo i napetost popustila, mnoštvo hrvatskih državljanina, srpske nacionalnosti, krenulo je na hrvatske granične prijelaze sa željom da se vrate svojim domovima. Prvim informacijama, kako je to gotovo nemoguće učiniti, u početku se nije moglo vjerovati, pa je HHO, izložen sve većim pritiscima, tome pitanju posvetio posebnu pažnju, tražeći objašnjenja i upute Vlade RH na čijem je čelu tada bio Nikica Valentić, od Ureda za prognanike i izbjeglice, kojim je, u to vrijeme ravnao dr. Adalbert Rebić, od Ministarstva uprave i drugih.

Sustavno praćenje, analiza i provjera primljenih informacija i pritužbi, neposrednim promatranjem ponašanja na graničnim prijelazima i praćenje ulaska grupa osoba ili pojedinaca potvrđene su izjave o tome kako Hrvatska ne dopušta, i kako u tome ne želi popuštati, bilo kakav povratak izbjeglih Srba, stalno se pozivajući na proglašenje Predsjednika RH da ostanu kod svojih domova, a oni su, unatoč tome, dragovoljno otišli.

Do 31. prosinca 1995. godine, Uredu Republike Hrvatske u Beogradu, čekajući i po više sati u dugačkim redovima, sa željom za povratak u RH, javilo se 25.000 izbjeglica. Vladinom Uredu za prognanike i izbjeglice u Zagrebu, najmanje 4500 srodnika podnijelo je zahtjeve, s hrpmama dokumenata i dokaza kako je riječ o hrvatskim državljanima, za povratak najbližih ili dalnjih članova obitelji. Samo HHO-u, u tom se razdoblju, za pomoći pri organizaciji povratka na razne načine obratilo oko 4000 osoba. Prvi zahtjev za pomoći pri povratku u RH, zaprimljen je već 11. kolovoza 1995. Ministar vanjskih po-

slova RH Mate Granić, potvrdio je u razgovoru s ministrom vanjskih poslova Njemačke, Klausom Kinkelom da je Ured za prognanike i izbjeglice primio 4500 zahtjeva za povratak. Granić, međutim, ne spominje zahtjeve koje je zaprimao hrvatski ured u Beogradu. Prilikom razgovora Ivica Kostovića, Ljerke Mintas Hodak i Damira Zorića sa Johnom Shattuckom, rečeno je da je odobren povratak 2007 osoba u programu »spajanja obitelji«, no do kraja 1995., prema podacima HHO-a, vratilo ih se samo 615. Oni nisu objasnili što je sa zahtjevoma predanim u Beogradu i kako će se vratiti osobe, koje se ne mogu podvesti pod »spajanje obitelji«!.

Zajednica Srba u Hrvatskoj, istovremeno objavljuje podatak o 26.000 izbjeglica koji su se javili Helsinškom odboru u Srbiji, od kojih se 52 posto odmah, bez ikakvih uvjeta želi vratiti u RH. Još 25 posto bi se vratilo pod određenim uvjetima kao što su sigurnost života, pomoć pri obnovi uništenih gospodarstava i sl. »Samo se 13 posto više ne želi vratiti u Hrvatsku, ali žele naknadu vrijednosti svoje imovine...«

S obzirom na stanje, zatraženo je tumačenje premijera Valentića i predstojnika Ureda za prognanike i izbjeglice dr. Rebića. Predsjednik Vlade nikada se nije očitovao, no dr. Adalbert Rebić je 5. rujna 1995. objasnio kako se »Hrvatski državlјani koji su za vrijeme akcije »Olja« napustili područje Republike Hrvatske, a sada se žele vratiti, trebaju obratiti Uredu Vlade Republike Hrvatske u Beogradu«, te da »takve osobe trebaju Uredu u Beogradu predočiti bilo koju identifikacijsku ispravu s fotografijom (osobnu iskaznicu, putovnicu, vozačku ispravu i sl.)«¹ Na osnovi ove upute hrvatski Ured u Beogradu samo je zaprimao zahtjeve, ali se do kraja 1995. godine, uz pomoć toga ureda u Hrvatsku nije nitko mogao vratiti, jer naprosto nikakvi dokumenti, ni bilo kakve dozvole za povratak, tu se nisu mogli pribaviti. To se moglo učiniti samo s hrvatskom domovnicom, a do nje se moglo doći samo osobnim podizanjem u nadležnom matičnom uredu u Republici Hrvatskoj. U Republiku Hrvatsku moglo se ući samo s novom hrvatskom putovnicom, koje se nigdje nije moglo dobiti bez domovnice, a da bi se po nju moglo otići, trebalo je imati putovnicu.

Na granice su, potom, krenuli mnogi kojima su srodnici u Hrvatskoj (ako su gdje mogli) podigli rodne listove, potvrde o prebivalištu, vjenčane listove i sl., sa starim jugoslavenskim ili novopodignutim putovnicama SRJ, uz stare identifikacijske isprave Socijalističke Republike Hrvatske. Ni to nije pomoglo, čak nisu uvažavana ni originalna »svjedočanstva« o državljanstvu, u kojima je jasno stajalo da je taj i taj državljan Hrvatske. Nešto lakše su ulazile izbjeglice hrvatske nacionalnosti, ako su pribavile crkveni dokument o krštenju, ili ako su uspjele od nekog katoličkog župnika dobiti, makar i lažnu, potvrdu o tome.

Kako tadašnji beogradski Ured Vlade RH nije bio u rangu veleposlanstva, u njemu se nisu mogle potvrditi ni pismene punomoći pomoću kojih bi srodnici ili odvjetnici u Hrvatskoj podizali domovnice, rodne listove i druge dokumente. Na tisuće izbjeglica, potom, je opsjelo hrvatsko veleposlanstvo u Budimpešti, podnoseći »zahtjev za izdavanje potvrde za dobivanje granične propusnice«² ili punomoći. U pravilu ih nisu mogli dobiti,

1 Pomoćnica ministra uprave, Mira Martinac, odgovorit će HHO-u 12. siječnja 1995. kako su zahtjevi podneseni u Beogradu nevažeći, jer da taj ured nema nikakvih konzularno-diplomatskih ovlaštenja. Kad o tome nije znao najodgovorniji čovjek za probleme prognanika i izbjeglica, nije čudno što su tisuće drugih onoliko lutale, ne znajući kome se i na koji način mogu i trebaju obratiti, ili se baš takvo stanje i željelo zadržati?

2 Uputa ministra dr. Ivica Kostovića, 22. rujna 1995.

no oni koji su ih dobili i dobro platili, uzaludno su to učinili. Nigdje u Hrvatskoj, ne samo do kraja 1995. već (s rijetkim iznimkama) ni do kraja 1997. godine nije mogao podići domovnicu. U vezi s tim, HHO je pismeno tražio očitovanje Ministarstva uprave, navodeći konkretne sredine gdje se nikakve punomoći, kad je riječ o bilo kakvom poslu vezanom za izbjegle osobe, a ne samo za domovnice, ne priznaju.

Pomoćnica ministra Mira Martinac odgovorila je 5. prosinca kako: »*Državni službenik — matičar dužan je stranci upisanoj u knjizi državljana izdati domovnicu na njen osobni zahtjev ili zahtjev punomoćnika stranke (uz predočenje valjane punomoći) bez obzira na njenu pripadnost bilo kojoj naciji...*« Time je dilema, činilo se razjašnjena. Međutim, činovnici u matičnim uredima su radili po starom, dozvoljavajući da tako piše u zakonu i da je pomoćnica ministra uprave u pravu, ali da oni imaju »*druge naputke*«.

HHO je, na ponovno traženje, 12. siječnja 1996. od iste Mire Martinac dobio dodatno obrazloženje. »*Da bi se izvršila ovjera potpisa na punomoći u diplomatsko-konzularnom predstavništvu Republike Hrvatske, građanin koji želi ovjeriti punomoć, mora se identificirati važećom osobnom iskaznicom ili putovnicom Republike Hrvatske. Osobe koje zatraže ovjeru potpisa na punomoći ne mogu se identificirati starom osobnom kartom izdatom u Republici Hrvatskoj 1991. godine, a ni starim nevažećim pasošima bivše SFRJ.*« Sada je stvar bila jasna: matičari su, bez obzira ako je netko uspio u hrvatskom veleposlanstvu potvrditi svoj potpis na punomoći, znali da po tome ne moraju postupiti, jer se oni tada nisu identificirali s novim — dakle važećim hrvatskim identifikacijskim dokumentima. Za ovjeru potpisa trebaju novi dokumenti, a njih se može dobiti samo na osnovi domovnice, po koju se mora osobno u matični ured, a to je nemoguće učiniti bez nove putovnice...

Jedino rješenje je bilo da Ured za prognanike i izbjeglice Vlade RH izda dozvolu za povratak, koju mogu zatražiti rođaci prvog kruga (djeca, roditelji, bračni drugovi.) Do 28. prosinca 1995., prema izjavi novog predstojnika, Ured Vlade RH za prognanike i izbjeglice izdao je 615 dozvola za povratak isto toliko osoba, isključivo staraca, kako je obrazložio, »*samo iz humanitarnih razloga*«.

1. Postupanje na graničnim prijelazima

HHO je, u pravilu intervenirao da se dozvoli povratak svih koji to žele, jer im to jamči Ustav RH. No, u tzv. teškim slučajevima: starije i bolesne osobe i osobe koje su u Hrvatskoj imale sve potomke i druge bliske srodnike, HHO je poduzimao vrlo široke akcije. Primjerice, nakon propalih pokušaja da se u hrvatskom uredu u Beogradu dobije dozvola, pa u hrvatskom veleposlanstvu u Budimpešti, »*potvrda za izdavanje granične propusnice*« ili punomoćja za podizanje domovnice i nemogućnosti da se vrate u SRJ, HHO je molio da se 22. rujna pusti na graničnom prijelazu Terezino Polje, devet starih osoba, po koje su u Mađarsku (u Barcza, gdje čekaju danima) otišli najbliži srodnici. Osim od Ureda za prognanike i izbjeglice, pomoć je tražena od dr. Ivice Kostovića, iz Vlade RH, nadbiskupa Franje Kuharića, pomoćnog biskupa Jezerinca, župana osječko—baranjskog Branimira Glavaša, a angažirali su se Zoran Pusić i njegov *Gradsanski odbor za ljudska prava, Centar za mir i nenasilje u Osijeku*, a HHO je objavio i javnu zamolbu, s imenima osoba.

Nakon višesatnih pregovora, pritisaka i čekanja na graničnom prijelazu, sedam je osoba pušteno u RH, dok je bračni par Jančić vraćen.

Ponovo su čekali i svaki dan dolazili na granični prijelaz u Terezinom Polju, no uvi-jek su vraćani. HHO je 7. listopada uputio dva aktivista sa zadatkom da prate što se na tome prijelazu događa i da, u službenom automobilu pokušaju uvesti te dvije stare i vrlo bolesne osobe, koje su vrijeme srpske pobune jedva preživjele, jer su njihova djeca ostala, gdje su i bila, na slobodnom dijelu Hrvatske. Na graničnom prijelazu, uz široke aktivno-sti Ureda u Zagrebu, pregovori da ove osobe imaju pravo da uđu u Hrvatsku, bez obzira što nemaju novih hrvatskih dokumenata, a koje ni na koji način izvan Hrvatske ne mogu dobiti, trajali su šest sati. No, tada se ispostavilo da su te osobe mogle u RH ući još 22. rujna 1995., kada je na granični prijelaz faksom, na osnovi pritisaka (vidi gore) dostavljeni dozvola. Nije utvrđeno zbog čega je zatajena i toliko držana u ladjici pogranične policije.

S obzirom na sve jači pritisak i sve konkretnije optužbe kako se na graničnim prije-lazima, osobito onome u Terezinom Pölju, na kojeg je pritisak i najžešći, pogranični či-novnici postupaju rasistički, HHO 8. prosinca 1995. na granicu ponovo upućuje dvoje aktivista. Službenim vozilom, preuzet će u Hotelu Barcza nepokretnu staricu Zorku Ma-ravić, koja ima stare hrvatske dokumente, ali dozvolu Ureda za prognanike i izbjeglice, njezin sin nikako ne može dobiti, a strepi da će u Hotelu, za kojeg i nema dovoljno novca, umrijeti.

Na policijskoj kontroli, čim je pogranični policajac vidio crvenu putovnicu, bivše SFRJ, dok ga još nije ni uzeo upitao je: »*Je li gospođa Srpinja?*« Na potvrđan odgovor uzvraća: »*Onda nema ni teoretske šanse da uđe u Hrvatsku. Okrenite vozilo i vozite je u Mađarsku!*« Aktivisti su molili policajca da utvrdi kako je starica nepokretna, jedva živa i da je pitanje hoće li do sinova stana uopće doći živa, ostao je neumoljiv. Kad su se aktivisti obratili šefu pograničnog policijskog odjeljenja, prvo pitanje koje je postavio bilo je: »*Što je gospođa po nacionalnosti?*« Vratio je »staru« putovnicu i naredio da se vratи u Mađarsku. Na pitanje bi li mogla ući da je, kojim slučajem Hrvatica, odgovorio je potvrđno, dodavši da se tako radi »*po naputcima nadležnih*«.

Nakon četiri sata čekanja i telefoniranja, shvativši kako je starica gotovo u nesvjeti, da više ne može govoriti, aktivisti odlučuju napustiti granični prijelaz bez dozvole i stari-cu prebaciti, o čemu su policajci obavješteni, u virovitičku bolnicu. Tako je i učinjeno. Starica je u posljednji čas spašena i ostala je nekoliko dana, da bi mogla nastaviti put k sinu, za što je, u međuvremenu dobila pravu dozvolu.³

³ Aktivisti HHO-a nisu, na upozorenje granične policije, htjeli uzeti putovnice, već su krenuli bez njih. U centru Virovitice, službeno vozilo HHO-a dočekano je policijskom rampom: preko ceste prepriječena komunalna vozila s reflektorima, a iza njih grupa policajaca s automatskim oružjem. Kad je vozilo stalo, interfonom je naređeno da sve osobe izđu van s uzdignutim rukama. Starica *Zorka Maravić* naravno nije mogla izaći, niti je uopće shvaćala dramu koja se događala. Kad je policajac mobilnom vezom javio na granicu da smo zaustavljeni, ali da je starica »*izgleda mrtva*«, začuo se panica naredba: »*Odmah je vodite u bolnicu. Ne smije umrijeti. Onda smo gotovi.*« Rampa je brzo »*pocišćena*«, a vozilo HHO-a, predvo-djeno jednim i uz pratnju više policijskih vozila, krenulo je u bolnicu. Nakon toga, aktivista HHO-a (akti-vistica je, prije nelegalnog napuštanja granice, s jednom srodnicom starice Zorke upućena za Zagreb, ka-ko bi bila poštovanja očekivanih policijskih postupaka) i staričin sin, islijedivani su u PU virivitičkoj do ra-nih jutarnjih sati, kad je došla naredba »*odozgo*« da budu pušteni.

Kako je ulazak u RH zapeo i bračnom staračkom paru hrvatske nacionalnosti, tročlana ekipa aktivista HHO-a otišla je u Mohacz, gdje su više dana čekali da bi dobili dozvolu za ulazak u RH i to nakon što su iscrpili sve »mogućnosti« da ishode legalnu dozvolu. Uz Hrvate, bračni par Krznarić, povezana je i starica Danica Jančić, Srpskinja. Uvjerenje na graničnom prijelazu Donji Miholjac, po uobičajenom scenaru trajalo je od 13, 40 do 17, 40 sati, kad je konačno »sklopljena pogodba«: Hrvate, bračni par Krznarić će pustiti, ali Srpskinja D. Jančić se mora vratiti, bez obzira što je i nju dočekala njezina kći.⁴ Intervenira i bračni par Krznarić, odbijajući da bez starice Danice, krene s kćerima u Zagreb.

Danica Jančić vraćena je i smještena u Harkanyu, a bračni par Krznarić je krenuo za Zagreb. D. Jančić je dobila, nakon ponovljenih brojnih intervencija i angažiranja stranih veleposlanstava, dozvolu za povratak, tek 5. siječnja 1992.

Ekipe HHO-a, prije svega zbog praćenja postupanja na graničnim prijelazima radi objektivnog informiranja o tome kako RH ne želi da se srpske izbjeglice vraćaju u RH, ali i zbog pomaganja nemoćnima i starima, ekipe aktivista HHO-a u još su nekoliko navrata, sve do polovice 1996. ponovile opisane akcije.

Ovi postupci, zajedno sa svim što se događalo u vrijeme i nakon vojnih akcija »Blijesak« i »Oluja«, sve do zaključenja ovog izvještaja, ukazuju kako aktuelna vlast Republike Hrvatske želi ustrajati u tome da se što manje srpskih izbjeglica vrati, odnosno da ih se pusti samo onoliko koliko se to, zbog međunarodnih pritisaka (dok traju) mora. Ovi i svi naredni postupci potvrđuju izjavu bivšeg predstojnika Ureda Vlade RH za prognanike i izbjeglice, Damira Zorića, datu 28. prosinca 1995., kako »Srbi više nikada u Kninu, Vojniću, Vrginmostu, Donjem Lapcu i ni jednom drugome hrvatskom mjestu neće biti većina«, na čemu je on dosljedno ustrajavao.⁵

2. Položaj onih koji su ostali i povratnika

»Na pobjedničkom obilasku osvojenih područja predsjednik Tuđman je objasnio da je vojna akcija otklonila stogodišnji rizik sigurnosti u Hrvatskoj pograničnoj zoni — koju je bečka monarhija jednom naselila Srbima kao bedemom protiv osmanlijskog carstva. Hrvatske vlasti izdale su dekret o »privremenom raspolažanju napuštenom imovinom«. On pobeglim Srbima daje rok od devedeset dana za traženje povrata vlasništva. Birokratske

-
- 4 Danica Jančić molila je pogranične policajce plačući, čak klečeći da je puste kući. Aktivisti HHO-a su joj, potom, savjetovali da se hrvatskim vlastima preda, da izjavi kako je u vrijeme srpske pobune »činila zločine protiv Hrvata«. Ako je uhapse, lako će dokazati da je to gorka šala. Pristala je i izjavljuje policajcima kako je u Krajini činila »svakakva zla« i sada za to pred hrvatskim narodom želi odgovarati. Štos nije uspio, jer policajac objašnjava kako bi se za to morali podastrići dokazi, a osim toga za njom nema nikakve tjeratice, te same njezine godine i zdravstveno stanje ne ide u prilog tvrdnji da je »činila zločine«.
- 5 Izjava data tadašnjem izvršnom direktoru HHO-a, Petru Mrkalju, a ponovljena predsjedniku HHO-a Ivanu Zvonimiru Čičku, kada je pred njim prijetio i s fizičkim obračunom s Petrom Mrkaljem koji, da ga zatrjava »glupim zahtjevima«.

zapreke i za njih zatvorene granice između Hrvatske i Srbije čine pridržavanje roka, praktički nemogućim. »Privremeno raspologanje« predviđeno je da traje...«⁶

Ne samo da je HHO vršio stalne pritiske na Vladu RH da se poštaju neotuđiva prava na povratak i dom, već je to činila većina nevladinih organizacija za ljudska prava u Hrvatskoj. Tako je *Antiratna kampanja Hrvatske*, u listopadu 1995. uočavajući probleme, koje je uočio i HHO, javno zatražila od predsjednika Vlade RH, da se ta prava poštiju, da Vlada učini ono što joj nalaže Ustav RH, što traži međunarodna zajednica i na što srpske izbjeglice, jednako kao i svi hrvatski prognanici, imaju pravo. Antiratna kampanja traži da se procedura povratka jasno definira, da se o njoj objave javne informacije, da se Uredu Vlade u Beogradu dadu potrebne ovlasti za rješavanje toga pitanja, da se »ukine svako vremensko ograničenje za primanje i rješavanje zahtjeva za povratak u RH«, da se proglaši automatsko pravo na hrvatsko državljanstvo svih koji su 1990. godine bili upisani u hrvatske biračke spiskove. »Svima čiji su rođaci već podnijeli molbe Vladinom uredu za prognanike i izbjeglice smjesta izda putne listove«. Javni zahtjev, kojeg je u ime deset NVO Hrvatske potpisala Vesna Teršelić, sve do zaključenja ovog izvještaja nije ostvaren.

Dok su se tisuće osoba potucale kojekuda i poduzimale sve da se nekako vrate u svoja bivša sela, drugi su, iako su prihvatili poziv Predsjednika Tuđmana da ostanu — i ostali, kasnije, ako su preživjeli, odlazili. Jedan od takvih je Tode Šarić, star 57 godina,, iz Krnjeuva, koji je Hrvatsku napustio 1. ožujka 1996., istina s novim hrvatskim dokumentima. Ostao je u napuštenom selu s još šest starih osoba. Drugog dana akcije »Oluja«, kod kuće ga je uhapsila vojna policija i odvela u Benkovac. Tamo je proveo zatvoren četiri mjeseca. Zlostavljeni su ga, teško premlaćivali, pitali za oružje, četnike, štošta drugo, na što nije znao odgovoriti. Kad se vratio kući, našao ju je devastiranu i opljačkanu, ostao je bez igdje ičega. Iako je, na odlasku drugim članovima obitelji rekao kako će se oni brzo vratiti, predomislio se i pridružio im se na tuđem.⁷ Programom spajanja obitelji, do 29. travnja 1996. u RH se vratilo 3639 srpskih izbjeglica. Tako se u Obrovcu život pomalo normalizira. »Trenutno u Obrovcu živi 1200 osoba, od kojih je većina izbjeglica iz BiH, dok je dvadesetak povratnika srpske nacionalnosti. Od povratnika četvoro se vratilo u Krupu (od kojih se dvoje ubilo bombom), dvoje u Kunovce, te 15 u Obrovac. Zapovjednik policije (Maksimilijan Savić, op. p.) posebno je naglasio kako je (Marko) Šukara, jedan od građana srpske nacionalnosti cijelo vrijeme ostao u Obrovcu, te da mu se ništa nije dogodilo... Božo Majstorović, prvi je povratnik i u svome je stanu...«⁸

Sporazum Vlade RH i UNTAES-a, o operativnim postupcima povratka, s kraja travnja 1997. godine trebao je taj proces olakšati. Tako je taj sporazum video i Aldo Tenisci, šef koordinacijskog centra promatračke misije EU u Kninu. »Mnogi ljudi se još uvijek

6 »Die Zeit«: »Tko nije pobjegao, morao je umrijeti«, 6. listopada 1995.

7 »Tamo se više ne može živjeti... Kuće su opljačkane, nema ničega u njima. Moja kuća nije zapaljena, ali sve mi je polupano ili odneseno... Sve je mrtvo, samo pljačkaši hodaju okolo, U početku je pljačkala vojska, a sada dolaze civili. Oni pljačkaju, a mi gledamo. Ako nešto netko pita, kažu mu da je ovo hrvatska država. Pa i ja sam po državljanstvu Hrvat, rekao sam jednomete, a on će meni' Nemaš ti što ovdje raditi, bolje ti je da odeš.' Ne mogu to više izdržati...« (Tode Šarić, 1. ožujka 1996.)

8 Terenska istražba HHO, 19. travnja 1997. Zapovjednik Pp M. Savić tom prilikom tvrdi kako je »posebna pažnja posvećena povratnicima srpske nacionalnosti, kojima policija pomaže u rješavanju njihovih problema (slikaju ih za dokumente, a nekim su nudili i stanove)...« (Izvještaj od 23. travnja 1997.

vraćaju individualno, a ne u organizaciji Vlade Republike Hrvatske pa je normalno da se susreću s problemima posebno pri rješavanju njihove napuštene imovine, tj. useljavanju u svoje stanove. Upravo s ovim sporazumom oko povratka hrvatskih, odnosno srpskih izbjeglica u hrvatsko Podunavlje i iz hrvatskog Podunavlja, mislim da je to dobar korak kako bi se uz Vladinu intervenciju pomoglo tim ljudima u rješavanju njihovih životnih problema, poglavito da se mogu vratiti u svoje domove...«⁹

U Kninu je, o tome, nakon posjeta Udbini, Gračacu, Donjem Lapcu i tome gradu, 18. lipnja 1997., za susreta s gradonačelnikom Milivojem Tomašem i njegovim suradnicima, govorio i američki veleposlanik u Zagrebu, Peter Galbraith. »Stav američke vlade, rekao je Galbraith, u pogledu temeljnog ljudskog prava na povratak svojim kućama i na povrat imovine je jasan. Američka vlada zalaže se zato da se svi Hrvati prognani iz Podunavlja vrate u svoje kuće, ali isto tako da se Srbi izbjegli s područja Knina, Gračaca, Udbine, Donjeg Lapca... kao i Hrvati iz Bosne i Hercegovine, te Bošnjaci vrate svojim kućama i za povrat njihove imovine. Svim Srbima koji se žele ovamo vratiti to se mora i omogućiti...«

Slične stavove iznio je i Bill Richardson, nakon njegova susreta 20. srpnja 1997. s predsjednikom RH Franjom Tuđmanom, na Brijunima,¹⁰ koji je obećao da RH prihvata povratak svih Srba. Samo tri dana prije, 17. srpnja 1997. u Vladi RH održan je kolegij hrvatskih župana. Oni, o tome pitanju imaju nešto drugačiji stav. Tako je o tome pitanju župan dubrovačko-neretvanski Jure Burić izjavio: »Kakva smo mi to država kad nam se toliki Srbi mogu vratiti bez našeg znanja? Što rade hrvatski graničari, zar će dopustiti da nam u zemlju svaki pijani četnik iz Trebinja.« Ujedno je predložio reviziju domovnica, smatrajući kako je u Hrvatskoj puno onih kojima domovnice treba oduzeti.

U to vrijeme Vijeće sigurnosti UN-a sastavljalo je tekst *Rezolucije br. 1120*, čiji je sadržaj vezan za RH, a na osnovi izvještaja Glavnog tajnika od 23. lipnja 1997. U dokumentu VS UN-a prije svega podsjeća RH na data obećanja i preuzete obaveze, a između ostalog u točci 4. kaže: »Snažno (VS) poziva Vladu Republike Hrvatske da odmah ukoloni administrativne i pravne prepreke povratku izbjeglica i prognanih osoba, posebice onih koje donosi Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom; da stvari potrebne uvjete sigurnosti, zaštite i socijalnih i ekonomskih perspektiva za one koji se vraćaju u svoje domove u Hrvatskoj, uključujući trenutnu isplatu mirovinu; i da podstiče uspješnu provedbu Sporazuma o operativnim postupcima povratka tretirajući sve povratnike jednako bez obzira na etničko podrijetlo...« (Prema »Novom listu«, od 16. srpnja 1997.)

Američki ambasador, osobno je bio upoznat što se »na terenu« događa, kako teče povratak i kako je osobama koje su ostale kod svojih kuća. U mnogim slučajevima njegova je administracija vršila pritisak na hrvatsku vlast da se nekim osobama hitno dozvoli povratak.

9 »Novi list«, 15. svibnja 1997.

10 »Od iznimne je važnosti da svi ljudi, bez obzira kojoj nacionalnosti pripadaju, ostave iza sebe prošlost i zajedničkim se radom okrenu prema budućnosti. Prije svega od iznimne je važnosti da počne funkcionirati lokalna samouprava. SAD i UN mogu samo omogućiti taj proces, ali ostvariti ga moraju oni ljudi koji na ovom području žive...« (Bill Richardson, 20. srpnja 1997. na konferenciji za novinare, poslije susreta s Franjom Tuđmanom na Brijunima, po »Novom listu« od 21. srpnja 1997.)

Aktivisti HHO-a, susreli su se, tako 17. travnja 1997. godine, u zabiti Zrmanje Vrela, u zapaljenoj kući staraca Darinke, r. 1912 i Marka LUKIĆA, r. 1904, Srbi. Peter Galbraith se osobno uvjerio da je njihovo i sva okolna imanja spaljena, da žive u neizdrživim uslovima u betonskoj prostorijici, koja je trebala biti trapom za krumpir i sl., da su ostali bez svega, bez stoke (dva konja, dvije krave, 10 koza). Marko je, k tome slijep i nepokretan. Sin im *Miloš Lukić*, star 56 godina, ima invalidnu nogu, oženjen Hrvaticom, izbjegao je s ostalima iz sela. Roditelji mole da mu se odobri povratak, no do toga dana ni odgovora nisu primili. I aktivisti HHO-a zamolili su ambasadora Galbraitha da o slučaju obavijesti državnu vlast i traži odobrenje za njihov povratak, jer je njihov dolazak, najbolja državna pomoć ovim starcima. Doista, ubrzo, *Nevenka* i *Miloš Lukić* su se i vratili.

Očekivalo se da će se nakon donošenja Programa povratka (26. lipnja 1998.) na Hrvatskom državnom saboru, povratak kuća pravim vlasnicima olakšati i ubrzati. Međutim, gotovo je sve ostalo po starom.

Republika Hrvatska više u ni jednom kraju ne kani dozvoliti brojčanu prevlast srpske populacije. S obzirom da je primorana dozvoliti povratak stanovitom broju osoba te nacionalnosti i vratiti im oduzetu imovinu, pribjegava drugim rješnjima, kako bi naseљenici iz BiH i Vojvodine (ili drugih država) ostali na »*novim ognjištima*«. Uz već naseљene Hrvate iz Janjeva u Kistanjima, uz taj gradić gradi se novo naselje sa 120 novih kuća, od kojih je samo 20 predviđeno za izmještanje naseljenika iz tuđih kuća, iako HHO bilježi pedesetak zahtjeva. U Donjem Lapcu, točnije u Donjem Boričevcu u (za sada tajnom) planu stoji da će se za Hrvate izgraditi, u prvoj fazi 150, a u drugoj još 300 obiteljskih kuća. U Korenici je u planu izgradnja 300 kuća, u koje će se smjestiti 1715 naseљenika, otprilike onoliko koliko je prije rata u tome mjestu živjelo Srba.¹¹

»*Smatramo da ih se do sada vratilo oko 10.000... Predstavnici Vlade Republike Hrvatske kažu da se vratila 31.000 izbjeglica i to 19.000 iz istočne Slavonije i 12.000 iz Srbije, ali ja mislim da su te brojke visoke...*« *Andreas Kohlschutter*, OESS — Knin, travnja 1998. Istovremeno na područje Knina naseđeno je 20.000 bosanskih Hrvata.

»Organizirani povratak je tako mali radi birokratskih prepreka koje povratnici moraju savladati. Stoga mi smatramo da hrvatski Ured za povratak prognanika i izbjeglica više blokira proces povratka nego što mu pomaže...« (Isto)

Osnivanje Agencije za promet nekretnina (APN), objavljeno je u »*Narodnim novinama*« 29. travnja 1997. Agencija je, prema čl. 3. Uredbe o osnivanju, »*ovlaštena kupovati određene nekretnine u svoje ime, a za račun Republike Hrvatske*«. Te nekretnine »*dužna je dodjeljivati građanima Republike Hrvatske*«, a davati će i »*zajmove domaćim fizičkim osobama za kupnju određenih nekretnina iz čl. 4. ove uredbe.*«

Lokalne vlasti u Kninu ustrajavaju na onemogućavanju povratka Srba i njihovog ulaska u posjed svojih kuća. Kad su predstavnici UNHCR-a u Kninu, s povjerenikom Zvo-

¹¹ *Zajednica prognanih, izbjeglih i raseljenih Hrvata BiH*, vrši opravdani pritisak da se status njezinih članova riješi trajno. U tome smislu, 16. svibnja 1996. u zagrebačkom Hotelu »*Intercontinental*« održan je sastanak, uz prisustvo više čelnika RH, među kojima je bio i pokojni Gojko Šušak. Na tome je sastanku tvrdo zatraženo »*da se odrede područja ili općine u Republici Hrvatskoj i Herceg Bosni za organizirano zbrinjavanje i naseljavanje prognanih Hrvata iz BiH.*« Nakon toga sastanka utvrđeni su raniji planovi da se bosansko-hercegovački Hrvati zadrže, kao naseљenici, na nizu područja, među kojima su: kninsko, donjolapačko, korenčko, gračačko i obrovačko, a za Hrvate iz Janjeva, Kistanje, na području bivšeg UN sektora jug. Da se ublaže pritisci zbog nasilnog pretvaranja Kistanja u grad s hrvatskim življem, Vlada RH omekšala je izdavanje dozvola za povratak u okolna srpska sela, ponajprije u Ivoševce.

nimirom Puljićem razgovarali, tražeći da se i u praksi ostvaruju obećanja hrvatske Vlade i samog Tuđmana »G. Puljić je negirao pravo (srpskom) vlasniku da sazna što se dogodilo s njegovom napuštenom imovinom i pravo da bude informiran da li osoba koja trenutno koristi kuću ima zakonsko pravo na to ili ne. Prema g. Puljiću, ne postoji veza između (kako on govori) 'prijašnjeg' vlasnika i sadašnjeg korisnika. On je izjavio da je 'prijašnji' vlasnik izgubio njegovo/njezinu vlasništvo i da se napuštena imovina sada tretira kao državno vlasništvo... G. Puljić je zanijekao hrvatskim Srbima, povratnicima koji se vraćaju iz istočne Slavonije, pravo da uđu njegovu/njezinu kuću, čak i ako je prazna... i ako on/ona to učini to će značiti da on/ona zaposjeda tuđu imovinu i da je to čin slučan grabeži.

Komentar: Čini se da lokalne vlasti u Kninu imaju jasnu namjeru da spriječe povratak domicilnog srpskog stanovništva. Ta politika u suprotnosti je s javnim izjavama hrvatske Vlade u Zagrebu... U prijašnjem susretu g. Puljić je naznačio da slijedi naredbe iz Zagreba i da njegova politika ima podršku hrvatske vlasti... sadašnja politika na druge staze treba osigurati etnički čisto zalede za obalne gradove Zadar, Šibenik i Split...«¹²

Kad je s Predsjednikom Tuđmanom razgovarala Visoka povjerenica UN za izbjeglice Sadako Ogata, Tuđman je bio tvrd i »prilično uzrujan« zbog pritisaka za omogućavanje povratka srpskih izbjeglica, smještenih u istočnoj Slavoniji. Ivica Kostović, pak rekao je »da se raseljeni Srbi mogu registrirati radi povlastica koje imaju izbjeglice, ali bi morali koristiti drugačije obrasce od onih koji koriste Hrvati.«

Opredjeljenja Zvonimira Puljića i kninskih vlasti, podupiru mnogi. Kad su se Slavica i Boško Čeko (nacionalno mješovit brak), početkom 1996. vratili iz izbjeglištva, a po prethodnom dogovoru s privremenim korisnikom kuće Ivom Kaligerom, koji je čekao da se obnovi njegova, za vrijeme »RSK« minirana kuća, trebali su useliti u jednu od slobodnih etaža kuće. Privremeni korisnik je to morao odbiti, jer su mu drugi susjedi zaprijetili miniranjem kuće i ubojstvom, ako u kući bude živio zajedno s »četnicima«.

»Ukoliko i iseli netko od stanara ovih kuća, useljava se novi, a Povjereništvo Vlade RH njima izdaje rješenja. Sistem je slijedeći: dode Hrvat iz Bosne ili nekog kraja Hrvatske u Povjereništvo, izjavi da želi da se doseli u Knin i traži kuću (stan) za useljenje. Tamo mu kažu: 'Nađi kuću (stan), pa onda dodi!'. Ovo dovodi do cijetanja crnog tržišta jer oni koji su 'rezervirali' više kuća ili stanova sada prodaju pravo na useljenje (za dobro očuvanu i namještenu kuću cijena je oko 5000 DEM, a za stan 2000 DEM). Potrebno je naglasiti da iako na svakom izdatom rješenju стоји da je dostavljeno vlasniku ili da je stavljen na oglasnu ploču kad u Kninu nema vlasnika, ni jedan vlasnik nije dobio rješenje niti se i jedno rješenje nalazi na oglasnoj ploči. Vlasnici ne mogu dobiti rješenja ni kada to izričito traže u Povjereništvu. G. Mišić (Željko, op. p.) predsjednik Stambene komisije i pomoćnik povjerenika Vlade (Zvonimir Puljić, op. p.) vrlo je grub sa povratnicima. Neće da ih sasluša. Najčešće kaže: 'Vi ste povratnici, nemam ja što s vama razgovarati' ili 'To nije vaša imovina. Gdje ste do sada bili?'...«¹³

Ustavni sud RH ukinuo je 26. rujna 1997. neke odredbe Zakona o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom. Tako su stvorene zakonske prepostavke da vlasnici sa svom spornom imovinom (a uglavnom je riječ o nekretninama) mogu slobodno raspolagati. U praksi to nije tako.

12 Iz bilješke o razgovoru visokih predstavnika UNHCR-a i Zvonimira Puljića.

13 Izvještaj iz Knina, 7. ožujka 1997.

Radmila Kukolj, r. 1941. vratila se iz izbjeglištva 20. siječnja 1996., prije isteka roka od šest mjeseci. Kad se vratila našla je stan, nad kojim je imala stanarsko pravo, neuseljen, ali devastiran da za stanovanje nije bio. Uređivala ga je godinu dana, a kad se upravo kaniila u nj i useliti, u stanu je zatekla *Marinu Klepo*, iz Sinja, djelatnicu Povjereništva Vlade RH, koja je izjavila da je stan kupila od »nekog Marka« za 2000 DEM. U vezi s povratkom stana R. Kukolj, bavile su se sve NVO, čak i brojni strani ambasadori. Lokalne vlasti nisu htjele R. Kukolj zaštititi, niti su pokrenule postupak protiv »nekog Marka« od kojega je M. Klepo, navodno kupila stan, a koja ga je napislijetku i napustila, te time, navodno, izgubila rečenu sumu novca.

Ljubici Kutlači, nepoznate su osobe, četiri muškarca i jedna žena, 8. studenoga 1996. pokušale oteti kuću. Kad su toga dana upali u kuću i nju istjerali, obratila se policiji, koja je »nepoznate« osobe upozorila da to ne smiju činiti. Preko noći Lj. Kutlača je spavala kod susjeda, no u njezinu kuću ista grupa provaljuje i postavlja svoju bravu. Vlasnica, također provaljuje i stavlja novu — svoju bravu. »Osobe« ponovo upadaju u kuću, ne žele je napustiti, a vlasnicu zlostavljaju. Kninska policija je vlasnicu upućivala na pokretanje sudskog spora. Tek nakon što je HHO, oštro reagirao u MUP-u RH, zamjenik ministra *Zlatko Gledec*, potvrdio je incident, te izdao nalog da se oni iz tuđe kuće izbace i vlasnica zaštititi. »Nepoznate« osobe, koje su u međuvremenu policiji postale poznate, tek su 12. studenoga napustile kuću, koju su pokušali oteti, a nakon toga bi dobili, što je u Kninu (i ne samo njemu) bio uobičajeni postupak, rješenje o privremenom korištenju, ako treba i s datumom od nekoliko mjeseci prije.

Povratnicima se, uz sve druge prepreke (problemi s dokumentima, mirovinama, socijalnim primanjima, obnovom, zaposlenjem...) postavljaju i one najteže: pokušava ih se ubiti ili teško zaplašiti da kućište napuste, a da drugi, kad čuju što se događa, od povratka odustanu. Jovanka, r. 1932. i Slavko Maričić, r. 1936, koji su Biljane Donje napustili prije početka akcije »Oluja«, 4. kolovoza 1995. u jedan sat ujutro, vratili su se kući ljeta 1996. Smjestivši se u prijateljevoj kući, koji se trenutno nalazi u Australiji, uz pomoć UNHCR-a, počeli su obnavljati svoju kuću. Dvadesetak dana radili su uz pomoć još nekolicine majstora. No, 8. srpnja 1998, oko 7, 20 sati ujutro, Slavko Maričić je traktorom, u dvorištu naišao na, protekle noći, postavljenu minu iznenadenja. Osim njega, ranjen je i pomagač Svetozar Škorić, r. 1942. koji se nalazio u prikolici.¹⁴ Traktor je znatno oštećen. Kako su u dvorištu već bila dvojica majstora, pokrenuli su svoj osobni automobil marke »stojadin«, kako bi unesrećene prevezli do liječnika. No i oni su automobilom aktivirali drugu minu, nisu ranjeni, ali je automobil sasvim uništen.

»Ne znam tko bi to mogao učiniti, kaže Slavko Maričić, 21. srpnja aktivistima HHO. Sjećam se da su, možda deset dana prije toga, došla trojica u zelenom 'citroen-u', bez registracije. Samo su gledali što radimo, nisu ništa rekli, pa su otišli prema Zadru. Onda sam ih dva-tri dana prije incidenta ponovo vidi, opet isti zeleni 'citroen', još uvijek bez registracije... Policija je bila na licu mjesta... oni kažu da je to privatno stavljen, da nije od vojske... Spremao sam se useliti, ali sad nema šanse...«¹⁵

¹⁴ On je, također, povratnik i 20. ožujka 1998. počeo je uz pomoć UNHCR-a obnavljati svoju kuću. Nepoznate osobe, 26. ožujka 1998. bacaju mu u dvorište dvije bombe.

¹⁵ »Zabrinuti smo zbog incidenata koji se događaju na poljima zbog zaostalih mina, ali ovaj slučaj je drugičiji jer uključuje oružje namjerno postavljeno kao teroristički čin usmjeren protiv programa povratka i pomire-

Na području Županije ličko-senjske, od početka 1996. do 2. veljače 1999. minama iznenadenja ubijeno je 11 osoba, a ranjeno, lakše ili teže, blizu 30.

Nakon ovakvih incidenata, ljudi se ne usude obrađivati zemlju. Primjerice Radoslav Đaković i Gojko Korica, teško su 9. studenoga 1998. stradali od mine koja je postavljena u hrpu stajskog gnoja razvezenog nekoliko dana prije. Zorka Zaklan u Mogoriću boji se odlaziti u vrt, jer joj je sin teško nastradao 6. studenoga 1998., aktivirajući minu otvaranjem vratnica koje vode u vrt. Napose, 2. veljače 1999. poginuo je Nikola Karleuša u Brlogu. On je pakleni stroj, kakav upotrebljavaju specijalci, aktivirao u stogu sijena, kojeg je lani sam napravio. Na istom mjestu, dan kasnije, teško je ranjen policajac Zvonko Delač, prilikom obavljanja očevida. Radi sigurnosti još je jedan stog zapaljen, no obitelj pokojnog Karleuše ne usudi se dirati ostale, iako im sijeno za stoku itkako treba.

3. Mišljenje naseljenika iz BiH

»Hrvatska vlast nas ovdje nasilno želi zadržati iz dva razloga: prvo je da budemo brana povratku izbjeglih Srba, a drugi razlog su naši glasovi, a zna se kome ih moramo dati. Mi smo ovdje obična glasačka mašina...«

se ovdje u Hrvatskoj nadaju da će se Europa i SAD umoriti i odustati od dosadašnje politike i pritisaka na Hrvatsku. Ovdje očekuju da mi pomalo zaboravimo svoj bivši kraj. Vjeruju da ćemo mi stariji pomrijeti, a da će mladi ovdje lakše ostati. Isto tako vjeruju da će, ako ih se bude zlostavljal i ovako prema njima postupalo, većina Srba sama odustati od povratka. Ova Agencija za promet nekretninama, obična je organizacija za etničko čišćenje. Vrši se pritisak na Srbe da imovinu prodaju što jeftinije i da se ne vraćaju...«

Onda, vidite, nama se bitno promijenio status. Najprije smo bili izbjeglice. Međutim, mi više nismo izbjeglice. Izbjeglički su nam kartoni promijenjeni. Postali smo naseljenici. No, više ni ti kartoni ne vrijede, jer smo postali građani Republike Hrvatske...«

Kao hrvatskim građanima ukinuto nam je niz vidova pomoći. Ne možemo više ništa dobiti od Crvenog križa. Caritas nam nema što dati, jer su ga opteretili carinom — piše na njegovim vratima. Tako kontroliraju svu pomoć. Prije je najviše pomoći izbjeglicama iz Bosne financirano iz Ministarstva obrane. Sad je to, navodno, presjećeno...«

Mi smo, kad smo čuli kako Pavletić obećava kako Hrvatska može primiti 80.000 Hrvata iz Njemačke, pokušali da ukažemo na to kako to nije za nikoga dobro. Nismo uspjeli. Ti ljudi sve više iz Njemačke dolaze, primamljeni lijepim riječima. Ovdje ih se titra od nemila do nedraga i na kraju će izgubiti sve. Ovdje će potrošiti ono što su eventualno u Njemačkoj zaradili ili što im je netko za povratak dao, a u Bosni neće ostvariti ništa od svoje imovine. Sutra će biti u gorem položaju nego mi...«

Gledam kako se neki Srbi vraćaju u Hrvatsku. Ne znam što će biti s njima. Hrvatska ih je morala pustiti ovamo, ali im sada ništa ne da. Njihova imovina sva je zauzeta. Naseljenici iz BiH, dobili su lani rješenja da se isele iz njihovih kuća. Većina se na ta rješenja nije žalila, jer im je rečeno da to ne trebaju činiti, odnosno da su rješenja fiktivna, samo

da bi se međunarodnoj zajednici pokazalo kako Hrvatska poštije dogovore, ali da nitko, ako neće ne mora izaći iz tude kuće ili stana i da ga nitko neće tjerati... Zanimljivo je da to većina tih ljudi i vjeruje. Uči ih se da prema povratnicima Srbima budu neljubazni i grubi, da im prijete, ne daju da pridu svojim kućama i sl. Ako se netko od naseljenika ne pridržava uputa i ne postupa tako, nailazi na osudu, prijetnje i ne može više ništa riješiti. Ovakvima kao što sam ja prijeti se i smrću, miniranjem kuća i slično. Zato, moje ime nigdje ne spominjite...¹⁶

* * *

Umjesto zaključka evo riječi Miće Čorka, Hrvata, iz Vrhovina, prognanika koji se, tek nakon akcije »Oluja« vratio u svoje selo. »Svi Srbi bi se trebali vratiti. Oni koji su krivi, neka im se sudi. Vidite kako je to sve pusto, treba raditi i za državu je bolje da se Srbi vrate i da rade na svojim imanjima...«

Miće Čorak čuva susjedne kuće. Vlasnici Srbi, (Grbić i Vukomanović) su izbjegli. Tvrdi da su ti susjedi, u ratu, uspjeli sačuvati njegovu kuću i da im to nije bilo lako. Srpski pobunjenici su, 1. listopada 1991., odveli iz njegova zaseoka šest osoba: njegovu braću *Slavka*, r. 1930. i *Vladu*, r. 1939., bratiće *Stjepana*, r. 1935., njegovu ženu *Katu, Martina*, r. 1939. i *Matu*. U tome selu su 19. listopada 1991. oko 17 sati, vatrenim oružjem, ubijene i *Marija, Hrvatica i Ljubica, Srpinja*. Tih dana i kasnije, zapaljena je 21 od 23 hrvatske kuće, koliko ih je u selu bilo u svojoj, zapaljenoj kući izgorjela je *Zorka Čorak*, nepokretna žena — majka Vladina.

Gdje su odvedene osobe, pokopane, ni danas se ne zna. No, Miće Čorak tvrdi da se zna tko je za to odgovoran i da će oni »kad — tad odgovarati«. »Odgovornost za njihove zločine ne mogu niti trebaju snositi svi Srbi...« dodat će.

4. Pravo na rad

Hrvatska Vlada, iako je donijela *Zakon o područjima od posebne državne skrbi*, u toj brizi pristupa selektivno i rasistički. U svom radu primjenjuje diskriminaciju, ne samo prema Srbima koji su ostali na tome području, ili koji se vraćaju, već i prema Hrvatima, koji su ratne godine proveli pod vlašću tzv. RSK, a nisu bili u progonstvu. Hrvatske su vlasti većini od tih ljudi uskratile i pravo na rad, osim u iznimnim slučajevima kada nemaju adekvatne zamjene s »pravim Hrvatima«: bivšim prognanicima ili naseljenicima iz BiH. Posebno su diskriminirani Hrvati koji žive, ili su živjeli u nacionalno mješovitim bračnim zajednicama i oni, koji su također u vrijeme vojne akcije »Oluja« izbjegli u SRJ. Itd.

Takva odmazda i nacionalna netrpeljivost prema svima koji su u vrijeme rata živjeli na području tzv. RSK, obuhvatila je sva područja života i rada.

većina zaposlenih »iz krajinskih dana« je odmah, ili nešto kasnije otpuštena. Evo nekih primjera iz Knina.

Zoja Radić, iako Hrvatica, profesorica etnologije, zaposlena u Muzeju, otpuštena je. Prosvjetne radnice Zagorka Kablar, Makedonka, nastavnica razredne nastave i Branka Bilbija, Srpskinja, nastavnica domaćinstva, također su otpuštene, u svibnju 1996., a osporenno im je i pravo na otpremninu, jer im pri otpuštanju nitko nije dao bilo kakav dokument o tome. Rad u školama otkazan je i drugima koji su radili i vrijeme tzv. RSK, bez obzira što nisu bili pobunjenici i što RH nisu napustili. To su: Marko Čoraš, Hrvat, nastavnik likovnog, Ruža Dizdar, Hrvatica, profesorica zemljopisa, Boja Gajica, Srpskinja, odgojiteljica, Dragica Karanović, Hrvatica, nastavnica razredne nastave, Eleonora Lukić, Hrvatica, nastavnica hrvatskog jezika, Dara Marić, Srpskinja, nastavnica hrvatskog jezika, Sandra Marić, Hrvatica, profesorica tjelesnog odgoja, Đurđa Maričić, Hrvatica profesorica zemljopisa, Dragica Ognjenović, Hrvatica, nastavnica tjelesnog odgoja, Branko Orlović, Srbin, nastavnik matematike, fizike i kemije, Sibirka Popović, Hrvatica, nastavnica razredne nastave, Ankica Pupavac, Hrvatica, profesorica biologije, Marija Pupavac, Srpskinja, nastavnica matematike, Ljubica Radić — Matković, Hrvatica, arheologinja, Anka Šeša, Hrvatica, nastavnica razredne nastave, Nada Štrbac, Srpskinja, nastavnica razredne nastave, Boris Žapkar, Slovenac, profesor umjetnosti.

Neki od ovih prosvjetnih radnika mogli su problem riješiti, jer su mogli iskoristiti, unatoč tome što im nije priznat »krajinski« radni staž, iskoristiti neki od oblika prijevre-mene mirovine, no većina za to nema nikakvih uvjeta. Istovremeno, hrvatski su mediji donosili informacije o manjku prosvjetnih radnika u Kninu.

Dušanka Marić, udata za Hrvata, po povratku u siječnju 1996., zatražila je posao. U Povjereništvu Vlade RH joj je odgovoreno kako ne primaju Srbe. Slično je doživjela i Dušanka Jankelić, Crnogorka, poštanska »šalterska« činovnica. Za nju nije bilo posla, iako na rad u kninsku poštu dolaze osobe iz Šibenika. HHO je primio službeni odgovor kako za D. Jankelić nema mjesta u Hrvatskim poštama, dok ima »naših Hrvata bez posla«.

Jandre Jejina, Božidar Zunjić, Božo Čimbur i Momir Novaković, Srbi i bračni par Dobrijević, žena Hrvatica, muž Srbin, polovicom 1996. ostali su bez posla s obrazloženjem da su Srbi ili su u nacionalno mješovitim brakovima. Ljuba Gvozden, Srpskinja, stomatologinja, otpuštena je 31. svibnja 1996. Iris Vasiljević, Hrvatica, pravnica, radila je 12 godina u katastarskim općinskim službama. Prilikom odbijanja nastavka posla navedena su joj tri razloga: »Majka joj je Srpskinja, muž joj je Srbin i ostali su u Kninu u vrijeme srpske pobune.«

Nacionalna isključivost i rasni pristup lokalnih (ali i državnih vlasti) iskazuje se i u tisućama drugih primjera. I kod prava na obnovu. Anica Vukadin, primjerice, ostala je kod svoje kuće u Vrbniku. Kad je HV ušla u selo, savjetovano joj je da se, privremeno skloni u UNCRO-camp. Kad se, nakon deset dana vratila, našla je samo zgarište kuće. Naravno, podnosi zahtjev za obnovu. Primljen je, ali joj je rečeno da će »takvi slučajevi« doći na red kad se obnove sve hrvatske kuće. Ona je i danas podstanarka.

06101448

D E S E T I D I O

Zaključak

Vojnom operacijom »Oluja« Republika je Hrvatska reintegrirala, u svoj teritorijalni i ustavno-pravni sustav dio tzv. Republike Srpske Krajine, koji su činili UN sektori Sjever i Jug. U toj akciji sudjelovalo je do 200.000 hrvatskih vojnika i policajaca, postrojbe V. korpusa Armije BiH i HVO, koji su to područje, istovremeno napali iz 31 pravca. Akcija je počela 4. kolovoza 1995., u 5,00 sati, a službeno okončana 7. kolovoza 1995. u 18,00 sati. Hrvatska strana imala je 211 mrtvih i oko 1500 ranjenih.

Srpska vojska brojila je (s postrojbana u UN sektoru Istok), između 37.000 i 41.000 vojnika. Tijekom operacije, područja UN sektora Sjever i Jug, napustilo je, zajedno s vojskom, oko 200.000, a najmanje 180.000 osoba. Gubici srpske strane su nepoznati, a Republika Hrvatska priznaje 960 žrtava u ovoj i u vojno-redarstvenoj akciji »Bljesak«, izvedenoj 1. i 2. svibnja 1995.

Srpske žrtve su znatno veće. Samo na području bivšeg UN sektora Jug, stradalo je, što u samoj akciji, što u narednih 100 dana, oko 600 civila i neutvrđen broj vojnika, od kojih su neki strijeljani nakon predaje ili zarobljavanja. HHO, u ovom izvještaju donosi imena 410 žrtava, a ima registrirano još oko 100 stradalih civila s nepotpunim podacima i velik broj nestalih osoba.

Nakon vojne operacije »Oluja«, osim što je nepotrebno pогинуло i smaknuto puno civilnih (i vojnih) osoba, područje tih UN sektora sustavno je uništeno. Zapaljeno je više desetina tisuća, a najmanje 22.000 kuća (podatak UN-a, iako se uništavalo i poslije objave ove brojke) zapaljeno i minirano. Kuće koje nisu uništene, potpuno su devastirane. Opljačkana je sva srpska pokretna imovina, uništen cjelokupan stočni fond, uništen značajan dio komunalne infrastrukture, potpuno uništena ili devastirana sva spomen — obilježja, uništeni ili znatno oštećeni i pokradeni svi privredni objekti, sve škole, domovi kulture, uništeni bibliotečni fondovi.

Crkve su ostale čitave, osim one minirane 23. kolovoza 1996. u Karinu i nekoliko oštećenih. Unutrašnjost većine crkvi je devastirana, inventar uništen, vrijedni predmeti i crkvene knjige nestali.

Nakon vojne operacije »Oluja« na tome području ostalo je do 9000 osoba, uglavnom staraca. Do zaključenja izvještaja u oba bivša sektora vratilo se oko 30.000, u više od 90 posto slučajeva, osoba tzv. treće životne dobi. Mnogi ne mogu u svoje kuće jer su u njih naseljeni Hrvati iz drugih dijelova Hrvatske ili Hrvati, bivše izbjeglice, iz BiH, te iz Jajinceva na Kosovu, ili su im kuće spaljene, odnosno devastirane do te mjere da bez većih građevinskih zahvata ne mogu služiti za stanovanje.

Standard ovih područja vraćen je 50 godina unatrag i u mnogim naseljima nema никакvih uvjeta za povratak i život. Vlada Republike Hrvatske tolerira kontinuirano nasilje, u različitim oblicima, nad pripadnicima srpske manjine i ne pomaže im u obnovi gospodarstava. Od početka 1996. do 2. veljače 1999., na tom su području, na razne načine

(najviše podmetnutim minama iznenađenja, ubijene najmanje 24 osobe, a nekoliko desetina, najmanje 34, teže i lakše ranjene).

Vlada Republike Hrvatske, ne želi dati podatke o ubijenim i nestalim osobama, za koje se predmijeva da su također ubijene i pokopane na tajnim mjestima. Vlada ne želi da se pripadnici srpske manjine vraćaju u većem broju, kako se ne bi pokvarila etnička slika stvorena ovom vojnog operacijom. Jednako tako, Vlada Republike Hrvatske ne pridržava se svojih zaključaka i obećanja hrvatskoj i međunarodnoj javnosti koji se odnose na povrat srpskih izbjeglica, povratak njihove imovine, pomoć pri obnovi kuća i rješavanje drugih pitanja.

Hrvatska vojska i policija počinili su na tome području povrede međunarodnog humanitarnog prava, no HHO se ne bavi odgovornim osobama za to, držeći da je to dužnost i pravo nadležnih hrvatskih državnih organa i Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije, u Den Haagu.

Preporuka

HHO bi, na osnovi ovog i drugih specijaliziranih izvještaja o stanju i kršenju ljudskih prava na reintegriranim područjima, trebao od Vlade RH zatražiti promjenu stanja i njihovu zaštitu, prije svega doslovnu primjenu Ustava i zakona Republike Hrvatske, te u praksi, uvažavanje potpisanih međunarodnih deklaracija i konvencija.

Napomena

Odjel za najteža kršenja ljudskih prava, unatoč tolikom proteklom vremenu nije pripravljao ovakve dokumente, već se isključivo bavio dnevnim incidentima i kršenjima pojedinih prava, svih stanovnika na tome području. Obavljena je i serija terenskih istražnih radnji u vezi s materijom ovdje djelomično prezentiranom. Kako se kršenja ljudskih prava nastavljaju i još uvijek su drastična, valjalo je na to, ovakvim prikazom, upozoriti.

Prilozi

- Br. 1.: Ubijeni tijekom i poslije vojne akcije »Oluja«
- Br. 2.: Slučajevi terorizma i nasilja nakon vojne akcije »Oluja«
- Br. 3.: Slučajevi zlostavljanja nakon vojne akcije »Oluja«

Civili ubijeni tijekom i poslije vojne operacije »Oluja«

(I. dio — bivši UN sektor Jug)

Napomene

1. Ovo su imena civila, ubijenih tijekom i poslije vojne operacije »Oluja« (počela 4. kolovoza 1995. u pet sati ujutro) u bivšem UN sektoru Jug, koja je, do kraja 1998. godine, registrirao i čije je sudbine istraživao *Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava*. Popis nije konačan!
2. Na kraju popisa donose se i imena civila koji su, na razne načine, ubijeni narednih godina, od 1996. do 1999. godine.
3. Uz 410 ubijenih osoba u vrijeme vojne operacije »Oluja, do kraja 1995. godine, u nastavku su 24 imena osoba na razne načine ubijenih od 1996. do 1999.
4. Uz pet–šest imena može se postaviti pitanje opravdanosti unošenja u ovaj popis, no kad bi se imena tih osoba i izostavila, stradanje ne bi izgubilo ništa od svoje težine.

I. Benkovac

Biljane Donje

1. Nikola VUKAŠIN, (m), Srbin, zvan »Niko«, Trljuge, vratio se iz izbjegličke kolone u selo i ubijen. Ne zna se gdje je pokopan.

Biljane Gornje¹

- 2–3. Aleksa (Dmitra) MILIĆ, (m), Srbin, r. 1937. i Jeka MILIĆ, (ž), Srpkinja, r. Gagić, zapaljeni u svojoj kući.

Brgud

4. Milica GRAOVAC, (ž), Srpkinja, ubijena u glavu i kroz grlo, u dnevnoj sobi u kući. Nađena mrtva 12. rujna 1995. Pokopana na groblju u Brgudu.

¹ N. N., (?) 21. srpnja 1998. uz crkvu Sv. Đurđa, pronađene su razbacane ljudske kosti. Nije utvrđeno kome pripadaju. Moguće da je riječ o kostima rasutim iz nečijeg starog groba. (?) Aktivisti HHO-a nisu organizirali analizu starosti pronađenih kostiju.

5. ? **GRAOVAC**, (ž), ubijena s M. *Graovac*, pred kućom. Ne zna se gdje je pokopana. Tijelo nestalo.

Dobropoljci

6. **Petrovka (Petrica) KUŽET**, (ž), Srbinja, r. 1960. bolesna osoba, zapaljena, neutrđenog dana, s kućom.

Jagodnja Gornja

7. **Vlado (Đeke) MARIĆIĆ**, (m), Srbin, star oko 50 godina, ostao u selu. Nakon četiri mjeseca išao u Biograd n/m po dokumente. Ubijen u Kokin–gradu. Leš nije pokopan 15 dana.

Korlat

8. **Stevan CUPAČ**, (m), Srbin, ostao u selu. Mještani, iz susjednog sela Kula Atlagić, po nacionalnosti Hrvati, tvrde da su ga ubili hrvatski vojnici.

Kula Atlagić

9. **Ljubica STEGNAJIĆ**, (ž), Srbinja, r. 1920., nađena u bunaru 21. kolovoza 1995., oko 18 sati. Dan prije bila je živa. (Njoj i mužu prijetila dva naoružana muškarca u civilnoj odjeći.)

Ostrvica

10. **Milivoj (Janje) ATLAGIĆ**, (m), Srbin, r. 1940., ostao kod kuće s majkom. Krenuo u Varivode i nestao.²

Plastovo

11. **Dalibor DOBRIJEVIĆ**, (M), Srbin, r. 1973., student iz Beograda, u posjeti rođacima. Ranjen 4. kolovoza 1995., prilikom bombardiranja sela. Umro do Kistanja. Ne zna se gdje je sahranjen.
12. **Mile DOBRIJEVIĆ**, (M), Srbin, ranjen bombardiranjem 4. kolovoza 1995. Umro u bolnici.

II. Donji Lapac

Begluci

13. **Rade RAĐENOVIC**, (m), Srbin, r. 1915., ubijen. Ne zna se gdje je pokopan.

Birovača

14. **Milan MRDEN**, zvan »Mile«, (m), Srbin, r. 1931., ubijen nakon akcije »Oluja«, ne zna se gdje je pokopan.
15. **Dane OBRADOVIĆ**, zvan »Daniša«, (m), Srbin, r. 1907., bez ruke. Ubijen, mjesto pokopa nepoznato.

² Vjerojatno je u tome selu ubijen, jer su u Varivodama, osobe u crnim uniformama ubile dvije muške osobe, koje su neidentificirane pokopane u Kninu.

Brezovac Dobroselski

16. Milutin MEDIĆ, (m), Srbin, r. 1916/17., bio je bolestan »na živce«. Ubijen vatrenim oružjem u leđa. Pronađen, napola zakopan, 6. rujna 1995. u selu.³

Brotinja

- 17.-19. Dušan DRČA, zvan »Dujo« i sin, te majka. Ubijeni u kamionu kojeg je kod Bosanskog Petrovca bombardirao avion, bez oznaka na trupu.⁴

Dabašnica

20. Darinka VEJIN, zvana »Dara«, (ž), Srpkinja, r. oko 1910., bila bolesna i nepokretna. Zapaljena s kućom.

Dobroselo

21. Milan (Dane) MEDIĆ, (m), Srbin, r. 1945., ostao u selu. Ubijen 4 ili 5 dana nakon akcije »Oluja«. Ne zna se mjesto pokopa.

Doljani

22. Marko ORELJ, (m), Srbin, r. oko 1930., nađen u bunaru, nekoliko dana nakon vojne akcije »Oluja«

Donji Lapac

23. Milan BRKIĆ, (m), Srbin, ubijen. Leš zakopan kamenjem kod Korenice.
24. Dražen KORITNIK, (m), Hrvat, r. 16. prosinca 1940., liječnik. Najvjerojatnije je 7. kolovoza 1995. ubijen u privatnoj restauraciji u D. Lapcu, a potom zapaljen.⁵ Toga dana viđen je, oko 9 sati živ. Mjesto pokopa nepoznato.

Gornji Lapac

25. Gojko (Jele i Nikole) BAJIĆ, (m), Srbin, r. 22. studenoga 1932., ubijen. Tijelo nestalo. (Živio u Boričevcu, svjedok je u tome selu vidio tijelo mrtva muškarca).
25. Jeka VIGNJEVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1935. ubijena.

Kunovac

26. Ilija (Ilije) DAMJANOVIĆ, (m), Srbin, r. 1909., ostao u selu. Ubijen, no ne zna se je li ubijen namjerno oružjem ili granatiranjem. Pokopan u Gračacu.

Kupirovo

27. Nikola TRNINIĆ — CVJETKOVIĆ, zvan »Nine Pavlov«, (m), Srbin, ubijen nakon akcije »Oluja«, još 20. studenoga 1995. nije bio pokopan. Ne zna se gdje je kasnije sahranjen.

³ Krajem kolovoza 1995. svjedoci su ga vidjeli živog u programu HTV, u Dobroselu, Donji Lapac.

⁴ Avion je, zasigurno bio srpski, no neki drže da je mogao biti i hrvatski.

⁵ U toj restauraciji ubijeno je šest osoba, a potom su zapaljene. Među njima, svjedok je vidio tijelo muškarca koji je nosio bradu, a na nogama je imao »tenisice«, a te karakteristike odgovaraju nestalom liječniku Koritniku.

Lapačka Korita

28. Saja DELIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1904., pretukli je u selu pripadnici V. korpusa Armije BiH. Ne zna se tko ju je otpremio u Knin, gdje je umrla 21. prosinca 1995. i pokopana na kninskom groblju, bez imena.

Lidka Kladrma

29. Savo BURSAČ, (m), Srbin, r. 1911., ubijen 24. kolovoza 1995. Zakopan u livadi nedaleko kuće. Kuća mu zapaljena.
30. Mićo PERIĆ, (m), Srbin, r. 1934, Kruškovac, umirovljenik, ubijen nedaleko kuće. Tijelo nestalo.
31. Mika ZORIĆ, zvana »Milica«, (ž), Srpskinja, r. 1925, selo Zavlaka. Zapaljena 10. kolovoza 1995. u svojoj kući.

Mišjenovac

32. Milan RADMANOVIĆ, zvan »Mile«, (m), Srbin, r. 1926., ubijen nakon akcije »Oluja«.
33. Dušan RAŠETA, zvan »Dude«, (m), Srbin, r., oko 1929., ubijen Nepoznato mjesto pokopa.

Obljaj

34. Boja DIVJAK, (ž), Srpskinja, nađena mrtva u bunaru.
35. Milka DIVJAK, (ž), Srpskinja, nađena mrtva u bunaru.
36. Soka DIVJAK, (ž), Srpskinja, nađena mrtva u bunaru.⁶

Opačića Dolina

37. Mane BLANUŠA, zvan »Maniša«, (m), Srbin, r. 1920., ostao u selu. Bio u sabirnom centru Zadar. Nađen mrtav u bunaru, oko 17. listopada 1995.

Oravac

- 38.-41. Stevo AJDUKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1937., Ruža, (ž), r. 1920. i Rade BIBIĆ, (m), r. 1919, Srbi i Marko (Marka) ILIĆ, (m), Srbin, r. 1940, strijeljala ih HV 7. kolovoza 1995., oko 15 sati u selu. Ne zna se gdje su pokopani.⁷

Srb⁸

42. Manda CIGANOVIĆ, (ž), Hrvatica, ostala kod kuće. Imala je slomljenu mogu. Zapaljena s kućom.

⁶ Osobe pod rednim brojevima 34 — 35 su sestre, koje se nisu udavale. Živjele su zajedno, na roditeljskom imanju.

⁷ T., r. 1947, je sa stratišta pobjegao.

⁸ U srpskoj izbjegličkoj koloni nedaleko Srba, ubijen je i? MALENICA, Hrvat, star oko 27 godina — jaka tjelesna konstitucija, iz okolice Zadra. (?) Malenicu je, prema izjavi svjedoka, kao hrvatskog vojnika zarobio i poveo sobom srpski izbjeglica, koji je čuo da je njegov sin — srpski vojnik u vlasti HV, te je za nj kanio razmijeniti zarobljenika Malenici. Kako je, navodno, u blizini Srba, otac doznao da mu je sin živ i da nije u vlasti HV, naredio je zarobljeniku Malenici da izade iz vozila i, pokraj ceste ga ustrijelio. HHO je od nadležnih državnih organa tražio potvrdu smrti ili nestanka? Malenice, no ni jedan od tih organa nije ni

43. Soka KALINIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1915. bolesna — nepokretna, zapaljena u kući.
44. Mićo (Antonija) PERIĆ, (m), Srbin, r. 22. ožujika 1930., umrovljenik, ubijen, 8. kolovoza 1995. Ne zna se gdje je pokopan.
45. Jovo REPAC, (m), Srbin, r. 1948., zapaljen sa svojom kućom.
46. Đorđe ŠEVO, zvan »Đoko«, (m), Srbin, ubijen u svojoj kući i zapaljen.
47. Dragan TRBULIN, (m), Srbin, r. 1939., ubijen i pokopan na nepoznatom mjestu.
48. Đuro VUJNOVIĆ, (m), Srbin r. 1940, nastavnik, ubijen, ali se ne zna gdje je pokopan.

Tiškovac Lički

49. Dušan BABIĆ, (m), Srbin, r. 1912., ostao kod kuće. Nakon ulaska HV u selo (7. kolovoza 1995.) nestaje, svjedoci tvrde da je ubijen.

III. Drniš

Biočić

50. Ljubomir (Kreste) ĐAPIĆ, zvan »Ljubo«, (m), Srbin. r. 1933., ubijen kod »Nenadića pumpe« na ulasku u Knin.
51. Mile LUNIĆ, zvan »Mijo«, (m), Srbin, r. 1928, zaselak Tatomiri, ubijen.
52. Pejo LUNIĆ, (m), Srbin., r. 1957, zaselak Tatomiri, ubijen.
53. Špiro LUNIĆ, (m), Srbin, r. 1931, zaselak Tatomiri, ubijen.⁹

Bobodol

54. Vlado JANKOVIĆ, (m), nacionalnost nepoznata, ubijen je 8. kolovoza 1995. i pokopan u pijesku nedaleko sela.

Cerovac

55. Branislav (Ilinke) DOKIĆ, (m), Srbin, r. 1963., bio je invalid i nije služio vojsku. U vrijeme akcije »Oluja« iz kuće ga je odvela HV i likvidirala.
56. Dušan DOKIĆ, zvan »Duško«, (m), Srbin, r. 1965. (brat Branislavov), bio je bolestan. I njega je iz kuće odvela HV. Obećano da će se vratiti za dva–tri dana.

Drniš

57. Milan JOVIĆ, (m), Srbin, r. 2. svibnja 1935., ubijen 6. kolovoza 1995.
58. Nikola SUBOTA, (m), Srbin, r. 1945., leš pronađen 6. kolovoza 1995. Pokopan u Šibeniku.
59. Grozdana ŠEPELJ, (ž), nacionalnost nepoznata, r. 1958., leš pronađen 6. kolovoza 1995. u Drnišu. Pokopana u Šibeniku.

odgovorio. No, HHO zna da je, nakon dostave informacije ovakva sadržaja, policija pretražila naznačeno područje, te pronašla i odnijela nečiji kostur. Nije objavljeno o čijem je kosturu riječ.

⁹ Mile, Pejo i Špiro Lunić, ubijeni su na traktoru nedaleko kampa UNCRO-a, na ulasku u Knin.

Kadina Glavica

60. Milka PAVLOVIĆ, (ž), Srpkinja., zapaljena u svojoj kući.

Miočić:

61. Mara MILETIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1934., ubijena i zapaljena u kući. (S njom su bile još dvije žene, ali su one, kad je naišla HV, iskočile kroz prozor.)

Parčić

62. Draginja VUKŠA, (ž), Srpkinja, ubijena. Leš pronađen u bunaru.

Trifunovići

63. Tode GRUBIŠIĆ, (M), Srbin, starac, ubijen u kući. Dugo nije sahranjen.

Žitnić:

64. Marija PUŠKAR, (ž), Srpkinja, r. 1928. Pokopana u Šibeniku.

IV. Gospic*Barlete*

65. Mile RADMANOVIĆ, (m), Srbin, r. oko 1910., bio je, nakon operacije »Oluja« u Gospiću. Ubijen je. Odsječena mu je glava.

Medak

66. Marija GRBIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1913., bila nepokretna. Ubijena. Leš nestao.
67. Dara MAODUŠ, (ž), Srpkinja, stara oko 70 g, ubijena nedaleko kuće.
68. Jeka MAODUŠ, (ž), Srpkinja, stara 81 godinu, ubijena, leš nestao.
69. Petar OKLOBDŽIJA, (M), Srbin, star više od 70 godina, ubijen, ne zna se gdje je pokopan..

Mogorić¹⁰

70. Milko ĐAKOVIĆ, zvan »Ljubičić«, (m), Srbin, star oko 90 godina, ubijen pred kućom. Glava nađena iza kuće.
71. Đuro (Branka) RADA KOVIĆ, (m), Srbin, r. 1952., nađen ubijen metkom kod kuće.
72. Janko (Jove) MILOJEVIĆ, (m), Srbin, r. 1938., ubijen, vjerojatno u vrijeme akcije »Oluja«.
73. Dane RADEKA, (M), Srbin, r. 1920., ubijen u Ploči 5. ili 6. kolovoza 1995. Ne zna se gdje je sahranjen.

¹⁰ Terenske ekipe HHO-a registrirale su u tome selu, na jednoj njivi dva anonimna groba. Neutvrđenog dana, na jednoj njivi pokopane su dvije osobe. Grobovi nisu označeni.

74. Rade (Stojana) VURDELJA, (M), Srbin, r. 1929., ubijen u vrijeme akcije »Oluja«. Nepoznato mjesto pokopa.

Ostrvica

75. Miljka (Nikole) DIMITIĆ, r. Radaković 10. studenoga 1937., ubijena u selu.

Papuča¹¹

76. Milan TRAVICA, (M), Srbin, star oko 70 godina, ubijen. Nepoznato mjesto ukopa.

Pavlovac Vrebački

77. Đuro DRAGOSAVAC, zvan »Đuda«, (m), Srbin, r. 1945., ubijen između Ploče i Udbine. Nepoznato mjesto ukopa.
78. Nikola DRAGOSAVAC, zvan »Nikica«, (m), Srbin, r. 1942., vratio se, iz Dobrose-la zbog punice. Ubijen kod Udbine. Pokopan u Zadru.
79. Dušan GRAOVAC, (m), Srbin, ubijen kod Udbine, pokopan u groblju Zadar.

Ploča

80. Mika BANJEGLAV, zvana »Milka«, (ž), Srpkinja, r. 1913., ubijena je kod svoje kuće. Prije toga je zlostavljana, a potom skalpirana i izmasakrirana. Nepoznato mjesto pokopa.

Raduč

81. Petar (Dane) BJELOBABA, (m), Srbin, r. 27. listopada 1947. u vrijeme vojne akcije »Oluja« ostao u Raduču. Nestao. Pretpostavlja se da, 1998. godine pronađeni leš u selu Papuča, pripada njemu, to tim više što je on bio u vlasti HV i što je s hrvatskim vojnicima krenuo u tome pravcu.
82. Milan GLUMAC, (m), Srbin, r. 1911 iz Radučkog Drenovca, pronađen je sredinom listopada obješen u staji.

V. Gračac

Bruvno¹²

83. Nikola GUTEŠA, zvan »Nino«, (m), Srbin, u rujnu 1995. nađen mrtav u bunaru.

Deringaj

84. Mika JOVANOVIĆ, (m), Srbin, starija osoba, ostao kod kuće. Ubijen. Leš nestao.
85. Rade PETROVIĆ, (m), Srbin, r. 1919, Gubačeve Polje, ubijen. Leš nestao.

11 U Papuči, 2. lipnja 1998. pronađen je ljudski kostur. Utvrđeno je da pripada muškoj osobi, ali je identitet još uvijek nepoznat.

12 Pera Obradović, (ž), Srpkinja, stara više od 80 godina. Umrla od straha u Sabirnom centru u Zadru, nakon vojne akcije »Oluja«.

Gračac

86. Marija BANJANIN, (ž), Srpkinja, stara 89 godina, nepokretna. Nađena bez glave.
87. Vojislav DROBAC, (m), Srbin, r. 15. kolovoza 1933., posljednji je put viđen 6. kolovoza 1995. pred Pp u Gračacu.
88. Stevan ĐEKIĆ, (m), Srbin, ubijen u Gračacu. Pokopan u Zadru.
89. Dušan PERIĆ, (m), Srbin, oko 10. rujna 1995. nađen mrtav nedaleko kuće. Policija ga, bez znanja obitelji, pokopala u Gračacu.
90. Milka TOJAGIĆ, (ž), Srpkinja, ubijena u Gračacu. Pokopana u Zadru.

Ivanići

91. Ana IVANIĆ, (m), Srpkinja, nađena mrtva 6. rujna 1995, kod potoka u selu. Utvrđene rane od metaka na desnoj nozi.

Kijani

92. Dane BOLTA, zvan »Reklić«, (m), Srbin, star 90 godina, ubijen u selu. Ne zna se gdje je pokopan.
93. Sava BOLTA, zvana »Savica«, (ž), Srpkinja stara oko 70 godina, ubijena, mjesto pokopa nepoznato.
94. Branko JELAČA, zvan »Đukančo«, (m), Srbin, star oko 67 godina, ubijen.
95. Marija JELAČA, (ž), Srpkinja, r. 1913., teško se kretala. Imala je operirani kuk. Zapaljena u kući.
96. Milica JELAČA, (ž), Srpkinja, rođena 1927. ili 1930., ubijena u selu.
97. Ana (Milice) JELAČA, (ž), Srpkinja, stara oko 50 godina, bila je gluhonijema. Ubijena. Pokopana anonimno na neutvrđenom mjestu
98. Smilja JELAČA, zvana »Minja«, (ž), Srpkinja, stara oko 90 godina. Nađena mrtva u Pustom polju, kod stijene. Bile su joj polomljene noge.
99. Dušan KESIĆ, zvan »Dujas«, (m), Srbin, r. 1939., ubijen nedaleko kuće.
100. Mileva KOLUNDŽIĆ, zvana »Damina«, (ž), Srpkinja, stara oko 70 godina, ubijena.
101. Danica SOVILJ, zvana »Vojkanova«, (ž), Srpkinja, rstarca oko 70 godina. Ubijena neutvrđenog dana.
102. Mara SOVILJ, (ž), Srpkinja, stara oko 75 godina, ubijena nedaleko kuće.
103. Mira (Mare) SOVILJ, zvana »Skojevka«, (ž), Srpkinja, stara oko 50 godina. Ubijena u selu.
104. Rade (Mare) SOVILJ, zvan »Braco«, (m), Srbin, r. oko 1947. godine, ubijen.
105. Vlado (Mile) SOVILJ, zvan »Vlada«, (m), Srbin, r. 27. studenoga 1931., vratio se kući iz izbjegličke kolone. Ubijen u centru sela. Ne zna se gdje je pokopan.

Kik

106. Soka PETKOVIĆ, zvana »Sokana«, (ž), Srpkinja, ubijena 8. ili 9. kolovoza 1995. rafalom iz vatrenog oružja pred svojom kućom. Kuća zapaljena. Pokopana je u grabi nedaleko kuće.

107. Branko ŽEGARAC, (m), Srbin, r. 1912., zapaljen u svojoj kući 8. ili 9. kolovoza 1995.

Mazin

108. Đuro KONČAR, (m), Srbin, r. 1935., Mazin br. 58., ubijen u selu. Pokopan u Gračacu.

Nadvrelo

109. Milan (Steve) MILANOVIĆ, (m), Srbin, r. 1908., ubijen 7. kolovoza 1995. nožem i zapaljen. pred kućom.¹³

Otrić

110. Branko GRBIĆ, (m), Srbin, r. 19. studenoga 1924. Pokopan u groblju Gračac.

111. Ilija VESELINOVIĆ, (m), Srbin, r. 8. listopada 1931., pronađen mrtav uz cestu Gračac — Otrić.

Palanka

112. Dušan BRKIĆ, (m), Srbin, r. 1926., ubili ga vojnici HV, 7. kolovoza 1995. Leš je bio zapaljen. Pokopan je u Gračacu, 15. ili 16. rujna 1995.

Prljevo

113. Stana BOGUNOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1910., ubijena u vrijeme (ili poslije) akcije »Oluja«. Nađena mrtva na Novu 1996. godinu, u blizini kuće.

114.–115. Nikola STARČEVIĆ, (m), Srbin, star 80 godina, otac i Simo (Nikole) STARČEVIĆ, (m), sin, nađeni nakon operacije »Oluja« mrtvi (smaknuti) nedaleko svoje kuće.

Rastičovo

116. Manda STARČEVIĆ, (m), Srpkinja, stara oko 80 godina, bila teško bolesna. Ubijena u kući. Pokopana u Gračacu.

Rudopolje

117. Ilija KORDIĆ, (m), Srbin, i

118. Stojan KORDIĆ, (m), Srbin, braća, pronađeni u bunaru. Jedan brat teški invalid: amputirane obje ruke i prsti na obje noge.¹⁴

Tomingaj

119. Branko BRKLJAČ, (m), Srbin, star oko 70 godina, ubijen. Nepoznato mjesto pokopa.

120. Đuro MANDIĆ, (m), Srbin, star 81 godinu, zaklan (i masakriran) u svom dvorištu oko 20. kolovoza 1995. Najprije je pokopan u dvorištu, a potom u Gračacu, pod brojem 387, ali bez imena.

13 Sudac istražitelj *Ladislav Judnič* i vještak *Josip Dujella* zapisali su uzrok smrti: »Ubodna rana trbuha, odnosno trbušnih organa«.

14 Njihova majka se, nakon smrti sinova, objesila.

Zrmanja

119. Ilinka (Milice i Petra) **BUDIMIR**, (ž), Srpkinja, r. 1911., ostala kod kuće. Između 15. i 20. kolovoza 1995, zapaljena s kućom.
120. Đuro ČANAK, (m), Srbin, star 80 godina, ubijen krajem mjeseca rujna 1995. (Sin mu Mirko poginuo je kao pripadnik HV).
121. Milka **JOKIĆ**, zvana »Mika«, (ž), Srpkinja, stara oko 80 godina, ubijena u centru sela. Tijelo pronađeno tri mjeseca kasnije u obližnjem kanalu.
122. Gojko **KOMAZEC**, (m), Srbin, r. 1938., ubijen 6. rujna 1995, s tri metka u želudac. Toga dana viđen u policijskoj stanici Gračac.
123. Stevo **LUKIĆ**, (m), Srbin, ubijen 20. kolovoza 1995. Pokopan u blizini rijeke Zrmanje.
124. Boro **MARČETIĆ**, (m), Srbin, r. 1948., ubijen u kolovozu 1995. Invalidna osoba. Ne zna se gdje je sahranjen.
125. Milan (Smilje) **MARČETIĆ**, (m), Srbin, r. 15. siječnja 1948., bolesna osoba. Izvela ga, 29. rujna 1995., oko 17 sati, iz kuće dva hrvatska vojnika i ubila s četiri metka u grudi, 150 metara daleko kuće. Majka gledala smaknuće. Pokopan na mjesnom groblju.
126. Vlado (Marije i Šure) **MILANOVIĆ**, (m), Srbin, r. 23. listopada 1936., ubili ga hrvatski vojnici. Spaljen u kući.
127. Dušan ŠUICA, (m), Srbin, r. 1927., ubijen 29. rujna 1995. oko 17 sati, u zaseoku Milanovići — sudjelovalo 10 vojnika, s pancirnim košuljama. Pokopan na mjesnom groblju.

*VI. Knin**Biovičino Selo*

128. Jakov **MALBAŠA**, (m), Srbin, r. 14. travnja 1930., ubijen. Pokopan u Zadru.
129. Obrad **POPOVIĆ**, (m), Srbin, ubijen 7. kolovoza 1995 u Biovičinom Selu.
130. Tode **ŠORGIĆ**, (m), Srbin, koji je 7. kolovoza 1995. uspio pobjeći ispod vatre koju su otvorili hrvatski vojnici, nađen je mrtav polovicom listopada 1995. u bunaru, u susjednom selu. Iz kuće je odveden nasilno, na što su ukazivali tragovi otpora, te jedna cipela koja je ostala kraj kreveta.¹⁵

Cetina

131. Ana **BARIŠIĆ**, (ž), Srpkinja, starija od 90 godina, nakon 10 dana poslije vojne akcije »Oluja«, ubijena je.

¹⁵ Obrada Popovića i Todu Šorgića iz Biovičinog Sela, koji su ostali kod svojih kuća, uhvatilo je hrvatski vojnik Ivica Pešut, r. 8. travnja 1963., iz 134. domobranske pukovnije. Naišli su drugi vojnici i, unatoč tome što je vojnik Pešut vikao da ne pucaju, vatra je nastavljena pa su ubijeni vojnik Pešut i civil Obrad Popović, a Tode Šorgić je pobegao. Na mjestu pogibije vojnika Ivice Pešuta 134. domobranska pukovnija podigla je spomen obilježje na kojem je ubijeni vojnik nazvan »hrvatskim vitezom«.

132. Sava BARIŠIĆ, (ž), Srpskinja, stara oko 68 godina, nakon akcije »Oluja« zapaljena u svojoj kući.
133. Stana KURUBSA, (ž), Srpskinja, r. 1920., deset dana nakon vojne akcije »Oluja« ubijena. Ne zna se mjesto pokopa.

Čučovo

134. Stevan KUTLAČA, (m), Srbin, r. 1937. ubijen drugi ili treći dan poslije akcije »Oluja«, pred svojom kućom. Ne zna se gdje je pokopan.

Đurske

135. Mirko TOŠIĆ, (M), Srbin. r. 1927., ubijen 5. kolovoza 1995. Sahranjen u selu.

Ervenik

136. Milan BALIĆ, (m), Srbin, r. 1916., nađen mrtav u rupi s vodom.
137. Bogdan KOVAČEVIĆ, zvan »Boško«, (m), Srbin, r. 1908., nestao nakon akcije »Oluja«.¹⁶
138. Obrad MRDALJ, (m), Srbin, r. 1930., u vrijeme akcije »Oluja« zapaljen u kući. Umro nakon osam dana od opekotina u zadarskoj bolnici.
139. Sava ŽEŽELJ, (ž), Srpskinja, r. 1920., zaklana 8. kolovoza 1995., u Erveniku, kraj puta.

Golubić¹⁷

140. Mara BIJELIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1930, žena.
141. Petar BIJELIĆ, (m), Srbin, r. 1930. muž.
142. Dušan DAMJANOVIĆ, (m), Srbin, r. 1930., muž.
143. Đuka DAMJANOVIĆ, (ž), Srpskinja, žena.
144. Boško, (Petra) VUKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1938.
145. Milica VUKOVIĆ, zvana »Mika«, (ž), Srpskinja, r. 1927., žena.
146. Tanasije VUKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1935. muž.

Izvansudski su ih smaknuli, vatrenim oružjem, pripadnici 3. pukovnije IV. brigade HV., u Radljevcu (između Knina i Plavna), pred kućom br. 84, vlasništvo Đure Dobrijevića, koja je tom prilikom zapaljena. Tijela su pokupljena tek nakon 25 dana.

147. Glišo ČUČAK, (m), Srbin, r. 1937. (?), ubijen je hicima iz puške, 6. kolovoza 1996. u svojoj kući. 16. kolovoza 1995. pokopan na kninskom groblju. Grob nije označen.
148. Milka GRUBIĆ, (ž), Srpskinja. stara oko 60 godina, ubijena je hicima iz puške, 6. kolovoza 1995. u kući Gliše Čučka, gdje se sklonila pri ulasku HV u selo. Pokopana na kninskom groblju, bez oznake.

16 Postoje indicije da je ubijen u Mokrom Polju, a potom mu tijelo ubačeno u obiteljsku grobnicu obitelji Trivić u Kninu.

17 U selu su ubijeni i mještani, srpski vojnici, koji su se kanili predati HV, Željko (Čede) Marić, (m), i Branko Milivojević, (m), r. 1956., Srbi. Ne zna se gdje su pokopani.

149. Đuro JERKOVIĆ, zvan »Nine«, (m), Srbin, r. 1926., ubijen je (zaklan) 6. kolovoza 1995. u svom dvorištu. Tijelo je, nakon desetaka dana pokopano, pod oznakom »NN« na kninskom groblju.
150. Jovan JERKOVIĆ,¹⁸ (m), Srbin, r. 1936., ubijen 6. kolovoza 1995. nedaleko kuće Đ. Jerkovića. Pokopan, nakon 11 dana, anonimno na kninskom groblju.
151. Zorka KABLAR, (ž), Srpkinja, stara 80 godina, ubijena oko 15. kolovoza 1995. Leš pronađen 8. rujna 1995.
152. Tode MARIĆ, (m), Srbin, r. 1929. (?), ubijen je 6. kolovoza 1995., kod Kesića bunara, u selu.
153. Jeka OPAČIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 80 godina, ubijena je 6. kolovoza 1995. na puteljku, pokraj kuće. Pokopana je 28. kolovoza 1995. u Kninu, bez oznake.
154. Nikola PANIĆ, zvan »Nikica«, (m), Srbin. r. 1935. Njegova glava pronađena je 50 metara dalje od tijela.¹⁹
155. Branko RADINOVIC, (m), Srbin, r. 1920., ubijen metkom 6. kolovoza 1995.
156. Maša RADUJKO, (ž), Srpkinja, r. 1927. žena i
157. Nikola RADUJKO, zvan »Nikica«, (m), Srbin, r. 1925., muž, ubijeni su 6. kolovoza 1995. u svojoj kući rafalom iz automata.
158. Vaso RADUJKO, (m), Srbin, r. 1918., ubijen metkom 5/6. kolovoza 1995.
159. Milica ŠLJIVAR, zvana »Mika«, (ž), Srpkinja, r. 1936., invalid u invalidskim kolicima, ubio ju je neidentificirani hrvatski vojnik hicem iz pištolja u glavu, koja se rasprsla. Pokopana, bez oznake, 16. kolovoza 1995. u Kninu.
160. Vaso VASIĆ, (m), Srbin, r. 1922., zaseok Radinovići, ubijen je hicima iz automata (ili pištolja), 6. kolovoza 1995. u svom dvorištu.

Gošići

161. Dušan BORAK, (m), Srbin, r. 1937., (pokopan u Kninu pod rednim brojem, 544)
162. Grozdana (Vasilja) BORAK, (ž), Srpkinja, r. 1920., (549)
163. Kosara (Tode) BORAK, zvana »Kosa«, (ž), Srpkinja, r. 1920., (546)
164. Marija (Save) BORAK, (ž), Srpkinja, r. 1915. (550)
165. Milan BORAK, (m), Srbin, (545)
166. Milka BORAK, (ž), Srpkinja, r. 1920.
167. Savo (Vasilja) BORAK, (m), Srbin, r. 1925., (548)
168. Vasilj (Vasilja) BORAK, zvan »Vaso«, (m), Srbin, r. 1927., (547).
- Osobe pod rednim brojevima 161 — 165. i 167 — 168. ubijene su u svojim kućama, ili u dvorištima, 27. kolovoza 1995. godine.
169. Gojko LEŽAJIĆ, (m), Srbin, ubijen 11. kolovoza 1995. pred kućom.

18 Prva grupa vojnika, koja je ušla u selo, ranila ga je u ruku, nakon čega su mu hrvatski vojnici pružili prvu pomoć i otišli. Druga grupa ga je ubila.

19 S njegovom glavom vojnici su igrali nogomet.

Grubori

170. Jovan (Damjana) GRUBOR, (m), Srbin, star 73 godine, zapaljen 25. kolovoza 1995. sa svojom kućom.
171. Jovo GRUBOR, (m), Srbin r. 1930. zaklan 25. kolovoza 1995. na livadi dok je čuvao krave. (Ustrijeljene i dvije krave i pas.)
172. Marija GRUBOR, (ž), Srpkinja, r. 1905. ubijena, pa zapaljena u kući 25. kolovoza 1995. u kući. (Majka Jove Grubora).
173. Milica GRUBOR, zvana »Mika«, (ž), Srpkinja, r. 1944., ubijena hicem 25. kolovoza 1995. pokraj kuće.
174. Miloš GRUBOR, (m), Srbin, r. 1915., ubijen 25. kolovoza 1995. s dva metka u glavu i u leđa. Tijelo je nađeno u pidžami, pokraj kreveta, u lokvi krvi.
175. Đuro KARANOVIĆ, (M); Srbin, r. 1950., ubijen hicem 25. kolovoza 1995. Lice razneseno.
176. Petar (Dušana) VIDOVIĆ, (m), star oko 55 godina, ubijen 19. kolovoza 1995. Pokopan u Kninu.
177. Stevan VIDOVIĆ, (m), Srbin, r. 1945. Ubijen krajem kolovoza 1995. dok je nosio vodu na magarcu..

Ivoševci

178. Boško GRČIĆ, (m), Srbin, r. 1937. Ostao u selu, živ viđen 6. kolovoza 1995. u 15, 30 sati. Nestao. Svjedoci tvrde da je ubijen, ali se ne zna mjesto pokopa.
179. Dušan KOROLIJA, (m), Srbin, r. 1949. Pronađen mrtav u bunaru 12. rujna 1995.
180. Gojko KOROLIJA, (m), Srbin. Zapaljen u kući.
181. Milica KOROLIJA, (ž), Srpkinja, r. 1912, ubijena nekoliko dana nakon akcije »Oluja«. Nepoznato mjesto pokopa.
182. Milka KOROLIJA, (ž), Srpkinja, r. 1907. Ubijena je 9. kolovoza 1995., u svojoj kući.
183. Ruža MANOJLOVIĆ,²⁰ (ž), Srpkinja, r. 1937. (žena) i
184. Stevo MANOJLOVIĆ, (m), Srbin, r. 1940. (muž), ubijeni su u zadružnoj trgovini 6. kolovoza 1995. predvečer, u Mokrom Polju, kamo su se sklonili. Masakrirani su, a potom zapaljeni. Nakon 40 dana pokopani u Kninu, bez imena.
185. Savo (Joše) RAŠIĆ, (m), Srbin, star 78 godina, bez jedne ruke. Nađen mrtav (leš u raspadanju) 21. rujna 1995. na svom krevetu u Malim Ivoševcima.
186. Jovan RELIĆ, (m), Srbin, r. 1924., ubijen je 8. kolovoza 1995., a potom zapaljen na stepenicama u konobi koja se nalazi ispod zapaljene obiteljske kuće. Pokopan u vrtu, kraj kuće.
187. Mirko (Petra) ŠTRBAC, (m), Srbin, r. 1910. Bio gluhonijem i slabo pokretan. Ubijen u kući, pa zapaljen.
188. Mirko (Vase) ŠTRBAC, (m), Srbin, r. 1943. Nije bio u vojsci. Bio je invalid. Ostao kod kuće. Nađen mrtav u lokvi u Cerovcu, nedaleko Relića (Ivoševci).

²⁰ Ruža Manojlović najprije je silovana pred očima muža Steve. Nakon odvoženja njihovih posmrtnih ostatak, na mjestu likvidacije ostala je Ružina desna ruka.

189. Mirko ŠTRBAC, (m), Srbin, star oko 70 godina. Leš pronađen u dvorištu 12. rujna 1995., raspadao se.
190. Manda TIŠMA, (ž), Srpkinja, stara oko 65 godina. Ubijena 9. kolovoza 1995. iz vatre nogororužja pred kućom. Ubio ju je vojnik Željko Šunjerga.²¹ Na Županijskom sudu u Zadru je oslobođen optužbe.
191. Ilija VUJASINOVIĆ, (m), Srbin, star 75 — 80 godina, ubijen nekoliko dana nakon vojne akcije »Oluja«. Glava je nađena u svinjcu, nekoliko metara dalje od trupla.
192. Jovan (Janje) VUJASINOVIĆ, (m), Srbin, r. 1942, iz Vujasinovića, ubijen 6. kolovoza kod Kistanja.

Kakanj

- 193.–194. Uroš OGNJENOVIC, (m), Srbin, r. 1928. i Uroš ŠARIĆ, (m), Srbin., r. 5. rujna 1920. Ubijeni su 18. kolovoza 1995. navečer. Ubile su ih tri muške osobe — dvije u odorama HV. Pokopani su u Zadru, pod rednim brojevima 445, 446. (Ranjeni su Mirko i Radoslav OGNJENOVIC).
195. Danica ŠARIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1937. Ubijena je i oko 10. kolovoza 1995. bačena u »gusternu«. Izvađena je i zakopana u vrtu.
196. Vojin ŠARIĆ, (m), Srbin, r. 1910. Ubijen mećima u prsa, oko 10. kolovoza i ubačen u cisternu za vodu.

Kistanje²²

197. Stana BEZBRADICA, ubijena kod kuće.
198. Jovanka BOKUN, (ž), Srpkinja, ostala u selu. Nađena mrtva 13. listopada 1995.
199. Milan JOVIĆ, (m), Srbin, r. 1910., pronađen mrtav 7. kolovoza 1995. Sahranjen u Šibeniku.
200. Stevan KRNETA, (m), Srbin, r. 1914., ubijen. Bio sklonjen u kapelici kod crkve.
201. Dušan LALIĆ, zvan »Dući«, (m), r. 1945. ili '46., ubijen na cesti prema Staroj Straži.
202. Joka MAŽIBRADA, (ž), Srpkinja, stara oko 90 godina. Nađena prostrijeljena u kućnom podrumu. Pokopana u Kninu, pod brojem 543.²³
203. Manda MAŽIBRADA, (ž), Srpkinja, r. 1910., bila nepokretna. Ubijena 7. kolovoza 1995., vješanjem za »odrinu« — metalne šipke za kućnu vinovu lozu. Bila je i probodena. Pokopana u Šibeniku.
204. Slobodan (Milana) ŠTRBAC, (m), Srbin, r. 1959., ostao i drugima govorio da ostane kod svojih kuća. Ubijen, mjesto pokopa nepoznato.

21 Željko Šunjerga »... je istu zatekao na putu u selu i imala je ruku ispod pregače, pa je on mislio da ima pištolj u ruci...«

22 Međunarodne organizacije i HHO registrirali su dva ubijena nepoznata muškarca kod spomenika u Kistanju, leš nepoznata muškarca na ulazu u Kistanje i ženski leš u raspadanju, 2,5 mjeseca nakon akcije »Oluja«.

23 Kći dobila broj pod kojim je, navodno, pokopana. Prilikom ehemsumacije, nije nađena pod označenim brojem, iako je pod njim bilo pokopano nekoliko osoba.

205. Savo (Nikole) TRAŽIVUK, (m), Srbin, r. 1944., ostao kod kuće. Mjesto pokopa nepoznato.

Knin²⁴

206. Nikola ARULA, (m), Srbin, ubijen 5. kolovoza 1995.

207. Sava BEŠEVIĆ, (ž), Srpkinja, ubijena 6/7. kolovoza 1995.

208. Aleksandar BJELOBRK, (m), Srbin, ubijen. Pokopan na kninskom groblju.

209.-210. Ana JELIĆ, (ž), r. 1907. i Ivan JELIĆ, (m), r. 1905, Hrvati. ubijeni u svojoj kući 7. kolovoza 1995.

211. Mišo MARKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1961., bio je kod kuće između 10 i 11 sati u subotu 5. kolovoza 1995. Ubijen i pokopan bez imena.

212. Momčilo MARIJANOVIĆ, (m), Srbin, ubijen granatom 5. kolovoza 1995., nedaleko »Dinarke u Kninu.

213. Ana MILANKOVIĆ, (ž), Srpkinja, ubijena u kući. Pokopana u Kninu.

214. Lazar MILANKOVIĆ, zvan »Lazo«, (m), Srbin, ubijen u kući. Pokopan u Kninu.

215. Zagorka OGNJENOVIC, (m), Srpkinja, ubijena. Pokopana u Kninu.

216. Miloš TODOR, (m), Srbin, star oko 50 godina, ostao u Kninu. Krenuo prema Žagrovićima. Nakon mjesec dana nađen pokraj ceste, mrtav — ubijen.

217. Jovan (Stevanje i Save) TRESKAVICA, (m), Srbin, r. 13. srpnja 1942., invalid, čuvar u poduzeću »Dinarka«. Ubijen je 5. kolovoza 1995., prije podne. Iako mu je žena bila tu, ne zna se gdje je pokopan.

218. Dragica VUKŠA, (ž), Srpkinja, stara 90 — 95. godina, nađena u bunaru 13. studenoga 1995.

219. Dmitar VUJNOVIĆ, (m), Srbin, ubijen granatom. Nađen mrtav u kninskoj bolnici.²⁵

Kovačić

220.-221. Milan MILIVOJEVIĆ, zvan »Mile«, (m), r. 1911., otac i Ilija (Milana) MILIVOJEVIĆ, zvan »Ilie«, r. 1933., sin, ubijeni su vatrenim oružjem 7. kolovoza 1995. u svojoj kući. Počinitelji — pripadnici HV u maskirnim odorama. Lesivi su odneseni 12. kolovoza 1995. Ne zna se gdje su pokopani.

24 1. 4. kolovoza 1995., oko 9 sati, UN registrirao 15 NN mrtvih tijela, muškaraca, žena i djece — u glavnoj kninskoj ulici. Ubijeni granatama. (Među mrtvima je bilo nekoliko vojnika, njihova su tijela kasnije izvađena iz plastičnih vreća, pregažena tenkovima ili izrešetana mećima.)

2. Na ulazu u Knin registrirano pet NN mrtvih tijela, starosti od 30 do 70 godina.

3. Ubijeno šest muškaraca, koji su iz pravca Kosova traktorom išli u Knin — radi predaje. Četvorica su bila u uniformama voske tzv. RSK. Strijeljani su.

4. U nedjelju, 6. kolovoza 1995. oko 10 sati, prema groblju je u otvorenom teretnom vozilo vožena grupa mrtvih osoba. Krv je curila, »mozgovi su im curili«.

5. U isto vrijeme videno je puno krvi pred policijskom zgradom.

6. Na ulazu, kod gostonice, bilo je sedam mrtvih — civila. Jedan — preko ceste, bio je u uniformi vojske tzv. RSK. Itd.

25 U Kninu je registrirano i dekapitirano (bez glave) tijelo žene.

222. Nikola VUKMIROVIĆ, (m), Srbin, r. 1953., u vrijeme akcije »Oluja« skriva se u kući Šarića, kod kninske bolnice. U subotu, 5. kolovoza s grupom onih koji nisu izbjegli, krenuo je prema UNCRO kampu. Jednoj je ženi u skloništu ostala torba. Vratio se po nju, uhvaćen je i likvidiran.
223. Pajo VUKOVIĆ, (m), Srbin, star oko 70 godina, živ je viđen još 6. kolovoza 1995. Znači ubijen je 7. kolovoza 1995. Ne zna se gdje je pokopan.

Mokro Polj

224. Ružica BABIĆ, zvana »Ruža«, (ž), Srpkinja, r. 1926., ubijena 6. kolovoza 1995. poslije 17 sati, na vratima kuće. Sahranjena u nepoznatom grobu u Kninu.
225. Sava (Spasenija) BABIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1913., ubijena je s dva metka 24. kolovoza 1995 u »fići«, pred kućom. Zakopana u Kninu.
226. Milan (Rade) DEMIR, (m), Srbin, r. 1942., ubijen 6. kolovoza 1995. granatom iz ručnog bacača, nedaleko kuće, gdje je i sahranjen. Istom prilikom zapaljena mu je i kuća.
227. Jeka (Luke) KANAZIR, (ž), Srpkinja, r. 1928., 17. kolovoza 1995. ubaćena u »Pavlovića gusternu.« Nakon 40–etak dana sahranjena je u Kninu.
- 228.–229. Mirko (Stane i Obrada) POPOVIĆ, (m), Srbin, r. 1952. (sin — mentalno zaostao) i Stana (Mile) POPOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1926. (majka), ubili su ih 7. kolovoza 1995, oko 15, 30 sati dva hrvatska vojnika u kući iz pušaka. (Tom je prilikom ranjen i muž — otac Obrad POPOVIĆ). Sahranjeni su u livadi, 800 metara od kuće.
230. Stevan (Draginje) SUČEVIĆ, zvan »Stevo«, (m), Srbin, r. 1934., ubijen 9. kolovoza 1995. na putu zvanom Supleće — metkom s leđa. Vojnici ga zapalili. Posmrtni ostaci, nakon 40 dana odneseni u kninsko groblje.

Oćestovo²⁶

231. Savo ŠOLAJA, (m), Srbin, nepokretan. Zapljen živ u kući 6. kolovoza 1995. Njegova je kuća prva, u selu zapaljena.

Orlić

232. Vladimir (Petra) ČOLOVIĆ, (m), Srbin, r. 1934. ubijen. Nepoznato mjesto pokopa.
233. Todor MARIĆ, (m), Srbin, r. 1931., ubijen je 13. kolovoza 1995. u 14, 30 sati pred svojom kućom. Tada su k njemu, u žutom osobnom automobilu, došla tri muškarca u vojnim uniformama. Pokopan je u blizu kuće.
234. Predrag (Đurđe) SIMIĆ, (m), Srbin, r. 1965., ubijen je 6. kolovoza 1995. oko 16 sati, u dvorištu svoje kuće. Nije bio vojnik, jer je to odbijao. Bio osam mjeseci u srpskom zatvoru u Bruškoj, kojeg je držao »Kapetan Dragan«. Pokopan je 9. kolovoza 1995. u vrtu pokraj kuće.

26 U Oćestovu su pokopane dvije ubijene nepoznate osobe — pronađene kod crkve u Padjenima.

Oton

235. Milica KARANOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 14. kolovoza 1909., slijepa i bolesna. Ostala kod kuće. Zapaljena s kućom.
236. Nikola PAŠIĆ, (m), Srbin, r. 1948., ubijen iza obiteljske kuće rafalom iz vatrenog oružja. Bio je nožem prerezan preko trbuha i uboden u predjelu srca. Pokopan u vrtu.
237. Branko (Nikole) SUDAR, (m), Srbin, r. 1937., ubijen u dvorištu pokraj bunara. Puškom ili kakvim drugim predmetom, odbijeno mu tjeme. Pokopan nedaleko bunara.²⁷
238. Ilija (Dmitra) SUDAR, (m), Srbin, r. 1922., ubijen — nađen mrtav 24. kolovoza 1995. Ubijen 18. kolovoza 1995. vatrenim oružjem u dvorištu svoje kuće. Pokopan na livadi kraj puta.
239. Marta VUJNOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1910., ubijena je vatrenim oružjem 18. kolovoza 1995, popodne, nedaleko kuće. Tu ju je i sahranio sin *Jovan*.
- 240.–241. Marta (Mate) VUJNOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1905., majka i Stevo (Marte) VUJNOVIĆ, (m), Srbin, r. 1939. sin, ubijeni su 18. kolovoza 1995. vatrenim oružjem. Marija je u kući, bila masakrirana, a Stevo u dvorištu, pred kućom. Mrtvi su nađeni 21. kolovoza 1995. Drugi sin *Momčilo* 6. rujna 1996. pronalazi majčinu lubanju u kući.
242. Đuka ŽUNIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1910. ubijena 6. kolovoza 1995. i ubaćena u bunar.

Pađane

243. Marta ILIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1908., pronađena mrtva u kući. (Kuću je pogodila granata HV).
244. Milica SMUĐA, zvana »Mika«, (ž), Srpkinja, r. 1923., odsječena joj, 6. kolovoza 1995. glava i bačena u bunar, a tijelo uspravljeni i naslonjeno na zid. Leš se, nepokopan, raspao.
245. Mirko ŠUPELJAK, (m), Srbin, ubijen 6. kolovoza 1995. i ubaćen u gusternu. Pokopan u Knunu.

Plavno

246. Pero (Petra) BURSAĆ, (m), Srbin, star oko 70 godina, ubijen u vrtu.
247. Luka BOJANIĆ, (m), Srbin, star oko 75 godina, ubijen nedaleko crkve, pokopan u mjesnom groblju.
248. Joka (Spasenija) CVIJANOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1902, Cvijanovići — Plavno. Nađena je 25. studenoga 1995. mrtva u šljiviku sela Japalaci. Pokopana u groblju u Zorićima.
249. Milka DRAGIŠIĆ, (ž), Srpkinja, r. 28. veljače 1926., nađena je mrtva 20. kolovoza 1995. na njivi nedaleko kuće. Ubijena je u slijepočnicu vatrenim oružjem. Pokopa-

²⁷ Svjedok je 10. ili 11. kolovoza 1995., kad je pronašao mrtvog B. Sudara, u njegovoj kući pronašao i zaklanu kozu.

- na je u Kninu.²⁸ (Nedaleko nje, bili su ubijeni vatrenim oružjem magarac i dvije ovce. Jednoj je o vrat stavljen telefon.)
250. Lazo DUBAJIĆ, zvan »Major«, (m), Srbin, r. 1920., pred kućom izrešetan mećima iz vatrenog oružja. Pokopan u livadi, nedaleko kuće.
251. Savo ĐURIĆ, (m), Srbin, r. 1942., invalid u kolicima, ubačen živ u vatru, 6. kolovoza 1995., oko 18 sati. Vojnici nisu dali prisutnoj majci da ga spasi. Pokopan je u mjesnom groblju.
252. Kuzman PAIĆ, (m), Srbin, r. 1900., ubijen pred kućom, iako je, u znak predaje, podigao ruke uvis. Sahranjen na obližnjoj njivi.
253. Petar PERIĆ, zvan »Pero« (m), Srbin, r. 1920., ubijen (zaklan) pred svojom kućom, dok je njegova žena molila vojнике da ne zapale kuću njihova sina.
254. Branko RODIĆ, (m), Srbin, star oko 65. godine, ubijen nedaleko škole. Tijelo nestalo.
255. Andelka RUSIĆ, (ž), Srpkinja, stara 43 godine, mentalno zaostala, ubijena kod kuće lugara *Jove Starčevića*.
256. Anda RUSIĆ, (ž), Srpkinja, stara 97 godina, ubijena pred kućom i pokopana u obližnjem jarku.
257. Miloš (Marka) SAMARDŽIJA, zvan »Mile«, (m), Srbin, r. 1927. ili 1928., Pađeni, čuvao je ovce stanovnicima Plavna u planinama. Viđen »u posjedu« hrvatske policije. Nakon šest dana poslije akcije »Oluja«, nađen je mrtav. Ubijen je rafalnom paljbom, 12. listopada 1995. Pokraj njega nađena je mrtva ovca i pas, koji su također ubijeni vatrenim oružjem. Pokopan je blizu planinske kolibe.
258. Todor (Dane) SAVIĆ, zvan »Dušan«, (m), Srbin, r. 22. listopada 1908. Isječen — masakriran u šupi. Zakopan u blizini kuće (zajedno sa susjedom Kuzmanom Paićem).
259. Ramiz SLIJEPEČEVIĆ, (m), Musliman, star oko 45 godina. Kad je prema njemu išla HV, podigao je ruke uvis i rekao: »Ja sam Musliman«. Odgovoreno je: »Takvi nam i trebaju« i na nj otvorena vatra.
260. Milica STARČEVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1934. ili '35., učiteljica, ubijena, ne zna joj se za grob.
261. Branko ŠIMIĆ, (m), Srbin, r. 1949., Karanovići, ubijen u vrtu kod kuće. Bio je mentalno zaostao. Hrvatski vojnici su upali u kuću, skinuli mu sat s ruku i poveli. Majka *Vasilija* molila je vojнике da ga ostave, jer je bolestan. Odgovorili su da ga vode na liječenje, a nedaleko kuće ga ubili. Na tome mjestu ga je majka, uz pomoć susjeda i pokopala.

Polača

262. Ilinka CRNOGORAC, (ž), Srpkinja, r. 1928., ubijena je s leđa, vatrenim oružjem, 16. kolovoza 1995. u svojoj kući. Pokopana je u Kninu — red. br. 594. Kasnije joj je i kuća zapaljena.

28 Njezin muž *Lazo Dragišić*, r. 1919. nestao je poslije 13. kolovoza 1995.

263. Mika CRNOGORAC, (ž), Srpskinja, r. 1928., ubijena je 29. kolovoza 1995. Ubio ju je, vatrenim oružjem vojnik HV.
264. Mile (Steve) DRAGIČEVIĆ, (m), Srbin, r. 1933., nađen mrtav 28. prosinca 1995. Sudski vještak utvrdio smrt »prije oko pet mjeseci«. Ubijen 5. kolovoza 1995. oko 10 sati, kod Kovačića.
265. Nikola DRAGIČEVIĆ, (m), Srbin, r. 1935., Turići i Savo ČEKO, (m), Srbin, star oko 40 godina. Ubijeni su 5. kolovoza 1995. u 10 sati na raskršću kod Kovačića.²⁹ Vozili su se traktorom za Knin, na njih je otvorena vatra iz tenka HV.
266. Đuka MIRKOVIĆ, (ž), Srpskinja, starica, ubijena u selu.

Radljevac

267. Jovan MARKELIĆ, (m), Srbin, r. 1937., ubijen 18. kolovoza 1995. Nađen mrtav na cesti, pred kućom Branka Markelića u Donjim Markelićima.
268. Vojin TINTOR, (m), Srbin, ubijen u selu.

Ridane

269. Milan BALIĆ, (m), Srbin, r. 1919., ubijen vatrenim oružjem u svom dvorištu, početkom rujna 1995. Imanje mu zapaljeno.

Rudele

270. Mile (Petra) GRULović, (m), Srbin. r. 10. ožujka 1946., ubijen 1. rujna 1995. u Rudelama. Bio je obješen lancem, a na glavi mu je stajala kanta za vodu. Nađen u studenome 1996. Pokopan u Kistanju.

Smrdelji

271. Milan (Miloša) VRANJKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1941., ubijen u selu 6. kolovoza 1995. iz vatrenog oružja..
272. Nikola (Dušana) VRANJKOVIĆ, (m), Srbin, r. 19. prosinca 1952. ranjen je 6. kolovoza 1995, a od posljedica umro u Šibeniku. Pokopan u Šibeniku.
273. Savo (Mirka) VRANJKOVIĆ, (m), Srbin r. 1936., ubijen granatom, 6. kolovoza 1995. Ne zna se gdje je pokopan.

Strmica³⁰

274. Mićo (Vojina) BAČKONJA, (m), Srbin, star oko 40 godina, mentalno zaostao, ubijen 5. kolovoza 1995. Zakopan je pokraj kuće.
275. Jovica (Mare) BURSAĆ, (m), Srbin, ubijen kod tunela. Pokopan u Kninu.
- 276.-277. Andja, (ž), stara oko 60 godina i Draginja DRAGAŠ, (ž), stara oko 65 godina, Srpskinje, (sestre), zapaljene žive u kući, desetak dana nakon akcije »Oluja«.
278. Jeka KRIČKA, (ž), Srpskinja, stara oko 50 godina, psihički zaostala, ubijena u selu.

29 Mile i Nikola Dragičević i Savo Čeko, vozili su se na traktoru prema Kninu. S njima su bile još četiri osobe. Svjedoci tvrde da su se, te osobe, nakon otvaranja vatre iz tenka, razbjezale. Pretpostavljaju da su se spasile.

30 U jednom od strmičkih zaseoka, HHO je registrirao dva anonimna ukapališta. U njima su, na jednoj njivi, nakon vojne akcije »Oluja« pokopane najmanje dvije nepoznate osobe.

279. Đuro LOŠIĆ, (m), Srbin

280. Jovanka (Mare) MIZDRAK, zvana »Joka«, (ž), Srpkinja, stara 51 godinu, ubijena je 5. kolovoza 1995. i pokopana u livadi u Mizdrakovcu, u rupu od granate.

281. Stevan (Ante) MIZDRAK, zvan »Stevo«, (m), Srbin, r. 1910., ubijen je ispred kuće uz glavnu cestu Knin — BiH, 5. kolovoza 1995. Ne zna se gdje je pokopan.:

*Varivode*³¹

282. Jovan (Vasilija) BERIĆ, zvan »Jovo«, (m), Srbin, r. 1920., ubijen 28. rujna 1995.

283. Jovan (Jandrije) BERIĆ, (m), Srbin, r. 1939., ubijen 28. rujna 1995. oko 17, 30 sati, u selu.

284. Marija BERIĆ, (ž), zvana »Mara«, Srpkinja, r. 1930., ubijena je 28. rujna 1995. u selu.

285. Marko (Goluba) BERIĆ, (m), Srbin, r. 1913., ubijen 28. rujna 1995. u selu.

286. Milka BERIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1924., ubijena 28. rujna 1995. u selu.

287. Radivoj (Tome) BERIĆ, (m), zvan »Rajko«, Srbin, r. 1926., ubijen u selu 28. rujna 1995. (Muž Marije Berić, pod red. br. 284.)

288. Špiro (Mile), BERIĆ, (m), Srbin, r. 1940., ubijen 28. rujna 1995. u selu.

289. Dušan (Marka) DUKIĆ, (m), zvan »Dujo«, Srbin, r. 1937., ubijen u selu 28. rujna 1995.

290. Marija POKRAJAC, (ž), Srpkinja, r. 1911., ubijena u selu.

291. Mirko POKRAJAC, (m), Srbin, r. 1911., ubijen 28. rujna 1995. u selu.³²

Devet osoba u Varivodama ubile su, vatrenim oružjem, osobe u crnim uniformama.

Uzdolje

292. Đuja BERIĆ, (ž), Srpkinja. r. 1920.

293. Janja BERIĆ; (ž), Srpkinja, r. 1931.

294. Stevo BERIĆ, (m), Srbin, r. 1930.

295. Miloš ĆOSIĆ, (m), Srbin, r. 1924.

296. Jandrija ŠARE, (m), Srbin, r. 1934.

297. Krsto ŠARE, (m), Srbin, r. 1930.

298. Milica ŠARE, (ž), Srpkinja, r. 1922/23.

Tri hrvatska vojnika ubili su ih 7. kolovoza 1995. u selu, vatrenim oružjem, dok su, po naređenju, sjedili.

299. Stana ŠARE, (ž), Srpkinja, r. 1915., zapaljena u kući.

31 U Varivodama su registrirana još tri ubijene nepoznate civilne osobe: dva muškarca i jedna žena, za koju se pretpostavlja da je, prije smrti silovana.

32 Osobe, ubijene u Varivodama, pokopane su u Kninu, unatoč zahtjevima srodnika da ih dostojanstveno pokopaju u mjesnom groblju.

Vrbnik

300. Đuro AMANOVIĆ, zvan »Đoko«, (M), Srbin, r. oko 1925., civil. Ubijen u vrijeme vojne akcije »Oluja«, u centru sela, kod Društvenog doma. Tijelo nestalo! (Pripadnici HV).
301. Radovan (Mare i Špire) AMANOVIĆ, zvan »Rade«, (M), Srbin, r. 20. rujna 1957., civil. Invalid. Ubijen u središtu sela, kod Društvenog doma. Tijelo nestalo! (Pripadnici HV).
302. Lazo (Luke) DAMJANIĆ, (m), Srbin. r. 1933., ubijen je 6. kolovoza 1995. Iz kuće su ga izvela tri vojnika, dvojica s dugom kosom »vezanom u rep«.. Bio je bolestan, slabo pokretan. (Bila mu je razbijena glava, polomljene vilice, izbušen stomak, polomljene noge.)
303. Ilija DUJAKOVIĆ, (m), Srbin, star oko 29 godina., uhvaćen i zatvoren. Pretučen. Navodno prevožen u drugi zatvor i »na putu« ubijen, te ubaćen u jednu jamu, u selu Bobodolu.
304. Mihajlo DUJAKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1942., ostao kod kuće. Zatvoren. U zatvoru pretučen do smrti.
305. Stevo KNEŽEVIĆ, (m), Srbin, stara osoba, ubijen u centru sela, kod Društvenog doma. Ne zna se gdje je pokopan.
306. Staka ŠKARIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1919. ili 1920., iz izbjegličke kolone vratila se kući. Ubijena je najvjerojatnije 7. kolovoza 1995. u svojoj konobi. Pokopana je blizu kuće.
307. Dušan VUKADIN, zvan »Duško«, (m), Srbin, r. 1947., ubijen kod svoje kuće, gdje je i pokopan. Prije toga je pretučen i 5. kolovoza 1995 između 17 i 18 sati, striješljan.
308. Savo VUKMIROVIĆ, (m), Srbin, star oko 73 godine., zapaljen s kućom. Bio je bolestan.

Zečevo

309. Janko ČAKIĆ, (m), Srbin r. 1937., ubijen poslije akcije »Oluja« 18. kolovoza 1995. u svojoj kući vatrenim oružjem, a potom s kućom zapaljen.³³
310. Ljeposava MANDIĆ, (ž), Srpkinja., ubijena je 8. kolovoza 1995. Leš je bio na cesti, sve do 29. kolovoza 1995. Silovana je. Ne zna se gdje je pokopana.
311. Vuk MANDIĆ, (m), Srbin, r. 1953., u selu je posljednji put viđen 9. kolovoza 1995., kada ga je odvela HV i ubila.

Žagrovit³⁴

312. Obrad BOJANIĆ, (m), Srbin, star oko 46 godina, ubijen u selu.

33 Za ubojstvo je osumnjičen *Zvonimir Lasan*, pripadnik HV, koji je 28. veljače 1996. nepravomočno osuđen na šest godina zatvora.

34 Kod autobusnog stajališta, prvo skretanje prema glavnoj cesti od Žagrovića, dva muškarca, samo u gaćama, bila su mrtva. Jedan od njih bio je *Miloš Tode*, a drugi N. N. Nekima od ubijenih odsječena su po tri prsta na desnoj ruci.

313. Jovo DMITROVIĆ, (m), Srbin, r. 1936., ubijen je 5. kolovoza 1995., popodne, pred svojom kućom. Pokopan u Kninu, nakon 21 dan.
314. Stevan DMITROVIĆ, zvan »Stevo«, (m), Srbin, r. 1943., ubijen mećima peti ili šesti dan poslije akcije »Oluja«. Pokopan u Kninu nakon 21 dan.
315. Ika DONDUR, zvana »Đedika«, (ž), Srpkinja, stara oko 70 godina, Bradaši — Stara Straža, ubijena. (HV.)
316. Vera DONDUR, (ž), Srpkinja, stara oko 50 godina. Bradaši — Stara Straža., ubijena. (HV.)
317. Tode MILOŠ, (m), Srbin, ubijen na putu prema gornjem Žagroviću.
318. Tode NONKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1914., obješen.
319. Ilija PETKO, (m), Srbin, r. 1950. sin i
320. Milka PETKO, (ž), Srpkinja, r. 1925., majka, ustrijeljeni 6. kolovoza 1995., oko 16 sati. Nađeni mrtvi u Rašulama.
321. Đuro RAŠKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1924., ubijen je vatrenim oružjem na pragu svoje kuće. Pod prilicom hrvatskih vojnika pokopali su ga u vrtu, na obali potoka Radljevac, kraj obiteljske kuće, Andja Rašković susjeda i Mile Zelembaba iz Knina.
322. Đuro RAŠULA, (m), Srbin, r. 1945., ubijen.
323. Đuro RAŠULA, (m), Srbin, star 38 godina, nađen mrtav 29. kolovoza 1995.
324. Mićo RAŠULA, (m), Srbin, star oko 45 godina, nađen mrtav 29. kolovoza 1995.
325. Mile RAŠULA, (m), Srbin, r. 1914., ubijen.
326. Miloš RAŠULA, (m), Srbin, r. oko 1940., ubijen.
Ostali iz Rašula, nađeni su mrtvi u grmu 6. kolovoza 1995.
327. Nikola ZELEMBABA, zvan »Nine«, (m), Srbin, r. 1921., ubijen na kućnom pragu, 6. kolovoza 1995. Najprije je ranjen pucnjevima iz automatskog oružja, a potom proboden nožem. Sin Gliša pokopao ga je nedaleko kuće, gdje je danas odlagalište smeća.³⁵
328. Manda ZELIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 70 godina., ubijena gelerom od granate.

VII. Korenica

Arapov Dol

329. Nikola BABIĆ, zvan »Nikan«, r. 1928., ubijen s cjepanicom kod kuće. 15 dana nije bio sahranjen.

Frkašić

330. Đuro ĆUPURDIJA, (m), Srbin, star oko 80 godina, živio u Beogradu. Akcija »Oluja« zatekla ga u rodnom selu. Ubijen i zapaljen u kući. Bolovao od »Parkinsonove bolesti«. Navodno, odvezen u Otočac, te pokopan na tamošnjem groblju.

³⁵ Sina Glišu fizički su zlostavljale nepoznate osobe, vjerojatno pljačkaši, koji su bili naoružani. Od teških posljedica, ubrzo je umro.

Jošani

331. Mile RADAKOVIĆ, (M), Srbin, zvan »Rus«, star oko 65 godina. Ubijen nakon dva mjeseca metalnom šipkom.

Kapela Korenička

332. Mara KRGA, (Ž), Srpkinja, r. 1920., ubijena. Neki predmijevaju da je, možda, umrla od gladi.

Komić

333. Marija BRKLJAČ — UGARKOVIĆ, zvana »Mara«, (ž), Srpkinja r. 1921.. živa zapaljena u kući 12. kolovoza 1995., između 12 i 13 sati.

334. Staka ĆURČIĆ, (ž), Srpkinja, stara 45 godina, ubijena 12. kolovoza 1995.

335. Sava LAVRNIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1903., ubijena 12. kolovoza 1995, majka i

336. Petar (Save) LAVRNIĆ, (m), Srbin, star 65. godina, sin, također su ubijen 12. kolovoza 1995. (Kuća im zapaljena).³⁶

337. Mara MIRKOVIĆ, (ž), Srpkinja, žena i

338. Rade MIRKOVIĆ, (m), Srbin, muž. Ubijeni su 12. kolovoza 1995.

339. Mika PAVLICA, (ž), Srpkinja, r. 1904., slijepa. Živa zapaljena u kući. 12. kolovoza 1995.

340. Mika SUNAJKO, (Ž), Srpkinja, r. 1915., ubijena 12. kolovoza 1995, u blizini Klavavica.

341. Rade SUNAJKO, (M), Srbin, r. 1909. (muž Mike Sunajko) ubijen 12. kolovoza 1995. u 13 sati, kod kuće susjeda Gojka Mirkovića u Poljicama. Pokopan u voćnjaku.

Korenica³⁷

342. Miroslava (Ljubice i Ilije) PETROVIĆ, zvana »Mira« i »Mirjana«, (ž), Srpkinja, r. 4. svibnja 1947., ubijena oko 10. kolovoza 1995. Ne zna se gdje je sahranjena.³⁸

343. Marta PRICA, (ž), Srpkinja, stara oko 80 godina. Ubijena.

344. Zdravko SOVILJ, (m), Srbin, strijeljan oko 10. kolovoza 1995. u Korenici. Ne zna se gdje je sahranjen.³⁹

345. Milivoj VRČEK, (m), Hrvat, star oko 30 godina. Strijeljan oko 10. kolovoza 1995. u Korenici. Ne zna se gdje je sahranjen.

36 Majku Savu i njezina sina Petra Lavnića, pokopao je u mjesnom groblju, 1996. godine, HHO.

37 U Korenici je na dva mjesta (u gradu i na groblju) registrirano strijeljanje neutvrđenog broja civila i vojnika. Vojnici UNCRO-a, registrirali su, nedaleko svog logora 21 civilnu osobu, koje su bježale. Kasnije se na groblju u Korenici pojavio 21 nadgrobni križ s »NN« oznakama.

38 Dušanka Keča tvrdi da su vojnici Miroslavu Petrović izveli iz kuće, ugurali je u vozilo i odvezli. Drugi svjedočci dodaju da su je vojnici odveli na groblje i тамо smaknuli, što znači da je na groblju i pokopana, ispod nekog križa bez oznake.

39 Prijavio se u camp UNCRO, 6. kolovoza 1995. Izručen HV »samo radi razgovora«. Nije se vratio u camp.

Ličko Petrovo Selo:

346. Petar BOBIĆ, zvan »Pepa«, (m), Srbin, r. 1913/14., ubijen pred kućom. Ne zna se gdje je sahranjen.
347. Rade BOBIĆ, (m), Srbin, ubijen na benzinskoj crpki.
348. Zdravko CARIĆ, (m), Srbin, star 30 do 35 godina, ubijen. Izbjeglica iz BiH. Sahranjen pred jednom kućom.
349. Nikola ORLIĆ, (m), Srbin, ubijen, sahranjen pred kućom
350. Oleg PAVLOVIĆ, (m), Rus, r. 1951., liječnik. Ubijen u blizini kasarne u Željavi.
351. Željko POTKONJAK, (m), Srbin, izbjeglica iz Vrste (BiH), ubijen u Izačiću.
352. Marija VESELICA, (ž), Srpkinja, starica. Sahranjena u jami za kreč, pored kuće.

Mutilić

353. Nikola KOSOVAC, (m), Srbin, r. 1909., objesio se u vrijeme vojne akcije »Oluja« iz straha. Pokopan u Gračacu.

Novo Selo

354. Nedjeljko LEKA, (m), Srbin. Ubijen pored crkve Sv. Petra. Ne zna se gdje je sahranjen.

Pećani

355. Dane KASTIĆ, (m), Srbin, r. 1951. Živ je viđen 10. kolovoza 1995. Leš pronađen 24. kolovoza 1995., u sjedećem položaju. Glava je bila netaknuta, no kasnije razbijena.

Tijela majke Save, r. 1903., i sina Petra LAVRNIĆA, r. 1930., ubijenih 12. kolovoza 1995. nedaleko spaljene kuće. (Snimljeno: 5. svibnja 1996.)D

Udbina⁴⁰

356. Mićo RADMANOVIĆ, (m), Srbin, r. 8. srpnja 1932., ubijen. Pokopan na groblju u Gračacu.

Visuć

357. Rade (Bože) STOJKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1926., nestao. Krajem 1995. nađen mrtav.
358. Momčilo ORLIĆ, (M), Srbin, r. 1934., vratio se iz D. Lapca iz kolone u selo da pusti stoku. Ubijen između Udbine i D. Lapca.

Vrelo

359. Andelija PETRIČIĆ, zvana »Anda«, (ž), Srpkinja, r. 1908., ubijena osam dana nako vojne operacije »Oluja«.

40 Registrirana muška osoba s prerezanim žilama na rukama. Vjerojatno se radi o samoubojstvu.

VIII. Obrovac

Krupa

360. Stevo TRAVICA, (M), Srbin, r. 1921., ubijen dok je u brdu Gostuša čuvao stoku.

Golubić

361. Nikola DRAGIČEVIĆ, (m), Srbin, r. 1930. ubijen u šumi Gostuša.⁴¹

Nadvođa

362. Janja GROZDANIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 80 godina, ubijena.

363. ? GROZDANIĆ, (ž), (majka Vase Grozdanića), ubijena. Nađena joj je samo glava. Sahranjena je u vinogradu.

364. Jovan KRNJAJA, (m), Srbin, star oko 70 godina, ostao kod kuće i ubijen.

365. Ilija ŠVONJA, (m), Srbin, star oko 65 godina, ubijen.

Zelengrad

366. Vujadin ČEPRNJA, (m), Srbin, star oko 70 godina, nađen mrtav pred kućom, 3. studenoga 1995.

367.-368. Mijat GAGIĆ, (m), Srbin, r. 1914., muž i Miljka GAGIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1914., žena, ubijeni su (zaklani) dan nakon vojne akcije »Oluja« na pragu svoje kuće. Pokopani su, anonimno, pod brojevima, u Gračacu.⁴²

Žegar⁴³

369. Ratko KOVAČEVIĆ, (m), Srbin, star oko 40 godina, ubijen na brdu Gostuša.

370. Petar KOMAZEC, (m), Srbin, star oko 60 godina ubijen.

371. Zoran KOMAZEC, (m), Srbin, star oko 50 godina, ubijen.

372. Dušan MILIĆ, (m), Srbin, star 56 ili 57 godina i

373. Jovan MILIĆ, (m), Srbin, star oko 62 godine (braća). Ostali kod kuće i ubijeni.

374. Petar MILIĆ, (m), Srbin, star 57 ili 58 godina, ostao kod kuće i ubijen

375. Todor MILIĆ, (m), Srbin, star oko 64 godine. ostao u akciji »Oluja« i ubijen.

376. Zoran MILIĆ, (m), Srbin, star 58 ili 59 godina, ostao u akciji »Oluja« kod kuće i ubijen.

377. Marko PERIĆ, (m), Srbin, r. 1921. ubijen dok je čuvao stoku na brdu Gostuša.

378. Stojan UŠLJEBRKA, (m), Srbin, star oko 30 godina. Ranjen kod Kruševa, zarobljen, pa ubijen.

41 S njim su ubijeni i sinovi: Vlado i Čedo. Svjedoci tvrde da su se sklonili od HV-a, ne želeći napustiti RH, a drugi predmijevaju da su sinovi mogli biti u odorama srpske vojske i da su tako sva trojica stradala.

42 Sin Đuro, koji živi u Ljubljani, godinu dana nije uspio doznati što se s njima dogodilo i gdje su pokopani.

43 Terenski aktivisti HHO-a, 1997. godine registrirali su ostatke ljudskog kostura nedaleko čuvarske kućice na ulazu u Tvornicu »TRIO«.

IX. Otočac*Dabar*

379. Mićo ČUTURILO, (m), Srbin, star 83 godine, ubijen u selu sjekirom.
380. Anica (Laze) VLAISAVLJEVIĆ, (ž), Srpkinja, stara 74. godine, ubijena automatom na kućnom pragu.
381. Milan VLAISAVLJEVIĆ, zvan »Mikan«, (m), Srbin, star 61. godinu, HV pružio otpor. Ranjen, a potom likvidiran pucanjem u usta.

Doljani

382. Milka (Soke i Jove) ĆURČIĆ, (ž), Srpkinja, stara 83 godine, ubijena vatrenim oružjem ispred svoje kuće.
383. Ranko GRBIĆ, (m), Srbin, r. 1953., ubijen 6. kolovoza 1995. nedelako obiteljske kuće.
384. Danica (Dane) HRKALOVIĆ, (ž), Srpkinja, stara r. 1912., zapaljena s kućom.
385. Petar HRKALOVIĆ, (m), Srbin, star 56 godina, ubijen vatrenim oružjem pred svojom kućom.
386. Zorka HRKALOVIĆ, (ž), Srpkinja, stara 76 godina, ubijena u svojoj kući. Pokopana u vrtu, kraj kuće.
387. Marija (Bude) JOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1941. nađena mrtva u svojoj kući.⁴⁴
388. Staka (Baće) JOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1910., ubijena u svojoj kući. Pokopana ispred kuće.
389. Jela MANDIĆ, (ž), Srpkinja, stara 83 godine, izgorjela u vlastitoj kući.
390. Milan (Milice i Vlade) NARANČIĆ, (m), Srbin, star 43 godine, zapaljen u vlastitoj kući.
391. Stojan (Marije i Vlade) NARANČIĆ, (m), Srbin, r. 1953. ubijen vatrenim oružjem kod stoke, pod obroncima Male Kapele.
392. Dušan (Milana) RUŽIĆ, (m), Srbin, star 64 godine, strijeljan ispred svoje kuće.
393. Stojan (Mike i Vaje) VUKMANOVIĆ, (m), Srbin, r. 1929. ubijen kod ovaca, na obroncima Male Kapale.

Škare

394. Nikola STOJANOVIĆ, (m), Srbin, star 65 godina, ubijen, odsjecanjem glave sjekirom, u Doljanim.

Zalužnica

395. Marinko (Savke i Milana) HINIĆ, (m), Srbin, r. 1946., ubio ga hrvatski vojnik 6. kolovoza 1995., iz puške, u izbjegličkoj koloni između T. Korenice i Debelog Brda, pred očima majke Savke, r. 1915.

⁴⁴ Ne može se reći sa sigurnošću kako je umrla.

396. Milan HINIĆ, (m), Srbin, r. 1910., ostao kod kuće i ubijen. Ne zna se gdje je pokopan.⁴⁵
397. Vukašin HINIĆ, zvan »Vujo«, (m), Srbin, r. 1911., ubio ga je 6. kolovoza 1995. pred kućom jedan hrvatski vojnik. Pokopan je u groblju Vodoteč, osam kilometara udaljenom od Brinja.
- 398.–399. Žarko POPOVIĆ, (m), Srbin, star oko 75 godina, muž i Marica POPOVIĆ, zvana »Maca«, (ž), Srpkinja, stara oko 70 godina, poluslijepa, žena. Ostali su kod kuće. Žarko je odveden i ubijen nedaleko kuće, ali se ne zna gdje je pokopan, a žena Marica ubijena je u podrumu kuće, koja je zapaljena.
400. Branko VUKOVOJAC, zvan »Braco«, (m), Srbin, r. 1947., teško je, s više metaka ranjen u svojoj kući 6. kolovoza 1996., a nakon tri dana je umro.⁴⁶
401. Željko UZELAC), Srbin., r. 1960., ubijen 6. kolovoza 1995. kod Brakusovog brijegea, nedaleko Vrhovina. Pokopan je u Vodoteču.

X. Sinj

Koljani

402. Jovo MILJKOVIĆ, (m), Srbin, ubijenu vrijeme akcije »Oluja«. Ne zna se gdje je pokopan.
403. Mirko MILJKOVIĆ, (m), Srbin, ubijen u vrijeme vojne akcije »Oluja«. Mjesto ukopa nepoznato.

XI. Šibenik

Čista Mala

404. Anica DOBRIĆ, (ž), Srpkinja, ubijena 4. kolovoza 1995.
405. Božica LALIĆ, (ž), Srpkinja, r. 13. siječnja 1933., ubijena 4. kolovoza 1995.
406. Draginja LALIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1920., ubijena. Pokopana u Šibeniku.
407. Darinka POPOVIĆ, (ž), Srpkinja, 31. siječnja 1935., ubijena 4. kolovoza 1995.

Jabuka

408. Nikola JOVIĆ, (m), Srbin, r. 1. listopada 1941., ubijen 5. kolovoza 1995.

Lađevci

409. Nikola POTKONJAK, (m), Srbin, ubijen 6/7. kolovoza 1995.
410. Dmitar VUJNOVIĆ, (m), Srbin, ubijen 6/7. kolovoza 1995. Ne zna se gdje je pokopan.

45 Žena Savka, r., 1915., s pastorkom Srđanom, vratila se iz izbjegličke kolone kući, no muža nije našla. Gledala je kako joj HV, pred očima pali kuću. Prije toga pratila je odvoženje pokretnina. Jedan ju je vojnik htio ubiti, no drugi ju je zaštitio.

46 Prethodnica HV Branka Vukovoja nije ubila, već su neki hrvatski vojnici, očito poznavajući ga, s njim sjeli i pili kavu. Kad je naišla druga grupa, jedan od pridošlica bez upozorenja ispalio je u domaćina nekoliko metaka, od kojih je nakon tri dana umro.

* * *

Ubijeni civili od 1996 — 1999. godine (I. dio — bivši UN sektor Jug)

1996:

Benkovac

Parčić

1. Stevan (Ignjatije) VOJVODIĆ, (m), Srbin, r. 1934., ostao kod kuće s majkom, koja je u travnju 1996. umrla u kninskoj bolnici. Nakon toga kuća im je spaljena, a njenim se gubi svaki trag.

Gospić

Mogorić

2. Cuka (Laze) NOVKOVIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1906., smrt u listopadu 1996., u nejasnim okolnostima. Razvlačili je psi.

Pavlovac Vrebački:

3. Milorad MIŠČEVIĆ, (m), Srbin, star 75 godina, ubijen je 14. kolovoza 1996. oko 14 sati minom iznenadenja, postavljenom ispod srušenih vrata njegove obiteljske kuće.

Knin

Golubić

4. Simo ĐEPINA, (m), Srbin, umro je od astmatičkog napada 24. svibnja 1996. pokušavajući spasiti sinovu obiteljsku kuću od pljačkaša, kada su ga nepoznate osobe zlostavljale.

Korenica

Jezerce

- 5.—6. 26/27. veljače 1996. ubijeni su, pa zapaljeni s kućom Milka, (ž), r. 1915. i Dane KALEMBER, (m), r. 1913., Srbi. Pokopani su bez znanja kćeri Nedjeljke Brozović, koja živi u Dugoj Resi.⁴⁷

47 Ubio ih je Zoran Špoljarić, star 20 godina, a potom se sam predao policiji. Nije poznat ishod procesuiranja.

Njiva na kojoj je, vadeći krumpir, od mine iznenadenja, 11. rujna 1998. poginula Anka OGRIZOVIĆ, r. 1919., iz Brloga (Otočac). (Snimljeno 6. veljače 1999.)

7. Mićo RADAKOVIĆ, (m), Srbin, zvan »Žukić«, r. oko 1941. Nađen mrtav u proljeće 1997., pred svojom kućom. Službena verzija: smrznuo se, neslužbeno: ubijen.

Pišat

8. Dušan CVIJANOVIĆ, (m), Srbin, poginuo je od mine iznenadenja, 24. lipnja 1996. prilikom ogrtanja krumpira.⁴⁸
9. Đuro MASNIKOSA, (m), Srbin, r. 1930, istom prilikom je teško ranjen. Od zadobivenih rana umro je 20. srpnja 1996. u riječkoj bolnici.

Obrovac

Bilišani

10. Milica OLUJIĆ, (ž), Srpkinja, ubijena je kod svoje kuće oko 20. siječnja 1996. Policija nije otkrila počinitelja.

Otočac

Zalužnica

11. Mirko NOVAKOVIĆ, (m), Srbin, star 53 ili 54 godine, invalid, nađen mrtav u kolovozu 1996. u svojon kući. Mještani tvrde da je ubijen, dok policija nije objavila taj slučaj smrti.

1997.

Gospic

Gospic

12. Milan BRAKUS, (m), Srbin, r. 5. lipnja 1953. iz Zalužnice, pritvorenik u zatvoru Gospic, osumnjičen za ratni zločin, 29. travnja 1997., prema službenoj verziji, izvršio je samoubojstvo. Neslužbene informacije HHO-a govore o teškom zlostavljanju kojem je M. Brakus bio izložen, a napose i ubijen.⁴⁹

Mogorić

13. Stana (Stoje) ČANKOVIĆ, (Ž), Srpkinja, r. 1914. Izgorjela s kućom 6. siječnja 1997. Sahranjena u selu.

⁴⁸ Istom minom iznenadenja ranjene su još dvije osobe. Ubijen je i konj koji je vukao ogrtić.

⁴⁹ Sudske rasprave o navodnim zločinima Milana Brakusa, koje je HHO pratilo, nisu ukazivale na čvrste temelje optužnice.

*Korenica**Korana*

- 14.-15. Marijan — Vinko (Ivana) FERDERBAR, (m), Hrvat, star 38 godina, Smoljanac, Rakovica i Mile — Milan VALENTIĆ, (m), Hrvat, star 32 godine, iz Zagreba, ubijeni su 13. rujna 1997. između 21, 30 i 22 sata, u dvorištu braće *Milana i Rade* (Agate i Bože) Hajduković, (m), Srbin i nacionalno neopredijeljen, u selu Korana. (Procesuirani su i nepravomočno kažnjeni zatvorom 10 odnosno 20 godina.)

Srednja Gora

16. Jovan ČANKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1939., ubijen je 8. travnja 1997., oko 10, 30 sati, minom iznenađenja postavljenom u stog sijena.

*Otočac**Ponori*

17. Vaso GROZDANIĆ, zvan »Vajo«, (m), Srbin, star 57 godina. Ubijen u svojoj kući 27. svibnja 1997.

1998.

*Gospić**Ostrvica*

18. Mileva (Laze) VIDOVIC, (ž), Srpkinja, r. 15. lipnja 1938. teško je ranjena minom iznenađenja, stavljenom na puteljak koji vodi do vrta. Od posljedica ranjavanja umrla je u riječkoj bolnici 12. listopada 1998 u 15, 45 sati.

*Knin**Knin*

19. 6. prosinca 1998: oko 16 sati u svom dvorištu ubijena je Dušanka (Petra) RADONIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1948. u selu Orlić. Ubili su je vatrenim oružjem pucnjima u leđa osobe u maskirnoj vojnoj odori i civilu: *Ivan Krolo* i *Jure Ćuk* iz Gornjeg Muća, navodno lovci. Ubili su i njezina psa. Tvrde da su je ubili zbog toga što su se njihovi lovački psi »*sukobili*« s njezinim. Kad je Jure Ćuk ubio njezina psa, D. Radonić je reagirala. Ivan Krolo joj je pucao u leđa. Kad je pala J. Ćuk ju je udario kundakom u glavu. Ostavili su je da leži.

Korenica

Ćuić Krčevina

20.-22. Mara, (ž), stara 58, Žarko, (m), star 30 i Siniša BRAJKOVIĆ, (m), star četiri godine, Romi, iz Petrinje, poginuli su 9. svibnja 1997. u nenastanjenoj, zapaljenoj kući Nikice Ćuića (koju je počeo pripremati za povratak) od mine iznenadenja. Tražili su staro željezo.⁵⁰

Otočac

Brlog

23. Anka OGRIZOVIĆ, (ž), Srpskinja, stara 79 godina, ubijena je 11. rujna 1998., prilikom vađenja krumpira minom iznenadenja, postavljenom u porculansku posudu u redu krumpira.⁵¹

1999.

Otočac

Brlog

24. Nikola KARLEUŠA, (m), Srbin, r. 1921. ubijen je, 2. veljače 1999. minom iznenadenja stavljenom u stog sijena. Minu je aktivirao kad je želio sijeno odnijeti svojoj stoci.⁵²

⁵⁰ Petar Brajković, (m), Rom, star 53 godine, tom je prilikom teško ranjen.

⁵¹ Njezin juž Mile Ogrizović, (m), Srbin, star 81 godinu, istovremeno je teško ranjen.

⁵² Sutradan, 3. veljače 1999. na istom mjestu teško je, prilikom uviđaja, drugom minom iznenadenja ranjen Zvonko Delač, (m), Hrvat, star 35 godina, policajac PU ličko-senjske.

06101482

P R I L O G D R U G I

Slučajevi terorizma i nasilja nakon vojne operacije »Oluja« (izbor)

(I. dio — bivši UN sektor Jug)

Napomene

1. HHO je od vojne operacije »Oluja« do kraja 1998. godine na području bivšeg UN sektora Jug registrirao 2163 incidenta: nasilje, zlostavljanje, terorizam, pljačka, ubojstva... To je tek za stotinjak slučajeva manje no što je, na tome području registrirano kršenja drugih prava, koje HHO svrstava u još 16 grupa.
2. Nemoguće je u ovakvu dokumentu navesti sve registrirane i u drugim zbirnim dokumentima obrađene slučajeve, pa se ovdje, ilustracije radi, navodi dio predmeta koji se vode pod nazivom nasilje i terorizam.
3. Naravno, HHO ne može imati, niti je na tome inzistirao, registrirane sve incidente i sva kršenja nekih prava na tom, kao ni na drugim područjima. Riječ je samo o incidentima koje je prijavila sama žrtva, očevidac, neka druga nevladina organizacija ili su oni rezultat neposrednog zapažanja terenskih aktivista.

Benkovac

Biljane Donje

26. ožujka 1998: bačene su dvije bombe u dvorište Svetozara ŠKORIĆA, (m), Srbin, r. 1942., koji je tjedan dana prije počeo obnavljati kuću.

8. srpnja 1998, u 7,20 sati: Slavko MARIČIĆ, (m), Srbin, aktivirao je traktorom minu iznenadenja u svom dvorištu. Osim njega ozlijeden je i Svetozar ŠKORIĆ, (m), Srbin, koji se nalazio u traktorskoj prikolici. Traktor je znatno oštećen. Kad su majstori, koji Maričiću pomažu obnavljati kuću, krenuli svojim automobilom »sto jadinom« da pozovu pomoći, aktivirali su drugu nagaznu minu, koja je automobil gotovo uništila. Mine su postavljene protekle noći, jer su vlasnik i pomagači već 20 dana radili na kući i svakodnevno s vozilima i bez njih prolazili stazom na kojoj su eksplodirale mine.

Ceranje Gornje

4. kolovoza 1996: minirana kuća Aćima KARANA, (m), Srbin, r. 1932. koji je cijeli rat proveo u Crnoj Gori. Prije toga kuća je tri puta paljena.

Dobropoljci

Rujna 1995: motornim je pilama srušeno gotovo kilometar niskonaponske elektro-mreže za to selo. Nastojanje Luke IVKOVIĆA, (m), Hrvat iz toga sela da se elektrovod ne uništi (u tome mješovitom selu živi nekoliko hrvatskih obitelji), samo je izazvalo gnjev kradljivaca, pa nisu štedili optužbe o tome kako je u vrijeme rata ostao kod svoje kuće, živeći s »četnicima«, a upozoravali su ga i na to da su naoružani.¹

Jagodnja Gornja

9. kolovoza 1997: pljačkaši su Kosu RADIĆ, (ž), Srpskinja r. 1927., fizički zlostavljeni, pri čemu su joj slomili obje ruke. Dva je mjeseca nosila gips. Na dan antifašizma, 22. lipnja 1997., nepoznati pljačkaši oteli su joj šest kokošiju i otrovali psa. Još prije, sve joj je, što je bilo vrijednije oteto i opljačkano.

Karin

Početak rujna 1995: Opljačkana, pa zapaljena kuća Ljubice, (ž), Hrvatica i Semića ŠUŠE, (m), Srbin, r. 1938. Kuća je, između 5. i 25. kolovoza provaljena i djelomično opljačkana, no do 9. rujna je sasvim uništena.

23. kolovoza 1996: minirana je i do temelja srušena pravoslavna crkva.

17. ožujka 1997: nepoznate osobe napale su Ivana (Franca) RANČIGAJA, (m), Slovenac, r. 3. siječnja 1927. Pretučen je u svojoj vikendici. Dan kasnije, iste su ga osobe, ponovo pretukle ispred trgovine u Karinu.

18. ožujka 1997: Krunoslava (Vida) KRALJA, (m), Hrvat, r. 20. lipnja 1960. iz Zagreba, koji je u Karinu dobio kuću na privremeno korištenje, napale su i pretukle nepoznate osobe, među kojima je bio i Ivan Zelenika. Nanesene su mu teže tjelesne povrede. Napadači su se, potom, uselili u kuću.

Ljšane

Između 9. listopada i 1. studenoga 1997: na pravoslavnom groblju srušeno ili oštećeno devet nadgrobnih spomenika: Nikole Uzelca, (1900–1953.) Danice Subotić, (1908–1995.), obitelji Jokić, Save Lacmanović, Đuke Vojvodčić, Luke Cvjetića, Milivoja Medića, Marka Mijovića i Cvetka Uzelca.²

*Donji Lapac**Kunovac*

Između 5. travnja i 5. svibnja 1997: zapaljeni su gospodarski objekti na obiteljskom imanju dr. Gojka TORBICE. (m), Srbin, koji živi u Zagrebu.³

¹ Elektro mreže su sistematski uništene u mnogim selima tog područja, recimo u Brgudu, dijelu Plavna i iz mnogih drugih sela odvezeni su drveni elektrostupovi i elektrovodiči. Nema podataka da su vlasti na bilo koji način reagirale na ovu pojavu. No, tom se činjenicom koriste odbijajući zahtjeve da se u »odsječena« sela doveđe električna struja.

² Groblja su devastirana i u nekim dugim mjestima: Udbini, Jošanima, Počitelju...

³ Obiteljska kuća Gojka Torbice, zapaljena je nakon vojne akcije »Oluja«.

Kupirevo

4. rujna 1995: zapaljeno selo Šijani, nakon što je policija prisilno, »radi njihove sigurnosti«, osam osoba koje su u selu ostale, odvezla u Sabirni centar Zadar. Nestala im je stoka i sva druga imovina.

Lapačka Korita

7. ili 8. kolovoza 1995: zapaljena kuća Dragice BLANUŠE, (ž), Hrvatica i pokojnog Milana Blanuše, koji je umro 1993..

Nebljusi

Polovicom travnja 1996: na kuću Slavka POPOVIĆA, (m), Srbin i njegove žene Hrvatice iz Zagreba, ispaljeno iz vatrenog oružja oko 400 metaka.

Srb

7. listopada 1995: zapaljeni staja, garaža i sjenik nestalog Petra DAMJANOVIĆA, (m), Srbin, star 80 godina. Prije mu je zapaljena kuća, te kuće i gospodarski objekti njegovih rođaka, koje je obilazio i čuvao Petrov sin iz Zagreba.

*Drniš**Drniš*

Polovicom kolovoza 1997: grupa osoba napala je verbalno i fizički (kamenjem) pravoslavnog svećenika, koji je u mjesnoj pravoslavnoj crkvi kanio održati liturgiju. Policija je incident samo promatrala.

Kadina Glavica

Studeni 1996: minirane su dvije kuće sinova Laze MANOJLOVIĆA, (m), Srbin.

22. ožujka 1997: zapaljena je kuća Špire (81) i Milice (75) LAĐEVIĆ. Pretpostavlja se zato što se pročulo da im se vraća sin.⁴

Kričke

15. kolovoza 1995: zapaljena kuća Pere POPCA, (m), Srbin, koji nije napustio RH.

20. travnja 1996: oko jedan sat noću Milki, (ž), i Petru ČAKIĆU, (m), Srbi, minirana je nova, neuseljena obiteljska kuća, u čijoj izgradnji je sudjelovao sin, koji je u vrijeme rata (kao i danas) živio i radio u Splitu.

6. svibnja 1996: zapaljena je kuća Milana POPCA, (m), Srbin, star 75 godina, koji se privremeno nalazio u Ogulinu.

⁴ »Nakon »Oluje« kuća mojih roditelja bila je devastirana, ali čitava. Nije bila za stanovanje. Moji roditelji Špiro i Milica Lađević su nakon »Oluje« otišli kod moje sestre u Pulu. Vratili su se 20. listopada 1995. Tada smo se ja i moj muž Hrvat iz Čavoglava, vratili iz Njemačke. Ospособili smo našu kuću i živjeli zajedno. Tata je, uz pomoć mog muža pomalo opravljao svoju kuću i ospособio je za stanovanje. U njoj je boravio preko dana. Spavao je kod nas... 22. ožujka 1997., navečer kuća je zapaljena. Ne znamo 'ko je i zašto zapalio, ali smo čuli da je navodno moj brat zatražio papire za povratak. Što se tiče naših prvih susjeda, sigurni smo da to nisu oni napravili... Od nas četiri sestre, tri su uzdane za katolike...« (Slavka Jukica, r. 1962., 19. travnja 1997. aktivistima HHO)

6. svibnja 1996: u selu Popci (Kričke) zapaljena je kuća Stojan POPAC, (ž), Srpskinja, stara oko 80 godina. Vlasnica se nalazila u kući, bolesna, teško pokretna. Spasili su je policajci i vatrogasci iz Drniša.

6. svibnja 1996: u selu Popci, izgorjela je privremeno nenastanjena obiteljska kuća.

30. svibnja 1996: minirana je kuća Nedjeljka VUKASINA, (m), Srbin.

30. svibnja 1996: minirana je obiteljska kuća Laze VUKASINA, (m), Srbin.

30. svibnja 1996: minirana je obiteljska kuća Steve VUKASINA, (m), Srbin.

30. svibnja 1996: minirana je obiteljska kuća Drage PERIŠIĆA, (m), Srbin.

30. svibnja 1996: minirana, privremeno nenastanjena obiteljska kuća, (HHO-u nije poznat vlasnik).⁵

Miočić

Početak travnja 1997: na mjesnom groblju minirana su dva stara nadgrobna spomenika.

Otavice

19. travnja 1997: poslije podne, zapaljena jedna nenastanjena obiteljska kuća.

Siverić

6. svibnja 1997: zapaljena je ljetna kuhinja Špire IVAZA, (m), Srbin, r. 1933. i uništeni vinograd i voćnjak. Obiteljska kuća mu je prije sasvim opljačkana.

Gospić

Gospić

15. svibnja 1997: minom iznenadenja ranjen Nikola DIMITIĆ, (m), Srbin.

Medak

Rujan 1996: zapaljena kuća Dmitra MAODUŠA, (m), Srbin — povratnik.

11. svibnja 1997: oko 12,30 sati teško je minom iznenadenja, postavljenom u jastuk, ranjena Dragana ČUPIĆ, (ž), Srpskinja, stara 35 godina, iz Zadra.

Mogorić

Polovica kolovoza 1998: minom iznenadenja teško je ranjen, ostao bez noge, Mile RADAČKOVIĆ, r. 1930. Mina je bila postavljena u dno njegova kreveta.

Tijekom listopada 1998: uništen je dio ograda i table s oznakama privatnog vlasništva »Esmeraldina ograda«, čiji su vlasnici švicarski državljanici. Vlasnici se protive da nji-hovom »ogradom« upravljaju lovci, a lovci ne priznaju nepovredivost privatnog vlasništva.⁶

5 Poslije vojne akcije »Oluja« u selu Kričke (Drniš) minirano je ili zapaljeno najmanje 25 obiteljskih kuća.

6 Mogorić i okolna sela pretvorena su u lovište. Lovачke table postavljene su na obiteljske kuće, elektrostupove, okolo i usred sela. Lovci često obilaze selo, pucaju i na malobrojne stanovnike tek »iz šale« upiru

5. studenoga 1998: oko 13,30 sati, teško je minom iznenadenja ranjen Miroslav (Peta) ZAKLAN, (m), Srbin, r. 1947. Paklena naprava bila je postavljena u donji dio vratnica na ulazu u vrt, ispod donje šarke.

9. studenoga 1998: u 9,40 sati, ranjeni su minom iznenadenja Radomir (Slobodana) ĐAKOVIĆ, zvan »Rade«, (m), Srbin, r. 20. siječnja 1961. lakše i Gojko (Jovana) KORICA, (m), Srbin r. 1940., teško. Mina je bila postavljena u hrpu stajskog gnoja izvezenog nekoliko dana prije na njivu.

29. siječnja 1999: u 11,10 sati Đuro ĐAKOVIĆ, (m), Srbin, na imanju *Zorke Zaklan*, (majke Miroslava Zaklana), aktivirao je minu iznenadenja podmetnutu u hrpu, prošlog ljeta posjećenih drva. Osim šoka, Đ. Đaković nije pretrpio druge ozljede.⁷

Ostrvica

Polovica svibnja 1997: minom iznenadenja ranjen povratnik Nikola DIMITIĆ, (m), Srbin.

31. svibnja 1997: minom iznenadenja teško su ranjeni Ljubica, (ž), Srpkinja, stara oko 55 i muž Tomo ČORAK, (m), Hrvat, star oko 60 godina.

Gračac

Glogovo

26. siječnja 1996: nepoznate naoružane osobe otele su 1000 DEM od Mileve JAKŠIĆ, zvane »Smilja«, (ž), prijetili joj i ispreturali kuću.⁸

Gračac

4. svibnja 1997: u 23,35 sati nedaleko kuće Mirka CVJETKOVIĆA, (m), Srbin, aktivirana eksplozivna naprava.

4. svibnja 1997: u 23,45 sati, u dvorištu kuće Jove JAZIĆA, (m), Srbin. r. 1935. aktivirana eksplozivna naprava. Oštećen dio kućne fasade.

4. svibnja 1997: u 23,40 sati, pored kuće Jove ŠIRIĆA, (m), Srbin, aktivirana je eksplozivna naprava.

Gubačko Polje

1. svibnja 1997: nepoznate su osobe pretukle Gojka SOVILJA, (m), i Dušana SOVILJA, (m), Srbi. Jedan od napadnutih ranjen je nožem.

Kik

8/9. kolovoza 1995: zapaljena kuća (i on s njom) Branka ŽEGARCA, r. 1912., koji je ostao u selu. U selu su zapaljene i druge kuće, a starica Soka Petković ubijena.

puške. Lovištima je proglašeno i niz drugih sela, primjerice Kakanj, kod Knina, pa su lovci svoju tablu stavili i na zid kuće Radoslava Ognjenovića, koji se prosvjedovati ne usudi.

7 Mina je bila postavljena oko 50 metara dalje od mjesta na kojem je istu takvu paklenu napravu aktivirao M. Zaklan i tom prilikom teško ranjen.

8 Ovakvih slučajeva na području Gračaca je bilo više. U pravilu, ovakvim incidentima prethodio je posjet izvjesne veterinarke iz Gračaca, Ksenije Ribić. Dolazila je u selo, navodno pregledavala stoku i tražila naplatu. Ako stanovnici nisu imali niovca, uzimala je potreban broj ovaca. Iza nje dolazili su pljačkaši i otimali, novac, stoku ili štogod drugo.

Ljubović

Početkom lipnja 1996: zapaljeno ili djelomično srušeno sedam obiteljskih kuća, brojne šupe, staje, garaže.⁹

Palanka

Oko 10. kolovoza 1995: zapaljene obiteljske kuće Branka ŠKORIĆA, (m), Bogdana BRKIĆA, (m), r. 1926., Branka MRDALJA, (m) i Milana VOJNOVIĆA, (m), Srbi.

Ploča

10. kolovoza 1995: opljačkana, pa zapaljena kuća B. J., (m), Srbin, r. 1929., koji selo nije napustio.¹⁰

Kraj kolovoza 1995: zapaljena rodna kuća i zapaljeni svi prateći objekti Mare, (ž), Hrvatica i Nikole BANJEGLAVA, (m), Srbin, u kojoj 10 godina nitko nije živio.

Prijevo

Polovicom 1998: posjećeni su stupovi niskonaponske elektro-mreže. Mićo Novaković, koji tamo živi, više nema struje.

14. svibnja 1997: u 9, 15 sati mina iznenadenja ranila je Danicu RADOČAJ, (ž), Srpskinja, r. 1922. Mina je bila postavljena na put kojim ona mora izvoditi kravu iz staje.

Zrmanja Vrelo

15. kolovoza 1995. zapaljena je (ispaljivanjem ručnih granata) kuća i staja sa stokom, vlasništvo Dušana BOGUNOVIĆA, (m), Srbin.

15. kolovoza 1995: vojnici su Marku LUKIĆU, (m), Srbin, r. 1904. zapalili kuću, sve gospodarske objekte i oteli 10 krava, pet janjaca i konje.

17. kolovoza 1995: tri naoružana vojnika, granatama, ispaljenim iz blizine, zapalili su kuću, staju, sušu, kovačnicu, kukuruzanu s 20 metara kukuruza, 2 konja, ždrijeb, 2 teleta, 17 ovaca i 6 janjaca, Dušanu (Petrica) ĆUKU, (m), Srbin, r. 23. ožujka 1932. Njemu i ženi rekli su: »Dobro ste prošli, oni dolje su ubijeni!«

24. travnja i 19. lipnja 1996: oteto 36, pa tri janjeta. Pljačkaši u crvenom »golfu«, bez registracije. Vlasniku prijetili ubojstvom. (DOS)

*Knin**Biovičino Selo¹¹*

Oko 20. lipnja 1996: nepoznate osobe otele su Dari, (ž), i Todi ĐURIĆU, 15 ovaca i toliko janjaca. Utovareni su u traktor i odvezeni. Dolazak pljačkaša T. Đurić je primje-

⁹ Na prosvjed HHO-a odgovorila je PU zadarsko-Kninska (*Svetmir Vrsaljko*) kako su kuće oštećene u vrijeme borbi, što nije točno, jer u tome selu nije bilo nikakvih sukoba.

¹⁰ B. J. se, iz straha jer je bio u bojstvu i paljenje kuća, skriva u obližnjim šumama. Ekipa HHO-a, 15. listopada 1995. ga je pronašla i »spojila« s policijom u Gračacu.

¹¹ U Biovičinom Selu, od kraja vojne akcije »Oluja« do 27. lipnja 1996. ukradeno je ili oteto oko 2000 ovaca i janjaca. Svi slučajevi su prijavljeni kninskoj policiji ili policijskoj postaji Kistanje, koja se nalazi u blizini

tio, ali mu je grubo naređeno da ostane u kući, jer da će, ako se pojavi na vratima, biti ubijen.¹²

27. lipnja 1996: oko 21 sat u zaseok Masnikose došla je grupa nepoznatih osoba. Oni su mještane, Maru, (ž), i Savu MASNIKOSU, (m), i Todora MALBAŠU (m), Srbi, (koji se kod njih slučajno naša), pod prijetnjom ubojstvom najprije oružjem natjerali da sjednu na balvane ispred inače zapaljene kuće, a potom im naredili da se okrenu prema zidu. Onda su ih utjerali u jednu šupu (jedini cijel objekt u selu), zabranivši da izlaze. Ukoliko to učine da će ih ubiti. Otjerali su im 59 ovaca, od Save Masnikose 46, a od Tadora Malbaše 13.

27. lipnja 1996: ista grupa (vidi gore) otela je 50 ovaca Koji MASNIKOSI, zvanom »Stevica«, (m), Srbin. Presreli su ga nedaleko kuće, natjerali da digne ruke u zrak, utjerali u kuću i zlostavljeni. Tražili su vina, novca i dr.

27. lipnja 1996: prilikom pljačke ovaca (vidi gore), na počinitelje je, vraćajući se iz polja, naišla Vukosava ŠEŠO, (ž), Srpskinja. Kad ju je, jedan od pljačkaša, spazio skočio je na nju i derući se, naslonio joj puščanu cijev na lijevi obraz. Zaprijetio je ubojstvom, ako bilo što progovori. Naredio je da uđe u kuću (nije njezina) grubo je udarajući puščanom cijevi u leđa i rebra. U kući je bila vlasnica Stevanija MASNIKOSA, (ž), Srpskinja, koja je također zlostavljanja.¹³

Čučovo

12/13. svibnja 1997: noću, nepoznate osobe otele su pet janjaca starici Mandi BEZ-BRADICI, (ž), Srpskinja, stara 83. godine. Prijetili su joj ubojstvom, ako o tome ikome što kaže.

Ervenik

20. lipnja 1996: HV je u Erveniku vježbala. Vozilom na gusjenice zgazila je jedan vinograd, devastirala mjesnu školu i uništila spomen-bistu vezanu za NOB, koja je stajala pred školskom zgradom.

Golubić

3. ožujka 1996: od Ande PLAVŠE, (ž), Srpskinja, r. 1936. tri naoružana vojnika otela su osobno vozilo »fiću«. Došli su u vozilu registarskog broja ST 336 — DP. Pet dana kasnije vojnici su joj oteli troje posljednjih janjaca, a 18. ožujka 1996., dok je zbog straha spavala kod susjeda, nepoznate osobe su ispreturale unutrašnjost kuće i odnijele osam pršuta, dva radio-aparat, dva šivača stroja, grijalicu iz kupaonice, zidni sat i dr...

8. listopada 1996: oko 15 sati u zgradi željezničke stanice Golubić, u kojoj je nekoliko stanova, a u jednom od njih stane Smilja CVJETKOVIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1929., udova bivšeg prometnika, koji je umro prije rata, dolazi 27 vojnika s crvenim beretkama. Vrata stana razbio joj je vojnik s pištoljem, a potom su upali u sve stanove, govoreći kako

sela, no ni u jednom primjeru, počinitelji nisu otkriveni. I HHO je o ovim slučajevima, redovno obavještavao MUP i Vladu RH i druge državne organe.

12 Nedugo prije ove pljačke, Todi Đuriću nepoznate su osobe ukrale kravu i tele.

13 Policijska patrola sutradan je, s mještanima, krenula u potragu, ovčijim tragom. Kad su došli u blizini Medveda, prema policajcima je iza obližnjeg žbuna netko ispalio pištoljski metak. Policajci su odmah oduštali od potjere, tvrdeći kako je to »previše opasno«. Potraga više nije nastavljena.

zgradu treba zapaliti. Žena se nekako uspjela pritajiti i kradom pobjeći. Kad se sutradan vratila ustanovila je da joj je stan sav ispreturan, a da su vojnici odnijeli hladnjak, radio-aparat, servis za ručavanje, bojler iz kuhinje, a drugo porazbijali.

2/3. studenoga 1996: zapaljena jedna kuća.

8/9. kolovoza 1998: u dvorišta obiteljskih kuća Milice JERKOVIĆ, (ž), stare 88, Andreje JERKOVIĆ, (ž), stare 72 i Đuke JERKOVIĆ, (ž), stare 70 godina, ubaćene su eksplozivne naprave. Prije incidenta pucalo se vatrenim oružjem iz kuće naseljenika iz BiH Mate Milovanovića.

Grubori

25. kolovoza 1995: zapaljeno 20 većih i manjih objekata i ubijeno sedam osoba.

Ivoševci

Listopad 1995: Jovanu KOROLIJI, (m), Srbin, oteto je 14. janjaca. Godinu dana kasnije 13., a pljačka je ponovljena i 30. siječnja 1997.

Listopad 1996: Pljačkaši su Jovi KOROLIJI; (m), Srbin najprije oteli 50, a za nekoliko dana i preostalih deset ovaca. Pljačkaši su ga, prijetnjom oružjem, natjerali da ovce u kamion utovari sam.

Listopad 1996: Đuri KOROLIJI, (m), Srbin, oteto 25 ovaca. (Sredinom ljeta 1996. i mještani Dari KOROLIJI, (ž), Srpkinja ukradeno je pet ovaca).¹⁴

24. siječnja 1999: oko jedan sat po ponoći, nepoznata je osoba pucala iz automatskog oružja prema kući Ljubice KOROLIJE, (ž), Srpkinja.

Kakanj

18. kolovoza 1995: navečer, pretučeni su i ranjeni Mirko OGNJENOVIC, zvan »Vasiljević« (m), r. 1921. i Radoslav OGNJENOVIC, (m), zvan »Rade«, r. 1908, Srbi. Zapaljeno je i imanje M. Ognjenovića.

Kistanje

19. svibnja 1997: oko 01,30 h ujutro, kamenjem je napadnuta obiteljska kuća *Ljubiše Jankovića*, (m), Srbin, koji živi u Francuskoj. U njegovoju kući, već 40 godina živi starića Dragica ŠTRBAC, (ž), Srpkinja, r. 1938. Iako je teško bolesna i gotovo nepokretna (slomljen kuk), naseljenici iz Janjeva (Kosovo), stalno je uz nemiravaju. napadaju, razbijaju prozorska stakla i prijeteći traže da se iz kuće iseli i da »ide u Srbiju«.

25. svibnja 1997: oko 22 sata, na kuću *Ljubiše JANKOVIĆA*, u kojoj živi invalidna osoba, *Dragica Šrbac* (vidi prethodno) ponovo je bacano kamenje, kada je razbijeno i nekoliko prozorskih stakala na sobi u kojoj je spavala.¹⁵

¹⁴ HHO je doznao da ovo i okolna sela, na ovakav način teroriziraju *Maksim Barać*, zvan »Maks«, Hrvat, a pomažu mu Srbi — mještani: *Dušan Korolija* i *Jadranko Grčić*, koji znaju tko što ima i gdje se tko nalazi. U njihovim incidentima, te čak o oružju koje su posjedovali, upućeno je više informacija MUP-u i drugim organima.

¹⁵ Tročlana policijska ekipa posjetila je 27. svibnja 1997. staricu *Dragicu Šrbac*. Razgovarali su s njom i pretresli kuću, savjetujući joj da ih više »za takve stvari« ne zove jer je to skupo — »košta 150 maraka«. Kad je jedan od trojice policijski inspektora doznao da su uoči ovog događaja staricu posjetili aktivisti HHO-a, odgovorio joj je: »Onda neka ti oni plate štetu«. I on joj je savjetovao da »ide u Srbiju«.

25. svibnja 1997: u 4,20 h ujutro miniran je spomenik partizanima u zaseoku Kozjaci, uz cestu Knin–Zadar. Bio je to posljednji neoštećeni spomenik iz NOB-a, na tome području.

Knin

11. veljače 1996: pred njegov povratak, zapaljena je kuća Branka ĐURICE, (m), Srbin, r. 1932. Po povratku, dio kuće je osposobio da može kako–tako stanovati, no jedne noći i to je razbijeno i devastirano.¹⁶

17. rujna 1996: miniran je centralni spomenik sa spomen–kosturnicom poginulima za oslobođenje Knina u drugom svjetskom ratu na brdu iznad Knina zvanom Sveti spas. Dijelovi kamena i betona i kosti mrtvih padali su i po gradu Knina. Jedna je osoba ranjena.

4. travnja 1997: oko 21,30 sati, kamenjem napadnuta kuća Radomira RADULOVICA, (m), Srbin.

4. travnja 1997: oko 22 sata, ispred kuće Milojke KOTORAS, (ž), r. 1926, Srpskinja, bačena je eksplozivna naprava.

4. travnja 1997: oko 21 sat, ispred kuće obitelji Milice, (ž), r. 1924. i Branka N.,¹⁷ (m), r. 1919, Srbi, bačena je eksplozivna naprava.

5. svibnja 1997: uvečer, kamenjem napadnuta kuća Radomira RADULOVICA, (m), Srbin. Bio je to drugi napad.

10. svibnja 1997: nepoznate osobe napale su i zlostavljale Dušanku ĐUJIĆ, (ž), Srpskinju, r. 1923., a potom kamenovale njezinu kuću.

Kraj travnja 1997: naseljeni Hrvat iz BiH, Branko Galić, počupao je i uništio povrće koje je zasadila Kata KUKOLJ, (ž), Hrvatica. Njezina obiteljska kuća je uništena, pa stanuje u zetovoju. No, Branko Galić, koji živi u kući zetova brata, želi zauzeti i kuću u kojoj se nalazi ona. Prijetnje i uništavanje imovine se ponavljaju.

25/26. svibnja 1997: noću, ponovo je provaljeno u obiteljsku kuću Branka (Nikole) BISERKA, (m), Srbin. Dio namještaja je razbijen, a na krevetu je ostavljena sjekira!¹⁸

Kovačić

11. veljače 1996: zapaljena je kuća Branka ĐURICE, (m), Srbin, r. 1932., pred njegov povratak.

1. siječnja 1997: minirana je obiteljska kuća Draginje, (ž), r. 1938. i Ilijе RADULOVICA, (m), r. 1931, Srbi. Kuća je srušena samo nekoliko dana prije njihova povratka.

Ožujka 1997: u dvorište kuće Đure JEJINE, (m), Srbin, r. 1932. postavljena je velika tabla s natpisom: »Srbi četnici selite se!«, a iznad nje obješena ručna bomba.¹⁹

3. travnja 1997: zapaljena kuća Čedomira KUKOLJA, (m), r. 1942. Srbin, na dan povratka iz izbjeglištva.

¹⁶ U Kninu je imao i stan u društvenom vlasništvu, no u njemu stanuje jedan Kninjanin.

¹⁷ Zabranili su objavu prezimena.

¹⁸ Oko 20. svibnja 1997. u kuću Branka Biserka provalile su dvije mlađe ženske osobe i pokušale mu kuću oteti, iako za to nisu imale nikakvih dokumenata. Policija ih je istjerala van. No, B. Biserko se ne usuđuje noću ostajati u kući, jer mu okolni naseljeni Hrvati iz BiH stalno prijete ubojstvom, predlažući da napusti Hrvatsku.

¹⁹ Kad je na poziv vlasnika kuće došla policija, policajci su odgovorili: »Nema veze, neka stoji!«

27/28. travnja 1997: zapaljena kuća Nikole KUKOLJA, (m), Srbin, svekra Dragice KUKOLJ, (ž), Hrvatica, r. 1944., koji je umro.

7. svibnja 1997: popodne iz kuće Branka Ćuruvije, u kojoj stanuju naseljenici, otvorena vatra iz vatrenog oružja na Draginju, (ž), r. 1938. i Iliju RADULOVIĆA, (m), r. 1931., Srbi, (te na još dvije osobe koje su bile s njima) prilikom povratka iz vinograda.

Svibnja 1997: zapaljena kuća Nade, (ž), Hrvatica r. 1943. i Luke KUKOLJ, (m), Srbin, uoči njihova povratka iz istočne Slavonije.

14. lipnja 1997: oko 22, 30 sati, nepoznata muška osoba, lupala je metalnom šipkom po vratima kuće Jelice DURBABE, (ž), Srpkinja, r. 1943. Derući se, tražio je da mu odmah otvari vrata, govoreći da je on »*ustaša*« i da će je ubiti.

31. kolovoza 1997: zapaljena je kuća Desanke ĐUJIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1919. Ona se iz izbjeglištva vratila 29. kolovoza i uselila u svoju praznu kuću. No, povrijedila je nogu, pa su je privremeno srodnici odveli k sebi. Nakon odlaska, uvečer, kuća je izgorila.

28/29. studenoga 1997: noću, nepoznate osobe zaklale su u oboru Marije ĐUJIĆ, (ž), Srpkinja, stara 74 godine, tri svinje. Životinje su iskasapljene i ostavljene.

25. veljače 1998: zapaljene su kuće Dare (Rade) RNJAK, (ž), Srpkinja, r. 1923. i kuća Jeke, (ž) i Sime ĐUJIĆ, (m), Srbi, koji su umrli.²⁰

*Mokro Polje*²¹

22. rujna 1995: u dvorište Obrada i Jovana POPOVIĆA dolaze, s vozilom HV 033-IK pljačkaši sa maskirnim šeširima. S njima je bila i jedna žena. Poznatog medara Jovana, držali su na nišanu pušaka, te mu uzeli 2, 5 tone meda. Na kraju »operacije« dali su mu 10 njemačkih maraka izjavivši: »*Mi Hrvati smo kulturni i pošteni, ničije ne uzimamo zabada.*« Ovim vlasnicima oteto je 50 ovaca, poljoprivredna tehnika i niz drugih vrijednih predmeta, a dvoje ukućana, Jovanova majka i brat, ubijeni su u kuhinji, vatrenom oružjem.

26. listopada 1996: u zaseok Vrpolje došli su, automobilom imotske registracije dviže žene i dječak, star 15–16 godina. Kad su počeli iznositi iz kuće stvari, reagirao je Ilija BABIĆ, (m), Srbin, r. 1931., a žene su mu zaprijetile da će drugi put »*dovesti četu vojnika*,« a dječak mu je prjetio nožem. Tri dana kasnije, 29. listopada 1996. u selo automobilom dolaze tri vojnika i dječak. Čim su se približili Babićevoj kući počeli su puasti, tražeći da im se javi. Kad im je rečeno da ga nema (I. Babić se sklonio u šipražje), pucali su u poljski zahod, te mu prijetili odsijecanjem glave, pri čemu su pokazivali veliki nož.

14. svibnja 1998: zapaljena je kuća Laze KOSTIĆA, (m), Srbin.

27. svibnja 1998: zapaljena je kuća Milije KOSTIĆ, (ž), Srpkinja.

Kraj svibnja 1998: zapaljena kuća Đure BUKARICE, (m), Srbin. Podnio zahtjev za povratak.

Kraj svibnja 1998: zapaljena kuća Slobodana BUKARICE, (m), Srbin.

Kraj svibnja 1998: zapaljena kuća Milana JOKIĆA, (m), Srbin. Obišao kuću u siječnju 1998., upravo se trebao vratiti za stalno.

Kraj svibnja 1998: zapaljena kuća Jovana MATIJEVIĆA, (m), Srbin.

Kraj svibnja 1998: zapaljena kuća Mile ČUJE, (m), Srbin. Vlasnik pribavio dokumente za povratak.

²⁰ U ovome selu jedna je kuća zapaljena u rujnu 1997.

²¹ U Mokrom Polju su 384 domaćinstva, od kojih je 86 zapaljeno, do kraja 1997.

Kraj svibnja 1998: zapaljena kuća Jelene KABIĆ, (ž), Srpskinja. Vlasnica se vratila, ali je zbog ne postojanja uvjeta za život u potpuno napuštenom selu, privreneo kod kćeri u Bjelovaru.²²

Kraj svibnja 1998: zapaljena kuća Miloša KABIĆA, (m), Srbin.

Oćestovo

22. siječnja 1996: popodne, Dušanu KNEŽEVIĆU, (m), Srbin, slijepom starcu, dva su vojnika otela i odvezla drva za ogrijev. Nemoćnom Kneževiću, drva je toga dana prije podne pripremio UNHCR.

1. srpnja 1996: vojnici zapalili dvije nenastanjene kuće.

4. srpnja 1996: HV je u selu započela višednevne vježbe. Dok je HV bila u selu, minirane su tri obiteljske kuće, zapaljena škola, te oskrnavljen spomenik borcima i žrtvama fažizma u centru toga sela.

Orlić

17. listopada 1996: u kuću Jovana BJELANA, (m), Srbin, r. 1922. došla su dva muškarca: vojnik i civil i pokušali mu oteti ulazna kućna vrata. Dok su skidali vrata, susjed Nikola Rnjak, počeo je vikati i prijetiti kako će im vilicom, koju je držao u ruci, »izgrevati auto«. »Prijetnja« je imala učinka, pa su se pljačkaši udaljili bez vrata.

10. veljače 1997: oko 17 sati zapaljena je kuća Borke, (ž) i Gojka MOMČILA, (m), Srbi, koji su tih dana dobili dokumente za povratak u RH.

Istog je dana: zapaljena je kuća Čede URUKALA, (m), Srbin.

Plavno

Kolovoza 1995: na tromedi između Bosne, Like i Dalmacije, devastirana su i izrešetana mećima dva spomen-obilježja iz drugog svjetskog rata. Oba su podignuta 4. srpnja 1978. Jedan je posvećen zajedničkoj antifističkoj borbi Like, Bosne i Dalmacije, a drugi na dan kada su partizani 4. krajiške udarne brigade, započeli zajedničku borbu s Dalmatincima i Ličanima protiv talijanskih fašista i njihovih pomagača ustaša i četnika.

Strmica

Kraj 1996: Jovanu MIZDRAKU, zvaniom »Sišć«, (m) i Jovanu MIZDRAKU, zvanom »Joco«, (m), Srbi, kuće i svo stanje, nakon što su temeljno opljačkane, su zapaljene.

Žagrovic

1. do 5. ožujka 1997: zapaljene tri kuće osoba koje su do bile dokumente za povratak.

Ožujka 1996: naseljenica iz Vojvodine Irena Cindrić, usurpirajući svu zemlju okolo kuće koju je dobila na »privremeno korištenje«, posjekla je i sva (oko 40 raznih voćaka) stabla. Ekipa UNHCR-a i Dalmatinskog odbora solidarnosti (DOS) ta su drva ispiliла kako bi ih vlasnici, koji inače u tome oskudijevaju, iskoristili za ogrijev. I. Cindrić ih je vrijedala, prijetila ubojstvom, a po njihovu odlasku fizički je ozlijedila staricu Mandu RAŠKOVIĆ, (ž), Srpskinja, staru 75 godina, a drva pobacala u potok Radljevac.

22 Obiteljske kuće Jelene i Miloša Kabića nisu do kraja izgorjele, jer je požar podmetnut u podrumu, pa se nije proširio na cijele zgrade.

15. lipnja 1997: u vinogradu Milke DMITROVIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1948. potrgani su svi novoizrasli izdanci. Već obrađeni vinograd je za tekuću godinu onesposobljen.²³

Korenica

Bunić

14. listopada 1998: minom iznenađenja teško je ranjen Budimir (Drage) EROR, (m), Srbin, star oko 40 godina. Minu je aktivirao traktorom na njivi. Traktor je potpuno uništen.

Ćuić Krčevina

Od 27. kolovoza do 1. rujna 1995: zapaljeno selo (35 domaćinstava) Ćuić Krčevina. Kuće koje nisu mogle gorjeti, minirane su. Vlasnici su uglavnom u RH ili rade u Zapadnoj Evropi.

19. lipnja 1996: zapaljena su imanja Zorke ĆUIĆ, (ž), i Milke ĆUIĆ, (ž), Srpskinje, koje su imanja, po povratku, pripremale za nastanjenje.

9. svibnja 1998: od mine iznenađenja teško je ranjen Petar BRAJKOVIĆ, (m), Rom, star 53 godine, dok su njegva tri člana obitelji poginula. Mina je postavljena u ruševine kuće Nikice Ćuića, koji je započinjao obnovu.

Jošani

15. siječnja 1997: minom iznenađenja teško je ranjen (u noge je pogoden s 52 gelera) Mirko SURLA, (m), Srbin, iz Zagreba. Mina je bila ispod salonita ostavljenog pred garažom.

15. travnja 1997: eksplozijom mine iznenađenja stavljenom u bocu ispred kuće, teško je ranjen (ostao bez ruke) Đuro RADAKOVIĆ, (m), Srbin, star oko 60 godina.

15. lipnja 1998: sat iza ponoći, nepoznate su osobe pucale iz vatre nog oružja po kući Pere (ž) i Rade MAŠIĆA, (m), Srbi. Slučajno nisu ozlijedjeni jer su se nalazili u drugoj sobi.

Korenica

Kraj veljače 1997: iz automatskog oružja pucano po kući Dane RADEKE, (m), Srbin, r. 1928. Zaprijećeno ubojstvom, ako kuću ne napusti.

20. travnja 1997: minirana kuća obitelji MIRIĆ.

22. travnja 1997: zapaljena je Slavka ĐUKIĆA, (m), Srbin, kuća, koju je, nakon povratka iz izbjeglištva obišao 17. travnja. Incident je prijavio Pp Korenica, gdje mu je policajac odgovorio: »Krava je pušila u štali, pa se zapalila«.

Krbava

15. ožujka 1996: teško ranjena muška N. N. (m), osoba. Mina iznenađenja bila je postavljena na vrata njegove kuće.

²³ U lipnju 1997. u ovome su selu, nepoznati počinitelji, zapalili više polja i vinograda.

Ličko Petrovo Selo

25. srpnja 1997: Zapaljena je obiteljska kuća Radojke VEJNOVIĆ, (ž), Srpskinja, koja živi u Zagrebu.

10. travnja 1998: zapaljena je obiteljska kuća Slobodana STUDENA, (m), Srbin, koji živi u Sloveniji.

Istog dana: zapaljena je obiteljska kuća Drage KUGE, (ž), Srpskinja.

26. rujna 1998: noću, na garažu Mare, (ž), r. 14. svibnja 1937. i Branka GRBIĆA, (m), star oko 60 godina, Srbi, bačena je eksplozivna naprava.

Pišać

9. ožujka 1996: Manda CVIJANOVIĆ, (ž), Ranko CVIJANOVIĆ, (m), i njihov N. N. prijatelj, (m), Srbi, naišli su na opeku na cesti. Podigli su je, a iz nje je ispala mina iznenadenja i lakše ih ranila i oštetila automobil.

24. lipnja 1996: prilikom okopavanja krumpira, minom iznenadenja, postavljenog u njivi, ranjeni su: Đuro MASNIKOSA, (m), r. 1932, Nikola CVIJANOVIĆ, (m), r. 1919. i Nikola (Dušana) CVIJANOVIĆ, (m), r. 1953. i Srbi. Konj, koji je vukao »okopač« na mjestu je ostao mrtav.²⁴

Plitvički Ljeskovac

9. lipnja 1996: zapaljeno je imanje Đure KONČARA, (m), Srbin, (kuća, staja, sjenik i ostale gospodarske zgrade), dok su on i žena radili u polju.

Svračkovo Selo

9. ožujka 1996: minom iznenadenja ranjen Rade LJUBOJEVIĆ, (m), Srbin. Eksplozija je uništila i traktorsku prikolicu.

Udbina

14. svibnja 1997: u 9,45 sati minom iznenadenja teško je ranjena Danica RADOČAJ, (ž), Srpskinja, r. 1922. Mina je bila postavljena na put kojim izvodi kravu iz staje.

Obrovac

Zelengrad

Kraj kolovoza 1995: razbijena spomen ploča koja se nalazila na mjesnoj školi.²⁵

24 Istom prilikom; na mjestu je ostao mrtav vlasnik njive Dušan Cvijanović, r. 1926. Teško ranjeni Đuro Masnikosa, umro je, nakon izvjesnog vremena u riječkoj bolnici.

25 Na području bivšeg UN sektora Jug i nema više spomenika i spomen-obilježja vezanih za drugi svjetski rat, partizane i antifašističku borbu, pa i nema svrhe nabrajati kad je koji od njih uništen. Sva su ta obilježja uništena: minirana, razbijena, »propucana«, devastirana. Među prvima je srušeno spomen-obilježje s više od 1000 imena žrtava fašističkog terora u Kistanju. Srušen je veliki spomenik u Srbu, sva obilježja uništena u Donjem Lapcu, Gračacu, Obrovcu, Mokrom Polju, Mazinu, Korenici, svakuda. Masovno su ih bar pri-vremeno zamjenili ustaški simboli, nešto manje kukasti križevi, ime Ante Pavelića...

Otočac

Brlog²⁶

11. rujna 1998; pri vađenju krumpira minom iznenađenja postavljenom u poruculansku šalicu u red krumpira, ranjen je Mile OGRIZOVIĆ, (m), Srbin, star 81. godinu. (Njegova žena Anka, (ž), Srpskinja, stara 79 godina, na mjestu je ostala mrtva).

3. veljače 1999: prilikom obavljanja očevida o pogibiji *Nikole Karleuše*, koja se dogodila dan prije, minom iznenađenja postavljenom u stog sijena, teško je ranjen Zvonko DELAČ, (m), Hrvat, policajac PU ličko-senjske.

Otočac

29. travnja 1996: ručnim bacačem granatirana kuća Spase LJUŠTINE, (m), Srbin. Bio je to četvrti atentat na njegovu kuću. Ranije je kuća na sličan način napadnuta: 22. lipnja 1992., 28. rujna 1993. i 7. rujna 1995.

Škare

22. kolovoza 1995. nepoznate su osobe najprije opljačkale, a potom zapalile kuće Dušana (Milana) SVILARA, (m), Srbin, r. 25. siječnja 1931, Sofije, (ž) i Milana SVILARA, (m), Srbin, Milana SVILARA, (m), Anke (Milana) PAVIČIĆ, (ž), Srpskinja i više drugih.

Sinj

Vrlika

8. srpnja 1996: minirana obiteljska kuća Dušana MIŠINE, (m), Srbin. Kuća je imala prostor za trgovinu, »kafić« i »mljekaru«, a minirana je kratko vrijeme prije vlasnikova povratka.

26 Brlog je naselje u kojem je prema popisu stanovništva iz 1991. godine živjelo 411 stanovnika: 94 Hrvata i 303 Srba. Selo nije bilo u sastavu tzv. RSK, no 1991. u njemu su »martičevci« ubili nekoliko i zlostavljali više Hrvata. 26. rujna 1991. Hrvatska vojska i policija protjeruju »martičevce«, ali gotovo u cijelosti uništavaju — pale selo, u kojem je ostalo svega nekoliko stanovnika. Oni, dok je u selu, za cijela rata, boravila HV nisu imali značajnijih problema, no stanje se pogoršalo nakon rata.

P R I L O G T R E Ć I

*Slučajevi zlostavljanja (izbor)**(I. dio — bivši UN sektor Jug)**Napomena*

U ovom izboru (105 slučajeva) izdvojen je samo dio onih primjera u kojima je došlo do fizičkog zlostavljanja osoba. Verbalna zlostavljanja i prijetnje, koje uznemiravaju i izazivaju strah i nesigurnost, su svakodnevna pojava, ne samo od ljudi »s ulice«, već i iz većine kancelarija državnih i lokalnih činovnika, sve do crkvenih, policijskih i sudskih djelatnika, kakvih je HHO u proteklo vrijeme registrirao na stotine. Organi vlasti ničim ne pokazuju da ovakve pojave drži neprihvatljivim, već ih i najodgovornije državne ličnosti potiču svojim javnim nastupima jasno opterećenim nacionalnom, vjerskom i rasnom netolerancijom. Skloni takvu razmišljanju oni iz »obična puka« ih samo potvrđuju u praksi i nadmašuju fizičkim zlostavljanjem, terorističkim postupcima, sve do nikako ili simbolično kažnjениh ubojstava.

*Benkovac**Biljane Donje*

1. **Srpanj 1997:** Šime Vrseljak iz Nadina, napao je u autobusu Jovanku, (ž), r. 1932. i Slavku MARIĆIĆA, (m), r. 1936., Srbi, vrijedao ih i, naočigled putnika i vozača, izbacio ih van. Naziva ih »četnicima«, prijeti i to ponavlja svaki put, kad ih negdje sretne, iako mu nisu ništa krivi.

Buković

2. **27/28. listopada 1996:** dva nepoznata muškarca silovala su Stanu JOKIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1936., koja se iz izbjeglištva s mužem vratila prije dva mjeseca. Nanesene su joj teške tjelesne povrede, (a potom je zaključali u ormari), zbog kojih je do 8. studenoga 1996, bila u bolnici.

Ceranje Donje

3. **18. rujna 1995:** napadnut je Miloš ČUBRILLO, (m), Srbin. r. 1923. Izbijeni su mu prednji zubi, a udarce je dobio po cijeloj glavi i tijelu.
4. **19. rujna 1995:** naoružani pljačkaš u vojnoj odori zlostavlja je Sofiju ČUBRILLO, (ž), r. 1920., a potom je udario kundakom u desnu ruku. Razbijena su joj kućna vrata i ne smije izlaziti u dvorište.

Karin

5. 17. ožujka 1997. nepoznate osobe provalile su u kuću Ivana FRANCA, (m), Slovenc, r. 1927. Prijetili su mu, verbalno ga zlostavljali i tukli.

*Donji Lapac**Neteka*

6. 13., 14. i 15. lipnja 1996: Milan BUJIĆ, (m), Srbin bio je izvrgnut zlostavljanju četvorici muškaraca u zelenim vojnim odorama, koje su u selo došli terenskim vozilom marke »Land Rover«. Kad su odlazili uzeli su mu dva konja i ždrijebe.
7. Istom prilikom fizički je zlostavljan — teško pretučen i Vojislav BURSAĆ, (m), Srbin. Izbili su mu i šest zuba. Tukli su ga rukama i cipelama, a sjekirom pokušali odseći ruku.
8. Istovremeno ista grupa vojnika teško je zlostavljala i Miću TRBULINU, (m), Srbin. Njega su natjerali da iskopa raku u koju će, kad bude ubijen, biti pokopan. Potom su mu na ruke stavljana drva, dok pod teretom nije pao, a onda su mu sva četvorica mokrila u usta.¹

*Drniš**Biočić*

9. Oko 10. kolovoza 1995. šest vojnika zlostavljalo je Nadu CRNČEVIĆ, (ž), Srbinjka, r. 1945. Pokušali su je gurnuti u bunar, a u kući su sve ispreturali i noževima isjekli jastuke.²

*Gračac**Glogovo*

10. 1. veljače 1996, oko 11 h: Policija je odvela u Pp Milana (Draginje i Save) CVJETKOVIĆA, (m), Srbin, r. 23. veljače 1947. gdje su ga zadržali 24 sata, a da mu nije

-
- 1 Na prosvjede HHO-a, odgovorili su i MUP (*Ivan Jarnjak*) i MORH (*Gojko Šušak*). U oba slučaja incidenti se, u većini (ali modificirano) potvrđuju, ali se navodi kako »nije utvrđena ni jedna činjenica koja ovog trenutka može ukazivati da se radi o pripadnicima HV...« (Pismo ministra Gojka Šušaka, od 19. lipnja 1996.)
- 2 Na odlasku su joj rekli da bude sretna što među njima nije *Stipe Škara*, koji, »ako nema ljudi za ubijanje, ubija stoku.«

objašnjeno zbog čega. Natjeran je da potpiše nekakv papir, inače iz Pp neće izaći živ. Odvezli su ga kući, gdje u dvorištu zatiče puno osoba. Ispreturnali su mu kuću, odveli svu stoku, hranu i drugo. Policija im se pridružila.³

11. 2. veljače 1996: prilikom otimanja imovine M. Cvjetkoviću (i Mari Jakšić), jedan od pljačkaša, uz policijsko prisustvo naganjao je dvorištem njegovu mentalno zaostalu sestru Daru CVJETKOVIĆ, (ž), Srpskinja, koja je plakala i molila da joj ostave bar jednu kravu. Nepoznati muškarac kad ju je sustigao, stavljao joj je cijev pištolja u usta, nazivao je »četnikušom« na druge načine vrijeđao...

Gračac

12. 21. travnja 1996: Đuru DUKIĆA, (m), Srbin, napala je grupa od pet muškaraca i tri žene, koji su sa susjedne kuće, čiji je vlasnik izvjesni »Brčina«, skidali crijepljivo. Najprije su ga vrijeđali, potom ga šamarali, a kad je pao izudarali su ga nogama i vilama. On i žena, nakon što je gračačka policija odbila slučaj ispitati, objasnivši da je riječ »o sitnicama«, odlaze u Zagreb. Morao je potražiti liječničku pomoć. Usljed povreda zadržan je nekoliko dana u Traumatološkoj bolnici.

Kijani

13. 13. kolovoza 1997: Boško POPOVIĆ, (m), Srbin, r. 8. siječnja 1931. priveden je u Pp Gračac. Ispitujući ga o svemu i svačemu, inspektor ga je napao fizički, gurao ga i potrgao mu košulju. Tjerao ga da dva sata stoji »mirno«. Na prosvjed HHO-a, MUP RH, od 16. rujna 1997. odgovara kako je policijski inspektor »postupio korrektno i službeno«.

Mazin

14. 6. lipnja 1996: tri uniformirane osobe teško su pretukle jednog muškarca i ranile ga nožem, a potom pucale mu iznad glave. (UNHCR)

Palanka

15. 28. rujna 1995. kod svoje kuće teško je pretučen Bogdan BRKIĆ, zvan »Boško«, (m), Srbin, r. 1926. Slomljena su mu dva rebra, nakon čega je bačen u potok. Nekoliko dana nakon akcije »Oluja« vezan je, stavljан mu je nož pod grlo i paljene noge. U oba slučaja napadači su bili u odorama HV.

Knin

Biovčino Selo:

16. Oko 15. kolovoza 1995. u kuću Srđana (Petrica) SLADAKOVIĆA, (m), Srbin, r. 1948., koji je u selu ostao s ocem, starim 85 godina, jer nije bio srpski vojnik. Kad je u kuću upala grupa hrvatskih vojnika, prijetili su mu oružjem i tražili njemačke marke. Kako ih nije imao, remenom su mu vezali ruke na ledima, zamotali noge

³ Ponižavali su ga i govorili mu: »Čedo, četniče, utireš ti teren da se četnici vratre. Ti si veći četnik od onih koji su pobegli iz Hrvatske...«

vunenom tkaninom, zapalili ga i otišli. Dok je otac uspio odvezati goruću tkaninu, već je počelo gorjeti i meso. Prebačen je u zadarsku bonicu. No, potom je u bolnici uhapšen i odveden, bez ikakva razloga u splitski zatvor. Bez ikakve optužbe tu je ostao do prvog oprosta, a potom je napustio RH.

Biskupija

17. **1. travnja 1997:** u 23,15 sati, tri (ili 4) nepoznata muškarca, napala su u obiteljskoj kući Jeku, (ž), r. 1925. i Iliju RUSIĆA, (m), r. 1919., Srbi. U kuću je nasilno ušao s puškom u rukama muškarac tražeći novac, pri tome je J. Rusić kundakom udario snažno po ramenu. Kako nisu imali novca, oteli su im televizor.⁴
18. **18. travnja 1997:** usred dana, napadnuta je Jovanka KATIĆ, (ž), Srpskinja. Oteto joj je jedno janje.
19. **19. travnja 1997:** danju, mlađi muškarac, koji živi u njezinoj obiteljskoj kući istu-kao je Đurđiju MILIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1929. zaprijetivši joj da više ne smije, pokraj svoje kuće, ni prolaziti.
20. **27. veljače 1998:** Radovan (Steve) PRIJIĆ, (m), Srbin., r. 28. lipnja 1929, iz usluge odvezao je prijatelje u Biskupiju, gdje su se sastali s privremenim korisnicima njihovih kuća. Na povratku fizički ga je napao Jozo?, naseljenik iz Konjica (BiH), koji živi u kući *Mirka Lake*. Gurao ga je, šamarao, otrgnuo mu volan i vozilo pokušao gurnuti u jarak. Incident je zaustavio nepoznati muškarac, koji je slučajno naišao.

Golubić

21. **31. prosinca 1995.** pretučena je Bosiljka KESIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1929. Toga dana, ona se nalazila kod brata, u čiju kuću upadaju dva muškarca u civilu, predstavivši se kao policajci. Nasrnuli su na ukućane. Bratova žena je, pri padu slomila ruku, a B. Kesić je skočila s balkona. Međutim, jedan od napadača ju je uhvatio i teško je isprebijao, zbog čega je morala tražiti liječnilčku pomoć.⁵
22. **Polovica siječnja 1996:** U kuću Marije, (ž) i Marka PLAVŠE, (m), Srbi upala su tri snažna maldića, od kojih je jedan bio u uniformi HV. Najprije su im prijetili da će ih pobiti, ako bilo kome kažu o njihovu posjetu, a potom su od Anice, (ž) i Nikole PLAVŠE, (m), Srbi, tražili stoku, koja im je oteta ranije.
23. **18. ožujka 1996:** u kuću staraca Mare, (ž) i Ilije GLOGINJE, (m), Srbi, danju, došla su dva vojnika. Pregledali su ostavu i zapazili pet pršuta. Zbog zapomaganja, nisu ih odnijeli. No, došli su 21. ožujkla 1996. ponovo, ali trojica s oružjem, oko 22 sata. Kad nisu našli sklonjene pršute, razbili su im kućna vrata, upali u kuću, naredili da legnu na postelju, stavili im jastuke preko glave i prijetili oružjem, a potom razbili svu pokretnu imovinu.⁶

⁴ Nešto ranije, ovoj je obitelji po kući bacano kamenje.

⁵ Bosiljka Kesić nije napustila RH. Muž joj je umro 14. kolovoza 1995. Kuća joj je pokradena 20. kolovoza 1995., nakon čega odlazi privremeno u Zagreb. Po povratku, 19. rujna 1995. našla je potpuno opljačkanu i devastiranu kuću.

⁶ Vojarna u Golubiću nalazi se daleko od ove kuće, tek nekoliko stotina metara.

24. 18. ožujka 1996., oko 11 sati ujutro u kuću Ilije RONČEVIĆA, (m), Srbin, upala su tri hrvatska vojnika. Zlostavljali su ga, prijetili mu i tražili devize, kojih on nije imao.
25. 24. svibnja 1996, grupa pljačkaša provalila je u kuću sina (koji je u izbjeglištvu) Sime ĐEPINE, koju je on održavao i čuvao. Starac im se suprostavio, no s obzirom da je riječ o kroničnom, teškom astmatičaru, dobio je astmatički napad i umro.
26. 15. svibnja 1996: vojnik je zlostavlja potpuno golog muškarca. (DOS)
27. 13. srpnja 1996: nepoznate su osobe Mariji, (ž) i Mirku ARULI, (m), Srbi, otele sve kokoši. Vlasnicima su prijetili ubojstvom i vrijeđali ih.
28. 15. srpnja 1996: oko 23 sata, na vrata Ilinka, (ž) i Đure KESIĆA, (m), Srbi, nasrnuju su dva mlađa muškarca. Kad je vlasnik malo otvorio vrata, zaslijepili su ga nepoznatim sprejem, pokušavši to učiniti i ženi Ilinki. Na zapomaganje, pomogli su im hrvatski vojnici — stražari u nedalekoj vojarni.
29. 15/16. srpnja 1996: tri nepoznate muške osobe, došavši u pljačku, zaključale su, prijeteći joj smrću, u kući Milku DŽEPINU, (ž), Srpskinja, a poptom joj odnijeli 30 kg masti, dvije pancete, ususivač za prašinu, odjevne predmete i namirnice koje je dobila od Crvenog križa. M. Džepina je iskočila kroz prozor, pri čemu je uganula nogu, ali je pobegla.
30. Krajem ožujka 1997: Stojanka, (ž), r. 1929. i Mirko DŽEPINA, (m), r. 1928. i Stojankina sestra Milica DASNIČIĆ, (ž), r. 1928., Srbi, vratili su se u RH. Kako su našli obiteljsku kuću neuseljenu, ušli su u nju i pripremali za normalan život. Marijan Pavlović ih je napao i fizički izbacio iz kuće, rekavši da je kuća rezervirana za bosansko-hercegovačkog izbjeglicu. Policija je ove osobe zaštitila.
31. 20. svibnja 1997: nepoznati pljačkaš s automobilom regalarskog broja KI 355 —?, napao je Jovanku VUKOVIĆ, (ž), Srpskinja. Pokušao ju je istući, govoreći joj »J... te Tuđaman!«, ali je ona uspjela pobjeći. Kad je incident prijavila u policiji, pitali su je: »Je si li se žalila Milanu Martiću!?«
32. Svibnja 1997: Nikola Matić, naseljenik iz Kiseljaka, udario je motikom u nogu Ružicu JERKOVIĆ, (ž), Hrvatica, u čijoj kući stanuje, kad ga je, dok je obrađivao vrt, pozdravila.
33. 24. rujna 1998: oko 11 sati Zorana (Jove) BJELOBRKA, (m), Srbin, r. 25. lipnja 1961. iz Radučića, presrela su u Kninu dva mlađa naseljenika iz BiH (Ivica? — stanuje u kući Ilije Vučasinovića i Željko? — stanuje u susjednoj kući). Vrijedali su ga da je »četnik«, a potom ga je Željko? napao nožem, hvatao ga i zlostavlja njegovu ženu.

Kistanje

34. 6. kolovoza 1995: vojnici »u maskirnim šeširima« su kod kuće zatekli Milana BJELOBOJKU, zvanog »Miško«, (m), Srbin, koji nije otišao sa zbjegom. Oko 30 vojnika ga je šamaralo, vrijeđalo, nazivali ga »četnikom«, prijetili klanjem. Udarali su ga i puškama i nogama, a potom stvarno htjeli zaklati, ali su vojnici na cesti zaustavili drugu mušku osobu, koju su također zlostavljali, a potom zaklali. »Zatišje« je iskoristio skočio kroz prozor i pobegao, te se, sve do odlaska vojske krio. Kuću su mu zapalili.

35. 22. ožujka 1997: danju, obitelj Dušana KARANOVIĆA, (m), Srbin, fizički izbačena iz vlastite obiteljske kuće. Izbacivanje su organizirali naseljenici iz Janjeva, uz dozvolu ministra *Jure Radića*, a policija je incident samo promatrala.⁷
36. 13. svibnja 1997: danju, iz svoje kuće fizički su, iako ih je »čuvala« policija, izbačeni povratnici Darinka (ž), r. 1938. i Stevan LALIĆ, (m), r. 1929. Srbi. Učinilo je to oko 50 osoba — naseljenika iz Janjeva.
37. 16. svibnja 1997: grupa naseljenih Janjevaca napala je Danicu BEZBRADICU, (ž), Srpskinja i zlostavljala je. Prijetili su joj zbog toga što je u kuću primila povratnike, čije su kuće zauzete, *Milicu i Milana Bezbradicu*, govoreći »nemate što tražiti u hrvatskom Janjevu.«.
38. 16. svibnja 1997: danju iz svoje kuće istjerani su Vukosava, (ž), r. 1939. i Sava ŠTRBAC, (m), r. 1933. Policija im je dozvolila, po povratku u RH da žive u svojoj kući, no nakon mjesec i pol dana, povjerenik Vlade RH *Nikola Matić*, s grupom naseljenika iz Janjeva ih izbacuje van, jer da je njihova kuća »rezervirana za Janjevece.«.
39. 16. svibnja 1997: danju, *Nikola Matić*, s grupom osoba, izbacuje iz kuće Stevana PERIĆA, (m), Srbin i njegovu ženu, a kuću »pečati«, jer je kuća »zauvijek dodijeljena Janjevcima.«
40. 16. svibnja 1997: danju, iz svoje kuće izbačeni su Vesna, (ž), r. 1930 i Vasilj LALIĆ, (m), r. 1931, Srbi. U kući koja je zapečaćena ostale su i njihove stvari.
41. 27. svibnja 1997: oko 16 sati, Bošku TRAŽIVUKU, (m), Srbin, fizički je zabranjena daljnja obrada vrta i daljnje uređivanje spaljene kuće za stanovanje. Razlog isti: kuća i zemlja »sada je u vlasništvu Janjevaca.«.
42. 11. lipnja 1997: napadnut je i ošamaren Boško MAŽIBRADA, (m), Srbin, star oko 45 godina. Njega je, dok je sjedio u dvorištu svog susjeda, legitimirao, a potom pretresao uniformirani policajac. Naposljetku ga je ošamario zabranivši mu da ubuduce dolazi k svom susjedu.
43. 8. travnja 1998: verbalno je napadnut Petar (Petra) MANDIĆ, (m), Srbin, r. 21. listopada 1920. On je toga dana obišao svoju kuću i vraćao se k *Ivici Kataleniću*, gdje je privremeno smješten. Pratio ga je automobilom »karavan« — crvene boje, bez registracije, naseljenik iz Janjeva, crnoput i nižeg rasta, poznat po sličnim izgredima. Vrijedao ga je i zaprijetio da će ga, ako ga još jednom vidi ubiti. Ponovo je na sličan način napadnut i zlostavljan 18. kolovoza 1998, od naseljenika koji je vozio automobil registracije ZG 359 — SS, prijeteći da će mu »glavu odsjeći«.⁸

Knin

44. 22. kolovoza 1995: Dušan (Miloša) DRPA, (m), Srbin, r. 21. veljače 1938, ostao je u Kninu, sklonivši se u UNCRO—camp. Kad je dobio propusnicu generala Čermačka, jer nije kanio napustiti Knin, od 16. do 23. kolovoza 1998. boravi u svojoj kući.

⁷ Obitelj Karanović vratila se iz izbjeglištva. Obiteljska kuća im je bila zapaljena, no potom obnovljena. Kad su se vratili, uselili su u svoju kuću, ali su fizički izbačeni, jer da u kuću treba doseliti hrvatska obitelj iz Janjeva, što se nakon izvjesnog vremena i dogodilo. Obitelj Karanović, do danas je u podstanarstvu na raznim mjestima.

⁸ Ista je osoba ranije zlostavljala *Dragu Ljubovića*, starog 78 i *Dragu Novakovića*, starog 90 godina.

No, 22. kolovoza tri vojnika mu otimaju osobno vozilo, muzičku liniju i vreću za spavanje. Prijavio je slučaj policiji. Pola sata kasnije vojnici su se vratili, oduzeli mu domovnicu i prebili ga, prijeteci ubojstvom. U pratinji UN vojnika vraća se u UN-CRO-camp i 16. rujna 1995. u konvoju odlazi u SRJ.

45. 7. travnja 1997: u Kninu, na »raskršću Dešića« Dalibor Lovrinović, fizički je napao i šamarao Stevana (Obrada) VUKMIRICU, (m), Srbin, r. 8. prosinca 1942., u čijoj kući stanuje.
46. 10. travnja 1996: u sudskom hodniku pretučena je Branka ĐUJIĆ, (ž), Srpkinja. Ona je tužila Paška Perića i TVIK, koji mu je dodijelio njezin stan. Tuženi je na suđenje došao s 20–etak osoba. Njegov sin je 4–5 puta snažno, vrijeđajući je, nogama udario tužiteljicu, što je registrirano i u sudskom zapisniku, no suđenje nije održano. U grupi, koja je pratila P. Perića, bio je i kninski župnik, fra Luka Delić, koji se tome nije suprotstavio, već je, kako je kasnije sam izjavio, s napadačem i njegovim ocem išao »na piće«.
47. 15/16. svibnja 1996: pretučen je Savo MIJAKOVAC, (m), Srbin, r. 1922. Završio je u kninskoj bolnici u komatoznom stanju.⁹
48. Kraj 1996: i dalje, izvjesni »Sebastijan iz Imotskog«, fizički zlostavlja, gdje god ga sretne u gradu Aleksandra MIRKOVIĆA, (m), Hrvat, r. 1967., mentalno neuravnoteženu osobu. A. Mirković se iz izbjeglištva vratio 18. listopada 1996. Izvjesni »Sebastijan« ga je već fizički zlostavljao četiri puta, »jer je otišao s četnicima«, a za srpske okupacije zlostavljan je zbog toga što je »ustaša«.
49. 8. travnja 1997: pet osoba u odorama HV provalilo je, razbijanjem vrata balvanom, u kuću Jovana JOKIĆA, (m), Srbin, r. 1933. Njega i brata, zlostavljujući ih verbalno i uz primjenu sile, pokušali su izbaciti van, jer da to »više nije njihova kuća«. Zaštitili su ih Vojna i civilna policija.
50. 10. travnja 1997: pokraj pizzerije Šimić u Kninu, prolazila je jedna starica — srpska povratnica. Jedan od gostiju podmetnuo joj je nogu, a potom je pokušao zadržati. Staricu su, već gotovo onesještenu, spasili drugi gosti, a napadač je potom uzeo njezinu plastičnu vrećicu s namirnicama i bacio je preko ulice.
51. 25. travnja 1997: Luku (Boška) BJELANOVIĆA, (m), Srbin, r. 2. siječnja 1934. napala je grupa Janjevaca. Njemu i njegovoj ženi prijetili su ubojstvom ili protjerivanjem. Napadači su se deklarirali kao »ustaše«. Iz kuće Lukinih roditelja, koji su se upravo trebali vratiti, nepoznate su osobe odnijele sve što se odnijeti moglo.
52. 13. lipnja 1997: predvečer, fizički je zlostavljan Boris ČUPKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1955. Pukovnik HV Ivica Franić, iz Splita, tukao ga je rukama po glavi, a nogama po tijelu, vukao ga za bradu i prijetio kako će »zaklati njega i njegovu djecu«.¹⁰

⁹ Kako je njegova kuća data na korištenje drugima, stanovao je kod srodnice. Napadači su njoj, za vrijeme zlostavljanja S. Mijakovca, preko glave stavili deku, a potom je jedan od njih na njoj sjedio, zaprijetivši joj ubojstvom, ako bude zapomagala ili ako se »samo pomakne«. S. Mijakovac je preživio teško fizičko zlostavljanje samo zahvaljujući izuzetnoj fizičkoj i zdravstvenoj kondiciji, što upućuje da su ga napadači željeli usmrstiti, ali pri tome nisu otkrili razloge takvu postupku.

¹⁰ Boris Čupković nije napustio RH. Unatoč tome, poslovni prostor, u kojem je ranije imao ugostiteljski obrt, dat je pukovniku HV, Ivici Franiću, a koji ga je iznajmio Ivici Marijanoviću. Franićev bijes, vjerojatno

53. Kraj lipnja 1997: Izvjesni? *Rajačić* (ugostitelj) najprije verbalno, a potom i fizički nasrnuo je na Todora MAGLOVA, (m), Srbin, r. 1928., prilikom obilaska vinograda. S njim su bila tri prijatelja.

Kovačić

54. 27/28. kolovoza 1996: u dvorište Marije ĐUJIĆ, (ž), Srpskinja, r. 16. siječnja 1924. (s kojim živi muževa sestra *Ika*, (ž), Srpskinja, r. 1914., upali su pljačkaši. U dvorištu su zaklali dvije ovce i dva praseta i odvezli. Prije toga, zaprijetili su da će ih pobiti, ako budu vikale i bilo kome prijave.¹¹
55. 10. ožujka 1997: izvjesna mlađa ženska osoba imenom *Nevenka Dadić*, a uz pomoć *Marija Barišića*, fizički je zlostavljala Mariju ĐUJIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1951. Nevenka Dadić najprije ju je vukla za kose, a kad ju je M. Barišić držao, tukla ju je rukama po glavi, a potom i nogama u donji dio tijela, zbog čega je na mjestu prokrvarila. Govorila joj je, psujući majku četničku, kako će se napiti njezine krvi i upozorila: »*Ako obavijestiš policiju, metak je tvoj!*«. Spasio ju je bivši susjed *Joso Zorko*. Morala je potražiti liječničku pomoć, a nakon toga je napustila RH.
56. Oko 10. lipnja 1997: Olgu ĐUJIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1951. za nogu je ugrizao susjedov pas vučjak. Njezin susjed — naseljenik iz BiH, veže opasnog psa uz puteljak, kojim ona mora prolaziti do vrta i vinograda.¹²
- 57.–58. 5. kolovoza 1997: dopodne, Ratka MEDAKOVIĆ, (ž), Srpskinja (koja 30 godina živi i radi u Njemačkoj), posjetila je privremene korisnike njezine kuće. Izbacili su je van i zabranili primicanje kući. Uvečer, oko 21, 30 sati u kuću njezine sestre, gdje se smjestila došla su dva policajca. Postupali su arogantno, legitimirajući je, a potom su je upozorili da se svojoj kući ne smije približavati jer tako uz nemirava privremene korisnike. Zakratko, nakon njihova odlaska na vrata kuće bačen dio betonskog bloka i razbijena stakla. U 3,45 sati po ponoći u kuću je, kroz razbijeno staklo na vratima ubaćen kamen.

Ljupče

59. 8/9. kolovoza 1996: oko 1,30 sati ujutro, pred kućom Nikoline, (ž) i Dušana ORLOVIĆA, (m), r. 1930, Srbi, zaustavio se automobil boje »*trula višnja*«. Iz automobila izašla su tri vojna policajca i krenuli prema staji. Vlasnik ih je primjetio i pitao što žele: »*Tebe, majku ti cigansku!*« Potom je jedan izvadio pištolj, ispalio dva metka, a onda su D. Orlovića pretukli, udarajući ga nogama i rukama. Tek se za teško pretučenog čovjeka pobrinuo MCK.¹³ Kad je žena slučaj prijavljivala policiji, odgovoreno joj je da k njima »*za takve stvari*« ne dolazi, kad je slučaj prijavila MCK.

je izazvalo saznanje da su vlasnici lokalna njegov povrat zatražili sudski. Policija je incident registrirala, ali je B. Čupkoviću »*prijateljski*« savjetovano da se od Franića i lokalna drži dalje »*jer je on prijek čovjek*«.

11 Ovim staricama za Božić 1995. oteli su prasad, u travnju 1996. kravu, oko 1, svibnja 1996. tri ovce, u svibnju drugu kravu.

12 Policijska patrola upozorila je vlasnika psa, kako njegovi postupci nisu u redu, no i Olgi Đurić su savjetovali da, ukoliko joj se u Hrvatskoj ne sviđa, ode u Srbiju.

13 »*Ozlijeden u napadu nepoznatih osoba, nočas ispred kuće... Brojni podlijevi po glavi, ledima, stijenci gr. koša i trbuha. Oguljotine kože na lijevoj podlaktici i lijevoj šaci...*« (Iz Povijesti bolesti, dr. Borisa Mateca od 9. kolovoza 1996.)

Kad je žena zamolila za zaštitu, dobila je ovaj odgovor: »*Mi vas nećemo iseljavati, iselite se sami.*«¹⁴

60. 8/9. kolovoza 1996: oko jedan sat poponoći, u kuću Draginje, (ž), stara 70 godina i Ilije CVIJANOVIĆA, (m), star 80 godina, Srbi, provalila su, razbijanjem vrata, tri vojna policajca. Ispreturali su prizemlje kuće, no nisu se penjali na tavan, gdje su se vlasnici sklonili.

Mokro Polje

61. Krajem kolovoza 1995: dva pljačkaša u zaseoku Japundžići napali su Desanku JA-PUNDŽIĆ, zvanu »Desa«, (ž), Srpskinja, tražeći njemačke marke i motornu pilu. Kad je rekla da maraka nema, a da ne zna gdje je pila, napali su je, stavili joj glavu na panj, prijeteći da će joj glavu osjeći sjekirom, koju su našli. Pokazala im je gdje stoji motorna pila i dala im je posljednjih 100 DEM.¹⁵
62. Istog dana napali su Jandru KOSTIĆA, zvanog »Jandrija«, (m), Srbin, star 80 godina, tražeći marke, koje on nije imao. Gurali su ga i šamarali.
63. Potom su kod crkve, u centru sela, susreli Mašu SUČEVIĆ, (ž), Srpskinja, te je natjerali da se svuče do gola, tražeći marke.
64. Posjetili su i Mandu KANAZIR, (ž), Srpskinja. Tražeći marke stavljali su joj pištolj u usta, vičući: »*Kurvo srpska, daj marke!*« Kako ih ona nije imala, ostavili su je na miru.
65. U Popovićima su napali Svetka POPOVIĆA, (m), Srbin. Kako nije imao maraka, srušili su ga na tlo i tukli nogama, nanijevši mu brojne teške povrede.¹⁶
- 66.–67. Kraj kolovoza i početak rujna 1995: hrvatski vojnici (4. gardijska) dva su puta silovali Milevu ALAVANJU, (ž), Srpskinja, r. 1950., iz Atlagić Kule, koja se u vrijeme operacije »Oluja« sklonila u Mokrom Polju. Prvi su je put dva vojnika odvela u skladište, pod izgovorom da će joj dati brašna, a potom je silovali. Drugi su je put silovala tri vojnika, pred očima njezina brata.
68. 11. veljače 1997: noću, nepoznati pljačkaši zlostavljali su — tukli, Ružu KANAZIR, (ž), Srpskinju. Oteli su joj ovce, kokoši, radio-aparat, brašno, ulje i dr.
69. 12. veljače 1997: nepoznate osobe otele su kravu Đuki (Stevana) KANAZIR, (ž), Srpskinja, r. 1931. pretukle je i silovale.

Nunić

70. 6. kolovoza 1995: hrvatski vojnici našli su u selu Stanu ŠUŠU, (ž), Srpskinja, koja je živjela sama. Preživjela je dječju paralizu, pa se teško kretala i nije udavana. Njezina braća već 26 godina žive i rade u Njemačkoj. Vojnici su je zlostavljali, tukli, tražili novac (oteli su joj 20 DEM, koje je jedino imala) i oslijepili je »*nekakvim sprejem*«. Potom je počelo pljačkanje, pa se bojala biti kod kuće. Oko dva mjeseca je bila kod

14 *Dušana Orlovića*, pretukli su i hrvatski vojnici koji su prvi, u operaciji »Oluja« ušli u selo, a on ih dočekao pred kućom.

15 Pljačkaši su rekli da su iz Škabrnje i da će osvetiti ženu i djecu, koje su im, navodno, pobili četnici.

16 Po povratku iz Popovića razbili su spomen-ploču palim borcima iz NOR-a, koja je stajala na bunaru, zvanom »Bara«.

žene u drugom zaselku. Kako joj je imanje, u međuvremenu sasvim opljačkano, a potom zapaljeno, napustila je Hrvatsku i otišla u SRJ.

Orlić

71. 15. svibnja 1996: u dvorište Krstana JASNIĆA, (m), Srbin, r. 1932. dolazi grupa naoružanih muškaraca. Zaprijetili su mu oružjem da će ga ubiti, a potom mu oteli traktor s prikolicom i odvezli.

Plavno

72. Kraj kolovoza 1995: u dvorište kuće Save SAVIĆ, (ž), Srpskinja, r. 18. siječnja 1917. došla su dva muškarca u odorama HV i tražili od nje oružje, pitali za sinove i provocirali. Naredili su joj da sjedne na neki predmet pred kućom, a na rame joj stavili automat, te da bi, navodno, ishodili »priznanja«, s ramena ispalili rafal prema kućnom prozoru. Kad je pokušala ustati jedan od njih ju je grubo gurnuo, govoreći joj: »Sjedi, ubit ću te!« Nakon toga su, tobož tražeći oružje, iz kuće odnijeli više vrijeđnijih predmeta. S. Savić mjesec dana nije smjela spavati sama kod kuće.¹⁷
73. Početak listopada 1995: u kuću Save SAVIĆA, (m), Srbin, star oko 70 godina, upala su dva pljačkaša. Jedan od njih stavio mu je nož pod vrat, a drugi pištolj iza vrata. Zaprijetili su mu smrću ako ih pokuša spriječiti u pljački i ako ikome nešto o tome kaže. Oteli su mu blanjalicu na struju, dvije obične blanje, radioaparat, traktor, 150 kilograma cementa, usisivač, više sitnog alata, a potom ga počastili cigaretom.
74. Polovicom kolovoza 1996: pljačkaši su, iako žive u nepristupačnom kraju, ponovo posjetili starice Iku, (ž), i Stanu DRAGIŠIĆ, (ž), Srpskinje, stare oko 80 godina, svaki put im uzevši po deset ovaca. Kad su odvozili posljednjih deset ovaca, Stana je pljačkaše zamolila da im ostave preostalih pet. Zahtjev je razlјutio jednog od pljačkaša, pa ju je snažno ošamario tako da se srušila u trnje, zadobovši lakše ozljede. Molbi nije udovoljeno.¹⁸
75. 23. studeni 1996: Tri muškarca zlostavljalala (bez težih posljedica) jednu stariju ženu. (OEŠS).

Strmica

76. Siječanj 1996: U kuću Dušanke Bijelić,¹⁹ zvane »Duška« u zaseoku Barovnica, u kojoj se nalazila njezina majka Stevanija BAROVNICA, (ž), Srpskinja, r. 1929. upale su tri muške osobe: jedna u odori HV, a dvije u civilu. Zlostavljalili su Stevaniju, a potom joj je muškarac u vojnoj odori »pokazivao« nož, pitajući je vidi li ona »ovo«, a onda ispalio više hitaca u prozor, pokraj kojeg je S. Barovnica stajala.

17 Njezina muža, Todor Savića, zvanog »Dušan«, r. 1908. 6. kolovoza navečer ubili su nožem na pragu košinjca, neidentificirani hrvatski vojnici, a ona se s grupom drugih staraca, kad je čula pucnjavu po selu, sklonila u obližnju šumu.

18 Tih dana u više navrata u Plavno su, radi pljačke dolazili brojni automobili. Među njima su bili i ovi s registarskim brojevima: KI 286 — IA, KI 741 — AB i KI 355 — IK (Kiseljak, BiH)

19 Nalazi se, s mužem Rajkom na radu u Švicarskoj. Roditelji nisu uspjeli sačuvati njezinu kuću, potpuno je opljačkana, a djelomično i spaljena.

77. **Siječanj 1996:** Uniformirani muškarac zlostavljao je Iliju BAROVNICU, (m), Srbin, r. 1928. Psujući ga, stavio mu je pod vrat puščanu cijev i više ga puta pitao: »Što ćeš ti ovdje?«
78. **Kraj veljače 1996:** U dvorište Vase, (m), i Nikole RADOŠA, (m), Srbi upala je grupa vojnika, otela im osam janjaca i osam pršuta. Ponovo su došli 10. ožujka 1996, kada je jedan vojnik Vasu Radoša ugurao u jednu sobu i prijetio mu uperenim i otkočenim pištoljem, dok su ostali utovarili preostale janjce.
79. **4. ožujka 1997:** u kuću Stevanije BAROVNICE, (ž), Srpkinja, r. 1929. (muž joj je bio u bolnici) upao je uniformirani policajac. Prislonio joj je cijev pištolja na čelo, prijetio ubojstvom, a potom je snažno udario nogom u kičmu. Prijavila je incident u Pp Strmica, gdje je vidjela policajca koji ju je zlostavljao.

Uzdolje

80. **17. srpnja 1996:** grupa nepoznatih muškaraca zlostavljala je stariju ženu i muškarca (oko 90 godina). Oteta im humanitarna pomoć.
81. **18. kolovoza 1998:** povratnik Nikola (Davida) PETROVIĆ, (m), Srbin, r. 7. svibnja 1934. krenuo je iz sela pješke za Knin, kako bi na vrijeme došao zbog podizanja osobne iskaznice. Oko 4 sata, pokraj njega se nedaleko južne vojarne zaustavio osobni automobil, u kojem su bili muškarac i žena — srednjih godina. Muškarac je izšao i N. Petrovića ugurao u automobil, udarajući ga nogama, šakama i vrijedao ga na nacionalnoj osnovi. Odvezao ga je na kninsku tvrđavu i nastavio tući. Vezao mu je omču oko vrata, prijetio da će ga vezati za automobil i vući. No, intervenirala je žena, nakon čega mu je neznanac uzeo 200 DEM i 200 kuna, potrgao mu domovnicu, razbio bateriju i zgazio naočale. Ostavili su ga u polusvijesti, izubijanog i kravog.

Varivode

82. **23. rujna 1995:** nepoznati pljačkaši zlostavljali su Bojanku MILOŠEVIĆ, (ž), r. Berić, stara 42 godine, u Varivodama. Tukli su je i ozlijedili nožem.

Vrbnik

83. **6. kolovoza 1995:** oko 11,30 sati Anica VUKADIN, (ž), Slovenka, r. 24. srpnja 1928., prilikom odvođenja u camp UNCRO, povrijedila je nogu. Od tih posljedica 12. prosinca 1995. odrezana joj je povrijeđena noga.

Zećevo

84. **8. ožujka 1997:** oko 19,30 sati, nepoznati muškarac u maskirnoj vojnoj odori zlostavlja je, tukao kundakom puške i šamarao Vuju MANDIĆA, (m), r. 1921. i Slabodana MANDIĆA, (m), r. 1930, Srbi. Oni su na njegovo pitanje »priznali« da su Srbi. S napadačem je bilo još 20–etak osoba u civilnim i vojnim odorama, koji su u selo došli kao lovci. Došli su u automobilima: ŠI 123 — J; ZD 533 — B; ŠI 562 — C; ŠI 882 — G i ŠI 595 — AE.

Žagrović — Raškovići

85. **6. kolovoza 1995:** Milicu KARANOVIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 70 godina, uhvatili su kod Pađena hrvatski vojnici, kamo se htjela skloniti prilikom napada na Knin.

- Zlostavljeni su je osobe u potpuno crnim odorama, kaneći je ubiti. Spasio ju je Šime Vukas, hrvatski policajac, koji ju je i doveo kući.
86. Polovicom kolovoza 1995: nepoznate osobe — pljačkaši, koji su bili naoružani, fizički su zlostavljali Glišu (Mare i Nikole) ZELEMBABU, (m), Srbin, star 52 godine. Izbili su mu zub, tukli ga po tijelu, a puškom mu razbili glavu. (Od posljedica zlostavljanja, nakon kraćeg vremena je umro.)²⁰
 87. 6. siječnja 1996: u Žagroviće je naišla vojna i civilna policija. Na Milanu ZELEMBABI primjetili su radnički kombinezon s natpisom »Elektroprevoz Knin« na cirilici, kojeg je vlasnik njegov nećak. Vojni policajci su ga htjeli odmah strijeljati, no oštro su intervenirali civilni policajci, spasivši mu život. Potom mu je naređeno da kombinezon skine, što je učinio, i odmah ga zapali.
 88. 10. svibnja 1996: oko 18 sati u kuću Teodore, zvanoj »Toja«, (ž), r. 1945. i Jove RAŠKOVIĆA, (m), Srbi, upala je grupa nepoznatih osoba. Pokušali su ih istjerati iz kuće, pri čemu su Teodoru gurnuli niz stepenice. Slomila je kuk, zbog čega je morala biti u bolnici.
 89. 7. ožujka 1997: oko 16 sati, u kuću Milke RAŠKOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1931. (nije napuštala Knin), upale su četiri nepoznate osobe. Prijetile su joj ubojstvom i uzimanjem kuće. Gurali su je i čuškali, od čega je pala.
 90. 8. ožujka 1997: oko 18 sati u kuću Teodore i Jove RAŠKOVIĆA upale su tri nepoznate muške osobe, došavši u osobnom automobilu bosanske registracije TG 451 HA (Tomislavgrad, BiH). Razbili su stakla na vratima, izjavili da su dobili rješenje za njihovu kuću i tražili da izadu van. Jovu su izudarali najprije rukama po glavi i licu, a kad je pao i nogama, a Teodoru su udarili, od čega je pala i glavom udarila u škrinju za duboko zamrzavanje namirnica. Policija ih je vodila radi liječničke pomoći.
 91. 4. srpnja 1997: oko 22 sata, nepoznati je muškarac u vojnoj odori rastjerao nekoliko starijih žena koje su sjedile pod dudom i razgovarale. Pri tome je Mandu RAŠKOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1935. snažno izudarao nekim tvrdim predmetom, tako da je pala u nesvijest i bila oblivena krvlju. Pozvana je policija koja je ranjenu ženu odvela u bolnicu, ali napadača nije otkrila.²¹
 92. 10. veljače 1998: povratnika Nikolu (Božidara) RAŠKOVIĆA, (m), Srbin, r. 12. lipnja 1933. verbalno i fizički napala je Irena Cindrić, naseljenica iz Vojvodine. U incidentu je sudjelovao i njezin muž.
 93. Veljača 1998: Doseđenik iz Slavonskog Broda Marko Krstanović pretukao je, na njegovoj njivi Koju RAŠKOVIĆA, (m), Srbin.
 - 94.–95. 26. travnja 1998: oko 18 sati dosenjenik iz Slavonskog Broda Marko Krstanović provocirao je mještane zaseoka Raškovići, a Đuru RAŠKOVIĆA, (m), i njegova oca Jovu, (m), Srbi, napao fizički i izudarao nogama. Prijetio je i drugima, što nije prvi put. Kako se, na terenskom zadatku tu zatekla i aktivistica HHO-a, Olga ŠIMIĆ, zvana »Olja«, (ž), Hrvatica, pokušala je situaciju smiriti. No M.

20 Njegova oca Nikolu Zelembabu, dva hrvatska vojnika ubila su na kućnom pragu, 6. kolovoza 1995.

21 »Bolesnica je zadobila udarce po glavi u području čela, lijevog oka i brade...« (Iz »Povijesti bolesti« dr. Lovričevića)

Križanović je i nju napao, udarivši je snažno ispod oka, zbog čega je morala potražiti liječničku pomoć. Sin *Tadija* prijetio joj je da će joj »*polomiti noge*«, a Raškovićanima da će ih »*sve poklati*«.

Korenica

Jošani

96. Rujan 1995: oko 2 sata ujutro, u kuću **Anice**, (ž), r. 1933., i **Ljubomira (Anice) RADAKOVIĆA**, (m), r. 1958., upalo je 6–7 osoba. Tukli su ih rukama, nogama i pištoljima i oteli im tele.²²
97. 28. siječnja 1997: u 17,30 h u svojoj kući napadnuti su i fizički zlostavljeni **Anica**, (ž), r. 1933., majka i **Ljubomir (Anice) RADAKOVIĆ**, (m), r. 1958., sin. Fizički i verbalno su zlostavljeni, te im je oteto 1700 DEM i 500\$. Lj. Radakovića policija je, zbog fizičkih povreda, odvezla k liječniku u Udbinu.
98. 28. siječnja 1997: oko 18 sati, dva naoružana i maskirana muškarca u odorama HV, napali su u njihovoј kući **Milana**, (m), i **Janka DRAŽIĆA**, (m), Srbi, i oteli im 2000 DEM.

Ličko Petrovo Selo

99. Srpnja 1998: silovana povratnica **Marija NAKARADA**, (ž), Srpskinja, stara oko 55 godina. Prije toga je dobivala ucjenjivačka pisma, u vezi s kućom. Policija ju nije zaštitila.

Obrovac

Obrovac

100. 10. kolovoza 1995: hrvatski vojnik, zvan »*Čovo*« iz Medvjede, silovao je, uz prijetnju oružjem, **Jovanku GAVRANOVIĆ**, (ž), Srpskinja.²³

Žegar

101. 10/11. rujna 1998: devet osoba upalo je u dvorište obitelji Zelić. Razbijali su stakla na kamionu i traktoru i kući, razbacivali druge predmete, a potom fizički zlostavljali **Božicu ZELIĆ**, (ž), r. 1927., a ukućanima **Veljku**, (m), r. 1955., **Vladimiru**, (m), r. 1959. i **Slobodanu**, (m), r. 1966., Srbi, prijetili.

22 Majci *Anici* i njezinu sinu *Ljubomiru Radakoviću*, tri tridesetogodišnja muškarca u odorama HV- a, u ožujku 1996, oko 9 sati ujutro, otela su i dva teleta. U svibnju iste godine, dva naoružana muškarca otela su im jedno janje i ubili psa.

23 Njezin muž *Ante Gavranović*, (m), Hrvat, r. 1952. godine, podnio je, poslije operacije »*Oluja*« zahtjev za otkup stana, u kojem su živjeli, jer im je kuća u Obrovcu zapaljena, a roditeljska kuća u Žegaru devastirana. Odgovoreno mu je kako stan pripada MUP- u, pa su u kolovozu 1996. iz stana izbačeni.

Otočac

Glavace

102. 8. kolovoza 1995: uhapšeni su: Milka ŽEGARAC, (ž), njezin sin Milan, (m), star 49 godina i kćeri: Anka, (ž), stara 58 godina (mentalno zaostala) i Jelena, (ž), stara 46 godina (poluslijepa). Prebačeni su u Otočac, a narednog dana u Istražni zatvor u Gospić, gdje su ostali 11 dana. U zatvoru je zadržan sin Milan, optužen za pobunu i kažnjen na 2,5 godine zatvora (kasnije pomilovan). Kad se Milka Žegarac vratila kući, nije našla stoku; 2 krave, 3 svinje, 40 ovaca, traktor s prikolicom i drugim priključcima i puno drugih stvari.

Vrhovine

103. Oko 15. rujna 1995: u pet sati ujutro, u dvorište kuće Miće SRDIĆA, (m), Srbin, r. 1947., koji je ostao nakon akcije »Oluja«, dolaze dva hrvatska vojnika. Zlostavljaju ga, pitajući zašto i on nije otišao. Potom mu naređuju da skoči u bunar. Kad je on odbio, pretukli su ga nogama i rukama i u nesvijesti ostavili u dvorištu.
104. Lipanj 1996: Slavko IVANČEVIĆ, (m), Srbin, osam je dana bio (i spavao) u šumi. Nije smio biti kod kuće zbog prijetnji i zlostavljanja pljačkaša, koji su ga pokušali ubiti.
105. 16/17. listopada 1996: noću, u Područnom uredu HOMO iz Pule, pretučena voditeljica te organizacije Mirjana GALO. Napao ju je *Siniša Glušac* iz Vrhovina.

061015130

II. DIO

Bivši UN Sektor Sjever

06101512

Uvod

Pretpostavke suočavanja s prošlošću

Jasna svijest o vlastitoj prošlosti bitan je uvjet normalnoga svakidašnjeg političkog (ali i kulturnog, obrazovnog, znanstvenog, itd.) života zajednice. Ovakva, jasna i razgovjetna slika vlastite prošlosti nije, dakle, bitna samo zbog povijesnoga utemeljenja kolektivnoga identiteta nacije, nego ponajprije stoga što omogućuje javno komuniciranje u kojem laži nisu postavljene u same temelje zajednice, pa je odatle barem načelno moguće istinosno odnošenje i spram aktualnih dogodovština. No, skrivanje istine o prošlosti (a posebice o onoj nedavnoj čiji su sudionici i dalje javno djelatni) nerijetko opterećuje mnoge sredine s posljedicama koje su — na dugu stazu — sve prije no povoljne za njihov život*.

U domaćim uvjetima ovaj je problem posljednjih godina utoliko urgentniji ukoliko je posljednje desetljeće bilo pronošeno upravo težnjom za radikalnom reinterpretacijom (razmjerno) nedavne prošlosti kako bi se mnogi njezini aspekti, desetljećima ideologiski skrivani, konačno obznanili i (eventualno) promislili. No, ova je — nedvojbeno bitna i opravdana — težnja i sama u najvećem broju slučajeva završila u novo ideologiziranome pometanju »nezgodnih« sastavina nacionalne prošlosti pod tepih javnoga komuniciranja. Na mjesto Bleiburga (kao simbola koji je bio prognan iz javne svijesti) došao je Jasenovac, a metoda je ostala (gotovo) identičnom. Pritom je stara cinična izreka da se iz prošlosti može naučiti jedino to da se iz nje ništa ne može naučiti i opet dobila iskustvenu potvrdu. Jer, uza sve vojne, političke, privredne i druge razloge koji su doveli do postjugoslavenskih ratova, a posebice onoga započetoga napadom JNA na Hrvatsku, ideologizirano zazivanje II. svjetskog rata igralo je nezaobilaznu ulogu. A ono je bilo utoliko djelotvornije ukoliko je bila jača svijest o javno potisnutim tragedijama »naše« strane.

Početak je rata, u ljeto 1991. doveo do prave katastrofe za velik dio pučanstva Hrvatske. Premoć JNA izazvala je, kao posljednji izraz očaja, općeprihvaćeni poziv u (vansku) pomoć, izražen sloganom »Stop the war in Croatia!«. Nije bilo mnogo sluha za taj poziv, no kada je — postupnim jačanjem hrvatskih oružanih snaga uz istovremeno raspadanje JNA posljetkom ratova u Hrvatskoj i BiH, te predmodrenu zasnovanost vojske

* Uza sve ografe koje proizlaze iz kompleksnosti društvenih procesa, ipak je — upravo u ovome kontekstu — indikativno to što je politički udio radikalne desnice (izražen postocima glasova na izborima posljednjih godina) u zapadnim dijelovima današnje Njemačke višestruko manji no u istočnima, te u Austriji i pretežno njemačkim pučanstvom naseljenim dijelovima Švicarske. Jer, samo je (nekadašnja) Zapadna Njemačka prošla kroz proces ovladavanja prošlošću (*Vergangenheitsbewältigung*) — *dobrim dijelom zahvaljujući nastojanjima takozvanih šezdesetosaša* —, dok su takvi procesi posve izostali u Austriji (koja je desetljećima uvjeravala sebe i druge da je bila tek prvom žrtvom Hitlerove agresije), Istočnoj Njemačkoj (gdje je vladajuća ideologija interpretirala povijest kao da su njezini pripadnici oduvijek bili na strani antifašista), te u Švicarskoj (gdje sporni ustupci III. Reichu u cilju očuvanja neutralnosti zemlje donedavno uopće nisu bili tematizirani). Jačanje pak radikalne desnice (koje se, svakako, ne može svesti samo na ovaj čimbenik) izazivlje — politički logično — odgovor druge strane, a rezultat jest neprestano njihanje značajnih dijelova političke scene između nedemokratskih ekstrema.

»Republike srpske Krajine« — situacija na bojišnicama preokretana i konačno 1995. posve preokrenuta, taj je slogan prihvatile srpska strana. Isti oni koji su ga neprestance ponavljali 1991., četiri godine poslije više nisu imala sluha za nj. A i formalna su opravdaja vojnih akcija bila identična. Kao što je jugoslavensko vodstvo 1991. uvjeravalo čitav svijet da je riječ o ograničenim unutrašnjim vojnim aktivnostima na međunarodno priznatome teritoriju SFRJ, tako su 1995. hrvatski čelnici svim kritikama odgovarali istom frazom (samo što je, dakako, bila riječ o teritoriju u međuvremenu međunarodno priznate Republike Hrvatske). Uza sve razlike, upravo je odbijanje suočavanja s prošlošću olakšalo sličnosti koje izazivaju zazor.

To je suočavanje s prošlošću u posljednjem desetljeću bilo gotovo bezizuzetno ostavljeno na brigu civilnog društva koje je i samo tek nastajalo. Vlast i stranke, novinari (uz gdjekoji izuzetak) i intelektualci, pretežno su šutjeli kada nisu bili upleteni u otvorenu promičbu ideologije koja je rat koji je na početku bio obrambenog značaja sve više vodila ka građanskome. Niz nevladinih udruga, (malo)brojni pojedinci, uz značajnu pomoć iz inozemstva, ipak su godinama bili svojevrsno strano tijelo u hrvatskoj javnosti. Njihovi su rezultati u obrani ţrtava povreda ljudskih prava stoga bili nužno ograničeni, no drugih aktera koji bi pomagali zapravo i nije bilo.

Hrvatski je helsinski odbor od svojega osnivanja 1993. — pored svoje primarne zadaje pomoći i zaštite ţrtava — radio i na prikupljanju podataka o kršenjima ljudskih prava na području Hrvatske. Rezultati su bili često objavljeni, ponajprije izjavama što ih je Odbor redovno objavljivao, ali i nekim opsežnijim raščlambama. Zbivanja vezana uz vojnu akciju nazvanu »Oluja«, izvedenu u kolovozu 1995. zahtjevala su posebno opsežan i pažljiv rad, te sada objavljujemo (još uvijek djelomične) rezultate ovih istraživanja. Kako je u njima riječ pretežno o zbivanjima koja su donedavno bila gotovo tabuizirana, a još su uvijek mnogima nepoznata, želimo posebno upozoriti na to da je ključna prepostavka kojom se krenulo u analizu ona koja proizlazi iz zastupanja ljudskih prava svih ljudskih bića, neovisno o njihovim rasnim, nacionalnim, vjerskim, rodnim, socijalnim ili drugim značajkama.

Polazeći od ljudskih prava, djelovanje hrvatskih oružanih snaga u kolovozu 1995. treba ocijeniti pozitivnim (pod, u najmanju ruku spornom, prepostavkom da sama akcija odista nije mogla biti izbjegnuta), jer je:

- omogućilo realizaciju prava na siguran život brojnim stanovnicima dijelova Hrvatske dotada napadnih iz »Krajine«;
- omogućilo realizaciju prava na prebivanje u željenim mjestima (iz kojih su bili nasilno protjerani) za stotinjak tisuća prognanika;
- omogućila realizaciju prava na slobodno kretanje gotovo čitavome stanovništvu Hrvatske i brojnim strancima;
- srušilo režim (»Republiku srpsku krajinu«) koji je po svojoj konstituciji predstavljao negaciju svih ljudskih prava stanovništva kojim je upravljao.

Istovremeno, međutim, ovu akciju treba negativno vrednovati, jer je, kako to ova analiza pokazuje, dovela do niza teških povreda ljudskih prava, a posebice:

- do etničkoga čišćenja petine hrvatskoga teritorija (vojno djelovanje koje rezultira etnički čistim teritorijem mora se nazvati etničkim čišćenjem);
- do brojnih ubojstava civila u već zaposjednutim mjestima ili selima, te do pogibije tri pripadnika UNCRO-a i jednoga stranog novinara;

- c) do teških fizičkih napada na izbjeglice koje su počinile mase civila, ili uniformirane osobe;
- d) do paljenja niza srpskih sela, i dijelova većih mjesta;
- e) do organizirana zaposjedanja stanova i kuća protjeranih stanovnika, te vladine odluke kojom im se faktički oduzimlje pravo uživanja ostavljena vlasništva;
- f) do službenoga prihvaćanja nacionalistički motivirane restrikcije važenja međunarodnoga ratnog prava iskazanoga u činjenici izbjegavanja kažnjavanja onih koji su počinili zločine ili kaznena djela, uz istovremeno javno izbjegavanje zapovjedne odgovornosti temeljno na tvrdnji da su zločine (kada je, nakon nekoliko godina uopće i priznato da postoje) počinili »civili u uniformama«. Očita odgovornost vojske za zaposjednuti teritorij neposredno nakon završetka operacija (ali i odgovornost za vojnike, pa i za uniforme) godinama nije izazivala gotovo ničiju brigu. O odgovornosti državnih vlasti za vojsku da se i ne govori. Tek kada su — nakon godinama neuspješnih nastojanja nekih nevladinih organizacija i maloga broja novinara — intervencije izvana postale osjetnima u svakidašnjem životu situacija se je (odveć polagano i nedostatno radikalno) počela mijenjati — pojavio se je bauk Haaga.

Činjenice prikupljene u ovome izvještaju upućuju na to da je bila riječ i o nakani koničnoga rješavanja »srpskoga pitanja« u Hrvatskoj na način koji bi od nje učinio državu bez statistički (i politički) relevantnih etničkih manjina. Ovakvo rješenje — unatoč njegovoj »eleganciji« postignutoj suradnjom druge strane (vodstva »Krajine«, »Republike Srpske« i »SRJ«) — ne mijenja bitno na kršenju prava stanovništva koje nije dragovoljno napustilo ovo područje. Za zastupnike ljudskih prava svejedno je — premda politički nije nevažno — tko ih je protjerao. Oslanjanje na to da je riječ o »odnosima među Srbima« znači pridavanje — *post festum* doduše — neke vrsti legitimacije »Republici srpskoj Krajini«, a radi se, zapravo, o tomu da je skupina terorista — uz suradnju hrvatskih vlasti — protjerala iz njihovih obitavališta i iz države velik broj stanovnika Hrvatske pretežno srpskoga podrijetla.

Uostalom, svatko će tko nešto zna o brojnim kršenjima prava srpske manjine u Hrvatskoj posljednjih desetak godina (nekažnjeno dizanje u zrak tisuća kuća koje su pripadale Srbima, unapređenja, pa i odlikovanja ljudima koji su sudjelovali u ubojstvima srpskih civila ili zarobljenika — slučaj Zec, Gospić, Pakračka poljana, itd.) moći zaključiti na kakav su odaziv mogla naići ritualna obećanja svih prava onima koji ostanu nakon već započetih ratnih operacija. To više što je već nekoliko dana po završetka akcije i na najvišoj razini dano do znanja kako su zapravo (gotovo) svi zadovoljni ishodom, uz dugogodišnje postavljanje administrativnih prepreka onima koji bi se, ipak, htjeli vratiti. Ovakvo je stanje, konačno, ne samo oštetilo brojne (potencijalne) hrvatske državljane, nego je, za dulje vrijeme, vodilo i militarizaciji namjesto vladavini prava, čime su bili bitno umanjeni izgledi za nužno popravljanje stanja ljudskih prava u Hrvatskoj. Šutnja o svemu što se je događalo takvo bi stanje učinila trajnim, odatle i bitan razlog objavljivanja ovoga izvještaja.

06101516

P R V I D I O

Vojno-redarstvena akcija »Oluja«

Vojno-redarstvenom akcijom »Oluja«, koja je službeno trajala od 4. do 7. kolovoza 1995. oslobođena su područja bivših UN sektora Sjever i Jug. Taj se prostor protezao na 10.500 kvadratnih kilometara, a obuhvaćao je 28 predratnih općina. UN Sektor Zapad obuhvaćao je 700 četvornih metara, a UN Sektor Istok prostirao se na 2.500 kvadratnih kilometara.¹

Nakon višestranačkih izbora u RH 1990. godine hrvatski političari i hrvatski narod iznijeli su zahtjev za neovisnost RH od SFRJ. Tom zahtjevu hrvatski Srbi snažno su se usprotivili, iznoseći svoj stav da će zahtijevati da se preinače unutarnje granice RH. Na taj način planirali su odvojiti od Republike Hrvatske područja na kojima je živjelo većinsko srpsko stanovništvo (ali i neka druga) i pripojiti ih Srbiji. Srpski vođe u Beogradu taj su zahtjev podržale i taj prostor proglašile »Srpskom autonomnom oblasti«. To je ujedno bio i početak ratnog sukoba širih razmjera. Jugoslavenska narodna armija (JNA) imala je zadatak razdvajanja sukobljenih strana. No, kako akcija JNA nije imala pozitivnih rezultata, hrvatske vlasti uskoro su s pravom dovele u pitanje njenu nepristranost, optužujući je da podržava hrvatske Srbe u njihovim akcijama za osvajanjem teritorija. Prave borbe započele su u ljetu 1991., nekoliko tjedana nakon proglašenja hrvatske neovisnosti (25. lipnja 1991). Nakon uspostavljanja prve djelotvorne obustave vatre gotovo trećina teritorija RH nalazila se pod nadzorom hrvatskih Srba pomognutih najprije JNA, a kasnije podržanih na različite načine iz SRJ. Pobunjeni srpski vođe taj su teritorij nazvali »Republikom Srpskom Krajinom« (RSK).

Na okupiranom području različite vojne i paravojne formacije (JNA i jedinice tzv. RSK) počinile su teška kršenja međunarodnog prava nad tamošnjim Hrvatima. Početkom sukoba prpadnici pobunjenih Srba likvidirali su veliki broj Hrvata na tome području, u nekim selima počinjena su masovna ubojstva, mučenja i silovanja civila i zatočenika. Osim ovih teških povreda ljudskih prava, uništavana je i imovina Hrvata. Tijekom rata veći dio hrvatskog stanovništva protjeran je ili izbjegao s okupiranih područja i smjestio se u izbjegličke kampove u slobodnim dijelovima RH.

Istovremeno, procjenjuje se da je na teritorij pod kontrolom Srba, ali i u druge države, iz ostalih dijelova RH otišlo oko 120.000 Srba. Taj val selidbe započeo je uoči rata. Od ukupnog broja dio ih je otišao jer su bili izloženi otpuštanju s radnih mjesta, ubojstvima i zlostavljanju, dok je dio napustio slobodne dijelove RH zbog svojih stavova.

UN je u Hrvatskoj 1992. ustanovio tri područja pod zaštitom Ujedinjenih naroda (UNPA) — u istočnoj Slavoniji, zapadnoj Slavoniji i na tzv. području Krajine. Podijeljena

¹ Okupirano područje obuhvaćalo je gotovo trećinu teritorija Republike Hrvatske, a pobunjeni Srbi tu su umjetnu tvorevinu prozvali »Republika Srpska Krajina«.

su na četiri sektora. Sektor Istok se sastojao od istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, obuhvaćajući općine Beli Manastir, Vukovar, istočna predgrađa osječke općine te najistočniji dio vinkovačke općine. »Sektor Sjever« se sastojao od sjevernog dijela UNPA Krajine, dok je južni dio označen kao Sektor Jug. Sektori Istok, Sjever i Jug, te južni dio sektora Zapad bili su pod kontrolom tzv. RSK vlasti, dok je sjeverni dio Sektora Zapad bio pod kontrolom hrvatske Vlade. UNPROFOR je »preuzeo odgovornost« u Sektoru Istok 15. svibnja 1992., a u drugim sektorima krajem lipnja i početkom srpnja iste godine.² Zapadna Slavonija ili Sektor Zapad oslobođeni su 1. svibnja 1995., a sektori Jug i Sjever 5. kolovoza 1995. Sektor Istok je po Erdutskom sporazumu od 12. studenoga 1995. bio pod upravom UN-a (UNTAES) do 15. siječnja 1998., kada je mirnim putem reintegriran u ustavno-pravni poredak RH.

Bivši UN Sektor Sjever činio je 11 predratnih općina, od kojih je šest bilo djelomično okupiranih, dok je njih pet bilo potpuno.³ Poduzetom akcijom okupirana područja reintegrirana su u teritorijalni sustav Republike Hrvatske.

Akcija, koju su proveli Hrvatska vojska i policija ocijenjena je pozitivnom u smislu rušenja režima tzv. »RSK«, koja je kao umjetna tvorevina predstavljala negaciju svih ljudskih prava na okupiranom području. No, istovremeno, akcija »Oluja« u nekim je segmentima dovela do teških povreda ljudskih prava; ubojstva, nestanak i stradanja civila u selima ili na putu u izbjegličkim kolonama. Najveći broj ubijenih ili nestalih osoba zabilježen je u općinama: Glina (46), Gvozd (44), Dvor (50), Vojnić (29), Slunj (25)⁴, a nešto manje Karlovac (24), Petrinja (18), Duga Resa (13), Hrvatska Kostajnica (8), Plaški (5) i Sunja (5). Od toga su općine Gvozd, Slunj, Vojnić i Karlovac specifične po tome što je gotovo izjednačen broj osoba stradao u selima i u koloni, dok od ostalih općina po broju stradalih, koji nisu napuštali sela, prednjače Dvor i Glina, a potom Petrinja, Karlovac, te Duga Resa, H. Kostajnica, Plaški i Sunja. U općini Dvor evidentirano je 50 stradale ili nestale osobe, od kojih je njih 47 nastradalo ili nestalo u svojim kućama, dok je u općini Glina od 46 evidentiranih, njih 36 stradalo ili nestalo u selima. Najveći broj pak, stradalih osoba koje su se kretale u koloni, zabilježen je sa područja bivše općine Vrginmost (Gvozd), te Vojnića, Slunja i Karlovca.

No, za razliku od bivšeg Sektora Jug, gdje je za vrijeme i gotovo odmah nakon akcije »Oluja« bilo paleži, u »Sektoru Sjever« za vrijeme same akcije i neposredno nakon zabilježen je manji broj uništavanja objekata. Najčešći oblik uništavanja objekata bilo je paljenje kuća, koje je uzelo maha nešto kasnije, a stihiski se nastavilo sve do danas.

»Jasno je da su hrvatske vlasti počinile teške prekršaje Međunarodnog prava za vrijeme i nakon reintegracije »Krajine«. Događaji koji su se odvijali kroz 5 tjedana nakon operacije »Oluja«, upućuju na to da je prvi cilj Hrvatske bio ponovno uspostavljanje svog teritorijalnog integriteta kao i komunikacijskih puteva između kontinentalne Hrvatske i Dalmacije. Drugo postignuće operacije je bio nestanak brojne neželjene manjine...«⁵

2 Iz dijela Izvješća Human Rights Watch — Helsinki (kolovoz 1996)

3 Duga Resa (dio), Dvor, Glina, Hrvatska Kostajnica, Karlovac (dio), Ogulin (dio — područje Plaškog), Petrinja (dio), Sisak (dio područja Sunje), Slunj (dio), Vojnić, Vrginmost (i Topusko, koje je bilo unutar te općine) — prema Popisu stanovništva iz 1991.

4 HHO je dobio informacije da je na području Slunja stradao veći broj osoba, no u ovom izvještaju 1/3 tog područja nije pokrivena zbog tehničkih nemogućnosti provjere podataka, pa se stoga sporna imena ne nalaze u ovom izvještaju. Moguće je da je sveukupno u toj općini stradalo ili nestalo još 8 osoba.

5 Izvještaj Promatračke misije EU s kraja rujna 1995., kojeg je HHO 5. listopada 1995. dao na uvid javnosti, a u cijelini ga objavio »Novi list«.

Odlazak stanovništva

Okupirana područja pod pritiskom srpskih pobunjeničkih snaga i tamošnjih srpskih vlasti, uslijed propagande i straha napustilo je oko 200.000 osoba. Od tog broja dio njih izbjegao je zbog sudjelovanja u pobuni protiv Republike Hrvatske. Mnogi to područje nisu željeli napustiti, ali su to morali učiniti pod pritiskom paravojnih srpskih postrojbi i pobunjeničkih vlasti, koje nisu poštivale ničija prava. Svega 8.500 osoba, uglavnom starača, nije napustilo područje bivših sektora Sjever i Jug, već su ostali u svojim kućama kako bi dočekali Hrvatsku vojsku. U »Sektoru Sjever« je tako, prema ranijim evidencijama ostalo u svojim kućama oko 4.363 osobe.¹

»Po onome što se dešavalo i kako se to dešavalo mislim da je taj egzodus srpskog stanovništva, s tih prostora bio pripremljen s njihove strane i da se odvijao pod prisilom njihove vojske. Vjerujem da su oni u zadnjem trenutku procijenili da su naši uspjesi neminovni i taj korak koji su učinili, samoubilački korak za taj narod, po meni je pokazatelj ne samo promašenosti te politike, već uopće promašenosti vizije nekakva života kao i projekta velike Srbije i njezinom opstanku na tim prostorima. Ponavljam, moje je mišljenje da je taj scenarij pripremljen, nešto ranije, prije početka operacije, kao neka pričuvna opcija. Odvijao se pod prisilom te paravojske i njihovih zapovjednika. Svi su govorili — nama je tako zapovijedeno...«²

Iako je na području bivšeg UN Sektora Sjever zabilježen nešto manji broj žrtava (267) od bivšeg Sektora Jug (410), to ne umanjuje ni ne opravdava nepotrebne žrtve pri likom oslobođanju okupiranih područja. No, ova brojka ne može biti konačna³ s obzirom da u nekim mjestima nije bilo moguće provjeriti od ranije zaprimljene informacije, jer se u neka sela još nitko nije vratio. Kod većeg broja povratnika primjetna je velika količina straha, zbog koje su izbjegavali dati svoja svjedočenja.

Premda je u općinama bivšeg UN Sektora Sjever zabilježen veći broj stradalih osoba, koje nisu napuštale svoje kuće, evidentno je da su izbjeglice u koloni bile izložene raznim napadima; od avionskih granatiranja, tenkovskih granata, strijeljanja, te kamenovanja. U više slučajeva zabilježeno je odvođenje muškaraca, koji su izdvajani iz kolone u kojoj su putovali sa svojim obiteljima, a nakon toga gubi im se svaki trag. Zbog borbi koje su suprotstavljene strane vodile, izbjeglička kolona se našla više puta u unakrsnoj vatri, te je

1 Prema izvještaju Human Rights Watcha — Helsinki

2 General-bojnik Petar Stipetić »Oluja«, Biblioteka Domovinski rat, broj 2, studeni 1995.

3 Na konferenciji za novinare, koji su kao reakciju na izvještaj HHO-a »Vojna operacija 'Oluja' i poslije, I. dio, bivši UN Sektor Jug«, 26. svibnja 1999. sazvali bivši ministri pravosuđa i unutarnjih poslova RH, Šeparović i Penić, rečeno je da je u akcijama »Bljesak« i »Oluja« stradalo 911 osoba. Taj podatak ponešto se razlikuje od brojke 960, koju je iznio pukovnik Ivan Grujić. HHO još uvijek prikuplja podatke o stradalim osobama za vrijeme navedenih akcija, te zasad nema konačan broj.

tom prilikom zabilježen najveći broj stradalih i nestalih, ali i ranjenih, čija imena se ne navode u izvještaju. U ovom izvještaju donose se podaci civilnih žrtava, pa se stoga niz imena za koje nije bilo moguće provjeriti radi li se o civilnim ili vojnim žrtvama ne navodi u ovome izvještaju. Dio krivnje za stradanja svakako se može pripisati V. Korpusu Armije BiH, kao i samim srpskim generalima, čije tenkove je izbjeglička kolona morala propustati.

Na pojedinim točkama u bivšem Sektoru Sjever zabilježeno je duže zadržavanje srpskih vojnika na položajima, te pružanje jačeg otpora. Razlog tome bio je što je taj Sektor bio odsječen od viših komandi, koje su se nalazile u Sektoru Jug, ne znajući da se većina pripadnika srpske vojske već povlačila prema Bosni i Hercegovini.

1. Pravci kretanja izbjegličkih kolona

Postojala su tri glavna pravca kojima su se kretale izbjegličke kolone iz područja bivšeg UN Sektora Sjever. Osnovni pravci kretanja djelomično su se mijenjali zbog čestih avio i topničkih napada, jer su se izbjeglice prilikom granatiranja kolone sklanjali u šumu, te se zaobilaznim putevima vraćali na glavni pravac kretanja. No, kolone su se najčešće kretale u dva pravca. Tako su se izbjeglice iz Vojnića i Vrginmosta kretale pravcem Topusko-Glina-Žirovac-Dvor, odakle je kolona ulazila u BiH. Ova kolona pretrpjela je najveća stradanja na potezu Topusko-Dvor, a posebno u mjestima Glina, Maja, Žirovac i Trgovi. Na tome je dijelu puta između 6. i 9. kolovoza u koloni stradao velik broj osoba, od kojih najviše njih iz Vrginmosta, Slunja, Vojnića i Karlovca. Zbog borbi koje su se na tome području vodile između dvije suprotstavljene strane, kolona se našla na meti napada iz aviona i u unakrsnoj vatri, te je u više navrata presječena. Od 6. kolovoza u večernjim satima do 9. kolovoza kolona je u više navrata granatirana. Dio izbjeglica iz kolone, koji su se sklanjali u šume, nakon dan-dva lutanja, vraćali su se ponovno na cestu Žirovac-Dvor, te se kolona tim pravcem kretala još 9. i 10. kolovoza 1995.

Drugi pravac kretanja kolone bio je Topusko-Glina-Petrinja-Sisak, odakle je kolona preko Lipovca (autoputem) nastavila za Srbiju. Ova kolona u Sisku je kamenovana, te je tom prilikom veći broj izbjeglica prošao s težim ozljedama.

Treći pravac kretanja bio je Slunj-Cetingrad-Banja Luka. Izbjeglice koje su krenule tim pravcem, pretežito iz Plaškog i Slunja, također su se našle na meti napada iz aviona, te su i na tome dijelu zabilježena stradanja civila, iako u znatno manjem broju nego na Žirovcu.

2. Postupanje prema izbjeglicama u izbjegličkoj koloni

U VRA »Oluja« uz hrvatske oružane snage sudjelovali su i Hrvatsko vijeće obrane (HVO), te Armija BiH (ABIH). Za vrijeme trajanje akcije zabilježeni su brojni slučajevi kada su se izbjeglice iz kolone pokušale izdvojiti iz izbjegličke kolone i vratiti svojim kućama, no to im u većini slučajeva nije omogućeno. U tome su ih spriječavali srpski vla-

stodršci, ali mjestimično i HV i policija, kao i sami civili. No, na području Topuskog i Siska nekima je to dopušteno, te se tom prilikom i HV i policija ponašala korektno. Na području Lipovca kolonu je napustilo oko 2.000 izbjeglica, koji su od hrvatskih vlasti prihvaćeni korektno, te su zbrinuti u sabirnim centrima, odakle su se uskoro vratili svojim kućama.

»Dok se na području Kutine i Županje bilježe primjeri koji svjedoče o tome kako su pripadnici Hrvatske policije, te pojedini civili pomagali mnogima da izostanu iz izbjegličkih kolona, te ih zbrinjavali u svojim kućama ili u, na brzinu osnovanim sabirnim centrima, dotle se na području Gline i Siska pamte primjeri kamenovanja izbjeglica od čega je bilo i onih koji su zadobili teže tjelesne povrede. U nekim naseljima na izbjeglice su bacane fekalije, a bilo je i fizičkog zlostavljanja. Ipak, između Siska i Vinkovaca izbjegličku kolonu uspjelo je napustiti oko dvije tisuće osoba, koje su potom hrvatske vlasti priхватile korektno i zbrinule ih u Sisku, Ilovi, Dugom Selu, Ivanić Gradu... Zabilježili smo i nekoliko slučajeva da su se starije osobe izdvojile iz izbjegličke kolone i sakrile u kukuruzima ili šikari. Pokušavajući se domoći hrane, nailazile su na hrvatske vojниke, koji su ih nahranili i pustili da se vrate kući. U neka slunjska sela, takve su se osobe vratile nakon petnaestak dana pješačenja kroz bespuća i skrovite predjele!«⁴

Izbeglička kolona na području Banije u više navrata presječena je granatiranjem, kojom prilikom je zabilježen velik broj žrtava. No, žrtava je bilo i u selima, gdje je, vjerujući da im se neće ništa dogoditi, ostao dio stanovništva, uglavnom starije životne dobi. No, dolaskom HV-a, u selima je ubijeno ili nestalo 187 osoba. Tako je u nekim mjestima od ukupnog broja osoba koje nisu napuštale svoje kuće, njih gotovo 80% ubijeno. U sela koja su uvučena u šumu, u blizini Dvora, ušli su pripadnici V. korpusa Armije BiH, koji su tom prilikom počinili teška ubojstva nad preostalim stanovnicima (većina njih je zaklana). Od onih koji su se uspjeli skloniti i preživjeti, neki su smješteni u sabirne centre, no po povratku u svoje kuće dočekala ih je prava pustoš. Njihova imovina bila je opljačkana, a kuće devastirane, zapaljene ili minirane. Tako je jedna stanovnica Vojnića, koja se 7. kolovoza 1995. iz kolone vratila kući, u peći pronašla cijeli šaržer metaka, koji su se kad je naložila peć aktivirali. Na području Dvora zabilježena su ubojstva nekoliko civila starije životne dobi, koje su u povlačenju počinili pripadnici paravojnih srpskih formacija među lokalnim stanovništvom poznatiji kao »Crna legija«.⁵

Za razliku od bivšeg UN Sektora Jug, stanovništvo je iz UN »Sektora Sjever« u izbjeglištvu kretalo znatno kasnije. Iz nekih dijelova Korduna stanovništvo je kretalo između 6. i 8. kolovoza, stoga je iz tog područja zabilježen najveći broj stradalih osoba u izbjegličkoj koloni, jer se između 6. i 9. kolovoza 1995. kolona našla na meti avionskih i topničkih napada, kao i napada pojedinaca iz redova Hrvatske vojske ili V. Korpusa BiH. Posljedica tih napada bio je veliki broj poginulih i ranjenih osoba u koloni, a vršena su i pojedinačna smaknuća civila koji su se kretali u koloni.⁶

4 HHO — Izvještaj o postupanju hrvatskih vlasti prema izbjeglicama pred vono-redarstvenom akcijom »Oluja« i mogućnostima njihova povratka u Republiku Hrvatsku — 15. siječnja 1996.

5 Prema prikupljenim podacima od svjedoka povlačenja, radi se o paravojnoj skupini ratnog zločinca Željka Ražnatovića Arkana.

6 Prema podacima Fonda za humanitarno pravo u Srbiji, 8. kolovoza 1995. na izlazu iz Žirovca na jednoj livadi, koja se nalazi između tri zidane kuće i male brvnare, »na livadi pored koje se nalazi i potok potjerano je između 70 i 100 ljudi, među kojima žene i djeca. Pet, šest pripadnika V. korpusa (op. a. svjedoci

3. Svjedočenja o stradanjima u izbjegličkim kolonama

ŽUPANIJA KARLOVAČKA

Općina Karlovac

Iz okupiranih dijelova općine Karlovac u izbjeglištvo se kretalo 6. kolovoza 1995. Toga dana većina stanovništva odlazi iz sljedećih mesta: Donji Budački, Krnjak, Gornji Sjeničak, Donji Sjeničak, Lasinjski Sjeničak... U sva tri Sjeničaka svoje kuće nije napustilo 15-tak osoba. Većina izbjeglica koji su bili u izbjegličkoj koloni svjedoci su stradanja svojih sumještana.

»Ja sam do mosta preko Une za Bosanski Novi došla u utorak, 8. kolovoza 1995... Sve se nekako išlo u koloni do Gline... Išlo se u dvije kolone jednom cestom... Kad smo se spustili na Žirovac tu smo granatirani. Tu se pogibalo, plakalo, bježalo... Mnogi su napuštali traktore, bacali prtove i bježali. Žene su vukle djecu... U Dvoru sam vidjela jedan »yugo« crvene boje, a u njemu mrtav čovjek... Tu nas je zapravo presjekla Hrvatska vojska. Utekla sam u žbunje i krenula dalje, sama... Od Dvora do Novog sam išla pješice... Jako se pucalo... Ja sam zapravo sve to prepuzala. Potrbuške sam prešla i preko mosta...«⁷

»... Kad je počela ta 'Oluja'... svi idu... Kud će ja... I bo'me sam krenula... Bilo je gadno. Tamo iza Topuskog je poginula Desa BOŽIĆ...«⁸

»... Bila je subota, koliko se meni čini. To se samo čulo 'bježi'. Išla su kola iza kola, prvo su išli auti pa kamioni, a traktori su išli zadnji... Dva-tri dana prije su rekli da se bježi... Išli smo za Vrginmost, Topusko, Glinu, Petrinju, Sisak, Okučane... Jest, jedan kamen je bačen i na naš auto, ali nije pogodio nikoga... Našoj koloni se pridružio američki ambasador Galbreith. On se s nama vozio do Okučana. Tamo su nas lijepo dočekali, dali nam hrane i pića... Čuli smo da su kamenovali našu kolonu da su pogodili auto Mile Čabrade i da je njega pogodio kamen u glavu. Čuli smo da su naše hvatali kod Gline, koga su uhvatili taj se više nije vraćao u kolonu, odvodili su ih u sabirne centre...«⁹

»... Krenuli smo 5. kolovoza 1995. oko 5,00 sati ujutro s traktorom... prema Glini. Tamo smo čekali UNPROFOR da nas prati... Tuda ja nisam nikada išao, ne poznam put... Išli smo preko Siska. Kad smo došli na auto-put, svi smo bili u jednoj koloni. Kad smo prolazili ispod nadvožnjaka odozgo nas je gađala kamenjem masa hrvatskih građana. Srećom, nas nisu pogodili, jer gdje je bio UNPROFOR tamo je bilo u redu. Razbili su mi samo staklo...«¹⁰

navode da su imali označe »Gromovi«) uzelo je puške i pucalo po ljudima.« S obzirom da se svjedoci navedenog događaja nalaze u SRJ, ovu informaciju nije bilo moguće provjeriti, pa se stoga i ne navodi u opisnom dijelu ovog Izvještaja.

7 Svjedokinja A. A., Krnjak, Županija karlovačka (30. 11. 1996)

8 Svjedokinja A. B., Barilović, Županija karlovačka (1. 12. 1996)

9 Svjedokinja A. C., općina Karlovac, Županija karlovačka

10 Svjedok A. D., Karlovac

Općina Plaški¹¹

Iako je veći broj stanovništva izbjegao, u Plaškom i okolici za vrijeme »Oluje« ostalo je 110 osoba.¹² U izbjeglištvu su među prvima krenuli stanovnici Ličke Jesenice, koji su iz sela krenuli 4. kolovoza 1995., a nakon njih odlaze stanovnici susjednih sela. Dio mještana našao se u koloni, koja je 7. kolovoza 1995. presječena na području Žirovca.

»Bio sam u koloni, koja je zaustavljena kod Žirovca, na putu prema Dvoru. Vojnici i tenkovi počeli su pucati po koloni. Ljudi su se razbježali, a oni koji nisu uspjeli pobjeći ubijeni su. Tenkovi su gazili preko mrtvih tijela po cesti. Tu je bilo puno mrtvih, bilo je tu staraca od 80 godina. Tamo su ubijeni s prsa Boško Klipa i Jovo Grković, obojica civili, a jednog čovjeka su natjerali da ide na uzbrdicu prema tenku. Kad je krenuo vojnik ga je proreštao iz puške. Na brdu je bila muslimanska vojska, a na cesti hrvatska. Na ambalemima vojnika pisalo je 'Gromovi'. Razvrstali su muškarce, posebno one koji su rođeni prije 1935., a posebno one koji su rođeni nakon 1935... .«¹³

Općina Slunj

Područje Slunja stanovništvo je napušтало izmeđу 5. i 7. kolovoza 1995. Iz samog Slunja kretalo se 5. kolovoza, dok se iz Točka kretalo 5. i 6., a dio stanovništva odlučio se krenuti 7. kolovoza 1995. Dio kolone krenuo je pravcem Topusko–Žirovac–Dvor, dok je drugi dio izbjeglica krenuo pravcem Slunj–Cetingrad–Banja Luka.

»Oko 10 tisuća izbjeglica, koji su u subotu s područja Slunja krenuli prema području BiH pod nadzorom bosanskih Srba, došlo je u Topusko. Osoblje UNHCR-a razgovara s lokalnim vlastima kako bi se za njih osigurao smještaj i pomoć, jer zbog vojnih operacija ne mogu nastaviti put«, rekla je glasnogovornica UNHCR-a Alemka Lisinski u Zagrebu.¹⁴

»Odavde je kolona krenula 5. kolovoza 1995. Išli su pravcem Cetingrad–Banja Luka. Prema Cetingradu bilo je bombardiranja. Kolona je bombardirana kod RIZ-a od Hrvatske vojske. Tamo su neki ljudi nastradali. Jedna žena je tamo poginula, a ranjena je i majka moga supruga... .«¹⁵

ŽUPANIJA SISAČKO–MOSLAVAČKA

Općina Dvor

Iz općine Dvor i okolice stanovništvo kreće u izbjeglištvu između 5. i 7. kolovoza 1995. Iz Dobretina, Zrinske Drage, Lotina, Šegestina i Draškovca u izbjeglištvu se kreće 5. kolovoza 1995.

»Govoreći o predaji 21. korpusa srpske paravojske, general Červenko je rekao da će prostor Vojnić–Topusko–Vrginmost biti riješen svakako sutra navečer. Problem je samo kako izvesti civile, napomenuo je. Hrvatska vojska još nije u potpunosti ovladala komu-

11 Plaški je, prema popisu stanovništva iz 1991. bio u okviru općine Ogulin

12 Prema podacima SDF-a u Plaškom

13 Svjedok A. E., Plaški

14 Večernji list, 7. kolovoza 1995.

15 Svjedokinja A. F., Slunj, Županija karlovačka

nikacijom Glina–Dvor i Kostajnica–Dvor. Komunikaciju od Žirovca do Dvora Srbi su zakrčili s civilnim vozilima, traktorima i civilima. Smatramo da su to učinili namjerno i ne propuštaju te ljude preko mosta u Bosanski Novi. Svoju ratnu tehniku, koje imaju mnogo, voze jednom cestom tri do četiri kilometra južnije, šumskim putovima, za koje nismo ni znali.

Dogovor je takav da se vojska razoruža — oficiri i podoficiri te vojske mogu zadržati pištolje, jednako tako i njihova milicija — i da se zajedno s civilima povuče prema Dvoru na Uni. Nitko ih neće zaustavljati niti odvajati muškarce od žena, odnosno njihovih obitelji.«¹⁶

Najveći problem nastao je upravo u tome jer su se pripadnici srpske vojske umiješali u kolonu, u kojoj su se kretali civili. Ta je kolona između Gline i Dvora višekratno granatirana, no tom prilikom pogodeni su i dijelovi kolone u kojima su se kretali isključivo civili. Najčešće su granatirana područja na predjelu Maje i Žirovca, gdje je stradao velik broj civila.¹⁷

»U bivšem sjevernom sektoru jučer i danas utvrđeno je da je prilikom predaje 21. korpusa, u njihovoј okolini i uz njih, bilo oko 25.000 ljudi. Od toga je već oko 8.000 ljudi autoputom do Lipovca prešlo prema Jugoslaviji. Hrvatska, što izgleda neobično i izne-nađujuće, pušta cijelu vojsku koja je predala svo teško naoružanje i civile po njihovoј želji. Bilo je to teško organizirati, ali je proteklo bez incidenta, naglasio je potpredsjednik Vlade Kostović, napominjući da je time hrvatska vlast omogućila dostojanstven odlazak svakome onome tko želi. Istom će prometnicom, nastavio je Kostović, prijeći vjerojatno i sljedeći deseci tisuća ljudi, po njihovoј želji. U međuvremenu su iz okolnih šuma došli novi civili, kojima će se opet preko Hrvatskog Crvenog Križa nuditi mogućnost ostan-ka... Prometnici od Žirovca prema Dvoru na Uni, gdje je srpska paravojska namjerno blokirala civilima tu prometnicu, nije bilo pristupa i taj pravac evakuacije nije siguran, pojasnio je dr. Kostović, dodavši da je preko Dvora na Uni prije otišlo još 30.000 ljudi. Više stotina ljudi u svakom od područaj prihvatilo je da se vrati svojim kućama...«¹⁸

Općina Glina

Iz općine Glina u izbjeglištvo se kretalo u razmacima od gotovo tjedan dana, odno-sno od 2. do 8. kolovoza 1995. Tako su prvi uzbjeg krenuli mještani sela Veliki Gradac, a u noći 4/5. kolovoza, krenuli su mještani Majskih Poljana. Iz Vlahovića i Velikog Obljaja kretalo se 5. kolovoza, iz Bijelih Voda, Buzete, Brestika i Hajtića — 6. kolovoza, dok se iz Malog Obljaja kretalo čak 8. kolovoza 1995.

»Dana 7. kolovoza 1995. primljeni su izvještaji iz nekoliko izvora o granatiranju prognanika na cesti između Gline i Dvora. Civilna policija UN-a uspjela je ostvariti radio vezu sa jednim Srbinom i s prognaničkom kolonom... između Gline i Dvora. Taj je izvor izvjestio o šest granata unutar trominutnog intervala u 17,20 sati. S mjesta gdje se nala-

16 Načelnik Glavnog stožera HV-a, general zbora Zvonimir Červenko u emisiji »Slikom na Sliku«, koja je objavljena u Večernjem listu 10. kolovoza 1995.

17 HHO je iz više izvora dobio informacije da je na području Rujevca i Žirovca (uz cestu, na livadama i u šumskom dijelu) pokopan velik broj osoba, koje su stradale u koloni. Navodno da takvih grobnica postoji više na tome području, no točnu lokaciju nije bilo moguće utvrditi.

18 Podpredsjednik hrvatske Vlade dr. Ivica Kostović u razgovoru za Hrvatski radio 10. kolovoza 1995.

zio, ovaj je izvjestilac mogao vidjeti 4 mrtva i 10 ranjenih. Izvor nije mogao dalje istraživati, jer su granate još uvijek padale...«¹⁹

Općina Gvozd

Izbjeglička kolona kreće se u različitim razmacima od tri dana. Vrijeme napuštanja tog područja bilo je od 5. do 7. kolovoza 1995. Tako se iz Crevarske strane krenulo 5. kolovoza, dok se iz Čemernice, Pješčanice, Šljivovca, Čremušnice, D. Bovića i dr. mjesta kretalo 6., pa i 7. kolovoza. Ova kolona pretrpjela je najveća stradanja na izbjegličkom putu na području između Topuskog i Žirovca.

»Bili smo sagnani kod neke kuće, poviše bolnice u Glini. Zora (op. a. Zorka Maslić) je stajala pokraj kolone, a tada ju je jedan hrvatski vojnik prorešetao rafalom iz puške. Svi su imali uniforme. Bilo je tu 8–10 vojnika. Bilo je to u nedjelju (op. a. 6. kolovoza 1995.) u sutor. Kad je Zora pogodena, ja nisam smio ni pogledati u nju. Tu je bilo žena, djece, oko 50 ljudi. Bilo nas je za šest autobusa. Odveli su nas u neku zgradu kod bolnice u Glini. Tamo smo bili dan i noć...«²⁰

»Krenuli smo 6. kolovoza oko 13,30 sati iz sela. Išli smo pravcem Gvozd–Glina–Maja–Dvor. Istoga dana u sumrak, na Maji je kolona presječena. Avioni su kružili, ljudi su padali, sklanjali se po šumama. Pred nas je bačena granata. Nas 20–tak polegli smo u kanal. Kad smo legli pogodila nas je granata. Tada je pogodena Miljka Radanović. Mene je, kad sam se podigla, pogodio geler u vrat i ruku. Ćekala se noć, pa su prali cestu. Vjerljatno je Miljka pokopana negdje sa ostalima...«²¹

(Vijeće sigurnosti UN-a prihvatio je Rezoluciju br. 1009 o stanju u Hrvatskoj, u kojoj se zahtijeva poštivanje načela ljudskih i humanitarnih prava izbjeglih nakon vojnopolijske akcije »Oluja«, te osuđuje granatiranje civilnih ciljeva i izražava zabrinutost zbog teške situacije izbjeglica. Od hrvatske se Vlade zahtijeva i da se suzdrži od svakog napada protiv osoblja UN-a te da izvede pred pravdu odgovorne za svaki takav postupak i u potpunosti ispunji obvezu u osiguranju njihove zaštite i slobode kretanja.)²²

»Iza Gline, iza raskršća za Petrinju, vodi neki put preko mjesta Maja. Tamo je kolona presječena. Unišla je vojska, 21. zagrebačka pukovnija. Oni više nisu pucali, pucali su avioni. Ljudi su stradali od granata. Tu noć kupili su mrtve i metali ih na kola...«²³

»Mi smo išli 5. kolovoza oko 13,00 sati. Išli smo preko Gline do Dvora. Putovali smo dva–tri dana, a zaustavljeni smo negdje između Žirovca i Dvora. Na Žirovcu smo bili 7. kolovoza, a 8. kolovoza 1995., kad smo se kretali prema Dvoru nailazili smo na mrtve, koji su ležali na cesti. Pucalo se sa svih strana, ljudi su ostavljali automobile i bježali. Napadali su nas avioni, pucalo se, padale su granate svuda unaokolo, a i po nama. Vidjela sam vojnike u maskirnim uniformama.«²⁴

19 Iz izvještaja Službe za humanitarnu krizu (Kompilacija izvještaja o ljudskim pravima)

20 Svjedok A. G., Gvozd, Županija sisačko–moslavacka

21 Svjedoknj A. H., Gvozd. Sudbina M. Radanović nije potpuno rasvjetljena. Drugi svjedoci navode da je Miljka Radanović nakon što je bila ranjena, zatražila pomoć. Navodno su došla bolnička kola iz Siska i nju su odvezli. Međutim, od tada joj se gubi svaki trag.

22 Za vrijeme akcije »Oluja« poginula su tri pripadnika UNCRO-a, te jedan britanski novinar

23 Svjedok A. I., Gvozd, Županija sisačko–moslavacka

24 Svjedokinja A. J., Gvozd, Županija sisačko–moslavacka

U svojoj izjavi od 10. kolovoza 1995. predsjedatelj Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OESSION), mađaski ministar vanjskih poslova Laslo Kovacs pozvao je Hrvatsku da zajamči slobodan i siguran prolaz onima koji žele otići. Predsjedatelj je pozvao Hrvatsku da u skladu s hrvatskim Ustavom i prihvaćenim međunarodnim normama osigura prava srpskoj manjini unutar svojih međunarodno priznatih granica, te zajamči siguran prolaz srpskom pučanstvu, koje se odluči na odlazak. Dodao je kako smatra potrebnim da hrvatska Vlada zajamči slobodu kretanja i sigurnost međunarodnim organizacijama i organizacijama koje obavljaju humanitarne zadaće.

»Krenuli smo odavde 6. kolovoza oko 17,00 sati. Išli smo pravcem Topusko–Gline–Dragotina–Žirovac–Dvor. Kolona je sporo išla. Uvečer smo bili na dnu Žirovca, a ujutro na vrhu. Stajali smo u Vanićima. Tu je bilo kaosa..., pa smo se posakrivali u šumi. Avioni su tukli, pucalo se, a pucnjava se čula iz Dvora. Nismo mogli ići glavnom cestom prema Dvoru, pa smo zaobilazili sporednim putem... Vidjela sam puno mrtvih; bilo je tu civila, ali i vojnika hrvatske i srpske vojske. Tenkovi srpske vojske išli su za nama, pa smo morali čekati da oni prođu ispred nas. U Dvoru su tenkovi stajali sa strane, a mi smo između njih prolazili...«²⁵

»Odavde smo krenuli 6. kolovoza 1995. oko 17,30 sati, pravcem Gvozd–Topusko. Bili smo tri dana u okruženju kod Gline. Kolona se sporo kretala, kod mosta u Glini u mjestu Šatornja zapucalo se. Tu je bilo velikog kaosa. Ljudi su ostavljali traktore. Na Brionima se čekalo cijelu noć, popravljalo gume... Krenuli smo nazad za Topusko. tamo smo bili oko dvije noći u okruženju i od tamo smo krenuli dalje. Iz Topuskog smo ponovo krenuli 9. kolovoza 1995. Od Gline smo bili maltretirani dok nismo prešli granicu. Gađali su nas kamenjem. Vidjeli smo mrtva tijela pretežno u Glini.«²⁶

»... Bilo je ljudi kojima nije ostalo ništa, osim odijela koje su imali na sebi. To su bili oni koji su išli preko Žirovca, pa im je bila presječena kolona ili oni koji su ostavili svoja vozila u Glini, bježeći pred napadom Hrvatske vojske. Konačno smo krenuli (iz Topuskog) u srijedu oko 11,00 sati. Vojska je pokušavala napraviti red, kako bi bar jedna traka na cesti bila slobodna. Prvo su išli osobni automobili i autobusi, zatim kamioni i na kraju traktori. Stalno su upozoravali neka nitko ne pokušava pronijeti oružje da ne bi doveo u pitanje sigurnost kolone. Vidjela sam kako muškarci u uniformama, pokušavaju pronaći civilnu odjeću. Išli smo vrlo polako i već prije Gline stajali su sa strane hrvatski vojnici, prolazili su i nisu nas uznemiravali... zatim smo ispod nadvožnjaka ušli u Sisak gdje je bila masa svijeta, ispred kojih je stajala policija, ali to ih nije smetalo da bacaju na aute sve do čega su došli; kamenje, cigle, komade asfalta... Bili smo u šoku... Policija se pravila kao da ništa ne vidi. Samo smo na jednom mjestu u Sisku vidjeli policijaca kako trči za nekim dječakom koji je bacao kamenje... To kamenovanje trajalo je za nas vječnost, ali bez prekida oko 50 kilometara. Vidjela sam ženu na cesti sa dvoje djece, kraj onesposobljenog automobila, kako izbezumljeno maše da joj netko stane, ali svi su se bojali zaustavljati. Primjetila sam također da je cesta puna stakla... Nakon nekog vremena zaustavljala nas je policija i skretala na odmorište, gdje nam je Hrvatski Crveni Križ dijelio hranu (mljeko i kruh) i benzin...«

... U cijeloj našoj koloni nije bilo auta sa cijelim stakлом, osim našega i još jednog čovjeka, ali zato je čitav lim na autu bio pun rupa... Kolona se sastojala od sirotinje koja

25 Svjedokinja A. K., Gvozd, Županija sisačko-moslavačka

26 Svjedok A. L., Gvozd, Županija sisačko-moslavačka

je zadnja odlučila napustiti svoje domove. Vidjelo se to i po automobilima. Oni sa skupim autima već odavno su, potpuno sigurno, prešli granicu...«²⁷

Općina Hrvatska Kostajnica

U općini Hrvatska Kostajnica za vrijeme VRA »Oluja« ostalo je 100–tinjak osoba. Stanovništvo je sa područja Hrvatske Kostajnice krenulo u izbjeglištvo 5. kolovoza oko 15,00 sati. Vojska tzv. RSK prisilila je većina muškaraca da se povuku, dok su u selima ostale uglavnom starije žene. Jedna skupina žena ostala je i u selu Komogovina, namjeravajući dočekati Hrvatsku vojsku. Tada se pojavila muška osoba s kamiončićem koja ih je prisilila da se ukrcaju i podu sa njime. Kamion je bio natkriven ceradom i nije se moglo vidjeti tko se u njemu nalazi.

»U kamionu je bilo 15–tak žena i djece. Kod medicinskog centra u Kostajnici dočekala ih je Hrvatska vojska. Vikali su šoferu da stane. On je stao, ali je vojska počela pucati po kamionu.²⁸ U tome je poginula Mara Gojsavić iz Komogovine, a dvije su žene ranjene.«²⁹

Općina Sunja³⁰

Iz ovog područja većina stanovništva krenula je u izbjeglištvo. Iako je u okupiranom dijelu općine Sunja ostao znatno manji broj stanovnika, uglavnom starijih osoba, većina od njih ubijena je kod svojih kuća, od kojih najveći broj u selu Četvrtkovac. U izbjeglištvo se kretalo 5. kolovoza 1995. Kolona se kretala pravcem Kostajnica–Dvor, te Sisak–Popovača. Nema podataka da je u toj koloni bilo ubijenih osoba, no na auto–cesti bila je kamionovana, kojom prilikom je nekolicina izbjeglica prošla sa lakšim ozljedama.

Općina Vojnić

U Vojniću i okolici za vrijeme VRA »Oluja« ostale su 463 osobe. Stanovništvo iz Vojnića u izbjeglištvo kreće 6. kolovoza 1995. u poslijepodnevnim i večernjim satima. Tako to područje napuštaju mještani Svinice, Ivošević Sela, Knežević Kose, Radmanovca i drugih mjesto.

»Mi smo odavde krenuli 6. kolovoza 1995. u 14,00 sati. Došli smo do Topuskog, pa na Glinu. Stigli smo na Žirovac, gdje smo stajali 24 sata. Tamo nismo mogli ni naprijed, ni nazad. Ispred nas napadnuta je kolona s desne strane. To je bio muslimanski dio, pucali

27 Svjedočenje Ljiljane Korkut, Hrvatice iz Gvozda, o izbjegličkom putu od 4. do 10. kolovoza 1995. (nedavno preminula suradnica HHO-a). O napadima na izbjegličku kolonu 9. kolovoza 1995. na području Siska upozoravao je i Operativni tim za ljudska prava (HRAT)

28 Prema izjavama svjedoka, vozač je nakon zaustavljanja na pitanje tko se nalazi u kamionu izjavio da je u njemu »vojska«. Hrvatski vojnici su reagirali pucajući na kamion i tom prilikom ubijena je Mara Gojsavić, a teško i lakše ranjeno nekoliko žena.

29 Svjedok A. M., Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko–moslavacka

30 Sunja je, prema Popisu stanovništva iz 1991. bila u okviru općine Sisak, no u ovome dijelu se navodi zasebno radi lakšeg pregleda

su po nama. Nastala je panika, ljudi su se razbjegzali, ali i posakrivali. Mrtvih je bilo po cesti i složenih sa strane. Vidjela sam 20-tak mrtvih tijela.«³¹

4. Popis ubijenih i nestalih osoba u izbjegličkoj koloni

ŽUPANIJA KARLOVAČKA

Općina Duga Resa

1. **Milić (Nikole) BOGDANOVIĆ**, (m), Srbin, r. oko 1916. u D. Perjasici, Donja Perjasica 15, općinu Duga Resa, Županija karlovačka. U izbjeglištvu je krenuo 5. kolovoza 1995., a nakon što se kod mjesta Čatrnja odvojio od sina i supruge, izgubio mu se svaki trag. Do danas nije poznato što se s njim dogodilo.
2. **Todor (Spasoja) GRUBIŠIĆ**, (m), Srbin, r. oko 1920. u Ponorcu, Ponorac 9, općina Duga Resa, Županija karlovačka. Krenuo je u izbjeglištvu. Kretao se pravcem Glina-Dvor, a nestao je na području Žirovca.

Općina Karlovac

3. **Sava (Đurđa) BIŽIĆ**, (m), Srbin, r. 1910. u Dugom Dolu, Dugi Dol 45, općina Karlovac, Županija karlovačka. Krenuo je u izbjeglištvu, a posljednji put viđen je u Topuskom.
4. **Desanka (Miloša) BOŽIĆ**, (ž), Srpkinja, r. oko 1923. B. Rijeka, Budačka Rijeka 108, općina Karlovac, Županija karlovačka. Krenula je u izbjeglištvu 6. kolovoza 1995., a poginula je na području Žirovca, kada je pogodjena granatom bačenom iz aviona.
5. **Dragica GOJKOVIĆ**, (ž), Srpkinja, r. oko 1923. D. Budački, Karlovac, Županija karlovačka. Nalazila se u koloni koja se kretala autoputom od Siska prema Srbiji. Kamenovana je u koloni, a s obzirom da joj nije pružena medicinska pomoć, na putu je iskrvarila i umrla. Kći ju je pokopala u Srbiji.
6. (?) **KOSIJER**, zvani Ćane, (m), Srbin, r. oko 1910. u Kosijeru, Kosijer, općina Karlovac, Županija karlovačka. Krenuo je sa ostalim mještanima u izbjeglištvu. Nestao je na području Topuskog.
7. **Dragica (Mile) KRANJČEVIĆ**, (ž), Srpkinja, r. 1937. u Ivošević Selu, Utinja, općina Karlovac, Županija karlovačka;
8. **Đurđa KRANJČEVIĆ**, (ž), Srpkinja, stara oko 35 godina, Utinja, općina Karlovac, Županija karlovačka, (snaha Dragice Kranjčević). Ubijene su 6. kolovoza 1995. kod mjesta Maja, na putu između Gline i Dvora, kojim se kretala izbjeglička kolona. Ubi-

31 Svjedokinja A. N., Vojnić, Županija karlovačka

jene su od strane pripadnika Hrvatske vojske koji su na tom mjestu presjekli izbjegličku kolonu, te su po njoj počeli pucati.

9. Božica (Todora) MAČEŠIĆ, (ž), Srpkinja, r. oko 1922. u Dugom Dolu, D. Dol 18, općina Karlovac, Županija karlovačka. Bila je u izbjegličkoj koloni koja se kretala prema Dvoru. Pogođena je granatom negdje kod Žirovca. Nije poznata lokacija na kojoj je njeno tijelo pokopano.
10. Danica (Milutina) MIHAJLOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1909., Krnjački Grabovac 32, općina Karlovac, Županija karlovačka. Za vrijeme VRA »Oluja« krenula je sa ostatim mještanima u izbjeglištvo. Poginula je u napadu na kolonu 7. kolovoza 1995. na području Žirovca.³² Nije poznato gdje je pokopana.
11. Kata PAVKOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. oko 1908. u Zimiću, Pavković Selo 3, općina Karlovac, Županija karlovačka. Krenula je u izbjeglištvo zajedno sa kolonom. Nestala je na području Žirovca. Nije poznato što se s njom dogodilo.
12. Milić (Ranka) PETROVIĆ, (m), Srbin, r. 1931. u Dunjaku, Zagorje bb, općina Karlovac, Županija karlovačka. Za vrijeme »Oluje« sa još 12 starijih osoba krenuo je u izbjeglištvo. Kada su došli do Gornjeg Klasnića kolona je napadnuta, te su se ljudi razbježali. Kad je pucnjava prestala njegovi suputnici našli su ga kako leži mrtav ispod jednog drveta. Nije poznato gdje je pokopan.
13. Simo (Milovana) ŽIVKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1927. u Krnjaku, Krnjak, općina Karlovac, Županija karlovačka. Kretao se s kolonom prema Dvoru, a 7. ili 8. kolovoza 1995. pogoden je granatom, uslijed čega je preminuo.

Općina Slunj

14. Milka BUĆAN, (ž), Srpkinja, r. 1920. u Gejkovcu, Gejkovac bb, općina Slunj, Županija karlovačka. Krenula je u izbjeglištvo 5. kolovoza 1995., a nestala je prilikom napada na kolonu neposredno prije Dvora. Od tada joj se gubi svaki trag.
15. Miloš (Ninka) DEJANOVIĆ, (m), Srbin, r. 1928. u Ruševici, Ruševica bb, općina Slunj, Županija karlovačka. Krenuo je u izbjeglištvo 6. kolovoza, a nestao je 7. kolovoza 1995. kod Žirovca. Nije poznato što se s njim dogodilo.
16. Đuro (Nikole) GRBA, (m), Srbin, r. 1938. u Slušnjici, Slušnjica bb, općina Slunj, Županija karlovačka. Na ulazu u Dvor pogodila ga je granata, bačena iz aviona, uslijed čega je poginuo.
17. Nikola (Jose) JANČIĆ, (m), Srbin, r. 1945. u Slušnjici, Slušnjica bb, općina Slunj, Županija karlovačka. Ispred Dvora pogodila ga je granata, bačena iz aviona, kojom prilikom je poginuo.
18. Ljuba (Mile) MIHAJLOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1915. u Veljunu, Veljun 107, općina Slunj, Županija karlovačka. Krenula je u izbjeglištvo s kolonom, a zadnji put viđena je 7. kolovoza na putu prema Dvoru.

32 Svjedokinja je vidjela pogodenu D. Mihajlović kako leži na putu između Žirovca i Dvora

19. Pero (Mile) MILOŠEVIĆ, (m), Srbin, r. 1936. u Broćancu, Broćanac 38, općina Slunj, Županija karlovačka. Krenuo je u izbjeglištvo 5. kolovoza 1995. na svom traktoru. Kada je došao pred Dvor avioni su počeli tući po koloni. Jedna granata pogodila je u traktor, te je on na mjestu poginuo.
20. Dragan (Milana) MILJUŠEVIĆ, (m), Srbin, r. u Žrnici, Žrnica 39, općina Slunj, Županija karlovačka. Krenuo je u izbjeglištvo 6. kolovoza, a nestao je 8. kolovoza negdje na predjelu Žirovca. Od tada se o njemu ništa ne zna.
21. Filip MLAĐAN, (m), Srbin, r. 1909. u Crnom Vrelu, Veljun 96, općina Slunj, Županija karlovačka. U izbjeglištvo je krenuo 5. kolovoza, a zadnji je put viđen 8. kolovoza u D. Žirovcu.
22. Milka MLAĐAN, (ž), Srpkinja, r. 1912., Gvozdić, Veljun 96, općina Slunj, Županija karlovačka. U izbjeglištvo je krenula zajedno sa suprugom Filipom, a nestala je 8. kolovoza u Donjem Žirovcu.
23. Ljuban (Sime) SÍKIRICA, (m), Šrbin, r. 1960. u Veljunu, Veljun bb, općina Slunj, Županija karlovačka. Kod Žirovca je pogoden krhotinom od granate. Na mjestu je poginuo, njegovo tijelo ostalo je na cesti. Ne zna se gdje je pokopan.
24. Mile (Radojice) TEPAVAC, (m), Srbin, r. 1945. u Mudrić Selu, Broćanac bb, općina Slunj, Županija karlovačka. Krenuo je u izbjeglištvo 5. kolovoza 1995. Poginuo je pred Dvorom kada su avioni granatama tukli po koloni.
25. Nenad (Radiše) TEPAVAC, (m), Srbin, r. 1952. u Slušnjici, Slušnjica bb, općina Slunj, Županija karlovačka. Nastradao je na putu prema Dvoru.
26. Miloš (Sime) TOMIĆ, (m), Srbin, r. 1956. u Ponorcu, Ponorac bb, općina Slunj, Županija karlovačka. Krenuo je zajedno s kolonom u pravcu Glina-Dvor, a nestao je negdje u okolini Žirovca. Do danas nije poznato što se s njim dogodilo.
27. Vlado (Mile) VUČKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1934. u Lapovcu, Lapovac 42, općina Slunj, Županija Karlovačka. Dana 6. kolovoza 1995. negdje kod Rujevca poginuo je od posljedica ranjavanja gelerom granate.

Općina Vojnić³³

28. Dragica BASARA, (ž), Srpkinja, stara preko 80 godina, Štakorovica, općina Vojnić, Županija karlovačka. Nestala je između 6. i 8. kolovoza, negdje na području Gline. Prema navodima svjedoka, nestala je kada je kolona napadnuta od strane pripadnika Hrvatske vojske koji su se ljudima približili jer su na uniformama imali oznake srpske vojske. Kada su se približili koloni skinuli su te oznake, a ispod njih su bile označke Hrvatske vojske. Pretpostavlja se da je u tom naletu poginula.
29. Ljubica BASARA, (ž), Srpkinja, stara oko 75 godina, Svinica, općina Vojnić, Županija karlovačka. Nestala je između 6. i 8. kolovoza na području Žirovca. Bila je u

³³ U koloni je bila i Mileva Hajdin, stara oko 70 godina iz Vojnić. Međutim, ona je navodno ispala iz traktorske prikolice, te su je tom prilikom pregazila vozila koja su išla iza nje. Nije poznato je li bila ranjena prije nego što je ispala iz prikolice, pa se stoga ni ne navodi u popisu

izbjegličkoj koloni zajedno s ostalim mještanima, koji su u izbjeglištvu krenuli 6. kolovoza. Kod Žirovca na kolonu su počele padati granate. Svi su se razbježali, a u tome kaosu Ljubica Basara je nestala.

30. **Mihajlo (Ilije) BRDAR**, (m), Srbin, r. 1919. u Loskunji, Loskunja, općina Vojnić, Županija karlovačka. Bio je u koloni zajedno sa svojim sinom, te su 6. kolovoza stigli do Topuskog, nakon čega su izašli na cestu Gvozd–Čemernica. U utorak navečer Mihajlo Brdar je ležao ispod prikolice od traktora. U srijedu ujutro sin ga više nije pronašao na tom mjestu. Od tada mu se gubi svaki trag.
31. **Anda (Nikole) ĐURIĆ**, (ž), Srpkinja, r. 1923. u Radonji, Radonja 27a, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ubijena je 7. kolovoza 1995. na predjelu Žirovca. Bila je u izbjegličkoj koloni koja se kretala pravcem Glina–Dvor. Kod Žirovca kolona se našla u unakrsnoj vatri između hrvatske i srpske vojske. Tu je pogodena, a njen tijelo je ostalo na na cesti. Nije poznata lokacija na kojoj je pokopano njen tijelo.
32. **Andelija GODIĆ**, (ž), Srpkinja, r. oko 1911, Živković Kosa, Vojnić, Županija karlovačka. Bila je u izbjegličkoj koloni, koja je 6. kolovoza krenula iz Vojnića. Ubijena je u Dvoru 7. kolovoza 1995., dok je stajala pored automobila.
33. **Ana HRSTIĆ**, (ž), Srpkinja, r. Komadina, 1911, Loskunja 18, Vojnić, Županija karlovačka. Krenula je u izbjeglištvu 6. kolovoza 1995. Kad je kolona došla pred Glinu, napadnuta je, te je tom prilikom Ana Hrstić nestala. Rodbina je njen nestanak prijavila MCK i policiji, no do danas nije poznato što se s njom dogodilo. A. Hrstić u ruci je nosila jedan veliki ključ, što bi moglo olakšati postupak identifikacije.
34. **Dragan (Rade) IVANOVIĆ**, (m), Srbin, star oko 40 godina, Bukovica, općina Vojnić, Županija karlovačka. Krenuo je iz sela 6. kolovoza 1995. sa izbjegličkom kolonom prema Dvoru. Posljednji puta viđen je na području Žirovca, nakon čega je nestao. Nije poznato što se s njim dogodilo.
35. **Darko (Nikole) KRIVOKUĆA**, (m), Srbin, r. 1965., Bukovica 25, općina Vojnić, Županija karlovačka. Bio je psihički bolesnik, koji je bio na liječenju u bolničkom centru u Petrinji. U razdoblju od 6. do 8. kolovoza bolnica je ispraznjena, a bolničko osoblje i pacijenti krenuli su u izbjeglištvu. Na tom putu D. Krivokuća je nestao.
36. **Nebojša LONČAR**, (m), Srbin, star oko 74 godine, Podsedlo 20, općina Vojnić, Županija karlovačka. Nestao je 7. kolovoza 1995. na lokaciji Žirovac–Dvor. Nije poznato što se s njim dogodilo.
37. **Đuro (Ilije) MARTINOVIC**, (m), Srbin, r. 1953. u Vojniću, Miholjsko 96, općina Vojnić, Županija karlovačka. Nestao je 7. kolovoza 1995., kada se prilikom zbjega našao na području Obljaja. Bio je u kamionu koji je pogoden granatom. Prošao je bez težih ozljeda, pa se nakon tog napada sklonio u šumu, nakon čega mu se gubi svaki trag.
38. **Nikola PJEVAC**, zvan Nino, (m), Srbin, star oko 50 godina, Jagorovac, općina Vojnić, Županija karlovačka. Krenuo u izbjeglištvu zajedno s mještanima. Bio je u dijelu izbjegličke kolone koja se kretala putem od Gline prema Dvoru. Nestao je između 6. i 8. kolovoza 1995. negdje na području Žirovca. Do danas nije poznato što se s njim dogodilo.

39. Mišo (Stevana) RADOVIĆ, (m), Srbin, r. 1957., Vojničica 115, općina Vojnić, Županija karlovačka. Bio je u koloni zajedno sa suprugom, u osobnom automobilu. Kretali su se pravcem od Gline prema Dvoru. U mjestu Maja, 6. kolovoza oko 18, 30 sati, zaustavili su ih pripadnici Hrvatske vojske, koji su Mišu izvukli iz automobila i odveli ga u nepoznatom pravcu. Njegova supruga još je neko vrijeme čekala da se on vратi, međutim, kad je postavila pitanje jednom vojniku, gdje je njen suprug, odgovoreno joj je da »za njega nema više što pitati.« Nakon toga se Miši Radoviću gubi svaki trag.
40. Ranka (Milića) STUDEN, (ž), Srpkinja, r. 1920. u Kuplenskom, Radmanovac 19, općina Vojnić, Županija karlovačka. Bila je u koloni, koja se 6. kolovoza 1995. na području Gline našla na meti napada. Putovala je s obitelji. Kad je započeo napad, njeni su se sa ostalima razbježali, a ona je ostala na traktoru, jer se nije mogla kretati. Napad je preživjela, a potom je neko vrijeme boravila kod jedne starije osobe u mjestu Maja. Navodno je jedne noći izašla iz kuće u kojoj je boravila, a sljedećeg jutra nađena je obješena.³⁴ Bila je pokopana u blizini kuće u kojoj je boravila no kasnije je prekopana, te se do danas ne zna na kojoj je lokaciji pokopano njezino tijelo.
41. Zagorka (Rade) VUJNOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1937. u Lapovcu, Klupica, općina Vojnić, Županija karlovačka. Kretala se u izbjegličkoj koloni pravcem Gline–Dvor. Nestala je na području Žirovca.

ŽUPANIJA SISAČKO-MOSLAVAČKA

Općina Dvor

42. Ostoja NOŽINIĆ, zvani Vojin, (m), Srbin, r. 1947. u Šegestinu, Šegestin, općina Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Vozio je traktor u izbjegličkoj koloni. U blizini tvornice ŠIP u Dvoru ranjen je od granate, a nakon toga pogoden sa još tri metka u leđa.
43. Dragan (Dmitra) POPOVIĆ, (m), Srbin, r. 1945. u D. Oraovici, D. Oraovica, općina Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Kretao se u izbjegličkoj koloni. Ubijen je na rijeci Uni u Dvoru.
44. Slavko (Dragana) ZUBER,³⁵ zvani Marušić, (m), Srbin, r. 1935. u Marušićima, Žrinska Draga 4, općina Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Stanovnici su iz sela krenuli u izbjeglištvo 5. kolovoza 1995., a Slavko Zuber je u selu viđen još 6. kolovoza u jutarnjim satima. On je, prema iskazima svjedoka, istoga dana krenuo u izbjeglištvo, namjeravajući se priključiti izbjegličkoj koloni. Nestao je negdje u Vrpolju.

34 Prema izjavama nekih svjedoka, nju su te večeri uhvatili pripadnici Hrvatske vojske i objesili.

35 S obzirom da se radi o osobi koja je bila mobilizirana u srpskoj vojsci, moguće je da je izbjegao u uniformi, no pretpostavlja se da je S. Zuber izbjegao kao civil i kao takav nestao.

Općina Glina

45. Anka (Milana) BALJAK, (ž), Srpkinja, stara oko 78 godina, r. u M. Obljaju, Mali Obljaj 41, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Krenula je u izbjeglištvu 6. kolovoza oko 10,00 sati. Posljednji put je viđena nekoliko kilometara ispred Dvora.
46. Mara BAŽDAR, (ž), Srpkinja, r. 1927. u Buzeti, Buzeta bb, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka.
47. Danica BULAT, (ž), Srpkinja, stara oko 65 godina, r. u Buzeti, Buzeta bb, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka.
48. Miloš MLADIĆ, (m), Srbin, star oko 60 godina, r. u Buzeti, Buzeta bb, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Njih troje su 6. kolovoza 1995. zajedno s ostalima krenuli iz Buzete. Svi su bili na jednom traktoru, a poginuli su negdje pred Dvorom, kad je na njihov traktor pala granata.
49. Đuro (Miloša) JELIĆ, (m), Crnogorac, r. 1915. u Majama, Bijele Vode 166, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Krenuo je iz Bijelih Voda zajedno s kolonom 6. kolovoza 1995. Ubijen je pod drvetom kod mostića u Dvoru 7. kolovoza oko 17,00 sati. Nije poznato gdje je pokopan.
50. Pero KRNJAJIĆ, (m), Srbin, r. 1938. u V. Obljaju, Veliki Obljaj bb, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Krenuo je u izbjeglištvu 5. kolovoza oko podneva. Nestao je negdje kod Rujevca. Nije poznato što se s njim dogodilo.
51. Mile (Rade) LJILJAK, (m), Srbin, star oko 65 godina, r. u V. Obljaju, Veliki Obljaj bb, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Krenuo u izbjeglištvu 5. kolovoza 1995. s Perom Krnjajićem. I on je nestao na predjelu Rujevca.
52. Ćiro (Ostoje) MAĐARAC, (m), Srbin, r. 1946. u Hajtiću, Hajtić 7, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Krenuo je iz Hajtića zajedno s kolonom 6. kolovoza, a nastradao je negdje pred Dvorom, u trenutku kada je kolona presječena. Detaljni podaci o njegovoj pogibiji nisu poznati.
53. Vukosava MAĐARAC, (ž), Srpkinja, r. 1950. u Hajtiću, Hajtić 7, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka, (supruga Ćire Mađarca). Nastradala je zajedno sa suprugom u blizini Dvora.
54. Vasilija VUJAKLIJA, (ž), Srpkinja, stara oko 75 godina, r. u M. Obljaju, Mali Obljaj 9, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Krenula je u izbjeglištvu 6. kolovoza, a zadnji put viđena je nekoliko kilometara ispred Dvora. Od tada se ne zna što se s njom dogodilo.

Općina Gvozd

55. Sveti (Damjana) ALAJICA-NOVAKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1957., Kirin 57, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Kretao se zajedno s kolonom u pravcu Glina-Dvor. Ubijen je na području Žirovca. Način i počinitelji ubojstva nisu poznati.

56. Miloš BATALO, (m), Srbin, r. 1933. u Ponikvarima, M. Poštića 30, Topusko, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Za vrijeme »Oluje« sa suprugom je izbjegao iz Topuskog. Kad su se našli u Dvoru, Hrvatska vojska ih je otpremila prema nekoj zgradi. Dok se kretao prema tom mjestu M. Batalo je ubijen. Ne zna se gdje je pokopan.
57. Miloš (Stojana) BEKIĆ, (m), Srbin, r. 1972., G. Čemernica 12, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Kretao se zajedno s izbjegličkom kolonom u pravcu Glina-Dvor. Posljednji put viđen je ispred Dvora. Od tada mu se gubi svaki trag.
58. Simo (Stojana) BOGDANOVIĆ, (m), Srbin, r. 1933. u Blatuši, Gornja Čemernica, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Bio je u koloni koja se kretala pravcem Glina-Dvor. Nestao je 7. kolovoza 1995. kod mjesta Žirovac.
59. Mile (Đure) CREVAR, (m), Srbin, r. 1943. u Crevarskoj strani, Crevarska Strana 20, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Krenuo je u izbjeglištvo zajedno s mještanima 6. kolovoza 1995. Vozio je automobil Prve pomoći. Posljednji puta viđen je 6. ili 7. kolovoza 1995. na području Žirovca.
60. Lazo GABRIĆ, (m), Srbin, star oko 30 godina, D. Čemernica, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Kretao se zajedno s izbjegličkom kolonom u pravcu Glina-Dvor. Posljednji puta viđen je nadomak Dvora.
61. Ljubica (Stanka) JANJIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1924., Pješčenica 19, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Krenula je s kolonom 6. kolovoza 1995. u pravcu Glina-Dvor. Posljednji puta viđena je negdje prije Dvora. Nije poznato što se s njom dogodilo.
62. Bogdanka KLJAJIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1952., Topusko, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Kretala se u kolonu pravcem Glina-Dvor. Ubijena je kod mjesta Žirovac. Način i počinitelji ubojstva nisu poznati.
63. Stevan (Nikole) KOMADINA, (m), Srbin, r. 1930., Bović 30, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Bio je u izbjegličkoj koloni koja se 6. kolovoza kretala u pravcu Glina-Dvor. Nakon što je, na predjelu kod mjesta Maje, kolona zaustavljena, dva tenka Hrvatske vojske su zapucala po koloni. On je pogoden gelerom, a njegovo tijelo ostalo je pored ceste.
64. Ljubica KORKUT, (ž), Srpkinja, stara oko 85 godina, Kirin 1, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Nalazila se u koloni koja se 6. kolovoza 1995. kretala u pravcu Glina-Dvor. Posljednji puta viđena je u mjestu Maja.
65. Dmitar KROŠNJAR, (m), Srbin, r. 1958., Gornja Čemernica 12, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Kretao se u izbjegličkoj koloni pravcem Glina-Dvor. Ubijen je negdje ispred Dvora, a pokopan je u Glini.
66. Milenko KUKOLJ, (m), Srbin, r. 1938., Blatuša 21, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka;
67. Dragan (Pere) MAĐARAC, (m), Srbin, r. 1954. u Blatuši, Blatuša 138, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka;
68. Ljubica MILIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1952., Blatuša 27, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka;

69. Đurđa (Pere) MILIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1971., Blatuša 27, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka, (snaha Ljubice Milić). Njih četvero su nestali 8. kolovoza 1995. na putu između Gline i Dvora. Nalazili su se u koloni koja se kretala tim pravcem, ali se ne zna što se s njima dogodilo.
70. Nikola MIRILOVIĆ, (m), Srbin, r. 1929., Ostrožin 3, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Krenuo je sa kolonom u pravcu Glina-Dvor, a posljednji puta je viđen u Dvoru. Nije poznato što se s njim dogodilo.
71. Dragica (Marka) MRAOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1930. u Ostrožinu, Čremušnica 95, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Nestala je negdje na putu prema Dvoru.
72. (?) (Vuje) MRAOVIĆ, zvana Maca, (ž), Srpkinja, r. 1927., Bović 32, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Bila je u koloni koja se 6. kolovoza kretala u pravcu Glina-Dvor. Pogodena je kada je hrvatska vojska iz tenkova počela pucati po koloni. Njeno je tijelo ostalo na cesti.
73. Miljka (Nikole) RADANOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1922. u Čremušnici, Čremušnica 124, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka;
74. Ranka (Mile) RADANOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1953. u Bukovici, Čremušnica 127, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Ubijene su 6. kolovoza 1995. na području mjesta Maja, gdje je izbjeglička kolona zaustavljena od strane Hrvatske vojske. Pogodili su ih geleri od granata, koje su na kolonu ispalili tenkovi HV.
75. Kata (Đure) UTVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1913. u Čremušnici, Čremušnica 49, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Bila je u izbjegličkoj koloni, koja se kretala u pravcu Glina-Dvor, a nestala je negdje ispred Dvora.
76. Stevo (Marka) VORKAPIĆ, (m), Srbin, star oko 22 godine, Vorkapići 46, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Kretao se u koloni pravcem Glina-Dvor. Nestao je 7. kolovoza 1995. na području Žirovca.

06101536

Postupanje prema civilima — žrtve

»Svačije pravo na život mora biti zaštićeno zakonom. Nitko ne smije biti hotimično lišen života osim pri izvršavanja smrтne kazne nakon osude za zločin za koji je zakonom predviđena ta kazna.« (Čl. 2. t. I., Konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda.)

A) Zaključak

»Hrvatska se s mnogo dostojanstva ponijela kada joj je bilo najteže. Dok je bila vojno slaba, dok su joj ubijali Vukovar, progonili Ilok, granatirali Dubrovnik. Sa svojom se tragedijom uglavnom uspravno nosila. Pod pobjedom je pokleknula. Nju nije uspjela na isti način iznijeti. Dostojanstveno se ponijeti u pobjedi — to nije izdržala.«¹

B) Obećanja

Dr. Franjo Tuđman: »Pozivam hrvatske građane srpske nacionalnosti, koji nisu aktivno sudjelovali u pobuni, da ostanu kod svojih kuća, i bez bojazni za svoj život i svoju imovinu, dočekaju hrvatsku vlast, uz jamstvo da će im se dati sva građanska prava i omogućiti izbori za lokalnu samoupravu prema hrvatskom Ustavu i Ustavnom zakonu uz prisutnost međunarodnih promatrača.« (Predsjednik RH, 4. kolovoza 1995. u poslanici pobunjenim Srbima)

Nikica Valentić: »Vlada RH jamči svim hrvatskim građanima srpske nacionalnosti na novooslobodenim područjima da će u ustavno-pravnom poretku Republike Hrvatske biti potpuno zaštićena njihova osobna i imovinska prava (predsjednik Vlade RH, u poruci Srbima, 5. kolovoza 1995.)

Mr. Ivan Jarnjak: »Svim ljudima koji su ostali na oslobođenom prostoru, ili će se tako vratiti, MUP jamči osobnu sigurnost i sigurnost njihove imovine te pravni i javni red i mir. Svi državlјani Republike Hrvatske koji su napustili te prostore, mogu se na njih vratiti kada žele.« (ministar unutarnjih poslova RH, novinarima 8. kolovoza 1995.)

Dr. Mate Granić: »Vlada Republike Hrvatske će osigurati puno ostvarenje svih ljudskih i manjinskih prava onima koji odluče ostati u Hrvatskoj kao svojoj domovini. Ta su

1 »Kako izdržati pobjedu«, Jelena Lovrić, »Novi list«, 27. kolovoza 1995.

prava zajamčena Ustavom Republike Hrvatske.« (podpredsjednik Vlade Republike Hrvatske i ministar vanjskih poslova, u pismu vodstvu Europske unije i OEŠS-a, 9. kolovoza 1995.)

Dr. Jure Radić: »Ne zanima nas nacionalnost onih čije kuće treba obnavljati. Svi oni koji su živjeli na sada oslobođenim prostorima za nas su građani Republike Hrvatske.«² (podpredsjednik Vlade RH i ministar razvijka i obnove, novinarima, 9. kolovoza 1995.)

Dr. Albert Rebić: »Obnavljat ćemo i kuće Srba, koji se trebaju vratiti, premda je gotovo 99 posto kuća u olujnom naletu Hrvatske vojske sačuvano. Što se tiče privatne imovine, privatno vlasništvo za našu je državu svetinja.«³ (ministar u Vladi RH i predstojnik Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade RH, 9. kolovoza 1995., novinarima).

C) Upozorenja

Vijeće sigurnosti (VS) UN-a pozvalo je hrvatske vlasti da:

a) u cijelosti poštuju prava lokalnih Srba uključujući njihova prava da ostanu, odu ili se vrate u sigurnosti. b) stvore uvjete koji vode povratku osoba koje su napustile svoje kuće. (*Rezolucija VS br. 1009, od 10. kolovoza 1995.*)

VS ponovno traži: »da Vlada Republike Hrvatske poduzme hitne mjere kako bi se zaustavila kršenja međunarodnog prava i ljudskih prava, i istraži sve izvještaje takvih kršenja kako bi oni odgovorni u vezi s tim djelima bili osuđeni i kažnjeni. Ponavlja svoja traženja da Vlada Republike Hrvatske u cijelosti poštuje prava lokalnog srpskog stanovništva uključujući i njihovo pravo ostati ili se vratiti sigurno.« (*Rezolucija VS 1919, od 9. studenoga 1995.*)

Postoje direktni dokazi o sistematskom paljenju i pljačkanju civilnih kuća i društvenog vlasništva, uključujući i tvrtke, od strane Hrvatske vojske, civilne policije i pripadnika specijalnih postrojbi Policije.« (*Izvještaj Komisije međunarodne i helsinške federacije OEŠS-u, od 25. kolovoza 1995.*)

Službene hrvatske izjave koje pozivaju Srbe da ostanu ili da se vrate se moraju promatrati tako da su u potpunom nesuglasju sa stvarnošću. Čak ako ova djelovanja nisu nastala uslijed svjesne službene politike nedostatka djelotvornosti koje su hrvatske vlasti pokazale u njihovom kontroliranju i obustavljanju kroz čitavih mjesec dana zasigurno stavlja veliku odgovornost na čitavu vlast.« (Izvještaj Misije Europske unije, rujna 1995.)

Odbor još jednom apelira na sve institucije Republike Hrvatske da poduzmu energetične korake kako bi spriječili ovo »divljanje« na oslobođenim područjima Hrvatske, te time dokazali da počinjeno nije sastavnim dijelom plana o etničkom čišćenju srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj« (*Izjava HHO-a, 5. listopada 1995.*)

Tuđmanov režim i on osobno, potvrdili su naše strepnje kako pravi cilj primjene oružane sile nije bio oslobođenje okupiranih područja, te uspostava ustavnog i civilnog poretku za sve stanovnike oslobođenih dijelova kninske krajine, Like, Korduna i Banije,

2 Kako se u praksi provodila i kako se i dalje provodi obnova porušenih i devastiranih kuća građana srpske nacionalnosti objašnjeno je u poglavљu »POVRATAK«

3 U dalnjem dijelu izvještaja opisano je, u poglavљu »Uništavanje objekata« i »Naseljavanje«, koliko se Vlada RH držala danih obećanja.

nego stvaranje nacionalno isključive vlasti s drugim predznakom koja će se prema Srbima ponašati onako kako se usurpatorska vlast Martićeve paradržave ponašala prema Hrvatima. »Dragovoljna« iseljenja Srba, učestala ubojstva preostalih staraca, masovna rušenja kuća, taktika spaljene zemlje, odugovlačenje s dokumentima i javnim službama, nisu i ne mogu biti strategija demokratskog društva.« (*Ivan Zvonimir Čičak, predsjednik HHO-a i Ivo Banac, član HHO: »Rat za oslobođenje Hrvatske pretvoren u borbu protiv slobodne hrvatske misli«, »Novi list«, 9. kolovoza 1996..*)

»Poštivanje ljudskih prava od strane Vlade je i dalje slabo. Nastavila je činiti ili dopustiti ozbiljna kršenja, posebno prema Srbima u oslobođenim područjima (bivši sektori Sjever, Jug i Zapad). Ubojstva, krađe i prijetnje se nastavljaju, iako u manjem broju nego prošle godine,, i Vlada se ne trudi dovoljno da pronade, istraži i kazni one koji su odgovorni za takva kršenja. Puno slučajeva kršenja iz 1995. u kojima su žrtve gotovo isključivo Srbi, ostaju neriješeni. .« (*Izvještaj State Departmента o stanju ljudskih prava u Hrvatskoj za 1996.*)

»Tijekom godine dana nakon ofenzive, hrvatska Vlada je učinila malo da okrivi one koji su odgovorni za najteže prekršaje protiv pripadnika srpske nacionalnosti tijekom ofenzive. Hrvatski policajci i pripadnici Hrvatske vojske koji su počinili skupna pogubljenja, nasilna odvođenja, mučenja i druga fizička zlostavljanja, palež, krađu, i razaranja čitavih sela, uz rijetke izuzetke, ostali su potpuno nekažnjeni za svoje zločine. Iako javno izjavljuje da se zauzima za brz povratak krajinskih izbjeglica u svoje domove, hrvatska Vlada je stvorila brojne zakonske i praktične zapreke za njihov povratak.« (*Helsinki Watch: »Nekažnjavanje prekršaja počinjenih tijekom operacije »Oluja« i uskraćivanje prava povratka izbjeglica u krajinu«, 1996.*)

»Kršenja ljudskih prava počinjena za vrijeme i poslije operacija 'Bljesak' i 'Oluja' skoro pa su zaboravljena. Ako se ne poduzme akcija, velika većina počinitelja možda se nikada neće morati suočiti sa zlodjelima koja su počinili, a žrtve možda nikada neće pribaviti pravdu za počinjena djela, a postoji opasnost da činjenice budu zauvijek izgubljene za povijest. Postoji ozbiljna opasnost da će hrvatske vlasti drugima pokazati da, ako se do kraja izdrže napadi i kritike, međunarodna zajednica će vremenom izgubiti interes i početi se baviti drugim pitanjima.«

(*Amnesty International: »Hrvatska — nekažnjavanje za ubojstva poslije »Oluje«, 4. kolovoza 1998.*)

D) Zahtjev

»Osjećam potrebu i zov savjesti, da se kao pravnik i humanist javno oglasim u povodu svakodnevnih, sve glasnijih i više ne toliko osporavanih izvješća o ubijanju civila na oslobođenim područjima. Moja poruka bit će kratka i jasna i ona glasi: »Državo Hrvatska! Toliko žuđena i sanjana! Probudi se i vrati u nevinost 1990 — 1992! Ne odvraćaj pogled od ubijenih civila — staraca i nemoćnih! Skini mi osjećaj nelagode, srama i prijevare!. (*Darko Paravić, bivši predsjednik Vojnog suda u Rijeci i nositelj »Spomenice Domovinskog rata«, »Novi list«, 5. listopada 1995.*)

E) Obrana

1. »Pod vojnim zapovjedništvom predsjednika dr. Franje Tuđmana, na čelu s kojim smo ostvarili hrvatsku državu, ostvarili smo i naše »bljeskove« i »oluje« na ponos hrvatske sadašnjosti i budućnosti — rekao je Gotovina i dodao kako odgovorno tvrdi da hrvatska vojska u tim operacijama nije počinila ni jedan ratni zločin. Za izgrede pojedinaca odjenute u vojne odore Hrvatska vojska ne snosi nikakvu odgovornost.« (*General Ante Gotovina, na II. izbornom saboru UHVIDR-e, »Večernji list«, 28. ožujka 1999.*)
2. »Posebnom akcijom samog Predsjednika učinjen je projekt za zaštitu civilnog pučanstva, hrvatske i međunarodne humanitarne organizacije odmah su krenule na oslobođena područja, Vlada i pojedina ministarstva odmah su krenula s akcijama pomoći. Predsjednikova akcija spasila je mnoge živote, a oni su po opsegu vojno-redarstvene akcije, mogli stradati. Predsjednik Tuđman je osigurao sve za zaštitu civilnog pučanstva.« (*Ivica Kostović, predstojnik Ureda Predsjednika RH, 1. travnja 1999., u »Jutarnjem listu«.*)
3. »Što se tiče operacije »Oluja«, imamo svu dokumentaciju o pripremama, vođenju i tijeku operacije i moći ćemo argumentirano reći što se dogodilo.« (*ministar obrane, Pavao Miljavac, »Jutarnji list«, 22. ožujka 1999.*)

1. Pojedinačna stradanja i smaknuća civila koji nisu napuštali RH

U prosincu 1995. godine posebna izvjestiteljica Generalnog tajnika UN-a, Elisabeth Rehn, u svom izvještu tvrdi da je zabilježeno više od 120 ubojstava srpskih civila, navodi zlostavljanja od strane hrvatskih vojnika, policajaca i civila, te na masovna paljenja napuštene srpske imovine i zauzimanja srpskih kuća, iako oni nisu napustili RH. Predsjednik Republike dr. Franjo Tuđman sve to opravdava time da su mnoga od tih nedjela počinili »srpski teroristi«. Tih se dana barata s podacima da je Hrvatska 750 osoba osumnjičila za rečene incidente, a njih 230 i »formalno optužila«. O procesuiranju i konačnim sudskim rješenjima nije bilo podataka.

U siječnju 1998. posebni izvjestitelj Generalnog tajnika UN-a, navodi podatke koje je dala hrvatska vlast, da je »ukupno provedeno 5580 sudskih postupaka, u vezi s bivšim operacijama u bivšim sektorima Jug i Sjever, od kojih je 359 u fazi istrage, 3785 su na sudskom postupku prvog stanja, a za njih 1236 su donesene presude.« No, to je samo statistika, koja o ničemu ne govori. Ni organizacije kao što je, primjerice Amnesty International ili HHO, a u više je navrata to traženo, ne mogu dobiti, osim ovakve šture statistike iz koje se ništa ne može doznati, podatke o kakvim je sadržajima optužbi, sudskih postupaka i sudskih presuda riječ. Tko su optuženi, tko osuđeni i za koja djela? O tome nema ništa ni u tisku, kojeg se pomno prati. Jednako tako, kad lideri raznih državnih tijela, moraju o tome negdje iznositi podatke, svatko ima svoje podatke. Samo površna analiza, koju ovdje nema ni potrebe, ni smisla navoditi, ukazuje na nelogičnosti, pa se

ovim statistikama ne može vjerovati, niti ondašnja hrvatska vlast s njima može opravdati naklonost prema zločinima i njihovim počiniteljima.

Bivši predsjednik Vrhovnog suda Milan Vuković držao se teze po kojoi Hrvati u obrambenom ratu nisu mogli počiniti ratni zločin, što je bilo i čvrsto stajalište hrvatskog državnog vodstva. Iz tog razloga zločini koji su počinjeni uglavnom nisu, ili su kažnjavani u vrlo malom broju. Na to su mnoge organizacije i svjetska javnost često upozoravali.

»Tijekom vojne ofenzive hrvatske oružane snage i specijalna policija počinili su brojna kršenja međunarodnog humanitarnog prava, uključujući (ali ne ograničavajući se) granatiranje Knina i drugih gradova. Za vrijeme ofenzive i tijekom slijedećih 100 dana najmanje 150 srpskih civila smaknuto je po kratkom postupku, a nekoliko se stotina smatra nestalima.« Upozorava New York Times, 21. ožujka 1999. držeći kako Vlada RH nije učinila ništa ili je učinila premalo u rasvjetljavanju tih dogadaja.

HHO u ovom dijelu izvještaja donosi imena civila, smaknutih ili nestalih na području bivšeg Sektora Sjever, koji su odlučili ostati u RH i dočekati novu hrvatsku vlast u svojim domovima. Podaci se odnose na osobe smaknute ili nestale do kraja 1995. godine, a među njima navodi se i nekolicina umrlih od posljedica ranjavanja ili zlostavljanja. U daljnjem dijelu izvještaja bit će navedeni i podaci o ubojstvima civila od početka 1996. do 31. prosinca 1999. godine.

2. Popis ubijenih i nestalih civila na području bivšeg Sektora Sjever sa opisom stradanja⁴

2/I.) Popis ubijenih civilnih osoba

ŽUPANIJA KARLOVAČKA

Općina Duga Resa

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na području općine Duga Resa živjelo je 30 485 stanovnika, od čega 27 253 osobe hrvatske nacionalnosti, 1978 osoba srpske nacionalnosti, 6 osoba češke nacionalnosti, četiri osobe mađarske nacionalnosti, 1 osoba talijanske nacionalnosti, te ostali 1243 osobe.

Jugoistočni dio općine Duga Resa nalazio se u tzv. »Krajini«. Većina stanovništva izbjegla je sa tog područja 1995. godine. Od malog broja osoba koje su ostale u RH, desetak ih je ubijeno, a za nekima se još uvijek traga.

1. **Jovan (Milovana) GRUBJEŠIĆ**, (m), Srbin, r. 1948., Kestenjak 7, općina Duga Resa, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Dana 4. kolovoza 1995. godine, pripadnici Hrvatske vojske, bacili su mu bombu u kuću, te je tada preminuo. Pronađen je mrtav pred kućom.

4 Popis podataka donosi se prema abecednom redu općina koje je obuhvaćao bivši Sektor Sjever. Nazivi općina nisu izmijenjeni prema novom popisu, već se središta općina, radi boljeg snalaženja, navode onako kako je bilo određeno 1991. godine.

2. **Danica DMITROVIĆ⁵**, (ž), Srpkinja, r. 1930., Donji Skrad 27, općina Duga Resa, Županija karlovačka. Dana 6. kolovoza 1995. godine, šest pripadnika Hrvatske vojske uhvatili su Danicu Dmitrović, te su je odveli u kuću gdje je dan prije zaklano petero ljudi, među njima i suprug Danice Dmitrović⁶. Nakon toga odveli su je u voćnjak uz kuću, te su je tom prilikom silovali. Nakon toga živu su je bacili u bunar, gdje se utopila.
3. **Kata DMITROVIĆ⁷**, (ž), Srpkinja, r. 1914., Donji Skrad 26, općina Duga Resa, Županija karlovačka. Dana 5. kolovoza 1995. godine, šest pripadnika Hrvatske vojske, ušlo je u kuću na adresi Donji Skrad 46, te su tom prilikom zaklali Katu Dmitrović zajedno sa još četiri osobe koje su se u kući sklonile.
4. **Nikola DMITROVIĆ**, (m), Srbin, r. 1930., Donji Skrad⁸ 27, općina Duga Resa, Županija karlovačka. Dana 5. kolovoza 1995. godine, u jutarnjim satima, šest pripadnika Hrvatske vojske, ušlo je u kuću na adresi Donji Skrad 46, te su tom prilikom zaklali Nikolu Dmitrovića zajedno sa još četiri osobe koje su se u sklonile u kući.
5. **Zorka GAZIBARA**, (ž), Srpkinja, r. 1910., Donji Skrad br. 46., općina Duga Resa, Županija karlovačka. Dana 5. kolovoza 1995. godine, u jutarnjim satima, zaklana je u svojoj kući zajedno sa još četiri osobe koje su se sklonile u njenoj kući.
6. **Ljubomir KONČALOVIĆ**, (m), Srbin, r. 1933. u Donjem Skradu, Donji Skrad 64, općina Duga Resa, Županija karlovačka. Dana 4. kolovoza 1995. godine, prije nego je kanio izbjegći sa ostalim mještanima, svratio je do kuće svoje sestre da vidi što je s njom. Kako je Hrvatska vojska već bila u kući njegove sestre krenuo se sakriti u obližnju šumu. U kukuruzištu ispod sestrine kuće ubijen je od strane pripadnika Hrvatske vojske.
7. **Stanka KONČALOVIĆ**, (ž), Srpkinja, r. 1905., Donji Skrad 64, općina Duga Resa, Županija karlovačka. Ostala je u selu za vrijeme »Oluje«. Dana 5. kolovoza 1995. godine, šest pripadnika Hrvatske vojske, ušli su u kuću na adresi Donji Skrad 46, te su tom prilikom zaklali Stanku Končalović zajedno sa još četiri osobe koje su se krile u kući.
8. **Smiljana KONČALOVIĆ**, (ž), Srpkinja, r. 1942. godine, Donji Skrad 64, općina Duga Resa, Županija karlovačka. Ostala je u selu za vrijeme »Oluje«. Dana 5. kolovoza 1995. godine, šest pripadnika Hrvatske vojske, ušli su u kuću na adresi Donji

-
- 5 Danica Dmitrović je dan prije svoje smrti, prije nego su poklane osobe s kojima se skrivala, uspjela pobjeći pripadnicima Hrvatske vojske, dok je njen suprug ostao u kući gdje je i zaklan. Dan nakon toga Danica Končalović je ubijena, pretpostavlja se od strane istih osoba koje su ubile pet osoba koje su se nalazile u kući na adresi Donji Skrad 46.
 - 6 Leš Danice Dmitrović, pronašla je mještanka, u prosincu 1995. godine. To je javila Međunarodnom crvenom križu u Vojniću, a oni karlovačkoj policiji. D. Dmitrović pokopana je na Kosijerskom groblju uz grob Dušana Mandića.
 - 7 Stanka Končalović, Zorka Gazibara, Kata Dmitrović, Nikola Dmitrović i Smiljana Končalović pokopani su 14. kolovoza 1995. godine u voćnjaku pored kuće u kojoj su ubijeni
 - 8 U Donjem Skradu, dva mjeseca nakon »Oluje«, 200 — 300 m udaljeno od »okretaja« (zavojita bivša vojna cesta) pronađen je leš starije ženske osobe. Obavljen je policijski uviđaj. Mještani nisu uspjeli identificirati osobu. Prema nekim iskazima mogla bi biti iz sela Smoljani. Pokopana je pod oznakom N. N. na groblju u Donjem Skradu.

Skrad 46, te su tom prilikom zaklali Smiljnu Končalović zajedno sa još četiri osobe koje su se krile u kući.

9. Stevo (Sime) SMOLJANOVIĆ, (m), r. 1929. u Velikom Kozincu, Smoljanovići 14, Veliki Kozinac, općina Duga Resa, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Dana 4. kolovoza 1995. godine krenuo je od kuće svoje nećakinje prema svojoj kući kako bi pustio ovce iz štale. Tada je ubijen. Pronađen je mrtav iza svoje kuće.

Općina Karlovac

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u općini Karlovac živjelo je 81.319 osoba od čega 51.880 Hrvata, 21.732 osobe srpske nacionalnosti, 17 osoba češke nacionalnosti, 49 osoba mađarske nacionalnosti, 17 osoba talijanske nacionalnosti, te 7.624 ostali.

Veliki dio općine Kralovac nalazio se u tzv. »Krajini«. Većina stanovništva izbjegla je sa tog područja, no od onih koji su ostali neki su ubijeni, a za nekima se još uvijek traga.

10. Vladimir (Mehmeda) ČOVIĆ, (m), Srbin, r. 1955. u Rumi, Budačka Rijeka 69, općina Karlovac, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Ubijen je u »Oluji« od strane pripadnika Hrvatske vojske. Ni danas se ne zna gdje je sahranjen.
11. Vaso BIŽIĆ, (m), Srbin, star oko 60 godina, Lasinjski Sjeničak, općina Karlovac, Županija karlovačka. Ostao je u selu nakon »Oluje«. Negdje u rujnu 1995. Godine posjetila ga je grupa naoružanih ljudi u odori hrvatske vojske tražeći, navodno, da im predstoku. On to nije htio učiniti, nakon čega su mu uniformirane osobe zapalile sve: kuću I gospodarske objekte, nakon čega su njega bacili u vatu.
12. Vladimir (Cvijana) BUNČIĆ, (m), Srbin, r. 1907. u Čatrnji, Čatrnja 33, općina Karlovac, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Pronađen je mrtav, polomljenih kostiju u prosincu 1995. godine. Točno vrijeme ubojstva nije poznato. Sin ga je sahranio u dvorištu.
13. Đuro (Save) MANOJLOVIĆ, (m), Srbin, r. oko 1932. u Gornjem Sjeničaku, Gornji Sjeničak bb, općina Karlovac, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Ubijen je od strane pripadnika Hrvatske vojske koji su u »Oluji« došli u selo. Pronađen je ubijen u kupatilu svoje kuće.
14. Cvijan (Miloša) MATIJEVIĆ, (m), Srbin, r. 1924., Bijeli Klanac, općina Karlovac, Županija karlovačka. Za vrijeme »Oluje« skrivaо se, zajedno sa Desankom Matijevićem, u šumi. U selo su se vratili odmah nakon »Oluje«. Dana 15. ili 16. kolovoza 1995. godine ubijeni su u dvorištu svoje kuće. Nakon toga su spaljeni. Kosti su im pronađene, te su ostaci pokopani od strane nadležnih organa.
15. Desanka (Đure) MATIJEVIĆ, (m), Srbin, r. 1925. u Krnjaku, Bijeli Klanac, općina Karlovac, Županija karlovačka. Za vrijeme »Oluje« skrivala se, zajedno sa Cvijanom Matijevićem, u šumi. U selo su se vratili odmah nakon »Oluje«. Dana 15. ili 16. kolovoza 1995. godine ubijeni su u dvorištu svoje kuće. Nakon toga su spaljeni. Kosti su im pronađene, te su ostaci pokopani od strane nadležnih organa.

16. NN — dijete, staro oko 10 godina, Bijeli Klanac, Karlovac, Županija karlovačka. Leš je pronađen nedaleko od kuće Desanke i Cvije Matijevića (koji su ubijeni i spaljeni u toj kući). Pretpostavlja se da je dijete ubijeno, no nemoguće je utvrditi na koji način, s obzirom da je tijelo u trenutku pronalaženja bilo posve raspadnuto, a prema izgledu leša čini se da je djelomično izjedeno od pasa ili nekih drugih životinja.⁹
17. Branko PELEŠ (zvan Gajo), (m), Srbin, Gornji Sjeničak, općina Karlovac, Županija karlovačka. Krenuo je sa suprugom u izbjeglištvo, ali se odlučio vratiti. Na putu kući, iz pravca Slavskog Polja, srela ga je, 6. kolovoza 1995. godine, mještanka koja je išla u izbjeglištvo. Krajem listopada 1996. godine, pronađen je njegov leš, odnosno lubanja i dijelovi odjeće. Pretpostavlja se da je ubijen od strane pripadnika Hrvatske vojske koji su oslobođali to područje.
18. Nikola VELIMIROVIĆ (zvan Lasica), (m), Srbin, r. oko 1933. u Gornjem Skradu, Gornji Skrad, općina Karlovac, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Ubijen je u toku »Oluje«.
19. Nikola VUČKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1937. u Podgorju, Podgorje, općina Karlovac, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Ubijen je za vrijeme »Oluje« od strane pripadnika Hrvatske vojske.

Općina Plaški

Plaški je tijekom rata bio pod općinom Ogulin, no na području Mjesne zajednice Plaški živjelo je 8.000 stanovnika, većinom srpske nacionalnosti. Tijekom vojno — redarstvene akcije »Oluja« ostalo ih je 219, a danas u okolini Plaškog živi 2.768 stanovnika, od kojih je njih 950 naseljenih iz Bosne i Hercegovine.

(Izvor: podaci SDF-a Plaški, te prof. Milan Damjanović iz Plaškog, ujedno i predstavnik podružnice SDP-a u Plaškom)

U općini Plaški ubijene su slijedeće osobe:

20. Mileva (Branka) GRBA, (ž), Srpkinja, stara oko 37 godina, Lička Jesenica 169, Plaški, Županija karlovačka. Bila je mentalno bolesna osoba. Za vrijeme vojne akcije »Oluja« ostala je u selu. Nekoliko dana nakon boravka Hrvatske vojske u selu, pronađena je ubijena u svojoj kući.
21. Đuro (Mane) JOVETIĆ, (m), Srbin, star oko 70 godina, Begovac, Lička Jesenica, Plaški, Županija karlovačka. Tijekom vojno — redarstvene akcije »Oluje« ostao je u selu. Pogodio ga je geler granate kojima je Hrvatska vojska granatirala selo 4. kolovoza 1995. godine.
22. Milka (Dušana) VRCELJ, (ž), Srpkinja, r. 1934. u Ličkoj Jesenici, Lička Jesenica, općina Plaški, Županija karlovačka. Ostala je u selu u vrijeme vojne akcije »Oluja«. Postoje dvije verzije o njenom ubojstvu. Prema jednoj verziji, koju je svjedok čuo od djelatnika Hrvatske policije, nađena je ubijena iza kuće kod ljetne kuhinje¹⁰. Prema

⁹ U blizini kuće Desanke i Cvije Matijevića pronađena su još dva spaljena tijela, međutim nije utvrđeno o kojim bi se osobama radilo.

¹⁰ Ova verzija malo je vjerojatna, jer je svjedok nekoliko dana prije nego što je razgovarao sa tim djelatnikom Hrvatske policije, obilazio imanje Milke Vrcelj, te je tom prilikom nigdje nije bio vidio. Znao je da se ne može kretati, pa je odmah posumnjao da je nekud odvezena.

drugoј verziji, koju je svjedok čuo od mještana, Milka Vrcelj ubijena je i pronađena je u bunaru. Pretpostavlja se da su počinitelji djela pripadnici Hrvatske vojske koji su u vrijeme »Oluje« bili u selu.

23. **Bude VEZMAR**, (m), Srbin, r. oko 1910. godine u Begovcu, selo Begovac, općina Plaški, Županija karlovačka. Tijekom vojno — redarstvene akcije »Oluja« ostao je u selu. Bio je nepokretan. Ubijen je od strane pripadnika Hrvatske vojske koji su u vrijeme »Oluje« došli u selo. Svjedok navodi kako je krevet na kojem je ležao bio izreštan mećima.

Općina Slunj

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, na području općine Slunj živjelo je 18.962 stanovnika. Od toga su 12.091 činili Hrvati, 5.540 Srbi, 509 Bošnjaci, 9 Crnogorci, 5 Slovenci, 4 Makedonci, 4 Mađari, 3 Albanci, 2 Česi, 2 Grci, 2 Rusi, te 1 Bugar.

Prije vojno — redarstvene akcije »Oluja« najveći dio stanovništva izbjegao je sa toga područja, dok je nekolicina stanovnika ostala u selima. Tijekom akcije »Oluja« neki od stanovnika, koji su ostali u selima, ubijeni su, a za nekim osobama još uvijek se traga.

U općini Slunj ubijene su slijedeće osobe:

24. **Anka (Mile) DRAGOJEVIĆ**, (m), Srpkinja, r. 1910. u Lapovcu, Lapovac 24, općina Slunj, Županija karlovačka. Ostala je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Nađena je mrtva pokraj sjenika u dvorištu njene kuće.
25. **Vaso (Dragoja) OBRADOVIĆ**, (m), Srbin, r. 1927. u Crnom Vrelu, Crno Vrelo 9, općina Slunj, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme trajanja vojne akcije »Oluja«. Nađen je ubijen kod Veljunske Gline. Pretpostavlja se da je ubijen 5. kolovoza 1995. godine od strane pripadnika Hrvatske vojske.
26. **Dane (Uroša) PAŠIĆ**, (m), Srbin, r. 1921. u Pašić Selu, Broćanac 44, općina Slunj, Županija karlovačka. Ostao je kod svoje kuće tokom »Oluje«. Pripadnici Hrvatske vojske učestalo su ga, fizički i psihički, maltretirali, što je rezultiralo njegovim samoubojstvom u kolovozu 1995. godine.
27. **Pero RIBIĆ**, (m), Srbin, r. 1929. u Batnogi, Batnoga, općina Slunj, Županija karlovačka. Ubijen je 6. kolovoza 1995. godine od strane pripadnika vojske tzv. RSK kada su se povlačili iz sela.
28. **Mile SIKIRICA**, (m), Srbin, star oko 57 godina, Vođević Brdo, Sikirička dolina, općina Slunj, Županija karlovačka. Ostao je u Veljunu kad je Hrvatska vojska došla u selu tijekom vojno — redarstvene akcije »Oluja«. Kad je vojska ulazila u selo, počeo je bježati, te je tada ubijen.
29. **Milorad (Milića) SIKIRICA**, (m), Srbin, r. 1939. u Ponorcu, Ponorac 10, općina Slunj, Županija karlovačka. Nije htio krenuti u izbjeglištvo s kolonom koja je napuštala selo, nego je odlučio ostati. Dana 19. kolovoza 1995. godine ubili su ga pripadnici Hrvatske vojske
30. **Mara VUJČIĆ**, (ž), nacionalnost nepoznata, stara oko 55 godina, Veljun, općina Slunj, Županija karlovačka;

31. Gordana (Mare) VUJČIĆ, (ž), nacionalnost nepoznata, stara oko 35 godina, Veljun, općina Slunj, Županija karlovačka. Mara i Gordana Vujčić, majka i kći, za vrijeme vojne akcije »Oluja« ostale su u Veljunu. Obje su ubijene u tijeku »Oluje«, nakon čega su navodno i isječene. Gordana Vujčić imala je malo dijete, koje je u tom događaju, palo u komu, ali je preživjelo.

Općina Vojnić

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na području općine Vojnić živjelo je 8236 stanovnika od čega 7366 osoba srpske nacionalnosti, 116 osoba hrvatske nacionalnosti, 2 osobe mađarske nacionalnosti, te 752 ostalih.

Područje cijele općine Vojnić nalazilo se u tzv. »Krajini«. Većina stanovništva izbjegla je sa tog područja, no od onih koji su ostali velik broj je ubijen, dok se za nekima još uvijek traga.

32. Milka BASARA, (ž), Srpskinja, stara oko 70 godina, Gornja Brusovača, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ostala je u selu u vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijena je u vrijeme »Oluje« od strane pripadnika Hrvatske vojske. Ubijena je u kukuruzištu blizu sela. Tijelo nakon toga nije pronađeno. Pretpostavlja se da su ga raznijele svinje.
33. Mile (Đure) BOŽIĆ, (m), Srbin, r. 1924. u Miholjskom, Krstinja bb, općina Vojnić, Županija karlovačka. Pronađen je ubijen oko tristo metara od pokvarenog kombija kojim je krenuo u izbjeglištvo. Pretpostavlja se da je ubijen od strane pripadnika Hrvatske vojske koji su tim putem, na kojem se pokvario njegov kombi, išli prema selu.
34. Ljuba BOŽIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1926. u Priseci, Krstinja bb, općina Vojnić, Županija karlovačka, supruga Mile Božića. Hodala je cestom kroz selo prema svojoj kući. Kolika koja su prolazila cestom namjerno su udarila u nju, nakon čega je pala mrtva. Automobil kojim je usmrćena pripadao je Vojnoj policiji RH.
35. Dušan BUNČIĆ, (m), Srbin, star oko 70 godina, Đaperovac, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ostao je u selu u vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je od strane pripadnika Hrvatske vojske, sa tri metka u leđa, dok je putem išao prema svojoj kući. Pokopao ga je jedan mještanin u blizini mjesta ubojstva.
36. Stanka GRUDIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1924., Rajić brdo, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ubijena 14. listopada 1995., aktiviranjem ručne bombe od strane nepoznatog počinitelja.¹¹
37. Husein (Ante) KOVAČEVIĆ, (m), Musliman, r. 1945., Široka Rijeka 41, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ubijen je, vatrenim oružjem, 19. kolovoza 1995., pred svojom kućom u Širokoj Rijeci, od strane pripadnika Hrvatske vojske. Vojnik koji je počinio ubojstvo imao je na glavi crnu maramu i crnu majicu sa ambлемom I bojne HV-a. Pokopan je iza kuće.

11 Uviđaj na licu mjesta izvršio je istražni sudac Županijskog suda u Sisku, zajedno sa djelatnicima policije. Podnešena je krivična prijava protiv nepoznatog počinitelja, Županijskom državnom odvjetništvu u Sisku.

38. Miloš MRKIĆ, (m), Srbin, r. 1911. u Knežević Kosi, Knežević Kosa bb, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Njegov leš pronađen je 1996. godine na livadi u blizini sela. Pretpostavlja se da je ubijen od strane pripadnika Hrvatske vojske koja je za vrijeme i nakon akcije boravila u selu.
39. Jeka MRKOBRADA, (ž), Srpskinja, r. 1932. u Gaćeša selu, Vrelo Utinja 10, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ubijena je u kolovozu 1995. godine od strane pripadnika Hrvatske vojske koji su u to vrijeme boravili u selu. Pronađena je mrtva u susjednoj kući u Vrelu Utinja. Pokopana je na imanju pored svoje kuće.
40. N. N, nepoznata ženska osoba, stara između 65 i 70 godina, Živković Kosa, Vojnić. Na skretanju za seoski put prema usamljenoj kući, prije bivše gostionice »Dule« 12. ožujka 1996. pronađen je raspadnuti ženski leš, koji su toga dana zapazili aktivisti Komiteta za ljudska prava Karlovac i dojavili SC HHO Karlovac. Dana 14. ožujka 1996. aktivisti HHO-a i Komiteta za ljudska prava u Karlovcu obavili su terensko istraživanje, kojom prilikom su leš fotografirali, te o tome izvjestili MUP RH. Pretpostavlja se da se radi o Danici Mađerčić iz Živković Kose 48 ili 49, koja je nestala za vrijeme »Oluje« ili drugoj neidentificiranoj ženskoj osobi iz susjednog sela, a koja se za vrijeme akcije »Oluja« sklonila u selu Živković Kosa.¹²
41. Stevan (Vase) NOVAKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1931. u Vojišnici, Knežević Kosa, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ostao je u selu u vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je od strane pripadnika Hrvatske vojske koji su za vrijeme vojne akcije »Oluja« prošli kroz selo. Točan način ubojstva nije poznat jer je pokojnik, kad je pronađen, imao metak u čelu i konopac oko vrata.

ŽUPANIJA SISAČKO MOSLAVAČKA

Općina Dvor

U općini Dvor je, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, živjelo svega 14 044 stanovnika. Od toga je 12591 bilo Srba, 1395 Hrvata, 31 Musliman, 8 Crnogoraca, 6 Makedonaca, 3 Grka, 3 Mađara, 3 Slovenca, 2 Čeha, 1 Poljak, te 311 Jugoslavena, dok je 91 osoba bila nacionalno neopredijeljena.

Početkom vojno — redarstvene akcije »Oluja« većina stanovništva napustila je to područje, dok je u okolnim selima ostalo malobrojno stanovništvo. Od toga je većina nestala ili je ubijena; neki od pripadnika V. Korpusa BiH, dok su drugi stradali od pripadnika Hrvatske vojske. Dvije osobe smaknute su od strane pripadnika srpske vojske.

U općini Dvor ubijene su sljedeće osobe:

12 HHO je o tome izdao i Izjavu za javnost broj 36, u kojoj između ostalog stoji: »... Po stupnju raspadanja jasno je da je osoba umrla ili je ubijena prije nekoliko mjeseci. Tijelo leži na lijevom boku u zgrčenom položaju. Lubanja se nalazi oko 120 metara uzvodno od tijela. Pokraj nje, na udaljenosti od pola metra nalazi se dio ruke, a 10–ak metara dalje cipele, vjerojatno vlasništvo mrtve osobe. Tijelu nedostaju noge od kojih naniže, a ispod njega nalazi se kuhinjski nož, na kojem ima tragova krvi ...«

42. Miloš ARBUTINA, (m), Srbin, prof. u Dvoru, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u Dvoru nakon vojne akcije »Oluja«. Dva mjeseca poslije, dok je vozio bicikl, pregazili su ga pripadnici Hrvatske vojske.
43. Dragica BENAK, (ž), Srpkinja, r. 1931. u Paukovcu, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je sa još nekoliko mještana u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. U rujnu ili listopadu 1995. godine nađena je mrtva na krevetu u svojoj kući.
44. Pero (Milovana) BERIĆ, (m), Srbin, r. 1946. u Gvozdanskom, Gvozdansko, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme trajanja vojno redarstvene akcije »Oluja«. Ubijen je, ispred svoje kuće 8. ili 9. kolovoza 1995. godine, od strane pripadnika Hrvatske vojske koji su tog dana bili u selu.¹³
45. Ilija (Mile) BOŽIĆ, (m), Srbin, star oko 75 godina, Ostojići, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme trajanja vojne akcije »Oluja«. Zakan je od strane pripadnika 5. Korpusa vojske BiH, koji su u vrijeme »Oluje« prvi ušli u selo.
46. Stevo (Petra) BRAJNOVIĆ, (m), Srbin, r. 1924. u Čorićima, Šakanlije, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Ubijen je 12. kolovoza 1995. godine. Pretpostavlja se da je ubijen od strane pripadnika Hrvatske vojske.
47. Danica ČANAK, (ž), Srpkinja, r. oko 1920. u Čorama, Čore, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Negdje iza 6. kolovoza 1995. u njenu kuću upali su vojnici¹⁴, namjeravajući joj oteti stoku. Kad im se suprotstavila, oni su je ubili.
48. Stojan (Stane) ČORIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 70 godina, Šakanlije, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Dana 12. kolovoza 1995. ubijena je i bačena u vatru. Pretpostavlja se da su počinitelji djela pripadnici Hrvatske vojske.
49. Ljuban (Stojana) DURMAN, (m), Srbin, r. 1924., Paukovač 8., općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Zapaljen je u svojoj kući tijekom akcije »Oluja«. Ljuban Durman je sa još nekoliko stanovnika ostao u selu. Bio je invalid i kretao se pomoću štaka. Između 9. kolovoza i 6. rujna 1995. u selu su boravile jedinice Hrvatske vojske. Za to vrijeme spaljeno je gotovo cijelo selo, uključujući i kuću Ljubana Durmana.

Na zgarištu kuće Ljubana DURMANA, 16. listopada 1998., aktivisti HHO-a su u prisustvu svjedoka, pronašli ostatke kostiju za koje se sumnjalo da potječu od Ljubana Durmana.

HHO je kontaktirao Zavod za sudsku medicinu, Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, tražeći da se obavi vještačenje, no s obzirom da Zavod za to nije bio zaintere-

13 Svjedok navodi da je jedna grupa Hrvatskih vojnika u selo ušla 7. kolovoza 1995. te da oni nisu nikoga dirali. Druga grupa stigla je u selo 8. ili 9. kolovoza 1995. godine. Pripadnici te grupe ubili su Peru Berića.

14 Svjedok nije sa sigurnošću mogao reći o kojoj se vojsci radi.

siran, kosti su predane na analizu Zavodu za anatomiju, histologiju i embriologiju, Veterinarskog fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu.¹⁵

50. Milan DURMAN, (m), Srbin, r. 1908., Paukovac, Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Pretpostavlja se da je zapaljen u kući između 9. kolovoza i 6. rujna 1995., kada su u selu boravili pripadnici HV-a. Naime, u to vrijeme veći dio sela je zapaljen. M. Durman često je odlazio kod Ljubana Durmana, pa postoji mogućnost da je zajedno s njim zapaljen u kući.
51. Slavko (Stanka) ĐURASINOVIC, (m), Srbin, r. 1937. u Čavlovici, Čavlovica bb, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme trajanja vojne akcije »Oluja«. Zaklali su ga pripadnici 5. Korpusa vojske BiH, 5. kolovoza 1995. kada su ušli u selo.
52. Ljuba ĐURASINOVIC, (m), Srpkinja, stara oko 70 godina, r. u Dvoru, Čavlovica, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme trajanja vojne akcije »Oluja«. Zaklali su je pripadnici 5. Korpusa vojske BiH, 5. kolovoza 1995. kada su ušli u selo.
53. Zorka INGULA, (ž), Srpkinja, r. Lotina 1948. u Pitomači, Matijevići 10, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Bila je epileptičar te je ostala u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Izgorjela je u svojoj kući za vrijeme dok je u selu boravila Hrvatska vojska. Točni podaci kada se i kako to dogodilo svjedocima sa kojima je obavljen razgovor nisu poznati, dok su oni koji o samom slučaju znaju više još uvijek izvan Hrvatske.
- 54.-55. Danica IVELIĆ, (ž), Hrvatica, stara oko 65 godina, Sakcinskog 1, Dvor, Županija sisačko — moslavačka i njen suprug Nedjeljko IVELIĆ, (m), Hrvat, star oko 60 godina, Sakcinskog 1, Dvor, Županija sisačko — moslavačka ubijeni su od strane pripadnika srpskih paravojnih formacija prilikom povlačenja iz Dvora. Nedjeljku je bila razmrskana glava, dok je Danica bila silovana, a potom zaklana. Nađena je u svojoj kući.
56. Adam (Đure) KEPČIJA, (m), Srbin, r. 1926. u Kepčijama, Kepčije 22, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Za vrijeme vojne akcije »Oluja« ostao je sa suprugom u selu Kepčije. Kad je Hrvatska vojska, 7. kolovoza 1995. godine, ušla u selo, on je od straha počeo bježati, te je tom prilikom ubijen.
57. Slavka KNEŽEVIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 70 godina, zaselak Kirišnica, Šakanlige, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijena je 12. kolovoza 1995. godine u dvorištu svoje kuće. Pretpostavlja se da su počinitelji djela pripadnici Hrvatske vojske.
58. Stevo (Milana) KOPAČ, (m), Srbin, star oko 65 godina, Blatuša, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Nekoliko dana nakon »Oluje«, uputio se bicikлом prema Glini. Na putu, u selu Viduševac, 8. ili 9. kolovoza 1995. godine je ubijen. Ne zna se gdje je pokopan.

¹⁵ Na temelju analize Zavoda za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, HHO-u je dostavljeno detaljno vještačenje. Na osnovu fragmenata ostataka kostiju pronađenih u zapaljenoj kući Ljubana Durmana, nakon izvršenog vještačenja 41 fragmenta s velikom vjerojatnošću može se reći da se radi o kostima čovjeka.

59. **Dragan (Miloš) LACKOVIĆ**, (m), Srbin, r. 1947., Crevarska strana 102, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Pripadnici Hrvatske vojske odveli su ga u sabirni centar u Karlovcu. Kad je pušten krenuo je kući, no na putu je ubijen u selu Biljeg. Njegov grob nije pronađen.
60. **Nikola (Mile) MILIČEVIĆ**, (m), Srbin, star preko 40 godina, Brnjavac, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu u vrijeme trajanja vojne akcije »Oluja«. Ubijen je u svom dvorištu, a svjedoci prepostavlju da su njegovo tijelo rasrgale životinje.
61. **Milan (Steve) MILJKOVIĆ**, (m), Srbin, r. 1919. u Miljkovićima, Šakanlije, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Bio je bolestan i gotovo nepokretan. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je u svojoj kući 12. kolovoza 1995. godine. Prepostavlja se da su počinitelji djela pripadnici Hrvatske vojske koji su u to vrijeme viđeni u selu.
62. **Branko OSTOJIĆ**, zvan Radić, (m), Srbin, star oko 60 godina, Ostojići, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka;
63. **Milan OSTOJIĆ**, zvan Bojić, (m), Srbin, star oko 60 godina, Ostojići, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostali su u selu u vrijeme trajanja vojne akcije »Oluja«. Dana 7. kolovoza 1995. godine zaklani su od strane pripadnika 5. Korpusa vojske BiH, koji su tog dana prvi ušli u selo.
64. **Vaso (Branka) PAIĆ**, (m), Srbin, r. oko 1960., Pješčanica 62, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Zapaljen je 6. kolovoza 1995. godine u svojoj kući. Pronašao ga je Dušan Stanić koji je preminuo u proljeće 1999. godine.
65. **Milan PAVELOVIĆ**, (m), Srbin, star oko 65 godina, Gornji Žirovac, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Zaklan je od strane pripadnika 5. Korpusa vojske BiH, koji su u vrijeme »Oluje« bili u selu.
66. **Jovo PRERADOVIĆ**, (m), Srbin, star oko 65 godina, Rujevac bb, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ubijen je od strane pripadnika Hrvatske vojske, u mjestu Pedalj, općina Dvor, gdje se zatekao u vrijeme vojne akcije »Oluja«.
67. **Simo (Stevana) RADANOVIĆ**, (m), Srbin, r. oko 1933. u Cremušnici, Cremušnica, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ubijen je za vrijeme »Oluje«. Pronašao ga je ubijenog njegov susjed Miloš.
68. **Branko (Milana) ROKSANDIĆ**, (m), Srbin, star 38 godina, Brđani 17, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u kući za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Bolovao je od epilepsije, pa stoga i nije mogao izbjegći. Kada je 11. kolovoza 1995. u selo ušla Hrvatska vojska, zatekli su ga u kući i ubili.
69. **Boja (Ilinke) SIRETA**, (ž), Srpskinja, stara oko 80 godina, G. Dobretin, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je za vrijeme vojne akcije »Oluja« u selu Dobretin. U selo je prva ušla muslimanska vojska koja je pokupila svu stoku. Nakon njih u selo su ušli pripadnici Hrvatske vojske. Ne zna se točan način njenog stradanja, međutim svjedoci navode kako su svinje razvlačile njene kosti. Prepostavlja se da je ubijena od strane pripadnika Hrvatske vojske.

70. Stojan (Živka) ŠERBULA, (m), Srbin, r. 1914. u Kosni, Kosna 32, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka;
71. Kata (Jovana) ŠERBULA, (ž), Srbin, r. 1920. u Donjem Javornju, Kosna 32, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostali su u selu za vrijeme trajanja vojno redarstvene akcije »Oluja«. Ubijeni su za vrijeme »Oluje«. Do 1996. godine smatrani su nestalima, međutim te godine njihov sin pronašao je kosti i odjeću oca, Stojana Šerbule, tako da je obitelj Stojana i Kate Šerbula uvjerenja da su oni ubijeni od strane vojske koja je u vrijeme »Oluje« došla u selo.
72. Jovo (Dmitra) ŠERBULA, (m), Srbin, r. oko 1929. u Ljeskovcu, Ljeskovac, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme trajanja vojno redarstvene akcije »Oluja«. Hrvatska vojska zatvorila ga je zajedno sa Nikolom Vukušićem u pušnicu, gdje su mjesec dana nakon »Oluje« pronađeni mrtvi.
73. Milorad (Dragana) TRIVANOVIĆ, (m), Srbin, sar oko 42 godine, Zut, općina Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu, a ubijen je za vrijeme VRA »Oluja«. Nije poznato gdje je pokopan.
74. Rade (Ilije) TRIVANOVIĆ, (m), Srbin, r. 1944., Zut, općina Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Za vrijeme vojne akcije »Oluja« ostao je u selu, gdje je i ubijen. Prema izjavi svjedoka, Milorad i Rade Trivanović bili su civili. Mjesto pokopa nije poznato.¹⁶
75. Branko VASILJEVIĆ, (m), Srbin, r. 1931. u Pedlju, Pedalj, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Prilikom pretresa sela, nekoliko pripadnika Hrvatske vojske pronašli su oružje i streljivo u susjednoj kući. Iz tog razloga su ga pretukli, te su mu tom prilikom oštetili bubrege. Od posljedica batinanja umro je u bolnici u Sisku.
76. Milan (Miše) VUJAKLIJA, (m), Srbin, star oko 70 godina, Gornji Žirovac, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme trajanja vojno redarstvene akcije »Oluja«. Zaklan je od strane pripadnika V. Korpusa vojske BiH, koji su u vrijeme »Oluje« bili u selu.
77. Ljuban VUKIČEVIĆ, (m), Srbin, star oko 60 godina, Čavlovica, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Zaklali su ga pripadnici V. Korpusa vojske BiH, 5. kolovoza 1995. godine kada su ušli u selo. Kosti su pronađene prije dvije godine, a pregledom kostiju pronađene su kosti i jedne osobe kojoj nije utvrđen identitet.
78. Jovo ŠUŠNJAR, (m), Srbin, star oko 80 godina, Ljeskovac, općina Dvor;
79. Nikola (Stevana) VUKŠIĆ, (m), Srbin, r. 1928. u Ljeskovcu, Ljeskovac, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostali su u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Pripadnici Hrvatske vojske, prema navodima svjedoka, zatvorili su obojicu u pušnicu u blizini kuće, gdje su sredinom svibnja 1996. nađeni mrtvi.

¹⁶ Svjedok A. O., 29. travnja 1999. Svjedok je prilikom davanja izjave iznio i saznanja da se na području sela Rosulje, prema Javornju, općina Dvor, na mjestu na kojem se sada nalazi otpad i stari automobili, nalazi masovna grobnica, u kojoj su pokopane žrtve iz VRA »Oluja«.

80. Evica ZORIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 80 godina, Donji Žirovac, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je oko mjesec dana nakon »Oluje«. Pronađena je ubijena u Donjem Žirovcu gdje je živjela. Počinitelji djela nisu poznati.
81. Dragan (Ostoje) ŽIVKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1926., Zut, općina Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Ubijen je u selu za vrijeme VRA »Oluja«, a mjesto ukopa nije poznato.

Općina Glina

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na području općine Glina živjelo je 23 040 osoba od čega 13 975 osoba srpske nacionalnosti, 8041 osoba hrvatske nacionalnosti, četiri osobe češke nacionalnosti, dvije osobe mađarske nacionalnosti, dvije osobe talijanske nacionalnosti, te 1016 ostalih.

Cijelo područje općine Glina nalazio se u tzv. »Krajini«. Početkom vojne akcije »Oluja«, 1995. godine, velik broj stanovništva izbjegao je sa tog područja, no od onih koji su ostali, veliki broj je ubijen, a za nekima se još uvijek traga.

82. Rade (Milana) BANJANAC, (m), Srbin, r. 1914. u Kozaperovici, Kozaperovica, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. U jesen 1995. godine nepoznate su osobe upale po noći u njegovu kuću, te su ga tom prilikom pretukli. Umro je nekoliko dana nakon toga od posljedica batinanja.
83. Janja (Dmitra) DUKIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 65 godina, r. u V. Obljaju, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Nije napuštalaa selo u vrijeme vojno — redarstvene akcije »Oluja«. Pronađena je ubijena 15 dana nakon »Oluje«. Pokopana je na mjesnom groblju.
84. Simo JOVANOVIĆ, (m), Srbin, F. Žužeka 14, Glina, Županija karlovačka. Ubijen u vrijeme »Oluje«. Počinitelji nepoznati.
85. Danica (Miljkana) KOVARBAŠIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1927. u Banskom Drenovcu, Banski Drenovac 109, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme trajanja vojno redarstvene akcije »Oluja«. Ubijena je 9. ili 10. kolovoza 1995. godine, od strane nepoznatih pripadnika Hrvatske vojske koji su tog dana bili u selu. Pronađena je ubijena ispod stola u njenoj kući. Nakon mjesec dana leš je nestao, a do danas se ne zna što se s njime dogodilo. Pretpostavlja se da su ga raznijele svinje.
86. Stana (Đure) LAZIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1908. u G. Selištu, Hajtić 11, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Za vrijeme vojno — redarstvene akcije »Oluja« ostala je u svome selu. Hrvatska vojska u selo je ušla 6. kolovoza 1995. godine. Istog dana mještane koji su ostali u selu, pripadnici HV-a odvodili su u sabirne centre. Tom prilikom susjeda Stane Lazić vidjela je kako u njenu kuću ulazi hrvatski vojnik. Kad su se mještani vratili u selo, 10. kolovoza 1995. Stanu Lazić pronašli su ubijenu u njenoj kući. Ležala je ubijena na krevetu u kuhinji.
87. Vujo LONČAR, (m), Srbin, star oko 80 godina, V. Obljaj, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Za vrijeme akcije »Oluja« nije napuštao selo. Nekoliko dana

nakon »Oluje« zapaljena mu je kuća, a pretpostavlja se, pošto se o njemu od tada ništa nije čulo, da je zapaljen u kući.

88. Slavko (Nikole) MIŠČEVIĆ, (m), Srbin, r. 1996. u Buzeti, Buzeta, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Tijekom vojne akcije »Oluja« nije napuštao selo. Ubijen je 14 dana nakon »Oluje« kada su u selu boravili pripadnici Hrvatske vojske¹⁷. Njegovo tijelo nikada nije pokopano, već su ga raznijele svinje.
89. Nikola (Stevana) NOVAKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1928. u Vlahoviću, Vlahović 17, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Kada je Hrvatska vojska, 7. kolovoza 1995. godine ušla u selo, on je, želeti se sakriti, krenuo prema brdu. Mještani su vidjeli da su ga smaknuli pripadnici Hrvatske vojske. Njegov leš stavili su na prugu, te je tamo ostao do noći. Nakon što prikazivanje nesretnog slučaja nije uspjelo, leš su stavili u crnu vreću i odvezli ga u nepoznatom pravcu. Do danas se ne zna gdje je pokopan.
90. N. N., (ž), nepoznata ženska osoba, stara oko 55 godina, rođena u Borovitoj, udata u Vrhovini, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Pronađena je u Malom Obljaju obešena na stablo oraha oko 15. kolovoza 1995.¹⁸
91. Petar PETKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1912., Kralja Tomislava, Glina, Županija sisačko — moslavačka. Ubijen je 8. kolovoza 1995. godine. Pretpostavlja se da su počinitelji djela pripadnici Hrvatske vojske.
92. Miloš (Dušana) RAKAS, (m), Srbin, star oko 65 godina, V. Obljaj, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je jedini u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je između 6. i 7. kolovoza 1995. godine. Njegovo tijelo pronašli su mještani mjesec dana nakon »Oluje«. Tijelo nije bilo čitavo; trup je pronađen u kući, dok je glava bila 20-tak metara izvan kuće, u polju.
93. Branko (Pavla) RELIĆ, (m), Srbin, r. 1912. u Glini, Zagrebačka 10, Glina, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u gradu u vrijeme »Oluje«. Ubijen je 8. kolovoza 1995. godine. Pretpostavlja se da su počinitelji djela pripadnici Hrvatske vojske.
94. Evica RUDIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 80 godina, Gornji Klasnić 5, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu u vrijeme akcije »Oluja«. Ubijena je 6. ili 7. kolovoza 1995. godine od strane nepoznatih pripadnika Hrvatske vojske koji su tog dana ušli u Gornji Klasnić.
95. Jelena (Janka) SLIJEPČEVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1935. u Dabrini, D. Klasnić 168, Gлина, Županija sisačko-moslavačka;
96. Desanka (Laze) SLIJEPČEVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1912. u Dragotini, D. Klasnić 68, Glina, Županija sisačko-moslavačka. Obje su ostale u selu za vrijeme VRA »Oluja«. Bile su teško bolesne i nepokretne. Nestale su početkom rujna 1995., a nedugo nakon toga pronađene su mrtve. Njihova tijela otpremila je Vojna policija u žutim uniformama, no ne zna se gdje su pokopane.

¹⁷ U selo su 6. kolovoza 1995. prvi ušli pripadnici »Gromova«, međutim prema iskazu svjedoka Slavka Miščevića nisu ubili oni, nego pripadnici Hrvatske vojske koji su u selo došli 14 dana nakon »Oluje«.

¹⁸ Svjedok A. P. se nije mogao sjetiti imena ubijene osobe. Pronašao ju je obešenu na stablu oraha, koji je kasnije posjekao.

97. Ljuba SUSTOLČIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1930. u Vlahoviću, Vlahović 46, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Pronađena je mrtva u susjednom selu Drenovac, koje je udaljeno 500 m od njene kuće, desetak dana nakon »Oluje«. Njen leš pronađen je u voćnjaku, ispod stabla sa kojeg je visio konopac. Pretpostavlja se da je obješena. Bila je gola, a sva odjeća bila je na jednoj hrpi petnaestak metara od tijela. Ubojstvo se povezuje sa dolaskom Hrvatske vojske u selo, 7. kolovoza 1995. godine.
98. Milka (Jove) TROSKOT, (ž), Srpskinja, stara 25 godina, r. Ljubićić, Glina, Županija sisačko — moslavačka. Dana 21. rujna 1995. godine, u noći oko 22,00 sati, nepoznate osobe pucale su iz vatre nog oružja po kući Marinka Troskota, supruga Milke. Tom je prilikom Milka Troskot ubijena. Iza nje je ostalo dijete staro dvije godine i osam mjeseci. Sahranjena je 23. rujna 1995. u Glini.¹⁹
99. Kata (Milana) VUČKOVIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1908. u Trnovcu, Trnovac Glinski, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme trajanja vojne akcije »Oluja«. Ubijena je i bačena u bunar u periodu od 5. do 7. kolovoza 1995. Pronađena je šest mjeseci nakon toga. Pretpostavlja se da su počinitelji djela nepoznati pripadnici Hrvatske vojske koji su tog dana ušli u selo.
100. Petar (Đure) VUKIČEVIĆ, (m), Srbin, r. 1931. u Dragotini, Dragotina 172, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Ubijen je u kolovozu 1995. godine, a njegova pogibija povezuje se sa dolaskom Hrvatske vojske u selo. Nađen je ubijen u dvorištu ispred svoje kuće.

Općina Gvozd

U općini Gvozd (bivša općina Vrginmost) prema popisu stanovništva iz 1991. godine živjelo je 16.599 stanovnika, od čega ih je 11.729 bilo srpske nacionalnosti, 4.043 hrvatske nacionalnosti, 123 muslimanske nacionalnosti, 9 slovenske, 7 crnogorske, 6 albanske, 4 mađarske, 2 makedonske, 2 češke, 1 bugarske i 1 grčke nacionalnosti, dok su ostatak sačinjavale druge nacionalne manjine.

Za vrijeme vojno — redarstvene akcije »Oluja« većina stanovništva krenula je, 5. kolovoza 1995. godine u masovni zbjeg, a po selima je ostalo nekolicina osoba, od kojih je većina tijekom »Oluje« i poslije, ubijena ili nestala.

101. Vaso (Đure) BIŽIĆ, (m), Srbin, r. 1918. u Sjeničaku Lasinjskom, Sjeničak Lasinjski bb, općina Gvozd, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu nakon vojne akcije »Oluja«. U rujnu 1995. godine, neidentificirane osobe u uniformama Hrvatske vojske ubili su ga u dvorištu njegove kuće, te su ga bacili u sjenik koji je zapaljen.
102. Jovo (Steve) BIJELIĆ, (m), Srbin, r. 1935., Gredani, općina Gvozd, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu nakon vojne akcije »Oluja«. Ubijen je mjesec dana nakon »Oluje« pred svojom kućom. Sahranjen je na groblju u Gredanima.
103. Nikola (Mile) BUNJČEVIĆ, (m), Srbin, r. 1949., Crevarska strana, općina Gvozd, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«.

Ubijen je kad je išao iz sela prema kući. Pretpostavlja se da su ga ubili pripadnici Hrvatske vojske koji su tog dana bili u selu.

104. Stojan (Dragana) MALOBRADIĆ, (m), Srbin, r. 1950., Katinovac, općina Gvozd, Županija sisačko — moslavačka. Ubijen je u selu od strane pripadnika Hrvatske vojske. Bačen je u bunar tri kuće dalje od njegove. Bunar je miniran i zarušen.
105. Ilija MRKONJIĆ, (m), Srbin, star oko 50 godina, Slavsko Polje bb, općina Gvozd, Županija sisačko—moslavačka. Ubijen je krajem 1996. godine. Pronađen je mrtav na smetlištu pored škole u Slavskom polju. Pretpostavlja se da su ga ubili pripadnici Hrvatske vojske.
106. Pero (Pere) OREŠČANIN, zvan Peco, (m), Srbin, star oko 50 godina, Pecka, općina Dvor, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je na livadi pred kućom Bože Gluića u Suhoj Perni. Navodno je bačen u vodu, a njegovo tijelo su rastrgale vrane i svinje.
107. Ljuban (Milana) POŠTIĆ, (m), Srbin, r. 1936., Gređani, općina Gvozd, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu u vrijeme vojne akcije »Oluja«. Hrvatska vojska odvela ga je, 9. ili 10. kolovoza 1995. godine u Katinovac, gdje su ga ubili u dvorištu škole. Ne zna se gdje je pokopan jer je leš odvezan u nepoznatom pravcu.
108. Danica SAMARDŽIJA, (ž), Srpkinja, stara oko 65 godina, Samardžije, Slavsko Polje, Županija sisačko — moslavačka;
109. Teodor SAMARDŽIJA, (m), Srbin, star oko 70 godina, Samardžije, Slavsko Polje, Županija sisačko — moslavačka. Njih dvoje su, 7. kolovoza 1995. godine bačeni u vatru i zapaljeni u kući. Pretpostavlja se da su počinitelji djela pripadnici Hrvatske vojske koji su tog dana ušli u selo.
110. Sava (Janka) STANOJEVIĆ, (m), Srbin, r. 1930., Bović, općina Gvozd, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu u vrijeme vojne akcije »Oluja«. Posljednji put je viđen 25. kolovoza 1995. godine. Prema iskazu svjedoka ubijen je od strane bosanskih doseljenika koji su u selo došli 23. kolovoza 1995. godine. Razlog ubojstva navodno je to što ih nije htio pustiti u svoju kuću.
111. Stana ŠIMUNLIJA, (ž), Srpkinja, stara oko 75 godina, Slavsko Polje bb, općina Gvozd, Županija sisačko — moslavačka. Pronađena je obješena pred svojom kućom za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Tada se u selu nalazila Hrvatska vojska, te se pretpostavlja da su pripadnici Hrvatske vojske počinitelji djela.
112. Mirko (Slavka) VIJUG, (m), Srbin, r. 1931, Topusko, općina Gvozd, Županija sisačko — moslavačka. Pronađen je obješen pod lozom u dvorištu svoje kuće. Pokopan je na groblju u Topuskom.
113. Mihajlo VOJNOVIĆ, (m), Srbin, r. 1911., Crni Potok, općina Gvozd, Županija sisačko—moslavačka. Ostao je u selu u vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je 10. kolovoza 1995. godine. Pretpostavlja se da su počinitelji djela pripadnici Hrvatske vojske koji su tih dana bili u selu.
114. Milan (Mile) ZDJELAR, (m), Srbin, r. 1921., Crni Potok, općina Gvozd, Županija sisačko—moslavačka. Ostao je u selu u vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je 8. ko-

lovoza 1995. godine od strane pripadnika Hrvatske vojske, »Tigrova«. Jednim metkom pogoden je u glavu, a drugim u nogu. Pokopan je na livadi gdje je i ubijen.

115. Milan ŽUNA, (m), Srbin, r. 1954., Katinovac, općina Gvozd, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je 9. kolovoza 1995. godine. Ubili su ga pripadnici Hrvatske vojske, a tijelo je ostalo ležati u dvořištu oko mjesec dana. Svinje su pojele pola trupa. Kasnije je leš nestao.

Općina Petrinja

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na području općine Petrinja živjelo je 35 565 osoba od čega 15 969 osoba srpske nacionalnosti, 15790 osoba hrvatske nacionalnosti, 23 osobe češke nacionalnosti, 17 osoba mađarske nacionalnosti, 13 osoba talijanske nacionalnosti, te 3753 ostalih.

Veliki dio općine Petrinja nalazio se na području tzv. »Krajine«. Veliki broj osoba sa tog područja izbjegao je iz RH, no od onih koji su ostali, neki su ubijeni dok se za nekima još uvijek traga.

116. Božo (Stevana) BAJLOVIĆ, (m), Srbin, r. 1933., Luščani²⁰, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Za vrijeme akcije »Oluja« ostao je kod svoje kuće, gdje je i ubijen kad je HV ušla u selo. Ubijen je na krevetu u svojoj kući.
117. Katarina BAJLOVIĆ, (ž), Srpskinja, stara oko 90 godina, Luščani, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Bila je stara i bolesna, te je ostala kod svoje kuće za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijena je u svojoj kući. Glava joj je odsječena, a tijelo koje je bilo preko praga kuće raznijele su svinje.
118. Dragan (Nikole) DAJIĆ, (m), Srbin, r. oko 1950., Luščani, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Živ je ubačen u bunar, 6. kolovoza 1995. godine, u posljepodnevnim satima, nakon čega se utopio.
119. Draginja DAJIĆ, (ž), Srpskinja, stara oko 75 godina, Luščani, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu sa kćerkom Ljubicom. Krenule su potražiti ljude koji su ostali u selu, no tom su prilikom putem ubijene od strane pripadnika Hrvatske vojske. Pogodenе su hicima iz vatrenog oružja.
120. Ljubica (Draginje) DAJIĆ, (ž), Srpskinja, r. oko 1950., Luščani, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu sa majkom Draginjom. Krenule su potražiti ljude koji su ostali u selu, no tom su prilikom putem ubijene od strane pripadnika Hrvatske vojske. Pogodenе su hicima iz vatrenog oružja.
121. Ruža DROBNJAK, (ž), Srpskinja, stara oko 65 godina, Gornja Mlinoga, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Za vrijeme akcije »Oluja« ostala je kod svoje kuće. Nakon nekoliko dana, ubijenu ju je pronašla prijateljica, te ju je sahranila na mjesnom groblju.

20 Za vrijeme vojne akcije »Oluja« pripadnici Hrvatske vojske, u mjestu Luščani, općina Petrinja, ubili su u jednom danu 10 osoba koje su odlučile ostati u RH. Još dvije osobe koje su ostale u selu smatraju se nestalima, a podaci o njihovom nestanku navode se u drugom dijelu ovog poglavlja pod »nestalim osobama«.

122. Branko LAZIĆ, (m), Srbin, star oko 65 godina, Luščani, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je sa još dva mještana na cesti u selu.
123. Jovo LAZIĆ, (m), Srbin, star oko 65 godina, Luščani, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Pronađen je ubijen u svojoj kući, naslonjen na stol.
124. Mićo (Mihajla) LAZIĆ, (m), Srbin, r. 1936., Luščani, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Ubijen je na cesti u selu zajedno sa još dva mještana.
125. Mirko LONČAR, (m), Srbin, star oko 65 godina, Luščani, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu. Zajedno sa Brankom i Mićom Lazićem ubijen je na cesti u Drakulićima.
126. Stana (Mile) MILJEVIĆ, (ž), Srpskinja, stara oko 78 godina, Jabukovac, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Za vrijeme VRA »Oluja« ostala je u selu. Kad je Hrvatska vojska ušla u selo, u nju je pucano iz vatre nogororužja. Tom prilikom je ranjena u predjelu prsiju, no sljedećeg dana podlegla je rani i umrla.
127. Rade OPAČIĆ, (m), Srbin, star oko 70 godina, Luščani, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. U nedjelju, 6. kolovoza 1995. godine, ubijen je ispred svoje kuće.
128. Ranko (Branka) SVILOKOS, (m), Srbin, r. 1947. u G. Pastuši, Gornja Pastuša 35, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Ubijen je u voćnjaku pokraj trgovine, kad je 6. kolovoza 1995. godine u selo ušla HV, brigada »Gromovi«. Ne zna se gdje je pokopan.

Općina Hrvatska Kostajnica

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na području općine Hrvatska Kostajnica živjelo je 14 851 osoba, od čega 9343 osobe srpske nacionalnosti, 4295 osoba hrvatske nacionalnosti, dvije osobe mađarske nacionalnosti, jedna osoba talijanske nacionalnosti, te 1210 ostalih.

Početkom vojne akcije »Oluja«, 1995. godine, veliki broj stanovnika izbjegao je sa područja općine, no od onih koji su ostali, neke osobe su ubijene, a za nekim se još uviđek traga.

129. Neno (Pere) ADŽIĆ, (m), Srbin, star oko 20 godina, Gornji Hrastovac, općina Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko — moslavačka. Krenuo je u izbjeglištvo 5. kolovoza 1995. godine. Pogođen je gelerom granate kojima je Hrvatska vojska granatirala područje Hrvatske Kostajnice i okolnih mjesta.
130. Miloš BOROJEVIĆ, (m), Srbin, r. 1947., Borojevići 4, Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu u vrijeme akcije »Oluja«. Dok je išao putem kroz selo, pripadnici Hrvatske vojske, gađali su ga granatama iz tenka. Jedan geler ga je pogodio, te je preminuo.

131. Radojka (Janka) ČIZMIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1925., Lovča, Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Dok je putem prolazila kroz selo, kako bi pokupila stoku, pripadnici Hrvatske vojske pucali su joj u prsa, te su je tom prilikom i usmrtili.
132. Mara GOJSAVIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 60 godina, Komogovina 47, općina Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko — moslavačka. Krenula je sa kamionom u izbjeglištvo. U kamionu je bilo još petnaest osoba. Kamion je, od strane Hrvatske vojske, zaustavljen u Hrvatskoj Kostajnici. Kada se kamion zaustavio pripadnici Hrvatske vojske počeli su po njemu pucati. Nekoliko osoba je ranjeno, a Mara Gojsavić je ubijena.
133. Miloš KORASIĆ, (m), Srbin, star oko 80 godina, Prevršac, Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko — moslavačka;
134. Janja MATIJAŠEVIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 75 godina, Donje Velešnje, Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko — moslavačka;
135. (?) (Stojana) KORASIĆ, (m), Srbin, star 10 godina, Prevršac, Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko — moslavačka. Njih troje skrivali su se u kući Miloša Korasića. Ubijeni su od strane pripadnika Hrvatske vojske koji su prvi prošli kroz selo, 5. kolovoza 1995. godine.
136. Bogdan SAMARĐIJA, (m), Srbin, star oko 70 godina, Gornji Hrastovac, općina Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je za vrijeme »Oluje« od strane pripadnika Hrvatske vojske.

Općina Sunja

Sunja je 1991. godine bila unutar općine Sisak.

137. Stevo BOŽIĆ, (m), Srbin, star oko 75 godina, Donji Hrastovac, općina Sunja, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijen je za vrijeme »Oluje«, na pragu svoje kuće, od strane pripadnika Hrvatske vojske.
138. Marica (Đure) DRAGOJLOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. 1908. u Čapljanima, Donji Hrastovac, općina Sunja, Županija sisačko — moslavačka. Ostala je u kući za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Bila je nepokretna. Ubijena je dva — tri dana nakon »Oluje«. Počinitelji nisu poznati, ali se pretpostavlja da se radi o pripadnicima Hrvatske vojske koji su u to vrijeme bili u selu.
139. Julka (Milana) KOSTANJŠEK, (ž), nac. nepoznata, r. Koljanin 1914. u Petrinjima, Drljače 29, općina Sunja, Županija sisačko-moslavačka. Ostala je jedina u čitavom selu. Ubijena je, a ne zna se gdje je pokopana.
140. Ljuban STOJAKOVIĆ, (m), Srbin, star oko 85 godina, Donji Hrastovac, općina Sunja, Županija sisačko — moslavačka;
141. Dragan STOJAKOVIĆ, (m), Srbin, star oko 80 godina, Donji Hrastovac, općina Sunja, Županija sisačko — moslavačka.

Ostali su u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ubijeni su par dana nakon »Oluje« od strane pripadnika Hrvatske vojske. Nakon što su ubijeni spaljeni su u štali do kuće.

2/II. Popis nestalih civilnih osoba, za koje se, prema navodima svjedoka, pretpostavlja da su ubijene

Problem nestalih osoba i dalje je aktualan. Republika Hrvatska intenzivno i svim raspoloživim sredstvima traži nestale Hrvate, što bilježe i nadležne međunarodne institucije i organizacije za zaštitu ljudskih prava²¹ ne samo da se tako ne odnosi prema nestalima tzv. srpske strane, već se to pitanje ignorira i minimalizira.

Manfred Novak, koji se u ime UN bavio pitanjem nestalih osoba, objavio je kako je Vladi RH tijekom 1995. i 1996. dostavljen popis od 2973 nestale osobe srpske nacionalnosti, a koje su po njemu nestale poslije vojnih akcija »Bljesak« i »Oluja«²².

Hrvatska je dala podatke za 11 osoba »s liste 905 traženih«, izjavio je 8. srpnja 1996. Pavle Todorović predsjednik Komisije Vlade SRJ za humanitarna pitanja i nestale osobe.

Terenskim istraživanjem aktivista HHO-a utvrđeno je da je na području bivšeg Sektora Sjever za vrijeme VRA »Oluja« nestalo najmanje 100 civilnih osoba, koji broj nije konačan.²³ Valja imati na umu da je HHO zaprimio informacije da je na području bivšeg Sektora Sjever nestalo više stotina osoba, računajući i nestanke srpskih civila tijekom 1991., pa i 1992. godine, no ovaj se izvještaj ne bavi tim pitanjem. S obzirom da u proteklo vrijeme nije bilo značajnijih rezultata u potragama nestalih osoba, za pretpostaviti je da bi vrlo mali broj prijavljenih nestalih osoba mogao biti živ. No, članovi obitelji nestalih osoba još uvijek se nadaju da će se te osobe vratiti ili da će barem pronaći njihove ostatke kako bi ih dostojanstveno sahranili.²⁴

ŽUPANIJA KARLOVAČKA

Općina Duga Resa

142. Božica KARAC, (ž), Srpkinja, r. 1900., Koranska strana 16., općina Duga Resa, Županija karlovačka. Ostala je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Nestala je u toku »Oluje« i od tada se o njoj ništa ne zna.

-
- 21 Za rođake onih o čijoj se sudbini nita ne zna kao i za ostale »nestale«, dostojanstvo znači grob na kojem mogu oplakivati svoje mrtve. Za obitelji žrtava sahranjenih u vrtnim grobnicama, to znači prikladno obilježen grob gdje će i potomci moći odati počast mrtvima. Za obitelji onih čiji su ostaci sahranjeni na gradskim grobljima u gustiim redovima s drvenim križevima to znači pokop u obiteljskim grobnicama s prikladnim nadgrobnim kamenom. (Amnesty International, »Hrvatska tri godine od operacija »Bljesak« i »Oluja« — tri godine poricanja pravde«, 4. kolovoza 1998.)
- 22 Ovaj popis odnosi se na sve nestale osobe, kako civilne tako i vojne, dok se u ovom izvještaju navode samo nestale civilne osobe sa područja bivšeg »Sektora Sjever«
- 23 S obzirom na osjetljivost materije i s obzirom na uvjete u kojima žive svjedoci s kojima je obavljen razgovor, te njihov strah koji proizlazi iz tih okolnosti, vrlo je vjerojatno da sve ispitane osobe nisu rekле ono što znaju. U nekim selima aktivisti HHO-a nisu pronašli niti jednu osobu koja bi mogla govoriti o događajima u tim mjestima, tako da su neka područja, s obzirom na informacije o nestalim i ubijenim osobama, ostala »nepokrivena«
- 24 HHO će u skoroj budućnosti više pažnje posvetiti pitanju nestalih osoba svih nacionalnih skupina, te će u tu svrhu tražiti i kooperativnost svih organizacija koje se time bave.

143. Andelko (Danila) KONČALOVIĆ, (m), Srbin, r. 1966. u Donjem Skradu, Donji Skrad 59., općina Duga Resa, Županija karlovačka. Na dan kada je počela »Oluja«, pošto nije htio izbjegći iz Hrvatske, otišao se skloniti u obližnji kamp UNPROFOR-a. Na putu prema kampu je nestao. Do danas se o njegovoj судбини ništa ne zna.

Općina Karlovac

144. Milka ĐIPALO, (ž), Srpkinja, r. 1924. u Maloj Crkvini, Trupinjak 6, općina Karlovac, Županija karlovačka. Ostala je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Nestala je u toku »Oluje«. Od tada se o njoj ništa ne zna.
145. Slobodan MILJENOVIC, (m), Srbin, r. 1961. u Čatrnji, Čatrnja 2, općina Karlovac, Županija karlovačka. Bio je u autobusu, kojim se kretalo u izbjeglištvo, no u posljednji trenutak se predomislio i zatražio je da ga vozač pusti da izade iz autobrašuna, govoreći da »nije nikome ništa kriv i da želi ostati u selu.« Nestao je mjesec dana nakon VRA »Oluja«. Nije poznato što se s njim dogodilo.
146. Pero (Miloša) RUJAN, zvan Rus, (m), Srbin, r. 1950. u Donjem Sjeničaku, Donji Sjeničak bb, općina Karlovac, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Nestao je u toku »Oluje«, a njegov nestanak povezuje se sa dolaskom Hrvatske vojske u selo.²⁵

Općina Plaški

147. Rade (Nikole) RALIĆ, (m), Srbin, r. oko 1933., Blata, općina Plaški, Županija karlovačka. Nije napuštao selo za vrijeme akcije »Oluja«. Nedugo nakon »Oluje« je nestao. Nije poznato što se s njim dogodilo.

Općina Slunj

148. Milin SAVIĆ, (m), Srbin, star preko 80 godina, Donje Primišlje, općina Slunj, Županija karlovačka. Za vrijeme »Oluje« ostao je u selu. Nakon akcije gubi mu se svaki trag.
149. Đuro (Milovana) VUKELIĆ, (m), Srbin, r. 1912. u Zbijegu Močilskom, Broćanac bb, općina Slunj, Županija karlovačka. Tijekom »Oluje« ostao je kod svoje kuće. Nestao je 12. kolovoza 1995. godine.
150. Spase (Pere) ZORAJA, (m), Srbin, r. 1939. u Mudrić selu, Broćanac bb, općina Slunj, Županija karlovačka. Ostao je u vrijeme »Oluje« kod svoje kuće. Nestao je 8. kolovoza 1995. godine. Nije poznato što se s njim dogodilo.

25 Prema nekim informacijama Mićo Rudan ubijen je nedaleko od svoje kuće, ta da je na livadi istrunuo njegov leš, druge informacije govore da je raspadnuti leš, ali bez glave, sahranio mještanin, dok prema trećim informacijama negdje u selu pronašen je leš u selu te je na mjestu gdje je nađen postavljen križ. Kako nije moguće utvrditi koja je od tih informacija ispravna, odnosno, da li se doista radi o lešu Pere Rudana, u ovom izvještaju on se vodi pod rubrikom nestali.

Općina Vojnić

151. Miloš (Dmitrija) BASARA, (m), Srbin, r. 1950. u Malešević selu, Malešević selo 18, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Posljednji put je viđen 9. listopada 1995. godine u selu. Od tada mu se gubi svaki trag.
152. Milica (?), zvana MUTIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 70 godina, Knežević Kosa, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ostala je u selu za vrijeme »Oluje«. Nestala je u periodu od 6. kolovoza 1995. do veljače 1996. godine. O njenoj sudbini do danas se ništa ne zna.
153. Kata NAPIJALO, (ž), Srpkinja, stara oko 80 godina, Kolarić selo, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ostala je u selu za vrijeme »Oluje«. Nakon toga joj se gubi svaki trag.
154. Dušan RADIČANIN, (m), Srbin, r. 1921. U Selakovoj Poljani, Selakova Poljana 7, općina Vojnić, Županija karlovačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Posljednji put vidio ga je jedan mještanin, 10. ili 11. kolovoza 1995., a nakon toga je nestao.
155. Petar VERGAŠ, (m), Srbin, star oko 55 godina, Široka Rijeka, općina Vojnić, Županija karlovačka. Za vrijeme vojne akcije »Oluja« nalazio se u Širokoj Rijeci, gdje je i nestao.

ŽUPANIJA SISAČKO-MOSLAVAČKA**Općina Glina**

156. Milka (Vasilija) BOGDANOVIĆ, (ž), Srpkinja, r. Šakić, 1960. u Brnjeuški, Majske Poljane bb, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostala je u selu u vrijeme akcije »Oluja«. Posljednji put je viđena 23. kolovoza 1995. od kada joj se gubi svaki trag.
157. Nikola (Dušana) DEMONJA, (m), Srbin, star oko 22 godine, Vlahović 82, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu u vrijeme »Oluje«. Dana 7. ili 8. kolovoza 1995. kada je Hrvatska vojska ušla u selo, uhapšen je i odvezен u nepoznatom pravcu, a nakon toga gubi mu se trag.
158. Milka (Laze) DMITROVIĆ, (ž), Srpkinja, r. Dmitrović, r. oko 1923. u Bojnoj, Bojna 102a, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostala je u Bojnoj za vrijeme trajanja vojne akcije »Oluja«. Hrvatska vojska u selo je ušla 6. kolovoza 1995., a u tome razdoblju M. D. je nestala. Njena sudbina nije poznata.
159. Petar JAGROVIĆ, (m), Srbin, r. 1926. u Kordunu, Vlahović 125, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme trajanja vojne akcije »Oluja«. Nestao je 7. ili 8. kolovoza 1995. godine, kada je Hrvatska vojska ušla u selo.
160. Ljubica (Anenija) JEKIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 80 godina, Brnjeuška, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Nestala je nekoliko dana nakon akcije. Do danas se ne zna što se s njom dogodilo.

161. Slavko (Mirka) MACAKANJA, (m), nacionalnost nepoznata, r. 1951. u Šaševi, Šaševa 14, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Neposredno prije akcije umro mu je tetak, te je 6. kolovoza 1995., namjeravajući ga pokopati na mjesnom groblju, natovario tetka na zaprežna kola i krenuo prema groblju. Nakon toga više ga nitko nije bio vidio.
162. Milan (Stevana) MARTIĆ, (m), Srbin, r. 1917. u Dabrinji, Dabrina 113, Glina, Županija sisačko-moslavačka. Nestao je 1. rujna 1995. godine, a istoga dana mu je izgorjela kuća. Bio je retardiran, te postoji mogućnost da je izgorio u kući.
163. Petar (Milana) MRAKOVIĆ, (m), Srbin, r. oko 1915. u Vlahoviću, Vlahović 89, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Nestao je 7. ili 8. kolovoza 1995. kada je u selo ušla Hrvatska vojska.
164. Dušan (Petra) RADANOVIĆ, (m), Srbin, star oko 60 godina, Brubno, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Nestao je između 7. i 23. kolovoza 1995. godine.
165. Andrija SARAPA, (m), Srbin, r. 1941. u Gornjem Klasniću, Gornji Klasnić bb, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Njegov nestanak povezuje se sa dolaskom Hrvatske vojske u selo. Prema nepotvrđenim informacijama ubijen je od strane Hrvatske vojske, međutim kako tu informaciju nitko od dostupnih svjedoka ne može potvrditi, smatra se nestalim.
166. Ilija ŠIKANJA, (m), Srbin, r. 1910. u Klasniću, Brnjeuška 225, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu u vrijeme vojne akcije »Oluja«. Posljednji put je viđen oko 20. kolovoza 1995. Nakon toga gubi mu se svaki trag.
167. Stana TINTOR, (ž), Srpkinja, r. u Trnovcu, Trnovac Glinski bb, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Od tada joj se gubi svaki trag. Njena odjeća pronađena je pored bunara u dvorištu njene sestre, gdje je živjela. Bunar je kasnije očišćen, no njen tijelo u njemu nije pronađeno. Ni je poznato što se s njom dogodilo.
168. Darko (Branka) TRIVANOVIĆ, (m), Srbin, r. 1974. u Malom Gradcu, Momčilović Kosa 19, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Kad je Hrvatska vojska ušla u selo, krenuo je u brdo kako bi se sakrio. Sa sobom je ponio i pušku. Posljednji put je viđen 7. ili 8. kolovoza 1995. godine, a nakon toga je nestao.
169. Jovan (Miloša) UGLJEŠA, Srbin, r. 1927. u Kozaperovici, Kozaperovica, općina Glina, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Od tada mu se gubi svaki trag. Postoje pretpostavke da je ubijen i pokopan pored ceste za Mali Gradac, međutim kako to, navodno mjesto pokopa, nije nikada otkopavano, vodi se kao nestala osoba.
170. Stanko (Stojana) VINČIĆ, (m), Srbin, r. 1921., Dragotina bb, općina Glina, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme trajanja vojno redarstvene akcije »Oluja«. Nestao je oko 19. kolovoza 1995. kada je Hrvatska vojska prošla kroz selo. Do danas se ne zna što se s njim dogodilo.

171. Stanko (Ilije) VUJASINOVIĆ, (m), Srbin, star oko 65 godina, Brubno, općina Gli-
na, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu zajedno sa Dušanom Radanovi-
ćem. Nestao je zajedno s njim između 7. i 23. kolovoza 1995. godine.
172. Vasilija VUJAKLIJA, (ž), Srpkinja, stara oko 78 godina, M. Obljaj 41, općina Gli-
na, Županija sisačko-moslavačka. Krenula je u izbjeglištvo zajedno sa ostalim mje-
šanima, no odlučila se vratiti. Viđena je u selu u vrijeme akcije »Oluja«, no nakon
toga je nestala.

Općina Dvor

173. Slavko (Emila) BAŠTEK, (m), Hrvat, r. 1950. u Dvoru, Dvor, Županija sisačko-
moslavačka. Ostao je u Dvoru za vrijeme akcije »Oluja«. Nakon akcije gubi mu se
svaki trag.
174. Nikola (Ljubana) CVETOJEVIĆ, (m), Srbin, r. 1942., Donji Javoranj 60, Dvor,
Županija sisačko-moslavačka. Za vrijeme VRA »Oluja« ostao je u selu. Nije bio
sposoban za vojsku, jer je bio lošeg zdravlja (bolovao je od srca). Kad je u selo došla
HV on se nekoliko dana krio, nakon čega je nestao. Susjed je u to vrijeme začuo
pučanj iz vatrenog oružja, a kasnije je video bager koji je iskopavao na susjednoj nji-
vi. S obzirom da je N. Cvetojević nestao, pretpostavlja se da je ubijen i pokopan na
njivi Rade Đurića, nedaleko svoje kuće.²⁶
175. Stojan NUŽDA, (ž), Srpkinja, r. 1906. ili 1907., Trgovi, općina Dvor, Županija si-
sačko-moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme trajanja vojne akcije »Oluja«. Nestala
je za vrijeme »Oluje«. Do danas nije poznato što se s njom dogodilo.
176. Dušan MIRKOVIĆ, (m), Srbin, r. oko 1920., Donja Stupnica, općina Dvor, Župa-
nija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme akcije »Oluja«. Nestao je u vri-
jeme akcije i od tada se o njemu ništa ne zna.
177. Julka (Stevana) PEŠIĆ, (ž), Srpkinja, stara oko 65 godina, r. u Gvozdanskom, Maj-
dan bb, općina Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Ostala je u selu za vrijeme tra-
janja vojne akcije »Oluja«. Nestala je u periodu od 6. do 9. kolovoza 1995.
178. Nenad (Damjana) STANIĆ, (m), Srbin, r. 1924. u Gornjem Javornju, Gornji Javo-
ranj 30, općina Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u Gornjem Javornju
za vrijeme akcije »Oluja«. Nakon akcije gubi mu se svaki trag.
179. Milorad (Daragana) TRIVANOVICIĆ, (m), Srbin, star oko 40 godina, Zut, općina
Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Nestao je
u periodu od 6. do 9. kolovoza 1995. godine.

Općina Gvozd

180. Nikola (Mile) BRNJAVAC, (m), Srbin, star oko 40 godina, Samardžije, Slavsko Po-
lje, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme akcije
»Oluja«, kada je i nestao.

26 Supruga Nikole Cvetojevića prijavila je policiji sumnju da je pokopan na spornoj njivi. Policija je to mjesto označila, no još uvijek nije izvršeno otkopavanje.

181. **Dragan DUGOŠIĆA**, (m), Srbin, star oko 65 godina, Blatuša, općina Gvozd, Županija sisačko — moslavačka. Ostao je u selu. Za vrijeme akcije »Oluja« nestao je. Do danas se ne zna što se s njim dogodilo.
182. **Nikola (Ostoje) KOLUNDŽIĆA**, (m), Srbin, r. 1950., Crni Potok, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Posljednji put je viđen u Crnom Potoku 10. kolovoza 1995., a nakon toga mu se gubi svaki trag.
183. **Radoslav (Stojana) KORDIĆA**, (m), Srbin, r. 1939., Gredani, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Krenuo je u izbjeglištvo, međutim kada je kolona presječena pred Glinom, odlučio se vratiti u selo. Posljednji put viđen je 7. kolovoza 1995. oko 9,00 sati, nakon čega mu se gubi svaki trag.
184. **Vasilj (Uroša) MIŠČEVIĆA**, (m), Srbin, r. 1950, Katinovac, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu u vrijeme akcije »Oluja«. Nakon akcije mu se gubi svaki trag.²⁷
185. **Stevan (Marka) PAVLOVIĆA**, (m), Srbin, r. 1928, Kirin, općina Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u Kirinu za vrijeme akcije »Oluja«. Nestao je u vrijeme akcije. Od tada mu se gubi trag.
186. **Nikola RAJAKA**, (m), Srbin, Ostrožin, Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Nestao za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Nije poznato što se s njim dogodilo.

Općina Petrinja

187. **Dragan DAVORIJA**, (m), Srbin, star oko 70 godina, r. u Grabovcu, Šušnjar, općina Petrinja, Županija sisačko-moslavačka. Nestao je za vrijeme vojne akcije »Oluja«.
188. **Soka KRNJAJIĆA**, (ž), Srpkinja, stara oko 70 godina, Luščani, općina Petrinja, Županija sisačko-moslavačka. Bila je nepokretna, te je ostala u selu. Nestala je za vrijeme »Oluje«.
189. **Nikola (Stevana) JEKIĆA**, (m), Srbin, r. 1936. u Banskom Grabovcu, Banski Grabovac 82, općina Petrinja, Županija sisačko-moslavačka. Za vrijeme vojne akcije »Oluja« ostao je u selu. Kako je za vrijeme tzv. »Krajine« radio u Gavriloviću, oko mjesec dana nakon »Oluje« krenuo je na posao. No, nestao je na putu prema Petrinji.
190. **Mirko MARIČIĆA**, (m), Srbin, star oko 50 godina, Šušnjar, općina Petrinja, Županija sisačko-moslavačka. Ostao je u selu za vrijeme »Oluje«. Nestao je istog dana kad i Dragan Davorija.
191. **Miloš MILJČEVIĆA**, (m), Srbin, star oko 70 godina, Luščani, općina Petrinja, Županija sisačko — moslavačka. Bio je star i nemoćan. Za vrijeme vojne akcije »Oluja«, kada je Hrvatska vojska ušla u selo, nestao je.

27 U selu kruži priča da se tijelo ubijenog Vasilija Miščevića nalazi u bunaru na kbr. 38.

Č E T V R T I D I O

Groblja

Posljedica svakog rata su žrtve u različitim oblicima. Najtragičnija su posljedica ratnog sukoba poginule i ubijene civilne osobe. Ni u akcijama »Bljesak« i »Oluja« one se nisu mogle izbjegći. No, ovaj se izvještaj bavi nedozvoljenim i nepotrebnim žrtvama i postupcima vlasti osobito prema civilnim žrtvama, bez obzira kako one nastale, prije svega o postupcima pri identifikaciji, registraciji i pokapanju. HHO i drugi promatrači u vrijeme vojnih operacija, u vezi s ovim sadržajem nisu mogli poduzimati ništa. Neposredno po završetku vojnih akcija mogli su učiniti najmanje tri stvari: prvo, pronađaziti eventualne žrtve na terenu, drugo, nadzirati (ili barem pokušati) kako se pokapaju i treće, tražiti (od onih koji imaju ili bi morali imati) podatke o sudbini registriranih i svih dugih žrtava.

Iza te, uslijedila je faza istraža, također u tri smjera: prvo, pratiti stanja i događanja na grobljima — javnim ukapalištima, drugo, pronađazanje nepokopanih žrtava i otkrivanje tajnih ukapališta, treće, prikupljanje podataka od očevidaca i svjedoka. Prije svega, zadaća svih bilo je spriječavanje dalnjih nepotrebnih žrtava. Upravo je HHO tako i postupao

1. Stanje na ukapalištima nakon akcije »Oluja«

Sve ratne žrtve, osobito civilne morale su biti precizno evidentirane i gdje je to bilo moguće identificirane. Smrt je trebala biti službeno utvrđena, a potom bi uslijedila sahrana u organizaciji države, ako nije bilo rodbine, prije svega tamo odakle žrtve potječu. Nalost svjedoci smo da se u velikom broju slučajeva nije tako postupalo. Mnoge žrtve, za koje se pouzdano zna da su nastradale tijekom vojne akcije »Oluja«, nisu propisno sahranjene, a nerijetko žrtve uopće nisu bile sahranjene, već su leševi ostali na mjestu stradanja, gdje su nerijetko bili rastrgnuti od životinja koje su lutale po selima. Postoji veći broj humaka i zasebnih grobova u selima i osamljenim mjestima. Tako je zabilježen veći broj slučajeva kada su žrtve pokopane pokraj njihovih kuća ili su ih, pak, pokopali sumještani u blizini mjesta na kojem su ih našli ubijene. Mnogim žrtvama gubi se svaki trag nakon što su odvezene sa mjesta pogibije od strane nadležnih organa. Za neke se mjesto ukopa do danas ne zna. U nekim slučajevima žrtve su pokapane pod oznakom NN, iako se pouzdano mogao utvrditi njihov identitet. Međunarodno pravo kršilo se i time što se na mnogim grobljima više žrtava pokapalo u jednoj grobnici, za što postoje iskazi svjedoka, no tu činjenicu nije moguće utvrditi bez iskapanja takvih mjesta. Za provođenje takvih istraža HHO nije imao ovlaštenje niti mogućnosti, no iskazi svjedoka dovoljno govore o načinu pokapanja žrtava.

2. Izvještaji o stanju na nekim grobljima na području bivšeg Sektora Sjever (izbor)

Gornje Selište, Glina

Ispod mjesnog groblja u G. Selištu, općina Glina, postoji 47 grobnica u kojima su pokopani leševi osoba nastradalih za vrijeme vojne akcije »Oluja«. Ti se humci nalaze južno od groblja, a označeni su NN oznakama, dok na šest križeva postoje imena sahranjenih osoba.

Grobnice su označene brojevima od 113 — 117, pa od 155 — 179, od 181 — 189, te 192 — 197. Pod rednim brojem 116 sahranjen je Kutlić Miloš, 172 Vila Mile, 173 Lončarević Stevo, 174 Lončarević Ljuban, 177 Stanić Đuro 19 Daić Dragan.

U trećem redu vidljiva je iskopina bez oznake dok se na kraju reda nalaze iskopane rupe. Prema iskazu svjedoka pretpostavlja se da su na ovom dijelu groblja većinom kopane žrtve sa područja Vojnića i Gvozda (Vrginmosta), koje su stradale na putu prema BiH.

Dvor

Na desnoj strani groblja nalazi se niz grobova označenih brojevima i oznakama NN. Grobovi su poredani u dva paralelna reda jednakе dužine, a ispred njih, malo pomaknut, nalazi se još jedan kraći red.

Prvi red uz vanjsku ogradi groblja sačinjavaju grobovi sa slijedećim oznakama:

56/3; 57/3; 52/3; 82; 53/3; 83; 80; 78; 59/3; 60/3; 61/3; 58/3; 96; 95; 89; 94; 86; 87; 85; Bosiljka 17/2 Janjić; 16/2; 18/2; 19/2; 21/2; 20/2; 23/2; 22/2; 92; 91; 93.

Ispred toga reda paralelni je red otprilike iste veličine sa oznakama:

54/3; 84; 55/3; 90; 81; 79; 99; Milić 98 Ljubica; Borojević 97 Pero; 106; 104; 105; 107; 102; 103; 100; 101; 110; Nikola 108 Miličević; Mihal 109 Konstantin; 111; 112

Nešto ispred nalazi se kraći red sa oznakama:

NN 11 (ispod piše muško); NN 10 (ispod piše žensko); NN 9; NN8 (ispod piše Ostojić i DŽ); Stanko Meninčanin (1911—1996); NN 7; NN6; NN5; NN4; Vujanić Jelena (1910—1996), Joka Milan (1931—1995); Zorka Pavković; NN 3; NN2; NN1.

Mali Kozinac, Slunj

Dana 16. srpnja 1996. godine, aktivisti HHO-a istražili su stanje na ovom groblju. Groblje se nalazi nakon sela Penići, blizu Donjeg Skrada, tridesetak metara od ceste. Na groblju je utvrđeno da je zemlja svježe kopana. Na groblju se nalazi 9 NN oznaka, od kojih pet imaju križeve, a najmanje četiri su bez ikakvih oznaka, obrasli gustom paprati. (oblik humka ukazivao je na takav zaključak). Između neobilježenih humaka i prvih NN križeva nalazila se također svježe iskopana zemlja. Jedan dio groblja nije bilo moguće istražiti zbog gustog raslinja.

Veliki Kozinac (Vurdeljsko groblje)

Ovo groblje je također obrasio gustim raslinjem. Na jednom humku primjećena je crna plastika koja je virila iz zemlje. Pronađen je jedan humak sa oznakom NN. Prema iskazu svjedoka moglo bi se raditi o grobu Steve Lukšića, po zanimanju učitelja, kojeg su seljani nakon »Oluje« vidjeli mrtvog. Glava mu je bila odvojena od tijela, a truplo je pronađeno u blizini groblja.

Petrinja

Cijelo groblje sastoji se od dvije cjeline, od katoličkog i pravoslavnog grolja, koja se nalaze na udaljenosti od oko 50 metara. Pravoslavno groblje sastoji se od dvije cjeline, a to su staro, na kojem se nalazi Pravoslavna crkva i novo groblje. Ispod starog groblja nalazi se polje na kojem se nalazi 146 križeva, postavljenih za vrijeme ili nakon vojno-redarstvene akcije »Oluja«. Križevi su postavljeni u šest redova, a u prvom (nasuprot starog groblja), lijevo od groba označenog brojem 198, nalazi se jedna otkopana jama veličine lijesa, a pored nje s lijeve strane nalazi se područje gdje je prekopavana zemlja također veličine jednog lijesa i malo udubljene površine.

Na travljanju koje povezuje Katoličko i Pravoslavno groblje, odmah pored parkirališta, nalazi se područje bez trave na kojemu su vidljivi tragovi vozila veličine oko 5 x 10 metara, a na samom području ostale su trake s natpisima STOP POLICIJA.

1. red, nasuprot starog groblja, s desne strane na lijevo:

Stana Begović; Maca Polovina 1926 — 96; Draginja Zorić; Pero 30 Petković; 40; 42; 39; 26; 25; 20; 16; NN; NN; 1A NN; 2 A NN; 3A NN; 4 A NN; Zorić Janko; 5 A NN; 19/3; 19; 18/3; 23; 198.

2. red:

Mija Milošević; Milić Dalibor 1971 — 96; 36/3; 38; 37; 41; 42/3; 48; 47; 51; 52; 54; 31; 13; 32; 15; 10/2; 12 Turajlić Dragan; Đuričić Nikola 14; 11; 61; 66; 65; 60; 59; 5; 6; 8; 7; 11/2; 15/2; 14/2; 74; 73; 75.

3. red:

41/3; Borota 48/3 Nenad; 16/3; 50/3; 49/3; Gruborović 7/3 Evica; Munić 13/3 Nenad; Jazavac 10/3 Živko; 6/3; 45 Mnać Drago; 49; 35; 39/3; 50; 36; 76 Tomić Miloš; 55; 70; 69; 72; 77; 44; 68; 8/2; 9/2; 15/3; 13/2; 67; 64; 58; 56.

4. red:

1 Bogdan Lekić; 3; 4; 5; 9; 10; 18 Nedeljko Đeverlija; 17; 21; 27 Nikola Cimeša; 24 BOROTA Feglica; 28; 22; 2/2; 12/2; 1/2; 3/2; 71; 62; 63; 34A; 43; Nevenka Vidić; 34 Mila Vavlović; 33 Milan Slavić; 11/3.

5. red:

38/3; 37/3; 32/3; 29/3; Koračić 21/3 Ljuban; 34/3; 26/3; 7/2; ; 4/2; 5/2; 5/3; 25/2

6. red, do starog pravoslavnog groblja:

33/3; 28/3; 31/3; Koračić 22/3 Miloš, Vorkapić 12/3 Milan; Korašić 23/2 Milka; 27/3; 17/3; Vinčić 9/3 Dušan; 40/3; 46; 24/2; Miličević 20/3 Anka; 51/3; Ivelić 25/3 Danica, 24/3; 6/2

061.0.1-5.6.8

P E T I D I O

Uništavanje objekata

Neposredno po okončanju vojno-redarstvene akcije »Oluja«, u teškim i opasnim uvjetima, aktivisti HHO-a vršili su terenska istraživanja na oslobođenim područjima. Tom prilikom zabilježene su česte pojave uništavanja objekata, paleža i pljačke, te ubijanja i nestanka civilnih osoba. Mnogobrojni incidenti događali su se uglavnom nakon same akcije. Prema svjedočenjima osoba koje su ostale tijekom »Oluje« u svojim kućama, veći broj slučajeva uništavanja objekata dogodio se čak i mnogo vremena nakon same akcije. Prvi val jedinica Hrvatske vojske, izuzimajući pojedince, uglavnom je prošao ne čineći znatnijih šteta na oslobođenim područjima, ali oni koji su stizali nakon njih, i uglavnom se neko vrijeme zadržavali u selima, sudionici su većeg broja incidenata. Isto tako, veći broj incidenata i uništavanja objekata izazvali su naseljenici, koji su ubrzo nakon akcije naseljeni na oslobođena područja.

U svom specijalnom izvještaju promatrači Europske unije su zaključili: »U cijeloj »krajini« kuće su bile paljene, a čak i danas, više od pet tjedana od posljednjih borbi, još se uvijek pale. Uništavanje velikog opsega nehrvatske imovine može uputiti na zaključak da to nisu radile samo pljačkaške bande, ili da je to barem tolerirano od strane hrvatske vlasti... Rezultat će biti djelotvorno spriječavanje povratka Srba njihovim kućama, ali će također biti općenito teško za stanovništvo da se ponovno naseli na tom području. Nemogüće je ustavoviti točan opseg uništenja, ali je primjetno da je razaranje bilo potpunije u bivšem sektoru Jug, nego u bivšem Sektoru Sjever.«

Bitne značajke u usporedbi u odnosu na bivši UN Sektor Jug odnose se na nešto manji intenzitet uništavanja objekata u »Sektoru Sjever«. No, očigledno je postojala tzv. »paralelna zapovjedna komanda« što znači da postrojbe nisu dobivale naredbe za uništavanje, paljenje i pljačku izravno iz Glavnog stožera Hrvatske vojske, već je to posljedica volontaričkih zapovjedi pojedinih nižih časnika. Kao i u bivšem sektoru »Jug«, i ovdje su uglavnom pošteđene pravoslavne crkve, čak i u selima gdje je većina ostalih objekata uništena. Potrebno je dodati još jednu bitnu karakteristiku događanja na ovom prostoru. Naime, za vrijeme same akcije i neposredno nakon nje u bivšem Sektoru Sjever počinjeno je bitno manje uništavanja objekata, no takvi postupci uzeli su maha nešto kasnije. No, teško je razgraničiti u kojem periodu je zabilježen najveći broj uništavanja objekata, jer se podjednako palilo od 1996. pa sve do kraja 1998. Tek 1999. zabilježen je nešto manji intenzitet paleži.

»Naime, na tom području (bivši Sektor Sjever) — što služi na čast državi Hrvatskoj — većina kuća nije spaljena. Ostale su cijele i mogu se iskoristiti. Svakodnevno u njih naseljavaju izbjeglice iz BiH i Vojvodine. Kuće koje su ostale prazne ili nisu naseljene, sve su opljačkane. Nigdje više ničeg nema. Naš ministar unutarnjih poslova i nadležni čelnici policije na terenu daju brojne izjave kako policija ulaže sve napore da se privremeno napuštena imovina sačuva. Ne žalim u ovom trenutku imovinu koja je napuštena, i čijih

vlasnika trenutno tu nema. Ako se vrate, neka se pobrinu za drugu imovinu ili će im netko morati pomoći da do nje dođu. Mene kao čovjeka brine, i neprihvatljivo mi je, da se imovina otima onima koji su imali hrabrosti da prihvate poziv Predsjednika Republike da ostanu u svojoj domovini i na svom staništu, na svom ognjištu, gdje žele živjeti do kraja života. Dakle, to je strahovit problem i diskriminacija. Tim ljudima ova država ne želi pomoći! Neću kazati da policija generalno loše radi, ali u ovim slučajevima je neučinkovita.«¹

U nastavku navodimo neke primjere uništavanja objekata na području bivšeg UN sektora Sjever. S obzirom na veliki obujam ove problematike, u ovom izvještaju djelomično iznosimo primjere miniranja i paljenja objekata, za koja je HHO prikupio informacije. Dakako, u izvještaju nisu pokrivena sva područja bivšeg UN Sektora Sjever, jer na nekim područjima nije bilo moguće utvrditi način i vrijeme uništavanja objekata, s obzirom da su neka sela potpuno opustošena, te nisu stvoreni uvjeti za povratak stanovništva. Ta činjenica dovodi do zaključka da su neka sela gotovo izbrisana sa cjelokupnog teritorija Republike Hrvatske, kao da nikada nisu ni postojala.

A) Miniranje i devastiranje objekata

ŽUPANIJA KARLOVAČKA

Općina Duga Resa

Između 5. i 28. kolovoza 1995. minirana je obiteljska kuća Rade DERETE iz Bukovca Perjasičkog, općina Duga Resa. Vlasnik je sa obitelji za vrijeme akcije »Oluja« izbjegao, no po povratku, 28. kolovoza kuću je našao miniranu.

Općina Karlovac

U periodu od 19. do 27. kolovoza 1995. sistematski je pljačkano imanje Anke i Rade CAREVIĆ u gornjem Sjeničaku 161. Totalno je opljačkana kuća, farma za uzgoj teladi, gospodarske zgrade, garaže i ostali objekti. Odneseno je sve od inventara, vozila, traktor, poljoprivredni strojevi, odvedena sva stoka, a na kraju je čitavo imanje spaljeno. Podnesena je kaznena prijava Županijskom državnom odvjetništvu u Karlovcu u prosincu 1995., ali bez rezultata.

Dana 10. listopada 1996. minirana je obiteljska kuća Milana MARTINOVIĆA u Podgorju Krnjačkom. Od posljedica miniranja oštećen je jedan zid kuće i ulazna vrata, ali osim materijalne, drugih šteta nije bilo. Događaj je odmah prijavljen policiji, ali prema izjavi M. Martinovića policija je prema njemu bila nekorektna i vrijedala ga.

Terenska ekipa HHO-a je prilikom obilaska terena posjetila i Spomen područje Šamaric. Prije samog motela, u kojem se nalazi Spomen muzej NOB-a, ekipa je naišla na veliku kuću koja je prije mogla biti lovački dom, ili je imala neku sličnu namjenu. Budući

1 Izlaganje Petra Mrkalja, dugodišnjeg člana i aktiviste HHO-a na okruglom stolu »Borba protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netrpeljivosti«, održanom 23. i 24. studenoga 1995. u Zagrebu.

da je ta kuća poprilično uništena, a pri tome i potpuno opljačkana, nije se mogla pouzdano utvrditi njezina ranija namjena. U samom motelu zatečena je slika vandalizma i iznutra i izvana. Čitav motel je bio ostakljen kako bi pružao mogućnost razgledavanja prelijepog okoliša. Sve je to porazbijano, a Spomen muzej NOB-a je potpuno uništen, čak je polomljen i inventar, te nabacan na sredini jedne prostorije.

Danica MAĆEŠIĆ iz Karlovca, Milana Nemčića 17, vratila se kući u srpnju 1996. U kući je zatekla prognanika iz Slunja, koji ubrzo napušta njenu kuću, ali odnosi sa sobom njezin namještaj, navodno uz dozvolu Vesne KONDIĆ iz Komisije za privremeno korištenje i raspolažanje određenom imovinom u Karlovcu. Dana 24. veljače 1997. oko 3,45 u noći, eksplodirala je eksplozivna naprava u podrumu njezine kuće. Pri tome je uništeno skladište, radiona i kotlovnica za centralno grijanje u podrumu kuće, i prostorija koja se nalazi u prizemlju iznad kotlovnice. U kući su porazbijana sva stakla i izbačeni svi štokovi (prozori i vrata), te popucali zidovi. Od posljedica eksplozije popucala su i stakla na susjednim kućama

Općina Slunj

Selo Kordunski Ljeskovac nalazi se na granici s BiH. Za vrijeme »Oluje« tu su se sastali V korpus BiH i Hrvatska vojska, i selo je potpuno uništeno (oko 170 domaćinstava). Nitko od prijašnjih stanovnika nije ostao u selu. Vojska koja je čuvala granicu sustavno je uništavala selo, školsku zgradu, spomenik iz vremena NOB, te groblje. Na jednoj od rijetkih sačuvanih kuća (vikendice vlasnice koja živi u Zagrebu) obješena je poruka sljedećeg sadržaja: »J... Vam mater pravoslavnu (prečansku), koji k... imate tražiti u Hrvatskoj. Marš preko Drine, vi nam ovdje najmanje trebate. V korpus!«

U Cetingradu, zaseok Polojska Varoš devastirane tri kuće i otjerana sva stoka, porušeni svi stupovi od struje.

U selu Donja Visočka opljačkano je devet kuća, polupana sva vrata i prozori na njima, otjerana sva stoka i poljoprivredna mehanizacija.

U selu Gornja Visočka opljačkane četiri kuće, iz kojih je odneseno gotovo sve.

U Tržiću Primišaljskom tri su kuće razorene, odneseni su čak i krovovi, a jedna kuća je zapaljena sa svim gospodarskim objektima.

U Donjem Primišlju devastirano pet kuća, odnesena sva pokretna imovina, otjerana sva stoka.

U zaselku Bukovac Perjadički potpuno su devastirane četiri kuće, dok je s još jedne odnesena sva drvenarija, otjerana sva stoka i odneseni poljoprivredni strojevi.

U Slušnici su devastirane dvije kuće, a na trećoj su razvaljena vrata i opljačkana je.

U Veljunu je devastirano osam kuća, od kojih su dvije i spaljene, odvedena sva stoka i odneseni poljoprivredni strojevi.

U Točku je uništeno šest kuća. Nakon »Oluje« kuće u naselju je nastavio pljačkati Tomislav Turek, pa su protiv njega podnošene brojne prijave, ali sve bez uspjeha.

Na kuću Dragice ZUBOVIĆ u selu Irinovac, općina Slunj, u srpnju 1996. oko 3,00 sata u noći, nepoznata je osoba s obližnje ceste ispalila »zolju«. Oštećeno je pola kuće. Vlasnica se u to vrijeme nalazila u drugom dijelu kuće, koji nije oštećen.

Dana 8. travnja 1997. u Točku minirana je kuća obitelji MRKIĆ. Oni su se vratili u lipnju 1996. i privremeno se smjestili kod sina, jer je njihova kuća u Oluji opljačkana i

devastirana (odnesena vrata i prozori), dok im je sjenik spaljen. Polako su opremali i popravljali kuću, da bi im navedenog datuma, od posljedica miniranja, ona bila potpuno uništena.

U Lapovcu je 7. travnja 1997. od posljedica miniranja potpuno uništena kuća Mile i Radoša TRBOJEVIĆ. U selo su se vratili dva tjedna ranije. Budući da im je kuća bila djelomično uništena i potpuno opljačkana, smjestili su se kod Radoševe sestre Dragice. Počeli su polako popravljati vrata i prozore da bi osposobili kuću za stanovanje. Dana 7. travnja popravljali su srušeni zid unutar kuće kada je naišla policijska patrola iz Slunja. Upitali su Radoša da li je to njegova kuća, a nakon što im je odgovorio da jest, udaljili su se. Iste noći kuća je minirana. Kako su sa ostalih zgrada na njihovom imanju odneseni krovovi još u vrijeme Oluje, obitelj Trbojević nema gdje živjeti. U stanu u Karlovcu, koji je njihovo vlasništvo, nalaze se izbjeglice.

Općina Vojnić

U noći 2. ožujka 1997. bačena je ručna bomba u kuću Rade i Dragice PERIĆ u Vojišnici, općina Vojnić. Bomba je bačena u susjednu sobu, za vrijeme dok su ukućani spavalii. Osim materijalne štete, srećom nije bilo težih posljedica. Kuća je još ranije — 1995. bila zapaljena, no kako nije čitava izgorjela, ukućani, koji su se vratili u veljači 1997, tamo su živjeli.

Dana 29. kolovoza 1997. u Donjem Vojniću bačena je eksplozivna naprava u dvořište Ranke KORAĆ. Osim manje materijalne štete nije bilo težih posljedica.

U selu Johovo nepoznate osobe rastavile su i odnijele sjenik Milića MARTINOVICA, dok je ostatak imanja od ranije opljačkan, kada su odneseni krovovi sa svih objekata.

U lipnju 1997. »dvojica naseljenika Rasim i Fikret OKANOVIĆ došli su u selo Široka Rijeka i rastavili kuću nepoznatog vlasnika, odnijeli je u Mracelj i tamo je montiraju«.²

Dana 19. rujna 1995. HHO je zaprimio prijavu o tome kako grupa nepoznatih civila masovno pljačka i odnosi obiteljsku imovinu Katice GAČEŠA i Ljubice PUDRLJA u zaselku Gačeša, selo Kartalija. Iz kuće je odnešena sva imovina, prozori, vrata, radijatori, bijela tehnika i ostalo. Vlasnica je Hrvatica koja je s izbjegličkim valom otišla u Beograd i izrazila želju za povratkom u Republiku Hrvatsku.

ŽUPANIJA SISAČKO-MOSLAVAČKA

Općina Dvor

Ekipa HHO-a obišla je 19. siječnja 1996. područje između Donjeg Žirovca i Dvora i ustavnila da su mnoge kuće na tom potezu devastirane i opljačkane. Usprkos znatnijim štetama na kućama, pravoslavne crkve u Žirovcu i Dvoru su ostale netaknute. U selu Brezovo polje zapažena je grupa civila s automobilom registrarskih oznaka SK 438 AE, koji su odvozili opljačkani namještaj u pravcu Gline. U selu Trgovi četvorica vojnika u vozilu registrarskih oznaka HV 430 AB, pljačkali su kuće.

2 Dojava građanke Vojnića

U kuću Dušana i Dragice SUZIĆ u Kobiljaku useljava se pogranična policija i u njoj boravi šest mjeseci. U tom periodu devastiraju kuću u velikoj mjeri. Odnose parkete, skidaju prozore. Osim toga, skinute su sve kvake, razbijeno je brojilo za struju, polomljen kauč, otuđena dva ormarića, te zapaljene dvije deke zajedno sa psom obitelji Suzić.

Općina Hrvatska Kostajnica

Obitelj Jadranke i Đorđa ŽILIĆA živjela je čitavo vrijeme rata u Zagrebu, gdje imaju stan, a u Umetićima su imali kuću i posjed koji su im ostavili roditelji Đorđa Žilića. U »Oluji« im je čitava kuća devastirana i opljačkana, ali su oni svojim radom i trudom gotovo sve ponovno doveli u funkciju. Prvo vrijeme su se dobro slagali s naseljenicima, jer su im davali struju i posuđivali poljoprivredne alate i strojeve, ali se postupno situacija mijenjala. Jadranka je Hrvatica, a njezin muž Srbin, pa su počele prijetnje njemu da ode od kuda je došao, iako je čitavo vrijeme živio u Zagrebu. Sve je kulminiralo 13. svibnja 1997. kada je, u vrijeme njihove odsutnosti, provaljeno u kuću, uništena su sva vrata i prozori, polomljen sav namještaj, zavjese, keramika i posuđe, a neutvrđeni broj vrijednih stvari je i ukraden. Kada su 18. svibnja nazvali PP Hrvatska Kostajnica, s molbom da im se omogući posjeta kući u pratnji policije, odgovorenim je da za to nema potrebe, jer su na normalnim punktovima redovite ophodnje policije. Tako je obitelj Žilić odustala od namjere da pokupi i ono malo stvari što je ostalo, bojeći se reakcije susjeda.

U periodu od 13.–31. svibnja dogodio se veći broj incidenata na području općine Hrvatska Kostajnica, no u ovome dijelu navode se samo neki primjeri, dok su neki spomenuti u poglavljima »Terorizam« i »Naseljavanje«.³

Općina Petrinja

U prosincu 1995. provaljeno u kuću obitelji ŠUŠNJAR u Petrinji, i odneseno gotovo sve iz kuće. Nakon toga 7. ožujka 1996. pucano je po kući iz vatrene oružja, ponovno provaljeno i namjerno izazvan prekid struje uslijed kojeg je izgorio dio inventara i sve instalacije.

U selu Gornja Bačuga većina kuća je odmah u »Oluji« potpuno opljačkana, a neke su minirane ili zapaljene. U središtu sela se nalazi područno odjeljenje osnovne škole. Zgrada je potpuno devastirana, odnešeni su prozori i vrata, dio inventara je odnešen, a dio polomljen. Pored škole nalazi se veća i novija zgrada, u kojoj je vjerojatno bila trgovina, koja je na isti način potpuno uništena.

U drugoj polovici 1996. u Donjoj Bačugi minirana je kuća Živka ĐUKIĆA.

U istom selu je između 10. i 20. travnja 1997. minirana i potpuno uništena kuća Helene i Luke RADOVANOVIĆA, koji već 25 godina borave u Frankfurtu (SR Njemačka) na radu, i koji su se po skorom odlasku u mirovinu kanili vratiti u Gornju Bačugu. Nakon »Oluje« kuću im je redovito obilazio njihov rođak Vladimir KOTORAN iz Zagreba. Kada je s vlasnicom došao obići kuću 21. travnja 1997. našli su samo ostatke minirane kuće. Pored kuće je i staja koja je još za vrijeme Oluje zapaljena i urušio joj se krov.

3 U ovome izvještaju navode se samo neki primjeri nasilničkog ponašanja prema povratnicima.

B) Paljenje objekata

»... Iako je nemoguće dati točan broj kuća koje su uništene, ECMM procjenjuje (na temelju opažanja njenih ekipa na terenu) da je razmjer izgorenih kuća u ruralnim područjima oko 30 posto u bivšem Sektoru Sjever i 60 posto u bivšem Sektoru Jug.

Načelo u pozadini ovih besmislenih paljenja se dovodi u vezu s kulturnom značajkom. Na Balkanu, obiteljska kuća, više nego išta drugo, je simbol vlasništva. Paljenjem neprijateljeve kuće posljednja uvreda je nanesena, te se tako spaja želja za uništavanjem sa željom da se vlasnik drži podalje zauvijek.«⁴

»Početna službena reakcija na izvješća promatrača koji su bili nazočni i sami se uvjeli u stanje je bilo čisto poricanje činjenica. Međutim, pod pritiskom međunarodnih prosvjeda, dana je izjava koja je konačno sugerirala da će neki (nesretni) krivci biti dovedeni u ruke pravde. Pitanje je kad. Navodno, opasno je čak i za policiju da pokuša spriječiti ove prekršaje. Oni koji vrše ove zločine su odlučni i osvetoljubivi: vatrogascima se prijetilo smrću kad su pokušavali ugasiti neke od kuća koje su gorjele.

Postoje službene izjave hrvatskih vlasti koje ukazuju na to da su one htjele zaustaviti ova djelovanja:

General Čermak je rekao ECMM-ovom vodi misije 10. kolovoza da su vojne vlasti primile striktne naredbe da se sprijeći paljenje i pljačkanje i da su poslane posebne policijske jedinice na ugrožena područja kako bi se provela istraga.

Potpredsjednik Mišetić je izjavio 7. rujna da su oni koji su palili kuće odgovorni za uništavanje hrvatske imovine i tako neposredno nanose štetu državi. Ovo treba biti odmah zaustavljeno, rekao je Mišetić.

Hrvatski mediji su izvijestili istog dana da je general Čermak započeo kampanju kako bi se zaustavili ilegalna useljavanja u prazne stanove, pljačkanje i palež, a koja su, prema njegovim riječima, nažalost, najčešće vršili pripadnici Hrvatske vojske⁵.

Ministarstvo obrane Hrvatske je izjavilo 10. rujna da je Vlada započela istragu o zločinima na širem području Knina, koje su počinili civili obučeni u vojne uniforme⁶. Također je izjavljeno da će prekršitelji biti sudski gonjeni, te kažnjeni u skladu s tim.«⁵

Iako je dio objekata zapaljen za vrijeme same akcije »Oluja«, veći broj paleži zabilježen je kasnije. Naime, u bivšem Sektoru Sjever neka sela sukcesivno su paljena od kada su na ta područja naseljene izbjeglice iz BiH. Zabilježeni su i pojedinačni slučajevi paleži, no mahom u većim razmjerima (organizirana), od najmanje tri kuće, dok je u nekoliko slučajeva zabilježena palež gotovo cijelog sela. Česti slučajevi paleži kuća zabilježeni su neposredno prije no što su se povratnici vratili u svoje kuće.

O masovnoj pojavi požara koji su tijekom veljače i ožujka 1998. harali područjima općina Gvozd i Vojnić, upozoravao je tadašnji predsjednik HHO-a, Ivan Zvonimir Čičak, tvrdeći da se »diljem bivše 'krajine' pale srpske kuće, a državne i lokalne vlasti o tome šute«. Načelnik općine Gvozd, Mirko Putrić komentirao je da su to izmišljotine. Tvrđio je: »Nitko ne pali srpske kuće, požar su uzrokovali sami Srbi povratnici čisteći okućnice i paleći korov. No, koliko ja znam, nisu izgorjeli bitni objekti nego stare potleušice.«

4 Specijalno izvješće Promatračke misije Europske zajednice (ECMM)

5 Isto

Zamjenik načelnika PU Sisačko-moslavačke Ivan Tounec potvrdio je da je požara bilo, navodeći da su u protekla dva mjeseca na području županije zabilježena 273 požara. No, i on je tvrdio da su požari uzrokovani čišćenjem korova, te da su ih podjednako izazvali i Hrvati i Srbi. Dodao je da je prijavljeno 47 osoba, od kojih 27 Srba, 47 Hrvata, te 6 Muslimana.

U PU Karlovačkoj, Branko Furač imao je isto stajalište. Na području općine Vojnić od 11. veljače do 4. ožujka policija je zabilježila 34 požara, od kojih su 33 uzrokovana paljenjem suhe trave i korova, a 'samo je jedan' požar podmetnut.⁶

Terenskim istraživanjem, aktivisti HHO-a utvrdili su da se ipak u većini slučajeva radi o podmetnutim požarima, jer u blizini zapaljenih objekata nije bilo tragova paljenja korova, dok u nekim selima nitko nije ni živio.

HHO je 27. ožujka 1998. u svezi požara uputio dopis PU sisačko-moslavačkoj. U opširnom izvješću, dostavljenom 9. travnja 1998. navodi se da je u razdoblju od 1. siječnja do 6. travnja 1998. na području PU sisačko-moslavačke evidentirano 469 požara (362 na otvorenom prostoru, 99 na građevnim objektima, od kojih je 44 požara dimnjaka, 11 požara kontejnera za smeće, te 3 požara stupova niskonaponske i telefonske mreže; te 8 požara na vozilima. U nastavku se navodi da je od 469 požara, 458 požara nastalo nehajom — nepažnjom (nekontroliranim paljenjem korova, neodgovarajućim održavanjem dimnjaka, dječjom igrom ili tehničkim uzrokom), a samo za 11 je utvrđeno da su paljevine, odnosno da su namjerno izazvani...).

ŽUPANIJA KARLOVAČKA

Općina Karlovac

Oko 10. kolovoza 1995. u selu Gornji Sjeničak, Karlovac zapaljeni su kuća i gospodarski objekti vlasnika Nikole KATIĆA, te sjenik Rade ŠAŠIĆA. Između 10. i 15. kolovoza 1995. zapaljena je nenastanjena drvena kuća pokojne Marte TEPŠIĆ, oko 15. kolovoza 1995. izgorjeli su kuća i sjenik Save BIJELIĆA, te sjenik Mirka MANOJLOVIĆA, između 15. i 20. kolovoza 1995., neutvrđenog datuma izgorjela je kuća Nikole NIKOLIŠA, te između 21/22. kolovoza 1995. zapaljena je kuća Jove JURIĆA.

Dušan BASTAJIĆ, Prkos, Karlovac. Njegov sjenik zapaljen je 12. veljače 1998.

Miloš BASTAJIĆ, Prkos, Karlovac. Dana 12. veljače 1998. zapaljeni su mu staja i sjenik.

Mirko BUNČIĆ, Mlakovac 27, Krnjak, općina Karlovac. Dana 17. veljače 1998. zapaljen mu je sjenik.

Đuro ČEKELIŠ, Lasinjski Sjeničak, Karlovac. U noći između 14. i 15. lipnja 1996. nepoznate osobe zapalile su njegovu obiteljsku drvenu kuću. Kuća je prethodno opljačkana. Palež se dogodila neposredno pred povratak vlasnika, koji se vratio 16. lipnja 1996.

Mićo ĐUKIĆ, Gornji Sjeničak 137, Karlovac. Krajem veljače 1998. izgorjeli su njegova staja, sjenik, spremište i svinjci.

Đuro DOBRIĆ, Prkos, Karlovac. Dana 12. veljače zapaljen mu je sjenik. Svjedok pa-ljevine tvrdi da je izazvana zapaljivim sredstvom.

Svetozar DOBRIĆ, Prkos, Karlovac. Nalazi se na radu u Njemačkoj. Zapaljen mu je sje-nik i staja 12. veljače 1998.

Svetozar GRIJAKOVIĆ, Mlakovac 26, Krnjak, općina Karlovac. Dana 17. veljače 1998. zapaljen mu je sjenik i pomoćni gospodarski objekti.

Petar KARAMARKOVIĆ, Mlakovac 35, Krnjak, općina Karlovac. Dana 17. veljače 1998. zapaljena su mu dva sjenika, staja i dva pomoćna gospodarska objekta.

Desa KNEŽEVIĆ, Mlakovac, Krnjak, Karlovac. Dana 17. veljače 1998. zapaljena joj je staja i sjenik.

Milica KNEŽEVIĆ, Mlakovac 29, Krnjak, Karlovac. Dana 17. veljače 1998. zapa-ljeni su joj drvena kuća i pomoćni gospodarski objekti.

Desanka i Mihajlo MAČEŠIĆ, Mlakovac br. 31, Krnjak, općina Karlovac. Dana 17. veljače 1998. zapaljena im je staja i sjenik.

Marko MANOJLOVIĆ, Gornji Sjeničak 135, Karlovac. Krajem veljače 1998. zapa-ljena mu je kuća, staja, sjenik, te više drugih pomoćnih objekata. To se dogodilo nepo-sredno pred njegov povratak.

Mirko MRKALJ, Donji Sjeničak 96, Karlovac. U noći 8/9. travnja 1998. zapaljeno mu je imanje (kuća, staja, sjenik i šupe). Neposredno pred njegov povratak.

U Gornjem Sjeničaku, u blizini kuće 135, krajem veljače 1998. izgorio je drveni ob-jekt nepoznatog vlasnika. Najvjerojatnije se radi o vikend-kući.

Vlado PAGAČ, Mlakovac bb, Krnjak, općina Karlovac. Dana 17. veljače 1998. za-paljen mu je sjenik.

Nenad PODKRAJAC, Mlakovac bb, Krnjak. Dana 17. veljače 1998. zapaljena mu je vikend-kuća.

(?) ROKNIĆ, Lasinjski Sjeničak, Karlovac. Povratnik. Oko 20. veljače 1998. zapa-ljeno mu je čitavo imanje (kuća, sjenik, staje, garaža i šupa).

Vaso ROKNIĆ, Donji Sjeničak, Karlovac. Nakon što je prethodno opljačkana, 7. li-stopada 1998. njegova obiteljska kuća je zapaljena.

Milorad SIMIĆ, Mlakovac 20, Krnjak. Dana 17. veljače zapaljen mu je sjenik.

Miloš SIMIĆ, Mlakovac 28, Krnjak. Dana 17. veljače 1998. zapaljena su mu dva sje-nika.

Miloš ŽIVKOVIĆ, Mlakovac 25, Krnjak. Dana 17. veljače 1998. zapaljeni su mu staja i šupa.

Općina Plaški⁷

Dušan BUDIMLIJA, Zebići, općina Plaški. U noći 31. svibnja na 1. lipnja 1997. za-paljeno je njegovo imanje.

Mile BUDIMLIJA, Zebići, općina Plaški. U noći 31. svibnja na 1. lipnja 1997. zapa-ljena je njegova staja.

⁷ U općini Plaški zabilježen je manji broj paleži, jer je u toj općini naseljen velik broj izbjeglih Hrvata iz BiH, kao i autohtonog stanovništva.

Općina Slunj

Sredinom kolovoza 1995. u Gornjem Primišlu, općina Slunj do temelja su razрушene, a potom i spaljene kuće Miloša CUBRILOVIĆA, Đure TRBOJEVIĆA i Draginje KUKIĆ, a zapaljen je i sjenik Mihajla SMOLJANOVIĆA. Uz to u selu su opljačkane još dvije kuće.

Hrvatskom helsinškom odboru za ljudska prava, početkom prosinca 1995. dostavljeno je pismo (čiji je autor zamolio da se njegovo ime ne navodi), u kojem se navode događaji u nekim dijelovima Korduna u vremenu od 3. rujna do 28. studenoga 1995. godine. U nastavku kronološki se navode neki događaji:

»Dana 2. rujna 1995. zapaljena je kuća i gospodarske zgrade Ćane Kljajića iz Stojmerića, kod Bandinog mosta. To su, prema izjavama svjedoka učinili muškarci u odorima HV-a. Unutrašnjost kuće prije je opljačkana, a potom je zaredala pucnjava, koja je trajala oko sat vremena. Nakon toga kuća je zapaljena, a vojnici su čuvali stražu da se tko ne približi.

Dana 3. rujna 1995. oko 16,00 sati, muškarci u odorima HV-a zapalili su sjenik Mile Kozline, te sjenik, kuću i gospodarske zgrade Mile, zvanog »Šilotu« u selu Stojmerić. Ovoj paleži također je prethodila pucnjava, koja je potrajala duže vrijeme.

Dana 7. rujna 1995. muškarci u odori HV-a zapalili su sjenik Nikole Bande i Duje Bande u Bandinom selu (kod Bandinog mosta), i sad dalje redaju se paljevine sjenika i kuće u Bandinu selu Mojsije Bande, u Cvijanović Brdu, Kutani, Veljunu i drugim okolnim selima.

U Točku, općina Slunj, neposredno nakon akcije »Oluja« opljačkana je i zapaljena kuća Dušanke KOSANOVIĆ.

Desanka DUDUKOVIĆ, Točak 1, Slunj. Dana 15. veljače 1998. oko 22,00 sata zapaljena joj je kuća. To se dogodilo za vrijeme dok je Desanka privremeno boravila u Božić Selu, općina Krnjak.

Milić DUDUKOVIĆ, Točak 27, Slunj. Zapaljen mu je sjenik 15. veljače 1998.

Općina Vojnić

Prilikom prolaska HV-a kroz selo Pješčanicu, općina Vojnić, zapaljena je kuća Vasilja PAJIĆA. U kući je bio i vlasnik, koji je također zapaljen. Njegovi ostaci pronađeni su u kući nakon godinu dana.

U kolovozu 1995. zapaljena je kuća Rade i Dragice PERIĆ iz Vojišnice, općina Vojnić.

Anka ČAVIĆ, Kokirevo 32, Vojnić. Vratila se iz izbjeglištva 1. ožujka 1998. Zapaljen joj je sjenik s podrumom.

Branko ČAVIĆ, Kokirevo 33, Vojnić. Oko 23. veljače 1998. zapaljen mu je sjenik, šupa, te stog sijena.

Miloš ČAVIĆ, Kokirevo 30, Vojnić. Oko 23. veljače 1998., neposredno prije njegova povratka, zapaljena su mu dva sjenika.

Danica GAĆEŠA, Gaćeša Selo, Vojnić. Povratnica, koja živi kod kćeri u susjednom selu. Dana 17. veljače 1998. zapaljeni su joj staja, sjenik, šupa i bunar.

Mirko GAĆESA, Gaćeša Selo, Vojnić. Dana 17. veljače 1998. izgorio je njegov sjenik.

Mila GVOJIĆ, Brdo Utinjsko, Vojnić. Dana 31. ožujka 1998. zapaljen joj je sjenik.

Dragica IVOŠEVIĆ, Brdo Utinjsko 21, Vojnić. Dana 31. ožujka 1998. zapaljen joj je sjenik.

Mileva JANJIĆ, Gaćeša Selo, Vojnić. Dana 17. veljače 1998. zapaljena joj je staja i spremište. Moguća slučajna paljevina.

Obitelj KOSIĆ, Brdo Utinjsko, općina Vojnić. Dana 31. ožujka 1998. zapaljena im je stara obiteljska kuća, staja, sjenik, spremište za poljoprivredne strojeve, šupa i nadstreljica.

Dragan MAJSTOROVIĆ, Kolarić 15, općina Vojnić. Polovicom ožujka 1998. zapaljen mu je sjenik.

Stevan MALOBABIĆ, Gaćeša Selo oko 13, Vojnić. Dana 17. veljače 1998. zapaljen mu je sjenik. Vlasnik se nalazi u izbjeglištvu.

Zora MAZALICA, Vojišnica bb, Vojnić. Povratnica. Dana 11/12. veljače 1998. zapaljen joj je sjenik. Prilikom obilaska imanja prije navedenog događaja prijetio joj je susjed — naseljenik. Kuća joj je zapaljena od ranije.

Obitelj MILIČEVIĆ, Brdo Utinjsko 38, Vojnić. Dana 31. ožujka 1998. zapaljen im je sjenik, staja, svinjac, te dvije šupe.

Ranka PAJIĆ, Brdo Utinjsko, Vojnić. Dana 31. ožujka 1998. zapaljena joj je staja, svinjac i šupa.

Đuro PEKIĆ, Biljeg, općina Vojnić. Imao je gostionicu, koja se nalazi uz samu cestu, a koja je zapaljena i izgorjela.

Pravoslavno groblje, Radonja, Vojnić. Zapaljeno je 11. veljače 1998. oko 15,00 sati.

Miloš STOJAKOVIĆ, Gaćeša Selo 28, Vojnić. Njemu je 17. veljače 1998. zapaljen sjenik.

Milan VUJIĆ, Vojišnica 7, Vojnić. Povratnik. Nakon što se vratio zapaljen mu je voćnjak, na kojem je izgorjelo 10 voćaka.

ŽUPANIJA SISAČKO-MOSLAVAČKA

Općina Gvozd

U Čemernici, općina Vrginmost 16. studenog 1995. oko 22 sata začula se pucnjava kroz selo, nakon čega je primijećeno da gori obiteljska kuća mještana, koji živi i radi u Njemačkoj.

Đuro i Ljubica AJDINOVIĆ, Kozarac 21, općina Gvozd. Neposredno prije njihovog povratka iz Podunavlja, oko 1. ožujka 1998., izgorjeli su im sjenik, garaža i šupe.

Milka ARLOV, Gornja Trstenica 92, općina Gvozd. Tijekom veljače ili ožujka 1998. zapaljeni su joj drvena kuća i staja.

Miloš BEKIĆ, (m), Srbin, r. 1928., Čemernica 7, općina Gvozd. Povratnik je iz Podunavlja. Neposredno prije njegova povratka, oko 24. veljače 1998. izgorio mu je sjenik. Dva dana nakon što se vratio fizički je napadnut od izbjeglice iz BiH.

Evica BOROTA, Gornja Trstenica oko 95, općina Gvozd. Živi u Zagrebu. Vlasnica je dva objekta, koji su zapaljeni u veljači ili ožujku 1998.

Milan BOROTA, Gornja Čemernica bb, općina Gvozd. Zapaljena mu je staja.

Milka BOROTA, Gornja Trstenica 91, općina Gvozd. U veljači ili ožujku 1998. izgorjela je staja i sjenik u njenom vlasništvu.

Milan BRUIĆ, Gornja Trstenica oko 89, Gvozd. Tijekom veljače ili ožujka 1998. zapaljena mu je staja i stog sijena.

Kata DANČUO, Pješčanica 17, općina Gvozd. Kata se nalazi u Srbiji, a njezini unuci žive u Karlovcu, te povremeno obilaze imanje. Na imanju su zapaljeni kuća, staja i sjenik.

Marija DROBNJAK, Donja Čemernica 46, općina Gvozd. Dana 23. veljače 1998. na njenom imanju zapaljena su dva sjenika.

Pavao DROBNJAK, Donja Čemernica 45, općina Gvozd. Dana 23. veljače 1998. izgorjela mu je kuća.

Nikola KAJGANIĆ, Donja Čemernica 49, općina Gvozd. Dana 23. veljače 1998. izgorjeli su mu sjenik i gospodarski objekti.

Petar KAJGANIĆ, Donja Čemernica 40, općina Gvozd. Vratio se na svoje imanje. Nakon što je 23. veljače 1998. nekoliko sati bio odsutan, izgorjelo mu je cijelo imanje (drvena kuća, sjenik, kukuruzana i drvena staja i šupa).

Žarko KAJGANIĆ, Donja Čemernica 43, općina Gvozd. Nalazi se u izbjeglištvu. Dana 23. veljače 1998. na njegovom imanju izgorjeli su sjenik, kukuruzana i stog sijena.

Pavao KORAĆ, Gornja Čemernica 112, općina Gvozd. Zapaljen je sjenik.

Danica KRAGULJAC, Gornja Čemernica 55, općina Gvozd. Zapaljen je i izgorio njezin sjenik.

Mile KRAGULJAC, Gornja Čemernica 54, općina Gvozd. Zapaljen je i izgorio dio sjenika.

Danica KUKOLJ, Podgorje 37, općina Gvozd. Izgorio joj je sjenik.

Dragan MRAOVIĆ, Blatuša 50, Gvozd. Početkom travnja 1998. zapaljen mu je sjenik, svinjac i dio stare drvene kuće.

Dušan MRAOVIĆ, Gornja Trstenica 151, općina Gvozd. Zapaljena mu je staja, sjenik i šupa.

Ilija MRAOVIĆ, Gornja Trstenica 148, općina Gvozd. Oko 20. veljače 1998. zapaljeni su njegov sjenik, staja i svinjac.

Miodrag MRAOVIĆ, Srbin, r. 1964. u Trstenici, Trstenica 151/A, Gvozd. Vratio se iz izbjeglištva sa obitelji. Nakon dva-tri dana, oko 20. veljače 1998. izgorjelo je njegovo cjelokupno imanje; kuća, garaža, sjenik, staja i šupa.

Pero MRAOVIĆ, Gornja Trstenica 125, općina Gvozd. Njemu su tijekom veljače ili ožujka izgorjela dva sjenika, dvije staje i svinjac.⁸

Mile MRKALJ, Podgorje 36A, općina Gvozd. Izgorio mu je manji gospodarski objekt.

Kuća nepoznatog vlasnika u selu Blatuša, općina Gvozd. Nakon što su u kući bile dvije nepoznate osobe u civilu, 12. rujna 1995. buknuo je plamen i kuća je izgorjela.

Imanje nepoznatog vlasnika, Gornja Čemernica oko 50, općina Gvozd. Izgorjeli su drvena kuća i dva objekta.

⁸ Ekipa HHO-a, u sastavu Ivan Zvonimir Čičak, predsjednik HHO, Martha Patterson iz Veleposlanstva SAD-a, Nataša Andanovski iz Veleposlanstva Francuske, Petar Mrkalj, voditelj Odjela za najteža kršenja ljudskih prava HHO-a i Jadranko Mrkalj, voditelj SC HHO u Karlovcu, 26. ožujka 1998. obišla je neka sela u općinama Karlovac, Gvozd i Vojnić, te tom prilikom obavila razgovor sa oštećenim vlasnicima zapaljenih objekata.

Na imanju nepoznatog vlasnika, Gornja Čemernica 64, općina Gvozd, izgorio je gospodarski objekat.

Kuća nepoznatog vlasnika u Gornjoj Čemernici, preko puta broja 81, općina Gvozd. Izgorio je manji drveni objekat.

Zapaljena kuća nepoznatog vlasnika u Gornjoj Čemernici, u blizini kbr. 105, općina Gvozd.

U blizini kuće Pavla Koraća, Gornja Čemernica, općina Gvozd, izgorio objekt nepoznatog vlasnika.

NN — kuća i dva gospodarska objekta nepoznatog vlasnika, Gornja Čemernica uz broj 54, također je zapaljena.

Adam OBRADOVIĆ, Gornja Čemernica 75, općina Gvozd. Izgorio je gospodarski objekat na njegovu imanju.

Jovo i Vojo PAVLOVIĆ, Podgorje 38, općina Gvozd. Jovo živi u Njemačkoj, a Vojo u SRJ. Zapaljeni su im sjenik i staja.

Milka PAVLOVIĆ, Podgorje 40, općina Gvozd. Izgorio joj je sjenik.

Mirko PAVLOVIĆ, Gornja Trstenica 115, općina Gvozd. Oko 20. veljače 1998. zapaljena mu je staja, svinjac, kukuruzana, te dva stoga sijena.

Selo PODGORJE, zaselak Pavlovići, općina Gvozd. Oko 25. veljače 1998. zapaljeno je cijelo selo. U selu nitko ne živi i nije bilo paljenja korova.

Milka RAJAK, Gornja Čemernica 66, općina Gvozd. Njoj su zapaljeni sjenik i stog sijena.

Petar RATKOVIĆ, Gornja Čemernica 46, općina Gvozd. Izgorjeli su mu sjenik i staja.

Obitelj SAMARDŽIJA, Podgorje 42, općina Gvozd. Zapaljen im je sjenik.

Gojko SIMIĆ, Gornja Trstenica 117, općina Gvozd. Izgorjeli su mu sjenik i staja vjerojatno tijekom veljače ili ožujka 1998.

Ljuban SIMIĆ, Gornja Trstenica 106, općina Gvozd. Tijekom veljače ili ožujka '98. zapaljen mu je svinjac.

Milan SIMIĆ, Gornja Trstenica 121, općina Gvozd. Takđoer tijekom veljače ili ožujka '98. zapaljeni su mu sjenik i kukuruzana sa garažom.

Stanko SIMIĆ, Gornja Trstenica 103, Gvozd. Oko 20. veljače 1998. zapaljena mu je staja.

Stojan SIMIĆ, Gornja Trstenica, općina Gvozd. Zapaljena su dva stoga sjena na njegovom imanju tijekom veljače ili ožujka 1998.

Jadranka VUJAKLIJA, Gornja Čemernica 106, općina Gvozd. Zapaljeni su joj nova kuća i staja.

Milan ZIMONJA, Gornja Čemernica 67, općina Gvozd. Izgorio mu je sjenik.

Milorad ZIMONJA, Gornja Čemernica 60A, općina Gvozd. Izgorjela su mu dva objekta, kuća i stog sijena.

Miloš ZIMONJA, Gornja Čemernica 60, općina Gvozd. Na njegovom imanju izgorjela su dva gospodarska objekta i kuća.

Rade ZIMONJA, Gornja Trstenica 105, općina Gvozd. Trebao se vratiti iz izbjeglištva. U veljači ili ožujku 1998. zapaljeni su mu svi gospodarski objekti.

Općina Glina

Stojan, Marija i Dušanka KUREPA, Dragotina, Glina. Ova obitelj se vratila iz izbjeglištva 26. ožujka 1998. Tri dana nakon njihova povratka 29/30. ožujka oko 2,00 sata ujutro, nepoznati muškarac provalio je vrata njihove kuće, te je pokušao zapaliti. U toj nakani nije uspio, no ipak je zapalio dvije staje, koje su tom prilikom i izgorjele.⁹

Općina Hrvatska Kostajnica

U selu Mračaj između 14. i 21. svibnja 1997. zapaljeno je 19 objekata, od kojih osam obiteljskih kuća i 11 gospodarskih objekata. Iako je to selo većinski hrvatsko, jer je prema popisu stanovništva iz 1991. u njemu živjelo 96 Hrvata i 53 Srba, selo je podijeljeno u dva dijela. U jednom dijelu živjeli su Hrvati, dok su u drugom živjeli Srbi.¹⁰

Palež navedenih objekata dogodila se za vrijeme »kostajničkih događaja«, kada je u svibnju 1997. od naseljenih Hrvata, u Hrvatskoj Kostajnici pretučen veliki broj Srba povrtnika.

Općina Petrinja

U drugoj polovici 1996. na području Bačuge, općina Petrinja, zapaljeno je gospodarstvo Jovana ŠUŠNJARA, te su zapaljene kuće Steve MILJEVIĆA, Stanka OBRADOVIĆA i Milana OBRADOVIĆA.

U noći 10. studenoga 1996. zapaljena je kuća i drugi objekti Rade ŠUŠNJARA, te zapaljene kuće Miloša ĐUKIĆA, Nikole ĐUKIĆA, Adama ŠUŠNJARA i Milana NEVAJDE.

Jovan CVIKIĆ, D. Bačuga 44, Petrinja. U noći između 30. i 31. srpnja 1996. zapaljena mu je staja.

Miloš ĐUKIĆ, Bačuga, Petrinja. Dana 10. studenoga 1996. zapaljena je njegova kuća.

Nikola ĐUKIĆ, Bačuga, Petrinja. I njegova kuća zapaljena je 10. studenoga 1996.

Stanko ĐUKIĆ, (m), Srbin, Donja Bačuga 10, Petrinja. Njegova kuća spaljena je u noći 18. ožujka 1997. Prije tog događaja u D. Bačugi spaljeno je 30 obiteljskih kuća. Počinitelji nisu otkriveni.¹¹

Mihajlo GRUBJEŠIĆ, Donja Bačuga 126, Petrinja. Početkom ožujka 1998. zapaljena mu je kuća. Neposredno prije njegova povratka.

Stojan JASIĆ, Moštanica, Petrinja. Njegova kuća zapaljena je 30. ožujka 1996. Kuća je dogorjevala još 31. ožujka.

9 HHO — izvještaj o događaju

10 Prilikom obilaska ovog sela nakon incidenta, terenska ekipa HHO-a zamijetila je da je u hrvatskom djelu sela svega nekoliko kuća useljeno, dok je dio sela gdje su živjeli Srbi, potpuno uništen.

11 HHO — Dopuna izvještaja o nekim događajima od 1. siječnja do 20. travnja 1997.

Stevan KALAMBURA, Donja Bačuga 71, Petrinja. Dana 29. listopada 1996. nepoznate osobe zapalile su njegovu rodnu kuću i sve gospodarske objekte. Pljačka je izvršena još ranije.

Sofija KEKEŠ, Dodoši 39, Petrinja. Neposredno nakon njenog povratka, 15/16. ožujka 1997. zapaljeni su joj sjenik, staja i ambar, u kojima su se nalazili kombajn i drugi vrijedni predmeti.

Janko KOZIĆ, Luščani, u blizini kbr. 36, Petrinja. Polovicom ožujka 1998. zapaljen mu je sjenik.

Rade ŠUŠNJAR, Bačuga, općina Petrinja. Kuća mu je zapaljena 10. studenoga 1996.

Stanko ŠUŠNJAR, D. Bačuga 36 ili 38, Petrinja. Dana 30/31 srpnja 1996. izgorjeli su mu kuća i staja.

Ljubica VUJAKLIJA, Donja Bačuga, nedaleko trgovine, Petrinja. Početkom ožujka 1998. zapaljena joj je kuća. Neposredno prije njezina povratka.

Navedeni događaji pokazatelj su porazne slike uništenih objekata na oslobođenom području bivšeg Sektora Sjever neposredno nakon »Oluje« i u znatno kasnijem periodu. Bitno je za napomenuti da usprkos svim statistikama koje su javnosti predstavljala ministarstva unutarnjih poslova i pravosuđa, počinitelji većine od ovih djela nisu nikad proglašeni. Veliki problem koji se još pojavljuje vezano uz uništavanje objekata je i pravo na obnovu. Naime, objekti koji su stradali nakon ratnih djelovanja, kao posljedica terorističkih akata, ne podliježe pod Zakon o obnovi, što znači da vlasnici te imovine nemaju pravo na naknadu štete. Isto tako, nemaju pravo niti na naknadu štete od Republike Hrvatske zbog toga što je Uredbom Vlade RH još 1992. ukinut čl. 180. Zakona o obveznim odnosima, po kojem država odgovara za posljedice terorističkih akata. Nakon donošenja te uredbe svi su sudske postupci protiv RH prekinuti do donošenja nove zakonske regulative o tom pitanju. Nažalost, do danas nije donesena nova regulativa, usprkos brojnim inicijativama prema Hrvatskom državnom Saboru i Ministarstvu pravosuđa.

Š E S T I D I O

Terorizam i nasilje

»Etnolingvističke napetosti u pojedinim zapadnim zemljama nisu ništa manje negoli na Balkanu. Bitna razlika jest u tome što se one u liberalnim demokracijama u većini slučajeva ne smatraju opasnoću za sigurnost, jer se događaju u civilnom društvu u kojem postoji vladavina zakona i institucionalni mehanizmi uz pomoć kojih se s njima lako izlazi na kraj i čini ih se neopasnima. U stvaranju društva sigurnosti najvažnija su tri elementa — civilno društvo (u kojem etnicitet nije isključivo načelo organiziranja društva), vladavina zakona (koja jamči ljudska i manjinska prava) i institucije za posredovanje i arbitražu. Takva zajednica ne može se svesti na puki zbir zakonskih ili političkih mjera, već ona predstavlja okruženje iz kojega je isključena uporaba sile pri rješavanju međuetničkih razlika (osim kao posljednje sredstvo kojim se osigurava red i zakon). A to je najvažnija poruka za područje Balkana: preduvjet svemu jest zakonodavstvo o manjinama koje poštuje međunarodna mjerila; ali nikakvo zakonodavstvo, makar kako ono bilo sveobuhvatno i precizno, ne može biti djelotvorno bez demokracije, civilnog društva i vladavine zakona — drugim riječima, bez stvaranja društva sigurnosti.«¹

Okončanjem akcije »Oluja« u bivšim sektorima Sjever i Jug uslijedili su razni oblici terorizma na oslobođenim područjima. Tako je na nekim područjima bilo ubojstava, premlaćivanja, zastrašivanja i drugih oblika maltretiranja i šikaniranja, te paleži kuća i uništavanja imovine.

Nemali broj osoba hrvatske nacionalnosti, a posebno oni iz miješanih brakova, koji su za vrijeme rata živjeli na okupiranom području, nakon reintegracije su etiketirani kao »nepočudni Hrvati«. Optuživalo ih se da su služili srpskim vlastima, svrstavalo ih se na pobunjeničku stranu i predbacivalo im se da su se borili protiv svog naroda, iako za to nisu postojali opravdani razlozi. Takvi »nepočudni građani« uspostavom hrvatske vlasti odmah su eliminirani sa radnih mjesta na kojima su do tada radili, a potom je uslijedilo uskraćivanje i drugih prava koja su im pripadala. Bili su izloženi šikaniranju, prijetnjama, pa i fizičkim zlostavljanjima. Ukratko, stavljeni su na marginu društva, a vlasti na lokalnim razinama uglavnom nisu ništa poduzimale da bi ih zaštitile od raznih oblika represije, već su to prešutno odobravale.

»Stav sa sjednice HDZ-a održane u utorak 12. 03. 1996. godine.

Želimo da svi pojedinci i forumi uvaže naše stavove, a oni su: Do daljnje smatramo da bi bilo dobro da se zaustavi povratak Srba u njihove bivše domove. Taj stav zauzeli smo zbog psihološkog stanja doseljenih Hrvata. Naime, bilo je nekoliko slučajeva da su

¹ Iz teksta pod naslovom: »Međuetnički odnosi i postupanje prema manjinama« — Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan, objavljen u knjizi »Nedovršeni mir« (str. 164)

se bivši stanovnici Vrginmosta ovdje pojavljivali i raspitivali za svoju imovinu i budućnost povratka.

Mi smatramo da to unosi nemir u novonastanjeno pučanstvo, strah i nesigurnost što za sobom povlači bezvoljnost i nezainteresiranost za poslove koji nam predstoje. S obzirom da još nisu postignuti nikakvi službeni međunarodni ni međudržani dogovori glede našeg statusa i glede povratka Srba, mi predlažemo, bar što se nas tiče, MORATORIJ za povratak Srba u naše krajeve.

Svjesni smo da ovim potezom činimo nešto što ne ide u prilog službenoj politici i državi Hrvatskoj, ali smo s druge strane prisiljeni i da štitimo interes svog pučanstva. Znademo i to da ovo nije nikakav sužbeni dokument, ali neka se znade naš stav, naše razmišljanje i naš pristup ovom problemu.²

Na području općine Gvozd povjerenik Vlade Mirko Putrić iznosio je uglavnom negativno stajalište prema povratnicima, što se odražavalo i u povratu njihove imovine. Naime, veći broj povratnika ni do danas nije uspio ući u posjed svojih kuća, jer se u njima još uvijek nalaze doseljeni Hrvati iz BiH. Vlada RH smijenila je Mirka Putrića 3. listopada 1996., pa se činilo da će ta smjena dovesti do učinkovitijeg rješavanja problema. Na mjesto povjerenika za općinu Gvozd imenovan je Mirjan Slavica, no iako je on u rješavanju navedenih problema pokazao veću volju od svog prethodnika, nažalost, do danas nisu primijećeni značajniji pomaci.

Na području grada Karlovca zaredali su se nerijetki incidenti antisemitistički i profašistički orijentirani.

Na Židovskom groblju Dubovac u Karlovcu 1. svibnja 1997., u noći osvanuli su nacističko-ustaški znakovi i antisemitističke parole, ispisane na desetak nadgrobnih spomenika. Na mramornim nadgrobnim obilježjima nacrtani su kukasti križevi, ustaški model slova »U«, parole: »*Sieg Heil!*«, »*Arbeit macht frei!*«. Natpise je ujutro uklonila policija. Židovsko groblje u Karlovcu inače je spomenik kulture i zaštićeno.

Za vrijeme dok je trajala manifestacija »Dani piva« u Karlovcu 28. kolovoza 1998. nepoznati počinitelj pokušao je oteti zastavu djevojci iz izraelskog ansambla. Kako mu to nije uspjelo, podizanjem ruke uputio je nacistički pozdrav »*Heil Hitler!*«.

I u drugim dijelovima na oslobođenim područjima napetosti se u posljednje vrijeme povećavaju, raspirujući nacionalnu mržnju i diskriminaciju, a često puta incidenti su okarakterizirani i kao doza primitivizma.

Na dan obilježavanja godišnjice stradavanje 520 stanovnika Veljuna i okolice, 6. lipnja 2000. u Veljunu pomokrila se po spomeniku građanka Biserka LEGRADIĆ.

Na press konferenciji ogranka Liberalne stranke (LS) Obrovac, održanoj 23. svibnja 2000., čelnik tog ogranka Đuro ŽUPAN optužio je međunarodnu zajednicu za stanje nezakonitosti na područjima od posebne državne skrbi. Tom prilikom izjavio je da je »... ta zakonitost dovedena u pitanje onog trenutka kada je odlučeno da se dopusti povratak za 20.000 osoba srpske narodnosti za kojima je izdana potjernica. Hrvatima su tako opet doveli zločince pred vrata.«

Istoga dana u Obrovcu su osvanuli plakati, na kojima se navode 100-tinjak imena građana Obrovca, koji su opptuženi za oružanu pobunu u RH.³

2 Ovaj tekst pod naslovom »Stav HDZ-a — Vrginmost — Gvozd«, izvešten je 15. ožujka 1996. na oglasnoj ploči Povjereništva Vlade za općinu Vrginmost, a potpisao ga je Leopold Bilal, predsjednik ogranka HDZ-a, koji je ujedno bio zamjenik povjerenika Vlade za općinu Vrginmost (Gvozd).

3 Imena tih osoba objavljena su 1992. godine u dnevnom listu »Slobodna Dalmacija«

Članovi udruge »Hrvatski domobran«, ogranak Slunj, 8. lipnja 2000. organizirali su otkrivanje spomen-obilježja ustaškom poglavniku Juri Francetiću. Tom prilikom predsjednik ogranka Dragan HAZLER između ostaloga, odaslao je poruku mržnje, koju djełomično citiramo: »*Na svakom pedlju hrvatske zemlje moraju živjeti Hrvati i stoga nećemo dozvoliti da se ovdje koti ona nacionalna manjina koja nam je najveći neprijatelj.*«⁴ D

U Karlovcu su oko 11. lipnja 2000. osvanuli plakati pod naslovom: »To su naši sugrađani«, na kojima se nalaze fotografije 131 osobe, za koje se tvrdi da su bili pripadnici krajinske milicije. Autor plakata je Tomislav TUREK, za kojeg HHO posjeduje bogatu dokumentaciju o učestalim fizičkim i verbalnim zlostavljanjsa tamošnjih Srba.

Na frekventnim lokacijama u Petrinji, osvanuli su 15. lipnja 2000. plakati optužujućeg naslova: »ONI SU RAZARALI PETRINJU!«, na kojima se navode 173 imena iz Optužnice Vojnog suda. Ispod naslova isписан je sljedeći tekst: »*Popis pripadnika postrojbi tzv. SAO Krajine koji su od 16. travnja 1991. sudjelovali u napadima na grad Petrinju, pripadnike Hrvatske vojske i MUP-a RH, nasilno ranili i usmrtili preko 600 svojih sugrađana, te sustavno i temeljito srušili veći broj gospodarskih i stambenih objekata našeg grada. Njih 173 počinili su krivična djela protiv Republike Hrvatske, i to ugrožavanjem teritorijalne ukupnosti i oružanom pobunom.*«⁴

Posljednji događaj u svezi spomenika u Veljunu, općina Slunj, dovoljan je pokazatelj ponovno razbuktalih strasti i netrpeljivosti, koje bi mogle uzeti šire razmjere ukoliko vlast ne poduzme odlučne korake u spriječavanju sve češćih incidentnih situacija. Kako bi se ukazalo na neslaganje sa sve češćim ekstremnim desničarskim ispadima, HHO je planirao 22. lipnja 2000., na Dan borbe protiv antifašizma, organizirati odlazak na Veljun, gdje bi se položili vijenci na tamošnji spomenik žrtvama fašizma. Međutim, ova ideja nije naišla na pozitivan odjek u krugovima vlasti RH, te je članovima HHO-a sugerirano da odustanu od skupa. Gradonačelnik Slunja Mile Skukan, pak, 20. lipnja 2000. uputio je najvišim državnim tijelima, medijima i HHO-u pismo, u kojem optužuje Milorada Pupovca i HHO da »... ovdje žele unijeti nemir«. U nastavku navodi da na tome području nije bilo ni jednog incidenta, dok se tam 6. svibnja 2000. nije pojavio M. Pupovac. Tim pismom Skukan traži da najviši državni dužnosnici »ne dopuste da se na tome području na umjetan način, izvana, stvaraju incidentne situacije.«

Udruga ratnih veterana »Hrvatski domobran«, ogranak Slunj, sljedeći dan, 21. lipnja uputila je HHO-u pismo, u kojem izražava nezadovoljstvo i prosvjed, optužujući HHO da »*nastupa jednostrano čak prema mrtvima zapostavljući Hrvate.*« Pismo je potpisao predsjednik Udruge Dragan Hazler, a upućeno je također na najviša državna tijela i medije.

Ne želeći dati povoda za uznenirenost i incidentne situacije, koje su prijetile zbog dezinformacija među stanovništvom u Slunjtu, HHO je odlučio otkazati najavljenu akciju. U svezi s tim 21. lipnja, HHO je izdao Obavijest za javnost, koja je dostavljena svim sredstvima javnog priopćavanja. U izjavi je, između ostaloga, navedeno da HHO ponašanje hrvatskih političkih stranaka ocjenjuje krajnje neozbiljnim, jer se pozivu za odavanje

⁴ Istoga dana na teren je upućena ekipa HHO-a, koja je tom prilikom fotografirala plakat, obavila razgovore sa nekim mještanima Petrinje, te je primljena na razgovor u PU sisačko-moslavačku. Prilikom razgovora sa pomoćnikom zapovjednika Antom Aščićem ekipa je stekla dojam da je isti uzrujan zbog teme o kojoj se razgovor vodio, te je dao do znanja da se navedenom događaju pridaje previše pažnje.

počasti žrtvama fašizma, odazvala samo jedna stranka. »Smatramo da se za prevladavanje zala (neo)fašizma i rasizma, kao i za nastojanje na liberalnoj demokraciji i vladavini prava trebaju — javno, odlučno i udruženo — brinuti svi demokratski politički subjekti«, stoji na kraju obavijesti HHO-a.⁵

1) Nestanci i ubojstva

Na oslobođenom području od akcije »Oluja« zaredao je niz incidenata. Većina ih je počinjena samoinicijativno, od strane neodgovornih pojedinaca, koji su izmakli svakoj kontroli. No, na nekim područjima terorističke aktivnosti bile su organizirane, uz prešutno odobravanje tadašnje vlasti. Dio osoba koje nisu napuštale svoje kuće bio je izložen pljački i fizičkom zlostavljanju, od kojih posljedica je nekolicina osoba preminulo. Među njima je, osim pripadnika srpske manjinе, bilo i građane hrvatske nacionalnosti, koji su pokušali zaštititi ugrožene osobe, ili su nastradali jer su kontaktirali sa Srbima. Poseban značaj ima »Slučaj Kostajnica«, gdje su doseljeni Hrvati iz Bosne pretukli veći broj povratnika Srba. To se dogodilo u svibnju 1997., kada se u Hrvatsku Kostajnicu vratilo 10-tak Srba iz istočne Slavonije, a pronio se glas da ih se vraća gotovo 300. Tom prilikom osim što je veći broj povratnika pretučen, uništena im je i imovina. Tadašnja vlast vrlo malo ili gotovo ništa nije učinila kako bi te sukobe spriječila, a počinitelji nisu adekvatno kažnjeni.

»Nakon vojno-redarstvene akcije Oluja', koju je Republika Hrvatska bila prisiljena provesti nakon uzastopnih neuspjelih mirovnih nastojanja, unatoč strogoj zabrani zloupotrebe sile, dogodio se određen broj kaznenih djela. Ministarstvo unutarnjih poslova i Ministarstvo pravosuđa poduzeli su odgovarajuće mjere u pronalaženju počinitelja i u sprečavanju daljnjih nepoželjnih događaja. Vodi se ukupno 1.005 kaznenih postupaka protiv počinitelja kaznenih djela tijekom i neposredno nakon akcije Oluja', s tim da je kazneno djelo palež obuhvaćeno u djelima protiv opće sigurnosti. Velik broj pravomoćnih presuda već je donesen.«⁶

»Konkretno glede slučajeva ubojstva, u svojem zadnjem izvješću... naveo sam da je hrvatska Vlada izvjestila o ukupno 25 osoba optuženih pred sudbenim vlastima za 31 ubojstvo počinjeno u tjednima nakon vojnih operacija. Informacije sadržane u zadnjem izvješću Vlade ukazuju na to da su slučajevi 22 osobe osumnjičene za ubojstva sada u fazi istrage, dok je protiv 30 osoba pokrenut zakonski postupak. Vlada navodi da je konačna presuda donesena protiv jedne osobe.«⁷

⁵ U javnosti se u posljednje vrijeme spominje ideja o donošenju »Zakona o deustašizaciji«, čiji su zagovaratelji Vesna Pusić, predsjednica HNS-a, te Ivan Jakovčić i Damir Kajin iz IDS-a. Tu ideju, čini se podržavaju i najviši državni dužnosnici Ivica Račan, predsjednik Vlade, te Stipe Mesić, Predsjednik RH, kao i vladajuća šestorka. Vesna Pusić najavila je da će na jednom od sljedećih sastanaka šestorice predložiti da se taj zakonski prijedlog stavi u saborski postupak kao zajednička inicijativa šestorice.

⁶ Dio izlaganja dr. Ivice Kostovića na okruglom stolu »Srbi u Hrvatskoj jučer, danas, sutra«, koji je u organizaciji HHO-a, održan 18. i 19. listopada 1996.

⁷ Izvješće glavnog tajnika Vijeća sigurnosti UN-a (t. 16) — 21. lipnja 1996.

Iako je HHO u više navrata od Ministarstva pravosuđa zatražio izvješće o kaznenim postupcima za konkretnе slučajeve, ministar Šeparović dostavio je samo šture brojeve pokrenutih postupaka, a da nigdje nije eksplisite navedeno za koja se kaznena djela vode postupci.

Ubijene ili nestale osobe nakon VRA »Oluja«

1. **Anda BEKO-JANOŠEVIĆ**, (ž), nacionalnost nepoznata, stara oko 70 godina, Matijevići, Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Zaklana je u svojoj kući u noći 14. svibnja 1996. U to vrijeme u njenu kuću došao je Mile Sljepčević, koji ju je zaklao, a potom uzeo sav novac koji je našao u kući. Uhvaćen je sljedećeg dana, a protiv njega pokrenut je postupak.
2. **Mirko KNEŽEVIĆ**, (m), Hrvat, r. 1936., Blinjska Greda, Sunja, Županija sisačko-moslavačka. Njega su 20. svibnja 1997. pretukla četiri muškarca iz Komareva. Navodno je pokušao zaštитiti grupu građana srpske nacionalnosti od napadača, kojom prilikom je i sam nastradao, zadobivši teške tjelesne povrede. U teškom stanju prebačen je na kirurški odjel Opće bolnice u Sisku, gdje je 25. svibnja 1997. podlijegao ozljedama i preminuo.
3. **Milan (Pavla) LACKOVIĆ**, (m), Srbin, r. 1960. u Crevarskoj Strani, Crevarska strana 100, Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Nakon »Oluje« bio je 2–3 mjeseca zatrobljen, no vratio se kući. Nestao je negdje u jesen 1997. godine. Nestanak je prijavljen policiji, no M. Lacković do danas nije pronađen.
4. **Dušanka (Đure) MENIČANIN**, (ž), Srpskinja, r. 1925. u Rujevcu, Rujevac 129, Dvor, Županija sisačko-moslavačka. Za vrijeme VRA »Oluja« ostala je u selu i ništa joj se nije dogodilo. Međutim, neko vrijeme nakon toga tri muške osobe u uniformi došle su u njenu kuću. Razbili su joj TV, a potom su je odvukli u sobu u namjeri da je siluju. Pokušala se obraniti, no tom prilikom je teško pretučena. Zadobila je više težih ozljeda po glavi i prsima. Bila je u nesvijesti, te su trojica napadača vjerojatno pretpostavili da je mrtva i odvukli je do obližnjeg potoka, gdje su je i ostavili. Međutim, kad je došla svijesti uspjela se dovući do kuće, gdje je nakon dva mjeseca umrla od posljedica batinanja.⁸
5. **Mile MILOVAC**, (m), Hrvat, r. 1928. Bukovica, Gvozd
6. **Marija ZIMONJA**, (ž), Srpskinja, r. 1929., Bukovica, Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Ovaj nevjenčani par ubijen je 11. rujna 1996. oko 10,00 u svojoj kući iz vatrenog oružja. Nakon ubojstva njihova kuća je zapaljena, a oni su ostavljeni u hodniku kako bi i oni izgorjeli.
7. **Milan (Nikole) NOVAKOVIĆ**, (m), Srbin, r. 9. studenoga 1932. U Bjelovcu, G. Bjelovac 21, H. Kostajnica. Pretukli su ga doseljenici iz Bosne u vrijeme kostajničkih događaja, u svibnju 1997. Od posljedica batinanja umro je u bolnici u Sisku 4. srpnja 1997. Uzrok smrti navodi se ispadanje plućne maramice. No, iako je bio plućni bo-

8 Svјedokinja A. R., Dvor

lesnik, mišljenje liječnika je da u normalnim okolnostima plućna maramica ne bi otpala.

8. Dušan PAVIĆ, (m), Srbin, r. 1933. u D. Klasniću, D. Klasnić, Glina. Nije napuštao selo i za vrijeme »Oluje« nije mu se ništa dogodilo. No, početkom 1997. nestao je. Policija ga je tražila gotovo šest mjeseci, no njegov leš u lipnju 1997. pronašla je jedna povratnica u bunaru pored njene kuće. Navodno ga je ubio i bacio u bunar izvješni Zvonko, doseljenik iz Bosne.

2. Prijetnje, uznemiravanje i zlostavljanje

U slučajevima fizičkog nasilja, prijetnji i zastrašivanja, uz domaće mještane pojedince, uveliko su pridonijeli i doseljeni Hrvati iz BiH, koji su u velikom broju u političkom smislu izmanipulirani.

U odnosu na bivši UN Sektor Jug, gdje je zabilježen velik broj podmetanja eksplozivnih naprava, u bivšem UN Sektoru Sjever, ove aktivnosti bile su nešto manjeg intenziteta, no često se događalo da se iz vatre nog oružja pucalo po kućama u kojima su živjeli mještani. Takvi akti za cilj su imali zastrašivanje domicilnog srpskog stanovništva, te spriječavanje daljnog povratka.

Pripadnicima srpske manjine upućivale su se razne prijeteće poruke. Tako su u Vojniču između 27. i 28. veljače 1998. po kućama, cestama i drugim objektima, osvanuli grafiti: »Srbi u Srbiju«, »Srbi van«, »Srbima domovnica i biće smrtovnica«, »Čedo mrtav si«, »Bježi Srbine u Srbiju«, »Van Srbi«, »Smrt Srbima«...

Iako je HHO zaprimio nebrojene informacije o slučajevima terorizma i nasilje, u nastavku navodimo samo dio tih slučajeva (izbor):

ŽUPANIJA KARLOVAČKA

Karlovac

1. Danica BIŽIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1929., Lasinjski Sjeničak, Karlovac, Županija karlovačka. Dana 11. veljače ispred trgovine u Skakavcu, dok je stajala pored zaprežnih kola fizički ju je napao Jandre Radočaj iz Skakavca, koji je bio pod utjecajem alkohola. Tom prilikom zadao joj je više udaraca šakarna.
2. Jovan (Stevana) LONČAR, zvani Jožan, (m), Srbin, r. 1925., Slunjski Moravci 37, Karlovac, Županija karlovačka. Dana 11. ožujka 1998. oko 10, 30 sati, ispred pošte u Skakavcu, jedan mještanin Skakavca, izvjesni »Štef«, uhvatio je Jovana Lončara za prsa, a potom ga 5–6 puta ošamario. Prije toga napadač je u pošti verbalno napao službenicu: »Što dijelite penziju četnicima, gdje je moja penzija?«.
3. Rade JURIĆ, (m), Srbin, star oko 55 godina, Prkos, Karlovac, Županija karlovačka. Krajem listopada 1997. Uhvatio ga je djelatni policajac Vjekoslav Boljkovac iz Kraljice, te ga privezao za drvo u centru Banskog Kovačevca kod trgovine. Verbalno i fizički ga je zlostavljao do 4,00 sata narednog jutra. Tukao ga je, stavljao mu cijev

napunjena pištolja u usta, prijetio klanjem, tražeći da mu kaže tko je u vrijeme srpske pobune ubio pet Hrvata u tome selu, što Rade Jurić nije znao.

Ogulin

4. Vlado STIPETIĆ, (m), Hrvat, Ogulin. Teško je pretučen 2. lipnja 1997., a pretukao ga je policijski inspektor, ujedno i vijećnik HDZ-a u Gradskom vijeću Ogulina. Vlado Stipetić prebačen je s teškim ozljedama u ogulinsku bolnicu, gdje ga je posjetio zapovjednik PP Ogulin, nagovarajući ga tom prilikom da protiv počinitelja ne podnosi prijavu.

Plaški

5. Branko GRKOVIĆ, (m), Srbin, Ulica Save Kosanovia bb, Plaški, Županija karlovačka. Za vrijeme dok je obilazio svoju kuću 4. srpnja 1997., pojavio se bivši povjerenik za Plaški, Samardžija u prisustvu još nekoliko osoba. Oni su namjeravali izvršiti neka mjerena, jer su odlučili u toj kući otvoriti lokale. Kada se Branko tome usprotivio, stali su ga vrijeđati i psovati, prijeteći mu da će ga ubiti. Branko Grković sjeo je na bicikl i pokušao pobjeći, no oni su krenuli za njim automobilom, te su ga vozeći unatrag, srušili s bicikla u jarak pokraj ceste.
6. Zorka PANDUROVIĆ, (ž), Srpkinja, Plaški, Županija karlovačka. Iz obližnje kuće u kojoj žive naseljenici iz BiH, 3. svibnja 1997. pucano je u tri navrata po njenoj kući.
7. Marija ROKNIĆ, Srpkinja, Vojnovac, općina Plaški, Županija karlovačka. Prilikom ulaska u rodnu kuću, 20. srpnja 1996. aktivirala je minu iznenadenja. Teško je ranjena, a lakše je povrijeden i njezin otac koji je u tom trenutku bio u blizini.
- 8-9. Sofija i Mile ŠUMONJA, Srbi, Vera, općina Plaški. Nepoznate osobe 3. listopada 1996. oko 01, 15 sati, pucale su iz vatrenog oružja po njihovoju kući. Tom prilikom ispaljena su dva rafala iz strojnica kroz zatvoreni prozor njihove sobe. Meci su se zadržali u stropu iznad kreveta njihove sobe. Nakon tog rafala, čuo se i jedan pucaj. Policijskim uviđajem sljedećeg je dana pronađena i jedna neeksplodirana zapaljiva tromblonska mina, koja je bila ispaljena s rastojanja od 200 metara. Nakon intervencije policije maltretiranje je prestalo.

Slunj

10. Mato ANDRIJANIĆ, (m), Hrvat, Rakovica, Slunj, Županija karlovačka. Njemu je 4. srpnja 1996. jedan pripadnik HV-a prijetio i pucao iz vatrenog oružja u njegovu kuću. Razlog tome bio je što je Mato za vrijeme rata živio na okupiranom području, te za vrijeme vojne akcije izbjegao u SRJ.
11. Miloš ČUBRILović, (m), Srbin, star oko 70 godina, Zeča Varoš, Slunj;
12. Marija ČUBRILović, (ž), Srpkinja, stara oko 70 godina, Zeča Varoš, Slunj, Županija karlovačka (Miloševa šogorica). Njih dvoje pretučeni su 22. srpnja 1999. oko

2,00 sata u noći. Napadači su poznati od ranije, slučaj je prijavljen policiji. Prije izvjesnog vremena silovana je i supruga Miloša ĆUBRILOVIĆA.

13. Milka MAGDIĆ, (ž) Srpskinja, r. Tepavac, 14. siječnja 1934., Slušnica 129, Slunj, Županija karlovačka. HHO je zaprimio informaciju da je Milku Magdić 14. lipnja 1998. fizički napao i navodno silovao izvjesni »Jure« iz sela Lumbarde kraj Slunja. Provjerom je utvrđeno da je M. M. doista fizički napadnuta, no informaciju o silovanju nije potvrdila.
14. Marica (Ante) TRBOJEVIĆ, (ž), nacionalnost nepoznata, Vjekoslava Karasa, Slunj, Županija karlovačka. Izvrgnuta je policijskom zlostavljanju. Naime, policijski djelatnik Milan Hazler samoinicijativno joj je oduzeo putovnicu, navodeći da će joj vratiti tek kad mu kaže tko je u vrijeme srpske pobune opljačkao i devastirao njegovu kuću. O oduzimanju putovnice nije dobila nikakvo službeno rješenje, ni potvrdu o oduzimanju.
15. Ive VUKOVIĆ, (m), Hrvat, Rakovica, Slunj, Županija karlovačka. U dvorište njegove kuće 30. rujna 1996. nepoznata osoba bacila je ručnu bombu. Od detonacije su popucala sva prozorska stakla, kao i staklo na ulaznim vratima. Motiv nije poznat.

Vojnić

16. Dragana (Mile) KOTUR, (ž), Srpskinja, r. Đurić, 19. svibnja 1963. U Vojniću, Radojna 14, Vojnić, Županija karlovačka. Dana 15. studenog 1998. u blizini njene kuće fizički ju je napao Mate Volić. Tom prilikom sa obje ruke udario ju je tri puta po glavi, a potom i šakom. Kasnijim liječničkim pregledom utvrđene su povrede bubrežnica i kontuzija glave.
17. Ilija MARTINOVIC, (m), Srbin, Miholjsko 76, Vojnić, Županija karlovačka. Teško je pretučen od nepoznate muške osobe 13. travnja 1997. u večernjim satima. Naime, te večeri u blizini policijskog punkta u Kupljenskom, na povratku kući sreo je tri nepoznate osobe (muškarca, ženu i dijete). Muškarac ga je najprije pozdravio, na što je Ilija odvratio pozdrav, a u trenutku mimoilaženja isti ga je pretukao. Teško pretučen Ilija je nakon nekoliko sati ležanja bez svijesti, dopuzao do policijskog punkta u Kupljenskom, odakle ga je policija odvezla u Dom zdravlja u Vojniću, a kasnije je prebačen u karlovačku bolnicu.
18. Miloš MIHAJLOVIĆ, (m), Srbin, r. 1908., Vergaševa 33, Vojnić, Županija karlovačka. Dana 30. svibnja 1997. fizički je zlostavljan, kojom prilikom je pretučan nogama i rukama. Nekoliko dana prije toga na vratnice mu je netko napisao »Ovo je Srbo«.
19. Nikola RAPO, Srbin, Brezova Glava, Vojnić, Županija karlovačka. Teško je pretučen od nepoznatih osoba 9. ožujka 1997. Policija ga je odvezla u bolnicu, gdje je zadržan nekoliko dana. On nije napuštao RH.

ŽUPANIJA SISAČKO-MOSLAVAČKA

Glina

20. Evica (Jove) BOŽIĆ, (ž) Srpskinja, r. Ljiljak, 15. travnja 1935. U V. Obljaju, Veliki Obljaj 54, Glina, Županija sisačko-moslavačka. U noći 1/2 prosinca 1998. u njenu kuću banuli su napadači. Tražili su da Evica i njen suprug Rade ostanu ležati, te da se pokriju po glavi. Pretresli su cijelu kuću, uzeli noćne baterije, a potom Evicu polili nekom tekućinom po licu, od čega se skoro ugušila. Potom su ju nastavili i fizički zlostavljati, a navodno su je i silovali.⁹

Gvozd

21. Dubravka BEKIĆ i Branko BOROTA, Srbi, Čremušnica 87, Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Dana 16. srpnja 1997. vozilo nepoznatih registarskih oznaka, koristeći zvučne signale guralo je ulazna vrata ograde dvorišta u vlasništvu Dubravke Bekić. Razlog tomu bilo je zastrašivanje Dubravke i njenog prijatelja Branka Borote.
- 22-23. Đuro i Dragica PAVLOVIĆ, Srbi, Čemernica 128, Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. U noći 30. studenoga 1998. Oko 23,00 sata, nepoznate osobe iz automobila nepoznatih registarskih oznaka pucale su iz automatskog oružja na drvenu kuću u kojoj žive Pavlovići. Automobil je došao iz pravca Bučice — Ilavačka. Bio je udaljen od kuće 10–20 m, a na kući su vidljive rupe osam metaka, od kojih su dva prošla kroz brvno, jedan se zabio u jastuk na krevetu, a drugi u suprotni zid.

Hrvatska Kostajnica

24. Kata BIJELIĆ, (ž), nacionalnost nepoznata, stara oko 67 godina, Donja Velešnja 55, H. Kostajnica, Županija sisačko-moslavačka. Napadnuta je u svojoj kući u rujnu 1998. U namjeri da se spasi iskočila je kroz prozor, kojom prilikom je slomila obje noge i kuk.
25. Branka BOROJEVIĆ, (ž), Srpskinja, Knezovljani, H. Kostajnica, Županija sisačko-moslavačka. Ispred njene kuće 26. listopada 1997. zaustavio se muškarac (jedan od doseljenih Hrvata iz BiH), tvrdeći da je netko udario njegovog psa. Provalio je u kuću, oštetio stol, razbio stolice, razbio prozorska stakla i razbacao pokućstvo, a potom je Brankinom psu zadao ubod nožem.
- 26-27. U selu Umetić, Hrvatska Kostajnica, grupa neidentificiranih naseljenika iz Orašja u više navrata je od 13.–15. svibnja 1997. fizički napala Jovana i Ljubu BOROJEVIĆ, i pritom im u potpunosti demolirali kuću, prosuli svu hranu koju su našli, te im prijetili neka se »kupe odavde« i više se ne vraćaju. Sve je počelo 13.

⁹ Iako je Evica Božić po selu pričala da su je silovali, to nije potvrdila ekipi HHO-a na terenu.

svibnja kada je grupa naseljenika provalila u njihovu kuću, demolirala čitavu unutrašnjost, razbivši namještaj i ostalu imovinu. Dva dana kasnije, na poziv grupe građana iz Hrvatske Kostajnice, na teren se uputila ekipa HHO-a. Ekipi su se priključile ekipe OSCE-a i UNHCR-a, te generalni konzul SAD u Zagrebu, Bennet Y. LOWENTHAL. Kada su ekipe napustile kuću Ljubice i Jovana Borojevića, u njihovu kuću ponovno je upala grupa naseljenika i pretukla ih. Aktivisti HHO-a prevezli su Jovana i Ljuba Borojević službenim autom u Traumatološku bolnicu u Zagrebu, gdje im je liječnik KRIŠTOFIĆ konstatitroa ozljede, i pružio lječničku pomoć.

28. **Savo BOROJEVIĆ**, Srbin, Borojevići, Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko-moslavačka. Dok je sa sinovima bio u polju, 10. ožujka 1996., sa obližnjeg policijskog punkta, na njih je ispaljena tromblonska mina. Policija u H. Kostajnici odbila je izvršiti uviđaj. Osim ovog incidenta, oni žive pod stalnim prijetnjama i zlostavljanjem naseljenih Hrvata. Otimaju im hranu, stoku, alate i druge predmete.
29. **Gojko (Sime) CRNOJEVIĆ**, (m), Srbin, r. oko 1920., Malo Krečev, H. Kostajnica, Županija sisačko-moslavačka. U travnju 1998. kad je bio u obilasku svoje kuće, pretukle su ga nepoznate osobe iz Malog Krčeva.
30. **Jovo (Pere) DABIĆ**, (m), Srbin, r. 28. rujna 1931., D. Velešnja, H. Kostajnica;
31. **Ljuba DABIĆ**, (ž), Srpkinja, r. Ljubišić, 27. prosinca 1931., G. Kukuruzari, H. Kostajnica, Županija sisačko-moslavačka. Njih dvoje ostali su cijelo vrijeme u selu. U Hrvatsku Kostajnicu već krajem kolovoza 1995. naseljavaju se Hrvati, izbjegli iz BiH. Njihovim dolaskom započelo je maltretiranje preostalog srpskog stanovništva u H. Kostajnici, kao i povratnika. Tako je u više navrata iz vatrenog oružja pucano po kući Jove i Ljube Dabić, a pred kuću im je bačena i bomba.

Za posljednjeg događaja, 14. svibnja 1997. nekoliko doseljenika razbijajući prozore nasilno su pokušali ući u kuću. Jovo i supruga Ljuba pobjegli su kroz jedan od prozora i sklonili se kod susjeda Ive. Međutim, napadači su došli za njima, te tom prilikom porazbijali prozore na Ivinoj kući i uništili inventar. Izvjesni »Miro«, koji je bio s napadačima Jovi je stavio cijev od puške u usta, a potom ga je izveo u dvorište. Drugi napadač za to vrijeme udarao je Jovu šakama. Tome događaju navodno je prisustvovala i policija, no nije reagirala.

Nakon posljednjeg incidenta Jovo i njegova supruga Ljuba odlučili su napustiti RH. Iako su im prijetili da sa sobom ne smiju ponijeti nekretnine i pokretnine, oni su 17. svibnja 1998. oko 18 sati u prisustvu aktivista Amnesty Internationala-London i HHO-a, odvezli traktor i osobni automobil.

32. **Veronika (Alojza) MILIĆ**, (ž), Hrvatica, r. Vukić, 12. srpnja 1947. u Mirkovcu, Veliko Krčev 34, Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko-moslavačka. U njenu kuću 3. rujna 1998. ušao je izbjeglica iz BiH, koji živi u susjednoj kući, te ju išamarao. Osim niza manjih incidenata koje su doživjeli od naseljenika iz BiH, Veronika i njezin suprug Dušan, 30. rujna 1998. primili su pismo sljedećeg sadržaja:

»Milić Dušane zvani Dule-Dujo,

Pitamo se što ti radiš u ovoj zemlji, koju nikad nisi htio priznat. Bio si zagovornik SAO Krajine koju smo zbrisali kao što ćemo i tebe zbrisat, ukoliko ne napustiš ovo

mjesto i ne vratiš se gdje si bio do sad. Ujedno prenesi svojim četnicima a posebno Crnojević Stevi što se okupljaju oko tebe da ih čeka ista sudbina kao i tebe.

Rok ti je da napustiš Krčeve do 06. 10. 1998. Do 14,00 sati od tada tvoj je život vrijedan psa latalice.«

Dana 10. listopada 1998. Oko 1, 30 sati u noći Veronika je začula eksploziju u dvorištu svoje kuće. O ovim događajima V. M. obavijestila je policiju.

- 33-34. Otilija i Danilo RAPAJIĆ, Srbi, Hrvatska Kostajnica, Županija sisačko-moslavačka. U dvorište njihove kuće nepoznate osobe su u noći između 27. i 28. veljače 1996., ispalile eksplozivne naprave, od kojih su popucala sva prozorska stakla. Iste noći po kući je više puta pucano iz vatre nog oružja. Međutim time nije prekinuto maltretiranje obitelji Rapajić. Već 1. ožujka 1996. oko 00,30 sati pucano je iz vatre nog oružja po njihovoj kući, i tom prilikom je nekoliko metaka probilo plastiku koja je umjesto stakla bila na prozorima, i završilo u unutrašnjosti kuće. Iako se njihova kuća nalazi oko 500 metara od policijske postaje u Hrvatskoj Kostajnici, ekipa je došla na uviđaj tek idućeg jutra kada je vlasnica došla prijaviti incident
- 35-36. Grupa nepoznatih osoba upala je 14. svibnja 1997. oko 21,30 sati u kuću nevjenčanog bračnog para Miljke MALJKOVIĆ, stare 65 godina, i Milana VELJAKA, starog 69 godina, koji su se u selo vratili u siječnju 1997. Drvenim palicama, te plastičnim signalnim stupovima razbili su im prozore, namještaj, te ih pretukli. Prije upada u kuću vlasnici su pobegli na tavan, ali im je skupina naredila da sidu. Potom je jedna osoba iz skupine udarila Milana Veljaču čekićem po glavi, a druga rukom, od čega se srušio i rasjekao razbijenim staklom. Liječnici su ustavili pucanje lubanje. S Miljke Maljković strgali su odjeću, te je gurnuli u kuhinju. Nakon napada ovaj se bračni par sklonio u šumu, gdje su dočekali jutro.
37. Nikola ŽIVKOVIĆ, (m), Srbin, Gornji Hrastovac 141, H. Kostajnica, Županija sisačko-moslavačka. Na prozore njegove kuće 3. svibnja 1997. bacano je kamenje. Dva dana nakon toga, 5. svibnja u večernjim satima nekoliko nepoznatih osoba upada u njegovu kuću, te vrijeđajući ukućane prijete im da »brišu« ili će im »oderati kožu«. Incidente su navodno počinili naseljenici iz Orašja (BiH).

Sisak

38. Pajo ARBUTINA, zvan Pualo, (m), Srbin, r. 8. ožujka 1929. u Kinjačkoj, Kinjačka 10a, Sisak, Županija sisačko-moslavačka. Za vrijeme dok je boravio u kući Jovana Đukića u Starom selu 69, dana 20. svibnja 1997. pretukle su ga četiri nepoznate osobe iz Komareva. Napadači su došli s traktorom, a istoga dana pretukli su još nekoliko osoba. Pajo Arbutina dovezen je u nesvijesti u Opću bolnicu Sisak.
39. Pero BOJČETIĆ, (m), Srbin, Gornja Kinjačka, Blinjski Kut, Sisak, Županija sisačko-moslavačka. Nekoliko dana nakon povratka u svoje selo, početkom 1996. bio je izložen uzneniravanjima i prijetnjama naseljenika iz BiH. Nepoznate osobe su, osim toga, na njegovo imanje bacile tri ručne bombe, kojom prilikom su razbijeni svi prozori na kući, te oštećena fasada. Počinitelji nisu pronađeni, no nakon policijskog uviđaja nasrtaji su prestali.

Sunja

40. Ljuba KARLOVIĆ, (ž), Srpskinja, stara oko 60 godina, Blinjski kut 103, Sunja, Županija sisačko-moslavačka. Fizički je zlostavljana 20. svibnja 1997. u svom dvorištu. Počinitelji su bila četiri nepoznata muškarca.
41. Draga MILJEVIĆ, (ž), Srpskinja, Blinjska Greda 18, Sunja, Županija sisačko-moslavačka. Pretukli su je 20. svibnja između 17,00 i 18,00 sati, četiri nepoznata muškarca. Tom prilikom su je vrijedali da je »četnikuša«, te joj prijetili ukoliko ne napusti kuću da će se vratiti i da tada neće ostati živa.

3. Otimanje i krađa imovine

Na oslobođenom području, odmah nakon VRA »Oluja«, uslijedile su pljačke i krađa imovine. Nerijetko se događalo da kradljivci dolaze usred noći, maltretirajući ukućane, koji su zatečeni na spavanju. Tada im se prijetilo ubojstvom, uništavala se i pljačkala imovina, a stoka im je odvezena u nepoznatom pravcu. Kad se uzme u obzir vrlo česta pojava ovakvih oblika pljačke, počinitelji su pronađeni u gotovo zanemarivom broju. Tako su građani najčešće ostali bez osnovnih izvora za život, koji im nerijetko nisu ni na kakav način nadoknađeni.

Gotovo na čitavom oslobođenom području bivšeg Sektora Sjever, pljačke su se nakon akcije »Oluja« učestalo događale. Pljačkaši su dolazili u vojnim i civilnim odorama, često naoružani, ali i zamaskirani. Ukoliko bi se vlasnici usprotivili ili pokušali zaštititi svoju imovinu, pljačkaši su često puta upotrijebili fizičku silu, ali i oružje. Uzimajući u obzir da su u selima pretežno ostale stare i nemoćne osobe, one su najčešće i bile žrtve pljačke i zlostavljanja.

Razgraničiti pljačku od zlostavljanja gotovo nije moguće, jer je u većini slučajeva uz pljačku slijedilo i fizičko zlostavljanje i prijetnje ukućanima. No, za razliku od Sektora Jug, gdje su sa pljačkom bile povezane i paleži kuća, u bivšem Sektoru Sjever neposredno poslije akcije pljačke su također bile česte, ali nakon njih palež nije nužno slijedila. U pljačkama su sudjelovali gotovo svi; pojedinci iz redova HV-a, pripadnici V. korpusa Armije BiH, te civili. Na području Topuskog, Gline i Dvora, prema svjedočenjima tamošnjih mještana, »pljačku su najčešće vršili Muslimani«.

»Prema izvješću Vlade, između 2. siječnja 1996. i 1. svibnja 1996. u bivšim sektorima prijavljeno je 845 slučajeva teške krađe, od kojih su 462 riješena, a kazneni postupak pokrenut protiv 488 osoba. Izvješće također navodi 17 slučajeva pljačke, zbog kojih je krični postupak pokrenut protiv 21 osumnjičenog.«¹⁰

HHO je zaprimio veliki broj prijava pljačke i zlostavljanja, posebno u razdoblju neposredno nakon akcije »Oluja«, te tijekom 1996. godine, no u ovom izvještaju navodimo samo neke primjere.

ŽUPANIJA KARLOVAČKA

Općina Karlovac

42. Dana 24. studenoga 1995. u noći, nepoznate osobe Danici DRAGIĆ iz Manjerović sela, Utinja, općina Karlovac, otele su kravu. U noći između 28. i 29. studenoga 1995. otete su joj i tri svinje.
43. Anka GAZIBARA, (ž), nacionalnost nepoznata, r. 1937, Ponorac 28, Karlovac;
43. Stevan GAZIBARA, (m), Srbin, r. 1930, Ponorac 28, Karlovac, Županija Karlovačka. Sredinom prosinca 1995. u noći, nepoznate osobe su im, uz prijetnju oružjem, iz staje odvele kravu.
44. Dušan KRKLJUŠ, (m), Srbin, Lasinjski Sjeničak, Karlovac, Županija karlovačka. Dok je u selu boravila Hrvatska vojska nije imao problema. No, 25. kolovoza 1995. u prisustvu policije, nepoznate osobe otele su mu deset rasnih rasplodnih konja i odvezle ih u nepoznatom pravcu.
45. Simo MARINKOVIĆ, (m), Srbin, star oko 75 godina, Ponorac, općina Krnjak, Karlovac, Županija karlovačka. Sredinom prosinca 1995. kod njega su došla dva muškarca. Vidjevši ih da stoje pored staje, upitao ih je što žele. Odgovorili su kako su ga došli pitati ima li stoke za prodaju, međutim on je odgovorio da nema ništa za prodaju, pa su otišli. Te noći nestala su mu dva teška i uhranjena vola.
46. Milica MILJENOVIC, (ž), Srpskinja, stara oko 95 godina, Mala Crkvina, Karlovac, Županija karlovačka. Ovoj starici, zvanoj »Baba Gunjeva«, koja je u svojoj kući ostala za vrijeme akcije »Oluja«, nepoznate osobe u civilu 30. lipnja 1996. otele su svinju i pri tome ju istukli. Neposredno prije toga, oteta joj je i krava.
47. Branko RUDAN, (m), Srbin, D. Sjeničak 20, Karlovac, Županija karlovačka. Iz njegove staje u noći 15. siječnja 1996. ukradené su dvije kobile, dvije ždrebice i krava. Krađa je prijavljena policiji, a policijskom istragom utvrđeno je da su počinitelji trojica Roma.

Općina Slunj

48. »U selu Cvijanović Brdo, Veljun i drugim selima odnosi se sve što se nađe u kućama ili gospodarskim stajama..., a za stoku da se i ne govori. To se klalo u kućama, štalamama, na livadama, ubijalo iz automatskog oružja, odsijecalo samo but od juneta ili teleta, a sve drugo ostavljalo da jedu psi i svinje, dok i njih nisu potamanili odnosno poubijali. Sve su to radili pretežno muškarci i pokoja žena, ali svi su bili u odorama HV-a i naoružani automatski oružjem.«

Dana 3. rujna 1995. iz dvorišta Mile Manojlovića četiri osobe, od kojih dvije u naoružanju i u odorama HV-a, u traktorsku prikolicu ugurali su jednu kravu i dva teleta. Skinuli su i ulazna vrata s kuće i sve to odvezli traktorom bez registrarskih oznaka.

Dana 10. rujna 1995. HV i civilna policija kod Milana Novakovića iz Veljunske Gline ubili su tri teleta, oderali i odvezli u kolima nečitljive registracije. Pljačkanje se

nastavlja, ali sada puno perfidnije, skidaju se tablice kad se dolazi u selo i počinje se jako pucati duže vrijeme tako da se ono malo naroda, koji je tamo ostao, skloni. Ako te slučajno nađe da si kod stoke... počinje iznad glave nesnosna pucnjava nebi li se stočar uplašio i pobegao i tada bi oni svu stoku odvezli.¹¹

49–50. Oko 20. studenoga 1995. u kuću Milice i Nikole MANOJLOVIĆA u Veljunkoj Glini, Slunj, došle su tri osobe u odorama Hrvatske vojske. Kako u kući nije bilo ovog bračnog para, već samo 95-godišnja starica »najprije su joj metnuli cijev automata u usta i pitali da li zna što je to. Kada je odgovorila da je to automat, rekli su joj da to ubija, ali da za Srbina neće trošiti metak, te su babu pretresli...«, zatim pretresli kuću, provalili podrum, te u bačvu s kiselim zeljem ubacili kilogram otrova za miševe. Pronašli su agregat za struju i odnijeli ga. Vratili su se iduće noći oko 2,00 sata ujutro. Tom su prilikom najprije navratili u susjednu kuću Anke MANOJLOVIĆ. Naredili su joj da stane u kut, potom joj pucali u noge, te je natjerali da ide od jednog do drugog ugla kuće. Nakon toga morala je leći u krevet s prijetnjom da ne smije izaći iz kuće, a oni su iz staje ukrali tele i neka oruđa. Potom su otišli kod Milice i Nikole Manojlovića. Uperili su automat u Nikolu, tražeći da ide s njima, no on je iskoristio priliku, te je iskočivši kroz prozor, pobegao. Supruga Milica ostala je u kući i hrvala se s onim koji je držao automat. U jednom trenutku vlasnik automata je počeo pucati pa je Milicu ranio u lijevu nogu u predjelu koljena. Ostavili su ranjenu ženu bez prve pomoći, no prilikom odlaska iz njezine staje odveli su dva teleta.¹²

Počinitelji ovih krađa i incidenata u većini slučajeva bili su hrvatski vojnici iz Dugorešanske bojne, koja je bila smještena u školi u Veljunu.

51. Simo MANOJLOVIĆ, Srbin, Veljunska Gлина, Slunj, Županija karlovačka. Sa njegovim vikend kuće 29. rujna skinuti su svi prozori zajedno sa štokovima, daska sa peći, te vrata od kupaonice. Potom je 12. studenoga 1995. opljačkan ostatak stolarije, te devastirana unutrašnjost.
52. U kuću Milana SMRZLIĆA, Srbina, Ruševica, općina Slunj, 9. ožujka 1996. došla su dvojica nepoznatih mladića. Milana su udarali nogama u rebra, zavezali mu ruke i noge, a na usta stavili »flaster«, te ga bacili na pod. Imali su noževe. Pretražili su kuću, kuhali kavu, spremili jelo, a potom s tavana uzeli meso, iz kuće tranzistor, te na kraju odveli konja i kravu iz staje.¹³
53. Svjetlana UGARKOVIĆ, Srpkinja, Veljunska Gлина, Slunj, Županija karlovačka. Oko 20. rujna 1995. sa njene vikend-kuće odneseni su svi prozori i vrata, te namještaj koji se nalazio u kući.

Općina Vojnić

54. Milan RAJIĆ, Srbin, r. 1936., Rajić Brdo 29, Vojnić, Županija sisačko-moslavačka. Verbalno i fizički je zlostavljan 30. travnja 1996., kada su u njegovu kuću ušla tri

11 Dio pisma koji je zaprimio Odbor za ljudska prava u Karlovcu, te proslijedio HHO-u

12 HHO — Sažetak izvještaja o stanju ljudskih prava u RH za 1995. godinu

13 Godišnji izvještaj HHO-a o kršenju ljudskih prava u 1996. godini

policajca-specijalca iz Izbjegličkog kampa, koji su mu tom prilikom i oteli 2.000,00 DEM, a uništena mu je i imovina. Nakon njih naišla su druga dvojica policajaca kojima je Rajić rekao što mu se dogodilo. Odveli su ga do izbjegličkog kampa na prepoznavanje počinitelja, gdje je u prisustvu nadređenog policajca još više fizički maltretiran. Tom prilikom zadobio je više udaraca po licu od drugih pripadnika policije, a jedan policajac nožem mu je odsjekao dio kose, a zadobio je i ubod nožem u nogu. Novac mu nije vraćen.¹⁴

ŽUPANIJA SISAČKO-MOSLAVAČKA

Općina Glina

Na području Gline su od sredine 1996. do sredine 1997. zaredale česte pljačke i krađe stoke. Tako je u selima Borovita, Mali Obljaj i Veliki Obljaj u tome razdoblju ukradeno ili oteto 60 grla stoke.

54. Milka (Janka) BALJAK, (ž), Srpskinja, r. 1923 u Malom Obljaju, Veliki Obljaj 168, Glina, Županija sisačko-moslavačka. Dana 14. lipnja 1997. oko ponoći, tri nepoznate osobe pokušale su joj oteti dvije kobile, kravu i tele, ali je stoka pobegla. Kad ih je vlasnica uz kuknjavu, molila da ne odvode stoku, jedan od pljačkaša zapucao je prema njoj, a metak je proletio pokraj nje. Početkom travnja 1997. prodala je kravu i tele za 700 DEM. Oko 21. listopada 1997. nepoznate osobe otele su joj preostalih 500 DEM.
55. Rade (Trifuna) CRNOGORAC, (m), Srbin, r. 1934., Bojna 60, Glina, Županija sisačko-moslavačka. Vratio se iz izbjeglištva 10. kolovoza 1996. godine. Dana 10. ožujka 1997. otete su mu dvije krave.
56. Dragan ČUČKOVIĆ, (m), Srbin, Mali Obljaj, Glina, Županija sisačko-moslavačka. U pet navrata, 1996. i 1997. godine, ukradeno mu je pet krava, dva teleta, jedan konj, te 17 ovaca. Svaki puta kad bi pljačkaši dolazili Dragan i njegova supruga bili su fizički zlostavljeni, pa i vezani.
57. Marica (Ilije) DMITROVIĆ, (ž), Srpskinja, r. 1935., Bojna 117, Glina;
58. Stanko (Dušana) DMITROVIĆ, (m), Srbin, r. 1931. Bojna 117, Glina, Županija sisačko-moslavačka. Nakon akcije »Oluja« Hrvatska vojska uzela im je traktor s prikolicom napunjenom najvrijednijim kućanskim predmetima, uz obrazloženje da će im traktor čuvati od pljačkaša. Međutim, vlasnici su 4. rujna obavješteni da je traktor s prikolicom nestao. Između 19. kolovoza i 4. rujna 1995. nestalo im je sedam krava, devet svinja i sva životinjska stoka. Potom 26. rujna 1996. iza ponoći u njihovu kuću s taocem susjedom upada maskirani muškarac. Tom prilikom domaćine fizički zlostavlja, puca u kauč i traži 2.000 DEM ili će ih sve pobiti. Kako nitko nije imao novaca, oteo je jednomo od njih 18.000 SIT. Zaredali su i drugi incidenti. Tako 31. srpnja 1997. tri uniformirana muškarca fizički zlostavljaju Maricu, stavljajući joj pod grlo bombu, te pokušavaju oteti krave. Dana 14/15. kolovoza 1997. u njihovo dvorište prilikom po-

14 Izvještaj HHO-a od 25. srpnja 1996.

kušaja krađe stoke, bačena je ručna bomba, a 25. rujna 1997. tijekom dana ukradene su im dvije krave. Napokon, 8. studenoga 1997. ujutro ukraden im je traktor IMT — 539.¹⁵

59. Stoja DMITROVIĆ, (ž), Srpkinja, r. Opačić, 1929., Bojna, Glina, Županija sisačko-moslavačka. Maskirani muškarac, koji je prethodno upao u kuću bračnog para M. i S. Dmitrović, upada 26. rujna 1996. i u njenu kuću, te je tom prilikom fizički zlostavlja. Tom prilikom pucao je iz vatrene oružja u kući, a Stojinu snahu, koja joj je došla u posjetu, iz Zagreba, silovao je. Nakon ovog događaja, 14/15. kolovoza 1997. Stoji Dmitrović ukradena je krava.
60. Pero (Đure) GRMUŠA, (m), Srbin, r. 1934, Bojna 77, Glina, Županija sisačko-moslavačka. Krajem 1995. pripadnici Hrvatske vojske oteli su mu i u njegovu dvorištu zaklali četiri svinje, teške po 200 kg. Dana 24. srpnja 1997. oko 17,00 sati, ukradena mu je krava.
61. Dušan KRIVOŠIJA, (m), Srbin, Bojna, Glina, Županija sisačko-moslavačka. Njemu je u rujnu 1995. ukraden traktor marke »URSUS«.
62. Ljuba STANAR, (ž), Srpkinja, r. 1930, Mali Obljaj 33, Glina;
63. Dragan ČUČKOVIĆ, (m), Srbin, r. 1932, Mali Obljaj 63, Glina, Županija sisačko-moslavačka. U kuću ovog nevjenčanog bračnog para 4. siječnja 1998. oko 18, 30 sati, upala su tri naoružana muškarca, koji su Ljubu vezali konopcem za sušenje rublja, a Dragana zadali više udaraca nogom u predio prsnog koša, te im prijetili oružjem. U usta su im ugurali dijelove raskidane spavačice, koju su uzeli od domaćice, a potom ih opljačkali. Uzeli su zaprežna kola, upregnuli konja, te u kola stavili hranu (meso i mast od dvije zaklani svinje i druge namirnice) i ostale vrijednije predmete, a potom otišli u pravcu BiH. Prije ove pljačke u više navrata ukradeno im je sedam krava, 17 ovaca, konj, dva teleta i konjska oprema.¹⁶

Općina Gvozd

64. U veljači 1998. nepoznate osobe skinule su daske s dva gospodarska objekta Ljubana JOVANOVIĆA iz Bovića, Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Sa tih objekata odnesen je i krov, kao i prozori.
65. Rade TRKULJA, (m), Srbin, r. oko 1920, Mala Trepča 221, Gvozd, Županija sisačko-moslavačka. Nepoznate su osobe u noći 17. siječnja 1996., uz pucnjavu i psovanje, ovom nemoćnom starcu otele stoku. U vrijeme kad se pljačka odvijala navodno su kod njega bila dva policajca koji nisu spriječili pljačkaše u njihovoj raboti, već su

15 S obzirom da su na ovome području zaredale masovne pojave pljačke, policija je selo stavila pod poseban nadzor, te organizirala i čuvanje pojedinih domaćinstava. Stanovništvo su policijske patrole naredile da poslije 17,00 sati ne izlaze iz kuća, jer će prema eventualnim pljačkašima »poduzimati i oružane akcije«. No, usprkos stalnom nadzoru policije, samo u selu Bojna je od 8. kolovoza 1995. do 21. studenoga 1997., ukradeno tri traktora, jedna traktorska prikolica, 13 krava, 13 svinja, više ovaca i živadi, zlostavljanje je fizički šest osoba, jedna osoba je silovana, jednoj je otet novac, pucano je u dvije kuće, a na jednu je bačena bomba.

16 Terensko istraživanje o pljački Ljube Stanar i Dragana Čučkovića, 8. siječnja 1998. izvršili su Ivo Banac i Petar Mrkalj, članovi HHO-a

rekli da će zatražiti pomoć policije u Gvozdu. Prije ovog događaja, 1. studenoga 1995. ukradena mu je krava, kojom prilikom je maltretiran. Pljačkaši su mu čupali kosu, te ga bacali u blato na dvorištu. Potom, 13. prosinca 1995. oko 4,00 sata ujutro, iz staje su mu odvedene četiri krave i dvije svinje. Na koncu, 24. prosinca 1995. nešto prije ponoći, dolaze tri naoružane osobe u kamionu Hrvatske vojske. Tom prilikom ponovno je maltretiran, a otete su mu još četiri krave i tri teleta. Pljačkaši su Radi zaprijetili da će doći i po konje. Nakon ovog događaja Rade Trkulja pljačku je prijavio policiji, koja je napravila uviđaj.

08101600

S E D M I D I O

Naseljavanje

Neposredno nakon VRA »Oluja«, Vlada RH donijela je Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom, te Zakon o davanju u najam stanova na oslobođenim teritoriju RH. Na oslobođena područja mahom su naseljavani izbjegli Hrvati iz BiH. U početku samo manji dio ove populacije dobijali su rješenja o privremenom korištenju. Međutim, napuštenu imovinu u većem broju samovoljno su usurpirali naseljenici, pa i domicilno stanovništvo, kojima su Komisije za privremeno korištenje i upravljanje napuštenom imovinom, naknadno dodjeljivale rješenja o korištenju. Znatno manji broj kuća naselili su i prognanici i izbjeglice iz drugih krajeva Hrvatske koji još nemaju uvjeta za povratak u svoje domove. No, nerijetko se događalo da su pripadnici srpske manjine, koji nisu napuštali svoju imovinu, nakon kratke odsutnosti, našli svoju kuću useljenu. Tom prilikom bili su i fizički napadnuti, ukoliko bi zatražili da usurpator napusti njihovu kuću, i dakako, spriječeni u dalnjem nastojanju da im se imovina vratи. Bili su primorani uz vlastitu imovinu, potražiti smještaj kod rodbine ili prijatelja.

»Treba napomenuti da Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom te Zakon o davanju u najam stanova na oslobođenom teritoriju Republike Hrvatske iz 1995. godine ne zadire u vlasništvo imovine, nego se ona samo stavlja pod privremenu upravu Republike Hrvatske.«¹

Ova konstatacija se nažalost, nije pokazala točnom, jer većina povratnika do danas nisu uspjeli ući u posjed svoje imovine. Iako su Stambene komisije ukinule gotovo sva dosadašnja rješenja o korištenju imovine, koja su izdale bivše Komisije za privremeno korištenje i upravljanje imovinom, veći broj privremenih korisnika odbija ustupiti imovinu povratnicima, jer im je bilo obećano da imovinu neće morati vratiti. S druge pak, strane, većina korisnika kojima je ponuđen alternativni smještaj, koji je ponekad i bolji od onog u kojem se trenutno nalaze, taj smještaj odbijaju, ne želeći kuće prepustiti legalnim vlasnicima. U takvim slučajevima Stambene komisije dužne su, što većinom i rade, protiv njih pokrenuti sudski spor. Tako nastaju problemi, koji na kraju završavaju na nadležnim sudskim instancama, a koji se rješavaju i po nekoliko godina.

Na oslobođena područja organizirano je naseljeno oko 180.000 Hrvata iz BiH, Vojvodine i Kosova. Naseljavanje je u bivšem Sektoru Sjever najčešće bilo u općinama: Dvor, Gлина Gvozd, Hrvatska Kostajnica, Krnjak, Plaški, Petrinja i Vojnić. Naseljenicima je na korištenje data srpska imovina (kuće, stanovi i zemljišta), s nakanom da im ta imovina nakon 10 godina korištenja ostane u trajnom vlasništvu.

¹ Dr. Ivica Kostović, potpredsjednik Vlade RH na Okruglom stolu HHO-a »Srbi u Hrvatskoj jučer, danas, sutra«, održanom 18. i 19. listopada 1996. u Novinarskom domu u Zagrebu

»No, iako su se mnogi naseljenici željeli vratiti u BiH, hrvatska vlast to nije željela, niti je poduzela konkretnе mjere da se stvore uvjeti za njihov povratak. Dio naseljenika iz BiH vršio je pritisak na hrvatsku vlast da im pomogne u povratku na stara prebivališta. Javno su molili hrvatsku Vladu da izvrši pritisak, primjerice na Republiku Srpsku, da im se omogući povratak. No, vlast ih je zbog toga podvrgavala prijetnjama i uskraćivanju pojedinih oblika pomoći, optužujući ih ukoliko ustraju u svom povratku kući, za nezahvalnost prema RH, koja im je u vrijeme opasnosti dala utočište. Predsjednik RH Franjo Tuđman, kao ni jedan drugi hrvatski državni dužnosnik, do sada nisu ozbiljnije tražili povratak ovih Hrvata u svoje domove, osim što o tome progovore tek usput kad odgovaraju na pritiske da se u hrvatsku dozvoljava povratak srpskim izbjeglicama. Izbjeglice iz BiH vršili su pritisak i na međunarodne čimbenike u njihovom zahtjevu za povratak u prvobitna prebivališta, međutim većina njih je na njihove zahtjeve ostala gluha.«²

Prema podacima Izvješća Vlade RH o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih lica izbjeglice iz BiH, hrvatske narodnosti, primarno su zbrinjavani u napuštenoj imovini, jer intenzitet priliva novih izbjeglica nije ostavljao puno mogućnosti organiziranog zbrinjavanja.³ Samo na području općine Sunja zbrinuto je 2.700 izbjeglica, Hrvata iz BiH.⁴ Na područje općine Plaški naseljeno je 1.105 prognanih Hrvata iz BiH.⁵

Najveći problem s izbjeglicama iz BiH, naseljenim u napuštene srpske kuće, sastojao se u tome što Vlada RH nikada nije sustavno rješavala njihove probleme, nego ih je uglavnom instrumentalizirala kao tampon i branu povratku Srba izbjeglih za »Oluje«. Najčešće se rješavanje njihovih problema svodilo na uvjeravanja kako ih nitko ne može istjerati iz kuća u kojima borave, te da mogu u njima ostati zauvijek, iako se dobro znalo da će se morati poštivati pravo na privatno vlasništvo. Zagovaranje takovih stajališta imalo je za posljedicu ne mali broj incidenata, koje su najčešće izazvali naseljenici iz BiH. Žrtve nasilja uglavnom su bili povratnici srpske nacionalnosti.

Nerijetko se događalo da su izbjeglice, koje su prije samog povratka došli obići svoja sela, bili verbalno i fizički napadnuti. Tako je Marko Sremić, gradonačelnik Gline, prema informacijama međunarodnih promatrača, predvodio grupu građana Gline, koji su krajem 1996. godine, dočekali i kamenovali autobus pripadnika srpske manjine, koji su došli posjetiti svoja sela.

Grupa od 67 građana Vojnića, uputila je krajem travnja 1997. pismo doministru razvjeta i obnove RH, Stjepanu Štercu, navodeći da su njihove privatne kuće useljene izbjeglicama iz BiH, a da se oni ne smiju ni približiti svojim kućama »kako ne bi uznemiravali osobe koje žive u tim kućama«. U pismu su upozorili doministra da njegova tvrdnja da se građanima povratnicima vraća imovina, a privatnim korisnicima nalazi alternativni smještaj, ne odgovara istini. »Od nas, za sada 67 osoba iz priloženog spiska, do ovog časa ni-

2 Izvještaj o nekim segmentima o stanju ljudskih prava u RH, koji je HHO 1. rujna 1998. dostavio Međunarodnoj Helsinski Federaciji u Beču (IHF)

3 »Narodne novine« br. 92/98

4 »Vjesnik«, 15. lipnja 1998.

5 Podatak je na sastanku 11. rujna 1997., predstavnicima HHO-a dao načelnik općine Plaški Ante Tukarić, i sam Hrvat iz BiH.

kome nije udovoljeno da se useli, pa makar i u kokošnjac!«, D stoji na kraju pisma grupe građana Vojnića.

Vrlo često se događalo da jedna naseljenička obitelj koristi nekoliko kuća izbjeglih građana srpske nacionalnosti, kako bi svaki član obitelji raspolažao »svojom« kućom. Bilo je i slučajeva kada su pojedinci samovoljno ili uz prešutno odobravanje vlasti zauzeli nekoliko kuća, lokale i zemljišta izbjeglih Srba. U bivšem Sektoru Sjever po tome je najpoznatiji građanin iz Zagreba, Tomislav Turek, koji je u selu Točak, općina Slunj, najprije zauzeo, a potom dobio rješenja za korištenje dvije kuće s pripadajućim gospodarskim objektima, te ugostiteljskim lokalom. Kasnije je dobio još jednu kuću kako bi riješio stambeni prostor konobaru, koji radi u njegovom lokaluu. Iako su se vlasnici tih objekata još odavno vratili, on im prijeti i fizički ih zlostavlja, te im ne dozvoljava niti da se približe svojim kućama, koje on koristi. Tomislav Turek na tome je području poznat po zlostavljanju gotovo svih pripadnika srpske nacionalne manjine. Iako je policija često puta intervenirala u njegovom slučaju, te podnosiла prekršajne prijave protiv njega, Županijsko državno odvjetništvo u Karlovcu još uvijek protiv njega nije podnijelo kaznenu prijavu zbog zlostavljanja i prijetnji ubojstvom većem broju osoba.

Hrvatskom helsinškom odboru za ljudska prava prijavljeno je na stotine incidenata u periodu od završetka »Oluje«. Nažalost, takvi incidenti događaju se još i danas, a posljednji je zabilježen 1. svibnja 2000. u selu Komogovina, općina Kukuruzari, Županija sisacko-moslavačka. Prognanik iz BiH koji koristi njezinu kuću pretukao je staricu Smilju Dabić. Dvojica muškaraca koji su joj pritekli u pomoć, kako bi je obranili, tom prilikom također su pretučeni. Za razliku od prijašnjih sukoba, posebno 1997. godine, kada policija nije bila dovoljno učinkovita u sprječavanju ovakvih sukoba, ovog puta reakcija policije nije izostala, pa su protiv počinitelja podnesene i prekršajna i kaznena prijava.

Iako je u gotovo svim područjima bivšeg Sektora Sjever bilo incidenata, čini se da su u Hrvatskoj Kostajnici oni bili najbrojniji.

Prijašnja nacionalna struktura u općini Hrvatska Kostajnica pokazatelj je da je na tome području živjelo većinsko srpsko stanovništvo. Naime, prema Popisu stanovništva iz 1991. u toj općini živjelo je 14. 851 osoba, od koje su 9. 343 činili pripadnici srpske manjine, 4. 295 hrvatske, a 119 su činili pripadnici muslimanske manjine. Međutim, nedugo poslije oslobođanja ovog područja sukcesivno su naseljavani Hrvati iz BiH, te je u posljednje vrijeme tamo zabilježen velik broj incidenata. Naime, nakon »Oluje« na području općine Hrvatska Kostajnica ostalo je stotinjak osoba srpske nacionalnosti, dok je na to područje doseljeno 6. 223 naseljenika iz Orašja, Bosanskog Šamca i ostalih mjesta u BiH.⁶

Prema podacima iznesenim u »Večernjem listu« od 17. svibnja 1997., do izbijanja incidenata na to se područje vratilo tek oko 80 povratnika srpske nacionalnosti.

»Navodni« neposredni povod za seriju incidenata na području Hrvatske Kostajnice bila je uz nemirenost naseljenih Hrvata iz Orašja i Bosanskog Šamca zbog »masovnog« povratka (oko 300 osoba) pripadnika srpske manjine s područja pod upravom UNTAES-a. Tako se 13. svibnja 1997., kada se u Gornji Bjelovac vratilo devet osoba (dva Srbića, dvoje Hrvata, jedna Muslimanka i četvero djece iz nacionalno miješanih brakova),

okupilo između 100 i 150 osoba različite starosne dobi i spola koji su u početku verbalno, a potom i fizički maltretirali povratnike, pritom im devastirajući kuće i uništavajući imovinu. Tom prilikom napadnuti su i tamošnji Srbi koji su se vratili od ranije, a neki od njih nisu ni napuštali to područje. Napadi su započeli u Umetićima i Knezovljanima, a do 31. svibnja zabilježeni su u gotovo svim selima kostajničke općine. Više svjedoka je izjavilo kako su u vrijeme incidenata s naseljenicima bili i pripadnici policije. Posebno su dane izjave kako su napadnutim povratnicima, prilikom uviđaja ili u drugim prilikama, pojedini policijski prijetili, vrijedali ih i savjetovali da napuste svoje domove i da se više ne vraćaju.

Sve je započelo kada se prva grupa povratnika oko 17,00 sati vratila u Gornji Bjelovac i smjestila kod Milke Tufegdžić. Nešto kasnije, oko 19 sati, u njeno dvorište došla je grupa naseljenika iz BiH, njih oko stotinu, te ih počela vrijeđati, a nakon toga i fizički napadati. Milki Tufegdžić su svezali konop oko vrata, potom su je vukli, udarajući je nogama i štapovima, a zatim su je bacili niz stepenice, te je nastavili udarati nogama. U tome su sudjelovala i djeca, koja su bacala jača na povratnike. U kući Milke Tufegdžić tom prilikom uništen je gotovo sav inventar, a povratnicima su oteti svi dokumenti, koji su potom raskidani i zapaljeni u dvorištu.

Pretučen je i povratnik Dragan Banadinović, a nekoliko udaraca šakama zadobio je i njegov otac Milan koji u vrijeme »Oluje« nije napuštao svoju kuću. Osim što su Dragana Banadinovića tukli šakama, prijetili su mu i pištoljem, te ga natjerali da jede zemlju. U blizini kuće bilo je i pucanja iz vatrenog oružja. Neposredno prije ovih napada oba ulaza u selo su bila blokirana osobnim automobilima.

U periodu od 31. svibnja 1997. na tome području bilo je 80-tak incidenata, u kojima je žrtava bilo preko 100. Prve dojave o tim dogadjajima HHO je dobio odmah 14. svibnja ujutro, našavši anonimnu poruku na automatskoj telefonskoj sekretarici. Na teren su odmah upućene ekipe aktivista HHO-a, ali usprkos brojnih interevencija kod svih državnih organa, nisu uspjeli spriječiti daljnje incidente. Cijeloj atmosferi pogodovala su i pojedina istupanja državnih dužnosnika koji su u pravilu za incidente optuživali Srbe povratnike. Tako je župan sisačko-moslavački Đuro Brodarac na sastanku održanom u Hrvatskoj Kostajnici 27. svibnja 1997. izjavio da su za sve krivi povratnici jer su došli »nenajavljeni i neorganizirano«, a što se tiče naseljenika da su »ovdje dobili smještaj po kućama, da su organizirali vlast, te da samo o njihovoj volji ovisi kome će dozvoliti da se vrati, a kome ne.«

Područje Hrvatske Kostajnice posjetio je 20. svibnja 1997. i američki veleposlanik Peter Galbraith, s više stranih novinara. Razgovarao je s više napadnutih mještana, s naseljenicima i s pripadnicima lokalnih vlasti.

Prilikom obilaska terena ekipe aktivista HHO-a doživjele su niz manjih incidenata, vrijeđanja i prijetnji. Tako su im 27. svibnja 1997. prilikom boravka u Umetićima i registriranja štete na kući Pere Birača prišla dvojica muškaraca, tražeći obrazloženje tko su i što ovdje rade. Nakon toga su im počeli prijetiti, a ubrzo se pred kućom okupila veća grupa ljudi među kojima je bila i jedna starija žena. Posebno se isticao izvjesni Franjo koji je došao s bijelom »Opel asconom«, registarskih oznaka OR 044 BB., koji je najviše prijetio i inzistirao da se ekipa povuče: »Nemojte se ovdje skupljat. Narod će opet napraviti pizdariju... Što je taj Srbin da ga cijeli svijet štiti. J... ga ja u usta. To treba sve poklat. Ja

kog' vidim da je ovdje došao, da je slikav'o šta, ja mu garantujem da više neće glave odnijet ovuda.« No, aktiviste su zaštitili tamošnji policajci, koji su se ubrzo pojavili. Međutim, ni oni nisu uspjeli intervenirati, jer su se okupljeni naseljenici, koji su bili brojniji tom prilikom okomili i na njih, pa se ekipa HHO-a povukla kako bi se izbjegli incidenti većih razmjera.

Stavovi dijela naseljenih Hrvata iz BiH u RH

Iako se većinom naseljenika politički manipuliralo, te se na neki način vršio pritisak na njih da se prema povratnicima ponašaju netrpeljivo, dio njih se ne slaže s tom politikom i izrazili su želju da se vrate u prijašnja prebivališta. Također dio naseljenih Hrvata pokušali su ostvariti normalne odnose sa povratnicima srpske nacionalnosti, no ukoliko je to primijetio netko od lokalnih dužnosnika vlasti, uslijedile su optužbe, pa čak i prijetnje.

U nastavku navodimo značajnije dijelove izjave, koju je, u ime 50-tak naseljenika, voditelju Odjela za najteža kršenja ljudskih prava, 17. siječnja 1999. dao jedan od naseljenika,⁷ izbjeglica iz Banja Luke, Republike Srpska (BiH). Prilikom davanja izjave ovaj je naseljenik, Hrvat iz BiH, napomenuo da govori u ime grupe od najmanje 50-tak naseljenika iz Banja Luke, koji bi se htjeli vratiti svojim kućama. Navodimo neke dijelove izjave:

»Do sada, osim Caritasovom uredu kojeg je u Zagrebu organizirao biskup Komarica, nismo podnijeli zahtjev za povratak. Nemate ga kome u Hrvatskoj podnijeti, niti o tome smijete ovdje govoriti... Nakon svega vidimo i jasno nam je da smo namjerno protjerani ovamo, kako bi se izvršio dogovor iz Karadorđeva o tzv. humanom preseljenju... Hrvatska vlast nas ovdje nasilno želi zadržati iz dva razloga: prvo da budemo brana povratku izbjeglih Srba, a drugi razlog su naši glasovi, a zna se kome ih moramo dati...«

Želim Vam reći da se ovi u Hrvatskoj nadaju da će se Europa i SAD umoriti i odustati od dosadašnjih pritisaka na Hrvatsku. Ovdje očekuju da mi malo zaboravimo naš kraj. Vjeruju da ćemo mi stariji pomrijeti, a da će mladi ovdje lakše ostati. Isto tako vjeruju da će, ako ih se bude zlostavljalo i ovako prema njima postupalo, većina Srba sama odustati od povratka. Ova Agencija za promet nekretnina obična je ustanova za etničko čišćenje. Vrši se pritisak na Srbe da imovinu prodaju što jeftinije i da se ne vraćaju... Gledam kako se neki Srbi vraćaju u Hrvatsku. Ne znam šta će biti s njima. Hrvatska ih je morala pustiti ovamo, ali im sada ništa ne da. Njihova imovina sva je zauzeta. Naseljenici iz BiH dobili su lani rješenja da se isele iz njihovih kuća. Većina se na ta rješenja nije žalila jer im je rečeno da to ne moraju činiti, odnosno da su rješenja fiktivna, samo da bi se međunarodnoj zajednici pokazalo kako Hrvatska poštuje dogovore, ali da nitko, ako neće, ne mora izaći iz tuđe kuće ili stana, i da ga nitko neće tjerati.

Aktivisti HDZ-a i HSP-a redovno obilaze naseljenike i govore im da je to sve njihovo, da nikud neće morati ići, da će sve stišati i da će međunarodna zajednica odustati od svojih zahtjeva. Uči ih se da prema povratnicima Srbima budu neljubazni i grubi, da im

7 A. S., izbjeglica iz Banja Luke

prijete, ne daju da prilaze svojim kućama i sl. Ako se netko od naseljenika ne pridržava uputa i ne postupa tako, nailazi na osudu, prijetnje i više ništa ne može riješiti. Ovakvima kao što sam ja prijeti se i smrću, miniranjem kuća i sl. Zato ne spominjite moje ime nigdje. Onda moraju potpisivati peticije protiv Srba... Želim Vam ukazati kako sve strane žele zadržati umjetno stvorenu etničku sliku i kako nam nitko ne želi pomoći u ostvarivanju prava na povratak.«

I ovaj iskaz ukazuje na to koliko se politika naseljavanja izbjeglih Hrvata iz BiH odražila na cjelokupnu atmosferu na oslobođenim područjima, i kakve su pretpostavke stvorene za povratak izbjeglica s tog područja.

Prije nekoliko dana učinjen je prvi manji pozitivan iskorak prema normalnijem odnosu između naseljenih Hrvata iz Bosne i Hercegovine, i povratnika Srba koji se u posljednje vrijeme u većem broju vraćaju na oslobođena područja. Taj korak predstavlja potpisivanje zajedničkog priopćenja o razvijanju snošljivosti koji su u Gračacu potpisali Nediljko Knezović, predsjednik Zajednice useljenih i naseljenih Hrvata, te Milorad Popovac i Veljko Džakula, predsjednici Srpskog narodnog vijeća i Srpskog demokratskog foruma.

U svojoj izjavi nakon potpisivanja zajedničkog priopćenja Nediljko Knezović je izjavio: »*Znam da će neki osuditi ove moje postupke, no mislim da je krajnje vrijeme da počnu dijalog i tolerancija. Svestan sam da će proći još mnogo vremena prije nego što se naši ciljevi ostvare i da će put biti mukotrpan, no odnekud se moralo početi. Tražit ćemo od Vlade i međunarodne zajednice da održe svoja obećanja i da se pobrinu za izgradnju kuća i stanova za useljene i naseljene Hrvate, što je jedini preduvjet da se imovina u vlasništvu izbjeglih Srba vrati vlasnicima.*«⁸

Iako potpisivanje ovakvog zajedničkog priopćenja samo po sebi neće riješiti problem suživota na prostorima zahvaćenim »Olujom«, ohrabruje činjenica da se i ovakva razmišljanja polako probijaju u javnost, i time stvaraju preduvjete za daljnje razvijanje ideje suživota i tolerancije.

O S M I D I O

Povratak

Ubrzo nakon dolaska u SRJ, neposredno nakon VRA »Oluja« dio izbjeglica odlučio se vratiti svojim kućama. Međutim, u tome razdoblju proces povratka odvijao se vrlo spor, sa dodatnim otežavajućim okolnostima.

Do 31. prosinca 1995. Uredu RH u Beogradu sa željom za povratak javilo se 25.000 izbjeglica. Uredu za prognanike i izbjeglice hrvatske vlade najmanje 4.500 srodnika podnijelo je zahtjeve za povratak njihovih članova obitelji. Hrvatskom helsinškom odboru za ljudska prava u to vrijeme za pomoć u povratku javilo se 4.000 osoba. Do kraja 1995. Ured za prognanike i izbjeglice Vlade RH izdao je 615 dozvola za povratak. Ta prva grupa povratnika bila je isključivo starije životne dobi, a njima je povratak odobren zbog »humanitarnih razloga«. HHO-u se za pomoć u povratku obratio veći broj izbjeglica, koje su podnijele zahtjev za povratak. Tako je HHO do kraja 1996. u jedanaest navrata spiskove povratnika proslijedio Uredu za izbjeglice i prognanike Vlade RH.

Predstojnik Ureda za prognanike i izbjeglice Adalbert Rebić 5. rujna 1995. dao je upute na koji način se odvija proces povratka. Hrvatski državlјani koji su se željeli vratiti u RH, trebali su se obratiti Uredu Vlade RH u Beogradu. Tom prilikom trebali su predložiti bilo koju identifikacijsku ispravu s fotografijom (osobnu iskaznicu, putovnicu, vozačku i sl.). No, taj Ured uglavnom je zaprimao zahtjeve, ali do kraja 1995. nije riješio nijedan zahtjev. Dodatni problemi nastali su oko dobivanja domovnica, koje, kao ni nove hrvatske dokumente nitko od izbjeglica nije imao, jer su za vrijeme Domovinskog rata živjeli na okupiranom području. Putem Ureda u Beogradu gotovo da se nije moglo prijaviti nikakve dokumente. Nitko se nije mogao vratiti, jer nije imao domovnicu, a da bi nju podigli trebali su doći u RH, gdje su mogli ući samo sa hrvatskom putovnicom. To je bio začaran krug, pa su članovi uže rodbine podnosili zahtjeve za povratak u Uredu Vlade RH za povratak njihovih članova obitelji.

Programom spajanja obitelji do 29. travnja 1996. u Hrvatsku se vratilo 3.639 izbjeglica. Uzimajući u obzir da se radilo o oko 200.000 izbjeglica, a po nekim procjenama i 230.000, ta je brojka povratnika itekako minorna.¹

Do 1. rujna 1998. u Hrvatsku se, prema službenim podacima, vratilo 42.000 srpskih izbjeglica.²

¹ Prema popisu UNHCR-a i Komesarijata za izbjeglice SRJ, provedenog sredinom 1996., u SRJ se nalazi 336. 999 izbjeglica iz Hrvatske.

² Izvještaj o nekim segmentima ljudskih prava u RH, koji je HHO dostavio IHF-u

Prema posljednjim podacima Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske, do sada se vratilo se oko 73.000 izbjeglih Srba.

»Od kraja siječnja, kad je nova vlast s međunarodnom zajednicom dogovarala povratak prve skupine od 16.500 Srba, do sredine svibnja, u Hrvatsku se vratilo njih oko 5.000.«³

Bivša vlast u RH pribjegavala je raznim metodama kako bi se dodatno otežao povratak izbjeglicama. Osim što je većini zagorčan život Zakonom o obnovi, pravom na osztvarivanje mirovine, otežanim okolnostima prilikom izdavanja dokumenata, socijalnim primanjima, nemogućnosti zaposlenja, te poreznim potraživanjima, tako se nisu stvarali ni osnovni uvjeti za povratak — postavljanje infrastrukture.

Za izbjeglice iz SRJ, koji su se odlučili na povratak, od trenutka njihova povratka započinje i niz problema. Naime, Vlada RH donijela je 31. kolovoza 1995. Uredbu o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom, koja je stupila na snagu 4. rujna 1995. U tu svrhu osnovane su komisije za privremeno preuzimanje i upravljanje određenom imovinom, koje su »napuštenu« imovinu davale na korištenje izbjeglicama iz BiH. Dio izbjeglica vratio se preko istočne Slavonije, gdje su u tamošnjim uredima ishodili hrvatske dokumente. Međutim, većina povratnika srpske nacionalnosti imala je problema prilikom povratka u svoja prebivališta, jer su njihove kuće, temeljem rješenja Komisije za privremeno preuzimanje i upravljanje imovinom, bile useljene izbjeglicama. Vlasnici su istim komisijama podnosili zahtjeve za povrat imovine, no ti zahtjevi gotovo da se uopće nisu ni rješavali. Tako vlasnici nisu mogli ni saznati posjeduju li osobe koje se nalaze u njihovoj kući ili stanu, rješenje o korištenju. Nerijetko se događalo da osobe koje su samoinicijativno uzurpirale »napuštenu« imovinu, naknadno dobiju rješenja nadležnih komisija. Zabilježeni su i slučajevi izdavanja rješenja o korištenju kuća, neposredno prije povratka vlasnika.

Vlasnici imovine, koja je bila dodijeljena na privremeno korištenje, bili su primorani potražiti smještaj kod najbliže rodbine ili prijatelja, a neki su plaćali smještaj u unajmljenim stanovima. Dio povratnika smjestio se u neuvjetne barake bez vode i sanitarnog čvora, a neki žive u kamp-kućicama. Neki od njih ni nakon dugogodišnjeg čekanja nisu se uspjeli vratiti u svoje kuće. Pritom je najveću ulogu svakako imala neefikasnost državnih tijela u postupku povratka.

Neshvatljivi su postupci legaliziranja bespravnih ulazaka (provala) samovoljnih pojedinaca, kojima su naknadno izdavana rješenja o korištenju. Takvih postupaka bilo je i prema građanima hrvatske nacionalnosti, koji nisu napuštali svoju imovinu.

Jedan od takvih postupaka zabilježen je u Dvoru, kada je Komisija naknadno izdala rješenje o korištenju, iako je vlasnica (Hrvatica) čitavo vrijeme živjela u Dvoru. Kada se nakon provale došla požaliti Komisiji da joj je bespravno provaljeno u ugostiteljski objekt, zaprijećeno joj je da šuti, jer da će joj nekog naseliti i u kuću, a idućeg dana provalniku su izdali rješenje o privremenom korištenju ugostiteljskog objekta. Iako se ta prova-

³ »Vjesnik«, 7. lipnja 2000.

la dogodila još krajem rujna 1995. vlasnici je, nakon brojnih intervencija HHO-a i Pučkog pravobranitelja RH, lokal vraćen tek u travnju 1999. godine.

U »Narodnim novinama« od 29. travnja 1997. objavljeno je osnivanje Agencije za promet nekretnina (APN), koja je, prema članku 3. Uredbe o osnivanju, »ovlaštena kupovati određene nekretnine u svoje ime, a za račun Republike Hrvatske«. Te nekretnine »dužna je dodjeljivati građanima Republike Hrvatske«, a davat će i »zajmove domaćim fizičkim osobama za kupnju određenih nekretnina iz čl. 4 ove uredbe«.

Osnivanjem ove agencije velik broj osoba srpske nacionalnosti, koji su se odlučili svoju imovinu prodati, na taj način znatno su oštećeni. Tako se događalo da je vlasnicima kuća koje su imale vrijednost od 150–200.000 DEM, ova agencija nudila svega 40–50.000 DEM, po principu »uzmi ili ostavi«.

Ustavni sud RH ukinuo je 26. rujna 1997. neke odredbe Zakona o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom. Tako su stvorene zakonske pretpostavke da vlasnici sa svom spornom imovinom (a uglavnom je riječ o nekretninama) mogu slobodno raspolagati. Međutim, to se u praksi nije ostvarivalo. Ne mali broj osoba imalo je problema, jer su im preko noći u stanove i kuće provaljivale osobe, koje su se protupravno useljavale. U nekim slučajevima ako bi se vlasnici našli u kući, bili bi fizički iz nje izbačeni. Na kraju im nije preostalo ništa drugo, već da pravdu zatraže na nadležnom судu, što se na kraju otegnulo i do nekoliko godina. Iako je na koncu sud presudio u korist vlasnika, vrlo rijetki su bili oni koji su i nakon toga ušli u svoje vlasništvo.

Veliki problem također predstavlja ponekad i negativan stav državnih dužnosnika i određenih političara u Hrvatskoj. Osim što je gradonačelnik Gline, Marko Sremić, predvodio grupu građana koja je kamenovala autobus srpskih povratnika 1996. godine, on se otvoreno suprotstavljaо bilo kojem obliku povratka. Tako je isti gradonačelnik potaknut, kako kaže, »samovoljnim povratkom Srba« uputio 21. travnja 1997. pismo potpredsjedniku Vlade RH, Ivici Kostoviću, u kojem je napisao: «*U tijeku je povratak osoba srpske nacionalnosti koje se vraćaju bez znanja lokalnih vlasti. Mi do sada ne možemo biti zadovoljni s njihovom suradnjom, kao ni sa suradnjom Međunarodnih organizacija posredstvom kojih dolaze. Njihovim povratkom nismo zadovoljni, niti smo ih ubuduće voljni primati, jer ne možemo odgovarati za eventualne posljedice.*

U Plaškom je pak, u organizaciji Udruge prognanih Hrvata iz sjeverozapane Bosne, 21. studenog 1998. održan skup, na kojem je govorio i čelnik HSP-a Anto Đapić. Tom prilikom on je istaknuo kako je HSP proveo referendum protiv povratka izbjeglih Srba, na kojem je skupljeno 300.000 potpisa, ali ih nitko nije podržao.

Primjera političkog djelovanja, vezanog uz povratak Srba u njihove domove bilo je napretek. Tako je početkom 1997. diljem Hrvatske osvanuo pamflet pod nazivom »*Suživot sa Srbima — što i kako?*«, koji se dijelio u poštama, bankama, bolnicama i ostalim javnim mjestima na oslobođenim područjima, gdje su se trebali vratiti izbjeglice iz SRJ. Autor tog pamfleta nikad nije otkriven, no na mjestu gdje stoji potpis, kao autori se navode prognani Hrvati. U nastavku prenosimo dio teksta.

U uvodu se objašnjavaju razlozi za pojavljivanje pamfleta, a to je uopće priča o suživotu. Daljni tekst je razvrstan u 12 točaka, a slijedi pregled najkarakterističnijih: »*Srbi*

su tu oko nas. Kao ljudi i humanisti tu ništa ne možemo izmijeniti. Oni imaju pravo na svoj život, svoja ljudska prava, ali možemo spriječiti njihovo širenje u hrvatski narod i razaranje našeg nacionalnog tkiva — što se događalo do sada... Prodajete li stan, kuću ili zemlju — ne prodajte Srbima makar nudili veće cijene. Prodajući Hrvatu i za nižu cijenu izbjegavate dio ovih proživljenih strahota našim unucima. Ako je eventualni kupac Srbin i pošten čovijek — ne prodajte ni njemu! Nemoguće je predvidjeti poštenje njegovog potomstva. Jer mnogi četnički krvnici su djeca i unuci poštenih Srba... Kada u svom poduzetu trebate uposlitи nove radnike, ne zapošljavajte Srbe, jer time onemogućavate njihovo privredno jačanje i infiltraciju u hrvatsku privredu... Izbjegavajte trgovine, uslužne i proizvodne radionice čiji su vlasnici Srbi. Neka oni žive svoj život, a mi svoj — bez njih... Djecu iunučad upućujte da se ne druže sa Srbima, srpskom djecom. Na taj će te način izbjegti mogućnost da se zaljube u mladiće i djevojke srpske nacionalnosti, i da s njima sklapaju brakove... U mladima treba razvijati osjećaj da je ženidba s osobama srpskog naroda jedan oblik podcjenjivanja ili čak izdaje hrvatskog naroda, zanemarivanje hrvatskih žrtava i stradanja... Prema Srbima ubuduće treba biti na oprezu, paziti na sve pojave među njima.« Na kraju je dat zaključak koji zbog njegovog sadržaja prenosimo u cijelosti: »Srbi su tu kraj nas. neka ih, neka žive svoj život, ali ne dajmo da se miješaju s nama, jer oni nisu »kao drugi ljudi«. Neki od njih se u trenu prometnu u pljačkaše, rušitelje, krvnike. Neka naše ponašanje prema njima bude neka vrsta bojkota. Najbolje bi bilo i za njih i za nas da oni odu tamo odakle su došli oni ili njihovi preci, u Srbiju. Moramo se ispričati poštenim Srbima na ovakvim stavovima, ali ako su zaista pošteni moraju nas razumjeti. To nam povijest daje za pravo. Oni bi trebali zamjeriti svojim sunarodnjacima koji su u nama izazvali takvo nepovjerenje. I mi se imamo pravo boriti za naš opstanak. Dokle tako? Tako dugo dok hrvatski i srpski Srbi svojim shvaćanjima o načinu života različitih naroda ne dosegnu europsku razinu i dok se ne završi europska integracija. Dotle oprez sa Srbima!« U potpisu стоји Prognani Hrvati i napomena: »Ovaj tekst pročitaj i zapamti sadržaj, a zaboravi od koga si ga dobio. Daj ga drugima na čitanje. Po mogućnosti ga umnoži i podijeli dalje. Neka se širi kao usmena narodna predaja.«

Na pritisak međunarodne zajednice u Hrvatskom državnom saboru donesen je 26. lipnja 1998. Program povratka prognanika, izbjeglica i raseljenih lica. Prema tom programu date su jasne smjernice o načinu i postupku povratka za sve osobe koje su napustile svoje domove. No, iako sve odredbe tog programa i nisu bile načelno u redu, cjelokupan program pružao je osnovu za ubrzanje postupka povratka. Taj program trebao je realizirati dvosmjerni povratak. No, iako se nakon donošenja ovog programa, povratak izbjeglih Srba nešto povećao, sam program nije doveo do bitnog pomaka u ostvarivanju prava povratnika. Istovremeno, taj je program trebao omogućiti i povratak naseljenim Hrvatima, koji su se željeli vratiti u svoja prvobitna prebivališta, no dio njih je i protiv njihove volje bio prisiljen i dalje boraviti u Hrvatsku, jer vlasti nisu željele mijenjati na taj način stvorenu etničku strukturu na oslobođenim područjima.

U tu svrhu osnovane su i stambene komisije koje su naslijedile djelokrug rada dodatačnih komisija za privremeno preuzimanje i korištenje određene imovine. Međutim, tu je ponovno nastao problem, jer su svi dotad predani zahtjevi za povrat imovine jedno-

stavno stavljeni van snage, te su vlasnici zahtjeve morali podnosići ponovno. Svaki novi zahtjev uzrokovao je i nove troškove njihovim podnositeljima, koji su u pravilu bili socijalno najugroženiji slojevi društva, jer većina njih nije do tada uspjela ostvariti pravo na mirovinu, niti su primali socijalnu pomoć, jer su bili »porezni obveznici«.

Dodatni problem predstavljalo je vrijeme dok nisu oformljene komisije. Većina njih nije započela sa radom do rujna 1998., a u Slunju je Stambena komisija prvi sastanak održala tek u veljači 1999. U sastavu komisije od pet članova birana su tri člana iz redova naseljenika, koji su koristili imovinu, te dva kandidata srpske nacionalnosti, koji nisu napuštali RH. Srpski demokratski forum (SDF) pokušao je predložiti svoje kandidate, koji bi bili u sastavu stambenih komisija, no to nije uzeto u obzir. Postupak povrata imovine stambene komisije dodatno su nastojale zakomlicirati. Tako je Stambena komisija u Gvozdu tražila od svih vlasnika da donesu činjenicu upisa nekretnine u zemljišne knjige, iako su svi dostavili vlasnički list i građevinske dozvole, te time dokazali svoje vlasništvo. U gruntovnici im je rečeno da nisu upisani, te da moraju platiti mjernika. Oni koji su bili uporniji i koji su znali da su upisani, dobili su potvrdu (I. G.), dok drugi nisu imali novca (D. L.). Vlasnici koji su doveli mjernika nisu mogli izvršiti mjerjenje, jer im privremeni korisnici to nisu dozvoljavali (M. M.).

U Gvozdu je početkom 1999. godine bilo 100 praznih stanova u društvenom vlasništvu, koji su nakon »Oluje« opljačkani i devastirani, no načelnik općine Mirko Putrić nije dozvolio Srbima povratnicima čije su kuće zauzete, da te stanove koriste. No, ti se stanovi nisu koristili ni za smještaj izbjeglica iz BiH, koji bi na taj način oslobodili kuće povratnika. Kada je postavljeno pitanje tih stanova, rečeno je da se čuvaju za »kadrove«.

U Vojniću je situacija nešto bolja, jer je nekim vlasnicima, iako u vrlo malom broju slučajeva, imovina ipak vraćena. Ali, problema sa povratom imovine ima i na tome području. Obitelj Đurić, koja se u ožujku 1996. vratila u Vojničicu Vojnić nije mogla u svoju kuću, jer je bila dodijeljena naseljenicima iz BiH, koji su osim te kuće koristili još dvije kuće. Obitelji Đurić nije bilo dozvoljeno ni obradivanje njihove zemlje. Kad su nakon nekog vremena postigli dogovor s privremenim korisnicima da im se kuća vrati, iz kuće ih je sljedećeg dana izbacila policija u Vojniću.

Stanje u Plaškom izrazito je nepovoljno po povratnike, koji su tamo nepoželjni. Tamošnju Stambenu komisiju čine članovi naseljenika iz BiH, koji i u radu ističu svoje nešlaganje s programom povratka. Ta komisija poništila je rješenja o privremenom korištenju, ali korisnicima nije ponudila alternativni smještaj. Povratnica Danica Večerinović uspjela je dokazati da osoba kojoj je dodijeljena njezina kuća, objekt ne koristi, ali usprkos tome njoj ne dozvoljava ulazak u posjed. Stambena komisija privremenom korisniku izdala je rješenje, na temelju kojeg se od njega traži da u roku 15 dana napusti spornu kuću, no on se na to oglušio. Tada se vlasnica ponovno obratila Stambenoj komisiji sa zahtjevom za pokretanje sudskog postupka, no predsjednik komisije Viktor Lukenda izjavio je da mu tako nešto »ne pada na pamet«, te ju je uputio na privatno podnošenje tužbe.

Stambena komisija u Slunju započela je s radom tek u veljači 1999., ne pokazujući nikakvu efikasnost. Iako je na tome području poznat slučaj Tomislava Tureka iz Zagre-

ba, eksponiranog i u javnosti, koji je u selu Točak zauzeo, a potom dobio na korištenje dvije kuće s pripadajućim gospodarskim objektima i ugostiteljskim lokalom, ova komisija nije ništa učinila da se ta imovina vrati vlasnicima. Turek je poznat i po tome što verbalno i fizički napada povratnike srpske nacionalnosti. Protiv njega i policija je podnosila prekršajne prijave, no Županijsko državno odvjetništvo u Karlovcu nije ništa učinilo u rješavanju tog slučaja, iako Turek i dalje prijeti i zlostavlja tamošnje stanovništvo, pa čak i ispred njihovih kuća baca eksplozivne naprave.

U selu Lička Jasenica kod Saborskog, gdje je za vrijeme akcije »Oluja« ostalo svega osam stanovnika, 60-tak povratnika vratilo se u svoje kuće. Međutim, u selo se naseljavaju sljedbenici Pokreta za svjesnost Krsne, a dozvolu za to izdao im je načelnik općine Saborsko Luka Hodak, koji je i sam pripadnik tog pokreta. Na taj način zauzeto je 20-tak kuća u selu, u koje su se uglavnom trebali vratiti povratnici. Kuće koje se zauzimaju označene su cvijetom i natpisom »Općinsko poglavarstvo — zauzeto«. Iako Luka Hodak ima kuću i gostionicu u Krapinskim Toplicama, dobio je rješenje o privremenom korištenju kuće u vlasništvu Desanke i Ozrena Popović. Hodak tu kuću ne koristi, već za nju ubire najamninu, a vlasnici žive kao podstanari.

U gotovo svim općinama bivšeg Sekتورа Sjever: Glina, Dvor, Gvozd, Vojnić, Petrinja, pa i dio općine Karlovac u selima gdje većinskim dijelom žive Srbi, i gdje se dio izbjeglica vratio, nije uspostavljena električna energija. Naime, sela, koja se nalaze u zabačenim dijelovima općina još uvijek su bez električne energije i telefona, dok se nekim selima koja su podijeljena na dvije nacionalne skupine, struja postavlja samo u dijelu sela u kojem žive Hrvati.

Posebno je drastičan primjer povratnika M. J. iz sela u okolini Petrinje, koji kao teški bolesnik prima inzulin, te mu je neophodan priključak el. energije da bi ampule inzulina mogao držati u hladnjaku. Međutim, iako su gotovo sve kuće u njegovom selu imale struju, on nije mogao dobiti priključak. Dobio je priključak tek nakon tri intervencije HHO-a.

Stambene komisije uglavnom su poništile sva rješenja bivših komisija o privremenom preuzimanju i korištenju određene imovine, no privremeni korisnici odbijaju imovinu ustupiti vlasnicima, ne žečeći prihvati ponuđeni alternativni smještaj. Gotovo da nema kuće, u kojoj se nakon dugogodišnjeg čekanja vlasnik vratio, a da je u njoj našao i svoju imovinu. Sve kuće uglavnom su prije odlaska privremenih korisnika opljačkane, a u većini su čak pokidane i instalacije. Dio te pljačke svakako se može pripisati i pljačkašima koji su harali tim područjima neposredno nakon VRA »Oluja«, no neke su opljačkane i prilikom napuštanja privremenih korisnika. Stambene komisije pokazale su manjkavost u radu prilikom povrata imovine njihovim vlasnicima, jer su bile dužne popisati zatečenu imovinu prilikom napuštanja privremenih korisnika i ulaska legalnih vlasnika. To posebno stoga jer su privremeni korisnici na temelju rješenja koja su im bila izdata, bili dužni čuvati imovinu, koju su zatekli u objektu. U većini slučajeva vlasnici su oštećeni, jer im u kući nije ostalo gotovo ništa od pokretne imovine.

Pitanje obnove predstavlja poseban problem u povratku izbjeglica srpske nacionalnosti. Naime, na terenu se primjećuje diskriminacija u obnovi, jer se na prvi pogled dade primjetiti u kojem je selu većinsko stanovništvo bilo hrvatsko, a u kojem srpsko. Naime,

većina hrvatskih sela obnovljena je, ima struju i telefonske priključke. No, susjedna, srpska sela i dalje su opustošena i devastirana. Iako se u selima postepeno povećava broj povratnika, obnova je usporena, a na nekim područjima još nije ni započela. Stanovništvo, uglavnom starije životne dobi, živi u neuvjetnim objektima, bez struje i bez telefona.

Promjenom vlasti u Hrvatskoj, otvaraju su mogućnosti učinkovitije realizacije u postupku povratka. Ohrabruje postupak izmjene Zakona o obnovi, kao i najave ukidanja stambenih komisija, i prenošenje njenih ingerencija na Ministarstvo, kako je to predložila hrvatska vlada.

06101614

IZRADU IZVJEŠTAJA SU POMOGLI
*Institut Otvoreno društvo — Hrvatska
Švedski Helsinški komitet za ljudska prava, Stockholm
Friedrich-Naumann-Stiftung, Zagreb*

IZDAVAČ
*Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava
Ilica 15, Zagreb, telefax: 01/4812-324*

ZA IZDAVAČA
Žarko Puhovski i Nenad Popović

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 342.7(497.5)"1995"
355.293 (497.5)"1995"

VOJNA operacija »Oluja« i poslijе : izvještaj. –
Zagreb : Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava,
2001.

ISBN 953-96343-2-6
ISBN 953-188-141-3

I. Domovinski rat – Vojne operacije – 1995. II.
Domovinski rat – Ratne žrtve III. Ljudska prava –
Kršenje – Domovinski rat IV. Ratno pravo – Kršenje –
Domovinski rat

410724022

GRAFIČKA PRIPREMA
Durieux d.o.o. Zagreb

TISAK
Tipotisak, Zagreb 2001.

06101615

VOJNA OPERACIJA OLUJA
ODLAZAK SRPSKOG
STANOVNIŠTVA
POSTUPANJE PREMA
CIVILIMA – ŽRTVAMA
GROBLJA
UNIŠTAVANJE OBJEKATA
NASILJE
PLJAČKA
NASELJAVANJE
POVRATAK

Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava osnovan je u Zagrebu u travnju 1993., sa zadaćom da štiti i promiče ljudska prava u Hrvatskoj, i prava državljana Hrvatske, te da organizira izobrazbu i odgoj za ljudska prava. Odbor je hrvatska podružnica Međunarodne helsinške federacije (IHF) koja nastoji ostvariti, nadgledati, zaštititi i promicati ljudska prava u svijetu. Federacija se u svojem djelovanju nadovezuje na načela usvojena na Konferenciji o sigurnosti i suradnji u Europi, održanoj 1975. u Helsinkiju.

ISBN 953-96343-2-6

9 789539 634320

HHO